

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Гуманітарний факультет
Кафедра міжнародних відносин та права**

**КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН АЗІАТСЬКО-
ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ»**

Одеса - 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Гуманітарний факультет
Кафедра міжнародних відносин та права

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни
**«ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН АЗІАТСЬКО-
ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ»**

для здобувачів вищої освіти IV курсу спеціальності
291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії» денної форми навчання

**Розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри міжнародних відносин та права
Протокол № 1 від «30» серпня 2021 р.**

Одеса – 2021

Конспект лекцій з дисципліни **«Зовнішня політика країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону»** для здобувачів вищої освіти IV курсу спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» денної форми навчання / Укл.: Чістякова І. М., Гайтан В. В., Татакі Д. Д. Одеса: ДУ «Одеська політехніка», 2021. 251 с.

Рецензенти: 1. Марушак В. П., канд. юр. наук, доц.,
2. Палько В. І., канд. юр. наук, доц.

Конспект лекцій містить 11 тем, які передбачені навчальною програмою дисципліни **«Зовнішня політика країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону»**, для здобувачів вищої освіти спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

В лекціях аналізуються головні вектори зовнішньої політики країн Азійсько-Тихоокеанського регіону в постбіполярний період. Розкриваються особливості їхньої зовнішньої політики щодо інших суб'єктів міжнародних відносин. Характеризується участь країн АТР у провідних глобальних і регіональних міжнародних організаціях та проблемні аспекти міжнародних відносин у регіональному механізмі міждержавної взаємодії.

Крім загальних питань, у конспекті є короткий словник термінів і навчальна література, яка може бути використана здобувачами вищої освіти при підготовці до занять з навчального предмету **«Зовнішня політика країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону»**.

Конспект лекцій з дисципліни **«Зовнішня політика країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону»** / Укл. Чістякова І. М., Гайтан В. В., Татакі Д. Д. Одеса: ДУ ОП, 2021. 251 с.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	5
СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 1	6
Змістовий модуль 1. ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ	6
Лекція 1. ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ТА КОНФЛІКТИ В АТР.....	6
Лекція 2. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР	27
Лекція 3. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ (США, КАНАДА)	77
Лекція 4. БРІКС ТА ШОС ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ В АТР.....	93
Змістовий модуль 2. АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ РЕГІОН В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ.	105
Лекція 5. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ	105
Лекція 6. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ КОРЕЙСЬКОГО ПІВОСТРОВА.....	114
Лекція 7. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ІНДІЇ.....	120
Лекція 8. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ПІВДЕННОЇ ПАСИФІКИ.....	130
Лекція 9. АСЕАН ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ.....	142
Лекція 10. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ОФШОРНОЇ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ.....	167
Лекція 11. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ АТР	212
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА:	249

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

У сучасному глобалізованому світі Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) став зоною найбільш динамічного економічного розвитку. Фактично, відбувається переміщення економічної та політичної могутності в Азію й країни Тихоокеанського басейну, на які припадає близько половини світового промислового виробництва та світової торгівлі. Стрімке випередження інших держав за темпами економічного зростання в поєднанні зі стрімким підвищенням міжнародної конкурентоспроможності дає підстави говорити про наближення періоду, коли Азіатсько-Тихоокеанський регіон стане центром світового економічного розвитку.

Однією з головних тенденцій останніх років залишається зміщення глобального центру сили до Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Країни АТР стають рушієм розвитку світової цивілізації, беручи на себе ту роль, яку впродовж п'яти останніх століть виконувала Європа.

В АТР суперечливо переплітаються інтереси й устремління самих різноманітних суб'єктів міжнародних відносин (окрім США, КНР і РФ, у «гру» все активніше вступають Японія, Республіка Корея, КНДР, Тайвань і т.д.). Пересікаються сфери діяльності регіональних альянсів – Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), Асеанівський регіональний форум з питань безпеки (АРФ) тощо. У цілому ж, хоча регіональна конфігурація міжнародних відносин у постбіполярний період суттєво змінилась, але ці зміни не набули надзвичайно радикального характеру як в Європі. В Азіатсько-Тихоокеанському регіоні залишаються визначальними ті проблеми, які сформувалися у перші повоєнні роки: продовжують існувати військові союзи США з Японією і РК, зберігається проблема міжкорейських відносин, залишаються проблема возз'єднання КНР і Тайваню та російсько-японські територіальні суперечності.

На наш погляд, основним предметом дослідження для міжнародника є не сама характеристика країни чи регіону й навіть не сам комплекс і взаємозв'язок їхніх якостей та ознак, а насамперед реальний і потенційний їх вплив на зовнішню політику і всю сукупність міжнародних відносин. Як засвідчує процес розвитку міжнародної ситуації, на формування нового стратегічного балансу сил в АТР детермінуючий вплив мають двосторонні відносини між державами, зміцнення яких надає їм можливість більш послідовно й ефективно реалізовувати свої спільні інтереси у міжнародних справах.

Метою дисципліни «Зовнішня політика країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону» є знайомство здобувачів вищої освіти з сучасними політичними, економічними, суспільними процесами в найбільшому центрі сучасного світу - Азіатсько-Тихоокеанському регіоні в контексті міжнародних відносин, формування у здобувачів навичок аналізу сучасних процесів розвитку регіону з урахуванням політичних, історичних та культурних особливостей держав Азіатсько-Тихоокеанському регіону.

У якості завдань опанування дисципліни постають:

- комплексне вивчення Азіатсько-Тихоокеанського регіону як міжнародно-політичної реальності;
- вивчення основних тенденцій сучасних міжнародних відносин та геополітичних процесів регіону;
- досягнення достатнього рівня володіння дисципліною для самостійного аналізу, оцінки і здатності прогнозування сучасних міжнародних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Дисципліна націлена на виховання кваліфікованих фахівців, здатних якісно і глибоко розуміти й аналізувати процеси, що відбуваються в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні в цілому, поглянути на ситуацію ширше, ніж це дозволяє вузька спеціалізація на конкретній країні або регіоні. Розуміння і вміння застосувати на практиці знання в області політичної та економічної інтеграції в АТР.

Дисципліна «Зовнішня політика країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону» є складовою частиною вивчення дисциплін циклу професійної підготовки обов'язкової частини навчального плану.

Дисципліну викладають у 8-му семестрі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. За результатами навчання здобувачі вищої освіти повинні **знати**:

- чинники формування та реалізації зовнішньої політики країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону;
- особливості зовнішньої політики країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону;
- вплив зовнішньої політики країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону на загальні світові економічні та політичні процеси.

вміти:

- науково коректно застосовувати основні поняття і категорії;
- визначати та аналізувати специфіку зовнішньої політики країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону;
- застосовувати теоретичні знання для аналізу сучасної зовнішньої політики країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону;
- визначати місце та роль країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону у сучасних міжнародних відносинах;
- самостійно прогнозувати подальші напрями розвитку зовнішньої політики країн АТР та їх вплив на міжнародні відносини.

СЕМЕСТРОВИЙ МОДУЛЬ 1

Змістовий модуль 1. ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОГО РЕГІОНУ.

Лекція 1. ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ ТА КОНФЛІКТИ В АТР

[10] С. 4-25; [7] С.4-9, 32-34; [15] С.4-12; [16] С.15-20.

- 1) Основні підходи до визначення Азіатсько-Тихоокеанського регіону.
- 2) Історичний розвиток міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні
- 3) Проблеми регіональної безпеки:
 - 3.1 Виклики регіональної безпеки: ретроспектива і сучасність.
 - 3.2 Основні регіональні організації економічного співробітництва і співпраці в області безпеки: АТЕС, ТТП, АСЕАН, АРФ, ВАС, ШОС, БРІКС та ін.
- 4) Конфліктний потенціал АТР:
 - 4.1 Сучасний міжнародний конфлікт.
 - 4.2 Особливості конфліктів в АТР.

Ключові поняття:

Міжнародний порядок – комплекс взаємовідносин між членами міжнародного співтовариства, на основі взаємодії різномірних факторів, найбільш істотну роль серед яких відіграє співвідношення сукупних потенціалів окремих учасників і побудована на їх співвідношенні ієрархія (взаємне положення країн), а також принципи та правила цих взаємовідносин.

Конфронтація – тип відносин між країнами, за якого дія однієї сторони систематично протиставляється діям іншої сторони. Не виключаючи при цьому періодичного співробітництва за окремим напрямками між суб'єктами, які протистоять один одному.

Криза – різке загострення суперечностей між державами, здатне у будь-який момент перерости у повномасштабну війну. Як правило, кризи протікають на тлі гострої нестачі ресурсу часу для політикодіпломатичного врегулювання спірних питань. У розвитку кризи виокремлюють декілька основних фаз: зародження, кульмінація (найвища точка), від якої

події можуть розгортатися або до війни, або до компромісу й урегулювання (фаза виходу з кризи).

Ескалація – розростання, нагнітання напруженості, загострення ситуації або конфлікту.

Холодна війна – глобальна геополітична, економічна й ідеологічна конфронтація між Радянським Союзом і його союзниками, з одного боку, і США та Західною Європою та їх союзниками – з іншого, що тривала з середини 1940-х – до початку 1990-х років.

Modus vivendi – домовленість, якої сторони дотримуються незважаючи на відсутність формального договору. Доктрина Трумена – зовнішньополітична програма, висунута Президентом США Г. Труменом після Другої світової війни. Публічно була озвучена 12 березня 1947 р. Основою доктрини була політика «стримування» СРСР у всьому світі.

Стримування – стримування Радянського Союзу у рамках тих зон впливу, які він зумів набути, та безкомпромісна протидія будь-яким спробам СРСР вийти за їх межі за допомогою протиставлення радянським діям колективних зусиль західного світу на чолі із США

Основні підходи до визначення Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Азійсько-Тихоокеанський регіон з середини 90-х років набуває все більшої значущості. Завдяки динаміці, в основі якої лежать швидкі темпи розвитку країн Західної Азії, їх економічна та політична кооперація не лише між собою, а й з світовими лідерами, дає підставу вважати, що у майбутньому центр політичної арени може бути зсунутий в бік азіатських держав.

Азійсько-Тихоокеанський регіон – найбільш перспективний та динамічний у розвитку регіон світу. Суттєві відмінності в економічних, політичних, соціальних сферах не впливають на країни АТР, які активно взаємодіють між собою. Випереджаючи інші регіони світу за темпами зростання, АТР створює передумови для розгляду міжнародної економічної інтеграції як процесу, що сприяє розвитку і росту споживання та виробництва.

Азійсько-Тихоокеанський регіон включає до свого складу за різними джерелами від 44 до 53 країн, у тому числі і вже наявні центри сили – США та Японію. Перспектива перетворення Азії на глобальний економічний центр зумовлена насамперед наявністю в ньому регіонального гіганту Японії та «нових індустріальних країн»: Китайської Народної Республіки, Південної Кореї, Сінгапуру, Індії, Таїланду й ін. Зазначені країни мають щорічні високі темпи зростання ВВП, і така особливість цього регіону формує незламну тенденцію до перетворення його на важливий центр світової економіки та політики, який може стати реальним конкурентом для Євроатлантичного регіону.

Аналіз розвитку азійських країн на сучасному етапі дає змогу спостерігати якісне економічне зростання і, якщо в найбільш розвинених країнах регіону така тенденція була характерна протягом останніх десятиліть, то в таких державах, як Сінгапур, Південна Корея, Китай та Індія, ці явища тільки починають набирати силу. Наступні зміни, в першу чергу, пов'язані зі спадом попиту на товари промислового виробництва, зростанням витрат на заробітну плату та зниженням державних інвестицій. Вказані фактори зумовили появу тенденцій переходу від екстенсивної моделі зростання, яка обумовлена використанням дешевої робочої сили і власних природних ресурсів, до джерел зростання завдяки творчій і інноваційній діяльності, знанням і ноу-хау. Це призвело до реальної можливості для країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР) стати центрами економічного і технологічного впливу, а завдяки зростанню ролі креативної економіки ще й вирішити не тільки економічні, а й соціальні проблеми на сучасному етапі.

Структуру АТР формують різні за економічним потенціалом та рівнем розвитку держави, які можна поділити на кілька основних груп.

До першої відносяться США та Японія, які репрезентують два центри світової економічної сили. Ці країни характеризуються переважанням високотехнологічних галузей, потужною системою НДДКР, розвинутою сферою послуг, високоякісним людським капіталом. Водночас ринок Японії позбавлений власної сировинної бази, а у США – висока

вартість робочої сили, що спонукає до розширення економічних зав'язків з іншими країнами регіону.

Другу групу формують також індустріально розвинуті країни, які, однак, не є світовими лідерами на кшталт США та Японії. Йдеться про *Канаду, Австралію та Нову Зеландію*, економіка яких значною мірою інтегрована в регіональний господарський комплекс.

Третю групу становлять НІК Східної Азії: Сінгапур, Гонконг (адміністративний район Китаю), Тайвань (провінція Китаю), Південна Корея. Економіка цих країн характеризується високими темпами економічного зростання, нарощуванням експортного потенціалу, поступовим перенесенням трудомістких виробництв в інші країни. Вузкість сировинної бази, з одного боку, та привабливість внутрішніх ринків для іноземного інвестування, з іншого, спонукають цю групу країн до активного залучення в регіональний та міжнародний поділ праці.

До четвертої групи належать країни – член Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), які мають порівняльні переваги в сировинних і трудомістких галузях обробної промисловості (Бруней, Індонезія, Малайзія, Таїланд, В'єтнам).

Окремо виділяються Китай та Росія з динамічно зростаючими економіками, що справляють відчутний вплив як на регіональні, так і на світові господарські процеси.

Китай спеціалізується на виробництві сировинної продукції та трудомістких товарів масового споживання, використовуючи на світових ринках цінові переваги за рахунок низької вартості власної робочої сили. Здійснення економічних реформ сприяє залученню до економіки найбільших у світі обсягів іноземних інвестицій. У країні помітно збільшилися золотовалютні резерви, відбуваються структурні зрушення щодо формування сучасних галузей виробництва, зокрема космічної. Утім слабкими місцями китайської економіки залишаються низька якість робочої сили, недостатня частка високотехнологічного сектора, високі державні витрати та ін.

Росія приваблює країни АТР насамперед своїми енергетичними ресурсами (нафта, природний газ), дорогоцінними металами, лісоматеріалами тощо. Взаємодоповнення економік Росії та АТР (як цілого, так і окремих його складових) охоплює інвестиційну діяльність, науково-технічну кооперацію, природні і трудові ресурси, інфраструктуру. Найбільшими торговельними партнерами Росії серед країн регіону є США, Японія, Китай, Малайзія.

Про місце АТР у системі світового господарства свідчить той факт, що на нього припадає 60 % світового ВВП, майже 50 % світової торгівлі, 46% прямих іноземних інвестицій, 40 % населення світу.

Ще в 1990 р. американський Конгрес визначив, що для США найбільш важливими стратегічними завданнями в АТР є: не допустити, щоб будь-яка країна або група країн встановила політичний і військовий контроль у регіоні; забезпечити США політичний, економічний доступ до регіону; гарантувати безпеку друзям і американським союзникам і сприяти збільшенню кількості демократичних держав. В якості головного методу реалізації політики США щодо країн Східної Азії, передбачалося використання дипломатії, що зумовлювалося рядом факторів. По-перше, щоб створити позитивний образ і фундамент для більш глибокої інтеграції в АТР, по-друге, США були зацікавлені в мирному вирішенні потенційно конфліктних питань на Корейському півострові і навколо Тайваню, по-третє, обмежити зростання потенційної наддержав – Китаю. Саме посередництвом інтенсивної дипломатії неоконсервативні адміністрації підкреслювали, що Східна Азія була важливим регіоном у зовнішній політиці. Політика у сфері безпеки, яку Конгрес ставив на друге місце серед своїх пріоритетів в АТР, являла собою поєднання декількох окремих напрямків у дусі традиційних категорій «холодної війни». У той же час державний секретар Дж. Бейкер наголошував, що «економічну архітектуру та архітектуру безпеки» в регіоні США довелося створювати разом із союзниками, друзями та регіональними групами, спираючись на тісні зв'язки з Японією, Республікою Корея, АСЕАН та Австралією.

Також, ще у повоєнний період процес формування єдиної геополітичної системи в Азійсько-Тихоокеанському регіоні у ознаменувався формуванням нового механізму

міжнародних відносин, започаткуванням утворення його чисельних підсистем – нових державних утворень, їхньої тісної взаємодії та протидії. Нові системи виявили себе низкою специфічних векторів розвитку, котрі визначають напрями свого функціонування, виходячи із сутнісного спрямування системи.

Становленню конструкції зовнішньополітичних відносин, що базуються на ідеологічному протиборстві, сприяло поширення стану «холодної війни» на регіональний та субрегіональний рівні.

В АТР США та СРСР почали активно формувати сфери власного стратегічного впливу. На основі прихильності соціалістичним ідеалам Радянським Союзом був сформований достатньо впливовий альянс держав у складі СРСР, КНР, КНДР, Монголії та В'єтнаму.

Утворення КНР 1 жовтня 1949 р. було надзвичайно дієвим детермінуючим чинником міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, оскільки визначило зміну векторів розвитку регіональної системи координат і задекларувало потребу оптимізації індикаторів щодо місця Китаю у зовнішньополітичному спектрі держав регіональних і глобальних лідерів.

Сполученими Штатами Америки були використані як двосторонні безпекові угоди із Японією (підписана 8 вересня 1951 р., набула чинності 28 квітня 1952 р.), Філіппінами (30 серпня 1951 р.) та Південною Кореєю (1 жовтня 1953 р.), так і блокові утворення – АНЗІУС («Тихоокеанський пакт безпеки»), створений США, Австралією та Новою Зеландією у 1951 р. та названий за першими буквами країн-учасниць (Australia, New Zealand, United States).

14 лютого 1950 р. був підписаний Договір про дружбу, союз і взаємодопомогу між СРСР і КНР. Дана двостороння домовленість фактично засвідчила поширення принципів біполярності і на політичний простір АТР. Адже договір мав на меті «спільно перешкодити відродженню японського імперіалізму та повторенню агресії з боку Японії або будь-якої іншої держави, яка об'єдналась би з Японією в актах агресії». Хоч договір і мав антияпонську спрямованість, він разом з тим позбавив адміністрацію США Г. Трумена – Д. Ачесона підстав для надії на американсько-китайське партнерство, оскільки, стаття 3 договору між СРСР і КНР засвідчила наміри сторін не укладати «будь-якого союзу, направленого проти іншої сторони», не брати участі «...у будь-яких коаліціях, а також у діях чи заходах, направлених проти іншої сторони».

У 1952 р., характеризуючи стан відносин між Москвою та Пекіном, Мао Цзедун назвав двосторонній союз «міцним, непорушним і непереможним».

Таким чином, період кінця 1940-х – поч. 50-х років характеризувався формуванням основних параметрів міжнародних відносин в АТР, що ґрунтувалися на концепції військово-політичного протистояння.

Структуризація архітекτονіки взаємовідносин на засадах біполярності в Азійсько-Тихоокеанському регіоні була пов'язана з Корейською війною 1950-1953 рр. Подібно до того, як «берлінська криза» 1948 р. спричинила створення НАТО у 1949 р. і започаткувала період відкритого політичного протистояння в Європі, Корейська війна стала реальним початком «холодної війни» на Сході.

Війна у Кореї виступила своєрідним стимулом щодо структурування периметру американських стратегічних інтересів у Азії. «З точки зору традиційної державної політики, Корея була випробуванням щодо визначення лінії розмежування між двома сферами впливу, які суперничали та знаходились тоді у процесі формування», – зазначав американський державний діяч, дипломат та експерт у галузі міжнародних відносин, радник Президента США з питань національної безпеки у 1969-1975 рр., державний секретар США з 1973 по 1977 рр., лауреат Нобелівської премії миру 1973 р. Г. Кіссінджер.

Показовим фактом щодо структурування даної тенденції у геополітичному вимірі стала Сан-Франциська конференція 1951 р., результатом якої стало укладення мирного договору з Японією (8 вересня 1951 р.), а також підписання двостороннього американсько-японського договору щодо взаємних гарантій безпеки, який залучив Токіо до американської сфери впливу та забезпечив плацдарм для домінування США у північно-східній частині азійського регіону. Даний вектор був представлений оформленням 1 вересня 1951 р. структури

військовополітичного блоку АНЗЮС. Продовженням стало підписання 8 вересня 1953 р. США, Великою Британією, Францією, Австралією, Новою Зеландією, Таїландом, Пакистаном і Філіппінами угоди про створення Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО). Це засвідчило прагнення Вашингтона зміцнювати позиції у регіоні за рахунок розбудови багатосторонніх механізмів, а також використати біполярну конфронтацію для посилення дієвого впливу на союзницькі держави.

На «китайському» напрямі це знайшло своє відображення у «стримуванні» радянсько-китайського військово-політичного блоку, а також у політиці «обмеженої ворожості» щодо КНР, відображенням якої стала розбудова мережі військових баз по лінії Японія – Південна Корея – Тайвань – Філіппіни; продовження «заморожування» двосторонніх взаємин у всіх сферах, курс на недопущення Пекіна до складу ООН.

Поширення ж біполярного світового порядку на політико-географічний простір АТР мало низку специфічних особливостей, що відрізняло його від європейського повоєнного устрою. По-перше, політична ситуація в Азії завжди була більш складною, ніж в Європі, що пояснюється більшими розмірами та більшою різноманітністю регіону. По-друге, в АТР ніколи не існувала біполярність в європейському значенні, тут не стикались у прямій конфронтації дві наддержави – СРСР і США, проте було більше можливостей для незалежних і нейтральних учасників. По-третє, розподіл сил в Азії був нерівномірний, існували регіональні та субрегіональні центри. По-четверте, державам регіону були притаманні різні рівні та темпи економічного розвитку, а діапазон типів економіки, культури та політичних систем був значно різноманітніший ніж в Європі. Хоча, прагнення наддержав СРСР та США розглядати регіон крізь призму забезпечення власних національних інтересів і можливостей щодо посилення власного впливу в умовах біполярної системи зумовили виникнення в АТР, як і в Європі, так званих «розділених націй» (Корея, В'єтнам, Китай) в яких були своєрідні «фронтові лінії» між протилежно орієнтованими політико-державними утвореннями.

Разом з тим, АТР ніколи не був утиснутим у таку жорстку біполярну структуру, як Європа. Тенденції націоналізму та незалежності знаходили свої прояви у різних формах. Часом приймаючи досить активні антиамериканські форми, як у Кореї, Індонезії, В'єтнамі, часом – антирадянські, як у Китаї. Інколи вони виявлялися у прагненні вийти конфронтації та зайняти нейтральну щодо СРСР і США позицію, – так було в Індії та Китаї. Завдяки величезним розмірам і високому авторитету їх значення у регіональному балансі було більшим, ніж значення в Європі таких «нейтралів», як Австрія, Швейцарія, Швеція.

Біполярність забезпечувала відносну стабільність як в Азії, так і в Європі. В Європі ця стабільність існувала на підставі ядерного протистояння, тоді як в Азії вона часто призводила до виникнення регіональних конфліктів. Так сталося у Кореї, Індокитаї, Тайванській протоці. Хоча слід визнати, що траплялися і більш масштабні міжнародні конфлікти: СРСР – Китай, Китай – Індія, В'єтнам – Кампучія тощо.

Масовий підйом національно-визвольних рухів в АТР (Індонезія, В'єтнам, Індія). Виникнення «розділених націй» (Корея, Китай) Перемога об'єднаних націй – СРСР, США, Великої Британії та їх союзників над державами «осі» у Другій світовій війні докорінно змінила ситуацію у світі та визначила майбутній розвиток держав на десятиріччя. Питання про систему міжнародної опіки (колоніальну проблему) у відповідності з домовленістю керівників урядів СРСР, США та Великої Британії на Кримській (Ялтинській) конференції 1945 р. було включене до порядку денного конференції у Сан-Франциско у 1945 р., на якій було засновано ООН. До Статуту ООН були внесені положення про рівноправ'я та самовизначення народів. Мандатна система Ліги Націй була змінена механізмом опіки ООН, який сприяв створенню умов щодо здобуття незалежності підлеглими територіями.

Українська дослідниця О. С. Пархомчук визначає *наступні чинники розпаду колоніальних імперій:*

1. Поразка у Другій світовій війні Німеччини, Італії та Японії й утрата ними своїх колоніальних володінь.

2. Значне ослаблення колоніальних імперій Великої Британії, Франції, Голландії та Бельгії.

3. Розвиток національно-визвольного руху, підвищення національної самосвідомості, економічне зростання у колоніях під час Другої світової війни.

4. Здобуття деякими колоніями, безпосередньо втягнутими у Другу світову війну, досвіду збройної боротьби.

Факторами, які сприяли посиленню національно-визвольного руху у країнах АТР також був прискорений розвиток економіки колоніальних і залежних країн у роки Другої світової війни, відповідно зростання чисельності національної буржуазії й інтелігенції, створення політичних організацій та національних збройних сил.

Формально бойові дії у Тихоокеанській Азії припинилися після підписання капітуляції Японії 2 вересня 1945 р. Політична ж ситуація у всіх країнах регіону, за винятком острівної частини колишньої Японської імперії, залишалася досить нестабільною. Практично у всіх країнах регіону після виведення японських військ розпочалася внутрішньополітична боротьба між різними політичними угрупованнями, які представляли різні верстви місцевого населення та були діаметрально протилежно орієнтованими у зовнішньополітичному вимірі.

Так, у Китаї загострилося суперництво між Комуністичною партією очолюваною Мао Цзедунем і партією Гоміндан (Китайська національна народна партія), на чолі з Чан Кайши. У В'єтнамі, який був частиною Французького Індокитаю (французьке колоніальне володіння у Південно-Східній Азії, що включало В'єтнам (з протекторатами Аннамом і Тонкіном і колонією Кохінхіна), Лаос і Камбоджу у 1887-1953 рр.) розгорнулася боротьба між революційно налаштованою Комуністичною партією на чолі з Хо Ши Міном і місцевими помірковано-буржуазними верствами населення орієнтованими на компроміс з Парижем. У Кореї, північна частина якої була окупована радянськими військами, а південна – американськими військами, зіткнулися представники комуністичної ідеології й антикомуністичні групи «американських» корейців, які емігрували до США у період японської окупації та повернулися на батьківщину після поразки Японії у Другій світовій війні. Національно-визвольний рух у повоєнний період динамічно зростав і в Індонезії (Голландській Ост-Індії (Голландська Ост-Індія – голландські колоніальні володіння на островах Малайського архіпелагу й у західній частині острова Нова Гвінея. Утворилася у 1800 р. внаслідок націоналізації Голландської Ост-Індійської компанії. Існувала до японської окупації у березні 1942 р.)). Настрої проти «імперської» політики Великої Британії різко посилювалися й у Британській Індії (Британська Індія – загальна назва колишніх британських володінь в Ост-Індії, що перейшли під управління Британської Ост-Індійської компанії у другій половині XVIII ст.), Бірмі та Малайї.

Специфічною рисою національно-визвольного руху країн АТР було тісне переплетення антияпонських настроїв з антиіноземними, націоналпатріотичними устремліннями. У цій ситуації колоніальні країни (Велика Британія, Франція та Нідерланди) прагнули утворити неформальну коаліцію з метою протидії процесам деколонізації. Разом з тим, позиція США була протилежною позиції «старих» колоніальних країн, вони виступали за надання колишнім колоніям і залежним територіям повної незалежності. СРСР також був налаштований антиколоніально. Москва прагнула надати підтримку лівим і революційним групам у національно-визвольних рухах, а Вашингтон – правим, реформістським і переважно антикомуністично налаштованим політичним угрупованням.

Індонезія. Визначальні події у регіоні розгорнулися насамперед у Південно-Східній Азії. 14 серпня 1945 р. японський уряд ухвалив рішення про капітуляцію, а вже 17 серпня 1945 р. один із засновників Індонезійської національної партії, лідер індонезійських націоналістів А. Сукарно проголосив Декларацію про незалежність Індонезії, яка протягом трьох століть була колонією Нідерландів і Португалії.

Індонезійсько-нідерландські переговори щодо визнання незалежності Індонезії, що проходили у складній внутрішньополітичній обстановці в Індонезії, привели до парафування 15 листопада 1946 р. угоди, яка дістала назву Лінгаджатської. У межах цієї угоди Нідерланди

визнавали де-факто владу Індонезійської Республіки на Яві, Мадурі та Суматрі, де проживало 80 % населення країни. Республіка разом з утвореними на інших островах під Нідерландським контролем «автономними державами» зобов'язувалася створити не пізніше січня 1949 р. суверенну федеративну державу Сполучені Штати Індонезії (СШІ), яка мала увійти до Нідерландсько-Індонезійського союзу. Офіційно індонезійсько-нідерландська угода, яку А. Сукарно порівнював з холодним душем для революції, була підписана 25 березня 1947 р. Цей акт відкрив шлях міжнародному визнанню нової держави. 31 березня 1947 р. Республіку Індонезію визнала де-факто Велика Британія, 17 квітня – США. На 1948 р. Індонезія мала офіційні та неофіційні представництва у Лондоні, Празі, Канберрі, Коломбо, Манілі, Рангуні. Дипломатичні відносини з СРСР, який підтримував Індонезійську республіку на міжнародній арені, зокрема в ООН, з перших днів її існування, були встановлені 3 лютого 1950 р. Посольствами ж сторони обмінялися тільки у грудні 1953 р. Таке зволікання пояснювалося політичним тиском Нідерландів і США й опором внутрішньої індонезійської опозиції.

Разом з тим, уряд Нідерландів прагнув зміцнити свої позиції в Індонезії. 20 липня 1947 р. до Індонезії прибув 100-тисячний нідерландський контингент з метою проведення «поліцейської акції» спрямованої на встановлення контролю щодо частин країни, які знаходились під владою А. Сукарно. Насправді ж, механізована нідерландська армія розпочала справжню колоніальну війну.

Нідерландці розраховували, що ця акція не викличе реакції з боку інших держав. Але Індія й Австралія звернулися з цього приводу до Ради Безпеки ООН, яка 31 липня 1947 р. приступила до обговорення індонезійського питання. 1 серпня 1947 р. РБ ООН прийняла рекомендацію про припинення воєнних дій і вирішення питання мирним шляхом. Хоча 4 серпня було оголошено припинення вогню, воєнні дії Нідерландів тривали. 9 серпня губернатор Х. ван Моок заявив, що зайняті нідерландськими військами території переходять під суверенітет Нідерландів, а 23 вересня Гаага запропонувала створити на окупованих територіях автономні органи управління, незалежні від Індонезійської республіки. Невдовзі ван Моок зібрав у Джакарті представників «автономних» територій, які висунули вимогу про негайне створення Сполучених Штатів Індонезії та запропонували запросити Індонезійській республіці увійти до їхнього складу.

3 грудня 1947 р. на борту американського корабля «Ренвіл» розпочалися індонезійсько-нідерландські переговори про мирне вирішення питань двосторонніх відносин організовані посередницькою комісією у складі США, Бельгії й Австралії, створеною згідно з рішенням РБ ООН від 25 серпня 1947 р. Поставлений у скрутне становище, індонезійський уряд змушений був підписати 17 січня 1948 р. Ренвільську угоду, яка передбачала припинення вогню та встановлення «лінії ван Моока», що з'єднувала пункти максимального просування нідерландських військ на території Індонезійської республіки. Угода викликала бурхливу реакцію у республіці, прискорила процес розмежування політичних сил.

Новий уряд, який очолив М. Хатта, оголосив, що він погоджується з Ренвільською угодою і готовий продовжувати переговори на її основі, прискорити створення СШІ, а також вирішувати завдання відновлення господарства, реорганізації держапарату й армії. Створену 13 січня 1948 р. за сприяння Нідерландів Тимчасову індонезійську раду замінила Федеральна рада Індонезії, що мала діяти до 10 січня 1949 р. Саме на цю дату призначалося проголошення СШІ суверенною державою.

29 вересня 1948 р. була прийнята нова конституція федеративного державного об'єднання, уряд якого очолив Х. ван Моок (Хубертус Йоханнес (Хуїб) ван Моок (1894-1965) – голландський адміністратор і міністр в Ост-Індії. Під час Індонезійської революції служив в якості виконуючого обов'язки генералгубернатора Голландської Ост-Індії (1942-1948)). Проте відмова уряду Індонезійської республіки проголосувати за нову конституцію та приєднатися до неї привела до відставки 10 листопада 1948 р. ван Моока з поста верховного комісара Нідерландів у Сполучених Штатах Індонезії. Ця ж відмова, спричинила другу «операцію силами поліції» проти Індонезійської республіки, яку уряд Нідерландів розпочав 18 грудня 1948 р. Певно, має підстави і теза про те, що нідерландський уряд вирішив скористатися

сприятливими обставинами для остаточного розгрому знекровленої збройним внутрішньополітичним конфліктом Індонезійської республіки. Фактично з 13 вересня точилася «мала громадянська війна», яка, розколовши єдиний фронт боротьби проти колонізаторів, ослабила її.

Розпочата Нідерландами друга «операція силами поліції» завершилась арештом і висланням 22 грудня 1948 р. на острів Банка президента й інших найвищих посадових осіб Індонезійської республіки й окупацією значної частини її території нідерландськими військами. Проте ця успішна для

Нідерландів операція мала згубні наслідки для їхньої політики. Того ж дня РБ ООН на своєму надзвичайному засіданні розпочала обговорення індонезійського питання. Хоч Посередницька комісія і поклала всю відповідальність за вчинені дії на нідерландський уряд, Рада Безпеки змогла ухвалити лише компромісну резолюцію, що вимагала негайного припинення воєнних дій і звільнення індонезійських керівників. Проте агресія не тільки не була припинена, а й продовжувала розширюватися.

У цих умовах 7 січня 1949 р. РБ ООН відновила розгляд індонезійського питання та 21 січня ухвалила резолюцію про створення до 15 березня 1950 р. тимчасового уряду, проведення до 15 жовтня виборів і передання до 1 липня 1950 р. влади Сполученим Штатам Індонезії. Гаага змушена була піти на переговори з Джакартою як під тиском резолюції РБ ООН, так і в зв'язку зі значною активізацією антинідерландської боротьби на індонезійських островах. Весною 1949 р. о. Ява, за винятком великих міст, був очищений від окупантів, партизани та республіканські війська контролювали також низку районів островів Калімантан і Суматра.

23 серпня 1949 р. у Гаазі розпочала свою роботу конференція «круглого столу», в якій взяли участь делегації Нідерландів, Республіки Індонезія та делегації 15 створених ван Мооком «автономних» урядів, які представляв султан Понтінака Хамід II. Головними рішеннями конференції, що закінчила роботу 2 листопада, були:

- передання верховної влади республіці Сполучених Штатів Індонезії, до складу яких входили Республіка Індонезія та 14 інших територій або автономних держав;
- створення Нідерландсько-індонезійського союзу під верховною владою нідерландського суверена;
- виведення нідерландських військ.

27 грудня 1949 р. королева Нідерландів Юліана підписала ухвалу про надання суверенітету США, внаслідок чого Індонезія стала незалежною державою. 19 травня 1950 р. уряди США й Республіки Індонезії підписали угоду про скасування федерального устрою й утворення унітарної держави, яка дістала назву Індонезійська Республіка.

15 серпня 1950 р. обраний 16 грудня 1949 р. Президентом держави Сполучених Штатів Індонезії А. Сукарно (Сукарно (інд. Sukarno) Ахмед (6 червня 1901 – 21 червня 1970) – президент Індонезії у 1945-1967 рр. Один із засновників Індонезійської Національної партії та вважається одним з основоположників індонезійського націоналізму. Неодноразово піддавався переслідуванням з боку голландської колоніальної влади, у 1929 р. вперше арештований і засуджений до тюремного терміну, провівши з наступних 15 років 13 у вигнанні або за ґратами. У період японської окупації Індонезії співпрацював з японською адміністрацією, а після відновлення голландської адміністрації очолив військові дії проти неї, що завершилися проголошенням незалежності країни. Більше 20 років очолював країну на посаді президента (1945-1967). Був зміщений під тиском армії у 1967 р., після чого президентом країни став Сухарто) схвалив нову тимчасову конституцію унітарної індонезійської держави. Таким чином, Нідерландсько-Індонезійський союз припинив своє існування.

В'єтнам. Складні процеси відбувалися й у Французькому Індокитаї. Згідно рішення Потсдамської конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.) на південь від 16 паралелі в Індокитаї капітуляцію японських збройних сил приймала Велика Британія, а на північ – Китай. Велика Британія виступала за збереження колоніального статусу Індокитаю, у той час, як Китай негативно ставився до французької присутності поблизу своїх кордонів. У свою чергу, США

та СРСР «маневрували», прагнучи забезпечити собі підтримку Великої Британії та Франції в європейському повоєнному урегулюванні.

За кілька тижнів до офіційного підписання Японією Акта про беззастережну капітуляцію на території Індокитаю відбулися значні політичні зміни. Ще 1 серпня 1945 р. у Кохінхіні (Південний В'єтнам) постав автономний уряд з прояпонських елементів, уже 26 серпня повалений народним рухом. 14 серпня 1945 р. імператор Аннаму (Центральний В'єтнам) Бао Дай проголосив його незалежність і скасування договорів 1862 і 1874 рр., що перетворили Кохінхіну на французьку колонію. 15 серпня 1945 р. його приклад наслідував король Камбоджі. 18 серпня у столиці Тонкіну (Північний В'єтнам) і Ханой закріпився створений В'єтмінем (Ліга боротьби за незалежність В'єтнаму – організація створена для боротьби за незалежність В'єтнаму від Франції та Японії.) Комітет національного визволення, який, усунувши маріонетковий уряд, проголосив Народну Республіку В'єтнам. 29 серпня у Х'юе (столиця Аннаму) внаслідок переговорів із представниками республіки імператор Бао Дай зрікся престолу та змінив трон на посаду радника республіки. 2 вересня 1945 р. на багатотисячному мітингу у Ханой лідером в'єтнамських революціонерів Хо Ши Міном була урочисто проголошена Декларація незалежності В'єтнаму й утворення Демократичної Республіки В'єтнам (ДРВ).

Проте правлячі кола Франції не бажали миритися з втратою Індокитаю. Вони швидко замінили французьким експедиційним корпусом британські окупаційні війська на півдні від 16-ї паралелі, а у лютому 1946 р. підписали з гомінданівським Китаєм угоду про виведення китайських військ з північної від 16-ї паралелі частини В'єтнаму та з Лаосу. 7 січня і 27 серпня 1946 р. були підписані угоди з Камбоджею та Лаосом про надання їм статусу автономій у межах Французького союзу та Індокитайської федерації. 6 березня 1946 р. В'єтнам і Франція підписали угоду, за якою Франція визнала В'єтнамську республіку як незалежну державу зі своїми урядом.

Проте на розрив з Парижем керівництво ДРВ не пішло. 14 вересня 1946 р. Хо Ши Мін підписав у Парижі тимчасову угоду, яка передбачала рівні права громадян В'єтнаму та Франції, створення єдиної митної та грошової системи в Індокитаї, відкриття консульських представництв В'єтнаму у сусідніх країнах. Підписання тимчасової угоди викликало різку критику уряду ДРВ з боку певних політичних сил В'єтнаму. Для в'єтнамського ж керівництва підписання цієї угоди було ще однією спробою не допустити розширення колоніальної війни, яка фактично розпочалась у вересні 1945 р. після захоплення французькими збройними силами Сайгона й інших великих міст Південного В'єтнаму. Все це свідчило про намір французьких правлячих кіл перетворити Південний В'єтнам на плацдарм для подальшого наступу на В'єтнамську республіку.

Децю іншу політику проводили китайські окупаційні війська, розташовані на північ від 16-ї паралелі. Уряд Чан Кайши відкрито не виступав проти республіки, розраховуючи використати ослаблення французького колоніального управління у своїх інтересах. У свою чергу, війна на Тихому океані дала США змогу проникнути в Індокитай та інші країни азійського континенту. Американські військові неодноразово пропонували урядові ДРВ американську підтримку в обмін на пільговий режим для американського капіталу у В'єтнамі. Північнов'єтнамська сторона відхилила ці пропозиції.

Підписана 14 вересня 1946 р. французько-в'єтнамська тимчасова угода не стала кроком уперед у нормалізації двосторонніх відносин, на що розраховував Ханой. 13 грудня 1946 р. Париж розпочав відкриту колоніальну війну у В'єтнамі. Як причину відновлення воєнних дій в Індокитаї він висував напад в'єтнамців на французькі збройні сили. Війна в Індокитаї динамічно набирала антикомуністичної спрямованості, що спричинило рішучий поворот політики США в Індокитаї, яка спершу орієнтувалась на підтримку ДРВ. З 1950 р. Вашингтон почав постачати французьким військам зброю у великих розмірах. За останні роки війни у В'єтнамі США передали французькому експедиційному корпусові 340 літаків, 1400 танків і бронемашин, 350 десантних катерів, велику кількість важкої та легкої зброї, тисячі тонн

боєприпасів. Але навіть за такої значної військової допомоги США французькі війська не зуміли домогтися рішучої переваги у в'єтнамській війні та зазнавали поразок.

Воєнні невдачі підштовхували Париж до нових маневрів. У цих умовах він уже не сподівався на відновлення безпосереднього володарювання Франції в Індокитаї та вдався до пошуків серед в'єтнамців «авторитетної особи», якій можна було б передати повноваження. Тим самим Париж розраховував відвернути більшість населення від В'єтміну.

Тривалі пошуки завершилися у травні 1948 р. створенням тимчасового уряду генерала Нгуєн Ксю Ана, що становило перехідний крок до повернення колишнього імператора Бао Дая. США також взяли участь у формуванні маріонеткового уряду, розраховуючи згодом використати його у своїх інтересах. Створення цього уряду супроводжувалося спробою Парижа здійснити воєнний наступ на райони В'єтнаму, що перебували під контролем республіканського уряду. Проте добитись значних успіхів у воєнній кампанії правлячим колам Франції не вдалось.

8 березня 1949 р. у Парижі французький Президент Венсан Оріоль та імператор Бао Дай підписали тимчасову угоду, яка узаконила створення маріонеткової Держави В'єтнам і зберігала для Франції найважливіші економічні та політичні позиції в «об'єднаному» під владою Бао Дая – генерала Нгуєн Ксю Ана В'єтнамі.

19 липня 1949 р. подібна угода була укладена з Лаосом, а 9 листопада – з Камбоджею. 29 січня 1950 р. всі ці угоди ратифікували Національні збори Франції. У січні 1950 р. ДРВ офіційно визнали Радянський Союз і КНР, а Велика Британія та США оголосили 7 лютого, що вони визнають уряд Бао Дая й уряди Лаосу та Камбоджі.

На початку 1950 р. у співвідношенні сил ДРВ та Франції спостерігалася ще певна рівновага, проте ініціатива поступово переходила до республіканської армії.

У 1953-1954 рр. армія ДРВ продовжувала успішні воєнні операції проти французів, визволивши багато районів В'єтнаму. Зірвавши наприкінці 1953 р. спробу французів перехопити ініціативу, збройні сили республіканського уряду оточили у районі Дьєнб'єнфу значне угруповання військ противника, а 7 травня 1954 р. розгромили його. Ця перемога стала вирішальною у війні проти французького поневолення.

Париж наочно переконався у марності спроб силою зброї зламати волю індокитайських народів до незалежності та свободи. Втративши близько 500 тис. солдатів і офіцерів, Франція мусила піти на припинення агресивної війни в Індокитаї. Борючись проти французької агресії, ДРВ надавала значну політичну та воєнну підтримку визвольним рухам лаоського та камбоджійського народів, які у 1954 р. добилися значних успіхів.

Унаслідок перемог, здобутих народами Індокитаю, визріли умови для врегулювання становища у цьому регіоні.

На Берлінській нараді міністрів закордонних справ СРСР, США, Англії та Франції у січні 1954 р. Москва висунула пропозицію скликати нову нараду міністрів закордонних справ за участі КНР для розгляду питання про припинення війни в Індокитаї. США висловились проти наради п'яти держав, особливо різко Вашингтон протестував проти участі у нараді КНР.

8 травня 1954 р. делегації СРСР, США, Великобританії, Франції, КНР, ДРВ, Камбоджі, Лаосу та Південного В'єтнаму розпочали розгляд питання про відновлення миру в Індокитаї.

20 і 21 липня 1954 р. були підписані угоди про припинення воєнних дій у В'єтнамі, Лаосі та Камбоджі і заключна декларація наради. США не приєдналися до угод про припинення воєнних дій в Індокитаї, хоча американський уряд заявив, що бере до уваги ці угоди й утримуватиметься від їх порушення.

Згідно з угодами Франція зобов'язалася вивести свої війська з країн Індокитаю, створювалася міжнародна комісія у складі представників Канади, Індії та Польщі зі спостереження та контролю за виконанням угод про припинення воєнних дій. Угоди містили положення про заборону введення в усі індокитайські країни іноземних військ і ввезення зброї та боєприпасів, створення на їхніх територіях іноземних військових баз, зафіксували відмову всіх індокитайських учасників наради від участі у будь-яких воєнних союзах. У заключній декларації учасники Женевської наради зобов'язалися поважати суверенітет В'єтнаму, Лаосу

та Камбоджі і не допускати втручання в їхні внутрішні справи. Декларація передбачала політичне врегулювання у В'єтнамі на основі його незалежності та територіальної цілісності.

Женевські угоди 1954 р. з Індокитаю стали важливим кроком на шляху зменшення напруженості міжнародних відносин у регіоні та у світі у цілому. Вони зміцнили міжнародне становище Демократичної Республіки В'єтнам, забезпечили незалежність народам Лаосу та Камбоджі.

У той же час усупереч женевським угодам США продовжували постачати до Індокитаю, переважно у Південний В'єтнам, зброю та військову техніку.

26 жовтня 1955 р. Держава В'єтнам за підтримки США була перетворена на Республіку В'єтнам на чолі з Президентом Нго Дінь Зьємом.

4 березня 1956 р. сайгонські власті провели сепаратні вибори у південно-в'єтнамські Національні збори, що зміцнило режим Нго Дінь Зьєма. У здійсненні цієї акції Сайгон дістав підтримку західних учасників Женевської наради, у тому числі й Франції, яка ще до проведення сепаратних виборів взяла на себе обов'язок надавати допомогу урядові Нго Дінь Зьєма.

Після того, як останні французькі солдати покинули в'єтнамську територію (26 квітня 1956 р.), Франція оголосила про припинення з 28 квітня 1956 р. діяльності у Південному В'єтнамі командування збройними силами Французького Союзу та про свою відмову брати участь у роботі спільних комісій з виконання женевських угод. Припинення французької військової присутності у В'єтнамі фактично означало надання поля діяльності США.

Індія. Друга світова війна ще тривала, коли в Індії почався новий виток національно-визвольного руху. Боротьбу індійського народу за незалежність очолив утворений ще у 1885 р. Індійський національний конгрес (ІНК). У серпні 1942 р. ІНК звернувся до англійської влади з вимогою негайно надати Індії незалежність, дати можливість сформувати національний уряд. Велика Британія відкинула ці вимоги. Тоді під керівництвом Магатми Ганді (Могандас Карамчанд Ганді (Магатма Ганді, 2 жовтня 1869 – 30 січня 1948) – індійський державний і політичний діяч, національний герой. Один із керівників та ідеологів національно-визвольних рухів Індії. Сформулював філософію ненасилля, що вплинула на національні та міжнародні рухи прихильників мирних змін) почалася нова «сатьяграха» (тактика ненасильницької боротьби за незалежність у двох формах: неспівробітництва та громадянської непокори) під гаслом «Геть з Індії!».

У лютому 1946 р. повстали індійські моряки, якими керували одночасно ІНК, Мусульманська ліга та компартія. М. Ганді не підтримав цього повстання, оскільки воно суперечило його принципам ненасильницької боротьби.

У серпні 1946 р. лідер лівого крила ІНК Джавахарлал Неру (Джавахарлал Неру (14 листопада 1889 – 27 травня 1964) – перший прем'єр-міністр Індії. Махатма Ганді називав його своїм політичним наступником. Донька Джавахарлала Неру Індіра Ганді та онук Раджив (а також його дружина Соня, італійка за походженням) також займали в Індії найвищі державні посади) отримав від британців пропозицію сформувати уряд Індії. 2 вересня 1946 р. тимчасовий уряд було сформовано, а Дж. Неру став Віце-президентом при Віце-королі А. Уейвеллі.

Призначення Дж. Неру викликало різке невдоволення Мусульманської ліги. Почалися зіткнення індуїстів і мусульман. Останні висунули гасло утворення на частині території колонії нової ісламської держави – Пакистану. М. Ганді був проти утворення окремої держави, вбачаючи у цьому джерело ще більшої ескалації напруженості.

9 грудня 1946 р. Мусульманська ліга бойкотувала роботу Конституційної асамблеї Індії, яка обговорювала питання про незалежність. 23 березня 1947 р. британський віце-король Індії А. Уейвелл пішов у відставку. На його місце був призначений лорд Л. Маунтбаттен, який після консультацій з лідерами місцевих політичних рухів заявив, що індійські області, заселені переважно мусульманами, повинні бути об'єднані у незалежну державу. Віце-король запросив на переговори М. Ганді та виклав йому своє бачення проблеми. І в кінці кінців М. Ганді, як неминуче, прийняв рішення про поділ Індії на дві держави.

3 червня 1947 р. англійський уряд опублікував декларацію, в якій мова йшла про здійснення плану Л. Маунтбаттена. План Л. Маунтбаттена передбачав, що кордон між Індією та Пакистаном визначався на підставі звіту британської урядової комісії та спочатку мав назву «лінія Редкліффа» (за іменем лондонського юриста С. Редкліффа, який очолював британську урядову комісію). Пакистан виник як два не з'єднаних один з одним анклавів – Східний Пакистан (нині Бангладеш) і Західний Пакистан (нині власне Пакистан), між якими лежала Індія. Пакистан був утворений з територій, населених переважно мусульманами, а Індія – переважно індусями.

18 липня 1947 р. британський парламент прийняв Акт про незалежність Індії, який завершив формальне розділення. До Акту про управління Індією 1935 р. були внесені поправки, щоб створити законне підґрунтя існування двох нових домініонів. Після поділу Пакистан став новим членом ООН, а Індійський союз, утворений зі штатів з переважанням індуїзму, прийняв назву Індія, що автоматично дало йому право успадкувати в ООН місце Британської Індії (член ООН з 1945 р.) і стати її правонаступником.

Однак поділ не тільки не приніс миру Індії, але й ускладнив ситуацію. Мільйони віруючих знялися зі своїх місць і рушили у країну, де державною релігією є та, яку вони сповідували. Ці переміщення супроводжувалися кривавими зіткненнями. Безперервні сутички відбувалися у Бенгалії та Пенджабі. Західна та східна частини Пакистану були розділені смугою шириною у 1600 км, яка неминуче ставала зоною конфліктів. Справжня війна розгорнулася щодо приналежності князівства Кашмір. 75 % населення тут становили мусульмани, але уряд на чолі з магараджею складався з індуїстів, які, природно, тяжіли до Індії. Магараджа не поспішав приєднуватися до тієї чи іншої держави. 21 жовтня 1947 р. у Кашмір з боку Пакистану вторглися війська пуштунських племен. А 24 жовтня пакистанці проголосили створення на захоплених територіях самостійного утворення Азад (Вільний) Кашмір. Коли пакистанські війська просунулися до столиці князівства Срінагар, магараджа звернувся до Індії з проханням про допомогу. І в підсумку наступ пакистанців було зупинено індійськими військами, а сам Кашмір офіційно приєднався до Індійського союзу. Втім, військові дії тут не припинилися.

30 грудня 1947 р. питанням про врегулювання конфлікту у Кашмірі зайнялася ООН. У 1948 р. Рада Безпеки ООН прийняла резолюцію № 39 про заснування Комісії ООН для Індії та Пакистану, а 1 січня 1949 р. під егідою ООН була встановлена лінія припинення вогню. Штат був розділений на дві частини. У 1965 р. відбулася друга індо-пакистанська війна через розбіжності з приводу визначення кордону по лиману Качський Ранн. Третя індо-пакистанська війна була пов'язана з громадянською війною у Східному Пакистані (нинішній Бангладеш). Індійські війська у грудні 1971 р. розгромили 93-тисячний контингент пакистанських військ; Бангладеш отримав незалежність. І понині відносини між Пакистаном та Індією залишаються вкрай напруженими. Додатковим фактором глобалізації цієї проблеми є розвиток ядерних програм в обох країнах. Проблема мусульманського населення у Північній Індії також далека від свого рішення.

26 січня 1950 р. була урочисто проголошена незалежна республіка Індія; вступила у силу її Конституція; Президентом був обраний Р. Прасад (сподвижник М. Ганді).

Виникнення «розділених націй». Корея. На Кримській (Ялтинській) конференції 1945 р., США, СРСР та Велика Британія домовились розділити Корею на дві окупаційні зони, кордон між якими проходив би по 38-й паралелі. До Північної Кореї були введені радянські війська, а до Південної – американські. У 1947 р. США та Велика Британія виступили з ініціативою провести вільні вибори на території всього півострова, але Радянський Союз відхилив цю пропозицію, й у травні 1948 р. на півночі була проголошена прокомуністична Корейська Народно-Демократичної Республіка. У серпні на півдні було проголошено створення Республіки Корея. У 1949 р. більшість радянських та американських військових формувань були виведені з Корейського півострова.

Вранці 25 червня 1950 р. без попередження 90-тисячна північнокорейська армія перетнула 38-у паралель і почала швидке просування на південь. Увечері на позачерговому

засіданні РБ ООН було прийнято резолюцію щодо припинення бойових дій і виведення північнокорейських військ до КНДР (у цей час СРСР бойкотував роботу Ради Безпеки за небажання прийняти до свого складу Китайську Народну Республіку та не скористався правом вето). 27 червня 1950 р., виконуючи рішення РБ ООН, Президент США Г. Трумен оголосив, що він направить до Кореї авіацію та флот, щоб захистити Південну Корею від агресії з півночі, а для запобігання можливої інтервенції Китаю на Формозу (Тайвань), до острова буде направлений 7-й флот, і віддав розпорядження про активізацію допомоги Франції, котра вела бойові дії у В'єтнамі.

Наступ на Південну Корею принципово змінив міжнародну ситуацію. Події у Кореї були сприйняті Сполученими Штатами Америки, як замах на їхні стратегічні інтереси в АТР і як доказ поширення комунізму в азійському регіоні. Г. Трумен у своїх мемуарах згадує, що якби режим у Південній Кореї був повалений, то це підштовхнуло б комуністичних лідерів до завоювання сусідніх країн. На думку американського експерта з міжнародних питань К. Менгеса, напад Північної Кореї на Південну був результатом радянсько-китайського союзу, оскільки «вдало випробувавши ядерну зброю у 1949 р., консолідувавши прорадянські режими у Східній Європі та маючи комуністичний уряд у Китаї, Сталін міг дозволити собі погодитись на ці дії».

Традиційно долю відповідальності за розв'язання Корейської війни покладають на держсекретаря США Д. Ачесона, який у своєму виступі 12 січня 1950 р. виключив РК за межі американського оборонного периметра на Далекому Сході. Головна провина у розв'язуванні корейського військового конфлікту лежить на КНДР, хоча свою частину провини несуть і СРСР, США, РК і Китай. Роль СРСР у розв'язанні Корейської війни була з'ясована після опублікування радянських секретних документів. Судячи з архівних документів, що наводяться у монографії відомого російського корезознавця А. Торкунова, до початку 1950 р. радянське керівництво дотримувалося стратегічного курсу на збереження сформованого геополітичного балансу сил у регіоні та статус-кво на півострові. Радянська зовнішньополітична позиція щодо корейського питання почала змінюватися з кінця 1949 – на початку 1950 р., що було пов'язано із важливими міжнародними подіями. У першу чергу, проголошенням 1 жовтня 1949 р. Китайської Народної Республіки та набуття СРСР статусу ядерної держави. Ці зміни спонукали Пхеньян, Москву та Пекін діяти рішуче у боротьбі проти світового імперіалізму. Так, у квітні 1950 р. у Москві на зустрічі з Кім Ір Сенем Й. Сталін зазначив, що міжнародна ситуація змінилася й активні дії з возз'єднання Кореї стали можливими; Комуністична партія Китаю звільнилася від необхідності воювати з Гомінданом і тепер може приділити увагу корейській проблемі; в екстреному випадку КНР допоможе військами.

Отже, Корейська війна була розпочата Кім Ір Сенем за згодою Й. Сталіна, адже СРСР таємно схвалив задуми Кім Ір Сена насильно об'єднати Корейський півострів військовим шляхом, надавав військову допомогу і тим самим сприяв створенню могутнього стратегічного потенціалу на Далекому Сході, що логічно підштовхувало Пхеньян до силових акції з об'єднання Кореї. СРСР прагнув закріпити за допомогою північнокорейського режиму свій монопольний політичний вплив на півострові.

Рішення ж США про вступ у Корейську війну було обумовлене завершенням формування Вашингтоном у повоєнні роки доктрини стримування комуністичної експансії.

Звертаючись до співвітчизників з приводу початку війни у Кореї, Президент Г. Трумен підкреслив: «Вільні нації вивчили урок 1930-х років. Цей урок полягає у тому, що агресія повинна зустріти твердий опір. Умиротворення приводить лише до подальшої агресії, й у кінцевому рахунку, до війни... Вільні нації стоять перед лицем всесвітньої загрози. Вона повинна бути зустрінута всесвітньою обороною. Сполучені Штати й інші вільні держави можуть збільшувати свою силу, об'єднуючись одна з одною у спільному зусиллі забезпечити цю оборону. Це наша найкраща надія на мир».

28 червня 1950 р. Рада Безпеки, знову ж таки за відсутності СРСР, прийняла резолюцію про використання сили проти КНДР. Разом з тим, 28 червня армія Північної Кореї взяла Сеул

і продовжила наступ у південному напрямку. 2 липня 1950 р. війська КНДР вийшли на рубіж річки Нактонган, але були зупинені спільними діями південнокорейських військ і контингенту військ США, які ще залишалися на півострові. Таким чином, війна у Кореї набувала характеру інтернаціоналізованого збройного конфлікту.

7 липня 1950 р. РБ ООН приймає резолюцію щодо створення багатонаціонального контингенту сил ООН у Кореї під американським командуванням. Фактично з цього моменту присутність США у корейському протистоянні отримала правове підґрунтя. В операціях ООН у Кореї приймали участь незначні військові формування Австралії, Бельгії, Великої Британії, Греції, Канади, Колумбії, Люксембурга, Нідерландів, Нової Зеландії, Таїланду, Туреччини, Філіппін, Південно-Африканського Союзу та Ефіопії. Військова ситуація у Кореї внаслідок цього почала різко змінюватись. Війська КНДР почали поступово відступати.

Восени 1950 р., вийшовши за межі мандату ООН, американські війська у Кореї не лише очистили територію Південної Кореї від військ КНДР, але й розпочали наступ на північ, взявши столицю м. Пхеньян і вийшли на кордон КНДР з КНР та СРСР. Таким чином, фактично війна змінила спрямування: не за відновлення статус-кво, як передбачалося резолюцією Ради Безпеки ООН, а за приєднання Півночі до Півдня.

25 жовтня 1950 р. за настійливим наполяганням СРСР і КНДР у війну на боці Північної Кореї вступила КНР, армія якої, під командуванням маршала Пен Дехуая, зупинила просування коаліційних сил і перейшла у контрнаступ. Ці дії були досить успішними. 4 січня 1951 р. силами КНДР та КНР знову був узятий Сеул. Ситуація в якій опинилися війська ООН, основу яких становив американський контингент, виявилась досить складною. Необхідно зазначити, що ще 16 грудня 1950 р. Президент США Г. Трумен запровадив у країні надзвичайний стан. Це свідчило про підготовку Вашингтону до переростання «малої» війни до масштабного збройного конфлікту за участю центросилових держав регіону та світу, зокрема КНР, а за найбільш несприятливого сценарію і СРСР.

Зважаючи на загрозу військової катастрофи, головнокомандувач збройними силами США на Далекому Сході генерал армії Д. Макартур у січні 1951 р. запропонував адміністрації розширити масштаби операції, організувавши блокаду узбережжя КНР і завдати ударів по Китаю. Разом з тим, США не прагнули поглиблювати конфлікт, особливо зважаючи на можливість залучення до нього СРСР на основі положень радянськочитайського договору 1950 р. «Про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу».

Об'єднаний комітет начальників штабів збройних сил США направив генералу Д. Макартуру директиву щодо розгляду питання негайної евакуації американських військ з Кореї до Японії з метою уникнення істотних жертв. Фактично порушуючи наказ, 23 березня 1951 р. Д. Макартур виступив на радіо з ультиматумом на адресу КНР, в якому погрожував застосувати проти неї ядерною зброєю, у випадку якщо наступ китайських військ у Кореї не припиниться.

Ця заява вкрай загострила ситуація, оскільки у випадку застосування ядерної зброї проти Китаю загальносвітовий конфлікт ставав неминучим. Загроза ядерної війни спонукала як США, та і СРСР шукати можливості з розв'язання конфлікту. Окрім того, європейські союзники США пов'язані з ними договором НАТО, були надзвичайно занепокоєні можливістю відкритого зіткнення СРСР та США. Зважаючи на кофліктогенність ситуації, союзники США в Європі здійснювали дипломатичний тиск на Президента США Г. Трумена, підштовхуючи його до компромісу. Британський прем'єр К. Еттли, після консультацій з Парижем, здійснив візит до Вашингтону, де домігся згоди США не застосовувати ядерну зброю у корейському конфлікті без консультацій з європейськими союзниками. З іншого боку, радянське керівництво активізувало діалог з керівництвом КНР щодо відмови від планів знищення об'єднаних військ під егідою ООН. Наступ китайських збройних сил був призупинений, що дало змогу стабілізувати лінію фронту приблизно по 38-паралелі, співпавши такими чином з демаркаційною лінією між КНДР та РК.

10 липня 1951 р. у м. Кесон, контрольованому північнокорейськими військами, почалися переговори. На них були представлені тільки сторони, які брали участь у прямих

військових діях на всьому півострові: представники США, КНР, КНДР та РК. СРСР утримався від участі у переговорах, підкресливши, що не є стороною військового конфлікту. Хід переговорів супроводжувався активністю сторін на фронті. У результаті до кінця 1952 р. переговори зайшли у глухий кут у силу неможливості досягнення компромісу між їх учасниками з тих чи інших проблем.

Реальні та позитивні зрушення на переговорах сталися після обрання Президентом США Д. Ейзенхауера, який приступив до своїх обов'язків у січні 1953 р., і смерті у березні того ж року Й. Сталіна. У квітні 1953 р. між сторонами почався обмін військовополоненими, спочатку пораненими та хворими. Не будучи прямим учасником переговорів, СРСР уважно стежив за їх ходом і координував дії Китаю та КНДР, використовував різні дипломатичні канали для відшукання прийнятних рішень у роботі з державами, чії війська входили до складу багатонаціональних сил ООН.

27 липня 1953 р. у м. Паньминьчжон поблизу м. Кесон була підписана Угода про перемир'я у Кореї. Під нею поставили підписи Нам Ір (Північна Корея) й У. Харрисон (США), а також не були присутні на церемонії Кім Ір Сен, Пен Дехуай, М. Кларк (командувач військами США у Кореї на момент підписання). Очільник південнокорейського режиму Лі Син Ман відмовився підписати документ, наполягаючи на продовженні війни до «переможного кінця». Лінія фронту залишилася у районі 38-ї паралелі та була покладена в основу демаркаційної лінії зі створенням навколо неї демілітаризованої зони.

Остаточне мирне врегулювання на Корейському півострові мало відбутися на скликаній у Швейцарії багатосторонній мирній конференції. Однак, всі спроби досягнути домовленості щодо можливого об'єднання Кореї, здійснені на Женевській конференції 26 квітня – 16 червня 1954 р., виявилися безуспішними. Таким чином, півострів залишився поділеним на Північну та Південну Кореї, мирний договір не укладено й досі. Тобто Сеул і Пхеньян фактично залишаються у стані війни. Таким чином виникла ситуація «двох Кореї».

Війна принесла корейському народу незліченні біди. Майже вся територія Південної Кореї стала ареною битв, а Північна Корея постраждала від могутніх бомбових ударів. У Корейській війні загинуло близько 150 тис. військових США, Південної Кореї та їх союзників і приблизно 800 тис. чоловік в арміях КНДР та Китаю. Серед радянських військових, що воювали у Кореї, за офіційними даними, загинуло 315 осіб. Серед мирного населення кількість вбитих оцінюється у 200 тис. з боку КНДР і близько 1 млн. з боку Південної Кореї.

Китай. На час закінчення Другої світової війни на неокупованій японцями території Китаю існували два уряди: підтримуваний США гомінданівський уряд Чан Кайши у Чунціні (СРСР також уклав із ним 14 серпня 1945 р. союзний договір) і комуністичний уряд Мао Цзедуна у Яньані.

США спробували налагодити порозуміння між супротивниками, запропонувавши посередництво у переговорах. За результатами їхнього першого туру у жовтні 1945 р. було досягнуто домовленості про скликання Політичної консультативної конференції, що мала вирішити подальшу долю країни. Московська нарада міністрів закордонних справ великих держав у грудні 1945 р. також застерегла КПК і Гоміндан від розгортання громадянської війни. Зрештою, у січні 1946 р. на Політичній консультативній конференції за участю всіх рухів і партій країни було вирішено створити спільні уряд (на пропорційній основі) та збройні сили (50 дивізій Чан Кайши та 10 – Мао Цзедуна) Китаю.

Однак, усвідомлюючи чисельну та технічну перевагу своєї армії, а також розраховуючи на допомогу США та невтручання у конфлікт СРСР, Чан Кайши вирішив силовими методами розв'язати майже 20-річну проблему двовладдя у країні. У липні 1946 р. він віддав наказ розпочати широкомасштабний наступ проти комуністичних військ, до зими гомінданівці ліквідували «червоні райони» у Центральному та Північному Китаї. Але це була «піррова перемога», що обійшлася величезними втратами, до того ж Народно-визвольна армія Китаю (НВАК), споряджена переданою СРСР трофейною японською зброєю, зберегла боєздатність і стратегічну базу у Маньчжурії.

Бажаючи продемонструвати перед світом народну підтримку своєї політики, Чан Кайши у жовтні 1947 р. оголосив про проведення виборів до парламенту, але в охопленій війною країні вони були фікцією. Комуністи, суттєво зміцнивши свої сили, розпочали контрнаступ із долини р. Хуанхе у напрямку до р. Янцзи. Чан Кайши змушений був оголосити загальну мобілізацію, проте насильницькі методи її проведення лише погіршили становище гомінданівського уряду. Заборона опозиційних до уряду партій прискорила їхній перехід до комуністичного табору, а гігантські військові видатки (70%) бюджету, незважаючи на 2-мільярдну фінансову допомогу від США, паралізували економіку. У гомінданівській армії почався занепад.

Економічна катастрофа (траплялися періоди, коли інфляція становила 600% на день) позбавила Чан Кайши підтримки середньої верстви, яка раніше була головною соціальною базою режиму. Водночас комуністи здійснили вдалий політичний маневр, оголосивши про «буржуазнодемократичний» характер китайської революції. Популяризуючи гасла створення «народного фронту» та розгортання «антиімперіалістичної боротьби» проти американського втручання, лідерам КПК вдалося привернути на свій бік частину колись ворожих сил. Винятково вдалим кроком для комуністів була розпочата ще у 1946 р. роздача земель селянам у контрольованих НВАК районах.

Упродовж 1948 р. військове становище Гоміндану суттєво погіршилося: армія втратила 500 тис. убитими та близько 1 млн. полоненими та перебіжчиками.

Наприкінці 1948 – початку 1949 рр. сталися три вирішальні операції у ході громадянської війни. 12 вересня – 2 листопада 1948 р. війська НВАК провели Ляошенську операцію у південній Маньчжурії, у ході котрої були розгромлені сили Гоміндану, відкривши таким чином дорогу до центральних районів країни. Після цієї операції НВАК за чисельністю перевершила армію Гоміндана (3 млн. проти 2,9 млн.). Війська НВАК були зведені у 4 фронти: 1-а польова армія під командуванням Пен Дехуая (Північно-західний Китай); 2-а польова армія під командуванням Лю Бочена (Центральний Китай); 3-я польова армія під командуванням Чень І (Східний Китай); 4-а польова армія під командуванням Лінь Бяо (Північно-Східний Китай). Три групи військ, що діяли у Північному Китаї, підкорялися безпосередньо Генштабу НВАК. 7 листопада 1948 – 10 січня 1949 рр. сталася Хуайхайська битва у Східному Китаї, 2-а та 3-я польові армії НВАК знищили найбільше угруповання противника, що складалося з 22 армій (56 дивізій). Війська НВАК на широкому фронті вийшли до р. Янцзи на ближні підступи до гомінданівської столиці Нанкіну. 5 грудня 1948 – 31 січня 1949 рр. війська 4-ї польової армії та двох груп військ Північного Китаю здійснили розгром угруповання військ Гоміндану, що знаходилося у Північному Китаї (Пекінсько-Тяньцзинь-Калганська операція).

У квітні 1949 р. у Пекіні відбувалися переговори між делегаціями КПК і Гоміндана та була досягнута угода про припинення громадянської війни на основі умов, висунутих КПК. Оскільки гомінданівський уряд відмовився затвердити угоду, 21 квітня 1949 р. НВАК відновила наступ, форсувавши р. Янцзи. До початку 1950 р. була в основному звільнена континентальна частина Китаю, окрім Тибету. 30 вересня 1949 р. Народна політична консультативна рада Китаю утворила Центральний народний уряд. 1 жовтня 1949 р. було проголошено утворення КНР (Китайська Народна Республіка). У свою чергу, лідер Гоміндану Чан Кайши 1 березня 1950 р. проголосив себе Президентом Китайської Республіки на Тайвані та головнокомандуючим збройними силами Китаю, сконцентрувавши у своїх руках всю повноту влади на острові. Місто Тайбей отримало статус «тимчасової» столиці «Китайської Республіки». Так виникла ситуація «двох Китаїв», яка і на сучасному етапі має детермінуючий вплив на основні виміри механізму зовнішньополітичних регіональних взаємовідносин і трансформацію основних вимірів системи безпеки АТР.

Зростання політичного впливу США у регіоні Період другої половини 40-х років ХХ ст. характеризувався становленням основної домінанти міжнародної системи відносин у вигляді стратегічного балансу сил, що надав певної стійкості розвитку різнорівневих відносин між двома центрами сили – СРСР та США. У глобальному ж розрізі домінантою

даного стану була абсолютно нова питома вага Сполучених Штатів Америки у повоєнній системі міжнародних відносин. «Події ХХ століття й особливо дві світові війни та їх наслідки, – зазначав держсекретар адміністрації Президента США Д. Ейзенхауера Дж. Ф. Даллес, – створили абсолютно нову ситуацію. Значною мірою Сполучені Штати успадкували відповідальність за керівництво, яку у минулому розділяли декілька держав».

Нове статусне позиціонування США на міжнародній арені вимагало, по-перше, кардинально нових підходів до визначення пріоритетних регіонів у зовнішньополітичному спектрі; по-друге, структурування периферійних районів; по-третє, визначення оптимальних та адекватних засобів детермінації проблемних ситуацій міжнародних відносин у кожному конкретному випадку. Додатковим дієвим чинником у даній ситуації виступала відносна свобода маневру, зумовлена істотним економічним потенціалом США. «У 1950 р. на долю США приходилось 52 % світового валового продукту, – підкреслював Г. Кіссінджер. – У той час нам непотрібно було турбуватися щодо співвідношення сил, оскільки його повністю визначали ми. Виокремити труднощі, які виникали, а потім подолати їх, користуючись нашими переважаючими ресурсами, – саме це тоді було головною проблемою американської зовнішньої політики».

Одним із ключових регіонів зовнішньополітичної стратегії США виступав Азійсько-Тихоокеанський регіон, котрий у свою чергу знаходився у периметрі зони впливу СРСР, увійшовши у повоєнний період як альтернативний США центр сили, що мав морально-політичну перевагу, але був ослаблений економічними та демографічними втратами.

Курс на утвердження американських зовнішньополітичних інтересів у глобальному вимірі отримав назву *Pax Americana* (лат. – світ поамериканськи). Ця модель світопорядку у своїй теоретичній і практичній площині зіткнулась з іншою моделлю *Pax Sovietica* (лат. – радянський світ).

Домінування двох наддержав – США та СРСР у повоєнному світі динамічно переросло у відкрите протистояння, набуваючи форму «холодної війни», яка характеризувалась тотальною та глобальною конфронтацією, зумовлюючи численні кризи та конфлікти. Тотальність визначалась поширенням цього протистояння на всі сфери: політичну, соціально-економічну, військову, ідеологічну, психологічну; глобальність – охоплення нею всіх регіонів світу, так чи інакше торкаючись інтересів держав світу.

Сам термін «холодна війна» набув поширення у 1947 р., коли була надрукована збірка статей відомого американського журналіста У. Ліппмана під назвою «Холодна війна: дослідження зовнішньої політики США» (*The Cold War: A Study in U.S. Foreign Policy*).

На початку 1946 р. в урядових колах США були вироблені основи зовнішньополітичної стратегії США в умовах протистояння з СРСР. Найбільш чітко вони були викладені у широко відомій т.зв. «довгій телеграмі» Дж. Кеннана. 22 лютого 1946 р. тимчасово повірений у справах США у СРСР Дж. Кеннан направив до державного департаменту США повідомлення у формі знаменитої «довгої телеграми» (8 тис. слів), в якому він дав оцінку можливостям розвитку відносин США з Радянським Союзом. Найважливіше положення телеграми полягало у висновку щодо органічного експансіонізму, притаманному радянським керівникам, який спонукає, і за будь-яких обставин, буде спонукати їх до зовнішньої експансії, поширенню сфери свого впливу на нові райони. Відповідно, єдиною адекватною відповіддю на ці прагнення СРСР Дж. Кеннан вважав «стримування» Москви.

5 березня 1946 р. У. Черчіль виступив зі своєю відомою промовою у Фултоні (США), заклинавши до створення «братської асоціації народів, що розмовляють англійською мовою». Ця асоціація покликана була протистояти зміцненню міжнародних позицій СРСР – «залізна завіса», за словами экс-прем'єра, опустилася на європейський континент і розділила його по лінії від Штеттина (Щецина) на Балтиці до Трієсту на Адріатиці на західну – демократичну частину та східну – недемократичну. Фултонська промова У. Черчілля стала фактичним оголошенням холодної війни Радянському Союзові.

З іншого боку, набувало надзвичайної жорсткості і зовнішньополітичне позиціонування СРСР. Так, 9 січня 1946 р. Й. Сталін у своїй промові перед виборцями

підкреслив необхідність забезпечити безпеку СРСР зусиллями радянського народу: зміцненням пильності, мобілізацією внутрішніх ресурсів, прискореним розвитком важкої промисловості та нарощуванням військового потенціалу. Керівник СРСР висунув завдання збільшення втричі радянського промислового виробництва з метою уникнення «будь-яких випадковостей».

У липні 1947 р. текст Дж. Кеннана за підписом «містер Ікс» був опублікований у провідному американському журналі *Foreign Affairs* і став предметом дискурсу у середовищі політичного істеблішменту США. Дж. Кеннан першим сформулював ключові зовнішньополітичні принципи адміністрації Президента США Г. Трумена: не провокувати СРСР, але демонструвати йому твердість США, відстоювати свої позиції та підходи до визначальних принципів світоустрою, навіть якщо це суперечить позиції СРСР. За даними соціологічних опитувань Радянському Союзові у березні 1945 р. довіряло – 55 % опитаних американців, а у березні 1946 р. – лише 33 %.

Базові принципи позиціонування США у глобальній і регіональних системах міжнародних відносин знайшли відображення у «доктрині Г. Трумена». Офіційно вона була оприлюднена 12 березня 1947 р. у зверненні Президента Г. Трумена до Конгресу США. «Доктрина Трумена» була спрямована на обмеження комуністичних режимів, які посилювалися після Другої світової війни, ведення безперервного тиску на СРСР та інших країн соціалістичного блоку, підтримка антикомуністичних сил і режимів. Загальна ситуація на міжнародній арені характеризувалась у доктрині Г. Трумена як конфлікт між двома способами життя. Один з них базується на правах особистості, вільних виборах, законних інститутах і гарантіях від агресії. Інший – на контролі над пресою та засобами масової інформації, нав'язуванні волі меншості більшості, на терорі та пригніченні. Доктрина Г. Трумена прокламувала нову глобальну роль США у протидії Радянському Союзу та комунізму. Це знаменувало перехід до повномасштабної холодної війни.

Керівництво СРСР різко негативно оцінило «доктрину Г. Трумена». У вересні 1947 р. голова Верховної Ради РРФСР А.О. Жданов у своїй доповіді, присвяченій міжнародній ситуації, на нараді комуністичних і робітничих партій підкреслив: «Доктрина Трумена», яка розрахована на надання американської допомоги всім реакційним режимам, які активно виступають проти демократичних народів, носить відверто агресивний характер».

Становлення наріжних засад біполярного механізму міжнародної взаємодії зумовлювало розгортання ідеологічної та пропагандистської боротьби, а холодна війна поступово набувала глобального характеру, охоплюючи всі регіони світу, у тому числі й АТР.

Перемога революції у Китаї, встановлення союзницьких відносин між СРСР і КНР, війна у Кореї посилити занепокоєність США щодо збереження свого впливу у регіоні. 2 вересня 1945 р. на борту американського лінкора «Міссурі» у Токійській затоці була підписана беззастережна капітуляція Японії. Від Японії «Акт про капітуляцію» підписали міністр закордонних справ М. Сігеміцу та начальник Генштабу Е. Умедзу. Від союзних держав Акт підписав спочатку верховний командувач союзних держав генерал армії (США) Д. Макартур, а потім інші представники, зокрема, адмірал Ч. Німіц – від США, Б. Фрезер – від Великої Британії, генерал-лейтенант К. М. Дерев'янка – від СРСР.

Враховуючи те, що основна участь у війні з Японією була американська (СРСР приймав активну участь у розгромі Японії на території Маньчжурії лише на останньому етапі війни) вже 25 вересня 1945 р. з'являється документ держдепартаменту США під назвою «Основні принципи політики США відносно Японії у початковий період окупації», де основною метою проголошувалося завдання «допомогтись, аби Японія не могла знову становити загрозу для США або для безпеки в усьому світі». Тут же оприлюднювалися плани щодо демілітаризації Японії, ліквідації мілітаристської ідеології, забезпечення розвитку мирної економіки. Американська окупаційна адміністрація в Японії діяла згідно з принципами демократизації, демілітаризації, декартелізації Японії.

Але враховуючи те, що не лише США брали участь у війні з Японією, необхідно було створити міжнародний орган, який мав підготувати підписання мирної угоди з Японією. Таким органом стала Далекосхідна консультативна комісія (ДКК), створена у жовтні 1945 р.

До її складу входили: США, СРСР, Китай, Велика Британія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Канада та Нідерланди. Функції ДКК, як це було сформульовано, обмежувалися наданням рекомендацій головнокомандуючому генералу Д. Макартуру. У грудні 1945 р. у процесі роботи московської наради міністрів закордонних справ, статус і назва комісії змінилася: ДКК змінили на Далекосхідну комісію, основною метою її стало формування принципів щодо повоєнного врегулювання відносин з Японією. Причому великі держави отримали право вето у комісії, щоправда воно стосувалося лише політичних питань.

У 1947 р. США запропонували розпочати підготовку мирного договору з Японією. Однак по процедурі підготовки цього документа виникли суттєві розбіжності. Вашингтон наполягав на скликанні конференції 11 держав-членів Далекосхідної комісії, а Москва відстоювала підготовку мирного договору на базі Ради міністрів закордонних справ. Разом з тим, зміна міжнародної ситуації пов'язана з утворенням КНР і початком війни у Кореї, зумовила те, що восени 1950 р. США знову внесли до «порядку денного» питання укладення мирного договору з Японією. Вашингтон чітко визначив зовнішньополітичний курс щодо Японії на відновлення японського промислового потенціалу та перетворення її на потенційного партнера США в АТР. Наприкінці 1950 – початку 1951 рр. відбувався системний обмін позиціями між Москвою та Вашингтоном щодо взаємоприйнятних моделей визначення повоєнного статусу Японії.

Наприкінці березня 1951 р. держдепартамент США надав посольству СРСР у Вашингтоні секретний меморандум з додатком – проектом мирного договору з Японією. Проект викликав низку заперечень з боку Радянського Союзу. Уряд СРСР пропонував використати для підготовки договору Раду міністрів закордонних справ, враховувати інтереси КНР, більш чітко прописати розв'язання територіальних питань.

У квітні – червні 1951 р. США узгодили проект договору з Великою Британією. На початку липня спільний американсько-британський проект мирного договору з Японією був переданий радянській стороні. Разом з тим, пропозиції СРСР щодо проекту мирного договору у ньому були фактично не враховані.

Проте, радянський уряд все ж таки прийняв рішення щодо участі делегації СРСР у Сан-Франциській конференції (4-8 вересня 1951 р.), скликаній з метою підписання мирного договору з Японією, в якій взяли участь 52 країни. Серед учасників не було КНР, КНДР, МНР і ДРВ, відмовилися брати участь Індія та Бірма.

У проекті мирної угоди підтверджувалася відмова Японії від Тайваню, островів Рюкю, Бонін і низки інших територій, але не було сказано про повернення Курил і Південного Сахаліну до складу СРСР, а Тайваню та Пенхуледао – до складу КНР. Передбачалася згода Японії на опіку ООН (в особі США) над кількома японськими островами. Значна увага у проекті угоди приділялася питанням безпеки Японії.

Радянський Союз знову наполягав на визнанні Японією суверенітету СРСР над Південним Сахаліном і Курильськими островами та КНР – над Маньчжурією, Тайванем та островами Пенхуледао. Радянська делегація пропонувала вивести всі збройні сили союзних держав не пізніше ніж через 90 днів і заборонити розміщення іноземних військ і військових баз на території Японії. Репараційні питання пропонувалося розглянути на спеціальній конференції зацікавлених держав. Передбачалося суворе обмеження розмірів збройних сил Японії.

Радянські пропозиції та поправки не були поставлені головою конференції на обговорення, бо це не передбачалося процедурою та порядком денним.

8 вересня 1951 р. представники 48 країн підписали мирну угоду з Японією. Представники СРСР, Польщі, Чехословаччини не прибули на церемонію підписання угоди, бо розглядали її як результат «змови Вашингтона з японським урядом».

Через кілька годин США та Японія підписали Пакт безпеки, згідно з яким Японія надавала Сполученим Штатам «право розміщувати наземні, повітряні та морські сили в Японії та біля неї». Тим самим, Японія була включена до орбіти впливу США, які, за рахунок цього, відчутно посилювали свій вплив у Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Японія без дозволу США не мала права надавати бази для розміщення інших іноземних військ, проведення маневрів і т.д.

У січні 1952 р. США та Японія підписали Адміністративну угоду в якій фіксувалася згода Японії «на використання Сполученими Штатами засобів обслуговування і територій, необхідних для виконання завдань, передбачених угодою безпеки». Відмова ж Радянського Союзу підписати Сан-Франциський мирний договір стала зовнішньополітичним прорахунком. Ця акція послабила позиції СРСР щодо детермінації механізму міжнародних відносин в АТР. Союзною державою у війні проти Японії проголошувалася лише та держава, уряд якої підписав мирний договір.

Ще до мирної конференції у Сан-Франциско, 1 вересня 1951 р. Австралія та Нова Зеландія наполягли на підписанні із США у Сан-Франциско т.зв. Тихоокеанського пакту, який легітимізував військовий Союз – АНЗЮС, договір набрав чинності 29 квітня 1952 р. Строк угоди був необмежений. Члени АНЗЮС взяли участь у підготовці СЕАТО (Договір колективного захисту Південно-Східної Азії (Договір Південно-Східної Азії, англ. Southeast Asia Collective Defense Treaty), або Манільський договір (Манільський пакт) про створення організації СЕАТО підписаний 8 вересня 1954 р. 2 грудня 1954 р. ратифікаційну грамоту вніс Таїланд. 1 лютого 1955 р. його ратифікував Сенат США, а 4 лютого підписав Президент США. У підсумку, 19 лютого 1955 р. ратифікаційні грамоти внесли всі інші країни, які підписали документ, проте офіційно організація СЕАТО з'явилася у 1956 р. До складу СЕАТО входили: Австралія, Велика Британія, Нова Зеландія, Пакистан (до 1973 р.), США, Таїланд (до 1975 р.), Філіппіни, Франція (до 1974 р.). Організація проіснувала до 30 червня 1977 р., коли за взаємною згодою країн-учасниць вона була ліквідована. Позиції США у регіоні завдяки формуванню союзницьких відносин з країнами АТР надзвичайно посилювались, а холодна війна набула глобального характеру при всіх її регіональних особливостях) й увійшли до його складу.

Таким чином, військово-політичне протистояння було поширене і на політико-географічний простір Азійсько-Тихоокеанського регіону.

Запам'ятайте ці дати

- 1945 р.** 4-11 лютого – Ялтинська конференція союзників у Другій світовій війні
- 17 серпня – проголошення незалежності Індонезії
- 2 вересня – підписання Акту про беззастережну капітуляцію Японії
- 2 вересня – проголошення незалежності Демократичної Республіки В'єтнам
- 8 вересня – висадка американських військ у Південній Кореї
- 29 вересня – висадка британських військ у Джакарті та інших містах Індонезії
- 4 жовтня – введення до Індонезії частин голландської армії
- 1946 р.** 22 лютого – «довга телеграма» Дж. Кеннана
- 5 березня – промова У. Черчілля у Фултоні
- 19 грудня – висадка французького експедиційного корпусу в Індокитаї
- 1947 р.** 12 березня – проголошення США доктрини Г. Трумена
- 5 червня – проголошення США плану Маршалла
- 14-15 серпня – проголошення незалежності Індії і розділ її на два домініони – Індійський союз і Пакистан
- 21 жовтня **1947 р.** – 1 січня **1949 р.** – перша індійсько-пакистанська війна (27 липня 1949 р. Індія та Пакистан підписали угоду про лінію припинення вогню)
- 1948 р.** 15 серпня – проголошення Республіки Корея
- 9 вересня – проголошення Корейської Народно-Демократичної Республіки

1949 р. Серпень-листопад – Голландсько-індонезійська конференція круглого столу у Гаазі

1 жовтня – проголошення Китайської Народної Республіки

2 жовтня – визнання СРСР КНР і встановлення дипломатичних відносин між Москвою та Пекіном. Заява уряду СРСР про припинення дипломатичних відносин з урядом Чан Кайши

1950 р. 5 січня – визнання Великою Британією Китайської Народної Республіки

19 січня – визнання КНР Демократичної Республіки В'єтнам

26 січня – проголошення Індії суверенною республікою

30 січня – визнання СРСР Демократичної Республіки В'єтнам

14 лютого – підписання Договору про дружбу, союз і взаємодопомогу між СРСР та КНР

1 березня – проголошення Китайської Республіки на о. Тайвань. Обрання Чан Кайши її

Президентом

25 червня 1950 – 27 липня 1953 р. – війна у Кореї

25 жовтня – вступ у війну в Кореї «китайських народних добровольців» на стороні Північної Кореї

1951 р. 10 липня – за негласної підтримки СРСР розпочалися переговори КНДР, КНР і США щодо перемир'я у Кореї

30 серпня – укладення військово-політичного договору між США та Філіппінами

1 вересня – підписання договору між США, Австралією та Новою Зеландією «про взаємну безпеку» (АНЗІУС)

8 вересня – підписання у Сан-Франциско мирного договору 49 держав з Японією

1952 р. 28 квітня – підписання Японією мирного договору з Тайванем 9 червня – підписання мирного договору між Японією та Індією

1953 р. 5 березня – смерть керівника СРСР Й. Сталіна 2 квітня – підписання американсько-японського договору про дружбу, торгівлю та мореплавання 27 липня – підписання угоди про перемир'я у Кореї 1 жовтня – підписання договору між США і Республікою Корея «про взаємну оборону»

1954 р. 26 квітня – 21 липня – Женевська нарада міністрів закордонних справ СРСР, КНР, США, Великої Британії, Франції й інших зацікавлених країн з мирного врегулювання у Кореї та Індокитаї 8 вересня – підписання у Манілі представниками США, Великої Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду «Договору про колективну безпеку у Південно-східній Азії» (СЕАТО) 2 грудня – підписання у Вашингтоні «Договору про взаємну оборону» між урядом Чан Кайши на Тайвані та США

1955 р. 10 травня – офіційне позбавлення влади у Південному В'єтнамі імператора Бао Дая. Встановлення диктатури Нго Дінь Д'єма

1956 р. 3 травня – ліквідація Нідерландсько-індонезійського союзу 18 грудня – прийняття Японії до складу ООН

Питання для самоконтролю:

1. Які особливості документів, прийнятих на міжнародних конференціях в Ялті та Потсдамі, мали вирішальний вплив на формування міжнародного порядку?

2. У чому сутність біполярної конфронтації? Як на конфронтацію вплинула ідеологія?

3. Яке значення в ялтинсько-потсдамському світоустрої мала ядерна зброя?

4. Як співвідносяться поняття «холодна війна» та «конфронтація»?

5. Охарактеризуйте зміст «довгої телеграми Дж. Ф. Кеннана».

6. Коли була оформлена «доктрина Г. Трумена»? Як розвивалась зовнішня політика США наприкінці 1940-х рр.?

7. Вкажіть основні складові концепції «відкидання комунізму» та визначте місце у ній військової складової.

8. У чому полягали основні проблеми повоєнного міжнародного урегулювання в Азійському регіоні?

9. Визначте позиції СРСР і США щодо здобуття незалежності Індонезією.

10. Як розвивалися події на першому етапі Корейської війни? Яку роль відіграло міжнародне співтовариство?

11. Які результати приніс вступ у війну КНР? Охарактеризуйте роль «ультиматуму Д. Макартура».

12. Проаналізуйте вплив Корейської війни на міжнародні відносини у цілому.

Лекція 2. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КНР

[2] С. 14-25; [7] С.14-28, 32-34; [15] С.10-30; [16] С.15-20.

1) Становлення і розвиток китайської зовнішньополітичної стратегії:

1.1. Зовнішня політика і дипломатія КНР в 1950-80-і рр.

1.2 Трансформація і модифікація китайської моделі зовнішньополітичних відносин.

2) Rising China і механізми реалізації національних інтересів КНР в міжнародному аспекті:

2.1 Китайсько-російське співробітництво і китайсько-американські відносини.

2.2 Східно-азійський напрямок зовнішньої політики КНР. Інтереси КНР в Центральній Азії. Відносини КНР та Індії.

2.3 Китайська дипломатія в Латинській Америці та Африці.

2.4 Зовнішньополітичні пріоритети КНР (глобальні і регіональні), участь в інтеграційних структурах і зонах вільної торгівлі.

2.5 Виклики зростаючому Китаю. Позиція КНР щодо конфліктів в АТР (територіальні суперечки, проблеми внутрішньої безпеки: СУАР, Тибет, Тайвань, Гонконг).

Ключові поняття:

Військовий конфлікт – форма міждержавного конфлікту, що характеризується таким зіткненням інтересів протиборчих сторін, в якому останні для досягнення своїх цілей використовують різного роду обмежені військові засоби без мобілізації усієї своєї військової сили.

Держава-буфер – країна, територія якої перешкоджає прямому зіткненню збройних сил конкуруючих між собою третіх країн, оберігаючи їх від конфлікту.

Інцидент – перший відкритий етап у динаміці конфлікту, що виражається у зовнішній протидії, зіткненні сторін.

Мандат – імперативне доручення, повноваження на здійснення операції.

Ультиматум – нота протесту, яка містить набір вимог, задоволення яких країна, яка пред'явила ультиматум, очікує протягом чітко визначеного в ультиматумі терміну. Мається на увазі, що неприйняття вимог у зазначений термін може викликати застосування санкцій аж до початку бойових дій.

Конфронтація – протиборство, протиставлення, зіткнення сторін, їхніх інтересів і цілей.

Культурна революція – період гострої боротьби за владу всередині компартії КНР (1966-1976 рр.), який супроводжувався масовими політичними репресіями проти супротивників Мао Цзедуна та різким загостренням відносин КНР з більшістю держав світу.

Посередник – третя сторона у конфлікті, яка забезпечує конструктивне обговорення проблеми, однак остаточне рішення приймається учасниками самостійно.

Стратегічне партнерство – співробітництво між державами, яке передбачає спільну реалізацію ними своїх ключових національних інтересів. Таке партнерство повинно бути довготривалим, максимально ефективним і взаємовигідним. Воно відкидає будь-які несправедливі (дискримінаційні) дії однієї держави по відношенню до іншої. Ухвалені спільно рішення підлягають послідовному виконанню незалежно від зміни керівництва країн-партнерів. Якщо сьогоденні інтереси однієї з держав протирічать духу стратегічного

співробітництва між ними, то не виключається можливість поступитися такими інтересами на користь партнера (зادля досягнення компромісу). У будь-якому разі подібні дії мусять бути продиктовані умовами, що склалися, та спільним курсом, якого держави дотримуються на міжнародній арені.

Човникова дипломатія – спосіб організації діяльності посередника з налагодження каналу комунікації між опонентами; полягає в організації посередником зустрічей послідовно з кожною зі сторін. «Човникову дипломатію» ще називають «швидкісною дипломатією», «Конкорддипломатією». Застосування «човникової дипломатії» пов'язують з діяльністю у 70-х рр. ХХ ст. радника президента США з питань національної безпеки Г. Кіссинджера.

Утворення КНР та поширення стану холодної війни на політико-географічний простір АТР

Поразка та капітуляція Японії у Другій світовій війні корінним чином змінили ситуацію у Китаї. У відповідності зі взятими на себе зобов'язаннями на Ялтинській конференції, СРСР у квітні 1945 р. денонсував пакт про нейтралітет з Японією, а 8 серпня 1945 р. посол Японії у Радянському Союзі був ознайомлений з заявою щодо приєднання до Потсдамської декларації США, Великої Британії та Китаю й оголошенням війни Японії. 9 серпня 1945 р. радянські війська розпочали військові дії проти 700-тисячної Квантунської армії, яка дислокувалась у Маньчжурії, а також розпочали десантні операції на Сахаліні, Курильських островах і Корейському півострові. 10 серпня до заяви уряду СРСР приєдналась Монгольська Народна Республіка, яка також оголосила війну Японії.

Вітаючи вступ радянських військ до Маньчжурії лідер китайських комуністів Мао Цзедун заявив 13 серпня 1945 р.: «Ми переживаємо дні великих змін у ситуації на Далекому Сході... Вирішальним фактором у капітуляції Японії є вступ у війну Радянського Союзу. Мільйонні сили Червоної Армії рухаються на північний схід Китаю; перед цією потужністю ніщо не встоїть... Органи пропаганди США і Чан Кайші сподівались підірвати вплив Червоної армії двома атомними бомбами. Але цей вплив не підірвати...».

Разом з тим, для радянського керівництва головним була реалізація ялтинських угод трьох великих держав (СРСР, США і Великої Британії) з питань Далекого Сходу. Зважаючи на основні положення досягнутих домовленостей СРСР висловив готовність укласти з гомінданівським урядом Китаю договір про дружбу та союз. Цей договір був підписаний у Москві 14 серпня 1945 р. Договір був укладений терміном на 30 років. Він передбачав взаємну допомогу та підтримку у війні проти імперіалістичної Японії.

Одночасно було підписано декілька угод, які закріплювали права та привілеї СРСР у північно-східному Китаї. Підписані одночасно з договором угоди передбачали передачу у спільну власність Китайської Республіки та СРСР Китайської Чанчунської залізниці та її спільну експлуатацію на рівних умовах, отримання Радянським Союзом військово-морської бази у Порт-Артурі (Люйшуні) з винятковим правом використання її лише військовими та торговими судами Китаю і СРСР, а також передання СРСР в оренду у порту Дальній (Далянь), оголошеному вільним портом, частини пристаней і складських приміщень. Термін дії цих угод становив 30 років, після чого все майно передавалося Китаю.

Одночасно було також підписано угоду про відносини між радянським головнокомандувачем і китайською адміністрацією після вступу радянських військ на територію Маньчжурії з метою спільних дій проти Японії. Одночасно з підписанням договору й угод відбувся обмін нотами щодо визнання Китаєм незалежності Монгольської Народної Республіки (Зовнішня Монголія). Китай погоджувався визнати незалежність МНР у випадку чітко вираженого підтвердження прагнення її населення до незалежності на референдумі, який повинен був бути проведений до кінця 1945 р.

Тим часом, у самому Китаї відновилася, тимчасово призупинена з метою опору японській агресії, громадянська війна між партією Гоміндан, яка контролювала уряд Китаю та силами Комуністичної партії Китаю (КПК). Прагнучи не допустити потрапляння захопленого

у Квантунської армії озброєння до збройних формувань КПК, Чан Кайши домагався продовження терміну перебування радянських окупаційних військ у Маньчжурії. Проте, підписавши угоду з Гомінданом, СРСР продовжував надавати допомогу КПК. Маньчжурія, окупована СРСР у ході бойових дій проти Японії, була виділена в Особливий район Китаю, перетворившись на базу формування нових підрозділів збройних сил компартії Китаю. Радянська сторона передала всю захоплену у Маньчжурії трофейну японську зброю збройним загонам КПК, а також направила до військових підрозділів китайських комуністів значну кількість військових спеціалістів, переважно льотчиків. На середину грудня 1945 р. в Особливому районі Китаю вже зосереджувалося близько 300 тис. солдатів Народно-визвольної армії Китаю (НВАК).

У грудні 1945 р. на московській нараді міністрів закордонних справ СРСР, США та Великої Британії було прийнято рішення щодо необхідності мирного об'єднання Китаю та припинення громадянської війни. Також, було зазначено щодо прагнення СРСР і США вивести свої війська з Китаю «у можливо найкоротший термін». Радянські війська покинули територію Маньчжурії 3 травня 1946 р.

Зі свого боку, США прагнули зберегти Китай у фокусі своїх зовнішньополітичних пріоритетів в АТР і з цією метою домагалися забезпечення стабільності у країні, здійснивши декілька спроб щодо сприяння знаходженню точок дотику між Гомінданом і КПК та формуванню ефективно діючого політичного режиму у Китаї. Спочатку ця місія була покладена на американського посла П. Херлі, однак вже у листопаді 1945 р. Президент США Г. Трумен направляє до Китаю свого спеціального представника генерала Дж. Маршалла, наділивши його надзвичайними повноваженнями. Позитивні результати діяльності США були втілені у підписаних у січні та лютому 1946 р. трьох угодах між Гомінданом і КПК: перша – передбачала припинення вогню на території всього Китаю і навіть у Маньчжурії; друга – визначала процедуру скликання Національних зборів; третя – структурувала пропорцію 5 : 1 урядових і комуністичних сил.

У січні 1946 р. на Політичній консультативній конференції за участю всіх партій і рухів Китаю Гоміндан і комуністи досягнули порозуміння з питання створення спільного уряду та спільних збройних сил. Місця в уряді планувалося поділити порівну між Гомінданом і комуністами, а до спільної армії залучити 50 дивізій націоналістів і 10 дивізій комуністів. На певний час було встановлено нетривке перемир'я, хоча дрібні провокації з обох сторін не припинялися. Найбільші сутички відбувалися у тих районах Маньчжурії, звідки навесні 1946 р. СРСР почав виводити свої війська.

1 квітня 1946 р. переговори між Гомінданом і КПК були перервані. Усвідомлюючи чисельну та технічну перевагу своєї армії, а також розраховуючи на підтримку США та невтручання у конфлікт СРСР, Чан Кайші вирішив силовими методами розв'язати проблему двовладдя у країні. У липні 1946 р. Чан Кайші віддав наказ розпочати широкомасштабний наступ проти військ КПК. На першому етапі, який продовжувався до середини 1947 р., успіх був на стороні більш оснащеної та добре підготовленої армії Чан Кайші, яку підтримували США. 4 листопада 1946 р. було підписано угоду між США й урядом Чан Кайші, яка передбачала в обмін на митне та податкове сприяння реалізації інтересів США у Китаї надання військово-технічної допомоги. До Китаю було надіслано групу американських військових радників. США стали головним торговим партнером гомінданівського Китаю. У загальному експорті Китаю 1946-1947 рр. на частку США припадало 80% усіх проданих за кордон товарів.

У той самий час комуністи, за підтримки СРСР, зуміли суттєво зміцнити свої позиції. На початок 1947 р. співвідношення сил між Гомінданом і КПК змінилося. Гоміндан мав 3,7 млн. солдатів, тимчасом як у підрозділах комуністів вже було 2 млн. бійців.

У березні 1947 р. війська Гоміндану здобули свою останню перемогу, захопивши столицю китайських комуністів м. Яньань.

У 1948 – початку 1949 р. НВАК зайняла весь північний схід країни, значні території на півночі та північному заході, а також центральну частину Китаю до річки Янцзи.

Намагаючись виправити ситуацію держсекретар США Дж. Маршалл 18 лютого 1948 р. представив на розгляд Конгресу США програму економічної допомоги Китаю, яка передбачала надання кредиту на 15 місяців у розмірі 570 млн. дол. на цивільні потреби. 2 квітня 1948 р. Конгрес ухвалив цю програму, відому як «China Aid Act» («Акція допомоги Китаю»). Загалом з вересня 1945 р. по 1949 р. іноземна допомога націоналістичному Китаю становила 2254 млн. дол., 90 % яких надійшли із США. Близько половини цих кредитів було використано на воєнні цілі.

Опинившись у безвихідній ситуації Чан Кайші у січні 1949 р. звернувся до керівництва США, Великої Британії та СРСР стати посередником у досягненні миру з КПК. Проте, керівництво Радянського Союзу відмовило, посилаючись на те, що все, що відбувається – внутрішня справа Китаю. 21 січня 1949 р. Чан Кайші оголосив про свою відставку з посади Президента Китайської Республіки.

До осені 1949 р. тільки о. Тайвань і територія Тибету були поза зоною контролю КПК. Окрім того, Гонконг і Макао продовжували залишатись під управлінням Великої Британії та Португалії.

У грудні 1949 р. керівництво Гоміндану прийняло рішення про переїзд партійних і державних органів Китайської Республіки на о. Тайвань. Загалом на острів переправилося 300 тис. солдатів і понад 2 млн. цивільних осіб, що не побажали залишатися у контрольованому комуністами континентальному Китаї. Дві гомінданівські армії відступили до Бірми, де створили компактні китайські поселення. До кінця грудня 1949 р. НВАК розгромила останні великі підрозділи Гоміндану на материку, хоча окремі групи націоналістів вели партизанську боротьбу до початку 60-х рр. ХХ ст.

1 жовтня 1949 р. у Пекіні була проголошена Китайська Народна Республіка. У свою чергу, лідер Гоміндану Чан Кайші 1 березня 1950 р. проголосив себе Президентом Китайської Республіки на Тайвані та головнокомандуючим збройними силами Китаю, сконцентрувавши у своїх руках всю повноту влади на острові. Місто Тайбей отримало статус «тимчасової» столиці «Китайської Республіки». Так виникла ситуація «двох Китаїв», яка і на сучасному етапі політичного розвитку має детермінуючий вплив на реформування механізму зовнішньополітичних регіональних взаємовідносин і трансформацію основних вимірів системи безпеки АТР.

2 жовтня 1949 р. СРСР визнав КНР і встановив з Пекіном дипломатичні відносини, одночасно зробивши заяву про припинення дипломатичних відносин з урядом Чан Кайші.

3 грудня 1949 р. по лютий 1950 р. у Москві з візитом перебував лідер КНР Мао Цзедун. Китайський лідер привіз до Москви пропозиції про підписання нового радянсько-китайського договору, покликаного зміцнити відносини між КНР і СРСР. Згодом до СРСР прибула офіційна китайська делегація і 14 лютого 1950 р. між СРСР і КНР був підписаний Договір про дружбу, союз і взаємодопомогу терміном на 30 років. Договір зберігав націленість СРСР на відносини з Китаєм як бар'єру проти загрози з півдня. Головною метою договору було «...спільно перешкодити відродженню японського імперіалізму та повторенню агресії з боку Японії або будь-якої іншої держави, яка об'єдналась б з Японією в актах агресії». Хоч договір і мав антияпонську спрямованість, він разом з тим, позбавив адміністрацію Г. Трумена підстав для надії на американсько-китайське партнерство, оскільки, стаття 3 договору засвідчувала наміри сторін не укладати «будь-якого союзу, направлено проти іншої сторони», не брати участі «...у будь-яких коаліціях, а також у діях чи заходах, направлених проти іншої сторони».

Одночасно з договором було підписано декілька двосторонніх угод. СРСР зобов'язався після підписання мирного договору з Японією, але не пізніше кінця 1952 р., безоплатно передати КНР всі свої права щодо управління Китайською Чанчунською залізною дорогою з усім її майном, що і було зроблено до 31 грудня 1952 р. Радянський Союз погодився вивести свої війська з військово-морської бази Порт-Артур (їх виведення було завершено у травні 1955 р.) і передати КНР все майно, яке він використовував у порту Дальній. Була також підписана угода про надання Китаю радянського пільгового кредиту на суму у 300 млн. дол. для оплати поставок промислового обладнання й інших матеріалів.

Визнання КНР Радянським Союзом відкрило шлях до дипломатичного визнання комуністичного Китаю країнами т. зв. соціалістичного табору: 3 жовтня 1949 р. – КНР визнала Болгарія, 4 жовтня – Польща, Чехословаччина, Румунія, Угорщина, 5 жовтня – Корейська Народнореспубліканська Республіка, 7 жовтня – Монгольська Народна Республіка, 21 листопада – Албанія. 16 січня 1950 р. до них приєдналась Демократична Республіка В'єтнам. 25 жовтня 1949 р. уряд КНР вирішив обмінятися дипломатичними представниками з Німецькою Демократичною Республікою.

Першою несоціалістичною країною, яка визнала КНР, була Бірма (16 грудня 1949 р.), 30 грудня про своє дипломатичне визнання заявила Індія. 5 січня 1950 р. уряд Великої Британії заявив, що він розриває дипломатичні відносини з гомінданівським режимом та офіційно визнає Китайську Народну Республіку. Велика Британія пішла на цей крок під тиском своїх азійських домініонів, намагаючись зберегти свої комерційні інтереси у Китаї.

У період листопада 1949 – січня 1950 рр. у США обговорювалось питання про дипломатичне визнання КНР. Для поліпшення відносин з КНР у дипломатичних колах обмірковувалась можливість відмовитись від надання допомоги Тайваню всупереч позиції головнокомандувача збройними силами США на Далекому Сході генерала Д. Макартура, який відзначав особливе значення острова як потенційної бази для військовоповітряних сил США та протичовневої оборони.

Але ситуація не сприяла гнучкості адміністрації Г. Трумена. Більш жорсткою стала критика її дій за «м'якість» до комунізму. Утворення КНР стало приводом для кампанії, компрометуючої адміністрацію Г. Трумена. Сенатор Дж. Маккарті, який очолив цю кампанію, звинуватив держдепартамент у «втраті Китаю» та терпимості до «комуністичної агентури» в урядових установах.

Окрім того, оголосивши про намір встановити нормальні відносини з усіма країнами, включаючи і капіталістичні, на засадах рівності, взаємної вигоди та поваги суверенітету, китайські керівники висунули гасло «триматися однієї сторони», тобто СРСР. Фактором, який сприяв цьому була ворожа політика США щодо комуністичного уряду КНР. Наприкінці 1949 р. Президент США Г. Трумен прийняв пропозицію Ради національної безпеки про надання економічної та політичної допомоги уряду Чан Кайші. За даними тайванського економіста, професора кафедри економіки Державного Тайванського університету Ширлі В.Ю. Го, загальний обсяг фінансової допомоги США Тайваню у період з 1951 по 1965 рр. становив 1,444 млрд. дол.

Подією яка встановила чітку структуру системи біполярних відносин в азійському регіоні була Корейська війна 1950-1953 рр.

25 жовтня 1950 р. за наполяганням СРСР і КНДР у війну на боці Північної Кореї включилася Китайська Народна Республіка. Війна у Кореї й участь у ній КНР надзвичайно загострили відносини між Пекіном і Вашингтоном, засвідчивши особливе значення для КНР відносин з СРСР.

Військові дії у Кореї виступили каталізатором гонки озброєнь і на Заході, і на Сході. Більш інтенсивно пішов процес формування та зміцнення військово-політичних блоків, які протистояли один одному. 2 грудня 1954 р. у Вашингтоні був підписаний «Договір про взаємну оборону» між США та Тайванем. Цей договір став одним з елементів структури міжнародних угод, на яких починаючи з 1950-х рр. була побудована система біполярного протистояння двох блоків очолюваних США та СРСР. Радянський Союз мав договір з КНР, а США – з Японією, Австралією та Новою Зеландією (система договорів безпеки, укладених у 1951 р.), з Філіппінами (Договір про взаємну безпеку 1953 р.). Крім цього, США були одним з фундаторів Організації договору Південно-Східної Азії (СЕАТО). Її структура була оформлена 8 вересня 1954 р. Політика ізоляції КНР з боку США фактично не залишила китайському керівництву можливості для маневру на міжнародній арені. Близький ідеологічно східному блоку комуністичний уряд Пекіну таким чином отримав додаткові геополітичні докази на користь одностороннього зближення з СРСР і його союзниками. У сфері концептуального оформлення зовнішньої політики офіційний Пекін сприйняв теорію «двох

таборів» в її радянській інтерпретації, що відображало збіг геополітичних (стратегічних) та ідеологічних аспектів китайської політики. Характер цієї політики на початку 1950-х рр. зумовлювався наступними умовами:

1. «Схилитися на одну сторону» або «стати на бік соціалістичних країн, народів усього світу у боротьбі проти світового імперіалізму та реакції».

2. Відмова від міжнародних зв'язків і зобов'язань Гоміндану, що повинно було змінити «напівколоніальний стан Китаю, що існував до 1949 р.». КНР висловлювала готовність «встановити з усіма країнами світу нові відносини, що базуються на новій основі».

3. «Спочатку прибрати свій будинок, потім запрошувати гостей», тобто стабілізувати внутрішнє становище, зміцнити новий режим, знищити особливі права імперіалізму та його вплив у Китаї і лише потім встановити нові контакти із США й іншими імперіалістичними країнами.

У Конституції Китайської Народної Республіки (1954 р.) у розділі, що стосується визначення місця країни у системі міжнародних відносин, відзначалося: «Наша країна вже встановила відносини непорушної дружби з великим Союзом Радянських Соціалістичних Республік і з країнами народної демократії...».

Разом з тим, неодноразово заявляючи про позитивну роль СРСР у розбудові народного господарства КНР, китайський уряд відстоював і власну незалежність. Це яскраво проявилось під час святкування п'ятої річниці утворення КНР у жовтні 1954 р. 12 жовтня 1954 р. була підписана китайсько-радянська угода, яка у порівнянні з договором 1950 р. підтверджувала зростання китайського впливу. Угода включала спільну декларацію, що схвалювала дружбу двох народів, об'єднаних з 14 лютого 1950 р. союзним договором про взаємну допомогу та засуджувала «акти зухвалої агресії» з боку США, зокрема підписання угоди СЕАТО. Друга декларація висловлювала протест проти мирного договору з Японією, яка «не здобула ще незалежності та залишається напівколоніальною країною». Проте, зміст інновацій підходів китайського керівництва до позиціонування держави на міжнародній арені містився у додатку з п'яти комюніке. Перше повідомляло, що радянські збройні сили покинуть ПортАртур до 31 травня 1951 р., а всі споруди та майно залишаться КНР без будь-якого відшкодування. Друге комюніке проголошувало, що чотири спільних радянсько-китайських підприємства, створених на рівноправній основі у 1950 і 1951 рр. повністю передаються Китаю за відшкодування. Третє комюніке повідомляло про укладення угоди з наукової та технічної співпраці на п'ять років. Четверте комюніке стосувалося будівництва двома країнами залізниці від Ланьчжоу на китайській території до АлмаАти. У п'ятому комюніке йшлося про будівництво залізниці між Сініном у Китаї й Улан-Батором у Монголії через радянську територію.

Таким чином, Китай встановив свій повний суверенітет над Маньчжурією та Синьцзяном, а з іншого боку дві залізниці через Синьцзян і Зовнішню Монголію суттєво змінювали спектр його дипломатичних зв'язків, сприяючи індустріалізації та зміцненню суверенності.

У 1949-1955 рр. КНР прорвала дипломатичну блокаду ініційовану США у Південно-Східній і Південній Азії. У цей період були встановлені дипломатичні відносини КНР з Бірмою, Індією, Пакистаном, Цейлоном, Афганістаном, Індонезією. Разом з тим, відносини КНР з країнами регіону носили суперечливий характер. Зокрема, досить складними були китайсько-індійські відносини внаслідок територіальних проблем і політики Китаю у Тибеті. Виникло також непорозуміння між КНР та Бірмою щодо уточнення лінії кордону. Таїланд і Філіппіни не визнали легітимність нового комуністичного уряду Китаю.

Зростанню міжнародного авторитету Китаю сприяла зважена політика китайських дипломатів на Женевській нараді міністрів закордонних справ СРСР, КНР, Великої Британії, Франції й інших зацікавлених держав з питань мирного врегулювання у Кореї й Індокитаї (26 квітня – 21 липня 1954 р.). Міжнародні спостерігачі відзначали, що протягом наради Китай виявився набагато зацікавленішим у встановленні миру в Індокитаї ніж СРСР. Пояснювалось

це прагненням китайського керівництва досягти двоєдиної мети: запобігти війсьній конфронтації із США й забезпечити південні кордони країни.

Важливим етапом зовнішньополітичної діяльності КНР була участь у Бандунській конференції 18-24 квітня 1954 р., скликаній з ініціативи Прем'єр-міністрів Бірми, Індії, Індонезії, Пакистану та Шрі-Ланки. Метою форуму, в якому брали участь 29 країн, була розробка практичної програми мирного співіснування, незалежного розвитку, боротьби проти колоніалізму країн Азії й Африки. Було узгоджено платформу конференції – антиколоніалізм і антиімперіалізм. У підсумковому документі «Декларації про сприяння загальному миру і співробітництву» керівники афро-азійських держав відзначили, що визнають неприєднання до військово-політичних блоків наддержав одним із пріоритетних напрямків своєї зовнішньої політики. Вони вважали, що колоніальна система не тільки дискредитувала самі імперії-метрополії, але і підтримувану ними систему політичних і міжнародних відносин. Конференцією також були сформульовані 10 принципів мирного співіснування, які конкретизували «панча шила» (**«П'ять принципів мирного співіснування»**) («панча шила») – *індійсько-китайська угода 1954 року. Після конфлікту між Китаєм та Індією через Тибет, розпочатого у 1949 р., відносини були нормалізовані у 1954 р. підписанням індійсько-китайської угоди про Тибет. Індія визнала Тибет частиною Китаю. У цій угоді були проголошені п'ять принципів «панча шила» (мирного співіснування): 1) взаємна повага територіальної цілісності і суверенітету; 2) ненапад; 3) невтручання у внутрішні справи; 4) рівність і взаємна вигода; 5) мирне співіснування. Пізніше ці принципи лягли в основу підсумкового документа – Бандунської конференції 1955 р. та руху неприєднання у цілому).*

Представник КНР на форумі виступив із закликами боротися за цілковите знищення колоніалізму та запевнив молоді держави, що КНР не має до них територіальних претензій. Така позиція сприяла динамізації відносин Китаю з Індонезією, Бірмою, Єменом, Іраком. 30 травня 1956 р. було підписано спільне комюніке КНР та Єгипту про встановлення дипломатичних відносин, який став, таким чином, першою африканською країною, з якою Китай встановив дипломатичні відносини. Після цього, дипломатичні відносини були встановлені з Алжиром (1958 р. – тобто ще за 4 роки до проголошення незалежності країни), з Марокко, Суданом і Гвінеєю. Наприкінці 1950-1960-х рр. Китаєм були встановлені дипломатичні відносини з новими африканськими країнами, а також був налагоджений дипломатичний діалог з країнами Латинської Америки.

Загалом на кінець 1956 р. Китай встановив дипломатичні відносини з 25 країнами світу.

Отже, перемога китайської революції радикально змінила ситуацію в Азії. Вперше після 1911 р. Китай знову став єдиною державою, і зробити це змогли комуністи. Це, у свою чергу, дало потужний імпульс національно-визвольній боротьбі на Азійському континенті.

Утворення КНР змінило політичну карту світу. Сполученим Штатам Америки доводилося враховувати тепер не тільки створення СРСР атомної зброї, але й існування політичного блоку соціалістичних країн на території від кордонів Західної Німеччини до Південно-Китайського моря. Вашингтону доводилось рахуватись з державою, територія якої 9 561 км², а населення, на момент утворення – 550-600 млн. чоловік. Тому особливо гострою проблемою для держдепартаменту США було як дипломатичне визнання КНР, так і підтримка Чан Кайші.

Зовнішня політика КНР у 1960-70-х рр. Кінець 1950 – початок 1960-х рр. охарактеризувався зародженням суперечностей у взаємовідносинах між Пекіном і Москвою. Після смерті Й. Сталіна та XX з'їзду КПРС (лютий 1956 р.) лідери КПК різко негативно сприйняли критику культу особистості Сталіна та відкинули курс на десталінізацію. На III-му розширеному пленумі ЦК КПК (вересень – жовтень 1957 р.) Мао Цзедун відзначив певні ідеологічні розбіжності з КПРС, насамперед в оцінці Й. Сталіна. Лідер китайських комуністів критично висловився щодо пошуків КПРС й іншими компартіями «мирного шляху» досягнення соціалізму.

На другій сесії VIII з'їзду КПК, яка відбулася у травні 1958 р. був задекларований курс «трьох червоних прапорів»: генеральної лінії, «великого стрибка» та народної комуни.

Фактично був взятий курс на прискорене будівництво у Китаї комунізму в найкоротший термін. Завдання були висунені відверто нереальні; тим не менш, Москва сприйняла ці директиви як спробу обігнати Радянський Союз у будівництві комунізму.

Суперечності в ідеологічній сфері знайшли відображення й у міжнародній політиці. СРСР з 1957 р. мав на озброєнні міжконтинентальні балістичні ракети, тим самим позбавивши США їх колишньої невразливості. Спираючись на свій стратегічний потенціал, радянське керівництво на чолі з М. Хрущовим реалізовувало курс на мирне співіснування, розраховуючи «грати з США» на рівних. Міжнародний статус КНР був абсолютно іншим. Китай не був визнаним провідними державами Заходу. США надавали всебічну підтримку гомінданівському режимові на Тайвані, представник якого займав місце Китаю в ООН. Все це зумовлювало більш жорсткий курс Пекіну у міжнародних справах.

23 серпня 1958 р. прагнучи чинити тиск на США з метою здобуття дипломатичного визнання, уряд КНР прийняв рішення про обстріл гомінданівських гарнізонів розташованих на островах Великий і Малий Цзиньмендао, Таньдао, Куемой, Мацзу. Обстріл островів супроводжувався бомбардуванням позицій збройних сил Тайваню військово-повітряними силами КНР. США підтвердили свої зобов'язання згідно договору 1954 р. про взаємну оборону з Тайванем і направили у Тайванську протоку 130 військових кораблів, у тому числі: 7 авіаносців, 3 важких крейсера, 40 есмінців. На Тайвань прибули значні з'єднання військової авіації США та поповнення морської піхоти з Філіппін та американських баз в Японії.

7 вересня 1958 р. перший заступник міністра зовнішніх справ СРСР В. Кузнєцов прийняв тимчасово повіреного у справах США у Радянському Союзі Р. Девіса та вручив йому для передачі Президенту США Д. Ейзенхауеру послання Голови Ради Міністрів СРСР М. Хрущова. У ньому було зазначено, що напад на КНР – це напад на СРСР, і тому Радянський Союз зробить все, щоб разом з народним Китаєм захистити безпеку двох держав та інтереси миру в усьому світі. 12 вересня 1958 р. СРСР попередив: у випадку атомного нападу на КНР агресор негайно отримає відсіч тими ж засобами.

Проте, як доводить у своєму дослідженні американський політолог М. Гальперін, послання М. Хрущова Президенту США Д. Ейзенхауера було відправлене з Москви вже після того, як стало зрозуміло, що кульмінація кризи вже минула та переговори між представниками Пекіна та Вашингтона, розпочаті 1 серпня 1955 р. у Женеві, будуть поновлені.

Пояснювалося таке ставлення керівництва Радянського Союзу до тайванської кризи 1958 р. усвідомленням того, що Пекін готовий був ризикувати ядерною війною та безпекою СРСР (враховуючи положення ст. 1. Договору про дружбу, союз та взаємодопомогу між Радянським Союзом та КНР від 14 лютого 1950 р.), для того, щоб здійснити возз'єднання з Тайванем; а також, як відзначає французький дослідник Ж.-Б. Дюрозель, ця ініціатива КНР мала на меті довести свою незалежність у взаєминах з СРСР.

У 1959 р. розбіжності між Пекіном і Москвою ставали все більш відкритими. Китайське керівництво було незадоволене тим, що М. Хрущов відвідав США безпосередньо перед візитом до Пекіна на святкування десятої річниці утворення КНР. Пекін все більше претендував на роль лідера антиімперіалістичних революційних сил, звинувачуючи Москву у ревізіонізмі. У низці компартій Азії стався розкол між прокитайськи та прорадянськи орієнтованими групами. 20 червня 1959 р. відбулася денонсація китайсько-радянського договору про співробітництво в ядерній сфері, укладеного 15 жовтня 1957 р., згідно якого СРСР зобов'язувався допомагати КНР оволодіти виготовленням ядерної зброї. Пекін розцінив цей крок як «чергову зраду» СРСР.

Формальним приводом для цього стало ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН «Програми загального та повного роззброєння» внесеної М. Хрущовим на обговорення XIV сесії ГА ООН 18 вересня 1959 р., а також проект перетворення Далекого Сходу та Тихого океану у без'ядерну зону.

1 жовтня 1959 р. лідер СРСР М. Хрущов, перебуваючи з візитом у Пекіні, виклав позицію радянського керівництва щодо небезпеки китайської доктрини «паперового тигра»,

яка передбачала відмову від мирного співіснування з імперіалізмом, оскільки за оцінками лідерів КНР, це був лише «паперовий тигр», а тому можна було не боятися ядерної війни.

Влітку 1960 р. суперечності між Москвою та Пекіном ще більше загострилися, внаслідок рішення керівництва СРСР припинити всю економічну та технологічну допомогу КНР і відкликати з Китаю всіх радянських радників. Ці дії поглибили економічну кризу у Китаї, спричинену невмілим керівництвом КПК у період «великого стрибка».

З 1962 р. конфлікт між КПК та КПРС набуває відкритого характеру. У 1962 р. поновилися зіткнення на китайсько-індійському кордоні, що було пов'язано з проблемою Тибету. І як під час перших зіткнень влітку 1959 р., коли СРСР підтримав Індію, уклавши з нею угоду про надання кредиту у 1,5 млрд. карбованців для здійснення п'ятої індійської п'ятирічки, так і знову Радянський Союз став на сторону Індії, забезпечивши її військовим спорядженням. Китайсько-індійський конфлікт майже співпав з Карибською кризою. У цій ситуації китайська сторона вперше дозволила собі критикувати зовнішню політику СРСР у пресі, назвавши розміщення радянських ракет на Кубі авантюризмом, а їх виведення за домовленістю із США – капітулянтством.

У 1963 р. відбулася подальша ескалація конфлікту між СРСР і КНР. Полеміка розгорнулася у рік підписання Договору про заборону випробувань ядерної зброї. У радянській і китайській пресі стали друкуватися гострі висловлювання. ЦК КПРС і ЦК КПК обмінялись різкими посланнями. Разом з цим, з 1962 р. помітно зросла напруженість на радянсько-китайському кордоні, де почастишали випадки незаконного перетину з боку КНР.

Але суттєвим у цьому було інше: керівництво КНР заявило, що вважає нерівноправними договори Китаю з царською Росією, які визначали більшу частину кордону між двома державами. Заява Пекіну мала на увазі їх невизнання. У СРСР позицію КНР сприйняли як посягання на територію Радянського Союзу, що змушувало передбачати загрозу з боку Китаю. Проте, побоюючись конфлікту з КНР, радянське керівництво погодилося розпочати консультації з Китаєм щодо уточнення лінії проходження державного кордону. Ці консультації були призупинені влітку 1964 р., після того, як у бесіді із зарубіжними журналістами лідер КНР Мао Цзедун заявив про можливість пред'явити Радянському Союзові «рахунок» за території на схід від Байкалу, які на його думку, були незаконно захоплені Російською імперією. І хоча офіційно КНР не висунула територіальних претензій до СРСР, у радянських стратегічних планах виникло питання щодо зміцнення кордону з КНР. Чисельність радянських військ на Далекому Сході стала динамічно збільшуватись.

Зі свого боку, китайське керівництво переконалося у неможливості співробітництва з СРСР зі створення «єдиного антиімперіалістичного фронту». Остання спроба КПК повернутися до співробітництва з Москвою на антиамериканській основі була здійснена протягом візиту до СРСР Прем'єра Держради КНР Чжоу Еньляя після відсторонення від влади М. Хрущова у жовтні 1964 р. Але оскільки нове радянське керівництво прагнуло продовжувати лінію на уникнення війни із США, китайський зондаж не мав успіху. Відмова КПК направити делегацію для участі у XXIII з'їзді КПРС у 1966 р. означала формальний розрив відносин між двома компартіями. Доповненням до заходів щодо зміцнення радянсько-китайського кордону стало укладання Радянським Союзом у січні 1966 р. нового Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу з Монголією. Згідно положень договору на монгольській території були розміщені радянські війська та важка техніка. Наприкінці 1967 р. чисельність особистого складу СРСР у зоні кордону з КНР і МНР становила 250-350 тис. військовослужбовців.

У 1966 р. у КНР розпочалася «культурна революція», яка супроводжувалася посиленням антирадянської кампанії. Китайські студенти у Москві 25 січня 1967 р. організували антирадянську акцію, яку довелося придушувати міліції, а студентів вислали з країни. У відповідь 26 січня 1967 р. влада КНР організувала облогу радянського посольства у Пекіні загонами китайської «революційної молоді» – цзяофаней. Облога продовжувалася 18 днів. У лютому 1967 р. радянська сторона змушена була евакуювати з КНР дітей і членів сімей радянських дипломатів, безпеку яких на китайській території було складно гарантувати.

Почалися прикордонні зіткнення. Прагнучи вплинути на КНР, радянська сторона провела на Далекому Сході масштабні військові маневри, але вони не мали бажаного ефекту.

Особливої гостроти набуло питання кордону по річкам Амур та Уссурі, які мали статус прикордонних артерій, оскільки вони розділяли на досить великій ділянці державні території СРСР і КНР. У відповідності з російсько-китайськими договорами XIX ст. кордон був визначений не по середині фарватеру, як це було прийнято у міжнародній практиці демаркації прикордонних річок, а за тією їх стороною, що визнавалася за Китаєм, тобто по китайському берегу річок. КНР відкрито вимагала зміни лінії кордону щодо прикордонних річок і приведення його у відповідність зі світовими нормами. За такої постановки питання «спірними» визнавалися близько 600 річних островів.

З середини 1967 р. радянські прикордонники почали патрулювати не лише річні острови, але і китайські береги р. Амур та Уссурі на тій підставі, що лінія кордону юридично насправді проходила не по річкам, а за їх берегами на китайській стороні. Зі свого боку, КНР посилила тиск на радянсько-китайському кордоні, громадяни КНР почали регулярно висаджуватися на островах, порушуючи прикордонний режим.

Наростання напруженості у відносинах призвело до відкритого збройного протистояння у березні 1969 р. у районі о. Даманський на р. Уссурі. А у серпні 1969 р. стався конфлікт на середньоазійській ділянці кордону у районі населеного пункту Жаланашколь. Радянсько-китайська війна могла стати реальністю. Влітку 1969 р. з Пекіну почали евакуювати деякі урядові установи, а з Маньчжурії – стратегічно важливі промислові підприємства. Сценарії нападу Китаю на далекосхідні райони СРСР аналізувались у Москві.

У результаті на IX з'їзді КПК у квітні 1969 р. СРСР було визначено «ворогом № 1» Китаю.

СРСР використовуючи дипломатичні канали намагався переконати своїх партнерів по міжнародному комуністичному руху засудити дії КНР та підтримати позицію Москви. Окрім того, Радянський Союз прагнув отримати підтримку інших країн Азії та США. Проте, протягом візиту до країн Азії влітку 1969 р. Президент США Р. Ніксон неодноразово негативно висловлювався щодо ідеї «колективної безпеки в Азії», яка активно лобіювалася СРСР. З боку американського Президента це був дружній жест щодо Пекіну.

Разом з тим, починаючи з кінця літа 1969 р., західні спецслужби звернули увагу на зростання готовності СРСР розглянути питання нанесення випереджуючого удару по ядерним об'єктам КНР. У серпні 1969 р. з американських розвідувальних даних стало відомо, що дислоковані у Монголії радянські бомбардувальники відпрацьовують удари по макетам, які нагадують китайський завод зі збагачення урану у районі озера Лобнор. Одночасно було зафіксовано, що радянські дипломатичні співробітники невисокого рангу почали обережно й у неофіційному порядку зондувати питання щодо можливої реакції США у випадку радянської превентивної акції проти ядерних об'єктів КНР. Ці удари у науковій літературі отримали назву «ядерної кастрації». Американські експерти також звернули увагу на передислокацію у червні 1969 р. частин ВПС СРСР з європейської частини Радянського Союзу до Сибіру. 27 серпня 1969 р. директор ЦРУ Р. Хелмс на брифінгу для журналістів, повідомив про те, що США володіють відповідними розвідувальними даними. І хоча за Президента США Дж. Кеннеді американська адміністрація, за свідченнями її колишніх співробітників, сама розглядала питання щодо нанесення по Китаю ядерного удару, але у ситуації 1969 р. офіційний Вашингтон вважав за доцільне утримати Москву від її небезпечних намірів. Ситуація ставала ще більш напруженою.

3 вересня 1969 р. у Ханой помер Президент Демократичної Республіки В'єтнам Хо Ши Мін. На його похорони прибула високопоставлена радянська делегація на чолі з Головою Ради Міністрів СРСР О. Косигінім. Під час її перебування у Ханой 5 вересня 1969 р. у Вашингтоні була проведена прес-конференція заступника держсекретаря США Е. Річардсона, який заявив: «Ми не можемо не бути глибоко занепокоєними у зв'язку з тим, що ескалація цієї (радянсько-китайської) суперечки завдає масованих збитків міжнародному миру та безпеці». Хоча, таке формулювання не дозволяло розглядати американську заяву як вираження підтримки однієї зі

сторін конфлікту, Вашингтон все ж таки вказав на зацікавленість в її обмеженні. Оскільки СРСР виступав у конфлікті більш сильною стороною, це адресувало американське попередження значною мірою саме Москві, і таким чином США фактично виступили на захист КНР.

Реакція США у цілому витверезувально вплинула на обидві сторони. Перший крок до послаблення напруженості зробив СРСР. На зворотному шляху до Москви радянська делегація декілька разів з борту літака запитувала згоду китайської сторони на проведення зустрічі з китайськими представниками під час можливої зупинки у Пекіні. Після декількох спроб згода була отримана. 11 вересня 1969 р. відбулася зустріч Голови Ради міністрів СРСР О. Косигіна з Прем'єром Держради КНР Чжоу Еньлаєм в аеропорту Пекіна. Була досягнута домовленість щодо початку радянськокитайських переговорів з прикордонних питань у жовтні 1969 р.

Переговори, які повинні були нормалізувати відносини між СРСР і КНР, розпочалися 30 жовтня 1969 р. у Пекіні на рівні заступників міністрів закордонних справ. При цьому Китай відмовився від своєї вимоги виведення радянських військ зі спірних територій, як попередньої умови початку переговорів.

Разом з тим, звуження спектру зовнішньополітичних зв'язків спонукало КНР до пошуку нових партнерів у різних сферах: ідеологічній, політичній, економічній, військовій тощо.

До 1960 р. вся зовнішня торгівля Китаю, за невеликим винятком, велася з СРСР і його європейськими союзниками (головним чином з Чехословаччиною, Польщею та Східною Німеччиною). У період погіршення відносин між КНР та СРСР Китай закуповував зерно у Канаді й Австралії, імпортував обладнання для промислових підприємств з Японії та Західної Європи. У середині 1960-х рр. Японія перетворилася на головного торговельного партнера КНР. У 1964 р. товарообіг КНР з розвиненими капіталістичними країнами перевищував обсяг торгівлі з державами соціалістичного табору. 27 січні 1964 р. були встановлені дипломатичні відносини між КНР та Францією. Проте, в цілому у політичній сфері західноєвропейські країни та Японія продовжували зберігати зовнішньополітичну орієнтацію на стратегію США щодо КНР. Незважаючи на розвиток торгово-економічних відносин з країнами Заходу керівництво КНР продовжувало вважати їх головними ідеологічними опонентами, тому підтримку Пекін шукав у країн т.зв. «третього світу».

У грудні 1963 – лютому 1964 р. Прем'єр Держради КНР Чжоу Еньлай здійснив 72-денне дипломатичне турне по 10 країнах Африки. Основним лейтмотивом виступів Чжоу Еньлая була необхідність розбудови дипломатичного плацдарму на африканському континенті для боротьби із США і СРСР.

Проте були здійснені і конкретні кроки, які зробили Китай ближче до Африки економічно та політично. Серед них будівництво залізниці ТАЗАРА (Танзанія-Замбія) (вартість проекту близько 500 млн. дол.), один із самих амбітних проектів, який був завершений у 1976 р., незважаючи на обмеженість фінансових ресурсів в останні роки культурної революції. Також Китай надавав медичну допомогу та кредити країнам Тропічної Африки, й у той же час спонсорував різні визвольні рухи у регіоні. КНР надавала військову допомогу партизанським і визвольним рухам в Африці, у тому числі лівим збройним групам Анголи, Алжиру, Конго, Мозамбіку, Родезії.

З кінця 1950-х років до кінця 1960-х років Китай уклав Договір про дружбу й Угоду про співробітництво в економічній і технічній сфері з Гвінеєю, Ганою, Малі, Конго та Танзанією. У цей період китайський уряд розв'язав прикордонні питання з Бірмою, Непалом, Монголією, Афганістаном, у результаті яких були підписані відповідні договори про кордон. Був також підписаний договір про кордон з Пакистаном, а також вирішено питання, пов'язані з подвійним громадянством китайських емігрантів в Індонезії. До 1969 р. число країн, що встановили дипломатичні відносини з Китаєм, досягло 50.

Загострення суперечностей між КНР та СРСР зумовило радикалізацію зовнішньополітичної стратегії Китаю, що знайшло відображення і в еволюції концептуального обґрунтування зовнішнього курсу.

У 1958-1962 рр. Пекіном була сформульована доктрина двох проміжних зон (перший варіант). Це доктрина вибіркового антиімперіалізму, спрямованого тільки проти США, як держави, що безпосередньо утискає національні інтереси КНР. Суть доктрини полягає у тому, що весь світ повинен протистояти США, які пригнічують дві проміжні зони між світовою системою соціалізму та США: країни, що розвиваються та розвиненні капіталістичні країни. Пригноблені американським капіталом країни, що розвиваються та розвиненні капіталістичні країни тим самим об'єднані спільністю «антиамериканської» долі (Велика Британія та її колишні колонії, Португалія та її колонії тощо).

У 1963-1969 рр. була структурована доктрина наддержав (другий варіант доктрини проміжних зон). Суть доктрини: народи світу з проміжних зон мають боротися проти двох наддержав, СРСР і США, що борються між собою за світове панування. У першу проміжну зону Пекін включив країни, що розвиваються, а у другу – розвинені капіталістичні країни, «гноблені американським імперіалізмом» і розвинені соціалістичні країни Східної Європи, «гноблені радянським соціал-імперіалізмом». Концепція наддержав покликана була скомпрометувати реального супротивника Китаю – США й ідеологічного опонента КНР – СРСР, а також загострити радянсько-американські відносини та міжнародну обстановку, що маоїстське керівництво вважало для себе вигідним.

Таким чином, результатом загострення радянсько-китайських суперечностей на рубежі 1960-1970 рр. стало гостре політичне протистояння з подальшими істотними змінами у системі міжнародних відносин як на регіональному, так і на глобальному рівні. Перетворення Китаю на третю силу у регіоні призвело до розпаду системи, що складалася з двох трикутників: СРСР – КНР – КНДР і США – Японія – Республіка Корея. У результаті до кінця 1960-х рр. сформувалася триполюсна структура – США – СРСР – КНР, для якої було характерно взаємне протистояння трьох центрів сил.

Переформатування відносин у регіоні вимагало відповідного теоретико-концептуального обґрунтування. 9 квітня 1974 р. під час зустрічі з одним із лідерів країн, що розвиваються, Мао Цзедун у своєму виступі сформулював концепцію побудови зовнішньополітичних відносин, яка отримала назву теорія «трьох світів». Структурними елементами цієї теорії були: наддержави – США та СРСР; економічно розвинені капіталістичні та соціалістичні країни; країни, що розвиваються на чолі з КНР. Таким чином, у межах теорії «трьох світів» Радянський Союз та Сполучені Штати Америки були поставлені на один рівень. Хоча ця теорія була багато у чому конфронтаційною, що протиставляла КНР наддержавам, але вона надавала можливість розвитку та перебудови міжнародних відносин, не акцентуючи увагу на питаннях класової боротьби, соціалістичної солідарності та підтримці національно-визвольних і революційних рухів в інших країнах. Виходячи з цього, «теорія трьох світів була» ідеологічною основою політичного співробітництва між Пекіном і Вашингтоном.

Детермінантами, які викликали зміну вектору зовнішньополітичної орієнтації Пекіна були:

1. Ескалація відносин між КНР та СРСР. Окрім того, радянське керівництво теоретично обґрунтувало право СРСР на військове втручання до інших соціалістичних країн для ліквідації загроз «справжньому соціалізму» з боку «...контрреволюційних сил, що вступили у змову з ворожими соціалізму зовнішніми силами». Практичним відображенням цього стала радянська реакція на події «Празької весни» 1968 р. у Чехословаччині. Це сприяло пошуку Пекіном нових зовнішньополітичних партнерів;

2. Період розрядки у взаємовідносинах Схід – Захід, посилював позиції СРСР на міжнародній арені, що вимагало від КНР урівноваження зростаючого радянського впливу у регіоні. Разом з тим, початок зближення між Вашингтоном і Пекіном на рубежі 1960-1970-х рр., здавалося, свідчив про відповідність цього процесу загальносвітовій тенденції розрядки. Але, зближення між Пекіном і Вашингтоном відповідало розрахункам обох держав використати один одного як політичного союзника проти СРСР. Рішення про зближення із США було прийняте на пленумі ЦК КПК у жовтні 1968 р.

З 1969 р. був започаткований секретний обмін думками між американськими та китайськими представниками у Варшаві. У 1971 р. у відносинах між КНР та США розпочався новий етап – спочатку це була «пінг-понгова дипломатія», оскільки першою офіційною американською делегацією, яка відвідала Китай, стала команда гравців з настільного тенісу. У липні 1971 р. радник президента США Г. Кіссинджер під час таємного візиту до Пекіна узгодив з керівництвом КНР основні умови нормалізації американсько-китайських відносин. У серпні 1971 р. США виступили з ідеєю передачі КНР місця у Раді Безпеки ООН, яке займала Китайська Республіка на Тайвані, при збереженні за нею статусу члена ООН і права приймати участь у Генеральних Асамблеях. Але, ця пропозиція не була прийнята. І все ж таки у жовтні 1971 р. КНР була прийнята до складу ООН одночасно з «добровільним» виходом з її складу Тайваню, керівництво якого прагнуло уникнути процедури виключення. Це рішення Генеральної Асамблеї ООН було «поворотним пунктом в історії ООН – вперше антизахідний блок (включаючи комуністичні країни) наніс США поразку у той момент, коли на карту був поставлений престиж Америки», – констатував майбутній Президент США Дж. Бушстарший, який у той час займав посаду представника США в ООН.

Візит Президента США Р. Ніксона до КНР відбувся 21-28 лютого 1972 р. Кульмінацією візиту стало підписання 27 лютого двостороннього Шанхайського комюніке. У ньому стверджувалось: прогрес у напрямку нормалізації відносин між КНР та США відповідає інтересам двох країн; обидві сторони прагнуть зменшити небезпеку виникнення міжнародного воєнного конфлікту; жодна зі сторін не претендує на гегемонію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, і кожна сторона протистоятиме зусиллям будь-якої країни чи групи країн встановити подібну гегемонію.

У комюніке конкретно не вказувалось проти поширення гегемонії якої країни буде спрямована дія своєрідного союзу між США та КНР, але враховуючи фактори, які викликали зближення між Вашингтоном і Пекіном, зрозуміло, що цей пункт комюніке був спрямований проти СРСР. У 1994 р. було опубліковане дослідження Г. Кіссинджера «Дипломатія», в якому він підкреслив, що зміст Шанхайського комюніке означав, що «...Китай не буде нічого робити, щоб не загострити ситуацію в Індокитаї або у Кореї, що ні Китай, ні Сполучені Штати Америки не будуть співпрацювати з радянським блоком і що обидві країни будуть протистояти спробам будь-якої країни домогтись гегемонії в Азії. Оскільки, єдиною країною, здатною домогтись гегемонії в Азії, був Радянський Союз, у силу вступала мовчазна домовленість союзного характеру блокувати радянський експансіонізм в Азії».

Разом з тим, Шанхайське комюніке не ліквідувало всіх проблем американсько-китайських відносин. Між двома державами не були встановлені дипломатичні відносини, оскільки вони були встановлені між США та Тайванем. З приводу цього у комюніке відзначалось: «Всі китайці по обидві сторони Тайванської протоки вважають, що існує лише один Китай, і Тайвань є частиною Китаю». Американська сторона брала на себе зобов'язання евакуювати з острова військові об'єкти, перервати у майбутньому дипломатичні відносини з Тайбеєм, денонсувати американсько-тайванський безпековий договір і підтримати КНР з питання передання їй права представляти Китай у Раді Безпеки ООН. Поступившись Пекіну з основних проблем у принципі, американська сторона зарезервувала собі відстрочку необхідну для трансформації відносин з тайванською адміністрацією у неофіційне русло.

Нарощуванням активності своєї дипломатії на китайському, радянському й інших складних напрямках, американська адміністрація прагнула компенсувати політичні та психологічні втрати, з якими для США була пов'язана війна у В'єтнамі.

Разом з тим, приклад Вашингтона, який сміливо руйнував стереотипи, був певним прикладом для американських союзників як в Азії, так і в Європі.

Після кроків США спрямованих на нормалізацію відносин з КНР (т.зв. «шок Ніксона»), уряд Японії спрямував значні зусилля на нормалізацію відносин з КНР. У липні 1972 р. Прем'єр-міністром став К. Танака, який був прихильником активної зовнішньополітичної лінії, що знайшло відображення у висунутій ним концепції «багатополюсної дипломатії». Вона передбачала розширення кола партнерів у міжнародному співтоваристві при

одночасному збереженні пріоритетності американсько-японських відносин. У вересні 1972 р. К. Танака, попередньо проконсультувавшись з Президентом США Р. Ніксоном, виїхав до Пекіна на переговори з Прем'єром Держради КНР Чжоу Еньлаєм.

29 вересня 1972 р. у Пекіні відбулося підписання японсько-китайської заяви про нормалізацію відносин між КНР та Японією. Сторони домовилися про встановлення дипломатичних відносин. Японія визнала Тайвань невід'ємною частиною КНР, а уряд КНР – єдиним законним урядом Китаю. Також сторони оголосили про призупинення стану війни з 1937 р. Нормалізація відносин з КНР коштувала Японії дипломатичних відносин з Тайванем, однак тісні економічні зв'язки та співпрацю вдалося зберегти.

Протягом 1971-1972 рр. КНР визнало 25 держав, включаючи Бельгію, Грецію, ФРН, Австралію, Нову Зеландію. У період 1973-1975 рр. КНР визнали ще 12 держав, у тому числі Ісландія, Філіппіни та Таїланд.

У лютому 1973 р. було опубліковане нове спільне комюніке США та КНР, в якому стверджувалося, що сторони будуть спільно протидіяти спробам будь-якої держави встановити світове панування.

У цілому на середину 1970-х рр. Китай перетворився на реальний центр сили у міжнародних відносинах, що сприяло подальшому «розмиванню» біполярності Ялтинсько-Потсдамської системи.

9 вересня 1976 р. на 83-третьому році життя помер Мао Цзедун, залишивши країну у стані глибокої соціально-економічної та політичної кризи. Початок реформування був покладений III пленумом ЦК КПК у грудні 1978 р. Рішенням пленуму передбачали припинення політичних кампаній і зосередження зусиль на економічних проблемах.

«Зворотне» зростання радянсько-американського суперництва на периферії міжнародної системи зумовило утвердження у зовнішньополітичній лінії США тенденції щодо тиску на СРСР з крайніх точок міжнародної системи, в яких СРСР з будь-яких причин не зміг домогтися сприятливих для себе позицій. Такою точкою був Далекий Схід.

Зі свого боку, керівництво КНР, враховуючи незадоволення офіційного Токіо після невдалої спроби домовитися з Москвою щодо територіальних питань у 1973 р., запропонувало японській стороні підписати не просто мирний договір з КНР, а договір про партнерство. Наполегливість КНР у цьому питанні пояснювалась усвідомленням зацікавленості японських ділових кіл в освоєнні китайського ринку, а також зважаючи на досить нестабільну ситуацію у сфері постачання нафти після 1973 р. (нафтова криза 1973 р. відома під назвою «нафтове ембарго»), китайський уряд обіцяв налагодити масштабні поставки до Японії китайської нафти.

Керівництво КНР домагалось від Японії згоди на включення до тексту договору положення про спільну протидію Пекіна і Токіо встановленню гегемонії будь-якої держави на Далекому Сході. З точки зору китайської сторони, СРСР повинен був залишитися в ізоляції з питання ставлення до гегемонії, зважаючи на аналогічне положення Шанхайського комюніке. Укладення відповідного договору, фактично означало утворення політичного союзу КНР, Японії та США спрямованого проти «радянського гегемонізму».

Незважаючи на нервову реакцію Москви, яка намагалася завадити підписанню японсько-китайського договору у серпні 1978 р., Договір про мир і дружбу між КНР та Японією був підписаний. Положення про гегемонію було включено не до основного тексту, а до преамбули договору. Окрім цього, не знайшло відображення у тексті і формулювання щодо «спільної протидії» КНР та Японії встановленню гегемонії будь-якої країни у регіоні. Текст договору свідчить, що кожна сторона виступає проти гегемонії окремо. У цілому ж, укладення японсько-китайського договору було поразкою радянської дипломатії й успіхом китайської політики співробітництва з Японією та США на антирадянській основі.

Протягом 1978 р. Вашингтон усунув перешкоди на шляху встановлення дипломатичних відносин з КНР. З Тайваню були виведені американські війська, офіційні відносини з Тайбеєм були перетворені на неофіційні, й американська адміністрація заявила про намір денонсувати американсько-тайванський договір 1954 р., який повинен був втратити

силу через рік. Ефективність дипломатичних контактів засвідчила Угода про взаємне визнання з 1 січня 1979 р. та Угода про обмін послами з 1 березня 1979 р., згідно з якими: «З 1 січня 1979 р. Сполучені Штати Америки визнають уряд Китайської Народної Республіки, як єдиний законний уряд Китаю».

29 січня – 5 лютого 1979 р. відбувся державний візит заступника Прем'єра Державної Ради Ден Сяопіна до США. У спільному комюніке сторони відзначили створення підґрунтя міжнародних консультацій і політичної координації дій на основі тези про «протистояння гегемонії» у світовій політиці.

Проте керівництво КНР зберігало великодержавний зовнішньополітичний курс щодо азійських країн. Китай продовжував надавати підтримку терористичному режиму Пол Пота у Камбоджі, а допомогу антиполпотівським силам використав як привід для тиску на Соціалістичну республіку В'єтнам (СРВ). З 17 лютого по 17 березня 1979 р. відбувається воєнний конфлікт між Китаєм і В'єтнамом. У воєнних діях проти В'єтнаму КНР задіяла 600-тисячну армію з метою надати СРВ «декілька необхідних уроків». Але, зазнавши значних втрат і просунувшись на 50-80 км вглиб території В'єтнаму, збройні сили КНР змушені були відступити. Ці події загострили відносини як між КНР та СРСР, так і між СРСР та США. У листопаді 1978 р. В'єтнам уклав довгостроковий договір про дружбу і співробітництво з СРСР. Тому під час конфлікту Радянський Союз привів у повну бойову готовність війська у Сибіру та направив військово-морську ескадру з ракетних крейсерів та есмінців до Китайського моря. США також направили у цей регіон кілька авіаносців 7-го Тихоокеанського флоту. Обидві наддержави привели свої ядерні сили у стан підвищеної бойової готовності, у першу чергу підводні човни з ядерними балістичними ракетами.

Ситуація засвідчила, що союз КНР із США навряд чи можливий. У Вашингтоні виникло занепокоєння щодо перспективи початку конфлікту з СРСР внаслідок дій КНР, подібно до того, як наприкінці 1950-х рр. («тайванська криза» 1958 р.) СРСР мало не був залучений до конфлікту із США.

З позицій протидії посиленню радянського впливу будувався зовнішньополітичний курс КНР і на Африканському континенті. Зокрема у Південній Родезії, де суперництво між різними таборами визвольного руху – Африканським національним союзом Зімбабве (ЗАНУ) і Союзом африканського народу Зімбабве (ЗАПУ), які підтримувались відповідно Китаєм і Радянським Союзом, надовго затягнуло боротьбу проти режиму «білої» меншості на чолі з Я. Смітом.

Більшою мірою деструктивність цього курсу проявилась в Анголі, де угруповання Фронт національного звільнення Анголи (ФНЛА) та Національний союз за повну незалежність Анголи (УНІТА) розв'язали громадянську війну проти уряду на чолі з А. Нето, який був лідером Народного руху за звільнення Анголи (МПЛА) і прийшов до влади в Анголі у листопаді 1975 р. Саме в Анголі відбувся фактичний збіг позицій і підходів Пекіна та Вашингтона.

На Близькому Сході КНР активно виступала проти політичного урегулювання конфлікту у регіоні, підтримуючи розширення збройної боротьби арабів проти Ізраїлю. В Європі Пекін домагався зриву політики розрядки під лозунгом посилення військової загрози з боку СРСР.

Відносини між СРСР, США і КНР наприкінці 1970-х рр. відрізнялися гострою конкуренцією. У 1979 р. США та КНР створили у Синьцзяні центри електронного стеження за ядерними полігонами СРСР у МНР замість тих, що були закриті в Ірані після антимоноархічної революції. Але у тому ж році конгрес США прийняв закон про відносини з Тайванем, який, формально знизивши статус американсько-тайванських відносин до неофіційних, фактично дозволив Вашингтону зберегти зв'язки з Тайбеєм у колишньому обсязі.

Відмова США повністю розірвати відносини з Тайванем викликала роздратування КНР. Реагуючи на американське рішення, Китай у квітні 1979 р., заявивши про відмову від продовження радянсько-китайського договору 1950 р., термін дії якого закінчувався у 1980 р.,

одночасно запропонував Радянському Союзу почати переговори про нормалізацію відносин. Наприкінці 1979 р. вони почалися, проте вторгнення СРСР до Афганістану у грудні 1979 р. зірвало ці плани та надало маневруванню Китаю та США на антирадянській основі новий стимул. У січні 1980 року відбувся візит міністра оборони США Г. Брауна до Пекіна, який започаткував американсько-китайські зв'язки у військовій сфері. Крім цього, КНР та США виступили основними постачальниками зброї афганським моджахедам, утворивши таким чином своєрідний політичний союз, спрямований проти Радянського Союзу. У 1980 р. КНР приєдналася до бойкоту Московської олімпіади.

Отже, зовнішньополітична стратегія КНР у 1960-1970-х рр. виявила залежність характеру еволюції регіональних відносин від проблеми забезпечення національної безпеки, засвідчивши, що стратегічнонаціональні інтереси є фактором більш дієвим і прагматичним ніж ідеологічні постулати.

Нові зовнішньополітичні орієнтири стратегії КНР у 1980-90-х рр. Принципові зміни у зовнішній політиці КНР були зафіксовані на XII з'їзді КПК (1-12 вересня 1982 р.), який продемонстрував суттєве оновлення китайського погляду на зовнішній світ і надав імпульс принципovým змінам у зовнішній політиці. На XII з'їзді КПК була прийнята центральна постанова на проведення «незалежної та самостійної зовнішньої політики», що обумовлює принцип не налагодження союзницьких відносин з будь-якою із «наддержав», що певною мірою зрівнювало відносини Китаю із США та СРСР.

У першій половині 1980-х рр., коментуючи свої взаємини із США та СРСР, китайська сторона неодноразово підкреслювала, що це «зрівнювання» ні в якій мірі не дозволяє говорити про «рівновіддаленість» китайського кута у трикутнику КНР – США – СРСР. При цьому робилось посилення на необхідність диференційованої оцінки позиції «наддержав» у кожному конкретному випадку. Отже, замість тотальної відповідальності однієї або обох наддержав за нестабільність у світі, Пекін починаючи з 1982 р. декларує персоніфікацію відповідальності у світових справах (і не тільки «двох наддержав») за конкретні порушення світового правопорядку.

Зміни у зовнішньополітичних підходах КНР започатковані у 1982 р., мали, на відміну від тактичного маневрування кінця 1970-х рр., більш глибокий характер. Визнання за «наддержавами» можливості об'єктивно позитивних дії на міжнародній арені, по суті, стало черговим кроком у звуженні конфронтаційного наповнення зовнішньополітичних концепцій КНР. Це означало появу підґрунтя для співпраці із США та СРСР не тільки з проблем, пов'язаних з двостороннім рівнем відносин, але також і з глобальних і регіональних питань.

Визначальні положення нового зовнішньополітичного курсу КНР були закріплені й у Конституції, прийнятій 4 грудня 1982 р.: «Китай має намір встановлювати та розвивати дружну співпрацю з усіма державами на основі 5 принципів мирного співіснування, тобто взаємної пошани суверенітету та територіальної цілісності, взаємного ненападу, невтручання у внутрішні справи один одного, рівності та взаємної вигоди, мирного співіснування».

Зміна концептуальних підходів керівництва КНР до визначення стратегічних настанов зовнішньополітичного курсу зумовила активізацію діяльності Китаю на міжнародній арені у різних сферах, а також дозволила стабілізувати відносини з провідними акторами міжнародних відносин.

24 березня 1982 р. генеральний секретар ЦК КПРС Л. Брежнев під час свого візиту до Ташкента запропонував наступні чотири основних принципи будівництва відносин між КНР та СРСР: визнання наявності у Китаї соціалістичного суспільного ладу, що ріднить його з СРСР; визнання приналежності Тайваню до території КНР, що сприятиме вирішенню тайванського питання на користь Китаю; відмова Радянського Союзу від будь-яких територіальних претензій до КНР і його готовність продовжити переговори з питань прикордонних зон з метою поглиблення довіри один до одного; готовність СРСР почати переговори з Китаєм щодо поліпшення китайсько-російських відносин з урахуванням взаємних інтересів, невтручання у справи один одного та ненанесення збитків третім сторонам.

У березні 1982 р. з боку Радянського Союзу було зроблено заяву про позитивне ставлення до КНР як дружньої соціалістичної держави.

У листопаді 1982 р. до Москви на похорон Генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва прибув міністр закордонних справ КНР Хуан Хуа. Візит очільника китайського МЗС став першим візитом до СРСР керівника такого високого рівня після майже 20-літньої перерви. Йому передував візит до Радянського Союзу першого міністра закордонних справ КНР (1949-1958 рр.), Прем'єра Держради КНР Чжоу Еньлая у листопаді 1964 р.

З 1983 р. між міністерствами закордонних справ СРСР і КНР стали проходити щорічні консультації з міжнародних питань на рівні заступників міністрів закордонних справ.

У грудні 1984 р. протягом візиту до КНР першого заступника Голови Ради Міністрів СРСР І. В. Архіпова були підписані угоди про економічне і технічне співробітництво, про науково-технічне співробітництво, про створення радянсько-китайської комісії з економічного, торговельного та науково-технічного співробітництва, а також було прийнято рішення щодо збільшення у 1,5 рази обсягу двосторонньої торгівлі. У липні 1985 р. відбувся візит у відповідь заступника Держради КНР Яо Іліня до СРСР, у межах якого була підписана Угода про економічне і технічне співробітництво з будівництва та реконструкції промислових об'єктів КНР. Документ передбачав, що СРСР надасть сприяння КНР у спорудженні 7 нових і реконструкції 11 промислових об'єктів.

Відносини КНР із США, західноєвропейськими та сусідніми країнами. Відновлення політичних, економічних і військових зв'язків між КНР та СРСР цілком реально могло б призвести до втрати Сполученими Штатами Америки положення країни-лідера у політичному тандемі Пекін – Вашингтон. З іншого боку, міжнародний політичний розвиток, який характеризувався зростаючою взаємною політичною залежністю провідних країн світу від наслідків реалізації їхніх зовнішньополітичних завдань, вимагав якісного перегляду відносин в існуючих політичних блоках, союзах тощо.

Разом з тим, у зближенні між КНР та США існувало немало моментів, які вкрай ускладнювали повноцінну політичну взаємодію між сторонами. Болісним питанням залишались і зв'язки США з тайванською адміністрацією. Потужне «китайське лобі» провело у березні 1979 р. через обидві палати конгресу США «Закон про відносини з Тайванем», який прямо заявляв, що будь-яка спроба розв'язати тайванське питання силовим шляхом буде вважатися «предметом самого серйозного занепокоєння» для США, а також містив положення щодо «продовження шляхом поставок оборонного озброєння надання допомоги народу Тайваню у підтримці достатнього рівня самооборони». Незважаючи на різкі висловлювання китайської сторони, закон вступив у силу та продовжує діяти до сьогодні.

Суттєве занепокоєння викликали у Пекіна і протайванські настрої кандидата у Президенти США Р. Рейгана, який протягом передвиборчої кампанії 1980 р. заявляв про прагнення відновити відносини з Тайванем у випадку його обрання на посаду Президента США. Проте, після приходу до Білого дому республіканська адміністрація (в якій провідні позиції займали досить пропекінсько налаштовані Дж. Буш-ст. та А. Хейг (*Джордж Буш-старший протягом 1974-1975 рр. керував американською місією зв'язку у Пекіні, а Александр Хейг працював в апараті Ради національної безпеки в адміністрації Р. Ніксона та приймав активну участь у підготовці та проведенні історичного візиту Р. Ніксона до КНР у 1972 р.*)) започаткувала курс на паралельний розвиток офіційних відносин з КНР, так само як і неофіційних зв'язків з Тайванем. Протягом візиту державного секретаря США А. Хейга до КНР обговорювались навіть питання щодо продажу американських озброєнь Китаю (Повідомлення щодо можливості продажу американського озброєння КНР викликали бурхливу реакцію не лише у Тайбеї, а й у Москві, що цілком зрозуміло, але навіть і серед американських партнерів і союзників у Південно-Східній Азії, які вказували на можливі дестабілізуючі наслідки цього кроку для регіональної системи міжнародних відносин).

Однак наміри США продовжувати постачання озброєнь Тайваню залишались каменем спотикання у відносинах керівництва КНР з адміністрацією Р. Рейгана. Китай домагався від США відмови від поставок Тайваню більш досконалих озброєнь, ніж ті, які поставлялись

раніше, а також вимагав щорічного скорочення військових поставок та їх повного припинення до визначеного терміну.

Намагаючись нейтралізувати тайванську проблему та надати американсько-китайським відносинам нового імпульсу, Президент США Р. Рейган пішов на компромісний крок. 17 серпня 1982 р. було опубліковано комюніке, в якому США пообіцяли поетапно й остаточно вирішити проблему з продажу зброї Тайваню. Три китайськоамериканських спільних комюніке (Шанхайське комюніке, Китайськоамериканське комюніке про встановлення дипломатичних відносин і Комюніке 17 серпня) стали визначальними документами розвитку китайсько-американських відносин.

У червні 1983 р. США прийняли рішення про надання КНР у торгівлі статусу «дружньої та неприєднаної країни». Прем'єр Чжао Цзян заявив із цього приводу, що для Китаю це не технічне питання, а проблема встановлення взаємної довіри. 24 квітня – 1 травня 1984 р. відбувся візит Президента США Р. Рейгана до КНР. Протягом візиту китайська сторона уникала прямої підтримки антирадянського курсу адміністрації Р. Рейгана, визнавала наявність «різних підходів» до деяких питань міжнародного життя та двосторонніх відносин. Тим не менш, сторони зафіксували паралельність світової політики (положення в Індокитаї, ситуація навколо Афганістану і т.д.). Президент Р. Рейган особливий наголос робив на «спільності інтересів» сторін. Адміністрація Р. Рейгана активізувала економічні зв'язки з КНР, довівши обсяг товарообігу до 6,1 млрд. дол. У червні – серпні 1985 р. Голова КНР Лі Сяньнянь відвідав США, а у жовтні Віце-президент США Дж. Буш-ст. – Китай. Обидва державних діячі чимало часу на переговорах приділили питанням розвитку двосторонніх відносин.

Дж. Буш-ст., перебуваючи у Китаї, оголосив про значне пом'якшення правил, які регулюють експорт до Китаю техніки та технології «подвійного призначення». Під час переговорів Лі Сяньняня у США та Дж. Буша-ст. у КНР обговорювалася проблема Тайваню. Лі Сяньнянь, виступаючи у національній раді сприяння американсько-китайській торгівлі, назвав цю проблему «великою перешкодою у сфері американсько-китайських відносин», яку «необхідно подолати».

Активізація діяльності адміністрації Р. Рейгана на «китайському» напрямі була певною мірою нейтралізована дуалізмом зовнішньополітичного курсу США щодо проблеми Тайваню. Китайський дослідник Ши Нінбо стверджує: «З 1984 р. у радянсько-китайських відносинах намітилося деяке похвалення. Однією з причин цього став перегляд китайсько-американських відносин за підсумками візиту у 1984 р. на Тайвань делегації американських конгресменів. США стали активно перешкоджати ініціативам щодо приєднання Тайваню до Китаю, чинячи тиск на уряд КНР». Інша причина, яка стимулювала розвиток двосторонніх відносин між Москвою та Пекіном, визначалась: «Зміною співвідношення сил між США і СРСР на користь перших... Китайське керівництво зробило висновок про те, що у силу непродуманих зовнішньополітичних акцій СРСР не міг вести наступальну політику у гонці озброєнь».

Разом з тим, проголошений на XII з'їзді КПК курс на модернізацію країни вимагав змін й у сфері зовнішньої політики. Проведений китайськими керівниками аналіз доводив, що надмірно тісна співпраця з будь-якою з наддержав неминуче ставить КНР у положення «молодшого партнера» та робить її певною мірою залежною від їх політики. Щоб уникнути подібної ситуації, з'їздом був проголошений курс на «незалежність і самостійність» зовнішньої політики Китаю. Стратегія «миру та розвитку» передбачала необхідність урегулювання відносин КНР з більшістю держав, у першу чергу з її безпосередніми сусідами.

Вибудовуючи свою зовнішньополітичну лінію, націлену на досягнення рівновіддаленості від двох наддержав, керівники Китаю почали відкрито дистанціюватись від політики США у різних регіонах. Одночасно Пекін на офіційному рівні припинив критичні висловлювання на адресу СРСР, хоча у китайській пресі радянська внутрішня та зовнішня політика продовжувала піддаватись критиці. Цей підхід проявився повною мірою протягом візиту Президента США Р. Рейгана до КНР у квітні 1984 р., коли у повідомленнях засобів масової інформації про заходи у межах візиту, які були підготовлені китайською стороною,

були вилучені ті висловлювання американського Президента, в яких він досить критично висловлювався щодо СРСР. Під час цього візиту Генеральний секретар ЦК КПК Ху Яобан заявив, що Китай ніколи не приєднається до будь-якої країни чи групи країн.

У цілому аж до 1989 р. китайсько-американські відносини характеризувались стійким і стабільним розвитком у політичній та економічній площинах. Щорічно Пекін і Вашингтон обмінювались візитами своїх керівних діячів. Лідери обох держав регулярно приймали різноманітні делегації відповідно із США та КНР. Стійкі й активні зв'язки склалися по лінії законодавчих органів, громадських організацій. Розвивалися торгово-економічні зв'язки. Китай навіть намагався заручитись підтримкою США у питанні поглиблення свого діалогу та взаємопорозуміння з Тайванем. Так, лідер КНР Ден Сяопін закликав США сприяти тому. Щоб тайванська влада налагодила торговий, суднохідний і поштовий зв'язок з материковим Китаєм. Керівництво КНР було зацікавлене у тому, щоб представники США взяли на себе низку посередницьких функцій щодо розвитку контактів з адміністрацією острова. У свою чергу, американська сторона виражала схвалення налагодженню зв'язків між материком і Тайванем, але сприяти ним відмовлялась, мотивуючись це тим, що не буде втручатися у внутрішні справи Китаю. Адміністрація Р. Рейгана всіляко намагалась підкреслити, що США займають позицію невтручання з тайванського питання.

Політичний клімат у відносинах між КНР та США кардинально змінився після придушення 4 червня 1989 р. китайською владою виступів студентів на площі Тяньаньмень у Пекіні. Вже 5 червня Президент США Дж. Буш-ст. оголосив про призупинення всіх урядових контрактів і поставок озброєння до КНР. Пізніше він припинив всі міждержавні обміни на вищому рівні, а також запропонував членам «Великої сімки» та міжнародним фінансовим інституціям призупинити фінансову допомогу Китаю, припинити йому поставки озброєння. Було призупинено вивчення Всесвітнім банком можливостей надання КНР нових займів. США та Японія заморозили низку угод щодо надання кредитів Китаю. Західним країнам, в яких навчались студенти з КНР, було запропоновано продовжити їх перебування на своїй території після закінчення навчання або стажувань у випадках, якщо студенти побоювались повертатися на батьківщину. Разом з тим, прагнучи зберегти канали зв'язку з КНР, Президент США Дж. Буш-ст. двічі у 1989 р. направляв свого радника з питань національної безпеки Б. Скоукрофта до Пекіна з секретними консультаційними місіями. Колишній посол США у КНР (1985-1989 рр.) У. Лорд у статті, присвяченій перспективам відносин США – КНР після подій на площі Тяньаньмень, розглядав «охолодження» в американськокитайських відносинах як тимчасове явище. На його думку, прихильники «твердої лінії» змушені будуть піти з керівництва, і Китай, подібно до Радянського Союзу та країн Східної Європи, вступить у небезпечний перехідний період від однієї системи до іншої.

Конфлікт між очікуваннями та реальним розвитком подій, який свідчив, що Китай не відповідає основним вимірам пропонованої США моделі взаємовідносин у регіональній структурі міжнародних відносин, став причиною розходження між ініціаторами формування китайської політики США. Діапазон розходжень поглядів на рубежі 80-х-90-х рр. ХХ ст. був достатньо широким – від радикального ізоляціонізму до обережного прагматизму. Держсекретар США в адміністрації Дж. Буша-старшого Дж. Бейкер стверджував: «Адміністрація Дж. Буша будувала китайську політику, метою якої було за допомогою зміщення стимулів і перешкод, зберегти наші головні інтереси у Китаї. Дана політика, мала багато недоліків, особливо у сфері захисту прав людини, але ми не мали ніякої реальної альтернативи без капітуляції інших важливих американських інтересів. Балансування у нашій політиці на китайському напрямі було критичним і залишилося таким». І хоча на кінець 1990 р. більшість запроваджених обмежень з боку США щодо КНР перестали діяти, у повному обсязі відносини між Пекіном і Вашингтоном почали поступово відновлюватись лише у другій половині 1990-х рр.

Відносини Китаю з союзниками США у Західній Європі помітно покращилися ще у 1970-і роки, коли Китай наполегливо шукав додаткові гарантії безпеки перед обличчям радянського «гегемонізму». Китайськоєвропейські торгові відносини також стрімко

розширювалися, особливо у зв'язку з висунутою Китаєм широкою програмою закупівель сучасних технологій на Заході.

У 1984 р. Китай і Велика Британія уклали угоду, що передбачала відновлення суверенітету Китаю над Гонконгом. Гонконг, ввійшов 1 липня 1997 р. до складу КНР як Особливий економічний район Сянган, зберігши високу ступінь державно-економічної автономії, у т.ч. власну Конституцію, виконавчу, законодавчу та судову владу, політичні партії, фінансово-економічну систему, валюту (прив'язану до долара США), статус відкритого порту та візовий режим для іноземних громадян (у тому числі громадян КНР).

У 1987 р. китайський уряд уклав аналогічну угоду з Португалією про повернення Аоминь (Макао), розташованого на півдні у дельті р. Чжуцзян, під суверенітет Китаю наприкінці 1999 р. Після 442-річного португальського правління 20 грудня 1999 р. Макао став особливим адміністративним районом Китаю.

Серед європейських країн найкращі показники щодо динаміки зростання двостороннього товарообігу з КНР має ФРН, яка посідає третє місце у китайській зовнішній торгівлі, поступаючись лише Японії та США. У цілому ж на країни ЄЕС на середину 1980-х рр. доводилось 15,8 % загального обсягу торгівлі КНР.

1980-і роки загалом характеризувались позитивними зрушеннями у відносинах КНР з сусідніми державами – Індією, В'єтнамом тощо.

У 1981-1987 рр. відбувались регулярні зустрічі офіційних делегацій Китаю та Індії на яких сторони обговорювали територіально-прикордонні проблеми. У спільному інформаційному комюніке від 23 грудня 1988 р. Китай та Індія заявили, що керівники держав погодились шляхом мирних і дружніх консультацій врегулювати прикордонне питання.

У жовтні 1989 р. в Індії з офіційним візитом перебував заступник Прем'єра-міністра КНР У Сюецянь, а у березні 1990 р. міністр закордонних справ КНР Цянь Цичень.

Висловлюючи ставлення до подій на площі Тяньаньмень 4 червня 1989 р. Індія заявила, що це є внутрішньою справою Китаю. Таким чином, ставлення Індії до подій на площі Тяньаньмень надало позитивний імпульс розвитку китайсько-індійських відносин і пошуку шляхів вирішення прикордонних суперечностей.

Китайсько-японські відносини. У своїх відносинах з іншим важливим партнером КНР – Японією, Пекін зробив ставку на зацікавленість японської правлячої еліти та ділових кіл у використанні нафтових та інших паливних і сировинних родовищ Китаю, а також капіталовкладень в економіку КНР. Договір про мир і дружбу 1978 р. та низка економічних угод, які були підписані між КНР та Японією, сприяли динамічному зростанню двосторонніх економічних відносин. Японія стала найбільшим торговим партнером КНР. Обсяг торгівлі двох країн збільшився з 3,5 млрд. дол. у 1977 р. до 19,6 млрд. дол. у 1989 р., цей показник перевищував сумарний обсяг торгівлі КНР із США, ФРН, Францією, Великою Британією та Італією, і становив майже 50 % загального зовнішньоторговельного обсягу КНР.

Активно розвивались політичні зв'язки між двома країнами. Регулярного характеру набули китайсько-японські зустрічі на вищому рівні. У листопаді 1983 р. відбувся офіційний візит до Японії Генерального секретаря ЦК КПК Ху Яобана, у березні 1984 р. Прем'єр-міністр Японії Я. Наксоне відвідав Пекін. У серпні 1988 р. відбувся візит до Пекіна Прем'єр-міністр Японії Н. Такесіті, а у квітні 1989 р. Токіо відвідав Прем'єр Держради КНР Лі Пен. У 1985 р. була досягнута домовленість щодо проведення регулярних політичних консультацій на рівні міністрів закордонних справ КНР та Японії. Традиційними стали щорічні переговори міністрів закордонних справ у Нью-Йорку протягом сесій Генеральної Асамблеї ООН.

Певний розвиток отримали і військові контакти між двома країнами. Відбувся обмін військовими делегаціями, включаючи рівень міністрів оборони та начальників Генеральних штабів. У березні 1980 р. китайська сторона навіть запропонувала Японії обговорити можливість підписання договору про китайсько-японське військове співробітництво, однак ця пропозиція була відхилена японською стороною.

Разом з тим, у двосторонніх відносинах між КНР та Японією залишались питання, які носили конфліктогенний характер. Зокрема, це територіальна суперечка навколо островів

Сенкаку між Японією та Китаєм, протилежні підходи щодо висвітлення питань пов'язаних з перебігом і наслідками Другої світової війни. Зокрема, при встановленні дипломатичних відносин КНР відмовилась від отримання репарацій з боку Японії, китайські лідери незмінно повторювали, що моральної та політичної відповідальності з Японії за її агресію проти Китаю ніхто не знімав. Найбільш помітним сплеском антияпонських настроїв став інцидент 1982 р., пов'язаний з випуском в Японії шкільних підручників, в яких надавалась певним чином «пом'якшена» позиція щодо політики Японії відносно країн Азії у роки Другої світової війни. А також відвідування Прем'єр-міністром Японії Я. Накасоне храму Ясукуні (**Ясукуні** – синтоїстське святилище («храм миру у країні»), розташоване у Токіо. Виконує функції центру релігійних церемоній релігії Синто. Особливе положення Ясукуні визначається тим, що, на відміну від більшості храмів Синто, там поклоняються душам воїнів, загиблих за Японію й імператора. Верховне божество храму – Імператор Японії. У числі святих, яким проводиться поклоніння у рамках синтоїстських релігійних церемоній у храмі Ясукуні – засуджені до страти через повішення за скоєні військові злочини Х. Тодзіо, С. Ітагакі, Х. Кімура, К. Доїхара, І. Мацуї, А. Муро, К. Хірота та ін. В Ясукуні також є пам'ятник Радхабіноду Палу – індійському судді, який на Токійському процесі єдиним із суддів висловився за повне виправдання обвинувачених) у Токіо, де, за легендою, покояться душі японських солдат, які загинули у Другій світовій війні. В обох випадках КНР вилвилась досить різко, вимагаючи від Токіо недопущення подібних дій у майбутньому. Досить гострій критиці з боку КНР піддавалися й інші аспекти політики Японії. У китайського керівництва викликало занепокоєння рішення Токіо щодо виходу японських військових витрат за межі 1 % ВВП. У свої заявах, Пекін дав зрозуміти, що зростання «оборонних можливостей» Японії повинно мати свої рамки. Негативне ставлення було висловлено і з приводу активного підключення Токіо до американської програми СОІ (**Стратегічна оборонна ініціатива (СОІ)** – довгострокова програма США по створенню глобальної системи протиракетної оборони з елементами космічних озброєнь, проголошена Президентом Р. Рейганом 23 березня 1983 р.).

Проте, незважаючи на наявність таких досить серйозних проблем у відносинах між двома країнами, китайсько-японські відносини продовжували динамічно розвиватись, а стійкий механізм зв'язків і контактів між країнами сприяв знаходженню компромісних рішень і досягнення домовленостей з тих чи інших розбіжностей. Навіть після подій на площі Тяньаньмень у 1989 р., коли Японія приєдналась до всіх обмежень прийнятих учасниками «Великої сімки», саме вона першою у 1990 р. поставила питання про якнайшвидше припинення всіх санкцій та обмежень запроваджених проти КНР.

Нормалізація китайсько-радянських відносин. Керівництво СРСР навіть у роки найбільшого загострення відносин з КНР не залишало спроб нормалізувати відносини. Тому уважно аналізуючи розвиток подій у Китаї, Москва не залишала непоміченими зміни, які відбувались у внутрішній політиці країни, так і певну незадоволеність моделлю (характером і змістом) китайського керівництва взаємовідносин із США. Це дозволило СРСР вжити ініціативних кроків по відношенню до КНР. Разом з тим, готовність радянського керівництва до корінного перегляду відносин з КНР стала можливою лише в епоху перебудови, що було пов'язано з поступовим усвідомленням необхідності поширення принципів нового політичного мислення на відносини СРСР і зі своїми східними сусідами.

Вирішальне значення у питанні нормалізації радянсько-китайських відносин мали виступи Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова 28 липня 1986 р. у Владивостоці, а потім у Красноярську 16 вересня 1988 р. У своїх виступах радянський лідер запропонував спектр конкретних заходів, покликаних зблизити СРСР з Китаєм: обмін досвідом у галузі соціально-економічного розвитку; спільне освоєння водних ресурсів Амура; розширення економічних контактів у прикордонних районах; будівництво залізниці СУАР (Сіньцзян-Уйгурський автономний район, КНР) – Казахстан; спільне освоєння космосу. Окрім того, було заявлено, що СРСР готовий піти на поступки щодо «трьох перешкод» на шляху нормалізації відносин: питання кордонів, відкликати війська з Монголії й Афганістану та припинити підтримувати в'єтнамську окупацію Кампучії.

Відповіддю китайської сторони стала відмова від лозунгу про «радянську загрозу» та заява щодо готовності до проведення зустрічі на найвищому рівні за умови, що з питання «трьох перешкод» буде відбуватися хоч будь-який прогрес. Китайське керівництво позитивно оцінило модернізацію зовнішньополітичного курсу СРСР, а також у цілому концепцію нового політичного мислення. Більш конструктивним став зміст у 1985-1987 рр. китайсько-радянських політичних консультацій, які відбувались на рівні заступників міністрів закордонних справ, а з 1987 р. були започатковані китайсько-радянські прикордонні переговори, метою яких було укладення нового договору про кордон.

Восени 1987 р. на XIII з'їзді КПК був прийнятий курс на поглиблення політики співпраці з СРСР. У документах з'їзду, поряд з тезою про незалежність і самостійність зовнішньої політики, було висловлено прагнення «налагодити відносини дружби та співробітництва з усіма країнами на основі п'яти принципів мирного співіснування».

Важливими кроками на шляху нормалізації китайсько-радянських відносин стало підписання у квітні 1988 р. Женевських угод з Афганістану, оголошений у січні 1989 р. урядом В'єтнаму графік повного й остаточного виведення своїх військ з Кампучії до кінця вересня 1989 р., а також заява Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова зроблена під час його виступу в ООН у грудні 1988 р. щодо готовності суттєво скоротити збройні сили СРСР (у тому числі і на Далекому Сході).

У грудні 1988 р. відбувся візит міністра закордонних справ КНР Цянь Циченя до Москви. Головним результатом переговорів було досягнення домовленості про проведення у першій половині 1989 р. у Пекіні зустрічі на найвищому рівні між М. Горбачовим і Ден Сяопіном. У лютому 1989 р. відбувся візит міністра закордонних справ СРСР Е. Шеварднадзе до КНР. Підсумками візиту було зафіксовано повне взаємопорозуміння з необхідності розбудовувати відносини двох держав з урахуванням сучасних реалій, універсальних принципів міжнародного спілкування, ненанесення збитків відносинами кожної із сторін з третіми країнами.

Напередодні офіційного візиту Президента СРСР М. Горбачова до КНР ним були зроблені заяви щодо відведення радянського угруповання чисельністю 500 тис. солдатів від кордонів з Китаєм і про скорочення на $\frac{2}{3}$ радянського контингенту у МНР.

Візит М. Горбачова до КНР відбувся 15-18 травня 1989 р. Це був перший візит керівника СРСР до Китаю за 30 років. За підсумками візиту було прийнято радянсько-китайське комюніке, що заклало політичну основу двосторонніх відносин. У ньому було відображено усвідомлення сторонами національно-державних інтересів, а також використання у міждержавному спілкуванні принципів мирного співіснування. Візит М. Горбачова до КНР ознаменував повну нормалізацію радянськокитайських міждержавних відносин та одночасно зафіксував офіційне відновлення партійних зв'язків між КПК і КПРС.

У подальшому китайсько-радянські відносини зберігали стійку позитивну динаміку. Незважаючи на ускладнення зовнішньополітичної ситуації навколо КНР у зв'язку з подіями на площі Тяньаньмень, у квітні 1990 р. відбувся візит Прем'єра Держради КНР Лі Пена до Москви. Протягом візиту були підписані сім двосторонніх угод: довгострокова програма економічного, наукового і технічного співробітництва, про співробітництво з вивчення та дослідження космічного простору у мирних цілях, основоположні принципи взаємного скорочення військ і про заходи взаємної довіри у військовій сфері у прикордонних районах тощо. Одним з результатів «потепління» у відносинах між Москвою та Пекіном стала домовленість, досягнута у травні 1990 р., про закупку Китаєм у СРСР винищувачів Міг-29 і Су-27.

У серпні 1990 р. відбувся візит до КНР міністра закордонних справ СРСР Е. Шеварнадзе, який провів переговори з китайським міністром закордонних справ Цянь Циченем, на яких обговорювались питання подальшого розвитку радянсько-китайських відносин, а також відбулося обговорення широкого кола міжнародних проблем. Новим у відносинах між двома країнами стали зустрічі міністрів оборони: на початку 1991 р. Пекін відвідав міністр оборони СРСР Д. Язов. Свідченням подальшого розвитку радянсько-

китайських відносин стало надання Китаєм у березні 1991 р. товарного кредиту СРСР у розмірі 730 млн. дол.

У травні 1991 р. відбувся візит до СРСР Генерального секретаря ЦК КПК Цзян Цземіня. На переговорах з керівництвом Радянського Союзу обговорювався широкий спектр проблем двосторонніх відносин, була підписана Угода про проходження радянсько-китайського кордону на його східній ділянці. Сторони також обговорили широкий спектр міжнародних проблем, включаючи питання радянсько-американських відносин, роззброєння, міжнародної ситуації у Південно-Східній Азії, проблему Корейського півострова та ситуацію у районі Перської затоки. *Позитивний потенціал радянсько-китайських відносин не був реалізований внаслідок розпаду СРСР.*

Китайсько-російські відносини у 1990-х рр. Останнє десятиліття ХХ ст. стало для КНР абсолютно новим етапом у розвитку дво- та багатосторонніх відносин. У цей період на новий рівень вийшли китайсько-російські відносини.

27 грудня 1991 р. КНР заявила про визнання Російської Федерації правонаступницею СРСР.

17-19 грудня 1992 р. відбувся візит до КНР Президента РФ Б. Єльцина. Були підписані Спільна Декларація про основи взаємовідносин між РФ і КНР, Меморандум про взаєморозуміння між урядами РФ і КНР з питань взаємного скорочення збройних сил і зміцнення довіри у військовій галузі у районі кордону, а також Міжурядова угода про співробітництво у галузі дослідження та використання космічного простору у мирних цілях. Загалом протягом візиту було підписано 25 двосторонніх документів.

2-6 вересня 1994 р. відбувся офіційний візит до Росії Голови КНР Цзян Цземіня. Протягом візиту були підписані Спільна російсько-китайська декларація, Спільна заява Президента РФ і Голови КНР, що передбачає ненацілювання стратегічних ядерних ракет і незастосування першими ядерної зброї, Угоду про російсько-китайський державний кордон у західній частині.

7-9 травня 1995 р. у Москві з офіційним візитом перебував глава КНР Цзян Цземінь на святкуванні 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

24-26 квітня 1996 р. проходив державний візит до КНР Президента РФ Б. Єльцина. Підписана Спільна російсько-китайська декларація, де викладено загальні підходи двох країн до важливих двосторонніх і міжнародних питань. У документі відносини між КНР та РФ визначались як «стратегічне партнерство на основі рівності, взаємної довіри та взаємної координації зорієнтовані на ХХІ століття». 26 квітня у Шанхаї глави п'яти держав підписали повномасштабний військово-політичний документ: Угода між Республікою Казахстан, Республікою Киргизія, Російською Федерацією, Республікою Таджикистан і Китайською Народною Республікою про зміцнення довіри у військовій галузі у районі кордону.

Продовженням розбудови відносин на засадах стратегічного партнерства став державний візит глави КНР Цзян Цземіня до РФ 22-26 квітня 1997 р. Результатом візиту стало підписання російськокитайської спільної декларації про багатополарний світ і формування нового міжнародного порядку. 24 квітня – лідерами Росії, Китаю, Казахстану, Киргизії та Таджикистану підписано п'ятисторонню угоду про взаємне скорочення збройних сил у районі кордону.

9-11 листопада 1997 р. відбувся черговий візит Президента РФ Б. Єльцина до Китаю. Підписано низку документів, серед яких – Спільна декларація, в якій оголошено про практичне завершення демаркації російсько-китайського кордону, та прийняття Спільної російськокитайської заяви, в якій констатувався намір продовжувати розвивати відносини дружби та співпраці між Росією і Китаєм.

17 лютого 1998 р. проходила зустріч Президента РФ Б. Єльцина з Прем'єром Держради КНР Лі Пенем, який прибув до Москви з офіційним візитом.

23-25 листопада 1998 р. протягом робочого візиту до Росії глави КНР Цзян Цземіня відбулася перша в історії двосторонніх відносин неформальна зустріч глав держав РФ і КНР. Була прийнята Спільна декларація «Росія і Китай напередодні ХХІ століття», а також

прийнято спільну заяву про завершення робіт на західній ділянці російськокитайського кордону.

24-27 лютого 1999 р. проходив перший офіційний візит до Росії Прем'єра Держради КНР Чжу Жунцзі. У Москві він був прийнятий Президентом Б. Єльциним; провів переговори з керівником уряду РФ Є. Примаковим. Керівники двох урядів домовилися про встановлення між ними «прямої лінії зв'язку».

12-13 вересня 1999 р. глава КНР Цзян Цземінь взяв участь у 7-й неформальній зустрічі лідерів АТЕС в Окленді (Нова Зеландія), де 12 вересня відбулася його зустріч з Прем'єр-міністром РФ В. Путіним.

9-10 грудня 1999 р. Президент РФ Б. Єльцин перебував з візитом у КНР. Між Цзян Цземінем і Б. Єльциним відбулася 2-а неформальна зустріч, були підписані протоколи про опис китайсько-російського кордону у його східній і західній частині, угода про спільне господарське використання окремих островів і прилеглих водних акваторій прикордонних річок.

Військово-технічне співробітництво після розпаду СРСР стало одним з найбільш активних напрямків китайсько-російського співробітництва. За період 1992-2007 рр. Китай придбав у Росії озброєнь і техніки на суму близько 25 млрд. доларів (у середньому 1,8-2,5 млрд. доларів щорічно), що склало близько 40 % від загальних прибутків РФ від експорту продукції військово-промислового комплексу.

У 1992 р. КНР закупила велику партію з 24 багатофункціональних винищувачів Су-27, що стало початком масштабної модернізації китайської армії за допомогою Росії. У наступні кілька років обсяги контрактів з військових поставань постійно зростали. Крім літаків вони стали включати системи протиповітряної оборони, бойові кораблі (есмінці з протикорабельним ракетним озброєнням і дизельні підводні човни).

З середини 1990-х років співпраця піднялася на якісно вищий рівень, так як Китай, крім закупівель озброєнь і техніки, став освоювати російські військові технології. Зокрема у 1996 р. КНР придбала у РФ ліцензії на виробництво багатофункціональних винищувачів Су-27 на авіаційному заводі у м. Шеньян (північно-східний Китай). Використовуючи ці ліцензії, Китай наприкінці 1990-х років розпочав власне виробництво двох типів винищувачів. З 1999 р. Росія почала поставляти до них тільки авіаційні двигуни та бортові радари.

Разом з тим у 1990-ті роки торгово-економічні відносини між Росією та Китаєм характеризувалися нестабільністю. Протягом 1992-2000 рр. обсяги товарообігу коливалися у діапазоні від 3,8 до 6,2 млрд. дол., пояснюється це, у першу чергу, політичною й економічною нестабільністю у РФ протягом 1990-х рр.

Отже, зміна геополітичної конструкції світу на рубежі ХХ-ХХІ ст. відповідно змінила і модель китайсько-російського співробітництва як фактора сили міжнародного порядку, який на сьогодні вже не базується винятково на одній державі – США, а на ролі інших держав – РФ, КНР, які виступають дієвими акторами регіональних різнорівневих відносин, а також і інтеграційних регіональних союзів за участю цих держав – Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та Форум «Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво».

Китайсько-американські відносини у період становлення постбіполярної системи міжнародних відносин. Динаміка китайськоамериканських відносин у 1990-і рр. багато у чому залежала від позиції США щодо проблеми Тайваню, дотримання прав людини у КНР та співробітництва Пекіна з країнами Близького Сходу у сфері ядерної енергетики.

Після інавгурації Президента США Б. Клінтона 20 січня 1993 р. держдепартамент став пов'язувати питання прав людини з наданням Китаю статусу «найбільшого сприяння» у торгівлі, що негативно позначилось на китайсько-американських відносинах.

Шанс виходу відносин між Китаєм і США з глухого кута знайшовся у листопаді того ж року на неформальному саміті організації Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) у Сіетлі, протягом якого глава КНР Цзян Цземінь і Президент США Б. Клінтон провели першу зустріч. Цзян Цземінь підкреслив, що обидві сторони повинні звертати свої погляди на весь світ і приділяти увагу майбутньому, щоб підтримувати тим

самим здорові та стабільні китайсько-американські відносини, а також вивести спокійний, стабільний і безпечний світ у XXI століття. Б. Клінтон у свою чергу висловив намір американської сторони поліпшити ставлення до Китаю. Результатом зустрічі стало проголошення адміністрацією Б. Клінтона у 1994 р. політики контактів з Китаєм.

У 1994 р. відновилися міжурядові візити на високому рівні. Вашингтон одночасно оголосив про відокремлення питання прав людини від наданням Китаю «статусу найбільшого сприяння». Однак розвиток китайсько-американських відносин у 1995 р. зазнав нової кризи – 6 травня, всупереч рішучим запереченням китайського уряду, держдепартамент США надав Президенту Тайваню Лі Денхуею візу для приватного візиту до Корнельського університету у червні 1995 р., що заморозило відносини двох країн на самій нижній точці після встановлення дипломатичних відносин. У червні 1995 р. частини НВАК провели військові навчання та запуски ракет у Тайванській протоці.

У жовтні 1995 р. у рамках 50-річних урочистостей ООН Цзян Цземінь і Б. Клінтон провели офіційну зустріч у Нью-Йорку. Цзян Цземінь підкреслив основну політику на врегулювання китайсько-американських відносин на основі «поглиблення довіри, усунення суперечностей, розвитку співробітництва та припинення конфронтації», підтвердивши позицію КНР з тайванського питання. Б. Клінтон, наголосивши на важливості налагодження з КНР «конструктивних контактів», знову підтвердив політику одного Китаю. Ця зустріч відіграла важливу роль у виведенні розвитку китайсько-американських відносин у правильне русло.

Разом з тим, проблема Тайваню періодично виступає «яблуком розбрату» у китайсько-американських відносинах. 23 березня 1996 р. відбулися перші в історії Тайваню прямі президентські вибори, на що Пекін відповів демонстрацією сили. 8 березня 1996 р. КНР розпочала тижневі ракетні стрільби поблизу портів Цзілун на півночі та Гаосюн на півдні острова. Також були проведені комплексні військові маневри військово-морського флоту й авіації з бойовими стрільбами, відпрацьовуючи, у тому числі, і прийоми висадки морського десанту.

США направили до острова одне з найбільших військово-морських угруповань з часів в'єтнамської війни, до складу якого ввійшло з'єднання ВМС США у складі авіаносця «Індепенденс» і чотирьох інших кораблів.

Свідченням надзвичайної гостроти кризи 1996 р. стало звернення Ради Європи до керівництва КНР із закликом припинити будь-які військові дії щодо Тайваню, а також заява МЗС Російської Федерації від 12 березня 1996 р., в якій зазначалося, що позиція Росії з тайванського питання залишається незмінною: Тайвань є невід'ємною частиною КНР. Натомість у заяві було підкреслено, що РФ виступає за мирне врегулювання Тайванської кризи. Головним методом ліквідації ескалації напруженості між островом і материком повинен бути «...серйозний, конструктивний діалог», констатувалось у заяві зовнішньополітичного відомства РФ.

Криза 1996 р. спричинена запланованими на 25 березня першими в історії Тайваню прямими президентськими виборами, засвідчила, що Тайвань залишається важливим елементом конструкції геополітичних відносин в АТР. Військові дії КНР у Тайванській протоці мали дві мети: по-перше, перешкодити здійсненню прагматичної дипломатії Тайваню та припинити кампанію, спрямовану на подвійне представництво Китаю у складі ООН, про доцільність якого неодноразово заявляли тайванські урядовці; по-друге, дії Пекіна були підтвердженням принципу існування «одного Китаю» та внутрішньополітичного характеру тайванської проблеми. За твердженням лідера КНР Цзян Цземіня: «Послідовне відстоювання принципу одного Китаю – основа та передумова мирного об'єднання».

Після переобрання Б. Клінтона у 1996 р. офіційні Пекін і Вашингтон ухвалили важливі рішення про обмін візитами на вищому рівні. З 26 жовтня по 3 листопада 1997 р. голова КНР Цзян Цземінь здійснив державний візит до США (перша офіційна поїздка глави КНР до США за останні 12 років). У ході візиту була опублікована спільна китайськоамериканська декларація, яка визначила цілі, принципи та керівні курси на розвиток китайсько-

американських відносин у XXI ст. З 25 червня по 3 липня 1998 р. Б. Клінтон відвідав КНР. Обидві сторони уточнили напрям і рамки розвитку міждержавних відносин у наступному столітті. Під час візиту Б. Клінтон вперше відкрито висловився за політику «трьох ні» щодо Тайваню. Успішні взаємні візити дали новий імпульс для поліпшення двосторонніх відносин.

У травні 1999 р. Конгрес США оприлюднив документ, в якому містилося звинувачення КНР з приводу «викрадення ядерних секретів». Особливо після того, коли під час бомбардувань авіацією військ НАТО Косово були завдані удари по посольству КНР в Югославії, китайськоамериканські відносини знову зайшли у глухий кут. Завдяки зустрічі Цзян Цземіня з Б. Клінтоном у жовтні 1999 р. у м. Окленді (Нова Зеландія) двосторонні зв'язки почали виходити з «тіні бомбардувань посольства». У листопаді того ж року дві сторони підписали угоду про вступ КНР до Світової організації торгівлі. КНР є членом СОТ з 11 грудня 2001 р.

Занепокоєння Вашингтона на початку 90-х рр. XX ст. викликало творення специфічного союзу КНР з країнами Близького Сходу: Пакистаном, Іраном, Лівією. Китай надав науково-технічну допомогу Пакистану для створення ядерної програми. Така ж допомога була надана Китаєм і Ірану. Пекін передав ядерну технологію і Лівії. Разом з тим, розширення та поглиблення діалогових механізмів китайськоамериканських відносин сприяло оптимізації політики Пекіну з питання практичної реалізації міжнародних угод щодо нерозповсюдження зброї масового знищення. У 1992 р. Китай приєднався до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а у 1995 р. керівництво КНР підтримало ініціативу зробити цей договір постійнодіючим. У квітні 1993 р. Китай став однією з країн-фундаторів Конвенції про заборону хімічної зброї. Крім цього, КНР підтримала угоду про заборону біологічної зброї. Пекін також підтримав зусилля Вашингтону, спрямовані на згортання північнокорейської програми розробки ядерної зброї.

У травні 1996 р. КНР взяла на себе зобов'язання не надавати ніякої підтримки подальшому розвитку невідконтрольних Міжнародному агентству з ядерної енергії (МАГАТЕ) ядерних об'єктів у Пакистані, а протягом візиту голови КНР Цзян Цземіня до Вашингтону (жовтень 1997 р.) офіційні представники уряду Китаю оприлюднили заяву, в якій констатувалося, що Китайська Народна Республіка не планує розпочинати будь-які нові проекти в ядерній галузі з Іраном, і що діючі спільні китайсько-іранські програми будуть завершені у відносно короткий термін.

Таким чином, у 1990-х рр. продовження відносин між Вашингтоном і Пекіном на засадничих принципах біполярності у нових геополітичних умовах було неефективним, оскільки збереження існуючого статус-кво у регіоні було вигідно двом сторонам. Вашингтону, для структурування концептуально-теоретичної основи зовнішньополітичної стратегії глобального та регіонального рівня і для визначення оптимальної моделі щодо співвідношення національних інтересів у зовнішньополітичній сфері з можливостями національної економіки, яка потребувала відповідного «відпочинку» та реформування на початку постбіполярного періоду. Зацікавленість Пекіна щодо підтримання існуючого регіонального порядку, навіть за домінування США, пояснюється необхідністю збереження стабільних відносин з основними зовнішньоекономічними партнерами, які є гарантом стабільності у сфері поступального зростання Валового внутрішнього продукту (ВВП), що є особливо важливим в умовах реалізації державою істотних економічних реформ. Отже, як це не видається парадоксальним, але політика лідерства США в АТР створює для КНР відповідний резерв часу для досягнення статусу актора міжнародних відносин із глобальним впливом, який у перспективі матиме можливість для перегляду існуючого розподілу ролей як на регіональній, так і глобальній міжнародній арені.

Трансформація «питомої ваги» КНР у системі регіональних взаємовідносин на основі динамічного реформування національної економіки, що забезпечує підґрунтя нарощуванню комплексного державного потенціалу викликає занепокоєння країн-сусідів. У контексті ж існуючих територіальних суперечностей у районі ПівденноКитайського моря це є потенційно

конфліктогенним чинником. Занепокоєння викликає ситуація навколо архіпелагу Спратлі (частиною його є також Парасельські острови).

Архіпелаг складається з 230 дрібних островів загальною площею 250 тис. км². Крім КНР, на акваторію островів претендують також В'єтнам, Тайвань, Малайзія, Філіппіни та Бруней, крім того, на економічну зону домагається Індонезія. У 1974 р. КНР окупувала Парасельські острови, які належали Південному В'єтнаму. Зацікавленість Китаю пов'язують з перспективами освоєння там нафтових родовищ. У 1992 р. КНР прийняла новий закон про морські володіння, в якому зафіксовано право Китаю застосовувати силу для припинення незаконних промислів у своїх територіальних водах. За цим законом весь архіпелаг Спратлі опинився у зоні китайських інтересів. Ситуація ускладнилася у тому ж 1992 р., коли КНР у співпраці з американськими корпораціями приступила до розвідки нафти у цьому районі. Країни АСЕАН заявили протест. У 1995 р., коли КНР встановила прикордонні знаки на одному з островів, який вважають своєю територією Філіппіни, його дії у регіоні були розцінені як силова акція. На даний момент на архіпелазі Спратлі розміщені війська КНР, В'єтнаму, Філіппін і Малайзії. Існують побоювання, що Китай спробує поставити більш слабкі держави перед фактом, просто захопивши всі острови силою. У 1992 р. це питання обговорювалося на зустрічі країн АСЕАН з його офіційними партнерами, після чого прийнято рішення з 1995 р. створити регіональний форум АСЕАН з питань безпеки. З 1997 р. у його роботі беруть участь РФ і КНР.

Китай також тісно співпрацює у рамках Азійсько-Тихоокеанської економічної ради (АТЕС). З 1993 р. щорічно проводяться зустрічі на рівні глав урядів. До складу цієї організації, крім країн АСЕАН, входять КНР, США, Японія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Південна Корея, а також Росія (з 1997 р.), низка держав Південної Америки й Океанії. Китай, таким чином, відіграє значну роль у сучасному світі, спираючись насамперед на власний економічний і демографічний потенціал.

Отже, зовнішньополітичний курс КНР у 90-х рр. ХХ ст. ґрунтувався на пошуку несилових, достатньо економічних і разом з тим ефективних, не виключаючи жорстких рішень, а також наголошував на індивідуальних відносинах з окремими державами. Китай сам достатньо рідко виступав із будь-якими істотними міжнародними ініціативами; зазвичай він дотримувався вичікувальної тактики чи займав нейтральну позицію, що у дво- та багатосторонніх міждержавних взаємовідносинах створювало максимум простору для політичного маневру.

Зовнішньополітичні пріоритети КНР на початку ХХІ ст. Китайсько-американські відносини у постбіполярній системі геополітичних координат. На початку ХХІ ст. Китай почав відігравати роль глобального актора, який зацікавлений у розширенні свого, передусім, економічного впливу не лише в Азії, а й в інших регіонах світу. На місце колишньої ідеологізації зовнішньої політики КНР прийшло відстоювання прагматичних інтересів країни, перетворення зовнішньої політики в інструмент згладжування, а не загострення конфліктів і протиріч у світі.

На період 2002-2012 рр. припадає низка геополітичних трансформацій, формування нових зв'язків і впливів у світовій політиці. Ще більше, порівняно з 1990-ми рр. посилюється роль ЄС, різних регіональних блоків та організацій у всьому світі. Традиційно утримують свої позиції США. Дані аспекти формують новий контекст зовнішньополітичного курсу материкового Китаю. В умовах глобалізації КНР вибудовує свою політику у трикутнику ЄС – США – КНР.

Новою віхою розвитку країни став прихід до влади представника лідерів «четвертого покоління» Ху Цзіньтао, який, на відміну від прогнозів, швидко вийшов з-під опіки Цзян Цземіня та висунув власні концепції та пріоритети у внутрішній і зовнішній політиці. У 2003 р. ЦК КПК офіційно проголосив нову зовнішньополітичну концепцію мирного відродження країни, яка передбачала наступне:

- Китай може відродитися лише мирним шляхом;
- Китай має цінувати можливості, що надає сучасна світова ситуація;

– основна задача КНР – розумно використати можливості сучасної геополітичної ситуації задля ефективного розвитку власної економіки та соціальної інфраструктури. При цьому докладати всі можливі зусилля до зміцнення миру.

Модернізація визначальних концептів зовнішньополітичних настанов КНР засвідчила поступовий перехід від статусу лідера країн, що розвиваються, в якісно новий вимір країни регіонального лідера з потенціалом «центру сили» глобального масштабу, але з можливістю оптимального й ефективного використання економічної структури розвинених країн щодо інтересів модернізації китайської економіки. Еволюція цієї тенденції простежується й у відмінностях підходів керівництва КНР до питань зовнішньої політики на XV (12-18 вересня 1997 р.) та XVI з'їздах КПК (8-14 листопада 2002 р.). Зокрема, на першому місці у звітній доповіді ЦК КПК XVI з'їзду стояло питання необхідності поліпшення відносин із розвиненими країнами, на другому – із сусідніми державами, на третьому – з країнами, що розвиваються. На XV з'їзді КПК послідовність була дещо іншою – сусідні держави, розвинені країни, країни, що розвиваються.

Виступаючи 15 жовтня 2007 р. з доповіддю на XVII з'їзді КПК лідер КНР Ху Цзіньтао та відстоюючи принцип мультиполярності щодо подальшої розбудови глобальної системи взаємовідносин підкреслив: «Ми будемо і надалі посилювати стратегічний діалог з розвиненими країнами, зміцнювати взаємну довіру та поглиблювати співробітництво, належним чином врегульовувати суперечності та стимулювати довготривалий, стабільний розвиток взаємних відносин».

Подолати нові виклики глобалізації керівництво КНР намагається, зміцнивши свої позиції перш за все в АТР. Китай спрямовує свою діяльність на формування мирного оточення, відповідно розвиває співпрацю та намагається зміцнити вплив на країни Північно-Східної Азії (ПСА), перш за все у зоні АСЕАН. У цьому регіоні перетинаються інтереси КНР з США, що змушує китайське керівництво вдаватися до маневрів між власними й американськими інтересами у ПСА. Але КНР продовжує займати жорстку позицію стосовно тайванського питання, не припускає можливості втручання у нього третіх сторін. За Ху Цзіньтао з'явилися принципово нові підходи щодо вирішення конфлікту. Два береги Тайванської протоки підтримали курс на створення атмосфери взаємної довіри, пошуку консенсусу навіть за наявності розбіжностей і досягнення обопільної вигоди. Відносини КНР і Тайваню перейшли більшою мірою у площину прагматичної економічної співпраці. КНР стає більш привабливим партнером для Тайваню. Проблема мирного возз'єднання КНР і Тайваню на основі принципу «одна країна – дві системи» залишається однією з найважливіших для китайської дипломатії.

До умов глобалізації доводиться пристосовуватися всім державам світу, які зацікавлені у підтримці іншими країнами, відповідно кожна велика держава певною мірою зацікавлена у підтримці КНР. Саме це використовувалося урядом Ху Цзіньтао у побудові своєї зовнішньополітичної стратегії у XXI ст., оскільки наразі КНР має інтереси та контакти в усіх регіонах світу.

Про те, що Китай позиціонує себе не тільки як рівного, але і сильного партнера США свідчать п'ять принципів розвитку рівноправного торговоекономічного співробітництва між КНР і США, висунуті під час візиту Прем'єра Держради КНР Вень Цзябао до США (грудень 2003 р.):

1. Домагатися взаємної вигоди з урахуванням інтересів кожного з партнерів.
2. Усувати розбіжності за рахунок розширення торговоекономічного співробітництва.
3. Підвищувати роль координаційних механізмів у торговоекономічних відносинах, своєчасно проводити зустрічі та консультації для запобігання суперечностям.
4. Проводити рівноправні консультації, прагнути до максимального єдності та мінімізації розбіжностей, не вдаватися до обмежень і санкцій.
5. Не політизувати торговоекономічні проблеми.

Модернізація концептуального обґрунтування зовнішньополітичної стратегії КНР сприяла прагматизації відносин Пекіна із США. На початку 2000-х рр. новою тональністю були позначені висловлювання високопосадовців військового відомства США на користь

налагодження тісного військового співробітництва з КНР з метою запобігання глобальним загрозам, а також взаємний зондаж щодо поставок американського озброєння Тайваню. Зі свого боку, за декілька місяців до американського вторгнення до Іраку у 2003 р. лідер КНР Цзян Цземінь повідомив американського Президента, що Китай не скористується правом вето у Раді Безпеки ООН.

Перенесений з жовтня 2001 р. на лютий 2002 р. візит Дж. Буша-мол. до КНР фактично підтвердив, що незважаючи на існуючі розбіжності у підходах до розгляду проблематики міжнародного життя, сторони є «заручниками» один одного. Пояснюється це, з однієї сторони, динамічним зростанням обсягу американсько-китайської торгівлі, потребою Китаю у новітніх технологіях, отримуваних із США, а з іншої – прагненням США скоротити дефіцит у торгівлі з Китаєм після того, як останній став членом СОТ.

Візиту заступника голови КНР Ху Цзіньтао та голови КНР Цзян Цземіня до США протягом 2002 р. зміцнили подальшу консолідацію зв'язків двох країн.

Ілюстративним фактом щодо зростання економічних зв'язків сторін стало укладення напередодні візиту Цзян Цземіня до США американськокитайських угод на суму 4,7 млрд. доларів США: п'яти значних проектів у нафтовій, хімічній, енергетичній та інших галузях. США зайняли друге місце серед торговельних партнерів КНР, поступившись лише Японії, у свою чергу Китай став четвертим за величиною торговим партнером США після Канади, Мексики та Японії.

Візит Цзян Цземіня до США відбувся 22-25 жовтня 2002 р. За оцінками китайських політологів він став «...значним дипломатичним успіхом, зважаючи на складну та мінливу міжнародну ситуацію. Зустріч мала далекосяжне значення для покращення взаємопорозуміння та довіри між лідерами Китаю й Америки».

Обговорення ж двосторонніх проблем принесло низку визначальних рішень: по-перше, Президент США чітко структурував позицію країни з тайванського питання, заявивши, що Вашингтон дотримується принципу «одного Китаю», позиція США з цього питання формується на основі трьох американсько-китайських комюніке, а також заперечується «незалежний Тайвань»; по-друге, була досягнута домовленість відносно поновлення двосторонніх консультацій із військових питань, перерваних після інциденту із американським літаком-розвідником і його посадкою на території КНР.

Візит заступника голови КНР Ху Цзіньтао до США відбувся за ініціативою Віце-президента США Р. Чейні з 27 квітня по 3 травня 2002 р. Програма візиту передбачала зустрічі з держсекретарем США К. Пауеллом, радником з питань національної безпеки К. Райс, секретарем з питань безпеки Д. Рамсфелдом, членами палати представників і сенату США. На думку китайського дослідника Чжао Хунвея, цей візит мав за мету «...ознайомити американське керівництво з тим, що можна було вважати основною концепцією його майбутньої власної зовнішньої політики».

Подальший розвиток двосторонніх контактів США і КНР на найвищому рівні, включаючи зустрічі Президента США Дж. Буша-мол. з новим китайським лідером Ху Цзіньтао, які відбулися у квітні 2004 р., візит Віце-президента США Р. Чейні до КНР, а також відвідування Пекіна 8-9 липня 2004 р. радником президента з питань національної безпеки К. Райс, засвідчили консолідацію двосторонніх відносин щодо визначення головних пріоритетів співробітництва, висвітливши, у той же час, збереження істотних суперечностей між сторонами з тайванської проблеми. «Дж. Буш, пішовши шляхом неприйняття незалежності Тайваню та висловивши сподівання щодо мирного об'єднання Китаю, буде зацікавлений не давати Пекіну приводу для використання сили й якомога довше використовувати цей козир у своїх інтересах», – стверджує китайський фахівець Чжао Хунвей. Офіційні джерела КНР характеризують взаємовідносини США і КНР на початку ХХІ ст. як «сильні та конструктивні», що забезпечило позитивні тенденції у розвитку Азії. Разом з тим, вони окреслюють і коло питань, з яких позиція США розцінюється як втручання у внутрішні справи КНР, зокрема проблема прав людини і свободи віросповідання. Але, незважаючи на це, Прем'єр КНР Вень Цзябао під час зустрічі із Президентом США Дж. Бушем-мол. та іншими

високопосадовцями 7-10 грудня 2003 р. акцентував увагу на необхідності подальшої активізації двостороннього економічного співробітництва. Він підкреслив: «Китай і США – друзі, а не супротивники. Огляд історії відносин Китаю та США приводить нас до трьох важливих висновків: Китай і Сполучені Штати мають користь від мирного співіснування та програють від конфліктів; взаємний інтерес служить основою двостороннього співробітництва; співробітництво Китаю – США є таким, що забезпечує стабільність в Азійсько-Тихоокеанському регіоні».

Детермінуючими фактором щодо позиції КНР у відносинах із США виступило реформування економічної та соціальної структури держави, що унеможливило загострення взаємовідносин зі Сполученим Штатами Америки, які мають визначальний вплив на надходження інвестицій і сучасних технологій до китайської економіки. Зростання двостороннього товарообігу між США та КНР у 2004 р. становило 34,3% порівняно з 2003 р. і дійшло показника 169,62 млрд. дол. Виникнення ж суттєвої напруженості у двосторонніх взаємовідносинах неминуче призведе до скорочення, якщо не до припинення інвестиційних потоків, закриття доступу до американських технологій і наукомісткої продукції, а також до американського ринку. Зростання «питомої ваги» КНР у світовій економіці та політиці спричинило зміщення акцентів та оновлення зовнішньополітичних пріоритетів Китаю. Якщо у перші десятиліття реформ основною стратегічною настановою країни було створення сприятливої ситуації для внутрішніх реформ, то на сьогодні у політичних документах і політологічних публікаціях присутнє гасло, що орієнтує на «мирне піднесення Китаю». Хоча, останнім часом, почав використовуватись термін «мирний розвиток Китаю». Зміна у стилістиці пояснюється прагненням зменшити занепокоєння відносно «китайської загрози» крізь призму поширення іміджу КНР на міжнародній арені як передбачуваного партнера, який діє у межах міжнародного правового поля.

Новітнім визначальним фактором американсько-китайських відносин стала світова фінансова криза, в умовах якої до влади у США прийшла демократична адміністрація новобраного Президента Б. Обама.

Свідченням модернізації зовнішньополітичного курсу США на «китайському» напрямі стала доповідь Зб. Бжезинського у Пекіні з нагоди 30-річчя встановлення дипломатичних відносин між США та КНР. У ній Зб. Бжезинський висунув ідею особливих відносин між Пекіном і Вашингтоном «...нам необхідно утворити неформальну «двійку». Відносини між Китаєм і США мають носити характер всеосяжного партнерства». Ілюстрацією початку розбудови американсько-китайського кондомініуму став візит державного секретаря США Х. Клінтон до країн Азії у лютому 2009 р. Цей візит фактично зламав попередню практику першого візиту держсекретаря США до країн Європи або до країн Близького Сходу, засвідчивши, що азійський напрям є стратегічно важливою складовою нової американської адміністрації. Під час свого візиту до КНР Х. Клінтон опустила питання, що стосуються дотримання прав людини у Китаї. У відповідь на запитання преси про права людини, державний секретар заявила «...наша критика з цих питань (Тайвань, Тибет і права людини) не повинна заважати обговоренню глобальної економічної кризи, глобальної зміни клімату та питань безпеки». Керівник МЗС КНР Ян Цзечи коментуючи результати візиту Х. Клінтон до Китаю 20-22 лютого 2009 р. зазначив: «Китай, як найбільша країна, що розвивається, та США, як найбільш розвинена країна світу, повинні та здатні підтримувати довгострокові та стабільні відносини».

12 березня 2009 р. Президент США Б. Обама зустрівся з міністром закордонних справ КНР Яном Цзечи у Вашингтоні. Протягом зустрічі сторони обговорили загальний стан американсько-китайських двосторонніх відносин, наголосивши на прагненні до зміцнення співробітництва та побудови позитивних і конструктивних американськокитайських відносин, а також інші важливі глобальні питання.

1 квітня 2009 р. відбулася перша зустріч Президента США Б. Обама з лідером КНР Ху Цзіньтао на саміті «G 20» у Лондоні. Одним з основних результатів зустрічі стала домовленість про започаткування «Американсько-китайського стратегічного й економічного

діалогу». Перший раунд стратегічного й економічного діалогу відбувся 27-29 липня 2009 р. у Вашингтоні. Політична частина порядку денного включала: двосторонні відносини; питання міжнародної безпеки (нерозповсюдження ядерної зброї, боротьба з тероризмом); глобальні проблеми; регіональна безпека та стабільність (Афганістан, Пакистан, КНДР й Іран). Сторони також домовилися про те, що другий раунд діалогу пройде влітку 2010 р. у Пекіні.

16-18 листопада 2009 р. у рамках своєї поїздки по Азії Президент США Б. Обама відвідав КНР, де провів переговори з головою КНР Ху Цзіньтао та Прем'єром Держради КНР Вень Цзябао. У спільній американсько-китайській заяві, опублікованій 17 листопада 2009 р., сторони підтвердили, що прагнуть створити «позитивне, всебічне співробітництво у XXI столітті» й обіцяли вжити конкретних заходів для розбудови партнерства з метою спільної протидії глобальним викликам.

Проте, проблема Тайваню та позиція США щодо Тибету зберігає значення «каменю спотикання» у двосторонніх відносинах. Наприкінці січня – початку лютого 2010 р. американсько-китайські відносини зазнали істотної кризи внаслідок схвалення Пентагоном 6,4-мільярдної угоди щодо постачання зброї Тайваню. Згідно з контрактом Вашингтон зобов'язувався надати тайванським збройним силам 114 ракет системи Patriot (2,8 млрд. доларів), 60 гелікоптерів Black Hawk (3,1 млрд. доларів), 2 мінних тральщики Osprey та інші види озброєнь. Заступник міністра закордонних справ КНР Хе Яфей заявив, що ухвалене американським урядом рішення про продаж Тайваню великої партії озброєнь буде мати серйозні негативні наслідки для відносин між Китаєм і США. «Оголошений США план продажів Тайваню озброєнь призведе до погіршення китайсько-американських відносин, матиме негативний вплив на обмін і співробітництво між двома країнами у багатьох важливих сферах, а також матиме наслідки, які обидві сторони не хотіли б бачити», – підкреслив китайський дипломат на зустрічі з послом США у КНР.

18 лютого 2010 р. відбулася зустріч Президента США Б. Обами та Далай-лами XIV у так званій Map room (Кімнати карт), а не в Овальному кабінеті, де проходять зустрічі з главами держав. Окрім того, офіційний Пекін був завчасно повідомлений держдепартаментом США про те, що Далай-ламу XIV приймають як «міжнародно шанованого релігійного лідера та захисника інтересів Тибету». Проте це не вберегло відносини між Пекіном і Вашингтоном від чергового загострення. Офіційний представник МЗС КНР Цзян Юй 5 січня 2010 р. зазначила: «Китайська сторона завжди категорично виступає проти відвідування Далай-ламою інших країн і контактів з ним політичних діячів інших країн у будь-якій формі та під будь-яким приводом». Разом з тим, необхідно відзначити, що по мірі поглиблення долученості Китаю до взаємовідносин глобалізаційного виміру, спроби протистояти реалізації його інтересів з боку інших центросилових акторів глобального та регіонального рівня лише наростатимуть.

На початку січня 2011 р. відбувся візит китайського лідера Ху Цзіньтао до США, на якому китайське керівництво спробувало зробити певні кроки на зустріч і виправити непросту для Сполучених Штатів ситуацію в економічній площині. Адже до цього моменту республіканці постійно критикували Б. Обаму за те, що він допускає подальше зростання зовнішньоторговельного дефіциту США у взаєминах з КНР, а також не стимулює Пекін до посилення курсу юаня щодо американського долара, що завдає істотних втрат американським експортерам.

Під час візиту було проголошено про розміщення значних китайських контрактів у США на загальну суму понад 45 млрд. дол., що відображало прагнення КНР поліпшити ситуацію у цьому питанні. Серед них – знакова «мегаугода» (19 млрд. дол.) на виробництво американських «Боїнгів», замовлення на високотехнологічне обладнання «чистої енергетики», технології зв'язку, транспортну техніку. Китайська делегація також дала зрозуміти, що до американських корпорацій, що ведуть справи у КНР, будуть ставитися з більшою передбачуваністю, а їх інтелектуальна власність буде захищатись ефективніше.

Масштабні контракти, реалізація яких є справою майбутнього, одночасно замислювались і як компенсаційний захід, спрямований на запобігання військових постачань

на Тайвань. Разом з тим, у підсумковому комюніке візиту не містилося пункту про визнання США «базових інтересів» КНР щодо Тайваню і Тибету.

Отже, Президент США знов підтвердив власну відданість закону «Про відносини з Тайванем» як правовій zasadі відносин США з островом.

У свою чергу Китай на цьому саміті не продемонстрував жодного руху назустріч США у валютному питанні. Більше того, напередодні візиту китайський лідер ще раз твердо заявив про необхідність переходу до альтернативної резервної валюти.

Таким чином, саміт дещо стабілізував відносини після їх загострення у 2010 р. Разом з тим, він продемонстрував собою делікатність політичної ситуації, яка існує у двосторонніх відносинах на сучасному етапі, а також прагнення обох лідерів зберегти певний статус-кво у спірних питаннях.

У листопаді 2011 р. Б. Обамою був проголошений «стратегічний поворот» до Азії, що був спробою вселити у держави регіону впевненість у тому, що США не мають намірів відмовлятися від лідерства в АТР.

У трактуванні адміністрації Обами азійський поворот означав подвоєння зусиль порівняно з тими, що робилися попередніми урядами.

Однак усі дії у межах «стратегічного повороту» до Азії: спільні військово-морські навчання з Японією для підготовки до захисту спірних островів, підписання нових угод про продаж озброєнь Філіппінам, відновлення оборонного співробітництва з Індонезією та Новою Зеландією, нарощування військової присутності у материковій частині Східної Азії, домовленість про посилення військово-технічної співпраці з Австралією та зростання американської військової присутності на австралійській території (від 200 до 2500 осіб) були спрямовані на стримування Китаю.

У листопаді 2011 р. на прес-конференції, яка підводила підсумки візиту Президента США до Австралії приуроченого 60-й річниці створення військово-політичного пакту АНЗЮС (Австралія, Нова Зеландія та США) Президент США Б. Обама визнав стурбованість Вашингтону з приводу зростаючого впливу КНР у регіоні. За його словами, він вітає посилення Пекіна, нагадуючи при цьому, що «зі збільшенням присутності Китаю, зростає відповідальність. Важливо, щоб вони грали за правилами».

В опублікованому 5 січня 2012 р. документі Міністерства оборони США під назвою «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття», який експерти визначили, як нову військову стратегію адміністрації Б. Обами, підкреслюється, що одночасно з продовженням діалогу з КНР, США зроблять все необхідне щоб забезпечити собі доступ до своєї військової інфраструктури в АТР та зберегти можливості для безперешкодного виконання місій у межах військових зобов'язань перед союзниками. Цей документ визначає Китай як державу, що здатна створити численні загрози військовій безпеці США та їх союзникам.

Відповіддю Пекіна на посилення військового співробітництва Вашингтона з країнами АТР, стала відмова від спроб використовувати свій вплив на Північну Корею, щоб переконати її закрити ядерну програму. З 2011 р. Пекін значно збільшив продовольчу допомогу Пхеньяну, імпортував істотно більше мінеральної сировини з Північної Кореї, інвестувавши значні суми в її гірничорудну промисловість, інфраструктуру та промислове виробництво. Китай також перестав підтримувати шестисторонні переговори щодо ядерної програми КНДР, змусивши Вашингтон вести двосторонні переговори з Пхеньяном.

Крім того Китай кинув виклик інтересам США за межами Східної Азії, припинивши співпрацю там, де дві держави зуміли її налагодити у роки, що передували оголошенню «азійського повороту» військовополітичним пріоритетом Вашингтона. Так, якщо у період 2006-2010 рр. Китай проголосував за п'ять резолюцій Ради Безпеки ООН, що вводять санкції проти Ірану, то у 2012 р. Пекін погрожував накласти вето на подібні санкції. Після того, як США, європейські країни та Японія домовилися про ембарго на купівлю іранської нафти у січні 2012 р., Пекін підписав з Тегераном нові контракти. На додаток Пекін блокував спроби

Вашингтона зупинити кровопролиття у Сирії, зірвавши його ініціативи в ООН і ставши на бік Москви, яка підтримує Дамаск.

Разом з тим, незважаючи на істотні розбіжності у сфері зовнішньополітичної взаємодії, обсяг торгівлі між двома країнами у 2012 р. перевищив 536 млрд. дол. і збільшився у 6,6 рази, порівняно з 2001 р. (80,5 млрд. дол.). При цьому китайський експорт становив 425,6 млрд. дол., імпорт – 110,5 млрд. дол. Експорт в економіці Китаю становить 36,6 %, при цьому 20 % його йде до США. Частка КНР в обсязі високотехнологічного імпорту США зросла майже до 40 %, порівняно з 14 % 2003 р.

США – один з найбільших інвесторів КНР, обсяг інвестицій яких у 59 тис. китайських проектів становить 115 млрд. дол. Економіки двох країн стають дедалі більш взаємозалежними. Хоча США висловлюють стурбованість окремими аспектами торгової політики Китаю, у тому числі використанням ним експортних обмежень на сировинні товари, субсидуванням китайських компаній, які діють на американському ринку, заниженим приблизно на 40 % курсом юаня відносно долара, що штучно створює конкурентні переваги для китайських виробників і не дозволяє США зменшити від’ємне сальдо торгового балансу, а також обмежувальним інвестиційним режимом і необхідністю захисту прав на інтелектуальну власність. Американські аналітики відзначають, що підвищення курсу юаня відносно долара на 20 % сприяло б зменшенню американського зовнішньоторгового дефіциту на суму від 50 до 125 млрд. дол. і створенню 300-750 тис. нових робочих місць (за оцінками китайських експертів, курс юаня відносно долара з 2005 р. зріс на 31 %).

Китайські претензії стосуються зняття обмежень на експорт у КНР високотехнологічної продукції, політизації торгово-економічних питань, антидемпінгових розслідувань і створення однакових умов для інвестицій китайських компаній у США.

Саміт АТЕС у Пекіні 10-11 листопада 2014 р. визначив активізацію дій КНР не лише на регіональному, але й глобальному рівні та відповідно прагнення США мінімізувати втрати від посилення впливу Китаю, а відповідно, послаблення детермінуючої ролі США у системі регіональних і глобальних міжнародних відносин.

Китайський лідер Сі Цзіньпін напередодні зустрічі визначив основні теми порядку денного саміту АТЕС. Головною серед них стала ідея розпочати консультації про можливість створення зони вільної торгівлі в рамках регіону Тихого океану. Ідею Азійсько-тихоокеанської зони вільної торгівлі (АТЗВТ, англ. FTAAP – Free Trade Area of the Asia-Pacific) – Пекін, очевидно, розглядає як альтернативу процесу, вже ініційованому США та Канадою з ЄС з метою створити зону вільної торгівлі, яка покривала б північ Атлантики й об’єднувала б найбільш індустріально розвинені країни Заходу. Одночасно Пекін кидає виклик Вашингтону з його ідеєю «транстихоокеанського партнерства». Її новизна у тому, що наразі Китай уперше заговорив про можливість зони вільної торгівлі з індустріально розвиненими країнами. Раніше його партнерами при створенні таких зон були найбільш розвинені країни світу, що розвивалися, до ринків і ресурсів яких Пекін саме так намагався здобути доступ. Нині КНР готова розпочати діалог про нові торговельно-економічні відносини (які не обіцяють бути простими) не тільки із США, а й із Південною Кореєю та навіть Японією. Ці країни все ще випереджають його в інноваційному розвитку, але у політичному плані це вже переговори на рівних умовах.

Наступний пункт порядку денного саміту АТЕС перебував фактично у фарватері першого. Китай запропонував розширити співробітництво країн у розвитку інновацій, реформах і підтримці взаємного зростання для забезпечення довгострокового економічного процвітання регіону. У цьому контексті Китай вживає заходів спрямованих на забезпечення власного розвитку – хоч і помірнішими темпами, але у тих сферах і такими методами, які справді можуть дати довгостроковий ефект.

Останнім на порядку денному значився пункт про погодження декларації щодо «всеосяжного взаємозв’язку» країн регіону, тобто інтеграції. Хоча свої новітні ініціативи у цьому напрямку Пекін реалізує за межами Тихоокеанського басейну. У дні саміту лідер КНР оголосив, що ініціює інвестування 40 млрд. дол. у проект Фонду «Шовковий шлях», який зв’яже Китай з країнами, що лежать на захід від його кордонів. Передусім це Центральна Азія

і далі у напрямку Європи. Фактично ідея відродження «Шовкового шляху» є інтеграційною стратегією Китаю щодо політичного простору Євразії. А заявою щодо інвестицій обсягом у 40 млрд. дол. Китай робить чітку заявку на те, що «Шовковий шлях» – це єдиний інтеграційний проект, що має перспективи бути реалізованим.

Результатом зустрічі лідерів КНР та США у межах саміту АТЕС стало: домовленість про нову угоду з клімату, яка передбачає скорочення викидів вуглекислого газу; домовленість уникнення військових зіткнень і зниження мита для низки високотехнологічних товарів. Проте, авторитетне американське видання «The Fiscal Times» відзначає: «Поїздка Президента США Барака Обами на саміт АТЕС до Пекіна принесла більше поразок, ніж перемог».

Аналізуючи сучасний стан і майбутнє відносин між Вашингтоном і Пекіном в умовах зростаючої конкуренції за світове лідерство, американський державний діяч і дипломат Г. Кіссінджер дійшов висновку: «Обидві сторони повинні бути готові сприймати діяльність один одного як природну частину міжнародного життя, а не привід для занепокоєння. Неминуча тенденція до зіткнення не повинна прирівнюватися до свідомого прагнення стримувати або домінувати, поки сторони здатні розмежовувати ці поняття та відповідним чином співвідносити власні дії. Китаю та США не обов'язково вдасться вийти за межі звичайного процесу суперництва великих держав. Але заради самих себе та заради миру вони повинні хоча б спробувати це зробити».

* * *

7 листопада 2015 р. лідери Тайваню та Китаю провели першу зустріч з моменту закінчення громадянської війни у 1949 р. Президент Тайваню Ма Інцзю та лідер КНР Сі Цзіньпін зустрілися у Сінгапурі.

На зустрічі лідер КНР Сі Цзіньпін і Президент Тайваню Ма Інцзю обговорили ситуацію у протоці, що відокремлює Тайвань від Китаю.

І хоча результатом зустрічі не стало підписання спільних угод і не було оприлюднено спільних заяв, ця подія мала суттєве політико-моральне значення, з точки зору поліпшення відносин між Тайбеєм і Пекіном.

«Обидві сторони повинні поважати цінності та спосіб життя один одного», – відзначив Президент Тайваню Ма Інцзю. «Незважаючи на те, що це перша зустріч, ми відчуваємо себе старими друзями. За нами 60- річна історія взаємин і сьогодні ми бачимо плоди співробітництва, а не суперництва», – підкреслив лідер Тайваню.

Продовженням політики «потепління» відносин між двома берегами Тайванської протоки стало звільнення Китаєм представників військової розвідки Тайваню після того, як вони більше дев'яти років перебували в ув'язненні. Тайвань і Китай обмінялися шпигунами в якості безпрецедентного жесту доброї волі, який послідував за історичною зустріччю лідерів Тайваню та КНР.

Китай звільнив представників військової розвідки Тайваню полковника Жу Гонгсуна та полковника Су Чанггуо. Влада Тайваню, у свою чергу, надала китайському шпигуну Чи Жихао попереднє умовнодostroкове звільнення.

Відносини між КНР та РФ в умовах постбіполярності. Відносини стратегічного партнерства, започатковані у відносинах між Пекіном і Москвою у 1990-х рр. набули подальшого розвитку на початку XXI ст.

Теоретичним обґрунтуванням стратегічних дій Росії та Китаю служить концепція багатополосного світу, яка передбачає «протидію гегемонізму» (фактично США), при цьому не декларується творення військовостратегічних союзів, що надає можливість розбудовувати відносини партнерства лише у багатополарному світі. Стабільність зовнішньополітичних відносин РФ – КНР залежить від збереження їх рівноправних відносин і розвитку стратегічного співробітництва, і більшою мірою від сукупного комплексного розвитку цих факторів (домінування США, економічні та політичні інтереси кожної з країн). Окрім того, міждержавні відносини РФ і КНР розвиваються не лише на основі національних інтересів двох країн, але і на основі трансформації глобальної системи міжнародних відносин і напрямків розвитку глобалізації.

Існує збіг національних інтересів РФ та КНР насамперед щодо двох регіональних векторів: по-перше, забезпечення сприятливої міжнародної ситуації з метою розв'язання внутрішніх проблем модернізації та прискореного розвитку; по-друге, стримування монопольних зусиль США, «примус» їх до більшого врахування російських і китайських інтересів в АТР.

Концепція багатопольярного світу має свій історичний процес формування та розвитку. Вперше вона була проголошена керівниками двох країн у «Російсько-китайській спільній декларації про багатопольярний світ і формування нового міжнародного порядку» від 23 квітня 1997 р. Узгоджена позиція РФ та КНР підтверджувалась потім у «Спільних російсько-китайських заявах» від 10 листопада 1997 р., 23 листопада 1998 р. та 10 грудня 1999 р., у «Пекінській декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 18 липня 2000 р., у Московській заяві лідерів країн і базовому міждержавному договорі, підписаному 16 липня 2001 р., у «Спільній декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 27 травня 2003 р., у «Спільній декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 14 жовтня 2004 р., «Спільній декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки» від 22 березня 2006 р.

Принципова подібність світогляду з питань розбудови глобальної системи міжнародних відносин дозволяє Москві та Пекіну займати близькі позиції з багатьох міжнародних проблем. У травні 1999 р. РФ та КНР засудили дії НАТО проти Сербії, спільно висловились проти розширення НАТО на Схід. В Азійсько-Тихоокеанському регіоні Пекін, на відміну від 1980-х рр., зайняв позицію фактичної підтримки Москви в її територіальній суперечці з Токіо щодо Південних Курил. Росія зі свого боку схвалює підхід Пекіна до тайванського питання. Росія та Китай виступають проти ізоляції КНДР й американського тиску на Пхеньян; разом з тим, вони виступають проти появи ядерної зброї на Кореїському півострові. Москва і Пекін підтримують перетворення АСЕАН у самостійний центр сили у міжнародних відносинах, подібно до Європейського Союзу негативно сприймають посилення військового потенціалу Японії, не схвалюють ядерний статус Індії та Пакистану.

Близькими є підходи Росії та Китаю до близькосхідного врегулювання та проблеми визначення політичної долі Іраку. У свою чергу, КНР не заперечує щодо розташування російських військ у Таджикистані й інших «гарячих точках» СНД. Москва аналогічним чином на боці Пекіна у його боротьбі із сепаратизмом у Тибеті та Синьцзяні. Збіг чи близькість позицій з цих питань зафіксовані у чисельних офіційних заявах сторін на самих різних рівнях протягом 90-х рр. ХХ ст.

Перспективи подальшого розширення та поглиблення російськокитайського стратегічного партнерства були відображені у Договорі про добросусідство, дружбу і співробітництво між РФ та КНР, підписаному у Москві 16 липня 2001 р. під час державного візиту голови КНР Цзян Цземіня. Високий рівень довіри між КНР та РФ відображають статті щодо взаємної підтримки двох країн у питаннях захисту єдності та територіальної цілісності держав. У спільній заяві голови КНР Цзян Цземіня та Президента РФ В. Путіна підкреслювалось: «Росія та Китай рішуче підтримують політику та дії один одного у питаннях захисту державної єдності і територіальної цілісності». У договорі відсутні ідеологічні орієнтири та військово-політичні союзницькі зобов'язання. Стаття 4 визначає: «Сторони взаємно поважають вибір шляху політичного, економічного, соціального та культурного розвитку, зроблений кожною з них у відповідності зі своїми внутрішніми умовами». Підписання договору відкрило новий етап в історії російсько-китайських відносин, створило інституційні умови для подальшого розвитку, політичних, економічних, військових і військово-технічних зв'язків на близьку перспективу тощо.

У спільній декларації РФ та КНР, яка була укладена під час візиту новообраного голови Китайської Народної Республіки Ху Цзіньтао до Російської Федерації (26-28 травня 2003 р.) відзначалось: «Росія та Китай виступають за багатопольярний, справедливий і демократичний світовий устрій на основі загальновизнаних принципів міжнародного права, за гармонійні та

раціональні взаємовідносини та співіснування різних держав». Підтвердивши таким чином близькість позицій держав щодо принципів розбудови моделі постбіполярного світу.

Показовим відносно того, що міждержавні контакти між Росією та Китаєм набули характеру, якщо не стратегічного партнерства, то стратегічної взаємодії, став візит Президента РФ В. Путіна до КНР, який відбувся 14-16 жовтня 2004 р. Сторони урегулювали питання, яке 40 років було каменем спотикання у двосторонніх відносинах, а саме – питання юридичного оформлення й остаточного встановлення державного кордону між КНР та РФ. Результатом зустрічі на найвищому рівні стало підписання Спільної декларації та затвердження Плану дій з реалізації Договору про добросусідство, дружбу та співробітництво, який передбачає розвиток взаємовідносин з усіх життєво важливим економічних галузей і сфер політичної діяльності. Характерною є домовленість між керівництвом РФ та КНР оголосити 2006 р. «Роком Росії у Китаї», а 2007 – «Роком Китаю у Росії». Оцінюючи й аналізуючи результати переговорів, голова КНР Ху Цзіньтао зазначив: «Поглиблення стратегічної взаємодії між двома країнами є стратегічним вибором наших двох країн». У свою чергу, Президент Росії В. Путін вказав, що головний результат цієї зустрічі можна оцінити, як: «Саміт проривних рішень... Це повною мірою відображає стратегічний характер наших відносин».

У серпні 2005 р. відбулися перші спільні військові навчання Збройних Сил Російської Федерації та Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) «Мирна місія – 2005», які пройшли на території Росії (м. Владивосток) і КНР (Шаньдунський півострів).

21-22 березня 2006 року відбувся офіційний візит Президента Росії В. Путіна до КНР. Центральним заходом візиту стала офіційна церемонія запланованого відкриття «Року Росії у Китаї», в якій взяли участь глави Росії та Китаю. За підсумками переговорів В. Путін і Ху Цзіньтао підписали Спільну декларацію, в якій сторони підвели підсумки першого десятиліття російсько-китайських відносин стратегічного партнерства.

У травні 2006 р. були проведені перші засідання спільних міжпарламентських комісій створених Державною Думою та Радою Федерації РФ з Всекитайським зборами народних представників (ВЗНП).

У березні 2007 р. відбувся візит голови КНР Ху Цзіньтао до Росії, з метою офіційного відкриття «Року Китаю у Росії». У спільній декларації, яка підводила підсумки візиту, відзначалося прагнення сторін щодо подальшої розбудови відносин стратегічного партнерства.

23-24 травня 2008 р. відбувся державний візит Президента РФ Д. Медведєва до КНР. Показовим є те, що це був перший державний візит новообраного Президента Росії, який задекларував важливість взаємовідносин з Китаєм для Росії. Результатом зустрічі глав двох держав стало підписання спільної декларації з міжнародних питань. Зокрема, глави російської та китайської держав висловили загальне занепокоєння у зв'язку з американським проектом розміщення елементів своєї протиракетної оборони на європейській території. Росія також підтвердила, що розглядає Тайвань і Тибет як невід'ємні частини Китаю. Про це йшлося у спільному російсько-китайському комюніке про підсумки зустрічі на вищому рівні у Пекіні. Всього у ході візиту між російською та китайською сторонами було укладено 8 угод, які поглибили різні галузі співробітництва Росії та Китаю.

9 липня 2008 р. на саміті «G 8» на о. Хоккайдо, у ході саміту ШОС у Душанбе 27-28 серпня, саміту «G 20» у Вашингтоні 15 листопада, а також саміту АТЕС у Лімі 23 листопада, отримали продовження контакти Президента Росії Д. Медведєва та глави КНР Ху Цзіньтао.

Прихід «п'ятого» покоління керівників КНР був легітимізований на XVIII з'їзді КПК, який відбувався 8-15 листопада 2012 р. З'їзд обрав нове керівництво КПК, яке буде правити до 2022 р.: Ху Цзіньтао на посаді Генерального секретаря ЦК КПК змінив Сі Цзіньпін, також змінив його на посту голови військової ради (а вже у березні 2013 року – на посаді голови КНР), тоді ж на посту Прем'єра Держради КНР Вень Цзябао змінив Лі Кецянь.

Показовим є той факт, що РФ стала першою країною, яку Сі Цзіньпін відвідав в якості нового голови Китайської Народної Республіки 22- 23 березня 2013 р. У Москві він провів переговори з Президентом РФ В. Путіним, зустрівся з Прем'єр-міністром Д. Медведєвим і

спікером Держдуми С. Нарішкіним. У межах програми візиту В. Путін і Сі Цзіньпін у Державному Кремлівському палаці відкрили Рік китайського туризму у Росії. 5 вересня 2013 р. В. Путін і Сі Цзіньпін на полях саміту G 20 провели переговори у м. Стрельні (Ленінградська область).

З 1996 р. діє механізм регулярних (щорічних) зустрічей глав урядів РФ та КНР. З метою забезпечення його роботи була утворена комісія з підготовки регулярних зустрічей глав урядів, а також низка галузевих підкомісій, сфера діяльності яких охоплює широкий спектр напрямків співпраці. У рамках цього напрямку співпраці відбулася зустріч глав урядів РФ та КНР Д. Медведєва і Вень Цзябао 6 грудня 2012 р. у Москві, наступна урядова зустріч відбулася у ході офіційного візиту Д. Медведєва до КНР 21-23 жовтня 2013 р.

Також був налагоджений контакт на рівні міністерств закордонних справ. Так 1 липня 2013 р. відбулися переговори глав МЗС РФ і КНР С. Лаврова і Ван І на міністерській зустрічі Росія-АСЕАН у Брунеї. А 13 липня того ж року у м. Чолпон-Ата (Киргизстан) на нараді міністрів закордонних справ держав-членів Шанхайської організації співпраці глави зовнішньополітичних відомств Росії та КНР обговорили питання російсько-китайської взаємодії у рамках ШОС. У подальшому подібні зустрічі були регулярними (6 вересня 2013 р. у с. Стрельні, 7 жовтня 2013 р. на форумі АТЕС (Індонезія, о. Балі) та інші).

20-21 травня 2014 р. у Шанхаї (КНР) відбулися китайсько-російські переговори найвищого рівня – Президент РФ В. Путін та Голова КНР Сі Цзіньпін. «Відносини між Росією та Китаєм у результаті спільних цілеспрямованих зусиль вийшли на новий етап всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії», – йдеться у «Спільній заяві Російської Федерації та Китайської Народної Республіки про новий етап відносин всеосяжного партнерства та стратегічної взаємодії», прийнятій за підсумками зустрічі на найвищому рівні. Результатом візиту стало також підписання масштабного пакету документів – 51 документ про співробітництво. Зміст документів охоплює такі практичні галузі двосторонньої економічної взаємодії як фінанси, енергетика, цивільне авіабудування, будівництво великих інфраструктурних об'єктів, розширення взаємних інвестицій, співробітництво у галузі розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій і багато інших.

На зустрічі Москва та Пекін уклали один з найбільш очікуваних контрактів: про постачання до Китаю російського природного газу. Поставки газу розраховані на 30 років при щорічних обсягах у 38 млрд. кубометрів природного газу (у подальшому планувалося довести загальні поставки до 60 млрд. кубометрів газу на рік).

13 жовтня 2014 р. понад 30 міжурядових, міжвідомчих і корпоративних угод були підписані у Москві за підсумками зустрічі глав урядів Росії та Китаю Д. Медведєва і Лі Кецяна.

Подальше поглиблення співпраці між Пекіном і Москвою було задекларовано протягом саміту АТЕС у Пекіні 10-11 листопада 2014 р. Під час саміту сторони оголосили про другу газову угоду, що дозволила б Росії до 2020 р. поставляти до Китаю більше газу, ніж до Європи.

Разом з тим, події пов'язані з кризою на сході України, а саме заява Президента РФ В. Путіна про відвід військ від східного кордону України напередодні візиту до КНР, була не для Європи або США, а для Пекіну. Цю заяву можна розглядати як елемент переговорів з Китаєм, який має власні проблеми із сепаратизмом – Тибетом, Уйгурами та багатьма іншими менш відомими етнічними та релігійними групами. Окрім того, «газові» угоди між КНР та РФ спрямовані фактично на мінімізацію втрат Росії у разі, якщо Європа диверсифікує поставки на користь скрапленого газу з Північної Африки, Північної Америки та Катару.

Таким чином, зміна системи геополітичних координат модернізувала геополітичне значення китайсько-російського співробітництва з підтримання регіональної стабільності, яка на сучасному етапі базується вже не стільки на ролі держав, скільки на регіонах, внаслідок зростання інтенсивності процесів глобальної взаємозалежності. В умовах розвитку регіональної інтеграції нова модель співробітництва, що спирається на взаємодоповнюваність економік і не відкидає конкуренції між ними, може позитивно впливати на стабільність та економічну інтеграцію в АТР за умови відсутності істотного розриву у внутрішніх потенціалах країн, а відповідно і їх ролі та місця у регіональних і глобальних міжнародних процесах.

Відносини «стратегічного партнерства» між КНР та ЄС. Початок «стратегічного партнерства» між ЄС і Китаєм відбулося 30 жовтня 2003 р. у момент збігання пріоритетів між двома міжнародними акторами. Він також збігся з однією з найгостріших криз у трансатлантичних відносинах, переважно через розбіжності з приводу війни США в Іраку та зовнішньополітичної позиції першої адміністрації Президента США Дж. Буша-мол.

Унаслідок партнерства ЄС у складі 15 держав і КНР ухвалили три ініціативи:

По-перше, декларація інавгурації стратегічного партнерства містила Угоду про спільний розвиток проекту Galileo, керованої ЄС глобальної навігаційної супутникової системи та потенційної альтернативи досі домінуючій американській Глобальній системі позиціонування (GPS). Тоді ж запропонований обсяг інвестицій і кількість проектів, що їх планувалося запуснути, перетворювало Китай на найважливішого партнера, не члена ЄС, у проекті.

По-друге, держави-члени ЄС, які були зацікавлені в участі Китаю у проекті Galileo, також запропонували почати обговорення скасування ембарго ЄС на китайську зброю, уведеного після розгону Народно-Визвольною армією Китаю студентів на площі Тяньаньмень у червні 1989 р. Крім відправки потужного політичного меседжу, скасування ембарго полегшило б для обох партнерів розвиток співпраці у космічній галузі, завдяки подвійному використанню космічної техніки.

По-третє, оскільки двостороння торгівля перебувала на підйомі, Народний банк КНР взяв на себе неофіційне зобов'язання щодо подальшої диверсифікації своїх резервів іноземної валюти – від долара до євро.

Розширення ЄС 1 січня 2007 р., пов'язане зі вступом Румунії та Болгарії, вплинуло на економічні відносини ЄС та Китаю. Загальний номінальний ВВП КНР перевищив аналогічний показник Німеччини 2007 р., обігнавши Італію 2000 р., Францію – 2002 р. та Великобританію – 2006 р.

Тоді як китайсько-європейські відносини зростали у глибину та ширину, одночасно почали з'являтися серйозні відмінності у підходах до таких питань як торгівля, технології трансферів і права людини. Європейці почали звинувачувати Пекін у недобросовісній торговій практиці, штучній підтримці слабкої валюти та введення політичних перешкод, тоді ж як китайська влада критикувала ЄС за відмову у наданні статусу ринкової економіки Китаю у межах СОТ. Для з'ясування цих та інших спірних питань ЄС і Китай запустили на високому рівні економічний і торговий діалог у Пекіні у квітні 2008 р.

У липні 2008 р. відбувся ще один удар по відносинах, що виник разом із рішенням Європейської комісії виключити китайських підрядників з другої стадії Галілео. Це рішення було прийняте після підрахунків Єврокомісії і виявлення недобросовісної конкуренції з боку Китаю, відсутності належного захисту прав власності та взаємності у сфері державних закупівель Китаєм. Це призвело до найпомітнішої зупинки у відносинах ЄС – Китай у межах «стратегічного партнерства» започаткованого у 2003 р.

Проблема прав людини та тибетське питання також затьмарили відносини. У березні 2008 р. після жорсткого придушення китайською владою заворушень, що вибухнули у Лхасі, Президент Європарламенту Ханс-Герт Поттерінг закликав ЄС розглянути можливість бойкоту церемонії відкриття Олімпійських ігор у Пекіні у серпні 2008 р. на знак протесту проти тривалого порушення прав людини й основних свобод з боку китайського режиму. Багато провідних європейських лідерів того часу (серед них Ангела Меркель, Гордон Браун, Сільвіо Берлусконі та Дональд Туск) не були присутніми на церемонії відкриття. Як китайський уряд, так і китайське населення у цілому сприйняло це як зневагу до всіх реформ, здійснених у КНР від кінця 1970-х рр. Щорічний саміт ЄС – Китай, запланований на листопад 2008 р., було відкладено на прохання китайського уряду. Тоді китайсько-європейське стратегічне партнерство сягнуло найнижчої точки.

Проте, початок кризи єврозони надав нового імпульсу, а також вказав на нові пріоритети двостороннього партнерства ЄС – Китай. Останній підтримав євро, що було продиктоване як економічними, так і політичними міркуваннями з боку китайського

керівництва, зацікавленого у подоланні кризи євросони крізь призму їхнього давнього бажання мати за партнера сильніший та єдиний Євросоюз, який міг би працювати спільно з КНР на противагу американській гегемонії та кинути виклик пануванню долара у світі.

У березні 2009 р., у розпал кризи євро, керівник Народного банку Китаю недвозначно закликав до створення нової міжнародної резервної валюти, знову заявляючи про підтримку євро з боку Китаю. З літа 2011 р. Китай прискорив диверсифікацію наявних у нього валютних резервів до такого ступеня, що нині, номіновані в євро активи становлять близько 30 % від загального обсягу іноземних валютних резервів Пекіна (а це близько \$3500 трильйонів, що є найбільшими у світі). Оскільки цей процес не був одностороннім, деякі уряди євросони й інститути ЄС, у зв'язку з посиленням спекуляцій, спостерігали і вітали китайську взаємодію, застосовуючи активну грошову дипломатію. Від моменту свого створення у травні 2010 р. Європейський фонд фінансової стабільності (EFSF), який у жовтні 2012 р. було замінено на Європейський механізм стабільності (ESM), активно прагне китайської підтримки, отримання конкретних обіцянок на купівлю облігацій проданих з аукціону EFSF/ESM на 440 млрд. євро у фонд порятунку Португалії, Ірландії та Греції. Крім того, Китай уже виявив інтерес до інвестування достатньо гарантованих і безпечних (тобто з рейтингом AAA) єврооблігацій

Нині два партнери тісно пов'язані між собою. У період 2002-2012 рр., загальний обсяг торгівлі між ЄС і Китаєм збільшився від 125 млрд. євро до 434 млрд. євро. Однак таке різке зростання в комерційних відносинах ЄС і Китаю також призвело до значних диспропорцій. Дефіцит торгового балансу ЄС з Китаєм, наприклад, є найбільшим двостороннім дефіцитом Євросоюзу з будь-якою однією країною і за той же період часу збільшився від 55 млрд. євро у 2002 р. до 146 млрд. євро.

Політичні відносини ЄС-Китай підтримуються останніми роками та нині включають взаємодію у сферах зовнішньої політики, питань безпеки та глобальних проблем, таких як зміна клімату та міжнародно-економічне управління. Роль КНР у межах G 20 зростає, так само, як і в МВФ (де ЄС у цілому, навпаки, щосили намагається здійснювати внутрішні реформи, які допомогли б збалансувати представництво між Заходом і «рештою»).

Тим часом, «стратегічне партнерство», започатковане у 2003 р., також стало високо інституціоналізованим: одночасно із щорічними самітами ЄС – Китай нині працює Стратегічний діалог високого рівня ЄС – Китай. Проблеми, які обговорюють партнери під час їх регулярних зустрічей, організовані навколо таких питань: політичний діалог, економічний і галузевий діалоги (їх нині понад 80) та діалог люди-до-людей.

На думку експертів з Інституту Європейського Союзу з вивчення безпеки економічні чинники будуть продовжувати формувати кістяк відносин ЄС – Китай. Двостороння угода про вільну торгівлю (ФТА) може стати реальністю у найближчі кілька років, що призведе до подальшого економічного зростання та створення робочих місць. І все ж у військовополітичній сфері є найбільший потенціал для зміцнення довіри між двома сторонами. Хоча цей вимір, як і раніше, перебуває у зародковому стані, він вартий серйозної уваги як потенційний елемент стратегічного партнерства у майбутньому, передусім з урахуванням тієї різниці, що така співпраця могла б сприяти глобальній безпеці у цілому.

Європейський Союз і досі значною мірою сприймається, переважно, як цивільна влада, й існують сумніви щодо потенціалу ЄС як повноцінного гравця у військово-політичних справах. І все ж, за даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (СІПРІ), об'єднані витрати на оборону ЄС у 2012 р. становили 287 млрд. дол. (1,7 % ВВП ЄС), поступаючись тільки США. За даними СІПРІ, оборонний бюджет Китаю у 2012 р. становив близько 158 млрд. доларів, тоді як китайська влада стверджує, що він становить близько 106 млрд. дол. – 2 % від ВВП.

Після набуття чинності Лісабонського договору та створення Європейської дипломатичної служби, розпочався безпековий діалог з Пекіном. З 2011 р. міністр закордонних справ ЄС К. Ештон також регулярно зустрічається з китайським міністром оборони, тоді як голова Військового комітету ЄС бере участь у паралельному діалозі зі своїм колегою у НВАК.

Між ЄС і Китаєм діалог відображає ініціативи деяких окремих держав-членів ЄС. Франція, Великобританія та Німеччина, наприклад, мають так званий «стратегічний діалог» з Пекіном, доповнений підготовкою китайських військових офіцерів і взаємними візитами на високому рівні. Китайсько-французьке та китайсько-британське співробітництво також включають об'єднані військово-морські пошуково-рятувальні навчання.

ЄС і Китай уже працюють разом у сфері запобігання конфліктів, регулювання криз і постконфліктної стабілізації. EUNAVFOR поблизу берегів Сомалі вже випробував практику співпраці між військово-морськими силами деяких країн-членів ЄС і Китаєм. Миротворці з двох сторін працювали під прапором ООН у Лівані, а також в інших поточних операціях ООН – ЄС (ДРК, Південному Судані, Малі).

Нині не існує таких суперечливих питань між Китаєм та ЄС, які могли б призвести обидві сторони до військової конфронтації. ЄС може безперешкодно укласти альянси в Азії та залучити Китай до політичних і військових справ, залишаючись вірними союзниками США та конструктивними партнерами АСЕАН. На думку політичних аналітиків, якби ЄС міг розвивати відносини як з його традиційним американським союзником, так і з новим китайським партнером, це б створило більші можливості для сприяння забезпечення глобальної безпеки, а ЄС відіграв би конструктивнішу роль (як посередник у налагодженні діалогу та побудові можливостей) для зниження глобальної і регіональної напруженості, зокрема, між Вашингтоном і Пекіном. Це зробило б партнерство ЄС та Китаю дійсно «стратегічним», а також підготувало б ґрунт для такого необхідного тристороннього механізму діалогу США – ЄС – Китай.

Відносини КНР з країнами регіону, країнами СНД та країнами, що розвиваються.

Починаючи з 2009 р., Китай є найбільшим інвестором і торговельним партнером країн Африканського регіону. Як і в інших регіонах з перехідними економіками, головні інтереси КНР в Африці полягають в отриманні доступу до енергетичних та інших природних ресурсів, а також до сільськогосподарських угідь. Загалом, у 2012 р. загальний торговельний обіг КНР з африканськими країнами становив близько 300 млрд. дол. США. Основними партнерами Китаю стали Південноафриканська республіка (посідає перше місце у торговельному балансі з КНР серед інших країн Африки; у 2012 р. китайський експорт до ПАР становив 112 млрд. дол. США, а імпорт – 90 млрд. дол. США), Судан (забезпечує 5 % імпорту нафти до КНР), Нігерія, Демократична Республіка Конго, Ангола, Танзанія й Ефіопія.

Розвиваються відносини КНР з африканськими країнами як на двосторонній основі, так і в рамках Форуму Китай – Африка, який охоплює у регіоні китайських партнерів. Протягом 2013-2014 рр. Китай мав намір інвестувати у розвиток економіки регіону понад 20 млрд. дол.

Такі плани Китайської Народної Республіки підтвердив Сі Цзіньпін під час візиту до Африки 25-28 березня 2013 р. Наприклад, за підсумками переговорів лідера КНР з керівництвом Танзанії було укладено 17 договорів та угод у торгівлі, інвестиціях, інфраструктурному будівництві, сільському господарстві, зв'язку та переробній промисловості. Основним підсумком візиту Сі Цзіньпіна до Республіки Конго стали домовленості щодо участі КНР в енергетичних проектах на території РК та постачання конголезьких енергоносіїв до Китаю.

Значна кількість двосторонніх угод і домовленостей у торговельно-економічній сфері була підписана також між Китаєм і Південноафриканською республікою. Лідери двох країн навіть ухвалили рішення щодо проведення у 2015 році «Року Китаю» у ПАР.

КНР активно зміцнює свої позиції у Латинській Америці, яка все більше перетворюється на арену боротьби за вплив між Китаєм і США та ЄС. При цьому більш динамічний розвиток КНР поступово змінює баланс сил саме на її користь. Так, експерти дотримуються думки, що до кінця другого десятиліття XXI ст. Китай може випередити ЄС і стати другим за потужністю інвестором у регіоні після США.

Сьогодні КНР є найбільшим торговельно-економічним партнером Бразилії, Чилі та Перу, а також посідає друге місце за обсягами торгівлі з Аргентиною, Кубою, Коста-Рікою та Венесуелою. За даними Міністерства торгівлі КНР, загальні обсяги китайських інвестицій в

економіку Латиноамериканського регіону становлять понад 245 млрд. дол. США. Це стало однією з основних причин відносно легкого подолання Латинською Америкою негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи, яка призвела до зниження обсягів торгівлі США та ЄС з країнами регіону приблизно на 30 %. А ось торгівля Китаю з регіоном, навпаки, активізувалася.

Зрозуміло, що авторитет Китаю у Латинській Америці зростає. За результатами соціологічних досліджень, близько 70% населення регіону позитивно сприймає КНР, а 20% вважає Китай найбільш впливовою країною у світі.

Головні зусилля КНР у Латинській Америці сьогодні спрямовуються на подальше проникнення китайського бізнесу в економіку регіону, а також подолання опору зростанню китайського впливу з боку Бразилії, Мексики й Аргентини. Тут Китай протиставляє своїм конкурентам широкі можливості насичення ринків більш дешевими товарами та надання фактично необмежених кредитів та інвестицій на пільгових умовах.

Має свої пріоритети КНР також і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, Південно-Східній і Центральній Азії та Близькому Сході. Наприклад, Китай є найбільшим інвестором для тамтешніх країн. Головними китайськими партнерами є Південна Корея, Індія, Таїланд, Індонезія, Лаос, М'янма, Камбоджа та В'єтнам.

Так, у 2012 р. обсяги торгівельного обороту між Китаєм і Південною Кореєю становили понад 200 млрд. дол. США. У найближчі роки цей показник планується збільшити до 300 млрд. дол. США.

Динамічний і позитивний характер мають торгівельно-економічні відносини між Китаєм та Індією, незважаючи на те, що спостерігаються суттєві проблеми у відносинах між двома країнами. Якщо китайський експорт до Індії буде стійким, то до кінця другого десятиріччя XXI ст. передбачається зростання обсягу товарообігу між двома країнами до 100 млрд. дол. США.

Принципово важливе значення для КНР має Центральна Азія, що як і Росія, безпосередньо межує з Китаєм. Інтереси КНР у регіоні охоплюють енергетику, видобувну промисловість (у першу чергу радіоактивні та рідкоземельні метали), сільське господарство й інфраструктуру.

Головним партнером КНР у регіоні Центральної Азії є Казахстан. Загальний обсяг китайських інвестицій у казахстанську економіку становить понад 15 млрд. дол. США, що перевищує інвестиції всіх інших країн, включаючи Росію. Найбільш масштабними спільними проектами є освоєння нафтових родовищ в Актюбінській, Атирауській, Мангистауській, Кизилординській і Карагандинській областях Казахстану та на казахстанському шельфі Каспійського моря, а також спорудження нафтопровідної інфраструктури з Казахстану до Китаю.

У Киргизстані Китай фінансує будівництво ліній електропередач, які мають замкнути енергетичне кільце країни (загальна сума інвестицій становить близько 500 млн. дол. США), спорудження нафтопереробного заводу у районі м. Бішкек (250 млн. дол. США) і залізниці Китай – Киргизстан – Узбекистан (до 2 млрд. дол. США), а також розробку золоторудного родовища у Чон-Алайському районі країни (понад 20 млн. дол. США).

Китай є основним фінансовим донором Таджикистану. Протягом останніх років Китайська Народна Республіка виділила понад 1 млрд. дол. США пільгових позик і кредитів на будівництво автошляхів, мостів і ліній електропередач. За допомогою КНР будується перший у республіці комбінат чорної металургії (сума китайських інвестицій – 120 млн. дол. США), споруджується ГЕС «Нурабад-1» потужністю 350 МВт на річці Хінгоб (вартість – 650 млн. дол. США), вугільна ТЕЦ у м. Душанбе (400 млн. дол. США), а також модернізується ЛЕП «Північ-Південь» і «Лозазор-Хатлон» (61 млн. дол. США). На частку КНР припадає близько 40 % зовнішнього боргу Таджикистану. В обмін на інвестиції таджицька влада надала Китаю права на видобуток золота, урану й інших рідкісних металів, а також поступилася близько 1 тис. км² спірних територій.

Важливим партнером КНР у Центральній Азії є Туркменістан, який докладє зусиль з диверсифікації своїх торгівельно-економічних відносин між Росією й іншими країнами. Протягом останніх років основним спільним проектом Туркменістану та Китаю стало спорудження газопроводу Туркменістан – Китай. У рамках проекту Китай отримав право на розробку нафтогазових родовищ у Туркменістані. Загальна сума інвестицій КНР в економіку Туркменістану становить понад 8 млрд. дол. США, що незрівнянно перевищує відповідні інвестиційні показники з боку Російської Федерації.

Аналогічним чином розвиваються відносини між Китаєм та Узбекистаном. Загальні китайські інвестиції в узбецьку економіку становлять близько 6 млрд. дол. США, які в основному спрямовуються на реалізацію спільних економічних проектів в енергетичній сфері. Споруджується узбецька гілка газопроводу до КНР (вартість до 2,2 млрд. дол. США), а також реалізуються спільні програми у сферах транспорту, хімічної промисловості та геологічної розвідки уранових покладів.

Враховуючи цілеспрямованість зовнішньої політики КНР, слід також сподіватися й активізації Китаю в інших регіонах з перехідними економіками, зокрема, Центрально-Східній і Південно-Східній Європі, у т.ч. в Україні.

Разом з тим, КНР також розвиває співпрацю з провідними розвиненими країнами, які є головними споживачами китайської продукції. У першу чергу, це стосується США, ЄС та Японії, які посідають провідні місця у зовнішньоторговельному обороті Китаю. У 2012 р. обсяги торгівлі КНР із США склали 490 млрд. дол., з ЄС – 550 дол. та з Японією – 330 млрд. дол.

Хоча, на відміну від країн, що розвиваються, і які поступово постають (в явній чи прихованій формі) сателітами КНР, провідні держави світу поки що мають однакові позиції з Китаєм у сучасному багатополлярному світі.

Китайсько-українські взаємовідносини КНР визнала незалежність України 27 грудня 1991 р. Дипломатичні відносини між двома країнами було встановлено 4 січня 1992 р. У березні 1993 р. було відкрито посольство України у КНР.

Договірні-правова база українсько-китайських відносин нараховує понад 140 документів. Основними міждержавними документами, що регулюють політичні відносини між Україною та КНР є Спільне комюніке про встановлення дипломатичних відносин між Україною та КНР (4 січня 1992 р.), спільні українсько-китайські комюніке (31 жовтня 1992 р. та 24 червня 1995 р.), Спільна (Київська) Декларація між Україною та КНР (6 вересня 1994 р.), Спільна (Пекінська) Декларація про розвиток і поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною та КНР (4 грудня 1995 р.), Спільна (Київська) Декларація про зміцнення дружби і всебічного співробітництва у XXI ст. (21 липня 2001 р.), а також Спільна (Пекінська) декларація України та КНР (18 листопада 2002 р.).

Торговельно-економічну співпрацю між двома країнами регламентують понад 20 документів, основними з яких є угоди: про торговельно-економічне співробітництво (1992 р.); про заохочення та взаємний захист інвестицій (1992 р.); про співробітництво між ТПП України та Китайським комітетом сприяння розвитку міжнародної торгівлі (1993 р.); про уникнення подвійного оподаткування (1995 р.); про співробітництво між НБУ та Народним банком Китаю (1995 р.); про співробітництво у галузі статистики (1995 р.); про співробітництво у галузі митних питань (1997 р.); про співробітництво між УСПП та Китайським комітетом сприяння розвитку міжнародної торгівлі (2001 р.); про співробітництво у галузі сільського господарства між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства КНР (2007 р.). У 2009 р. було підписано 9 двосторонніх угод.

Досить активним є політичний діалог між КНР й Україною на найвищому рівні. У жовтні 1992 р. відбувся державний візит до КНР Президента України Л. Кравчука, який започаткував китайськоукраїнський діалог як у сфері політичного, так і економічного співробітництва. У вересні 1994 р. та липні 2001 р. з державними візитами в Україні перебував глава КНР Цзян Цземінь. У грудні 1995 р., листопаді 2002 р. та квітні 2003 р. відбулися візити до КНР Президента України Л. Кучми.

Позитивно сприяють розвиткові двосторонніх відносин візити глав урядів, їх заступників, керівників зовнішньополітичних відомств і міжпарламентські контакти. Так, у жовтні 2008 р. з робочим візитом у КНР перебував Віце-прем'єр-міністр України І. Васюник для проведення десятого засідання Міжурядової українсько-китайської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва. У вересні 2009 р. відбувся робочий візит до КНР Віце-прем'єр-міністра України Г. Немирі для участі у роботі Саміту «Літній Давос». А у жовтні 2009 р. до України з офіційним візитом прибув Віце-прем'єр Державної Ради КНР Чжан Децзян.

З моменту встановлення дипломатичних відносин між КНР та Україною у січні 1992 р., Китай одразу посів провідне місце серед найбільших торговельних партнерів України, а також одне з перших за обсягами споживання українських товарів.

З 2006 р. в Одесі функціонує Генеральне консульство КНР. Консульський округ установи включає територію Автономної Республіки Крим, Донецької, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Херсонської областей, а також м. Севастополь.

На сьогодні між Україною та КНР задекларовано відносини стратегічного партнерства, що закріплено у Спільній декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР, підписаній 20 червня 2011 р. за підсумками державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао до України.

5 грудня 2013 р. укладено Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою. У Договорі зафіксовані ключові принципи та досягнення в українсько-китайських відносинах, юридично закріплені ідеї дружби двох держав і прагнення до активної розбудови взаємовигідної співпраці в усіх сферах.

Україна та КНР вважають, що перетворення досягнень високого рівня політичних відносин у практичні результати багатопланової співпраці є важливим завданням на шляху поглиблення українсько-китайських відносин стратегічного партнерства. З цією метою 5 грудня 2013 р. була ухвалена до виконання Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між КНР та Україною на 2014-2018 роки.

Торгівельно-економічна співпраця між Україною та КНР регулюється Угодою між Урядом України та Урядом Китайської Народної Республіки про торговельно-економічне співробітництво (1992 р.), згідно з якою встановлено режим найбільшого сприяння щодо стягнення мита на експортні й імпорتنі товари двох країн, податків та інших внутрішніх зборів.

Загальний стан торгівлі України та КНР характеризується відновленням докризових показників зовнішньоторговельного обігу, його сталим зростанням при збереженні тенденції до суттєвого превалювання імпорту з КНР над поставками української продукції до Китаю.

У 2013 р. загальний товарообіг між Україною та КНР збільшився у порівнянні з 2012 р. на 8,4 % і склав 10,63 млрд. дол. США. Український експорт становив 2,73 млрд. дол. (збільшення на 53,4%), імпорт з КНР – 7,90 млрд. дол. (залишився на рівні 2012 р.). Від'ємне сальдо України у торгівлі з КНР за 2013 р. склало 5,17 млрд. дол. США.

Головними товарними позиціями українського експорту у 2013 році були: мінеральні продукти (залізні, титанові, цирконієві руди), питома вага яких становила близько 67%; жири та масла тваринного або рослинного походження, частка яких збільшилася майже до 14%; машини, устаткування та механізми (в основному, газові турбіни), частка яких склала практично 10 %.

У структурі китайського імпорту у 2013 році основними товарними групами були: машини, устаткування та механізми – 36 %, неблагородні метали та вироби з них – 12 %, текстиль і текстильні вироби – 10%, взуття, головні убори, парасольки – 9 %, пластмаси та каучук – 7 %.

Згідно з даними Генеральної митної адміністрації КНР, за підсумками 2013 року товарообіг між Україною та КНР склав 11,1 млрд. дол. США, що більше показника 2012 р. на 7,3 %. При цьому, експорт товарів з України становив 3,3 млрд. дол. США (зростання на 7,9

%), імпорт – 7,8 млрд. дол. США (зростання на 7,1 %). Сальдо двосторонньої торгівлі було на користь КНР і склало 4,5 млрд. дол. США.

У 2013 р. основу українського імпорту з КНР склали: механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 31,7 % (2 млрд. 486,4 млн. дол. США), текстиль і текстильні вироби – 16,8 % (1 млрд. 318,6 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 10,2 % (803,4 млн. дол.), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 7,2 % (563,4 млн. дол.), взуття, головні убори, парасольки – 6,3 % (490,6 млн. дол.).

Основні позиції українського експорту до КНР у 2013 р. продовжували займати мінеральні продукти (переважно руди залізні, шлаки та зола, енергетичні матеріали й ін.), питома вага яких становила 73,2 % від загального обсягу експорту до КНР, а загальний обсяг склав 2 млрд. 395 млн. дол. США; жири та масла тваринного або рослинного походження – 14,7 % (480 млн. дол. США); деревина та вироби з неї – 5,8 % (189,7 млн. дол. США), машини, устаткування та механізми – 1,8 % (57,8 млн. дол. США), недорогоцінні метали та вироби з них (в основному чорні метали, мідь і вироби з міді) – 1,0 % (32,7 млн. дол. США). Інші товарні позиції українського експорту до КНР не перевищували 1 % у загальній структурі експорту.

Найактивніше здійснювали експортно-імпортні операції підприємства м. Києва, Донецької, Дніпропетровської, Київської, Запорізької, Луганської й Одеської областей.

На даному етапі у структурі двостороннього обігу торгівлі товарами наявний значний дисбаланс: імпорт китайських товарів практично втричі перевищує український експорт до Китаю. При цьому, якщо китайський імпорт до України є збалансованим (практично всі товарні групи представлені рівно), то український експорт до КНР є, у принципі, монокультурним і сировинним (руди, шлаки, сировина для металургії).

Головним чинником, що суттєво впливає на обсяг і структуру експортно-імпортних операцій, є географічна віддаленість країн і, як наслідок, тривалий час доставки товарів.

Крім того, протягом 2005-2012 рр. Китай налагодив власне виробництво продукції, яка традиційно складає основу українського експорту до країн світу: продукція чорної та хімічної металургії, яка свого часу і забезпечувала позитивне сальдо у торгівлі з КНР.

За оцінками китайських експертів, головним чинником, що обмежує зростання обсягів українського експорту до КНР, є досить велика вартість української технологічної продукції (обладнання й устаткування) та її якісне відставання від аналогічної продукції основних світових виробників.

Двостороннє інвестиційне співробітництво поки що не відповідає можливостям Китаю та потребам України. Нарощування обсягів імпорту з КНР не супроводжується активізацією інвестиційного співробітництва (0,48 % у загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій), українські інвестиції у КНР також практично відсутні.

Станом на 1 січня 2014 р. загальний обсяг залучених в економіку України китайських інвестицій становив 20,3 млн. дол. США, приріст інвестицій за 2013 рік склав 1,6 млн. дол. США (останні наявні дані).

Найбільший обсяг інвестицій з Китаю, який надійшов до української промисловості, становив 8,7 млн. дол. США, що складає 42,7 % від загального обсягу китайських інвестицій. У сферу оптової та роздрібною торгівлі інвестовано 3,85 млн. дол. США (19,0 %); до сільського, лісового та рибного господарств залучено 1,99 млн. дол. США (9,8 %).

Станом на 1 січня 2014 р. загальний обсяг інвестицій з України до Китаю склав 916 тис. дол. США; за 2013 рік українські інвестиції в китайську економіку не залучалися.

Аналіз наявних даних свідчить про тенденцію уповільнення у 2014 р. темпів зростання українсько-китайської двосторонньої торгівлі, здебільшого за рахунок зменшення поставок китайських товарів до України. Водночас, відбувається зменшення показника від'ємного сальдо, що відбувається за рахунок збільшення українського експорту до КНР.

Згідно з даними Генеральної митної адміністрації КНР, за 6 місяців 2014 року товарообіг між Україною та КНР склав 4,440 млрд. дол. США, що менше аналогічного показника 2013 р. на 21 %. При цьому, експорт товарів з України становив 1,879 млрд. дол.

США (зростання на 11,7 %), імпорт – 2,561 млрд. дол. США (зменшення на 35 %). Сальдо двосторонньої торгівлі на користь КНР склало 0,637 млрд. дол. США.

За 6 місяців 2014 року основу українського імпорту з КНР склали: механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 30 % (767,2 млн. дол. США), текстиль і текстильні вироби – 14,7 % (376,7 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 9,6 % (246,6 млн. дол.), полімерні матеріали, пластмаси та каучук – 9 % (231,7 млн. дол.), різні товари та вироби (переважно меблі, освітлення, іграшки й ін.) – 6,5 % (167 млн. дол.), продукція хімічної промисловості – 5,9 % (151,5 млн. дол.).

Основні позиції українського експорту у КНР за 6 місяців 2014 року продовжували займати мінеральні продукти (в основному руди залізні, шлаки та зола, енергетичні матеріали й ін.), питома вага яких становила 66,9 % від загального обсягу експорту до КНР, а загальний обсяг склав 1 млрд. 257,1 млн. дол. США; жири та масла тваринного або рослинного походження – 16,6 % (311,2 млн. дол.); деревина та вироби з неї – 7,5 % (140,1 млн. дол.), продукти рослинного походження (переважно кукурудза) – 3,8 % (71,4 млн. дол.), механічне обладнання, машини, устаткування та механізми – 1,6 % (29,5 млн. дол.), недорогоцінні метали та вироби з них – 1,3 % (24,1 млн. дол.). Інші товарні позиції українського експорту до КНР не перевищували 1 % у загальній структурі експорту.

Серед проблемних питань в українсько-китайській двосторонній торгівлі, що негативно впливають на від'ємне сальдо торговельного балансу є географічна віддаленість країн і, як наслідок, тривалий час доставки товарів, а також налагодження Китаєм власного виробництва продукції чорної та хімічної металургії. Крім того, на сьогоднішній день вартість української технологічної продукції (обладнання й устаткування), є досить високою, при цьому вона поступається за якістю аналогічній продукції основних світових виробників. Водночас збільшуються обсяги експорту до КНР української сільськогосподарської продукції (олія рослинна, зернові).

Темпи змін зовнішньоторговельного обігу (зростання українського експорту на тлі практичного такого ж падіння обсягів імпорту товарів з КНР) поки що не дозволяє говорити про сталу тенденцію вирівнювання торговельного дисбалансу. Падіння обсягів китайського імпорту і, як наслідок, певне покращення балансу двосторонньої торгівлі, більш пов'язане з нестабільністю ситуації у країні та зниженням активності товарних поставок до України, ніж дієвістю заходів із нарощування українського експорту, тим більше – продукції з високою долею доданої вартості.

Співпраця України з КНР у галузі освіти, науки та техніки є одним з пріоритетних напрямів двосторонніх відносин. Головним механізмом її реалізації є Комісія зі співробітництва між Урядом України й Урядом КНР, яка створена у 2011 р., а також низка профільних підкомісій.

Між Україною та Китаєм реалізуються такі перспективні форми науково-технічної співпраці як українсько-китайські центри та технопарки: у м. Цзінань (провінція Шаньдун), у м. Харбін (провінція Хейлунцзян) та у м. Шанхай.

Перший Українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва було відкрито у м. Цзінань у листопаді 2002 р. Основною метою діяльності цієї структури є формування ефективного механізму для налагодження взаємовигідного трансферу високих технологій, спільної розробки науково-технічних проектів та їх впровадження у виробництво; створення спільних підприємств з реалізації наукоємної та високотехнологічної продукції.

У січні 2003 р. у м. Харбін (провінція Хейлунцзян) відкрито українсько-китайський Центр зварювання та споріднених технологій, Угоду про створення якого було підписано між Інститутом електрозварювання імені Є. Патона НАН України та Харбінським інститутом зварювання, і Хейлунцзянський центр науково-технічного співробітництва України та КНР.

У лютому 2011 р. у м. Шанхай відкрито новий Українсько-китайський технопарк, який займається співпрацею у галузі морських наук і технологій, біомедицини, нових матеріалів, аерокосмонавтики, нових джерел енергії й інші.

У червні 2011 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України та Міністерством науки і техніки Китайської Народної Республіки щодо надання підтримки у створенні українсько-китайського інституту зварювання імені Є. Патона. Згідно з Меморандумом сторони мають надати підтримку Інституту електрозварювання імені Є. Патона НАН України та Промислового науково-дослідного Інституту провінції Гуандун КНР у створенні зазначеного Інституту зварювання, одним із напрямів якого є застосування технологій зварювання у медицині.

У листопаді 2012 р. у м. Чженьцзян (провінція Цзяньсу) відкрито українсько-китайський Центр з трансферу технологій суднобудування й океанічного проектування створеного на базі Університету науки і технологій провінції Цзяньсу спільно з Національним університетом кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв). У березні 2014 р. у Тяньцзінському університеті іноземних мов створено Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків.

У квітні 2014 р. у Далянському університеті іноземних мов (провінція Ляонін) у рамках Угоди з Київським національним лінгвістичним університетом створено Центр вивчення України імені Т. Шевченка. У вказаному Центрі з 2014/2015 навчального року почали вивчати українську мову понад 60 китайських студентів, а також низка молодих фахівців Університету.

Культурно-гуманітарне співробітництво спрямоване на ініціювання та реалізацію культурних проектів, культурно-просвітницьких акцій та інших форм обмінів між Україною і Китаєм.

Сторонами ухвалені Протоколи засідань Українсько-китайської комісії з питань співробітництва у галузі культури, а також підписані двосторонні Плани культурного співробітництва на 2002-2006 та 2009-2012 рр.

З метою реалізації Планів проводилися Дні культури України у КНР та Дні культури КНР в Україні (2002 та 2004 рр. та у 2010-2011 рр. відповідно).

Запам'ятайте ці дати

1945 р. 14 серпня – підписання радянсько-китайського Договору про дружбу та союз
25 жовтня – Акт уряду Гоміндану про включення звільненого від японської окупації острова Тайвань до складу Китаю

1949 р. 1 жовтня – проголошення Китайської Народної Республіки
2 жовтня – визнання СРСР Китайської Народної Республіки та встановлення дипломатичних відносин між СРСР та КНР. Заява уряду СРСР про припинення дипломатичних відносин з урядом Чан Кайши

1950 р. 5 січня – визнання Великою Британією Китайської Народної Республіки
19 січня – визнання КНР Демократичної Республіки В'єтнам 14 лютого – підписання Договору про дружбу, союз і взаємодопомогу між Радянським Союзом і Китайською Народною Республікою

1 березня – проголошення Китайської Республіки на острові Тайвань. Обрання Чан Кайши її Президентом

25 жовтня – вступ у війну в Кореї «китайських народних добровольців» на боці Північної Кореї

1951 р. 23 травня – підписання китайсько-тибетського договору
10 липня – за негласної підтримки СРСР розпочалися переговори КНДР, КНР і США щодо перемир'я у Кореї

1952 р. 28 квітня – підписання Японією мирного договору з Тайванем

1954 р. 11 серпня – обстріл силами КНР островів у Тайванській протоці
2 грудня – укладення у Вашингтоні договору про взаємну оборону між урядом Чан Кайши на Тайвані і США 1958 р.

23 серпня – криза у Тайванській протоці. Війська КНР розпочали обстріл прибережних островів, контрольованих Гомінданом

1959 р. 10-19 березня – заворушення та повстання у Тибеті. Далай-лама емігрував до Індії
25-26 серпня – збройні зіткнення на індійсько-китайському кордоні
1-4 жовтня – візит радянської партійно-урядової делегації на чолі з М.С. Хрущови до КНР

1960 р. Липень – відкликання радянських радників з економічних питань з КНР

1961 р. 11 липня – підписання Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу між КНР і КНДР

1962 р. 20 жовтня – 21 листопада – китайсько-індійський прикордонний конфлікт

1963 р. 14 червня – 14 липня – обмін листами між ЦК КПК і ЦК КПРС. Ідеологічний розрив між двома компартіями

1964 р. 27 січня – визнання Францією КНР
16 жовтня – КНР провела перше випробування атомної бомби

1966 р. 13 серпня – ЦК КПК на своєму першому після 1962 р. пленумі оголосив про початок «великої пролетарської культурної революції»

1969 р. 2 березня – збройні зіткнення на радянсько-китайському кордоні у районі острова Даманський, на р. Уссурі
29 березня – заява радянського уряду у зв'язку зі збройним інцидентом на радянсько-китайському кордоні у районі острова Даманський, на р. Уссурі
1-24 квітня – IX з'їзд КПК. Проголошення закінчення «культурної революції»
11 вересня – зустріч глав урядів СРСР (О.М. Косигіна) і КНР (Чжоу Еньлая) у Пекінському аеропорту
20 жовтня – початок радянсько-китайських переговорів у Пекіні

1971 р. 25 жовтня – відновлення КНР у правах члена ООН

1972 р. 27 лютого – підписання у Шанхаї американсько-китайського комюніке за результатами візиту Президента США Р. Ніксона до КНР
29 вересня – підписання японсько-китайської заяви про нормалізацію відносин між КНР та Японією

1976 р. 9 вересня – смерть Голови ЦК КПК Мао Цзедуна

1978 р. 12 серпня – підписання у Пекіні японсько-китайського Договору про мир і дружбу

1979 р. 1 січня – встановлення дипломатичних відносин між КНР та США
17 лютого – 5 березня – китайсько-в'єтнамський збройний конфлікт. Вторгнення військ КНР до В'єтнаму
2 березня – заява радянського уряду з приводу агресії Китаю проти СРВ і концентрації китайських військ на кордоні з Лаосом

1982 р. 15 квітня – виступ Генерального секретаря ЦК КПРС Л.І. Брежнєва у Ташкенті. Пропозиції з врегулювання проблем радянсько-китайських відносин
17 серпня – КНР і США підписали комюніке щодо поставок американського озброєння Тайваню

1985 р. 10 липня – підписання у Москві угод між СРСР та КНР про товарообіг і платежі на 1986-1990 рр. і про економічне та технічне співробітництво з реконструкції промислових об'єктів КНР

1984 р. 19 грудня – підписання угоди про Гонконг між КНР і Великою Британією

1986 р. 24 квітня – заява радянського уряду про забезпечення миру, безпеки та співробітництва в Азії
28 липня – виступ Генерального Секретаря ЦК КПРС М.С. Горбачова у Владивостоці. Пропозиції СРСР щодо нормалізації відносин між Москвою та Пекіном

1989 р. 15-18 травня – візит Генерального Секретаря ЦК КПРС М.С. Горбачова до КНР. Нормалізація радянсько-китайських відносин

3-4 червня – збройне придушення на площі Тяньаньмень масових демонстрацій китайської молоді, яка вимагала лібералізації політичного життя КНР. Протести країн Заходу

1991 р. 9 листопада – нормалізація відносин між КНР і СРВ

1992 р. 4 січня – встановлення дипломатичних відносин між КНР та Україною
жовтень – державний візит до КНР Президента України Л. Кравчука

17-19 грудня – візит до КНР Президента РФ Б.М. Єльцина. Підписані Спільна Декларація про основи взаємовідносин між РФ і КНР, Меморандум про взаєморозуміння між урядами РФ і КНР з питань взаємного скорочення збройних сил і зміцнення довіри у військовій галузі у районі кордону, Міжурядову угоду про співробітництво у галузі дослідження та використання космічного простору у мирних цілях

1993 р. березень – відкрито посольство України у КНР
1994 р. 2-6 вересня – візит Голови КНР Цзян Цземіня до РФ
вересень – державний візит до України Голови КНР Цзян Цземіня
1995 р. 6 травня – держдепартамент США надав Президенту Тайваню Лі Денхуею візу для приватного візиту до Корнельського університету у червні

1995 року 7-9 травня – офіційний візит Голови КНР Цзян Цземінь до РФ на святкуванні 50-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні.
червень – частини НВАК провели військові навчання та запуски ракет у Тайванській протоці
червень – офіційний візит до України Прем'єра Державної Ради КНР Лі Пена
жовтень – у рамках урочистостей до 50-річчя утворення ООН Голова КНР Цзян Цземінь і Президент США Б. Клінтон провели офіційну зустріч у Нью-Йорку
грудень – державний візит до КНР Президента України Л. Кучми

1996 р. 8 березня – КНР розпочала тижневі ракетні стрільби поблизу портів Цзілун на півночі та Гаосюн на півдні о. Тайвань (Тайванська криза 1996 р.)

23 березня – перші в історії Тайваню прямі президентські вибори

24-26 квітня – державний візит до КНР Президента РФ Б. Єльцина

1997 р. 19 лютого – смерть фактичного керівника КНР Ден Сяопіна

23 квітня – у Москві Президентом РФ Б. Єльциним і Головою КНР Цзян Цземінем підписана Спільна декларація «Про багатополюсний світ і формування нового світового порядку»
квітень – офіційний візит до України Віце-прем'єра Державної Ради КНР У Банго
1 липня – повернення під юрисдикцію КНР Сянган (Гонконг)

12-18 вересня – XV з'їзд КПК

3 листопада – голова КНР Цзян Цземінь здійснив державний візит до США – першу офіційну поїздку глави КНР до США за останні 12 років

9-11 листопада – візит Президента РФ Б.М. Єльцина до Китаю
грудень – офіційний візит до КНР Прем'єр-міністра України В. Пустовойтенка

1998 р. 17 лютого – зустріч Президента РФ Б. Єльцина з Прем'єром Держради КНР Лі Пенем, який прибув до Москви з офіційним візитом

25 червня – 3 липня – Президент США Б. Клінтон відвідав КНР. Під час візиту Б. Клінтон вперше відкрито висловився за політику «трьох ні» щодо Тайваню

23-25 листопада – робочий візит до Росії Голови КНР Цзян Цземіня. Перша в історії двосторонніх відносин неформальна зустріч глав держав РФ і КНР. Прийнята Спільна декларація «Росія та Китай напередодні XXI століття», а також Спільна заява про завершення робіт на західній ділянці російсько-китайського кордону

1999 р. 24-27 лютого – перший офіційний візит до Росії Прем'єра Держради КНР Чжу Жунцзі.

12-13 вересня – голова КНР Цзян Цземінь взяв участь у 7-й неформальній зустрічі лідерів АТЕС у м. Окленді (Нова Зеландія).

12 вересня відбулася зустріч Цзян Цземіня з Прем'єр-міністром РФ В. Путіним

9-10 грудня – Президент РФ Б. Єльцин перебував з візитом у КНР

20 грудня – повернення під юрисдикцію КНР Аоменю (Макао) 2000 р.

18 липня – спільна Московська заява лідерів РФ та КНР

2001 р. 15 червня – у Шанхаї відбулася зустріч на найвищому рівні керівників п'яти країн «Шанхайського форуму». Прийняття декларації про перетворення «форуму» в організацію – Шанхайську організацію співробітництва (ШОС)

16 липня – підписання у Москві російсько-китайського Договору про добросусідство, дружбу та співробітництво

21 липня – підписана Декларація про зміцнення дружби та всебічного співробітництва у XXI ст. між Україною та КНР

11 грудня – КНР набула повноправного членства у СОР

2002 р. 21-22 лютого – візит Президента США Дж. Буша-мол. до КНР

7 червня – у Санкт-Петербурзі на саміті ШОС був прийнятий її статут. Досягнута домовленість про створення на основі колективних зусиль міжнародного антитерористичного центру у м. Бішкек (Киргизстан)

27 квітня – 3 травня – візит заступника голови КНР Ху Цзіньтао до США

22-25 жовтня – візит лідера КНР Цзян Цземіня до США

8-14 листопада – XVI з'їзда КПК листопад – державний візит до КНР Президента України Л.Кучми.

18 листопада – підписана Спільна (Пекінська) декларація України та КНР листопад – у м. Цзінань відкритий перший Українсько-китайський парк високотехнологічного співробітництва

2003 р. 15 березня – зміна керівництва КНР. Обрання Ху Цзіньтао головою КНР квітень – офіційний візит до КНР Президента України Л. Кучми

26-28 травня – візит Голови Китайської Народної Республіки Ху Цзіньтао до Російської Федерації

27 травня – підписання Спільної декларації Російської Федерації та Китайської Народної Республіки 30 жовтня – заснування «стратегічного партнерства» між ЄС і Китаєм грудень – візит Прем'єра Держради КНР Веня Цзябао до США

2004 р. 8-9 липня – візит до КНР Радника президента США з питань національної безпеки К. Райс

14-16 жовтня – візит Президента РФ В. Путіна до КНР. Сторони урегулювали питання, яке 40 років було каменем спотикання у двосторонніх відносинах, а саме – питання юридичного оформлення й остаточного встановлення державного кордону між КНР та РФ 2005 р. серпень – перші спільні військові навчання Збройних сил Російської Федерації та Народно-визвольної армії Китаю «Мирна місія – 2005», які пройшли на території Росії (м. Владивосток) і КНР (Шаньдунський півострів)

2006 р. 21-22 березня – відбувся офіційний візит Президента Росії В. Путіна до КНР 18-21 квітня – державний візит до США Голови КНР Ху Цзіньтао травень – проведені перші засідання спільних міжпарламентських комісій, створених Державною Думою та Радою Федерації РФ з Всекитайським зборами народних представників

2007 р. березень – візит Голови КНР Ху Цзіньтао до РФ квітень – офіційний візит до України Віце-прем'єра Державної Ради КНР Хуей Лян'юя

15-21 жовтня – XVII з'їзд КПК

2008 р. 23-24 травня – державний візит Президента РФ Д. Медведева до КНР березень – після жорсткого придушення китайською владою заворушень, що вибухнули у Лхасі (Тибет), Президент Європейського парламенту Ханс-Герт Поттерінг закликав ЄС розглянути можливість бойкоту церемонії відкриття Олімпійських ігор у Пекіні у серпні 2008 р. жовтень – робочий візит до КНР Віце-прем'єр-міністр України І. Васюника для проведення Десятого засідання Міжурядової українськокитайської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва

2009 р. лютий – візит Державного секретаря США Х. Клінтон до країн Азії

12 березня – зустріч Президента США Б. Обама з міністром закордонних справ КНР Яном Цзечи у Вашингтоні

1 квітня – перша зустріч Президента США Б. Обама з лідером КНР Ху Цзіньтао на саміті «G20» у Лондоні вересень – робочий візит до КНР Віце-прем'єр-міністра України Г. Немирі для участі у роботі Саміту «Літній Давос» жовтень – офіційний візит до України Віце-прем'єра Державної Ради КНР Чжан Децзяна

16-18 листопада – у рамках поїздки країнами Азії Президент США Б. Обама відвідав КНР, де провів переговори з головою КНР Ху Цзіньтао та Прем'єром Держради КНР Вень Цзябао

2010 р. січень – початок лютого – криза в американсько-китайських відносинах пов'язана зі схваленням Пентагоном 6,4-мільярдної угоди щодо постачання озброєння Тайваню 18 лютого – зустріч Президента США Б. Обама та Далай-лами XIV

2011 р. січень – візит китайського лідера Ху Цзіньтао до США 20 червня – підписання Спільної декларації про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР. Схвалена за підсумками державного візиту Голови КНР Ху Цзіньтао до України листопад – Президент США Б. Обама проголосив «стратегічний поворот» до Азії, який засвідчив, що США не мають намірів відмовлятися від лідерства в АТР лютий – у м. Шанхай відкрито новий Українсько-китайський технопарк, який займається співпрацею у галузі морських наук і технологій, біомедицини, нових матеріалів, аерокосмонавтики, нових джерел енергії тощо

2012 р. 5 січня – оприлюднення документу Міністерства оборони США під назвою «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття»

8-15 листопада – XVIII з'їзд КПК. З'їзд обрав нове керівництво КПК: Ху Цзіньтао на посаді Генерального секретаря ЦК КПК змінив Сі Цзіньпін, також змінив його на посту голови військової ради (а вже у березні 2013 року – на посаді голови КНР, тоді ж на посту Прем'єра Держради КНР Вень Цзябао змінив Лі Кецянь) листопад – у м. Чженьцзян (провінція Цзяньсу) відкрито українськокитайський Центр з трансферу технологій суднобудування й океанічного проектування створеного на базі Університету науки та технологій провінції Цзяньсу спільно з Національним університетом кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв) 6 грудня – зустріч глав урядів РФ і КНР Д. Медведєва та Вень Цзябао у Москві

2013 р. 22-23 березня – візит новобраного лідера КНР Сі Цзіньпіна до РФ 25-28 березня – візит лідера КНР Сі Цзіньпіна до країн Африки 1 липня – переговори глав МЗС РФ і КНР С. Лаврова та Ван І на міністерській зустрічі Росія-АСЕАН у Брунеї 5 вересня – Президент РФ В. Путін і Голова КНР Сі Цзіньпін на полях саміту G20 провели переговори у м. Стрельна (Ленінградська область) 21-23 жовтня – офіційний візит до КНР голови уряду РФ Д. Медведєва 5 грудня – укладено Договір про дружбу і співробітництво між Україною та Китайською Народною Республікою, а також ухвалена до виконання Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між КНР і Україною на 2014-2018 роки. Документи були підписані у межах Державного візиту до КНР Президента України В. Януковича 3-6 грудня

2014 р. березень – у Тяньцзінському університеті іноземних мов створено Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків квітень – у Далянському університеті іноземних мов (провінція Ляонін) у рамках Угоди з Київським національним лінгвістичним університетом створено Центр вивчення України імені Т. Г. Шевченка

20-21 травня – у м. Шанхай відбулися китайсько-російські переговори Президента РФ В. Путіна та Голови КНР Сі Цзіньпіна

13 жовтня – підписання понад 30 міжурядових, міжвідомчих і корпоративних угод у Москві за підсумками зустрічі глав урядів Росії та Китаю Д. Медведєва і Лі Кецяня. 10-11 листопада – саміт АТЕС у Пекіні

2015 р. 7 листопада – зустріч у Сінгапурі лідерів Тайваню та КНР.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте характеристику міжнародної та внутрішньополітичної ситуації у Китаї після закінчення Другої світової війни.
2. В яких міжнародних умовах відбувалась громадянська війна у Китаї?
3. Які міжнародні наслідки мала перемога комуністів у Китаї?
4. Визначте наслідки для міжнародної ситуації переходу радянськокитайських суперечностей у гостре протистояння.
5. Як загострення внутрішньокитайських відносин у 1969 р. вплинуло на радянсько-китайський конфлікт?
6. В якій ситуації радянсько-китайське протистояння досягло своєї кульмінації?
7. Охарактеризуйте модель нормалізації американсько-китайських відносин у 1970-х рр.
8. Які фактори сприяли нормалізації відносин КНР з Японією?
9. Як і чому виникла проблема Камбоджі та китайсько-в'єтнамський конфлікт?
10. Проаналізуйте основні міжнародні наслідки японсько-китайського Договору про мир і дружбу 1978 р.
11. Визначте детермінанти формування «трикуткової» дипломатії у форматі СРСР – США – КНР.
12. Як змінились принципи зовнішньої політики СРСР у Східній Азії у другій половині 1980-х рр.?
13. Завдяки чому були нормалізовані відносини СРСР і КНР?
14. Визначте зміст російсько-китайської взаємодії наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр.
15. Дайте характеристику основним положенням російськокитайського Договору про дружбу і співробітництво 2001 р.
16. Охарактеризуйте місце КНР у зовнішньополітичній стратегії США за президенства Дж. Буша-мол. та Б. Обами.
17. Вкажіть здобутки і проблеми в українсько-китайських відносинах.

Лекція 3. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ (США, КАНАДА)

[2] С. 15-30; [14] С.24-39, 32-34; [15] С.16-31; [16] С.18-27.

- 1) Зовнішньополітичні пріоритети США в АТР:
 - 1.1. Стратегія Rebalancing і її особливості.
 - 1.2. Американсько-китайські відносини і їх вплив на міжнародні процеси в АТР.
 - 1.3. США як тихоокеанська держава. Сучасна стратегічна й економічна присутність США в АТР.
- 2) Витоки зовнішньої політики Канади:
 - 2.1. Формування зовнішньої політики Канади.
 - 2.2. Зовнішня політика Канади у роки «холодної війни»
- 3) Зовнішня політика Канади у XXI столітті - коригування курсу:
 - 3.1. Представництво в міжнародних інститутах як напрямок міжнародної діяльності Канади.
 - 3.2. «Нова дипломатія» - основний елемент зовнішньої політики Канади в XXI столітті.
 - 3.3. Взаємовідносини Канади і США.
 - 3.4. Тихоокеанський напрямок зовнішньої політики Канади.

Ключові поняття:

Конкуперация – це взаємовідносини між країнами, які не відносяться ні до «стримування», ні до «залучення», а є результатом їх синтезу. Цей термін ввів американський бізнесмен Р. Нурда, згідно з принципами якої кампанії, які, як правило, конкурують одна з одною, будуть також співпрацювати.

Месіанська політика – політика однієї країни по відношенню до іншої, яка покликана кардинально змінити, навіть врятувати державу, націю перед загальною кризою.

Регіоналізм – врахування національних, економічних та інших особливостей, притаманних певному регіону тієї чи іншої країни; політика, спрямована на об'єднання групи держав певного регіону, залежних одна від одної в економічному, політичному та воєнному аспектах.

«Ресурсний меркантилізм» – переважання ресурсних інтересів країни над усіма іншими.

Стратегія «конгейджмент» – стратегія стримування та залучення. Основними функціями цієї стратегії є не допустити тій чи іншій країні стати ворогом, а також зашкодити можливості тій чи іншій державі кинути виклик інтересам іншій державі у стратегічному для неї регіоні.

«Хеджована» політика – політика країни, яка спрямована на зменшення ризику у відносинах з іншим суб'єктом міжнародних відносин, шляхом укладання протилежної угоди

Еволюція зовнішньополітичних пріоритетів США в АТР (1945-2000 рр.)

До початку Другої світової війни уряд США не надавав АзійськоТихоокеанському регіону відповідного політичного чи стратегічного значення, оскільки не вбачав у ньому загроз своїм геополітичним інтересам ні на регіональному, ні тим паче глобальному рівні. На відмінну від Західної Європи, яку американські політики розглядали як основний театр майбутніх воєнних дій, інтереси США щодо країн АТР не були чітко вираженими та сформульованими.

Після Другої світової війни події в АТР серйозним чином вплинули на еволюцію концептуальних установок американської зовнішньої політики у цьому напрямку та визначили нові геополітичні задачі США у цій частині світу на довгі роки.

Навесні 1949 р. командував збройними силами США на Тихому океані генерал Д. Макартур заявив, що надалі лінія оборони США від ворогів нації в Азії буде проходити по островним її територіям у західній частині Тихого океану. Такий висновок був зроблений на підставі інформації про підготовку військових формувань компартії Китаю до переходу у рішучий наступ проти гомінданівців, яке призвело незабаром до виникнення КНР. У січні 1950 р. держсекретар США Д. Ачесон вже включав Східну Азію до сфери особливої уваги та відповідальності Сполучених Штатів, беручи до уваги події, що розгорталися на Корейському півострові, де СРСР і КНР чітко позначили свої геополітичні інтереси. Таким чином, створення КНР і напад КНДР на Південну Корею стали для американців найбільш переконливими аргументами підвищеної уваги до подій, що відбуваються в АТР, і до вироблення нової стратегії.

Саме події на рубежі 40-50-х років у Східній Азії дали американському істеблішменту поштовх до формування у зовнішній політиці США нових установок на стримування СРСР і Китаю з метою встановлення у регіоні американського впливу. Правда, якщо рішення цього завдання пройшло успішну апробацію в інших районах світу, то у Східній Азії воно дало осічку: армія США у складі сил ООН так і не змогла у ході Корейської війни 1950-1953 рр. здобути переконливу перемогу над військами КНДР та поширити американський вплив на весь Корейський півострів, а з іншого боку, розв'язавши В'єтнамську війну у середині 1960-х років, США закінчили її, зазнавши ганебної для наддержави політичної та військової поразки. Тому події початку 1950-х і першої половини 1970-х років стали визначальними при формуванні нових зовнішньополітичних інтересів США у Східній Азії.

Найважливішим зовнішньополітичним пріоритетом США в АТР на початку 1970-х років став розвиток взаємин з Китайською Народною Республікою, зближення з якою дозволяло США серйозно зміцнити американські позиції у регіоні. Візит Президента США до Шанхаю у 1972 р. та підписання Спільного комюніке (Шанхайське комюніке) стали для США дійсно революційним проривом. З того часу Сполучені Штати Америки почали

провадити політику, яка була спрямована на перетворення країн АТР, й у першу чергу Китаю, у полігон для випробувань американського економічного та політичного переродження соціалістичної країни через впровадження в її економіку ринкової відтворювальної моделі, виробничої та фінансової кооперації із США. Цей механізм Америка успішно апробувала на післявоєнній Японії, економіка якої у подальшому досягла вражаючих успіхів, одночасно продемонструвавши всьому світу також ефективність політики суворої орієнтації на союз зі Сполученими Штатами Америки. За Японією прослідували Південна Корея та інші східноазійські «тигри».

Вже до кінця 1970-х років США повною мірою перетворилися на невід'ємну частину регіональної системи Азійсько-Тихоокеанського регіону, її ключового учасника, а нерідко й лідера у більшості політичних, економічних, соціальних і військових процесів.

Американська влада мала намір одночасно з процесом зближення з Китаєм запустити механізм налагодження взаємин і з Радянським Союзом, оголосивши про розрядку напруженості у відносинах між Заходом і Сходом. Розіграний владою США політичний спектакль приніс їм великі дивіденди та спрацював на зміцнення їхніх позицій у світі. З одного боку, США значно підвищили для більшості країн регіону цінність американських гарантій безпеки й у цілому співробітництва із США у військово-політичній сфері. Визначальними подіями тут стали радянське вторгнення до Афганістану та в'єтнамське – у Камбоджу, які реанімували стару тезу про особливості агресії СРСР та його союзників у регіоні. З іншого боку, крах розрядки остаточно визначив місце Китаю у політиці США, а разом з цим і стабільний баланс між її месіанською та прагматичною складовими. Тому, боротьба з СРСР стала універсальною точкою відліку при визначенні політики США практично на всіх напрямках.

Перемога США у «холодній війні» давала їм унікальний історичний шанс – поширити свій вплив у світі, очоливши боротьбу за «побудову нового демократичного та стабільного світу». У своєму першому виступі в ООН у вересні 1993 р. Президент США Б. Клінтон підкреслював: «Наше головне завдання полягає у тому, щоб розширити співтовариство ринкових демократій. У роки «холодної війни» ми прагнули стримати загрозу інститутам вільного світу. Тепер ми прагнемо розширити коло країн, що спираються на ці інститути. Ми мріємо про світове співтовариство... процвітаючі демократії, які співпрацюють між собою...».

Після капітуляції СРСР на рубежі 80-90-х років ХХ ст. США отримували можливість на правах єдиної наддержави вільно розширювати зону свого впливу за рахунок колишніх союзників СРСР як в Європі, так і в АТР, не боячись будь-якого опору з боку ослабленої РФ. Й оскільки саме у даному регіоні залишалися три з чотирьох країн реального соціалізму – Китай, В'єтнам і КНДР, то увага США до регіону виявився підвищеною. Крах «реального соціалізму» в Європі логічно перетворював ці країни у ключовий об'єкт месіанської політики США.

Разом з тим серйозною перешкодою на шляху до реалізації цього глобального американського проекту ставав Китай, інтереси якого у даному регіоні не співпадали з США. Тому основоположним пріоритетом зовнішньої політики США в АТР – ослаблення Китаю, нейтралізація його амбітних планів щодо створення своєї сфери впливу у регіоні.

У цих нових, безсумнівно мало сприятливих для США (китайський центр сили динамічно розвивався в економічному та військовому відношенні), геополітичних умовах американцям доводилося коригувати свої цілі, вишукувати нові підходи, швидко адаптуватися до мінливих умов, не відмовляючись при цьому від своєї головної стратегічної задачі – монопольного домінування в АТР.

На початку ХХІ ст. влада США була зацікавлена зміцнити свої силові позиції в азійському регіоні, які при мінливому балансі сил були б здатні адекватно реагувати на нові виклики, протистояти ослабленню американських позицій у регіоні. У доповіді ЦРУ від січня 2002 р. прямо підкреслювалося, що «Китай і КНДР є країнами, потенційно здатними завдати ракетного удару по території як американських військових баз у Східній Азії, так і

загрожувати ракетною атакою безпосередньо самим США». Крім цих двох східно-азійських країн у доповіді згадувалася також і Росія як країна, що здатна реально загрожувати позиціям США у регіоні.

Збереження американського впливу в АТР, як «опорного пункту» США на євразійському просторі та на Тихому океані, і надалі залишалося основоположним. Про це писав й американський визнаний фахівець з геополітики Зб. Бжезинський. У книзі «Велика шахівниця» він, зокрема, підкреслював: «Ефективна політика Америки щодо Євразії полягає у тому, щоб мати опорний пункт на Далекому Сході. Це не вдасться зробити, якщо Америку виженуть або сама піде з Азіатського континенту». В опублікованій слідом за тим монографії «Вибір: світове панування чи глобальне лідерство» З. Бжезинський пише: «транстихоокеанська стратегія Америки буде і надалі будуватися на основі здорового підходу як до стилю, так і до суті глобального лідерства Америки. Якщо ситуація зміниться, то не можна буде не враховувати того, що Америка зіткнеться з широким невдоволенням країн континенту її світовою першістю й у підсумку втратить своє стратегічне верховенство в Євразії».

Зміцнення військових союзів в АТР під своєю егідою розглядається владою США як важливий ключовий момент, який сприяє збереженню їх контролю та домінування у регіоні. Зрозуміло, на цьому шляху Вашингтон стикається з певними труднощами. Протиприродність збереження, а тим більше посилення військових союзів з Японією та Південною Кореєю без чітко визначених противників (зокрема, японсько-американські договори безпеки 1951 і 1960 рр. були однозначно орієнтовані на протидію СРСР) потребує виправдання та роз'яснення з американської сторони. Проте американська влада не поспішають це робити.

В АТР це вилилося у спільну японсько-американську Декларацію з безпеки, підписану Президентом США Б. Клінтоном і Прем'єр-міністром Японії Р. Хасімото у квітні 1996 р., що підтверджувала роль Договору безпеки у підтримці «миру та стабільності у регіоні». У вересні 1997 р. був оприлюднений спільний документ під назвою «Керівні принципи американсько-японського співробітництва у галузі оборони». Головна особливість цього документа у тому, що вперше в історії двостороннього співробітництва він декларував поширення сфери його дії на райони Далекого Сходу, звідки може «виходити загроза безпеці Японії».

З метою зміцнення своїх позицій в АТР Сполучені Штати Америки були зацікавлені у створенні в регіоні багатосторонньої союзної структури типу НАТО. Така структура надовго гарантувала б США домінуючі позиції у регіоні. Однак цьому серйозно заважала наявність протиріч між їх найближчими союзниками – Японією та Південною Кореєю, які не були готові до військової співпраці між собою, а також, зрозуміло, і Китай, який навряд чи допустив би створення військового блоку у зоні своїх інтересів. В Японії, до того ж, діють конституційні обмеження на участь у системах колективної безпеки. Тому головним проектом США було розширення географічної сфери військово-політичного співробітництва з Японією.

Проблема, однак, була у тому, що сусідні з Японією країни – Південна Корея стосовно до Корейського півострова та КНР стосовно до зони Тайваню – були не зацікавлені у втручанні США у заходи щодо врегулювання кризи. Значення Японії як військового союзника обмежується для США такими традиційними аспектами, як фінансування американських військових об'єктів на японській території (у 1997 р воно склало 2,3 млрд. доларів), обмін розвідувальною інформацією, політичне співробітництво. Участь же сил самооборони Японії у військових діях або навіть у гуманітарних операціях за межами японської території вельми обмежена (тилова підтримка ВМС США у Перській затоці у ході війни проти Іраку у першому десятилітті ХХІ ст.).

Більше того, США змушені були долати в японському напрямку і низку більш істотних труднощів. Після закінчення «холодної війни» у зовнішньополітичній поведінці Японії все частіше стали проявлятися елементи націоналізму, що виражаються у

зацікавленості Токіо у зміцненні азійсько-тихоокеанського регіоналізму без США. Наприклад, японська дипломатія стала демонструвати самостійність при прийнятті рішень щодо північнокорейського напрямку, що далеко не завжди влаштовувало США, які упродовж багатьох років проведення шестисторонніх переговорів з ядерної проблеми КНДР дотримувалися жорсткої лінії по відношенню до режиму Кім Чен Іра, прагнучи, у результаті, домогтися відсторонення його від влади.

Однак усупереч розрахункам адміністрації Дж. Буша як з питань безпеки, так і в економічній сфері Японія все менше і менше слідувала у фарватері американських рекомендацій у північнокорейському напрямку.

Тим не менш, Японія і надалі залишалася та залишається вірним союзником США і ті, хто закликає до пильності щодо Китаю чи Росії, бачать у союзі з нею неодмінну умову збереження американського впливу у регіоні. Співробітництво з Японією буде поглиблюватися, у тому числі і на випадок виникнення у регіоні непередбачених надзвичайних ситуацій. Прихильники зближення з Китаєм, у свою чергу, також не ставлять під сумнів необхідність нарощування співробітництва з Японією як з метою посилення американських позицій у Китаї, так і для збереження самої Японії в орбіті США. Правда, все ще чимало американських політиків продовжує ставитися до Японії з настороженістю, не виключаючи її несподіваний поворот до політики, що загрожуватиме інтересам США у Східній Азії. Але навіть співпраця з Японією в її нинішньому вигляді розглядається, насамперед, як інструмент контролю над нею, як засіб стримування неприйнятних тенденцій в її політиці. Військово-політичний союз з Японією дає США очевидні важелі впливу на неї й у цій якості представляється американцям необхідним.

На початку XXI ст. США були зацікавлені й у зміцненні союзницьких відносин з Південною Кореєю, використовувати у своїх інтересах загострення у відносинах між КНДР і Південною Кореєю. Так, коли у червні 2002 р. північнокорейська берегова охорона відкрила вогонь на ураження по декількох південнокорейським військовим катерам і вбила п'ять південнокорейських моряків, обидві корейські держави вирішили не роздмухувати конфлікт. У свою чергу Вашингтон хотів би, щоб Сеул скоротив обсяг робіт з виконання програми Президента Кім Де Чжуна «Сонячне світло», спрямованої на діалог і розвиток відносин з Північною Кореєю. Однак керівництво КНДР «зіграло на випередження» і відновило двосторонні переговори з Сеулом щодо нормалізації відносин, що отримало схвалення з боку південнокорейської громадськості. Сеул не припинив надавати економічну допомогу Північній Кореї навіть після того, як Пхеньян оголосив у жовтні 2002 р. про готовність продовжити розробку ядерної зброї. Таким чином, американська дипломатія по відношенню до Південної Кореї явно програвала дипломатії КНДР, якій вдавалося посилювати антиамериканські настрої та стимулювати пропівнічнокорейські настрої серед південнокорейської громадськості.

А у грудні 2001 р., коли «нерозпізнані» швидкохідні військові катери (швидше за все, північнокорейських ВМС) порушили територіальні води Японії та були потоплені силами берегової охорони, США розраховували, що Токіо посилить свою позицію по відношенню до Пхеньяну. Однак незабаром після інциденту Прем'єр-міністр Японії Койдзумі оголосив про свій історичний візит до КНДР.

Зростанню антипівнічнокорейських настроїв в Японії не сприяв навіть широко розкручений в японських ЗМІ факт викрадення північнокорейською розвідкою японських громадян. Тому, американська влада змушена була враховувати інтереси Японії та Південної Кореї у продовженні діалогу з КНДР. Вашингтону не вдалося переломити ситуацію та спонукати своїх стратегічних союзників підтримати американську політику щодо стримування й, у кінцевому рахунку, повалення режиму Кім Чен Іра. Показово, що на Азіатських іграх у Пусані у вересні 2002 р. спортивна делегація Північної Кореї приймалася південнокорейською стороною як братська та давно очікувана.

Отже, як бачимо, після розпаду біполярної системи та змін у розстановці сил у системі міжнародних відносин і в міру нарощування свого економічного та військового

потенціалу такі країни, як Японія та Південна Корея, стали провадити більш незалежну від США політику у регіоні, демонструючи зацікавленість у перетворенні на самостійних «гравців», брати на себе велику частку відповідальності за підтримання стабільності та безпеки у регіональній системі міжнародних відносин. Хоча незважаючи на нову концентрацію країн, традиційно важливим для них напрямом зовнішньої політики залишався військово-політичний союз із США. Підтвердженням цього є програмна промова новообраного Прем'єр-міністра Японії 4 червня 2010 р. Н. Кану, який виступаючи у парламенті відзначив, що у зовнішній політиці особливої уваги приділятиме відносинам Японії із США.

Після закінчення «холодної війни» у Східній Азії з'явилося чимало нових багатосторонніх регіональних структур, до роботи яких США не були запрошені (АСЕАН+3, ШОС). При цьому очевидно, що подібні процеси йшли врозріз з інтересами США, які прагнули до зміцнення власних позицій у регіоні.

Тим не менш, Вашингтон і надалі продовжував провадити політику «азійсько-тихоокеанського регіоналізму» у своїх інтересах, визначаючи основоположним напрямом зближення з Китаєм як в економічній, так і в політичній і стратегічній сферах.

Аналіз американських інтересів на східноазіатському напрямку на початку ХХІ ст. був би неповним, якщо не позначити, хоча б коротко, цілі США у регіоні на російському напрямку. Очевидно, що їх головний вектор зосереджений на тому, щоб не допустити посилення політичного й економічного впливу РФ у країнах Східної Азії, з одного боку, і перешкодити спробам Росії послабити поширення американського впливу у регіоні, з іншого. Американські політики враховують розвиток реальної ситуації в АТР, що припускає наростаюче суперництво між провідними «гравцями» регіону, включаючи Росію.

Футурологічні роботи вже сьогодні повні прогнозів про неминучість зіткнення інтересів США, Японії, Китаю та Росії в боротьбі за вплив у цій частині світу. І такий сценарій цілком можливий. Саме на цей випадок США залишають в АТР свій силовий потенціал і зміцнюють відносини зі своїми стратегічними союзниками. США не схильні сприяти Росії швидко вийти з системної економічної та політичної кризи державності, вони не мають наміру скорочувати свою військову присутність на Далекому Сході і намагаються дестабілізувати відносини Росії з Китаєм, Японією, Південною Кореєю і країнами АСЕАН.

На початку ХХІ ст. американські політики сприймали Росію лише у контексті нарощування її військової присутності на Далекому Сході та спроб зближення з Китаєм, Японією та Південною Кореєю.

Особливо, чималою загрозою своїм національним інтересам американська сторона вважає можливе створення політико-військового альянсу між КНР і РФ.

Враховуючи те, що Кремль сьогодні обмежений у своїх формах і методах протидії політиці країн Заходу, які посилюють економічну ізоляцію РФ, рух Москви у бік Пекіна розцінюється Вашингтоном як такий, що може прискорити темпи зростання військової могутності та геополітичної ваги КНР, яка у перспективі наблизиться до сучасного рівня США. Це, своєю чергою, змусить США радикально переглянути доктрину стримування Китаю, щоб не втратити стратегічну ініціативу у рамках нинішнього китайсько-американського статус-кво.

Офіційний Вашингтон змушений вдаватися до витратної дипломатичної й економічної політики з посилення міжнародної ізоляції РФ, протидіяти зміцненню КНР та укріплювати єдність між країнамиучасницями т. зв. «антикитайської коаліції» (Японія, Філіппіни, Республіка Корея), а також орієнтованими на них регіональними гравцями зі складу держав АСЕАН (Малайзія, Бруней, Таїланд, Сінгапур, частково В'єтнам).

За таких умов США активізували роботу зі своїми союзниками в АТР, намагаючись їх консолідувати для вироблення спільної антикитайської позиції, про що зокрема, свідчить турне Б. Обами по країнах регіону у 2014 році (Японія – 23-24 квітня, Республіка Корея – 25 квітня, Малайзія – 26-27 квітня, Філіппіни – 28-29 квітня).

Паралельно США, за підтримки ЄС, намагаються залучити Китай до більш активної участі у справі врегулювання українсько-російської кризи, що, за задумом американської сторони, дозволить частково відтермінувати строки створення альянсу КНР-РФ. Для цього країни Заходу на китайському напрямі намагаються:

- звузити можливості Кремля у забезпеченні диверсифікації постачання енергоносіїв (нафта, газ) шляхом збільшення експортних поставок на внутрішній ринок КНР;
- спонукати офіційний Пекін використати свій вплив на РФ для деескалації ситуації в Україні.

Так, ключовими підсумками зустрічі Президента США Б. Обами та глави КНР Сі Цзіньпіна (24 березня у рамках Гаазького саміту з питань ядерної безпеки) є досягнення домовленостей щодо:

- прискорення переговорів про укладання інвестиційної угоди на фоні позитивних оцінок з боку лідерів країн сучасного стану та перспектив розвитку торговельно-економічного й інвестиційного співробітництва, а також декларації американською стороною наміру створити умови для справедливої конкуренції й інвестиційної діяльності китайських підприємств у США;
- визнання наявності «важливих спільних інтересів в АТР», демонстрація готовності активізувати діалог і координувати дії для забезпечення миру, стабільності та процвітання регіону. При цьому Сі Цзіньпін висловив готовність формувати разом із США нову модель відносин між великими державами, а також вирішувати проблемні питання, щоб стабілізувати розвиток двосторонніх відносин;
- інтенсифікації контактів оборонних відомств США та КНР для прискорення процесу створення механізму взаємного інформування про важливі військові дії;
- вироблення консенсусного рішення щодо необхідності максимального використання механізму щорічних зустрічей між Міністерством громадської безпеки КНР й Агентством національної безпеки США з метою протидії тероризму (на фоні підготовки за результатами зустрічі спільної заяви про засудження будь-яких його форм);
- продовження співпраці з протидії кліматичним змінам і розвитку відновлювальних джерел енергії й охорони довкілля, активне просування практичної співпраці у рамках китайсько-американської робочої групи зі змін клімату. Отже, США будуть вносити корективи у процес формування інтересів на російському напрямку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні по мірі того, наскільки виразною буде зовнішня політика РФ у регіоні, як сама Росія буде позиціонувати себе у новій системі міжнародних відносин.

Американсько-китайське співробітництво як важливий елемент політики стримування (кін. 90-х рр. ХХ – початок ХХІ ст.) Після завершення «холодної війни» та початку формування нового геополітичного світоустрою, КНР декларується як важлива частина зовнішньополітичної стратегії американського уряду.

Перетворення Китаю на початку ХХІ ст. на одного з ключових гравців на міжнародній арені докорінно вплинуло на розклад геополітичних сил. Китайська Народна Республіка, за підсумками 2010 р., стала другою світовою економікою та впевнено просувається до статусу економічного лідера. Хоча КНР відверто пропагує стратегію «мирного розвитку» як варіант ненасильницького отримання статусу великої держави, китайська амбіційність, прагматизм і самовпевненість викликають у США побоювання стосовно непорушності їх світового лідерства.

Американо-китайські відносини є одними з найважливіших двосторонніх зносин у світі між єдиною та потенційною наддержавою, оскільки вони істотно впливають на динаміку міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні й у світі у цілому. Хоча Китай наразі штучно стримує себе, щоб не допустити «перегріву економіки» та «фальстарту», динамічний розвиток політико-економічного потенціалу КНР є значним викликом зовнішньополітичній стратегії та міжнародним позиціям США. Нагальною проблемою є те, як Сполучені Штати можуть зберегти статус найвпливовішої та наймогутнішої держави світу, коли Китай фактично «наступає на п'яти» та «дихає у

потилицю», намагаючись здійснити наполегливе та поступове витиснення США з «нагрітого» першого місця.

Зростання економічного та політичного впливу КНР як на регіональному, так і на глобальному рівні викликало поживлення дискусій з питань формування зовнішньополітичної стратегії США щодо Китаю у 1990-ті рр. Дії адміністрації Дж. Буша-старшого засвідчили, що чіткої та послідовної стратегії розроблено так і не було. США були вкрай занепокоєні тим, що Китай надавав технології подвійного значення Лівану, Пакистану та Сирії і здійснював ядерні випробовування, проте у той же час пропонувалось продовжити для КНР статус найбільшого сприяння у торгівлі.

Протягом першого терміну адміністрація Б. Клінтона зробила спробу дипломатичного наступу на Китай, використовуючи економічні важелі тиску. Політичною метою цієї кампанії була демократизація політичної системи КНР та її трансформація у бік ліберальної демократії, а економічною – отримання широкого доступу до ємкого китайського ринку. Однак азійські союзники Вашингтона не були зацікавлені у продовженні політики «стримування» Китаю, виходячи з власних національних економіко-політичних інтересів. Крім того, жорсткий курс міг би призвести до небажаного загострення проблеми Тайваню. Тому у період другого терміну президентства Б. Клінтона був вироблений підхід «конструктивного залучення» КНР до активної участі щодо конфліктогенних питань міжнародного розвитку, який вважався проміжним варіантом між «стримуванням» та «умиротворенням». Варіант «китайської політики» Б. Клінтона сприяв виникненню системи взаємних компромісів і поступок між Пекіном і Вашингтоном.

У «Стратегії національної безпеки США», проголошеної за часів республіканської адміністрації Дж. Буша-мол., Китай розглядався, здебільшого, як потенційний суперник, а не партнер. Незважаючи на запевнення США у тому, що вони «вітають появу сильного та мирного Китаю», впроваджувалося «стратегічне оточення» КНР, справедливо розцінене керівництвом КПК як стратегія агресії. Лише у 2005 р. відбулася трансформація даного підходу у стратегію «відповідального акціонера», яка видавалася адміністрації Дж. Буша-мол. більш миролюбною. Вона пропонувала «добровільно-примусове» залучення Китаю в існуючу систему міжнародних відносин в якості «утримувача акцій», чиї інтереси пов'язані з міжнародним бізнесом. Однак реалізація цієї стратегії стикалась із прагненням КНР зберігати відносно «свободу рук» у рамках як двостороннього, так і багатостороннього співробітництва.

Отже, стратегію США щодо Китаю після закінчення «холодної війни» можна охарактеризувати як кидання з однієї крайнощі в іншу, своєрідну «чехарду» стратегій стримування та залучення у різноманітних варіаціях із неодмінним збереженням елементів глобального лідерства США.

У той же час в умовах світової фінансової кризи й усвідомлення недоліків політики Дж. Буша-мол., нова адміністрація Б. Обама окреслила більш лояльний підхід до відносин з Пекіном, хоча і не вийшла за рамки второваного шляху попередньої адміністрації. Цей підхід отримав назву «стратегічне запевнення» та поставив у центр відносин вже не проблеми демократії, дотримання прав людини і навіть військової модернізації Китаю, а передусім торговельні та безпекові питання.

Усіляко підкреслюється взаємозалежність економік і прагнення США бачити у Пекіні партнера в обмін на спільну боротьбу з фінансовою кризою та глобальними проблемами. Факт зростаючої військової могутності КНР визнається, але порівняно з військовими витратами США на даний момент не розглядається як загроза їх військовому домінуванню.

Безсумнівним здобутком підходу стала інтенсифікація взаємних візитів; функціонування модернізованого Стратегічного й економічного діалогу між Китаєм і США на вищому рівні з метою обговорення широкого кола питань регіональної та глобальної безпеки й економічних розбіжностей; винесення у центр уваги двостороннього співробітництва питань регулювання торговельних відносин, нерозповсюдження ядерної

зброї та зміни клімату. Також відбулася трансформація у бік пом'якшення особистої позиції Президента США щодо військового нарощування Китаю, протестів у Тибеті та заниженого курсу юаня. З іншого боку, США не збираються відмовлятися від поставок зброї Тайбею.

Національна військова стратегія США 2011 р. демонструє серйозне занепокоєння зростаючими можливостями Китаю щодо обмеження діяльності США у західній частині Тихого океану з одночасним нарощуванням здатності обмеження дій не тільки у географічній площині, але й у космосі та кіберпросторі. Проте складається стійке враження, що Вашингтон, по суті, не знає, як протистояти зростаючій силі Китаю. Виникають побоювання, що прагматичне керівництво КНР сприймає «стратегічне запевнення» як певну слабкість і поступку з боку США, тому вважає, що настав час для більш активного відстоювання національних інтересів. Зміна акцентів відображається також у новій Стратегії національної безпеки Білого дому 2010 р., приблизно одна чверть якої присвячена внутрішній політиці США.

Зосередженість на вирішенні внутрішніх проблем є похвальною, але вона може призвести до недбалості у «китайському напрямку» та надмірної самовпевненості. На порядку денному все одно залишаються питання «ресурсного меркантилізму» Китаю, дисбалансу у двосторонній торгівлі, відсутності прозорості у військовій модернізації КНР. Крім того, з приходом до влади на Тайвані партії Гоміндан, Вашингтону буде складніше використовувати «тайванську карту» у торгіві з Китаєм. США варто постійно «тримати руку» на пульсі змін і шукати нові ефективні інструменти, які можна було б протиставити зростаючій могутності Китаю. Сучасний підхід є досить виваженим і гнучким, але йому бракує рішучості та потенційно загрожує занадто глибокий «прогин» під КНР і жертвування довгостроковими інтересами заради вигоди у короткостроковій перспективі.

Нова позиція Вашингтона щодо Пекіна відбилася у Стратегії національної оборони США, переглянутої у січні 2012 р., де вперше Китай названо потенційним противником Сполучених Штатів. У ній КНР характеризується як регіональна держава, яка значно впливає на економіку та безпеку Америки. Документ передбачає переміщення «стратегічної опори» США в Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР) і підтримання стабільності у ньому шляхом зміцнення відносин з азіатськими союзниками та партнерами. У плани включено було також відпрацювання спільних ударів ВМС, морської піхоти та ВПС по внутрішніх районах Китаю, перехоплення протисупутникових і протикорабельних ракет дальнього радіусу дії, підвищення мобільності супутників для ускладнення ударів по них китайських ракет, проведення кібератак проти китайських засобів ПРО.

У той же час міністр оборони США Леон Панетта, що знаходився у вересні 2012 р. з візитом у Китаї, заявив, що нова американська військова стратегія в азіатсько-тихоокеанському регіоні, зокрема плани США щодо встановлення другого радара в Японії, не спрямована проти Китаю.

Зустрівшись у той же день із заступником голови КНР Сі Цзіньпіном, він заявив, що цей візит сприятиме подальшому розвитку відносин між двома країнами. Окрім цього, під час переговорів міністра оборони США Л. Панетта з китайським міністром оборони Ляном Гуанле, перший закликав до зміцнення співпраці у військовій сфері між двома країнами.

А вже у червні 2014 р., під час прийому на честь 35-річчя встановлення дипломатичних відносин між Китаєм і США, китайський дипломат вказав, що сьогодні китайсько-американські відносини знову переживають поворотний історичний момент, між Китаєм і США, як і раніше, існують моменти непорозуміння. Деякі навіть сумніваються у стратегічних намірах Китаю. Але насправді, за його словами, «велика стратегія» Китаю є відкритою та прозорою: вона полягає у здійсненні «великого відродження китайської нації». Її мета полягає у тому, щоб будувати «багату, сильну, демократичну, культурну та гармонійну державу, не прагнути до провідного статусу у світі, не загрозувати іншим країнам і не займати їх місце».

Посол КНР додав, що прийоми часів «холодної війни» не допоможуть вирішити сьогоденні питання. Будь-яка спроба створити конфронтаційний військовий союз призведе до невдач обох сторін.

Отже, як бачимо перед США постає досить складне завдання: їм треба втілювати у життя таку стратегічну лінію щодо КНР, яка, з одного боку, сприяла би збереженню американського глобального лідерства та провідних позицій у світі, а з іншого – уміло пристосовувала би «китайський чинник» на користь власних інтересів. Без розуміння правил китайської гри це завдання видається неможливим. Сьогодні керівництво Піднебесної однозначно виходить із суто реалістичних і прагматичних міркувань і вимушене рахуватися з домінуванням США, доки останні демонструють готовність і, головне, спроможність домінувати. Проте це зовсім не означає неминучості нового витка конфронтації. Так, Г. Кіссинджер стверджує, що засновані на співробітництві відносини між США і КНР необхідні для глобальної стабільності та миру, їх не варто перетворювати на антагоністичну гру.

Вашингтон потребує взаємодії з Китаєм, і китайський чинник не варто ігнорувати або недооцінювати. У нових умовах виникає можливість застосування ефективного комплексного підходу, який поєднує стратегію «конгейджмент» (стримування + залучення) і «стратегічне запевнення», аби зберегти та подовжити американське глобальне лідерство.

Компонент стримування має проявлятися у вигляді:

а) військової переваги Америки в АТР для постійного нагадування Китаю про збереження статус-кво та балансу сил у регіоні;

б) продовження надання допомоги Тайваню для зміцнення його обороноздатності;

в) проведення невійськових заходів з поширення м'якої сили у Південно-Східній Азії;

г) зміцнення військово-політичного союзу з Японією, збільшення ролі Індії як контрбалансира Китаю; можливого тиску на Пакистан і М'янму;

д) контролю над шляхами постачання до КНР енергоресурсів.

Компонент залучення передбачає: а) взаємодію з Китаєм у боротьбі з тероризмом, злочинністю, «неспроможними режимами», бідністю, глобальним потеплінням, виснаженням ресурсів тощо; б) спільне подолання наслідків фінансової кризи; в) більшу прив'язку китайських інтересів до міжнародного бізнесу.

Компонент запевнення полягає у тому, щоб: а) вітати піднесення Китаю в обмін на його підтримку з широкого спектра проблем; б) не здійснювати тиск на Китай як на найбільшого порушника прав людини; в) перенести акцент з ревальвації юаня на питання надійності американських цінних паперів; г) визнати неможливість примусової демократизації Китаю шляхом зовнішнього тиску.

Відповідної позиції дотримується й у своїй праці В. Самофалов, зазначаючи, що, двополярна американсько-китайська структура, що формується, усе більшою мірою впливатиме на ситуацію у світі та характеризуватиметься такими діями США та КНР у сфері двосторонніх відносин:

- метою «хеджованої» політики Америки щодо **Китаю найближчими** роками буде його стримування від претензій на роль регіонального гегемона та глобального лідера. Сполучені Штати та їх азіатські союзники, залежно від подальших дій КНР, будуватимуть партнерські або суперницькі відносини з Пекіном. Водночас Китай прагнучиме виграти без бою, витісняючи США як провідну державу з Азії та Африки, уникаючи при цьому прямої конфронтації.

- Вашингтон може запропонувати Пекіну створити новий механізм двостороннього співробітництва на базі визнання факту стратегічного суперництва між ними, розгляду ключових питань взаємних інтересів для подальшої спільної роботи та розширення американсько-китайської взаємодії.

- США візьмуть на себе роль гаранта рівноваги в АТР, зберігаючи свій домінуючий статус і виступаючи при цьому в якості посередника у врегулюванні конфліктів і згладжуванні дисбалансів сил між потенційними суперниками.

- Вашингтон намагатиметься втягнути Пекін у систему багатосторонніх організацій та участі у різноманітних структурах, миротворчих та антитерористичних операціях, міжнародних форумах для вирішення безлічі проблем, щоб обмежити та зв'язати активність КНР у глобальному та регіональному масштабах.

- Сполучені Штати як оплот безпеки в Азії можуть приступити до створення азійського аналога НАТО, спрямованого проти Китаю, в який, поряд із американськими традиційними союзниками, можуть увійти Індія, Таїланд і В'єтнам. Оточення КНР військовими базами також чинитиме тиск на китайський бюджет і загрожуватиме його морським комунікаціям. Одночасно, з урахуванням невдалого досвіду створення G2, Вашингтон може запропонувати Пекіну подібний проект щодо АТР. При цьому інші країни, у тому числі союзники, побоюватимуться, що можуть виявитися предметом торгу з боку США або Китаю.

- Для скорочення свого зовнішньоторговельного та бюджетного дефіциту США продовжать чинити тиск на Китай з метою ревальвації юаня та відмови від субсидування експортної продукції. Для цього Вашингтон намагатиметься заручитися підтримкою СОТ, МВФ і «великої двадцятки».

- З метою обмеження економічного зростання Китаю США можуть вивести свої інвестиції з КНР у сусідні країни, зменшити експорт технологій, а також ввести обмеження у двосторонній торгівлі аж до торговельної війни.

- Для ізоляції Пекіна від його основних азійських союзників США (Бангладеш, Камбоджа, М'янма, Непал, Пакистан, Північна Корея та ШріЛанка) можуть надати їм політичні та ділові альтернативи **масштабній «м'якій силі» Китаю.**

- КНР може підтримати намір Сполучених Штатів «повернутися до Азії» та піти на розширення співпраці з ними у разі врахування Вашингтоном китайських регіональних і глобальних інтересів.

- Китай може скористатися фінансово-борговою залежністю США від нього, щоб домогтися співпраці останніх у таких спірних питаннях, як постачання зброї Тайваню та вирішення «тайванської проблеми». Крім того, досягнення військового паритету між збройними силами КНР і США у західній частині Тихого океану може призвести до «фінляндизації» Тайваню та можливого подальшого використання як плацдарму Китаю у його експансії у басейнах Тихого й Індійського океанів.

- КНР може здійснити «аншлюс» Північної Кореї у разі її економічного краху для запобігання поглинання останньої Південною Кореєю та виходу американсько-південнокорейських військ на північносхідний кордон Китаю.

- Зростання військового потенціалу Китаю та зменшення впливу США у світі може призвести до виведення американських військ із Південної Кореї та Японії і вимушеного формування Вашингтоном двох нових оборонних ліній у Тихоокеанському регіоні (Гуам – Маріанські острови – Гаваї, західне узбережжя Сполучених Штатів) замість втрачених позицій.

- Скорочення КНР купівлі казначейських зобов'язань США на користь золота, твердих активів і валют ринків, що розвиваються, а також диверсифікація валютних резервів може призвести до обмеження обороту та падіння курсу долара на світових ринках і біржах, зниження активності МВФ і Світового банку.

- В умовах наростаючого стратегічного суперництва Китай може перетворитися на довготривалу загрозу для США, а загострення існуючих між ними протиріч – спровокувати конфлікти і навіть великомасштабну війну.

Політичний та економічний розвиток Китаю спонукає його до дедалі агресивнішої зовнішньої політики і США просто повинні розуміти це та враховувати у подальшій зовнішньополітичній діяльності щодо цієї країни. Так, 8 липня 2013 р. провладна китайська

газета «Wen Wei Po» опублікувала статтю «6 воєн, в яких Китай повинен брати участь у наступні 50 років», тим самим чітко визначаючи інтереси Китаю та власне домінуючу роль цієї країни в АТР.

Згідно з цією статтею перша війна буде пов'язана з об'єднанням КНР з Тайванем і триватиме у 2020-2025 рр. Втручання у цей конфлікт США та Японії призведе до того, що війна може затягнутися та перетворитися на тотальну.

З іншого боку, якщо США та Японія будуть просто спостерігати, то Китай легко перемаже. У цьому випадку Пекін встановить контроль над Тайванем за три місяці. Навіть якщо Японія та **США втрутяться на цій** стадії, війна закінчиться упродовж 6 місяців.

Останні п'ять стосуватимуться: повернення островів Спратлі (2025- 2030), Південного Тибету (2035-2040), островів Дяоюдао (Сенкаку) і Рюккю (2040-2045), об'єднання зовнішньої Монголії (2045-2050), повернення земель у Росії (2055-2060). Зрозуміло, що США будуть, як і раніше, допомагати країнам Південно-Східної Азії, але їх допомога носитиме мінімальний характер і цим війнам Сполучені Штати Америки не зможуть протидіяти, оскільки, по-перше, це може призвести до тотальної війни, навіть до знищення значної частини земної кулі і тоді США як наддержава нестиме відповідальність за свої дії, а по-друге, у середині ХХІ ст. Китай вже виступатиме у ролі світової сили на тлі занепаду Японії та РФ, стагнації США й Індії, підйому Центральної Європи, тобто не буде достойної противаги діям Китаю.

Отже, США та Китай сьогодні є країнами, що грають дуже важливу роль як у розвитку світової економіки, так і у світовій політиці. Характер взаємовідносин цих двох держав у більшості визначає тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин, є дуже важливим фактором міжнародної безпеки. Обидві держави у ХХІ ст. претендують на роль світового порядку.

Китай для США є дійсно важливим партнером у сучасних міжнародних відносинах, але у той же час, як бачимо, перед США постає досить складне завдання: їм треба втілювати у життя таку стратегічну лінію щодо КНР, яка, з одного боку, сприяла б збереженню американського глобального лідерства і провідних позицій у світі, а з іншого – уміло пристосовувала б «китайський чинник» на користь власних інтересів. Без розуміння правил китайської гри це завдання видається неможливим. Оскільки, політичний та економічний розвиток Китаю спонукає його до дедалі агресивнішої зовнішньої політики.

Зовнішньополітичні пріоритети США у питанні об'єднання Кореї на початку ХХІ ст. Американські політики, не чекаючи формального акту об'єднання Кореї, завчасно готують різні сценарії формування відносин з новою державою.

Перше, що турбує США у разі об'єднання двох Кореї, то це реальна втрата свого стратегічного союзника – Південної Кореї й отримати натомість менш дружнє та менш лояльне їм нове державне утворення.

Як відомо, об'єднання двох корейських держав може відбутися за трьома основними сценаріями: мирна інтеграція двох корейських держав, об'єднання як єдиний спосіб виходу економіки КНДР з гострої соціальноекономічної кризи і, нарешті, об'єднання як результат збройного нападу Півночі. Саме ці варіанти реально опрацьовуються у Вашингтоні, Сеулі та Пхеньяні. Однак незалежно від того, на якій основі об'єднуються дві держави, сьогодні ніхто не ставить під сумнів саму можливість такого об'єднання у недалекому майбутньому. А це означає, що фундаментальні стратегічні інтереси США, що стосуються нової Кореї, по суті, мало чим відрізнятимуться від тих, якими вони були довгі роки «холодної війни» та після її закінчення щодо розділеної Кореї.

Друга проблема, з якою можуть зіткнутися США у процесі об'єднання Кореї, полягає у тому, що Сполучені Штати можуть бути втягнутими у збройний конфлікт на півострові. Тому вони зацікавлені у тому, щоб на півострові не сталася серйозна дестабілізація становища, а її стратегічні союзники не вимагали б від Вашингтона втрутитися у врегулювання регіонального конфлікту.

Більшість обсягу всієї зовнішньої торгівлі США припадає на країни АТР. Мільйони робочих місць в США орієнтовані сьогодні на зв'язок з даним регіоном і тому вони об'єктивно зацікавлені у збереженні тут своєї присутності, у тому числі і силового.

По-третє, США серйозно побоюються, що у результаті об'єднання Кореї вони послаблять свої зв'язки з регіоном Східної Азії. Справа у тому, що протягом другої половини ХХ ст. Сполучені Штати проводили щодо країн Східної Азії досить активну та зацікавлену політику з підтримки і розвитку з ними міцних зв'язків в економічній, політичній і військовій сферах. Після об'єднання Кореї США також розраховують на те, що їм вдасться зберегти колишні воєнно-політичні союзи, такі необхідні для забезпечення свого впливу у регіоні та збереження тут військової присутності. Однак у тому, що це буде для них реально можливо, у Вашингтоні серйозно сумніваються. Сумніви обумовлені тим, що у Східній Азії США так і не встигли створити у роки «холодної війни» потужну та підпорядковану США військово-політичну структуру, аналогічну НАТО в Європі. Вони підтримують двосторонні союзницькі відносини з Японією і з Південною Кореєю, проте згуртованого американоцентристського військового блоку у регіоні немає. Об'єднання Кореї позбавить США важливого стратегічного союзника – Південної Кореї. Вашингтону доведеться заново відбудовувати свої відносини з новою державою, вирішувати складне завдання збереження своєї стратегічної присутності на Корейському півострові, виступати гарантом безпеки для Японії, вибудовувати нові механізми забезпечення своїх інтересів в АТР у цілому.

По-четверте, об'єднання Кореї та виведення американських військ з території нової держави створює для США проблеми з формування нового стратегічного партнерства з «несоюзними» державами, а саме – КНР, Індонезією, Сінгапуром, Малайзією та В'єтнамом. США будуть прагнути підтримувати діалог з цими країнами **на постійній основі**, домагаючись від них підтримки своєї регіональної політики після створення у регіоні нового сильного «гравця» в особі об'єднаної Кореї. Стримуючи потенційних суперників США у Східній Азії, і насамперед РФ, Вашингтон буде у числі першочергових завдань прагнути реалізувати політику збереження своєї військової присутності у регіоні, компенсувати у певній мірі «стратегічне випадання» об'єднаної Кореї із зони впливу США в АТР.

По-п'яте, Сполученим Штатам, у разі об'єднання Кореї, доведеться нейтралізувати сильні антиамериканські настрої у корейському суспільстві й у колах політичної еліти як на Півночі, так і на Півдні країни та домагатися згоди корейського народу на збереження військової присутності США на Корейському півострові на основі Договору безпеки 1954 р.

Антиамериканські настрої навіть серед південнокорейської громадськості не тільки послаблюють союзницькі відносини між США та Сеулом, але серйозно ускладнюють військову присутність США на півострові у разі підписання мирного договору між двома корейськими державами. Саме про це з великою стурбованістю говорив у своєму виступі перед сенатським комітетом з озброєнь міністр оборони США Рамсфелд 13 лютого 2003 р. Такого роду побоювання американських політиків означають, що США заздалегідь готуються до часткового виведення своїх військ з Південної Кореї після аналізу конкретних подій, спрямованих на примирення обох держав.

Особливу увагу американській владі доведеться направляти на пропаганду своєї нової політики на Корейському півострові. США задіють наявні у них можливості у ЗМІ Кореї для кампаній, що роз'яснюють необхідність американської військової присутності на території нової об'єднаної держави, акцентуючи увагу на вигодах такої присутності для безпеки Кореї, а також для підтримки стабільності у регіоні. Нова ситуація вимагатиме більш широкого обміну між депутатами американського Конгресу та Національної асамблеї Кореї і прямих контактів між президентами США та Кореї.

Сценарії формування майбутніх відносин США з новою Кореєю включають у себе такі основні напрямки.

По-перше, це підтвердження американських зобов'язань за американопівденнокорейському Договору безпеки 1954 р., а також розширення кола взаємних зобов'язань з метою підтримки регіонального миру та стабільності. Пролонгований новий Договір безпеки з Кореєю буде рівноправним для сторін, передбачаючи постійні та довірчі консультації з питань регіональної безпеки, координацію дій учасників Договору з іншими союзниками США у Східній Азії. Новий американськокорейський договір безпеки буде спрямований на запобігання спроб з боку інших регіональних «гравців», і насамперед Росії, **порушити статус-кво**, проте він не буде спрямований проти будь-якої третьої сторони.

США будуть прагнути зберегти свою військову присутність на Корейському півострові як символ і гарантію виконання своїх зобов'язань за Договором безпеки не тільки у відношенні Кореї, а й у відношенні іншого свого стратегічного союзника – Японії. США будуть проводити гнучку політику у питаннях своєї військової присутності на півострові після об'єднання Кореї, але у всіх випадках будуть жорстко вимагати у нового керівництва Кореї зберігати зобов'язання щодо розміщення американського військового персоналу у майбутньому.

США повинні будуть зберігати ядерну парасольку над об'єднаною Кореєю, так само як і над Японією, з тим, щоб запобігти гонку ядерних озброєнь у рамках дотримання Договору про нерозповсюдження ЗМЗ усіма провідними «гравцями» Східної Азії. Американський ядерний щит, розгорнутий над Південною Кореєю та Японією, вважався протягом усієї другої половини ХХ ст. надійним елементом забезпечення безпеки союзників США. Влада Південної Кореї не виробляла, не складувала та не розміщувала на своїй території ядерну зброю, що було гарантією її нерозповсюдження та перешкоджало гонці озброєнь у регіоні. Об'єднана Корея також повинна буде відмовитися від виробництва ядерної зброї при збереженні американського ядерного щита.

Влада США буде прагнути підштовхнути політичне керівництво нової Кореї до вирішення приєднатися до американської системи ПРО ТВД у Східній Азії. Можна припустити, що перед Вашингтоном постане завдання сприяти створенню на території Корейського півострова процвітаючої, стабільної та демократичної держави, де буде сформовано відповідальний уряд, дружній США.

Американські політики, мабуть, усвідомлюють, що після об'єднання Кореї у націоналістичних колах нової держави можуть спалахнути серйозні антияпонські та, навіть, антиамериканські настрої, здатні серйозно ускладнити для Вашингтона координацію стратегічних зв'язків у трикутнику Корея – Японія – США.

Важливим політичним завданням США відносно об'єднаної Кореї стане робота по зміцненню зв'язків політичних еліт і громадськості Японії та Кореї, бо Вашингтон, як і раніше, розглядає японсько-корейські зв'язки в якості найважливішого чинника, що забезпечує стратегічний контроль за регіоном.

Тому після об'єднання Кореї найважливішою політичною та стратегічною задачею США стане активна участь у формуванні нових дружніх відносин між Японією та Кореєю. Для США далеко не байдуже, який резонанс отримає факт об'єднання Кореї в японському суспільстві. Будь-які поступки США у Південній Кореї, наприклад у питаннях оплати витрат по перебуванню американських військ, **внесення поправок у** союзницькі договірні зобов'язання – все це завжди болісно сприймалося у Токіо. Більше того, влада США може зіткнутися з проблемами, коли виведення американських військ з об'єднаної Кореї породить у японської влади побоювання залишитися у регіоні без ядерної парасольки США, один на один з півтора мільярдним ядерним Китаєм.

Оцінюючи можливу реакцію провідних регіональних «гравців» на політику США на Корейському півострові та їх роль у процесі об'єднання, необхідно враховувати, що Корея історично служила зручним геополітичним простором для регіональних держав як перехрестя доріг до Китаю, Японії та Росії на Далекому Сході. Тому кожен з провідних

«гравців» розуміє стратегічну значимість Кореї саме під кутом зору її близькості до своїх кордонів.

Американська влада віддає собі звіт у тому, що Корейський півострів розташований у «проблемному районі» з високим рівнем прихованої конфліктності у силу сформованих відносин недовіри провідних країн одна до одної, взаємних територіальних домагань, прикордонних суперечок і невизначеності щодо майбутньої траєкторії інтересів провідних «гравців» регіону і, насамперед, Китаю, Японії та Кореї.

У цьому великому регіоні немає ефективних інститутів, здатних гарантувати колективну безпеку всім зацікавленим «гравцям». У свою чергу, ці провідні регіональні «гравці», а саме Китай, Японія та Росія, будучи зацікавлені у стратегічній стабільності у Східній Азії, збережуть високу чутливість до того, з яким силовим потенціалом вийде на регіональну арену нова Корея й як Сполучені Штати зможуть враховувати її геополітичні та стратегічні інтереси. Крім того, всі регіональні держави зацікавлені у без'ядерному статусі нової Кореї й у нерозповсюдженні ядерної зброї на Корейському півострові.

Однак якою мірою всі ці питання будуть відповідати глобальним і регіональним інтересам США й як узгоджуються з цим інтереси регіональних держав, залишається поки неясним. Японія, наприклад, зацікавлена у збереженні американсько-південнокорейського союзу й американської військової присутності на півдні півострова.

З іншого боку, ставлення РФ та КНР до військового союзу нової Кореї із США, навпаки, швидше за все, буде негативним. Ці країни виразно хочуть бачити нову Корею незалежним і самостійним від США «гравцем» у Східній Азії. Особливо дана позиція сьогодні простежується у Китаю. Ці країни побоюються, що США, як традиційний союзник Південної Кореї, буде використовувати свій вплив також і на нову державу для зміцнення американських стратегічних і політичних позицій у Східній Азії. Зникнення КНДР як союзника Китаю представляє США можливість безперешкодно розміщувати свої військові бази безпосередньо поблизу КНР. Втім Пекін сподівається, що об'єднання **Кореї все-таки послабить** американський вплив у регіоні.

Позиція РФ з питання американсько-корейського союзу та військової присутності США на Корейському півострові багато у чому буде залежати від характеру двосторонніх відносин Москви з Вашингтоном і Пекіном. Особливо враховуючи події упродовж 2013-2015 рр. (загострення ситуації в Україні), де РФ, виступивши агресором проти України, яку підтримали США, сприяла погіршенню відносин РФ-США.

У процесі формування політики щодо нової Кореї американська влада не зможе не враховувати проблеми перехідного етапу у розвитку об'єднаної держави. У першу чергу це стосується участі та допомоги США в економічному будівництві нової Кореї. Сеул буде відчувати чимало труднощів у створенні стабільної, демократичної держави з ринковою економікою, аналогічної тій, яка існує сьогодні у Південній Кореї. Влада у Сеулі, швидше за все, захоче нав'язати Пхеньяну суворий контроль і повністю взяти управління перехідною економікою у свої руки, з чим буде складно беззастережно погодитися північнокорейському керівництву.

Найсерйознішим викликом для нового уряду об'єднаної Кореї стане питання про те, як збалансувати політику внутрішньої стабільності, виконання міжнародних зобов'язань, а також відкриту трансформацію інститутів соціалістичної КНДР у ринкові інститути Південної Кореї, не порушуючи при цьому внутрішньополітичної стабільності. Очевидно, що Сполучені Штати, зі свого боку, повинні будуть активно втручатися у ці процеси та при цьому вони не будуть на боці Пхеньяна.

Об'єктом пильної уваги Вашингтона, поза сумнівом, буде зовнішньополітична орієнтація нової Кореї. Сеул опиниться перед фактом необхідності перегляду своєї зовнішньої політики та стратегії безпеки.

США у своїх відносинах з новою Кореєю будуть враховувати також і той факт, що процес об'єднання може призвести до сильного спалаху корейського націоналізму по мірі того, як єдина держава буде ставати все сильніше, а її міжнародний статус буде

підвищуватися. Для США це означає, що швидше за все нова Корея шукатиме більшої рівності у партнерстві з ними. Нова Корея буде зацікавлена не у демонстрації зближення ні з США, ні з Китаєм, а, навпаки, у формуванні стабільних добросусідських відносин зі своїми традиційними союзниками та великими державами Східної Азії. Однак зближення з якою-небудь регіональною наддержавою – Китаєм чи Росією – буде контрпродуктивно для національних інтересів об'єднаної Кореї. Можливо США постараються не втягувати нову державу у конфронтацію між США та Китаєм з питання Тайваню. Головне для американських інтересів полягає у тому, щоб нова Корея залишалася лояльною державою та не перешкождала б посиленню впливу США у Східній Азії та у західній частині Тихого океану.

Слід зазначити, що американські аналітики розділилися у своїх оцінках термінів об'єднання: одні вважають, що це справа найближчого майбутнього, інші виходять з того, що на це можуть піти десятиліття. Разом з тим від більш точного визначення термінів об'єднання залежать дії США у питанні розміщення американських військ на території Південної Кореї. Наприклад, тисячі американських військовослужбовців сьогодні дислоковані як у самому Сеулі, так і в його передмістях, що, безумовно, є пережитком «холодної війни». Американські корезнавці рекомендують владі заздалегідь підготуватися до передислокації своїх частин або до їх перегрупування з таким розрахунком, щоб лише невелика частина залишалася на території Південної Кореї, а частина була б переведена на північ країни до кордонів з Китаєм.

Крім того, США хотіли б збільшити частку військових витрат у бюджеті нової Кореї. Колишній заступник міністра оборони США Пол Вулфовіц дав чітко зрозуміти у ході свого візиту до Сеула у червні 2003 р., що Південна Корея витрачає занадто мало на свою оборону – всього 2,7 % ВВП і таке становище необхідно змінювати. Заклики американського політикуму сильно вплинули на керівництво Південної Кореї, яка зобов'язалася збільшити розміри військового бюджету до 3,5 % ВВП у найближчі роки. Подібне оперативне реагування свідчить про те, що Сеул сам готується до різних сценаріїв поведінки США у питаннях забезпечення безпеки Південної Кореї.

Нові американські ініціативи з мирного об'єднання Кореї озвучуються Вашингтоном в умовах розширення міжкорейського діалогу, нових підходів керівництва КНДР до вирішення ядерної проблеми, а також безперервного тиску з боку Вашингтона зі «зміни режиму» у Пхеньяні. Якщо США дійсно мають намір змінити режим правління у Північній Кореї без ризику розв'язання війни на Корейському півострові, Вашингтон мав би виключити будь-який натяк на військове чи дипломатичне протистояння з Пхеньяном, метою якого є насильницьке повалення північнокорейської влади.

У політичних колах США розглядаються кілька варіантів поведінки на корейському напрямку. США можуть наполягати на заморожуванні ситуації статус-кво на Корейському півострові, але вони також можуть виступити на підтримку концепції поглинання Південною Кореєю Півночі. США можуть вивести свої війська з території Південної Кореї в обмін на поступки з боку КНДР у питаннях ядерної та ракетної програм.

Однак розглядаються й інші варіанти реагування США на процес об'єднання Кореї. Частина фахівців не виключає того, що Вашингтон повинен активно втрутитися у процес об'єднання з метою його прискорення. Правда, влада КНДР побоюється силового вирішення американськими «яструбами» проблеми возз'єднання. **Очевидно, що** наслідки такого варіанту можуть бути самими драматичними для стабільності ситуації у всій Східній Азії.

США зацікавлені очолити об'єднання Кореї, прагнучи відігравати домінуючу роль у новому світопорядку. Це не означає, що Вашингтон буде підштовхувати Південну Корею до об'єднання з Північчю на умовах, які будуть контрпродуктивними для Сеула. Однак політика США у цьому питанні буде більш гнучкою та більш зацікавленою, ніж вона була всі попередні роки щодо КНДР і Південної Кореї.

Американські фахівці уважно стежать за висновками південнокорейських вчених з проблем об'єднання. Як відомо, у Південній Кореї створено Міністерство з об'єднання Кореї. Важливу роль у розробці політичних рішень у цій галузі відіграють також Корейський інститут з національного возз'єднання, Інститут міжнародних відносин і національної безпеки, Корейський інститут оборонних досліджень, а також наукові центри в університетах, які розробляють різні варіанти об'єднання Кореї. Американські фахівці виявляють інтерес до такого роду досліджень, так як практична потреба у них для самих США залишається досить високою.

У той же час, одним з головних зовнішньополітичних пріоритетів США у питанні об'єднання Кореї є завдання обмеження впливу Росії у цьому стратегічно важливому регіоні. Реальність же така, що РФ може стати одним з ключових «гравців» на економічному просторі Корейського півострова у разі об'єднання двох корейських держав, оскільки останні об'єктивно зацікавлені у залученні РФ до участі в енергетичних і транспортних мегапроєктах на Корейському півострові.

Запам'ятайте ці дати

січень **1950 р.** – держсекретар США Д. Ачесон включав Східну Азію до сфери особливої уваги та відповідальності Сполучених Штатів Америки

березень **1954 р.** – підписання американо-південнокорейського договору безпеки

1972 р. – підписання Спільного комюніке (Шанхайське комюніке) між США та КНР

2010 р. – нова Стратегія національної безпеки Білого дому січень

2012 р. – прийнята Стратегія національної оборони США, де була проголошена нова позиція Вашингтона щодо Пекіна, де вперше Китай названо потенційним супротивником

Питання для самоконтролю:

1. Чому, на Вашу думку, саме після закінчення Другої світової війни США активно зацікавилися країнами Азійсько-Тихоокеанського району?

2. Після яких подій США проголосили нову політику щодо АТР?

3. Який напрям зовнішньої політики Америки щодо АТР став основоположним у 70-х рр. XX ст.?

4. Яка азійська країна у 90-х рр. XX ст. була найважливішим противником поширення американської політики «глобального лідерства» в АТР? І чому?

5. Що стало висхідною точкою налагодження американо-китайських дипломатичних відносин?

6. Аналізуючи американо-китайські відносини упродовж з 70-х рр. XX ст. – XXI ст., охарактеризуйте їх динаміку та поясніть основні причини, які впливають на їх розвиток?

7. Чому у новій Стратегії національної оборони США, переглянутої у січні 2012 р., вперше Китай названо потенційним супротивником?

8. Якої політики щодо КНР, на Вашу думку, мають дотримуватися США аби Китай у XXI ст. не перетворився для них «ворогом»?

9. Як можливе об'єднання Північної та Південної Кореї, може вплинути на зовнішньополітичні пріоритети США в АТР на сучасному етапі? І чому?

10. Назвіть основні причини чому США, які упродовж кінця XX – поч. XXI ст. активно сприяють вирішенню корейського питання, насправді не досить зацікавлені у цьому?

Лекція 4. БРІКС ТА ШОС ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ В АТР

[12] С. 25; [17] С.4, 32-34; [15] С.4; [16] С.15-20.

1) Формування БРІК, його структура, механізми діяльності

2) БРІКС та його роль в міжнародних відносинах АТР

- 3) Формування ШОС, її структура, механізми діяльності
- 4) ШОС та її роль в міжнародних відносинах АТР

Тенденції розвитку ситуації в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні

Азіатсько-Тихоокеанський регіон сьогодні — це те місце, де, з одного боку, Китай, як друга наддержава світу, розминає свої океанські м'язи, а з іншого — адміністрація Б. Обама реалізує політику «перебалансування» (або «Тихоокеанського повороту» — Pacific Pivot), яка частіше носить назву політика стримування Китаю. І якщо американська стратегія ще набуває своєї форми, то Китай вже доволі тривалий час демонструє сусідам свої амбіції. Так, наприкінці 2013 року Пекін змусив понервувати Японію та Південну Корею, коли повітряний простір над Східнокитайським морем оголосив своєю «охоронною зоною».

Таким чином, поточному розвитку політико-економічних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) притаманна стала тенденція подальшого розпорошення світових центрів сили, які зміщуються в АТР внаслідок зростання ролі Китаю та Індії, намагання Росії посилити свій вплив на процес перерозподілу балансу сил в регіоні, а також відносного зниження активності США в цьому регіоні через ситуативне переорієнтування на Східну Європу у зв'язку з агресією РФ проти України.

Основним ризиком для країн АТР вважається зростання залежності темпів розвитку регіональної економіки від безпекових чинників. Передбачається, що подальше поглиблення територіальних суперечок між ключовими гравцями супроводжуватиметься ескалацією перегонів озброєнь, що загрожуватиме започаткуванню спільних проектів та поглибленню коопераційних міждержавних зв'язків.

На тлі фактичного переформатування традиційної системи міжнародних відносин, до якого спричинила російська агресія проти України, для основних регіональних гравців, насамперед Китаю, Японії, Республіки Корея, Індії, Індонезії та Малайзії, стає важливим процес стратегічної самоідентифікації й передбачення конкретних економічних здобутків та збитків від обраної позиції щодо порушення Росією світової системи безпеки, принципів підтримки міжнародного миру та стабільності. Це — **головна причина посилення конкуренції між китайською та американською моделями трансформації політико-економічних і безпекових процесів в АТР, що призводить до стагнації ініціатив, які просуваються як у рамках АТЕС, так і Транс-Тихоокеанського партнерства (ТТП).**

Російська анексія Криму та агресія на сході України наразі розглядається більшістю країн Південно-Східної Азії, насамперед В'єтнамом та Філіппінами, як чинник, що провокує нарощування «войовничої» риторики Китаю у відносинах з цими країнами у рамках подальшого вирішення питань спірних територій у Південно-Китайському морі.

У травні 2014 року Китай розпочав видобувати нафту на шельфі Південно-Китайського моря в спірному з В'єтнамом районі. До речі, прикордонний конфлікт в цьому районі має вже сорокарічну історію. Цього разу офіційний Ханой намагався заблокувати роботу китайської нафтової платформи «Хайян Шю-981», що була встановлена китайцями в Парасельському архіпелазі (Парасельські острови — це невеликий безлюдний архіпелаг розмірами приблизно 250x100 км, що знаходиться в Тонкінському морі. Немає ані гаваней, ані бухт, але є летовище. Обидві сторони направили в зону конфлікту бойові кораблі, але вогнепальна зброя не була застосована, вистачило водометів. При цьому інцидент на морі супроводжувався погрозами у В'єтнамі китайських фабрик та заводів.

На перший погляд, нафтове родовище спірне, оскільки входить у 200-мильну зону В'єтнаму та Китаю. Однак, за морським правом воно належить В'єтнаму, тому що знаходиться на краю його морського шельфу. Цього разу Китай виступає виключно з позиції сили. І навіть більше, Пекін хоче прокласти кордон вздовж морських берегів всіх країн, що омиваються водами Південно-Китайського моря, в тому числі і архіпелаг Спратлі, що знаходиться на відстані тисячі кілометрів від КНР. Якщо так станеться, то Китай захопить до 80 % морської поверхні.

За оцінками вчених, запаси нафти в Південно-Китайському морі складають від 23 до 30 млрд тонн, газу — біля 16 трильйонів кубічних метрів. Щонайменше 70 % запасів вуглеводнів знаходиться на глибоководному шельфі.

Вказане, у поєднанні з довготривалим китайсько-японським конфліктом навколо архіпелагу Спратлі та островів Сенкаку у Східнокитайському морі і перманентною нестабільністю на Корейському півострові через агресивну політику КНДР, зумовлює певне зростання ризику перетворення Південно-Східної та Східної Азії на зону військового конфлікту у разі радикалізації форм китайсько-американського протистояння в АТР.

Архіпелаг Спратлі розташований в південно-західній частині Південно-Китайського моря та складається з більш ніж ста невеликих островів, атолів та рифів. Загальна площа — до 400 тис. квадратних кілометрів. На теперішній час на островах побудовано 4 летовища, на 21 острові архіпелагу розміщені військові бази В'єтнаму, на 8 островах — філіппінські гарнізони. Малайзія контролює 3 острови. Тайвань контролює ключовий і найбільший острів архіпелагу, де знаходяться його військово-повітряна і військово-морська бази.

У 2012 році Китай побудував на одному з островів місто Саньша з населенням в 1 тисячу осіб, розмістив гарнізон «дивізійного рівня», який повністю контролює, за деякими даними, від 3 до 9 островів.

На архіпелаг Спратлі свої права заявляє і Бруней. Все пояснюється покладами нафти, газу, фосфору та запасами риби. До того ж через архіпелаг проходять морські комунікації постачання палива в країни Східної Азії. Ще на початку 2000-х рр. Пекін заявив, що без його дозволу судноплавство в цій зоні неможливе. А також у 2011 році Китай оголосив про своє право робити обшук всіх суден, що проходять через Спратлі. Щоправда, Китай жодного разу цього не зробив, але і не відмовився від цього права.

Політика позарегіональних гравців

США. Попри вимушене зміщення офіційним Вашингтоном фокусу геополітичної уваги з Азіатсько-Тихоокеанського регіону на Європейський континент (де триває російсько-український конфлікт) та значне загострення ситуації в Сирії та Іраку через дії «Ісламської держави», беззаперечним стратегічним пріоритетом США залишається політика стримування Китаю.

В американському військово-політичному керівництві досягнуто консенсусу з приводу того, що інтенсивний процес перетворення КНР на військово-політичну та економічну наддержаву становить ключову загрозу національним інтересам США. З огляду на це, у рамках задекларованої адміністрацією Б. Обами стратегії «повернення в Азію», стримування Китаю має відбуватись у спосіб нарощування військового тиску Сполучених Штатів по периметру кордонів КНР, транспортно-транзитної ізоляції Китаю, створення антикитайських коаліцій з ключовими регіональними гравцями, а також обмеження можливостей доступу Пекіна до світової ресурсної бази, насамперед, вуглеводнів та сучасних технологій, що, за задумом, гальмуватиме його прискорений розвиток.

При цьому, чималою загрозою своїм національним інтересам американська сторона вважає можливе створення політико-військового альянсу між КНР і РФ.

Враховуючи те, що Кремль сьогодні обмежений у своїх формах та методах протидії політиці країн Заходу, які посилюють економічну ізоляцію РФ, рух Москви у бік Пекіна розцінюється Вашингтоном як такий, що може прискорити темпи зростання військової могутності та геополітичної ваги КНР, яка у перспективі наблизиться до сучасного рівня США. Це, своєю чергою, змусить США радикально переглянути доктрину стримування Китаю, щоб не втратити стратегічну ініціативу у рамках нинішнього китайсько-американського статус-кво.

Офіційний Вашингтон змушений вдаватися до витратної дипломатичної та економічної політики з посилення міжнародної ізоляції РФ, протидіяти зміцненню КНР та укріплювати

єдність між країнами-учасницями т. зв. «антикитайської коаліції» (Японія, Філіппіни, Республіка Корея), а також орієнтованими на них регіональними гравцями зі складу держав АСЕАН (Малайзія, Бруней, Таїланд, Сінгапур, частково В'єтнам).

За таких умов США активізували роботу зі своїми союзниками в АТР, намагаючись їх консолідувати для вироблення спільної антикитайської позиції, про що, зокрема, свідчить турне Б. Обама по країнах регіону в 2014 році (Японія /23-24 квітня/, Республіка Корея /25 квітня/, Малайзія /26-27 квітня/, Філіппіни /28-29 квітня/).

Паралельно США, за підтримки ЄС, намагаються залучити Китай до більш активної участі у справі врегулювання українсько-російської кризи, що, за задумом американської сторони, дозволить частково відтермінувати строки створення альянсу КНР-РФ. Для цього країни Заходу на китайському напрямі намагаються:

— звузити можливості Кремля в забезпеченні диверсифікації постачання енергоносіїв (нафта, газ) шляхом збільшення експортних поставок на внутрішній ринок КНР.

— спонукати офіційний Пекін використати свій вплив на РФ для деескалації ситуації в Україні.

Так, ключовими підсумками зустрічі президента США Б. Обама та глави КНР Сі Цзіньпіна (24 березня у рамках Гаазького саміту з питань ядерної безпеки) є досягнення домовленостей щодо:

прискорення переговорів про укладання інвестиційної угоди на фоні позитивних оцінок з боку лідерів країн сучасного стану та перспектив розвитку торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва, а також декларації американською стороною наміру створити умови для справедливої конкуренції й інвестиційної діяльності китайських підприємств у США;

визнання наявності «важливих спільних інтересів в АТР», демонстрація готовності активізувати діалог і координувати дії для забезпечення миру, стабільності і процвітання регіону. При цьому Сі Цзіньпін висловив готовність формувати разом зі США нову модель відносин між великими державами, а також вирішувати проблемні питання, щоб стабілізувати розвиток двосторонніх відносин;

інтенсифікації контактів оборонних відомств США та КНР для прискорення процесу створення механізму взаємного інформування про важливі військові дії;

вироблення консенсусного рішення щодо необхідності максимального використання механізму щорічних зустрічей між Міністерством громадської безпеки КНР і Агентством національної безпеки США з метою протидії тероризму (на фоні підготовки за результатами зустрічі спільної заяви про засудження будь-яких його форм);

продовження співпраці з протидії кліматичним змінам і розвитку відновлювальних джерел енергії та охорони довкілля, активне просування практичної співпраці в рамках китайсько-американської робочої групи зі змін клімату.

ФРН. Домовленості, що досягнуті за підсумками візиту глави КНР Сі Цзіньпіна до ФРН 28-30 березня 2014 року та канцлера Німеччини А. Меркельдо Китаю 5-8 липня минулого року, передбачають:

поглиблення двосторонньої співпраці до рівня комплексного стратегічного партнерства (ініціатива китайської сторони);

впровадження концепції комплексного стратегічного партнерства між ЄС та КНР, а також виконання зобов'язань щодо імплементації Стратегічної програми співробітництва до 2020 р. (ініціатива німецької сторони);

розширення двосторонньої торгівлі (насамперед, за рахунок боротьби з протекціонізмом) та співпраці у фінансовій сфері (заснування у ФРН офшорного центру з розрахунків в юанях, а також китайського клірингового банку);

започаткування інноваційного партнерства, яке включатиме співпрацю у сферах індустріалізації, урбанізації, інформаційних технологій та сільського господарства, а також в

галузі транспорту, електротранспорту, технологій сучасного виробництва, енергетики, продовольчої безпеки, чистих водних ресурсів та енергетичної ефективності;

запровадження обміну інформацією з актуальних регіональних та міжнародних питань, зокрема, щодо ситуації в Україні, Афганістані та Сирії.

РФ. Саме зараз Москві необхідні добрі відносини з Пекіном. По-перше, РФ сподівається, що КНР дотримуватиметься нейтралітету щодо Криму та Південного Сходу України. По-друге, Росії конче потрібен резервний трубопровід, щоб зменшити залежність від нових економічних санкцій ЄС. Тому «Газпром», який раніше видобував нафту в Південно-Китайському морі і не зважав на «лінію володінь» Китаю, зараз повністю припинив ці роботи.

Далі, Москва не підтримує В'єтнам у конфлікті з Китаєм через Парасельський архіпелаг, незважаючи на те, що його право підкріплюється міжнародними законами. В'єтнам, своєю чергою, відмовився від російської стрілецької зброї, надавши перевагу ізраїльській. Аналітики вважають, що це не сильно вдарить по Росії, оскільки зараз вона зосередилась на розвиткові відносин з Пекіном.

Намагання Росії активізувати економічні та політичні відносини з Китаєм та створити так звану «всеохоплюючу стратегічну і координовану асоціацію», що особливо проявилось під час візиту В. Путіна до КНР в травні 2014 року, суттєво вплинуть на розвиток ситуації в АТР.

21 травня 2014 року завершився офіційний візит Путіна до КНР. Під час візиту російський президент мав переговори з Головою КНР Сі Цзіньпіном, брав участь у відкритті російсько-китайських військових навчань «Морська взаємодія-2014» та у 4-му саміті «Наради зі взаємодії і заходів довіри в Азії» (Fourth Summit of the Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA). Крім того, в Шанхаї він зустрівся з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном, главами Ірану, Афганістану та Монголії.

Російські аналітики та економісти вважають одним зі значних досягнень візиту підписання до 50 угод з питань торгівельно-економічного та гуманітарного співробітництва між РФ та КНР. Серед них на першому місці, безумовно, контракт між «Гозпромом» та китайською державною корпорацією CNPC, що передбачає поставки газу до КНР протягом 30 років.

Нагальна потреба Кремля у зближенні з КНР була обумовлена наступними чинниками:

- прагненням об'єднати інтеграційні євразійські й тихоокеанські проекти шляхом адаптації своїх ініціатив (Митний союз/Євразійський економічний союз) із загальними регіональними процесами, що у перспективі зумовить перебування Росії і партнерів у фарватері азіатських економічних тенденцій, та також надасть Москві можливість закріпити за певними секторами російської економіки стійкі позиції у регіональній спеціалізації; (РФ вживає активні заходи щодо створення аналогу «Організації безпеки та співробітництва в Європі» (ОБСЄ) — «Наради зі взаємодії і заходів довіри в Азії» (Conference on Interaction and Confidence Building Measures in Asia (CICA). До CICA на теперішній час у якості членів входять 24 країни, ще 9 країн і 4 міжнародні організації співпрацюють з CICA у якості спостерігачів. Зустрічі глав держав та урядів відбуваються раз на чотири роки.

Головним завданням CICA вважається забезпечення права держав Азії «на вільний вибір і розвиток політичної, соціальної, економічної і культурної систем». Фактично, йдеться про підписання «антиєвроатлантичної хартії»).

- неможливістю збереження «зовнішньополітичної автономії» в умовах політичного й економічного тиску країн Заходу через розв'язання агресії проти України, а також необхідністю компенсувати передбачені втрати від погіршення відносин та прогнозованого обмеження торговельно-економічного співробітництва з ЄС і США;

- бажанням Москви, завдяки новим стратегічним угодам з Пекіном, подолати стійкі негативні тенденції в економіці, які сформувалися протягом останніх 2-х років на тлі відносно сприятливої зовнішньої кон'юнктури, зберегти у такий спосіб існуючу в РФ політико-

економічну модель та забезпечити розвиток Східного Сибіру і Далекого Сходу, поєднавши його з динамічним економічним розвитком країн АТР.

При цьому вважається, що основою нових російсько-китайських відносин можуть бути наступні чинники:

- врахування Москвою інтересів Пекіна під час реалізації її зовнішньополітичних та економічних ініціатив у регіоні, у т. ч. з державами, які традиційно є союзниками Росії — В'єтнамом, Північною Кореєю, Монголією, Лаосом, Камбоджею, Індією, не поступаючись при цьому своєю позицією. Налагодження координації між керівництвом держав шляхом чіткого розмежування сфер російського і китайського впливів у Центральній і Південній Азії, вирішення суперечливих питань на двосторонньому рівні з використанням взаємних поступок, а також у рамках ШОС і БРІКС;

- розширення співпраці в енергетичній сфері як у двосторонньому форматі (досягнення домовленостей на умовах Пекіна щодо постачання до КНР природного газу обсягом 38 млрд м³, що дорівнює чверті усього обсягу споживання газу в КНР та понад 20 % газового експорту Росії), так згодом і в тресторонньому форматі Росія-Іран-Китай (забезпечення зростаючих потреб КНР у нафті покладами Східного Сибіру та іранською сировиною);

- формування російсько-китайського альянсу з постачання КНР сучасних зразків озброєнь (на традиційних китайських умовах — незначними партіями);

- виправлення негативних тенденцій у російсько-китайській торгівлі (зниження темпів двостороннього товарообігу, поглиблення структурного дисбалансу, переважання в російському експорті сировинної продукції) шляхом часткової переорієнтації Росії на Китай щодо закупівель технологічного обладнання, враховуючи прогнозоване скорочення, а за деякими показниками і практично повне припинення його надходження з Європи і США. Мурка Активізація реалізації спільних російсько-китайських проектів за принципом «російські технології — китайські інвестиції», насамперед в енергетичній та видобувній галузях;

- активізація російсько-китайської співпраці у сфері атомної енергетики та розвиток у КНР підприємств зі збагачення урану.

Водночас зближення Москви і Пекіна на тлі міжнародних санкцій проти РФ та вимушеної готовності йти на поступки у питаннях, які складають стратегічний інтерес для КНР, загрожує посиленням наявних і виникненням нових ризиків для Росії, а саме:

- закріплення за РФ статусу сировинного придатку КНР, прискорення економічного й технологічного відставання від провідних країн АТР і зменшення внаслідок цього авторитету у регіональних об'єднаннях — **ШОС, БРІКС, АТЕС**;

- перетворення Китаєм ШОС на інструмент реалізації своїх інтересів у Центральній Азії та недопущення його підпорядкування інтересам Росії;

- невідповідність інтересам Китаю інтеграційних ініціатив РФ на пострадянському просторі (**Митний союз, ЄАЕС, ОДКБ**), що робить сумнівною перспективу створення та повноцінного функціонування Євразійського економічного союзу. Посилення економічної експансії КНР у Центральній Азії й домінування в інвестиційній і торговельно-економічній галузях може призвести до того, що країни регіону надаватимуть перевагу преференційному торговельному режиму з Китаєм, відмовляючись від інтеграції з Росією.

КНР. Інтереси Китаю в АТР Основними напрямками у загальному розвитку Китаю у 2014 р. були наступні:

- дотримання політики подальшої індустріалізації та урбанізації;
- посилення ролі планування і збалансування основних показників з метою підтримки «розумних» темпів економічного зростання (передбачалось зростання ВВП на 7,5 %, споживчих цін на 3,5 %, збереження балансу міжнародних платежів та утримання коефіцієнту зареєстрованого безробіття в містах і селищах у межах 4,6 %).

Досягнення зазначеного забезпечувалось дотриманням таких політичних орієнтирів як:

- поглиблення реформ, які мають бути основною рушійною силою трансформації суспільства із акцентом на зростання ролі ринкових відносин у системі розміщення продуктивних сил (очікується збереження ключового впливу держави у сфері макрорегулювання і макроконтролю за напрямками стабілізації росту, забезпечення зайнятості, монетарної політики);

- збільшення фінансового дефіциту і держпозик пропорційно зростанню обсягу економіки та утримання питомої ваги фінансового дефіциту на рівні 2,1 % ВВП. На думку китайських економістів, це забезпечить дотримання принципу наступності у фінансовій політиці;

- впровадження помірної гнучкої монетарної політики, що, окрім підтримки балансу між сукупним попитом і пропозицією, забезпечуватиме стабільність фінансово-грошової системи в цілому, але при цьому вимагатиме посилення відповідальності урядових структур із координації дій у сфері мікрорегулювання фінансової, монетарної, виробничої та інвестиційної політик;

- покращення життя громадян. Передбачалось зростання ролі внутрішнього попиту як основного двигуна економіки, тому особлива увага приділялась підвищенню доходів населення. Паралельно збільшувались видатки на освіту, охорону здоров'я та охорону навколишнього середовища.

Серед базових принципів щодо реалізації концепції розвитку визначались реформа адміністративної системи та системи оподаткування, перехід на прозору для суспільства систему формування доходів й управління бюджетними коштами. Також передбачалось проведення реформи фінансової системи і оптимізація структури державного сектора економіки.

Серед пріоритетів визначені програма створення економічної смуги уздовж «Шовкового шляху» і «Морського шовкового шляху XXI століття», діючих економічних коридорів «Бангладеш-Китай — Індія-М'янма» і «Китай-Пакистан», у т. ч. за рахунок розробки т. зв. «опорних» проектів, які забезпечуватимуть прискорений розвиток інфраструктури комунікацій та створення зон вільної торгівлі (ЗВТ), що відповідали б високим міжнародним стандартам.

На цьому тлі одним із ключових чинників, що у найближчій перспективі формуватимуть регіональну та світову політику Китаю, стане отримання Пекіном додаткових можливостей із переведення своєї економічної моделі з екстенсивного варіанту розвитку на інтенсивний, а також використання загальних регіональних тенденцій і принципів кооперації для власного глобального піднесення.

Китай, головуючи у 2014 р. в АТЕС, ініціював в регіоні низку необхідних для себе проектів, орієнтованих на розвиток транспортно-комунікаційної інфраструктури, заснування Азіатського банку інфраструктурних інвестицій, розвиток інформаційної, енергетичної, продовольчої кооперації, створення умов для використання юаня як однієї з майбутніх резервних валют.

Все це дозволяє Пекіну використати свій зростаючий вплив в своїх інтересах, які стосуються процесів реформування міжнародних інститутів, що, зрештою, може призвести до зміни існуючого світового порядку. У цьому процесі підвищуватиметься вплив орієнтованих на КНР і РФ політико-економічних утворень (насамперед БРІКС, ШОС), завдяки тому, що їх члени надаватимуть пріоритетного значення спільним інтересам. Відтак головування в АТЕС, а також членство у БРІКС і ШОС, можуть бути використані Пекіном для послаблення позицій США, які зберігають у регіоні статус головного інтегратора та гаранта безпеки.

Водночас прогнозується, що колективна платформа БРІКС і ШОС не буде здатна згуртувати своїх членів у випадку геополітичного конфлікту. Не виключається, що у разі запровадження нових жорстких фінансово-економічних санкцій проти Росії спроможність банківських механізмів цих об'єднань обмежиться, за винятком трикутника Росія-Індія-Китай, у рамках якого може бути посилена тристороння інтеграція. Проте, реакція Китаю й Індії на можливі пропозиції РФ (насамперед у військовій й енергетичній сферах) обумовлюватиметься

прагматичними розрахунками, що ґрунтуватимуться на концепції отримання максимальних зисків від напруженості у російсько-американських відносинах. Зокрема, Піднебесна орієнтується на те, що Кремль на фоні передбачуваного посилення міжнародної ізоляції потребуватиме дедалі більшої економічної підтримки з боку Китаю. А останній використовуватиме це для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей, коли Росія і надалі сприйматиме його як потенційного супротивника через існування таких нездоланих протиріч, як:

неврегульовані територіальні претензії з боку КНР до Росії;
конкуренція між РФ та КНР за політичне домінування, територіальні та економічні ресурси, а також у науково-технічному прогресі.

Таким чином, у середньостроковій перспективі *ситуація в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні характеризуватиметься динамічним накопиченням політичних проблем через посилення суперництва між країнами на фоні відродження націоналізму, територіальних претензій і нарощування перегонів озброєння, що посилюватиме риторичку у діалозі між регіональними лідерами.*

В Євразії реваншизм Китаю й Росії поки що не зруйнував існуючий геополітичний порядок. Водночас, завдяки зміні політичної динаміки, створив передумови для відміни існуючого статус-кво в регіоні, встановленого державами Заходу після Другої світової війни.

Попри це, жоден з регіональних представників не зацікавлений у кардинальній зміні свого місця в існуючому балансі сил, а також у посиленні конфронтації між ключовими гравцями. Так, Москва вважає Сполучені Штати в АТР основним джерелом підтримки балансу сил, а не потенційною загрозою. Водночас Кремль, у спосіб підтримки бойовиків на сході України, прагне продемонструвати Вашингтону уразливість основних засад американської стратегії національної безпеки, змусивши США до додаткових фінансових видатків для її оптимізації і, відповідно, до нових глобальних викликів і загроз.

Брюссель вважає за необхідне впроваджувати концепцію комплексного стратегічного партнерства та інноваційного партнерства з КНР, яке включатиме співпрацю у сферах індустріалізації, урбанізації, інформаційних технологій, транспорту, енергетики, продовольчої безпеки, чистих водних ресурсів та енергетичної ефективності.

Збільшення економічної та політичної ваги Китаю відбуватиметься поступово і супроводжуватиметься перманентним переорієнтуванням країн-сателітів регіону з традиційних держав-донорів (США, ЄС, Японії) на Китай. Привабливість такої тенденції формуватиметься завдяки тому, що Пекін утримується від висування політичних умов у процесі розширення економічної співпраці — доступ до нового фінансування надаватиметься в обмін на вигідні контракти й поступки для китайських інвесторів. При цьому надмірна залежність економік, що розвиваються, від єдиного донора збільшуватиме нестабільність у регіоні.

Зближення Росії з Китаєм матиме значні позитивні наслідки для КНР у змаганні за світове лідерство — фактично воно буде закріплене за КНР в АТР за російського сприяння (в обмін на відмову Китаю від експансії у північному напрямку), поживавить в подальшому глобальне китайсько-американське протистояння, а також обумовить корегування сусідніми з КНР країнами своєї політики внаслідок поляризації інтересів.

Формування російсько-китайського альянсу матиме обмежений позитивний вплив на політико-економічне становище Росії у короткостроковій перспективі та негативні наслідки — у довгостроковій.

Водночас зміщення акцентів у зовнішній політиці Китаю внаслідок агресії РФ щодо України формуватиме обережне ставлення Пекіна до ініціатив Москви, оскільки ЄС і США залишатимуться стратегічними ринками збуту та джерелами технологій для КНР. Крім того, не виключено, що зближення Росії і Китаю може вже у середньостроковій перспективі завершитись черговим охолодженням відносин після досягнення сторонами своїх тактичних цілей. При цьому аналіз наявної інформації вказує, що *офіційний Пекін надто не*

трансформуватиме власну позицію щодо українсько-російського конфлікту як під впливом країн Заходу, так і РФ.

Таким чином, початок ХХІ століття ознаменувався настанням нового етапу глобалізації, результатом якого стало виникнення нових центрів сили. Основою нового світового порядку стає поліцентрична система, ключовим фактором якої є домінування колективних інтересів держав над національними. Зростання взаємозалежності світу, виникнення і загострення глобальних проблем надзвичайно збільшили потреби в посиленні багатостороннього співробітництва і сприяли розширенню його сфер. Сьогодні це вже не тільки питання торгівлі, митних правил або пересування капіталу, але і завдання, пов'язані з врегулюванням міжнародних кредитно-грошових відносин, реорганізацією боргів розвинених країн і т. д. Для вирішення зазначених проблем створено безліч формальних та неформальних міжнародних організацій, таких як: Шанхайська організація співробітництва, група країн БРІКС, НАФТА, Євросоюз, Група двадцяти, Паризький клуб кредиторів і багато інших.

БРІКС (BRICS) – це міжнародне угруповання, до складу якої входять п'ять країн, що найбільш швидко розвиваються, Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка. На п'ять країн БРІКС припадає четверта частина земної поверхні, 40 % світового населення і 15 % світової торгівлі. В свою чергу, Шанхайська Організація Співробітництва сьогодні охоплює значну територію Азіатського континенту. На відміну від ШОС, БРІКС не є міжнародною міжурядовою організацією, в її основі не лежить установчий договір. Як для БРІКС, так і для ШОС загальним напрямом виступає діяльність в економічній сфері. Представники країн регулярно беруть участь у різних міжкраїнових ініціативах, в рамках яких обговорюють найбільш актуальні питання світової економіки та світової політики. Країни БРІКС і ШОС намагаються посилити взаємодію в галузі освіти. БРІКС підкреслюють важливість розвитку освіти, а також ефективність та соціальну значущість інвестицій в дану сферу. Так, ШОС створили свій університет, який прийняв перших студентів-магістрів у вересні 2010 року. Окрім посилення своїх позицій в МВФ, країни БРІКС намагаються зміцнити вплив у рамках ООН та ОЕСР. Діяльність Шанхайської Організації Співробітництва в Центральній Азійському регіоні перетинається з діяльністю багатьох міжнародних структур за своїми основними напрямками

БРІКС (BRICS) – це міжнародне угруповання, до складу якої входять п'ять країн, що найбільш швидко розвиваються, Бразилія, Росія, Індія, Китай, ПівденноАфриканська Республіка. Використання абрєвіатури БРІК було вперше запропоновано в 2001 році аналітиком банку «Голдмен енд Сакс» Джимом О'Нейлом. У лютому 2011 року, в зв'язку з приєднанням до угруповання Південно-Африканської республіки, замість БРІК стало використовуватися скорочення БРІКС.

Країни, що входять в БРІКС, об'єднують найбільш високі темпи зростання серед країн, що розвиваються, а також зростаючий вплив на світовій арені. Сьогодні БРІКС активно розвивають співпрацю в галузі економіки, фінансів і торгівлі. За останні 10 років сукупний економічний ріст розвинених країн склав близько 60 %, в той час як економіки країн БРІКС виросли в 4,2 рази. Згідно з визнанням Джима О'Нейла, навіть найоптимістичніші прогнози не припускали такого значного і швидкого зростання. Згідно з прогнозами Світового Банку, очікується, що до 2025 року розмір економік країн БРІКС буде еквівалентний половині економік Великого Шістки, а до 2040 перевищить їх.

На п'ять країн БРІКС припадає четверта частина земної поверхні, 40 % світового населення і 15 % світової торгівлі. Номінальний ВВП БРІКС становить близько 18,5 % (з урахуванням ПКС – 26,7 %) загальносвітового показника. На країни об'єднання також припадає приблизно 13 трлн дол. виробництва ВВП на рік, що дорівнює 21 % світового виробництва. У свою чергу, Шанхайська Організація Співробітництва сьогодні охоплює значну територію Азіатського континенту. Багатостороння регіональна структура має значний потенціал: площа держав-членів (Казахстан, Китай, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан) приблизно 30 млн 189 тис. км² або 3/5 площі Євразії, населення становить 1 млрд. 455 млн. осіб. Крім того, країни володіють потужними економічними ресурсами.

Інституційному закріпленню Шанхайської Організації Співробітництва як міжурядової регіональної організації передувала спільна діяльність країн так званої «Шанхайської п'ятірки» на тлі рішення прикордонних питань КНР з Росією, Казахстаном, Киргизією і Таджикистаном, а також активного розвитку двосторонніх відносин чотирьох країн. Основою створення Шанхайської Організації Співробітництва послужило прагнення держав на оновленій колективній основі протистояти загрозам безпеки на тлі потреби створення регіонального центру, який міг би гарантувати військово-політичну безпеку в регіоні. На відміну від ШОС, БРІКС не є міжнародною міжурядовою організацією, в її основі не лежить установчий договір, у БРІКС немає штаб-квартири, секретаріату, бюджету і т. д. БРІКС являє собою сучасну форму інституціонального міжнародного співробітництва і стоїть в одному ряду з Великою Вісімкою, Групою 77.

Як для БРІКС, так і для ШОС загальним напрямом виступає діяльність в економічній сфері. Представники країн регулярно беруть участь у різних міжкраїнових ініціативах, в рамках яких обговорюють найбільш актуальні питання світової економіки та світової політики. Починаючи з 2009 року, країни БРІКС проводять щорічні саміти на рівні глав держав, для того щоб проаналізувати процес розвитку світової економіки та політики, а також зміни, що відбулися за рік.

Важливим кроком на шляху до подальшої співпраці країн стала спільна заява країн БРІКС про бажання відійти від використання долара у взаємних розрахунках на користь національних валют. Також країнами БРІКС неодноразово піднімалося питання про створення альтернативної резервної валюти, а також єдиної наднаціональної валюти. Однак ці плани поки залишаються нереалізованими. Основною причиною цього є залежність валют країн БРІКС від американського долара і недостатній рівень взаємодії у фінансовій сфері. Група країн БРІКС мають намір створити власний Банк Розвитку, основними цілями створення якого є фінансування проектів у галузі інфраструктури, а також сприяння стабільному зростанню економік країн, що розвиваються та країн БРІКС. Крім цього, функціонування такого банку сприятиме зміцненню позицій БРІКС по відношенню до країн.

Крім рішень, що стосуються установи Банку Розвитку, важливим досягненням країн БРІКС стало підписання угоди між Бразилією та Китаєм, що передбачає використання у взаємній торгівлі національних валют. Дана угода дозволить країнам здійснювати значну частину торгових операцій без використання долара, що є дуже важливим кроком на шляху до досягнення однієї з ключових цілей БРІКС: усунення долара з процесів взаємодії між країнами БРІКС.

У той же час питання економічної взаємодії в рамках ШОС обговорюються на Раді глав держав-членів ШОС, Раді глав урядів, Раді національних координаторів, в рамках роботи Спеціальних робочих груп. На сьогоднішній день реалізується низка проектів.

Проект «Організація транскордонної взаємодії з використанням електронного цифрового підпису держав-членів ШОС» був розроблений з метою переходу на більш високий рівень розвитку торгово-економічного співробітництва. В області розвитку транспорту здійснюється будівництво автомобільних доріг, перевантажувального терміналу для організації перевезень. З російською участю реалізується низка технічних проектів по спорудженню чотирьох теплоелектростанцій (найбільша Тяньваньська ТЕС) на території Китаю, реконструкція металургійного комбінату.

Співпраця в галузі інвестицій в рамках ШОС здійснюється у вигляді двосторонніх угод. Наприклад, в Узбекистані ведуть роботу 1273 підприємств за участю інвесторів ШОС, з них 246 підприємств із 100 % іноземним капіталом.

Таким чином, перспективними напрямками економічної взаємодії є транспорт, енергетика та природокористування. Інституалізація та остаточне оформлення всіх механізмів і можливих варіантів співпраці в економічній сфері на цей час остаточно не завершено. Окрім співробітництва ШОС в економічній сфері, в Хартії зафіксовано, що співпраця в гуманітарній області є одним з пріоритетних завдань організації. Найбільш затребуваними напрямками в культурно-гуманітарній сфері діяльності є наука, освіта, культура, спорт, комунікації. Країни-

учасниці мають величезний духовно-історичний та географічний потенціали для взаємодії. Виходячи з цього, ШОС володіє унікальними умовами для сприяння обміну і співробітництву з напрямку розвитку зв'язків між націями регіону.

Крім цього, країни БРІКС і ШОС намагаються посилити взаємодію в галузі освіти. БРІКС підкреслюють важливість розвитку освіти, а також ефективність та соціальну значущість інвестицій в дану сферу: інвестиції в освіту доповнюють інвестиції у фізичний капітал сприяють прискореному економічному розвитку країни. Також країни БРІКС беруть участь у низці освітніх проектів та інвестують на потреби освіти в країни з низьким рівнем доходу. Серед основних цілей виділяється зміцнення зв'язків між ВНЗ країн БРІКС, визнання країнами дипломів і вчених ступенів один одного і створення загального інформаційного простору. В свою чергу, ШОС створили свій університет, який прийняв перших студентів-магістрів у вересні 2010 року.

Здобувачі вищої освіти будуть навчатися в різних університетах протягом усього терміну отримання освіти. Кожна країна висуває від себе кілька головних вузів, які представляють кращі наукові школи. За свій університетський термін третину навчання студенти пройдуть в одній з країн-членів ШОС. Це дасть їм можливість глибше пізнати культуру інших етносів, перейнятися ідеями євразійського співробітництва.

Що стосується співпраці з міжнародними організаціями, то крім посилення своїх позицій в МВФ, країни БРІКС намагаються зміцнити вплив у рамках ООН та ОЕСР. Сьогодні тільки Росія і Китай є постійними членами Ради Безпеки ООН. Решта країн БРІКС активно виступають за реформування ООН з метою його демократизації та підвищення ефективності. Щодо Організації економічного сприяння і розвитку (ОЕСР), то на даний момент жодна з країн БРІКС не стала її членом. Усі п'ять країн БРІКС беруть участь в переговорах про їх включення в організацію. Однак ОЕСР прогнозує зниження темпів зростання економік Бразилії, Росії, Індії, Китаю та ПАР надалі, що значно знижує їх привабливість для організації.

Так, діяльність Шанхайської Організації Співробітництва в Центральній-Азіатському регіоні перетинається з діяльністю багатьох міжнародних структур за своїми основними напрямками. Відкритість союзу в напрямку розвитку співпраці з іншими міжнародними структурами була проголошена офіційно в Хартії ШОС. Організація, як крупна міжурядова структура, націлена на розвиток партнерських відносин з провідними міжнародними акторами в регіоні. Одним з ключових партнерів ШОС в регіоні є ООН. В офіційних заявах з боку держав-членів Шанхайської Організації Співробітництва наголошують особливу роль Організації Об'єднаних Націй у підтримці міжнародної безпеки.

З 2004 року ШОС має статус спостерігача при Генеральній Асамблеї і тісно співпрацює з Економічною і соціальною комісією ООН для Азії і Тихого океану. Крім того, підтримуються інформаційні контакти з Секретаріатом ООН, здійснюється регулярний зв'язок з установами системи ООН, представленими в Пекіні. Шанхайська Організація Співробітництва також взаємодіє з Євразійським економічним співтовариством (ЄврАзЕС). Членами останнього є країни, які беруть участь і в ШОС (Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан і Узбекистан). ШОС підтримує контакти з Асоціацією країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). На цей час АСЕАН являє собою одну з найбільш впливових в Азії регіональних організацій, що має п'ятисотмільйонним населення і охоплює більше 4,5 млн км² території.

Сферами співробітництва між ШОС і АСЕАН є боротьба з тероризмом, контрабандою наркотиків і зброї, відмиванням грошей та незаконною міграцією. Сторони домовилися співпрацювати у сфері економічного та фінансового співробітництва, туризму, охорони навко лишнього середовища та використання природних ресурсів, у сфері енергетики. Таким чином, у вирішенні ключових питань сучасного розвитку учасники організації підтримують низку напрямків багатосторонньої діяльності в рамках Шанхайської Організації Співробітництва. Подібно до ШОС, значна увага приділяється співпраці країн БРІКС в такій області, як продовольча безпека. В рамках БРІКС створена експертна робоча група по сільському господарству, на зустрічах якої обговорюються питання продовольчої безпеки, зокрема, стан аграрних секторів країн БРІКС, найбільш гострі проблеми, що існують по даному напрямку, а

також відбувається обмін накопиченим досвідом. На п'ять країн БРІКС припадає близько 40 % населення і більше 30 % орних земель, вони виробляють в сукупності майже половину всього продовольства в світі, що робить даний напрямок взаємодії вкрай важливим і актуальним. Під час конференції в Єкатеринбурзі в 2009 році Бразилія, Росія, Індія і Китай зробили спільну заяву щодо глобальної продовольчої безпеки. Взаємодія передбачалося по 4 ключових напрямках, а саме: обмін досвідом, технологіями та інформацією, а також підтримка найбільш вразливих верств населення.

Таким чином, Бразилію, Росію, Індію, Китай і Південну Африку об'єднують спільні проблеми, що стосуються необхідності модернізації та економічного та соціального життя країн, найбільш серйозними з яких є висока інфляція і недостатньо розвинена інфраструктура, а країн-учасниць ШОС протистояння загрозам безпеці. На літо 2015 р. заплановані саміти ШОС і БРІКС в Уфі. Саміт БРІКС 2015 важливий насамперед тому, що держави почнуть обговорювати можливість створення резервної валюти (на саміті БРІКС в Нью-Делі група п'яти домовилася створити єдиний банк розвитку БРІКС і кредитувати один одного в національних валютах). У свою чергу, на саміт ШОС планується обговорення питання зміцнення ролі організації як ефективного механізму регіональної безпеки, запустити багатосторонні економічні проекти, зміцнити культурні та гуманітарні зв'язки.

На основі вищенаведеного можливо виділити спільні та відмінні риси в історії створення ШОС і БРІКС. Угрупування країн БРІКС виникла на основі аналітичного звіту аналітика банку «Голдман енд Сакс», згідно з яким країни володіють найбільш високими темпами зростання серед країн, що розвиваються. Тим самим Шанхайська Організація Співробітництва створена для протистояння загрозам безпеці та освіти регіонального центру, який міг би гарантувати військово-політичну безпеку в регіоні. Такі країни, як Росія і КНР входять в обидві організації. І БРІКС, і ШОС об'єднують значну частину земної поверхні, світового населення. Відмінним виступає і те, що на БРІКС також припадає 15 % світової торгівлі. ШОС, на відміну від БРІКС, є міжнародною міжурядовою організацією, яка має свій статут, установчий договір, штаб-квартиру, органи (ради, секретаріат і ін.). Отже, загальним напрямком діяльності ШОС і БРІКС є економічна сфера, оскільки БРІКС орієнтована на розвиток економічної політики. Що стосується ШОС, то країни взаємодіють у сфері безпеки, культурно-гуманітарній співпраці. Також, подібно до діяльності ШОС, БРІКС співпрацюють у сфері продовольчої безпеки. Угрупування співпрацюють з міжнародними організаціями. ШОС проводить спільну діяльність з організаціями, які більше орієнтовані на міжнародну безпеку, а саме ООН, ЕСКАТО, ЄврАзЕС, АСЕАН, СНД, ОДКБ, РАТС. В свою чергу БРІКС, в більшості випадків, співпрацюють з економічними організаціями, такими як МВФ, ОЕСР, а також з ООН.

Окрім посилення своїх позицій в МВФ, країни БРІКС намагаються зміцнити вплив у рамках ООН та ОЕСР. Діяльність Шанхайської Організації Співробітництва в Центрально-Азіатському регіоні перетинається з діяльністю багатьох міжнародних структур за своїми основними напрямками.

Питання до самопідготовки:

1. Охарактеризуйте формування БРІКС, його структуру та механізми діяльності
- 2) Визначте роль БРІКС в міжнародних відносинах АТР
- 3) Охарактеризуйте формування ШОС, її структуру та механізми діяльності
- 4) ШОС та її роль в міжнародних відносинах АТР
- 5) Зробіть порівняльну характеристику діяльності БРІКС і ШОС
- 6) Визначте місце БРІКС і ШОС на світовій арені

Змістовий модуль 2.
АЗІАТСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКИЙ РЕГІОН В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ
УМОВАХ.

Лекція 5. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯПОНІЇ

[1] С. 14-25; [6] С.13-24, 32-34; [10] С.18-42; [16] С.15-20.

1) Становлення і розвиток японської зовнішньополітичної стратегії:

1.1. Зовнішня політика і дипломатія Японії до закінчення Другої Світової війни.

1.2. Трансформація повоєнної зовнішньої політики Японії.

2) Зовнішньополітичні вектори національних інтересів Токіо:

2.1. Напрямки зовнішньополітичного курсу Токіо.

2.2. Японо-американський альянс як базовий інструмент забезпечення балансу сил в АТР.

2.3. Відносини з найближчими сусідами: КНР, РФ, держави Корейського півострова.

2.4. Позиція Японії щодо конфліктів в АТР (територіальні суперечки, північнокорейська ядерна проблема).

2.5. Японські державні амбіції та механізми їх реалізації: участь в інтеграційних структурах, Програма допомоги розвитку, боротьба за місце постійного члена Ради безпеки ООН, наміри стати «нормальною країною».

Ключові поняття:

Декларація – документ, офіційна заява, де проголошуються основні принципи зовнішньої та внутрішньої політики держави чи програмні положення партій та організацій.

Демілітаризація – роззброєння. У міжнародному праві ліквідація арсеналу, військових укріплень і споруд на окупованій території противника. Демілітаризація може включати в себе як часткову заборону мати військову промисловість, військові бази, так і повну заборону мати збройні сили.

Демократизація – політична реформація, система заходів і законів, направлених на впровадження елементів демократії (народовладдя) у країні, суспільстві.

Дестабілізуючий фактор – це будь-яка дія, що призводить до втрати стабільності у будь-якій системі, – це дія, що призводить до порушення його запланованого функціонування та має деструктивну силу.

Доктрина – вчення, наукова або філософська теорія, політична система, керівний теоретичний чи політичний принцип (наприклад, військова доктрина) або нормативна формула.

Економічна доктрина – доктрина, яка сприяє поясненню теорії та здійсненню аналізу економічних механізмів, відображає необхідність вибору між сукупностями основоположних принципів, на основі яких може розвиватися пояснювальна теорія.

Військова доктрина – система офіційних поглядів і положень, що встановлює напрямок військового будівництва, підготовки країни та збройних сил до війни, способи та форми її ведення. Військова доктрина виробляється та визначається політичним керівництвом держави. Основні її положення складаються та змінюються у залежності від політики та суспільного устрою, рівня розвитку продуктивних сил, нових наукових досягнень і характеру очікуваної війни.

Концепція – система поглядів, те чи інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум. Концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю. Очевидно, її можна вважати сурогатною формою теорії. Головне призначення концепції полягає в інтеграції певного масиву знання, у прагненні використовувати його для пояснення, пошуку закономірностей. Проходячи через горнило перевірки фактами, концепція уточнюється як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж. При цьому вона може і не витримати випробування практикою

та бути знехтуваною. Особливо часто це відбувається на тих етапах розвитку науки, коли потреба у поясненні об'єктів зумовлює виникнення безлічі концептуальних підходів, які інтегрують знання та дають більш-менш коректні пояснення

Становлення і розвиток японської зовнішньополітичної стратегії:

Зовнішня політика Японії 50-60-х рр. ХХ ст. Після розгрому японського милітаризму державами антифашистської коаліції у Другій світовій війні, Сполучені Штати Америки, спираючись на домінуючу військову й економічну могутність, перетворилися у головний чинник впливу на розвиток зовнішньополітичної діяльності Японії, особливо у період американської окупації країни (1945-1952 рр.). Під безпосереднім керівництвом американської військової адміністрації була проведена низка реформ, спрямованих на демілітаризацію та демократизацію державних і суспільних інститутів в Японії.

США зіграли ключову роль у повоєнній «реабілітації» Японії, у результаті якої, 8 вересня 1951 р., країна уклала мирні договори з 48 країнами – колишніми військовими супротивниками, окрім СРСР і країн комуністичного блоку. А також цього ж дня підписала Пакт безпеки із США, згідно з яким країна підпадала під захист США. Відповідно до Адміністративної угоди від 28 лютого 1952 р., США отримали право розташовувати збройні сили на території Японії та навколо неї, якщо це буде необхідно для забезпечення миру та безпеки на Далекому Сході. На території Японії була створена мережа військово-морських і військовоповітряних баз США. Американські збройні сили отримали у постійне та тимчасове користування понад 600 військових об'єктів. Таким чином, Японія була включена до сфери впливу США, які істотно посилили свій вплив в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

У новій міжнародній обстановці Вашингтон взяв курс на поступове відновлення японської промислової потужності, на перетворення Японії у потенційного союзника США в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Магістральний напрям післявоєнної політики національної безпеки Японії, що передбачав прискорений економічний розвиток, різке обмеження військових витрат і тісний союз із США увійшов в історію під назвою «Доктрина Йосіди» (за ім'ям Прем'єр-міністра Японії та голови Ліберальної партії у 1946-1954 рр.).

«Доктрина Йосіди» залишалася в основі зовнішньополітичної діяльності кабінетів І. Хатоями (1954-1956 рр.), Т. Ісібасі (1956-1957 рр.), Н. Кісі (1957-1960 рр.), Х. Ікеда (1960-1964 рр.) та Е. Сато (1964-1972 рр.). За цей час Японії вдалося досягти суттєвого економічного прогресу (у 1968 р. країна зайняла 2-е місце у капіталістичному світі за обсягом промислового виробництва); переукласти у 1960 р. договір безпеки із США на більш рівноправній основі; відновити відносини з СРСР та європейськими соціалістичними країнами. Так, у 1956 р. між Японією та СРСР була підписана Спільна японсько-радянська декларація, яка передбачала: припинення стану війни, відновлення миру та добросусідських дружніх відносин; відновлення дипломатичних і консульських відносин між країнами та Протокол про розвиток торгівлі і взаємне надання режиму найбільшого сприяння нації й ін.

Російський дослідник І. Латишев вказує на наступні причини, що спонукали японську сторону стати на такий шлях: давня зацікавленість рибпромислових компаній Японії в одержанні під свій контроль морських вод, які омивають південні Курильські острови, багаті рибними ресурсами й іншими морепродуктами; спроба японської дипломатії повернути південні Курили під свій контроль набувала виняткової стратегічної важливості Курильських островів: той, хто володіє островами, тримає фактично у своїх руках ключі від воріт, що ведуть із Тихого океану в Охотське море; висуваючи територіальні вимоги до СРСР, японські урядові кола розраховували тим самим відродити згаслі після військового розгрому та капітуляції Японії націоналістичні настрої у широких колах японського населення та використати націоналістичні реваншистські гасла для зімкнення цих шарів під своїм ідеологічним контролем; прагнення правлячих кіл Японії догодити США.

У лютому 1957 р. Японія нормалізувала відносини з Польщею та Чехословаччиною, а згодом з Угорщиною, Болгарією та Румунією.

У 50-х рр. ХХ ст. Японії вдалося розвинути відносини з азійськими країнами, а саме: 9 червня 1952 р. була укладена мирна угода Японії з Індією; у листопаді 1954 р. – мирний договір і двосторонній договір про репарації й економічне співробітництво з Бірмою; у 1956 р. – репараційні договори з Філіппінами й Індонезією.

Окрім цього, Японія набула членство у провідних міжнародних організаціях. У 1952 р. вона стала членом Міжнародного валютного фонду та Всесвітнього банку. Після тривалих переговорів у вересні 1955 р. Японія стала членом Генеральної угоди з тарифів і торгівлі. А 18 грудня 1956 р., за підтримки СРСР, Японія стала членом ООН.

На початку 1960-х рр. японська сторона здійснила заходи щодо розширення торгових зв'язків з КНР, відновлених у 1959 р. після річної перерви спричиненої «нагасакським інцидентом» (*«Нагасакський інцидент», або «Інцидент з прапором у Нагасакі» 1958 р. – у травні 1958 р. у місті Нагасакі молодіжне націоналістичне угруповання спустило китайський прапор, розташований над магазином китайських товарів. Японський уряд відмовився робити якінебудь дії. У відповідь ображений китайський уряд розірвав всі економічні та культурні відносини з японськими сусідами, аргументуючи це тим, що Японія не визнає Китайську Народну Республіку як націю. Більше 4 років після цього інциденту між КНР та Японією майже не було ніяких ділових відносин.*

Прем'єр-міністр Японії Х. Ікеда проголосив по відношенню до КНР принцип «відокремлення політики від економіки». У 1962 р. у Пекіні відбулися китайсько-японські переговори, на яких була досягнута домовленість з розширення торгівлі між двома країнами та з поступової нормалізації китайсько-японських відносин. Результатом переговорів стало підписання угоди про розвиток двосторонньої торгівлі на довгостроковій основі, яка отримала назву «угода Ляо – Такасаки» (за іменами керівників делегацій).

Істотне значення для розвитку відносин Японії з СРСР мав обмін офіційними візитами міністрів закордонних справ обох країн. У січні 1966 р. міністр закордонних справ Японії Е. Сііна відвідав СРСР. Результатом візиту було підписання п'ятирічної угоди про товарообіг і платежі на 1966-1970-і рр. У відповідності з другою угодою з квітня 1967 р. встановлювалося пряме повітряне сполучення між Москвою та Токіо.

У липні 1966 р. міністр закордонних справ СРСР А. Громико перебував з візитом в Японії. Це був перший візит міністра закордонних справ СРСР до Японії за всю історію відносин між двома країнами. У результаті візиту була укладена Консульська конвенція, у відповідності до якої у 1967 р. були відкриті генеральні консульства: СРСР – у м. Саппоро та Японії – у м. Находка.

У період перебування Е. Сато на посаді прем'єр-міністра були нормалізовані відносини Японії з Південною Кореєю (1965 р.), Тайванем, створена за активної участі Японії Азійсько-Тихоокеанська рада (1966 р.). Разом з тим за цей період відбувся істотний розвиток радянськояпонських відносин.

Активізація зовнішньополітичної діяльності Японії у 1970-80-х рр. На початку 1970-х рр. доктрина Йосіди трансформується у класичну доктрину національних інтересів, яка складалася з: внутрішньосоціального (суспільна безпека), військового (національна безпека) та зовнішньополітичного (мир і стабільність в усьому світі) компонентів. Цієї доктрини дотримувались уряди Е. Сато (1970-1972), К. Танаки (1972-1974), Т. Мікі (1974-1976) і Т. Фукуда (1976-1978).

За цей період Японія досягла значного економічного розвитку, який в історії країни назвали «золотим віком» або «японським економічним дивом». Зміцнення економічних позицій Японії внесло відповідні корективи в її відносини із США. 17 червня 1971 р. було досягнуто згоди США повернути Японії у 1972 р. адміністративні права на острови Рюкю (Окінава), які після закінчення Другої світової війни знаходились під американським управлінням. Церемонія повернення Окінави була проведена 25 травня 1972 р. з надзвичайною урочистістю. Окінава повністю переходила під японське управління та ставала 47-ю префектурою, але США зберігали за собою право використання військових баз, які там розташовувались.

Відносно СРСР і КНР проводилася політика «дипломатії рівних відстаней».

У 1972 р. Японія встановила дипломатичні відносини з КНР. Японія визнала уряд КНР єдиним законним урядом Китаю, і заявила, що «цілком і повністю» поважає його позицію, яка полягає у визнанні Тайваню невід'ємною частиною території КНР. Одночасно з підписанням спільної заяви міністр закордонних справ Японії заявив, що у зв'язку зі встановленням дипломатичних відносин Японії з КНР японсько-тайванський Договір про мир і дружбу «втратив сенс свого існування і тому припиняє діяти». Разом з тим, відносин з Тайванем Японія зберегла на неурядовому рівні. І в Японії, і на Тайвані були створені відповідні офіційні неурядові організації, яким було доручено займатися питаннями розвитку двосторонніх відносин на «приватній» основі.

Упродовж 1971-1972 рр. Японія значну увагу приділила розвитку відносин з СРСР, особливо у сфері торгово-економічних відносин. У вересні 1971 р. СРСР та Японія підписали другу п'ятирічну угоду на 1971-1975 рр., яка передбачала подвоєння товарообігу у порівнянні з попереднім п'ятирічним періодом. Так, у 1972 р. двосторонній товарообіг між країнами досяг 816 млн. крб. (у 1957 р. коли був укладений торговий договір – 15,4 млн. крб.).

Істотним внеском у розвиток японсько-радянських відносин став візит міністра закордонних справ А. Громико до Японії у січні 1972 р. Міністри закордонних справ обох країн висловились за необхідність започаткування у 1972 р. перегорів щодо підписання мирного договору. Обмін думками з цього приводу був продовжений у Москві у жовтні 1972 р. під час візиту міністра закордонних справ Японії М. Охіра.

Продовженням двостороннього діалогу став візит Прем'єр-міністра Японії К. Танаки до СРСР у жовтні 1973 р., результатом якого стала спільна радянсько-японська заява, яка підкреслювала рішучість обох сторін щодо подальшого розвитку багатогранних двосторонніх відносин, урегулювання питань, які залишилися з часів Другої світової війни, укладення мирного договору. Окрім цього, були підписані угоди про науково-технічне співробітництво та про обмін вченими й аспірантами, друкованими виданнями та розповсюдження інформаційних матеріалів.

У 1976 р. Японія та СРСР підписали новий пакет економічних контрактів, а вже у травні 1977 р. була укладена нова п'ятирічна торгова угода на 1976-1980 рр., яка передбачала збільшення товарообігу приблизно у 1,5 рази.

Окрім цього, у листопаді 1977 р. між Державним комітетом з атомної енергії СРСР та Атомним форумом Японії була підписана угода про співробітництво у сфері використання ядерної енергії у мирних цілях. Проте, не дивлячись на таку активну радянсько-японську економічну співпрацю, у січні 1978 р. під час візиту до СРСР, коли новопризначеному міністру закордонних справ Японії С. Сонода був переданий радянський проект договору про добросусідство та дружбу, то японська сторона фактично відмовилась його обговорювати.

У першій половині 1970-х рр. зовнішньополітична стратегія Японії була зорієнтована на утвердження країни у статусі визначального економічного центру регіонального та глобального масштабів. Тому у 1974 р. Прем'єр-міністр К. Танака відвідав 12 країн Південно-Східної Азії: Філіппіни, Сінгапур, Малайзію, Індонезію, Мексику, Бразилію, Канаду, Австралію, Нову Зеландію, Бірму. Проте, візит керівника японського уряду до цих країн не увінчався успіхом, оскільки викликав акції протесту місцевого населення (особливо у Таїланді й Індонезії) незадоволеного засиллям японських монополій в економіці їх країн. Також, у листопаді 1974 р. Міністр закордонних справ Японії Т. Кімура уперше відвідав країни так званої «Чорної Африки»: Гану, Нігерію, Заїр, Танзанію та Єгипет. Але і там японська політика зазнала критики внаслідок порушення встановлених Радою Безпеки ООН санкцій на торгівлю з ПАР.

З приходом до влади в Японії уряду Т. Міккі, країна, проводячи зовнішньополітичну діяльність і надалі орієнтувалася на зміцнення союзницьких відносин із США. Проте за прем'єр-міністерства в Японії Т. Фукуди, одним з визначальних напрямків зовнішньополітичної діяльності країни став усесторонній розвиток відносин з країнами членами АСЕАН – Філіппінами, Таїландом, Малайзією, Сінгапуром та Індонезією. Так, у

серпні 1978 р. Т. Фукуда здійснив візит до країн АСЕАН і Бірми. У своїх виступах у Куала-Лумпурі на нараді керівників Японії та країн АСЕАН з питань розвитку економічних і політичних зв'язків та у Манілі, він задекларував три принципи зовнішньої політики Японії щодо країн Азії, які отримали назву «Доктрина Фукуда» або «Манільська доктрина». Перший проголошував, що Японія не прагнуче стати потужною військовою державою та рішуче відстоюватиме мир і процвітання у Південно-Східній Азії. Згідно другого принципу, Японія зміцнюватиме відносини взаємної довіри між нею та країнами ПівденноСхідній Азії у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах. Третій принцип передбачав розвиток співробітництва з країнами АСЕАН, одночасно зміцнюючи відносини з усіма країнами Індокитаю в інтересах миру та безпеки в Азії.

Проголошення Прем'єр-міністром Японії Т. Фукудою нової зовнішньополітичної доктрини мало на меті досягнення домінуючого положення у субрегіоні АСЕАН, але у довгостроковій перспективі.

Окрім цього, 12 серпня 1978 р. у Пекіні, після майже п'ятирічних переговорів, був підписаний договір про мир і дружбу між КНР та Японією, який засвідчив багатосторонній характер японської дипломатії.

На початку 1980-х рр. в умовах нового загострення відносин по лінії Схід – Захід в Японії вперше була розроблена доктрина «комплексного забезпечення національної безпеки» (КЗНБ).

Національна доктрина Японії у межах КЗНБ ґрунтувалася на принципах глобальності та неподільності безпеки вільного світу перед лицем радянської загрози. Ця доктрина застосовувалась фактично весь період 80-х рр. ХХ ст. На перше місце була поставлена політична безпека, яка ґрунтувалася на концепції «тристоронності» та формування великого трикутника «США – Японія – Європа», який для Азії доповнювався малим трикутником «США – Японія – Китай».

На другому місці була економічна складова, основною метою якої декларувалася необхідність розв'язання суперечностей Схід – Захід і Північ – Південь. На практиці це означало, що Японія прагнуче до поліпшення міжнародної економіки у вигляді зовнішньої допомоги, перерозподілу боргів і внеску до міжнародних інститутів, орієнтуючись на сприяння американській політиці. Військова складова була поставлена на третє місце та зберігала жорстку орієнтацію на США щодо спільної японсько-американської оборони Японських островів, окрім того запроваджувалась т. зв. 1000-мільна зона оборони.

Доктрина КЗНБ знайшла відображення й у згортанні політичних контактів з СРСР. Був відкладений на невизначений термін офіційний візит до Японії делегації Верховної Ради СРСР, який планувався на січень 1980 р. Були запроваджені економічні санкції щодо СРСР: заборона експорту технологічно складної продукції, обмеження урядового кредитування торгівлі, відмова від розгляду нових проектів довгострокового економічного співробітництва. Призупинено виконання угоди про науковотехнічне співробітництво. Японія бойкотувала ХХІІ Олімпійські ігри у Москві влітку 1980 р. Загострилися на початку 1980-х рр. і територіальні проблеми між країнами. Разом з тим можливість втрати перспективного ринку СРСР зумовила підписання Японією влітку 1981 р. чергової п'ятирічної угоди з СРСР про товарообіг і платежі на 1981-1985 рр.

Отже, якщо за уряду Д. Судзукі відбулася політизація доктрини КЗНБ, то з приходом до влади нового кабінету міністрів восени 1982 р. на чолі з Я. Накасоне був зроблений акцент на її військово-політичних аспектах і нарощуванні військового потенціалу Японії за рахунок активної співпраці із США. Так, у 1983 р. Я. Накасоне здійснив візит до США, під час якого підтвердив орієнтацію Японії на їх військово-політичний союз. У результаті, вже у листопаді 1983 р. була підписана японсько-американська угода, яка встановлювала процедуру передання США японської технології виробництва приладів, обладнання та матеріалів для військової техніки.

Активними були дії уряду Я. Накасоне і щодо розвитку відносин з КНР. У березні 1984 р. відбувся візит Прем'єр-міністра Японії до Китаю. Протягом переговорів було задекларовано

прагнення розвивати дружні відносини на довготривалу перспективу. Також була досягнута домовленість про створення «Японсько-китайського комітету дружби XXI століття» з метою вироблення заходів подальшого поглиблення співробітництва в економічній, науково-технічній і культурній сферах.

Не залишився поза увагою керівництва Японії й асеанівський напрям зовнішньої політики. У травні 1983 р. Я. Накаоне відвідав Філіппіни, Індонезію, Сінгапур, Малайзію, Таїланд і Бруней.

У той же час, японсько-радянські відносини першої половини 1980-х рр. характеризувалися певним дуалізмом. З одного боку активна підтримка Японією зовнішньополітичної стратегії США щодо СРСР призвела до суттєвого скорочення товарообігу між Токіо та Москвою (у 1983 р. скорочення становило більш ніж 20 %, а у 1984 р. – ще 4 %); а з іншого – ділові кола Японії закликали до розвитку взаємовигідних торговоекономічних відносин з СРСР. Тому, з весни 1984 р. японське керівництво почало виступати за «розвиток діалогу» з СРСР. Були відновлені міжпарламентські зв'язки. У жовтні 1984 р. відбувся візит делегації Верховної Ради СРСР до Японії, а у вересні 1985 р. делегація японського парламенту відвідала Радянський Союз.

У березні 1985 р. у Москві відбулася зустріч Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова з Прем'єр-міністром Японії Я. Накаоне. А у 1986 р. – обмін візитами міністрів закордонних справ обох країн. У січні того ж року країни підписали угоди про товарообіг і платежі на період 1986-1990 рр. і Конвенцію про уникнення подвійного оподаткування. У травні 1986 р. під час візиту міністра закордонних справ Японії С. Абе до Москви була укладена міжурядова угода про культурні зв'язки (набула чинності наприкінці 1987 р.).

Проте загальний стан японсько-радянських відносин, за образним виразом М. Горбачова, нагадував жевріюче вогнище, яке не розгоряється, а більше диміло. Ситуація не покращилась і після візиту М. Горбачова до Японії у квітні 1991 р.

Зовнішньополітична стратегія Японії у геополітичних реаліях кін. ХХ – початку ХХІ ст. Розпад СРСР і припинення «холодної війни» перетворили Японію в один з найпотужніших «полюсів сили» регіону, що, зрозуміло, підштовхнуло її на ведення більш активної політики щодо своїх сусідів і стратегічних партнерів.

Аналізуючи зовнішньополітичну діяльність урядів Японії періоду 1990-х рр., варто зазначити, що в її основі стояла т.зв. «доктрина Кайфу», заснована на американській доктрині нового світового порядку Дж. Бушастаршого. На відмінну від попередніх воєнних доктрин Японії акцент у концепції Т. Кайфу робився на забезпеченні миру та безпеки в АТР; повазі свободи та демократії; забезпеченні безпеки та процвітання у світі у рамках відкритої ринкової економіки; захисті навколишнього середовища та гуманітарних стандартах; забезпеченні стабільних міжнародних відносин на основі діалогу та співробітництва.

У другій половині 90-х рр. ХХ ст. концепція Японії була знову переглянута, у результаті чого була прийнята «Доктрина Хасімото», яка порівняно з «Доктриною Кайфу», спрямовувалася на комплексне забезпечення національної безпеки Японії при тісній співпраці із США та європейськими країнами. Основною метою доктрини стала прихована боротьба Японії проти розширення впливу китайського впливу в азійському регіоні за допомогою політичних та економічних методів. Значний вплив на цю доктрину мали Декларація Клінтон-Хасімото з питань безпеки (квітень 1996 р.), в якій сторони підтвердили, що основою їх співробітництва є Договір безпеки та «Основні напрямки співробітництва Японії із США у сфері оборони» (вересень 1997 р.), які регламентували двосторонні зв'язки у військовій сфері. Цим документом розширювався простір дії Договору безпеки 1960 р.: за Японією закріплювалось зобов'язання надавати підтримку США у випадку виникнення загроз у «районах, оточуючих Японію», чіткі географічні кордони яких не визначались. Фактично це положення є стимулюючим щодо підтримки глобальної зовнішньополітичної стратегії США.

У цілому в 90-х рр. ХХ ст. Японія проводила зважену зовнішню політику, віддаючи перевагу традиційним зв'язкам. Співпрацюючи практично з усіма країнами та виступаючи найбільшим фінансовим донором гуманітарних програм ООН, Японія з початку 1990-х рр.

активізувала здобуття інструментів політичного впливу у світовому масштабі. Починаючи з 1979 р., коли Генеральна асамблея ООН вперше розглянула питання про розширення Ради Безпеки ООН та почався процес реформування ООН і донині, Японія є однією з країн, що лобіюють питання можливості отримання у цій організації постійного членства. Японія 9 разів здобувала статус непостійного члена Ради Безпеки ООН.

У 1990-ті рр. Японія помітно активізувала свою діяльність й у південній частині Тихого океану, свідченням чого стала поїздка у травні 1993 р. екс-прем'єр-міністра К. Міядзави до Австралії та Нової Зеландії. Японії активізувалася й у відносинах з Індокитаєм, перш за все з Камбоджею та В'єтнамом. У той же час, і надалі залишалися напруженими відносини країни з Північною Кореєю, що, безперечно, значно послаблювало зовнішньополітичні позиції Японії та звужує поле для її дипломатичного маневрування не тільки у Північно-Східній Азії, але і на всьому Азійсько-Тихоокеанському геополітичному просторі. У 1994 році Японія у Білій книзі оборони вперше назвала загрозою для безпеки у регіоні не Росію, а КНДР, зазначивши дестабілізуючим фактором невирішеність корейської проблеми. Особливо гостро стояла проблема можливого поширення зброї масового знищення у Північній Кореї, що було викликано небажанням КНДР співпрацювати з МАГАТЕ, що викликало занепокоєність усієї міжнародної спільноти.

27 грудня 1991 р. уряд Японії визнав Російську Федерацію як правонаступника СРСР. Але на початку 90-х рр. ХХ ст. відносини між країнами характеризуються як напружені, що пояснювалися невирішеністю питання курільських островів. Найважливішою подією у розвитку відносин між країнами став офіційний візит першого Президента Росії Б.М. Єльцина до Японії 11-13 листопада 1993 р., головним політичним результатом якого стало підписання Токійській декларації та пакета із 16-ти документів, які охоплюють усі аспекти двосторонніх відносин. Токійська декларація констатувала продовження російсько-японського діалогу з питання чотирьох островів. У декларації було зафіксовано намір сторін взаємодіяти у справах розбудови нового міжнародного порядку та повної нормалізації японсько-російських відносин, розширювати політичний діалог, перш за все на вищому рівні, поглиблювати співпрацю у галузі роззброєння, розвивати діалог з проблематики Азійсько-Тихоокеанського регіону.

1-2 листопада 1997 р. у Красноярську відбулася перша в історії відносин Росії та Японії неформальна зустріч керівників двох держав. У Красноярську Президент РФ Б. Єльцин і Прем'єр-міністр Японії Р. Хасімото сформулювали нові принципи російсько-японських відносин: взаємний радіус довіри, взаємна вигода, довготерміновість, тісне економічне співробітництво. Велику увагу приділялося проблемі мирного договору. Керівники обох країн відзначили необхідність розв'язання цього вузла, що затьмарює відносини Росії та Японії.

Під час візиту керівника японського уряду К. Обуті до Москви 13 листопада 1998 р. була підписана Московська декларація про встановлення творчого партнерства між державами.

У цілому ж на японсько-російських політичних відносинах у 1990-х рр. відбивалися періодичні коливання внутрішньополітичного маятника у Росії.

Початок 2000-х рр. ознаменувався новим етапом у концептуальному забезпеченні міждержавного співробітництва Японії з країнами світу. Новою складовою зовнішньополітичного курсу держави було визначено поглиблення взаємовигідного співробітництва із низкою країн Євразії – від держав Північної, Центральної та Східної Європи та Каспійсько-Центрально-Азійського регіону до держав Південно-Східної Азії включно – практично з усіма країнами Євразії. У той же час, серед пріоритетних напрямків зовнішньої політики Японії і надалі залишалися відносини із США та КНР, Республікою Корея та Російською Федерацією.

Модернізація зовнішньополітичної стратегії Японії зумовила позитивну динаміку японсько-російських відносин.

У вересні 2000 р. Президент РФ В. Путін відвідав Японію з офіційним візитом. 9-12 січня 2003 р. відбувся офіційний візит Прем'єр-міністра Японії Дз. Коїдзумі до Росії, за

підсумками якого була підписана Спільна заява про прийняття «Плану дій» – масштабного політичного документу, що відображає досягнуті до цього моменту основні позитивні результати роботи з виконання поставленого у 1998 р. завдання розбудови відносин творчого партнерства між Російською Федерацією й Японією. У цьому документі були визначені напрямки докладання подальших зусиль у таких галузях як поглиблення політичного діалогу, переговори з мирного договору, співробітництво на міжнародній арені, торговельно-економічна взаємодія, розвиток зв'язків у правоохоронній та оборонній сферах, поглиблення культурних і гуманітарних обмінів.

Чергова зустріч керівників двох країн відбулася 9 травня 2005 р. у Москві у рамках заходів, присвячених 60-річчю Перемоги.

Позитивними були і зрушення в економічній сфері. Упродовж 2003-2004 рр. обсяг російсько-японського товарообігу зріс більш ніж у два рази та досяг рекордного за історію двосторонніх відносин показника у 8,85 млрд. дол.

У 2004 р. в ході саміту лідерів «вісімки» у Сі-Айленді (США, 8-10 червня), відбулася зустріч лідерів двох держав, де були обговорені питання економічної взаємодії, розширення двосторонньої торгівлі. У ході переговорів японській стороні було передано проект «Довгострокової програми російсько-японського співробітництва у галузі енергетики». Цей документ стосується як постачань енергоресурсів, так і всієї інфраструктури, включаючи трубопровідну. З російського боку було поставлене питання про налагодження більш тісної співпраці у боротьбі проти незаконного видобутку біоресурсів – морського браконьєрства. В. Путін і Дз. Коїдзумі обговорили також питання участі Японії у Програмі глобального партнерства, яка була прийнята у 2002 р. на саміті «вісімки» у Кананаскісі.

Перспективним напрямком двосторонніх економічних зв'язків стає енергетичне співробітництво, у першу чергу у галузі освоєння нафтогазових ресурсів російського Далекого Сходу та Сибіру. Реальне просування досягнуто у здійсненні проектів «Сахалін-І» й, особливо, «Сахалін-ІІ» на основі УРП (*Угода про розділ продукції (УРП) з освоєння нафтогазоносного шельфу острова Сахалін. Була підписана 22 червня 1994 р. та набула чинності 15 червня 1996 р. З російського боку учасниками угоди стали уряд РФ й адміністрація Сахалінської області. За умовами УРП, російською стороною надаються інвесторові на певний термін і на відшкодувальній основі виняткові права на пошуки, розвідку, видобуток мінеральної сировини на певній ділянці надр і на ведення пов'язаних з цим робіт. Інвестор, у свою чергу, за власний рахунок і на власний ризик зобов'язується забезпечити проведення вказаних робіт*), в яких активно беруть участь великі японські компанії. Загальний обсяг інвестицій у ці два проекти склав близько 20 млрд. доларів.

Разом з тим, територіальні проблеми між країнами залишалися одним з основних каменів спотикання у двосторонніх відносинах, оскільки без вирішення територіальної проблеми Росія та Японія не можуть підписати мирний договір, який так і не був укладений після закінчення Другої світової війни. У 2009 р. уряд Японії неодноразово підкреслював бажання та важливість вирішення Курильського питання, що досить чітко простежувалося під час зустрічі Прем'єр-міністра Японії Ю. Хатоями та Президента Росії Д. Медведева у Нью-Йорку під час участі у 64-й сесії Генасамблеї ООН. А 1 квітня 2010 р. уряд Японії затвердив зміни та доповнення до так званого «Основного курсу зі сприяння вирішення проблеми північних територій».

З приходом до влади в Японії Прем'єр-міністра Н. Кану у 2010 р. основоположними векторами зовнішньої політики країни і надалі залишалися відносини з США, Китаєм і Південною Кореєю, а також розвиток економічних і політичних відносин з РФ та вирішення територіальної суперечки між двома країнами. Відповідні напрями зовнішньої політики Японії спостерігалися і за кабінетів Й. Ноді (30 серпня 2011 р. – 26 грудня 2012 р.) та С. Абе (26 грудня 2012 р. – теперішній час).

Відразу ж після свого повернення у прем'єрське крісло Сіндзо Абе оголосив пріоритетом поліпшення відносин з Москвою. Починаючи з 2012 р. і до 2015 р. між країнами відбулося вже п'ять зустрічей. Частота політичних контактів на вищому рівні вже свідчить

про важливість російського напрямку для японського прем'єра. Проте конфлікт навколо України мало не поставив хрест на його планах: через тиск партнерів по «сімці» Японія змушена була ввести проти Росії санкції. Втім, Токіо проявив чудеса дипломатичної екілібристики, зумівши і задовольнити вимоги лідерів G7, і не погіршити відносини з Москвою. Таким чином, можна відзначити, що за останні десятиліття Росія та Японія зробили значний прорив у двосторонніх відносинах. Було укладено низку постанов і угод, що стосуються відносин двох сусідніх держав, проведено зустрічі та засідання, спрямовані на зміцнення співпраці між країнами та врегулювання територіального питання.

Запам'ятайте ці дати:

1951 р. 8 вересня – Японія підписала Пакт безпеки з США

1952 р. 28 лютого – японсько-американська Адміністративна угода, відповідно якої США отримали право розташовувати збройні сили на території Японії та навколо неї 28 квітня – підписання мирного договору Японії з Тайванем 9 червня – мирна угода Японії з Індією

1952 р. – Японія стала членом Міжнародного валютного фонду та Всесвітнього банку

1954 р. 8 березня – Японія та США підписали Угоду про допомогу в забезпеченні взаємної оборони Листопад – японсько-бірманський мирний договір і двосторонній договір про репарації і економічне співробітництво

1955 р. Вересень – Японія стала членом Генеральної угоди з тарифів і торгівлі

1956 р. 1956 р. – репараційні договори Японії з Філіппінами й Індонезією 19 жовтня – Спільна японсько-радянська декларація про припинення стану війни, відновлення миру та добросусідських дружніх відносин 18 грудня – за підтримки СРСР, Японія стала членом ООН

1957 р. Лютий – Японія нормалізувала відносини з Польщею та Чехословаччиною 1960 р.

19 січня – японсько-американський договір про взаємну співпрацю та безпеку

27 січня – заява СРСР про відмову щодо розгляду питання про передачу островів Японії

1965 р. – нормалізація японсько-південнокорейських дипломатичних відносин

1966 р. 16 червня – за активної участі Японії створено Азійсько-Тихоокеанська рада

1972 р. 25 травня – США повернули Японії адміністративні права на острови Рюкю (Окінава), які після закінчення Другої світової війни знаходились під американським управлінням

29 вересня – японсько-китайська заява про нормалізацію відносин

1978 р. 12 серпня – у Пекіні був підписаний японсько-китайський договір про мир і дружбу

1983 р. Листопад – підписана японсько-американська угода, яка встановлювала процедуру передання США японської технології виробництва приладів, обладнання та матеріалів для військової техніки

1993 р. 11-13 листопада – офіційний візит першого Президента Росії Б.М. Єльцина до Японії, у результаті якого між країнами була підписана Токійська декларація

1996 р. Квітень – Японія та США підписали Декларацію Клінтон-Хасімото з питань безпеки

1997 р. 1-2 листопада – у Красноярську відбулася перша в історії відносин СРСР та Японії неформальна зустріч керівників двох держав 2010 р. 1 квітня – уряд Японії затвердив зміни та доповнення до так званого «Основного курсу зі сприяння вирішення проблеми північних територій»

Питання для самоконтролю:

1. У чому полягає відмінність між японсько-американським договором безпеки 1951 р. та 1960 р.?

2. Чому Японія погодилася на підписання Спільної декларації з СРСР у жовтні 1956 р.?

3. У чому полягає зміст радянсько-японських територіальних суперечностей у повоєнний період?

4. Який фактор став основоположним у налагодженні японсько-південнокорейських відносин у 60-х рр. ХХ ст.?

5. Які причини викликали зростання ролі Японії у військовополітичній стратегії США в Азії у 70-ті рр. ХХ ст.?
6. У чому полягає суть доктрини «Комплексного гарантування національної безпеки»?
7. Яка відмінність між «Доктриною Хасімото» та «Доктриною Кайфу»?
8. У чому, на Вашу думку, полягають основні здобутки та проблеми японсько-російських, японсько-американських та японсько-китайських відносин?
9. Чому Японія активно намагається вирішити територіальне питання з Російською Федерацією на сучасному етапі? 10. Чи може ситуація в Україні вплинути на японсько-російські відносини?

Лекція 6. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ КОРЕЙСЬКОГО ПІВОСТРОВА

[1] С. 35-42; [5] С.20-32, 39-54; [15] С.32-54; [16] С.25-39.

- 1) Міжнародне значення Корейського півострова. Північ і Південь як два антагоніста:
- 1.1 Корейський півострів в міжнародних відносинах 50-60-х рр. ХХ ст.
 - 1.2 Корейський півострів в умовах міжнародної розрядки (60-80-ті рр. ХХ ст.).
 - 1.3 Сучасна ситуація на Корейському півострові. Ядерна проблема Північної Кореї. Перспективи возз'єднання Кореї.
 - 1.4 Позиції Сеула і Пхеньяна щодо безпеки на Корейському півострові. Шестисторонній процес і його значення.
- 2) Зовнішньополітичні пріоритети корейських держав:
- 2.1 Альянс Сеула з Вашингтоном. Відносини РК з державами північно-Східної Азії і Південно-Східної Азії.
 - 2.2 Дипломатія і зовнішня політика КНДР.

Ключові поняття:

Нові індустріальні країни (НІК) – країни, що за відносно короткий час створили значний промисловий потенціал, розвинули сучасні галузі економіки, різко збільшили свій промисловий експорт; здійснили стрибок від типової для країн, що розвиваються, відсталої економіки, до високорозвиненої. НІК «першої хвилі» у Східній Азії: Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг («азіатські тигри» або «азіатські дракони»); НІК «другої хвилі»: Малайзія, Таїланд, Індонезія.

Зовнішня політика – це частина міжнародних відносин, діяльність держави й інших політичних інститутів суспільства щодо здійснення своїх інтересів і потреб на міжнародній арені. Головною метою зовнішньої політики є забезпечення сприятливих умов для реалізації інтересів тієї чи іншої держави, забезпечення національної безпеки та добробуту народу.

«38 паралель» – розмежувальна лінія бойових дій радянських та американських військ у Кореї, лінія розколу Кореї на Південь і Північ, кордон між Республікою Кореєю та Корейською Народною Демократичною Республікою.

«Північна дипломатія» – зовнішня політика Республіки Корея періоду президентства Ро Де У (1988-1993 рр.), спрямована на розширення контактів Південної Кореї з країнами Східної Європи та Китаєм, шляхом встановлення дипломатичних відносин, інтенсивних торговельних та економічних зв'язків.

Рух неприсядання – міжнародне об'єднання держав, що розвиваються, які проголосили основою свого зовнішньополітичного курсу неучасть у військово-політичних групах та угрупованнях. Організаційно оформився у вересні 1961 р. на Першій конференції

неприєднаних країн у Белграді; у ній взяли участь представники 25 країн; сьогодні до нього входять 119 держав.

Нейтралітет – неучасть у війні, а у мирний час відмова від участі у військових блоках.

Концепція «двох Китаїв» – зовнішньополітична концепція визнання де-факто одночасно двох незалежних китайських держав – Китайської Народної Республіки та Тайваню («Китайської Республіки»).

Азійська фінансова криза – економічна криза, що охопила спочатку такі країни як Таїланд, Філіппіни, Індонезію, Малайзію, Південну Корею, а згодом поширилась на Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Криза вибухнула у липні 1997 року і стала найсерйознішим потрясінням світової економіки у 1990 роках. Після багатьох років швидкого зростання економіки, азійські країни раптово увійшли у глибоку рецесію. У цей час відбулося найбільш масштабне падіння фондового ринку Азії з часів Другої світової війни.

Південно-Східна Азія (ПСА) – субрегіон Азії, до якого належать держави М'янма, Таїланд, Малайзія, Сінгапур, Лаос, Камбоджа, В'єтнам, Філіппіни, Індонезія, Бруней, Східний Тимор.

Дипломатія «сонячного світла» – політика Президента Республіки Корея Кім Де Чжуна (1998-2003 рр.), щодо Корейської Народної Демократичної Республіки, основою якої є принцип толерантності та компромісу.

Корейська проблема – має комплексний характер і включає низку аспектів: ядерне, ракетне озброєння Корейської Народної Демократичної Республіки, проблему об'єднання двох корейських держав

Міжнародне значення Корейського півострова. Північ і Південь як два антагоніста

Зовнішня політика та міжнародне становище нових індустріальних країн у період холодної війни: У 60-80-ті роки ХХ ст. виокремилася група нових індустріальних країн (НІК), які здійснили форсований економічний прорив, розвиваючи наукоємні галузі виробництва, орієнтовані на експорт. До складу цієї групи у Східній Азії увійшли Республіка Корея (РК), Гонконг, Сінгапур, Тайвань, які отримали назву «економічні дракони/тигри», за високі темпи зростання економіки й експорту. Це нові індустріальні країни першої хвилі. У 80-90-ті роки ХХ ст. їх модель розвитку почали копіювати й інші азійські країни (Малайзія, Індонезія, Філіппіни, Таїланд), що утворили групу НІК другої хвилі. Особливістю індустріалізації НІК Східної Азії було масштабне залучення прямих іноземних інвестицій. Економічне піднесення «азійські дракони» досягнули такими стрімкими темпами, що до сьогодні цей випадок є безпрецедентним в історії.

Республіка Корея. Звільнення Кореї від японців на останньому етапі Другої світової війни відкривало перед корейським народом можливість національного відродження. Однак радянсько-американське геополітичне протистояння періоду холодної війни призвело у 1948 р. до розколу Корейського півострова на Корейську Народну Демократичну Республіку (на чолі з Кім Ір Сенгом), яка орієнтувалася на СРСР і Республіку Корея (на чолі з Лі Син Маном), яка орієнтувалася на США. Підкреслимо, що 12 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН резолюцією визнала «єдиною законною» проголошену 15 серпня 1948 р. Корейську Республіку зі столицею у Сеулі.

КНДР, яку підтримував СРСР, взяла курс на об'єднання Кореї. 25 червня 1950 р. північнокорейські війська перейшли демаркаційну лінію, що розділяла обидві Кореї та розпочали стрімкий наступ на Південь. Для того, щоб не допустити радянської експансії на Корейський півострів, США вступили на боці РК у Корейську громадянську війну 1950-

1953 рр. 7 липня 1950 р. резолюція РБ ООН санкціонувала створення військ ООН для участі у війні та доручила США командувати цими військами. До жовтня 1950 р. війська США окупували значну частину КНДР, зайняли її столицю – Пхеньян і наблизилися до кордонів Китаю. Тоді на допомогу КНДР прийшли військові частини Китайської Народної Республіки (КНР), що офіційно діяли як добровольці. Влітку 1951 р. розпочалися мирні переговори. Лише 27 липня 1953 р. була укладена Угода про перемир'я, що передбачала створення демаркаційної лінії по «38 паралелі», тобто зафіксувала встановлення територіального статусу, що існував на півострові до початку війни.

У часи Холодної війни конфронтаційний характер радянськоамериканських відносин не сприяв пошуку шляхів вирішення корейського питання. Після завершення Корейської війни, Республіка Корея зайняла проамериканську позицію, поділяючи її антикомуністичну політику. США і РК підписали у жовтні 1953 р. Договір про взаємну оборону (згідно якого США взяли на себе зобов'язання надати підтримку РК у разі зовнішньої агресії; на півдні півострова зберігалися на постійній основі американські війська) та військово-економічну угоду. У період становлення РК, її зовнішньополітична діяльність була зосереджена на відносинах із США, що стали для неї основним джерелом політичної, військової й економічної допомоги.

У 1960 р. Лі Син Ман був усунутий від влади у результаті народного повстання. Незабаром управління країною перейшло до Пак Чон Хі (1961- 1979 рр.). Саме він при антидемократичній внутрішній політиці провів успішні економічні реформи, що вивели РК до групи нових індустріальних держав. Економічне відродження здійснювалося під жорстким контролем держави і було спрямоване на формування ринкових відносин, залучення іноземних капіталовкладень фінансових і технологічних, завоювання зовнішніх ринків, у цілому орієнтована на експорт стратегія розвитку.

Вашингтон і Сеул продовжували розвивати всебічні двосторонні відносини, насамперед військово-політичні. РК підтримала США у В'єтнамській війні, що призвело до зміцнення їх відносин. У жовтні 1964 р. були встановлені дипломатичні відносини РК з Південним В'єтнамом. У серпні 1965 р. Сеул прийняв рішення про відправлення військ до В'єтнаму, які знаходились там до 1973 р. (близько 55 тис. військових). США взяли всі витрати, пов'язані з діяльністю корейських військ у В'єтнамі, і надали величезну військово-економічну допомогу РК за участь у цій війні. Ця допомога позитивно вплинула на економічні реформи у країні.

Необхідно зазначити, що РК входила до Азійсько-Тихоокеанської ради (АЗПАК), створеної у 1966 р. До складу цієї організації увійшли окрім РК, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Таїланд, Філіппіни, Малайзія (до 1973 р.), Південний В'єтнам (до 1975 р.) і Тайвань. Метою організації було розширення економічного, науково-технічного та культурного співробітництва країн, що входять до неї. АЗПАК підтримував політику США щодо Республіки В'єтнам, Китайської Народної Республіки, тайванського та корейського питань.

Після військово-політичної невдачі у В'єтнамі, Президент США Р. Ніксон проголосив у червні 1969 р. нову доктрину політики США в Азії. Відповідно до якої США зберігали договірні зобов'язання перед РК, при цьому вони прагнули звести до мінімуму у майбутньому можливість особистої участі американських військ у локальних конфліктах в Азії. Для досягнення цієї мети передбачалося часткове виведення американських військ. У 1971 р. чисельність їх військ у РК була скорочена з 60 тис. до 42 тис. чоловік. Разом з тим, були вжиті широкомасштабні заходи для посилення самостійності військової ролі Сеула. У 70-і роки ХХ ст. у РК була розміщена американська ядерна зброя, яка розглядалася США, як ефективний засіб стримування можливого нападу КНДР. У 1976 р. проведені перші

американсько-південнокорейські військові маневри «Тім Спіріт». У 1978 р. сформовано об'єднане командування збройних сил для координації дій американських підрозділів та армії збройних сил РК.

В умовах загострення міжнародних відносин (пов'язано з введенням радянських військ у грудні 1979 р. в Афганістан) відновлення тісного співробітництва із Сеулом було визначено адміністрацією Р. Рейгана однією з першочергових задач. Вашингтон збільшив чисельність своїх збройних сил у 1981 р. на півдні Кореї, при цьому наголос робився на якісне їх вдосконалення. Стали регулярними спільні військові маневри за участю усіх видів збройних сил. У 80-х роках ХХ ст. відносини між США та РК піднялися на новий рівень, що характеризувався розширенням участі США у модернізації збройних сил РК, але вже не у формі допомоги, як це було до 1977 р., у період економічної та політичної слабкості режиму, а на кредитній основі. США підтримували Сеул у міжкорейському питанні та розвитку економічних зв'язків. У контексті «зрілого партнерства» збільшилися прямі американські інвестиції та товарообіг між країнами. Відносини між державами поступово склалися у систему взаємозалежності, що визначалася американськими військово-політичними гарантіями безпеки РК і широким торгово-економічним обміном.

Оскільки Республіка Корея у часи холодної війни була членом західного блоку, вона розширювала свої міжнародні зв'язки шляхом зміцнення відносин з традиційними союзниками Заходу та встановлення співробітництва з країнами третього світу. Так, у липні 1963 р. Південна Корея офіційно встановила відносини з Європейським Економічним Співтовариством. Одразу прориву у відносинах не відбулося.

Ситуація змінюється у кінці 1960-х років, коли південнокорейська економіка почала швидко розвиватися. Більшість країн Західної Європи встановили дипломатичні відносини з Сеулом, країни соціалістичного табору на чолі з СРСР визнали Пхеньян. У 1960-х рр. були встановлені дипломатичні відносини Південної Кореї з Австралією, Новою Зеландією (з 70-х років двосторонні відносини розвиваються як у політичній, так і у торговельно-економічній сферах).

Офіційні міждержавні зв'язки між країнами Латинської Америки та Кореєю відбулися у кінці 1950-х рр. До середини 1960-х рр. Південна Корея встановила офіційні відносини з більшістю латиноамериканських країн. Її зовнішня політика 1960-80 рр. щодо країн Латинської Америки ґрунтувалася на антикомунізмі та забезпеченні еміграції корейців у регіон.

У часи біполярності Південна Корея підтримувала дипломатичні відносини з урядом Тайваню, який вважав себе єдиним законним урядом всієї території Китаю. У 1970-ті рр. Республіка Корея і Тайвань розвивають торгово-економічне співробітництво. Дипломатичних відносин у РК з Китайською Народною Республікою, відповідно, не було.

Відносини між Кореєю та Японією, розірвані у кінці Другої світової війни, були нормалізовані у 1965 році. Після підписання Договору про основи взаємовідносин між РК та Японією. Відносини між державами мали суперечливий характер через розбіжності з економічних і територіальних питань. Разом з тим, відновлення двосторонніх відносин стало одним з базових елементів для економічного розвитку РК. Японія стала важливим джерелом допомоги, прямих інвестицій і технологій для південнокорейської модернізації. США активно підштовхували дві країни до нормалізації відносин, задля зміцнення військової безпеки у АТР по лінії РК – Японія – США.

З 1970-х рр. дипломатичні зусилля Республіки Корея були спрямовані на мирне та незалежне об'єднання півострова. Політика розрядки, яку здійснювали США та СРСР, американсько-китайське зближення сприяли початку процесу міжкорейського діалогу. Так, 4 липня 1972 р. була підписана заява двох країн про три принципи об'єднання Кореї

(самостійність, мирний шлях, прагнення до національної консолідації за допомогою переговорного механізму). У середині 1980-х рр. знову поновився міжкорейський діалог.

Республіка Корея у 70-ті роки ХХ ст. коригує свій зовнішньополітичний курс через низку причин (до червня 1971 р. завершено виведення 20 тис. американських військовослужбовців з Південної Кореї, нормалізація китайсько-японських і китайськоамериканських відносин). 23 червня 1973 р. Президент РК Пак Чон Хі у Спеціальній заяві про зовнішню політику мирного об'єднання Кореї проголосив, що ґрунтуючись на принципі рівності та взаємної вигоди, РК проводить політику відкритих дверей щодо всіх держав світу, включаючи СРСР і КНР, незважаючи на ідеологічні розбіжності та відмінності у суспільно-політичних системах. У 1980 р. наступний Президент РК Чон Ду Хван проголосив прагнення Сеулу не тільки до нормалізації відносин з країнами соціалістичного табору (країнами – союзниками КНДР). Підкреслювалося, що РК не проти нормалізації відносин між своїми союзниками та КНДР.

Успішний економічний розвиток Республіки Корея сприяв зміцненню її позицій на міжнародній арені. Так, Південна Корея упродовж 1980-х рр. укріплювала свої зв'язки з союзниками, розвивала відносини співробітництва з усіма країнами та брала активну участь у роботі міжнародних організацій. У 1982 р. Чон Ду Хван здійснив низку офіційних візитів до країн Африки, а у 1986 р. – до Європи. З середини 1980-х років Південна Корея здійснює перші кроки щодо налагодження відносин з країнами Східної Європи. Одним з головних досягнень у діяльності Чон Ду Хвана було проведення у РК Азіатських ігор 1986 р. та Олімпійських ігор 1988 р.

У кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. Сеул скористався епохальними змінами, що відбулися у Східній Європі та Радянському Союзі, завершенням Холодної війни, активно проводячи політику «північної дипломатії» Президента Ро Де У. «Північна політика» – курс, спрямований на розширення контактів Південної Кореї з країнами Східної Європи та Китаєм, шляхом встановлення дипломатичних відносин, інтенсивніших торговельних та економічних зв'язків. Так, у 1989 р. РК встановила дипломатичні відносини з Угорщиною та Польщею. «Північна політика» РК і перебудова М. Горбачова стали основою для встановлення дипломатичних відносин між РК і СРСР (1990 р.). Республіка Корея встановила і перші офіційні контакти з АСЕАН у листопаді 1989 р., тоді був створений спільний комітет зі співробітництва «АСЕАН – Корея». РК отримала статус повноправного регіонального партнера АСЕАН у липні 1991 р., це дало їй змогу поглибити співробітництво з країнами АСЕАН.

Також звернемо увагу на стратегію економічного розвитку Китаю. Так звана стратегія "Подвійної циркуляції" не є цілком новою, але доводить, що китайське керівництво терміново шукає відповідь на торговельний конфлікт зі США.

Пожавити внутрішню кон'юнктуру та зменшити залежність від експорту – саме це закладено в основу нової китайської економічної стратегії "Подвійної циркуляції". Ця концепція має стати новим орієнтиром для китайської економіки та скоротити залежність Піднебесної від торгівлі зі США. «Це вказує на усвідомлення Китаєм того факту, що у найближчі два десятиліття він вже не зможе так сильно покладатися на торгівлю, як це було у попередні десятиліття», каже аналітик американської Hinrich Foundation Стівен Олсон.

Варто відзначити, що у регіоні зберігається низка дестабілізуючих чинників: неконтрольована регіональна гонка озброєнь; проблема Корейського півострова; тайванська проблема; територіальні претензії; небезпека розповсюдження ракетних та ядерних технологій тощо. Саме в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні нині перебувають країни, що найшвидше у світі збільшують свій військовий потенціал. Особливо це стосується Індії та Пакистану, котрі провели випробування ядерної зброї.

Зміщення глобального економічного центру в Азію зумовлене передусім зростанням КНР, функціонуванням у регіоні індустріального гіганта – Японії, а також «нових індустріальних країн» Азії: Республіки Корея, Сінгапуру, Таїланду та низки інших країн, які мають високі темпи щорічного зростання ВВП і проводять ринково орієнтовану політику. Така особливість Азіатсько-Тихоокеанського регіону формує стійку тенденцію до його перетворення на важливий центр світової політики й економіки, який може реально конкурувати з Євroatлантичним регіоном.

На даний час можна прогнозувати два найбільш вірогідних геополітичних сценарії розвитку подій в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Сценарій перший – Китай і США проти Росії та Індії. Цей американський сценарій, який прогнозує З. Бжезинський, інтерпретує головну лінію китайської геостратегії в дусі ідей стародавнього китайського стратега Сунь Цзи: «...Розмити американську владу в регіоні до такої міри, щоб ослаблена Америка відчула необхідність зробити своїм союзником Китай, який користується регіональним впливом, а згодом мати Китай, який вже стане впливовою світовою державою, своїм партнером. До цієї мети потрібно прагнути і її треба досягати таким чином, щоб не підштовхнути ані розширення оборонних масштабів американо-японського альянсу, ані заміни американського впливу в регіоні японським».

Дійсно, процес об'єднання Китаю розвивається швидкими темпами і в разі сприятливого завершення може привести до того, що США і Японія не зможуть йому протистояти, і їм залишиться тільки прагнути тримати його під контролем через стратегічне зближення з Китаєм.

Сценарій другий – «морська сила» проти «континентального блоку» (США, Японія і Об'єднана Корея проти Китаю, Росії та Індії). Цей сценарій передбачає зміцнення існуючого союзу США і Японії, що приведе до об'єднання двох Корей під егідою американського впливу. У результаті загостряться суперечності як на російському Далекому Сході, так і всередині АТР: між Китаєм, Японією і США. Таким чином геополітичні інтереси Росії і Китаю значно зближаться: вони будуть змушені піти на більш тісний військово-політичний союз для захисту від американського тиску в регіоні.

За умов розвитку цього сценарію в АТР можуть утворитися дві сфери впливу – американо-японсько-корейська (західна) і китайсько-індійсько-російська (східна). Важко припустити, що ця рівновага виявиться мирною і стійкою. Скоріше за все, такий геополітичний розкол може сприяти гонці озброєнь і стимулювати утворення великих військових блоків, що загрожує ескалацією напруженості в даному регіоні.

Висновки. Отже, розвитку політико-економічних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні притаманна стала тенденція зростання ролі Китаю та Індії, намагання Росії посилити свій вплив на процес перерозподілу балансу сил в регіоні, а також відносного зниження активності США в цьому регіоні через ситуативне переорієнтування цієї держави на Східну Європу.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон – не лише стрімко розвивається в економічній галузі, але також відзначається високою інтенсивністю й різноспрямованістю тенденцій економічного розвитку. Зараз політика регіону викликає високий інтерес своєю стабільністю, цілеспрямованістю, функціонуванням значної кількості регіональних інтеграційних об'єднань та активізацією впливу й контролю одразу трьох великих економічних центрів – США, Китаю та Японії.

Питання до самоконтролю:

1. Охарактеризуйте зовнішню політику Республіки Корея у період холодної війни.

2. Визначте, яку роль відігравав американсько-південнокорейський союз у часи холодної війни та яку роль відіграє сьогодні?
3. Проаналізуйте зовнішньополітичні пріоритети Південної Кореї після розпаду Радянського Союзу.

Лекція 7. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ІНДІЇ

. [1, с. 66-73; 3, с. 55-59, с. 62-68, с. 71-72; с. 68-72, 6, с.75-99].

- 1) Зовнішньополітичний курс Індії в ХХ ст.:
 - 1.1 Міжнародне становище Індії в перші десятиліття незалежності (1940-1980-ті рр.).
 - 1.2 Основні напрямки зовнішньополітичного курсу Індії в кінці ХХ ст.
- 2) Напрями сучасної зовнішньої політики Індії:
 - 2.1. Взаємовідносини Індії з країнами Східної Азії.
 - 2.2. Взаємовідносини Індії з РФ і США.
 - 2.3. Діяльність Індії в міжнародних організаціях.

Зовнішньополітичний курс Індії в ХХ ст.

В географічному відношенні регіон складається з південної півострівної частини Азійського континенту з прилеглими до нього материком і островами Індійського океану.

Центральне місце в геополітичному просторі Південної Азії посідає Індія, одна з двох (після Китаю) найбільших за чисельністю населення країн світу. На початку ХХІ ст. (за даними на 2001 рік) її населення вже складало понад 1 млрд 27 млн осіб. Із демографічної точки зору Південноазійський регіон належить до числа найбільш «насичених». Наприклад, щільність населення в Бангладеш є однією з найвищих у світі й складає понад 1 тис. осіб на 1 кв. км. За загальною кількістю населення цей регіон перевищує китайське (пропорція: 1,4 млрд до 1,3 млрд осіб) і становить близько 1/4 населення світу

Природно, що масштабні геополітичні характеристики визначають відповідні роль і значення цього регіону в сучасній системі міжнародних відносин.

Регіоналізація як одна з провідних тенденцій сучасного світового розвитку, яка може з певною часткою ймовірності привести до формування багатопольярного світу в майбутньому, заслуговує на увагу з погляду ретельного дослідження особливостей її розвитку та стану в Південноазійському регіоні. Суттєвим є те, що регіоналізація включає в себе два найважливіших процеси: 1) формування регіональної держави (з властивою їй регіональною політикою) і 2) розвиток регіональної інтеграції. Ряд зарубіжних дослідників справедливо зазначали, що ці два процеси регіоналізації, як правило, суперечать один одному. Однак, останнім часом ситуація поступово змінюється, і в певній мірі ці зміни ми можемо спостерігати в Південній Азії.

Водночас, регіоналізація виступає в сучасному світі як комплексне (багатогранне) явище і складається з цілого ряду чинників: політичних, економічних, воєнно-політичних і культурно-цивілізаційних. Головною особливістю регіоналізації в Південній Азії є те, що переважна більшість цих чинників була дуже несприятливою в минулому, і тільки останнім часом спостерігаються певні тенденції поліпшення ситуації. В контексті дослідження процесу формування регіональної держави доцільно зробити короткий аналіз регіональної політики Індії в Південній Азії на зламі ХХ–ХХІ ст. в її основних вимірах: організаційно-політичному, військово-політичному й економічному.

Організаційно-політичний вимір, в першу чергу, необхідно досліджувати в площині феномена асиметрії, який істотно виділяє Південну Азію на тлі інших регіонів світу. Ця асиметрія проявляється в тому, що на частку Індії припадає 73,4 % території регіону, 76,5 % населення і майже 80 % валового національного продукту. Природне домінування однієї країни в регіоні унікальне й визначає особливості регіональної обстановки, форм і напрямів індійської регіональної політики.

Домінування Індії викликало в інших країнах регіону недовіру до «потужного» сусіда, породжувало обстановку невпевненості в своїх силах. Все це призвело до активізації їх спроб зміцнити своє становище на регіональній і міжнародній арені шляхом опори на великі держави світу (тобто розвивати «вертикальні» зв'язки), а також до прагнення виносити невирішені питання у відносинах з Індією на суд міжнародного співтовариства. Цікавим у цьому відношенні може бути приклад Шрі-Ланки, яка намагалася отримати статус країни Південно-Східної Азії і зверталася з проханням прийняти її до АСЕАН.

Виступи політичних діячів, численні публікації в наукових і популярних виданнях в останні десятиліття ХХ ст. свідчили про те, що майже всі сусідні з Індією країни звинувачували її в гегемонізмі (хоча добре відомо, що керівництво Індії неодноразово йшло на певні поступки сусідам, не раз жертвуючи власними інтересами).

Малі регіональні країни посилили координацію своєї діяльності, щоб виступити «єдиним фронтом» для обмеження впливу Індії ще в першій половині 80-х років. Зокрема, правлячі кола Непалу постійно заявляли про необхідність використання гідроенергетичного потенціалу країни на підставі регіонального співробітництва (а не лише за участю Індії). У свою чергу, під час індо-бангладешських переговорів про використання вод Гангу представники Бангладеш пропонували підключити до переговорів і Непал.

Зростання економічного й політичного впливу Індії призвело до того, що з середини 80-х років малі країни активізували політичні та економічні зв'язки одна з одною. У цей період різко зміцнилися військові контакти між Пакистаном і Шрі-Ланкою (зокрема, в 1985 р. значна частина ланкійських військовослужбовців навчалася в Пакистані техніці антиповстанських дій). Ще з 1978 р. почало розвиватися пакистано-бангладешське військове співробітництво; надзвичайно цікавим є той факт, що 1984 року під час візиту міністра оборони Пакистану до Дакки Бангладеш було запропоновано укласти військовий союз з Пакистаном. Природно, що активізація військово-політичних контактів між малими країнами викликала побоювання в Індії.

Напружена регіональна обстановка доповнювалася ускладненнями геополітичного характеру. Зокрема, Індія була серйозно стурбована розвитком контактів КНР з державами регіону. Добре відомо, що Пакистан виступав одним з надійних партнерів КНР в Азії. Більш того, Китай надавав істотну економічну допомогу Непалу і Бангладеш, розширив військові поставки до Бангладеш і Шрі-Ланки.

Найбільшу стурбованість Індії в регіоні викликала політика США, яка однозначно оцінювалася як прагнення створити «антиіндійський» фронт для обмеження впливу Індії в Південній Азії і в усьому афро-азіатському світі.

Зовнішньополітичний курс США щодо Південної Азії був основним фактором, який заважав розвитку індійсько-американських відносин на рубежі вказаних століть.

Однак, кардинальні зміни на глобальному рівні, що почалися ще у 90-ті роки ХХ століття, привели до поступової відмови США й Китаю від проведення політики «стримування» Індії. Ці зміни істотно відбилися на регіональній політиці Індії і всій системі регіональних відносин у Південній Азії. З крахом біполярної системи найбільше побоювання в Індії викликала перспектива виникнення однополюсного світу. Саме це побоювання, а також головне стратегічне завдання – перетворення на державу світового рівня – підштовхнули Індію на вироблення практичних заходів щодо зближення з Китаєм, Японією, Німеччиною, країнами Південно-Східної Азії. Почався також процес поліпшення індійсько-американських відносин, який відбивав зміни, що відбулися у зовнішньополітичному курсі США щодо Південної Азії загалом.

Характеристику політичних чинників, які впливали на регіональну політику Індії на глобальному (1) і регіональному (2) рівнях, необхідно доповнити аналізом внутрішньополітичних чинників (3). Суттєвою особливістю впливу факторів третього рівня виступає неординарна ситуація: мозаїка політичного життя, часті зміни партій біля керма політичної влади, безсумнівно, впливали на зовнішню (в даному випадку південноазійську) політику країни, але цей вплив не був надзвичайно суттєвим. *Усі великі політичні індійські сили:*

Індійський національний конгрес (ІНК), Джаната парті (ДП), Національний фронт (НФ), Бхаратія джаната парті (БДП) – поділяли єдину точку зору на стратегічні напрями й завдання зовнішньополітичного курсу в Південній Азії, однак певні розбіжності спостерігалися в методах їх досягнення. Стрижнем такої єдності стосовно зовнішньополітичних цілей і завдань можна вважати принцип, який підтримували всі політичні сили країни: принцип «єдиної історії і єдності географії» для всього регіону Південної Азії, в якому саме Індія покликана відігравати роль «природного» лідера і «центру тяжіння».

Розбіжності спостерігалися тільки в мірі «тиску» чи «не тиску» на малі країни. Так, аналіз регіональної політики Індії в 70–80-х роках минулого століття свідчить, що уряди ІНК (до 1977 р. і після 1980 р.) займали жорсткішу позицію стосовно країн Південної Азії. Ймовірно, це було пов'язано з традиційним підходом ІНК до цих країн, який був сформований ще Дж. Неру.

Зокрема, він відзначав, що маленька національна держава приречена на загибель, і що вона може вижити в якості культурно-автономної території, але не як незалежне політичне утворення.

Можна навести кілька прикладів «тиску» ІНК і здійснюваної ним політики «послаблення» інших партій. Так, досягнувши визнання своїх домінуючих позицій в регіоні після 1971 року (мається на увазі перемога Індії в Індо-пакистанській війні 1971 року й утворення Бангладеш), уряд ІНК, який використовував метод силового «тиску», приєднав Сіккім як 22-й штат Індії і закріпив тим самим свої військово-стратегічні позиції в Гімалайському регіоні.

Уряд Джаната парті (ДП), який прийшов до влади в 1977 р., проголосив політику так званого «послаблення», «істинного неприєднання» і заявив про намір спиратися на «вигідні двосторонні відносини» з країнами Південної Азії.

Під час перебування ДП при владі відбулися обміни офіційними візитами керівників Індії і країн Південної Азії, метою яких було встановлення більш тісних контактів. У 1977 р. між Індією і Бангладеш було підписано угоду про розподіл вод Гангу у зв'язку з використанням дамби, побудованої Індією для запобігання засмічення мулом акваторії порту Калькутти (тепер – Колкати). З точки зору Бангладеш, ця дамба заважала зрошенню земель на її території.

Індія пішла на поступки, погодившись на більш сприятливий для бангладешського боку розподіл вод (хоча в той же час західнобенгальське населення Індії розцінило цю поступку як вагому втрату для себе). У наступному 1978 р. індійський уряд пішов на значні поступки й Непалу: були підписані окремі угоди про торгівлю і транзит між Індією і Непалом, в них була надзвичайно зацікавлена непальська сторона.

Але в подальшому, як зазначала більшість індійських і західних дослідників, уряд І. Ганді (ІНК, 1980–1984 рр.) взяв на озброєння своєрідну південноазійську «доктрину Монро», згідно з якою жодна з країн Південної Азії не повинна була отримувати будь-яку військово-політичну допомогу ззовні без узгодження з Індією (що означало рецидив певного «тиску»). Цікаво, що наступний уряд ІНК на чолі з Р. Ганді (1984–1989 рр.) зрозумів, що жорстка позиція призводить до ізоляції і посилення антиіндійських тенденцій, тому тактику було змінено й висунуто мету поліпшити відносини з південноазійськими державами.

Говорячи про уряд Національного фронту (прийшов до влади в 1989 р.), відзначимо, що він просунувся ще далі й заявив про необхідність значних зусиль для поліпшення відносин з іншими країнами Південної Азії. В результаті проведення такого курсу спостерігалася нормалізація зв'язків Індії з усіма країнами регіону. Однак зміни об'єктивного характеру істотно відбилися на цій тенденції.

Ці зміни були пов'язані з приходом до влади іншого уряду на чолі з Нарасімхою Рао. Виходячи зі стратегічних завдань економічного реформування Індії і розвитку зовнішньоекономічних зв'язків з розвиненішими державами, його уряд висунув нову зовнішньоекономічну концепцію «орієнтації на Схід» (йшлося про розвиток економічних зв'язків з Японією, Кореєю, Гонконгом, країнами АСЕАН) і не розглядав південно-азійський

напряму взаємодії як найбільш пріоритетний. Таким чином, можна зробити висновок, що метод «тяжіння – відштовхування» був найбільш поширеним в регіональній політиці Індії і був її головною відмінною рисою до середини 90-х років ХХ ст.

Кардинальні зміни в регіональній політиці Індії почалися тільки з 1996 р.

Зміна політичного керівництва Індії в цей період призвела і до трансформації концептуальних основ зовнішньої політики. Міністр закордонних справ (а з 1997 р. прем'єр-міністр) І. К. Гуджрал висунув нову концепцію перебудови зовнішньої політики, яка стала відома як «доктрина Гуджрала».

Загальні положення доктрини відображали традиційний підхід Національного фронту (НФ), основними пріоритетами були визначені поліпшення відносин із сусідніми державами, розвиток економічного співробітництва в рамках регіональних структур, насамперед у СААРК (або SAARC, англ.). У безпосередню залежність були поставлені безпека й могутність Індії, з одного боку, і рівень відносин із сусідніми державами – з іншого. Як зазначалося в документах уряду НФ, метою нової зовнішньої політики виступало встановлення дружніх, сердечних відносин із сусідами, в першу чергу, малися на увазі малі країни регіону.

І. К. Гуджрал розробив п'ять принципів нової зовнішньополітичної концепції Індії, яка відображала головні принципи панча шила й вносила деякі нові моменти до відносин між країнами регіону. Основні принципи цієї доктрини були добре відомі: країни Південної Азії не повинні використовувати свою територію проти інтересів південноазійських держав, жодна з країн не повинна втручатися у внутрішні справи інших, усі країни Південної Азії повинні поважати територіальну цілісність і суверенітет інших держав регіону, суперечності, що виникають, повинні вирішуватися шляхом двосторонніх переговорів. П'ятим принципом, який був суттєвим нововведенням у концептуальному плані, стало положення про відмову Індії від принципу взаємності та взаємної вигоди у відносинах з іншими державами регіону. Цей новий принцип «невзаємності» підкреслював особливий статус Індії в регіональній системі міжнародних відносин і виділяв її особливу відповідальність перед іншими учасниками регіональної системи.

У 1998 р. до влади в Індії прийшла нова політична сила – Бхаратія Джаната парті (БДП). Аналіз індійської та іншої зарубіжної літератури показує, що політична діяльність уряду БДП в 1998–2004 рр. традиційно сприймалася в контексті ідеології, яку сповідувало керівництво цієї партії. На думку багатьох західних і ряду східних дослідників, вона повинна була привести до посилення силового фактора у зовнішній політиці Індії, відбитися на завданнях і методах цієї політики й стати причиною докорінних змін у концептуальних зовнішньополітичних засадах.

Необхідно відзначити, що теоретичною базою політичної платформи БДП був так званий «індуський націоналізм» (гіндутва). В його основі лежала ідея створення в Індії держави індусів, гінду раштра, яка мала б відстоювати інтереси індуської більшості населення країни, що сповідує індуїзм. Ідеологами гіндутви не була вироблена чітка стратегія зовнішньої політики індуської держави, а загальні положення зводилися, в першу чергу, до утвердження Індії в якості лідера в рамках регіону, до конфліктних відносин з Пакистаном, до загроз національній безпеці Індії з боку неіндуських держав тощо.

Разом з тим, здійснювана урядами на чолі з БДП зовнішня політика (1998–2004 рр.) не давала підстав говорити про суттєвий вплив ідеї гіндутви на практичні зовнішньополітичні кроки. Більш того, в зазначений період в південноазійській політиці БДП постійно простежувалися риси, властиві доктрині Гуджрала. Індія продовжувала повільний, поступовий курс на поглиблення відносин з сусідніми країнами. Зокрема, було укладено угоду про вільну торгівлю зі Шрі-Ланкою, поліпшені відносини з Бангладеш, в рамках саміту в Лахорі почався процес нормалізації відносин з Пакистаном, який привів до деяких успіхів (але на практиці виявився дуже складним і суперечливим), певні досягнення спостерігалися і на шляху регіональної інтеграції, насамперед у рамках SAARC.

Таким чином, короткий аналіз організаційно-політичного виміру регіональної політики Індії в Південній Азії на зламі ХХ–ХХІ ст. може свідчити про те, що під впливом зрушень

глобального рівня поступово змінювалася й організаційно-політична система самого південноазійського регіону.

Насамперед це стосувалося трансформації регіонального політичного клімату: спостерігався перехід від атмосфери недовіри та ворожнечі до практичних кроків на шляху лібералізації і демократизації двосторонніх відносин. Саме переважний розвиток відносин на двосторонній основі був однією з головних особливостей регіональної політики Індії в розглянутий період.

Військово-політичний вимір регіональної політики Індії має свої особливості й специфіку. Найважливішим фактором, що відіграє істотну роль у формуванні цих особливостей, є розглянута вище асиметричність. Якщо звернутися до короткої характеристики військового балансу сил, що склався в Південній Азії на зламі ХХ–ХХІ ст., то чітко простежується значна перевага Індії у військово-технічній сфері.

Зокрема, порівнюючи військові потенціали Індії та Пакистану за розглянутий період, ми спостерігаємо переваги Індії за всіма основними компонентами: за чисельністю збройних сил вона перевершувала Пакистан більш ніж в 2,5 рази, за літаками – більш ніж у 2 рази, за танками – в 1,7 рази, артилерією – в 1,6 рази. При цьому якість військової техніки, яка перебувала на озброєнні індійських збройних сил, була значно вища, ніж у Пакистані.

Провідні позиції в регіоні Індія займала й у сфері військових витрат. Високі військові витрати пояснювалися не тільки значною перевагою в чисельності збройних сил, а й прагненням обладнати свої війська на рівні західних стандартів. Необхідно мати на увазі, що військова доктрина Індії передбачала не тільки забезпечення повної переваги над Пакистаном, але й збереження сил для стримування Китаю. До початку ХХІ ст. Індія продовжувала розглядати Китай як головного стратегічного суперника в Азії, а Пакистан – як основного противника в Південноазійському регіоні. Китайське керівництво також до останнього часу бачило в Індії серйозну перешкоду на шляху подальшого зростання впливу КНР в азійському регіоні й у світі загалом. Особливе значення в регіональній військовій політиці Індії набула військово-морська програма. Це було пов'язано з тим, що Індія розташована в центрі північної частини Індійського океану й має величезну довжину узбережжя. Беручи до уваги незахищеність більшої частини території країни з моря, вона була змушена приділяти велику увагу безпеці своїх морських кордонів.

З огляду на величезну військову перевагу Індії, більшість країн Південної Азії звела практично до мінімуму контакти з нею у військово-політичній сфері.

Винятки становили, наприклад, прецеденти, які були пов'язані з уведенням індійських військ до Непалу (1988 р.) у зв'язку із загрозою військового перевороту в цій країні; з присутністю контингенту індійських військ в Шрі-Ланці під час загострення таміло-ланкійського конфлікту в 1987–1990 роках (індійські війська були введені до Шрі-Ланки для запобігання конфлікту, але в цілому ця військово-політична акція не мала позитивних результатів); а також ряд локальних військових зіткнень на індійсько-бангладешському кордоні, які були пов'язані з проблемою міграції частини населення з Бангладеш до Індії і блокуванням бангладешськими збройними силами одного з індійських анклавів у квітні 2001 р. (цей інцидент було вирішено Індією із застосуванням сили).

Центральне місце в індійській військово-політичній регіональній стратегії, безсумнівно, займали індійсько-пакистанські відносини. Необхідно підкреслити, що фактори, які визначали зовнішню політику Індії щодо Пакистану, були пов'язані, перш за все, з проблемами національної та регіональної безпеки. Пакистан традиційно сприймався урядами Індії (незалежно від їх політичної орієнтації) як головне джерело загроз безпеці Індії та стабільності в регіоні. Індійсько-пакистанські відносини сформувалися як класичне геополітичне й регіональне протистояння, засноване на взаємному виключенні державних моделей розвитку, «теорії двох націй», конфесійних протиріччях та індійському варіанті секуляризації, а також існуванні низки територіальних проблем, центральною з яких була проблема Кашміру.

Безпосереднє воєнне протистояння двох держав було ускладнене формуванням образу ворога в суспільній свідомості двох держав. Протягом декількох десятиліть головним завданням Індії щодо Пакистану була ізоляція останнього в рамках регіону Південної Азії і силовий тиск на нього в спірних питаннях з метою отримання поступок. В окремі періоди Індія вступала в політичний діалог з Пакистаном, який, як правило, не мав далекосяжних наслідків. При цьому всі уряди Індії відстоювали принцип виключно двостороннього діалогу з будь-яких спірних питань (тоді як Пакистан весь час намагався підключити треті сторони й ООН).

Протягом другої половини 90-х років ХХ ст. основними питаннями, в яких уряд Індії декларував свою позицію щодо Пакистану, були проблеми, пов'язані з Кашміром, боротьбою з Пакистаном в рамках ООН щодо набуття Індією статусу постійного члена Ради Безпеки ООН і протиріччями в реалізації договорів в рамках SAARC.

Основні проблеми, навколо яких концентрувалися індо-пакистанські відносини з кашмірського питання, включали: тероризм з боку мусульманських угруповань, трансформацію політичного устрою в Кашмірі, зокрема, скасування статті 370 Конституції Індії про особливий статус штату Джамму й Кашмір, запровадження єдиного цивільного кодексу в Індії для мусульман та індусів, а також пакет територіальних питань, пов'язаних з «лінією контролю».

Після значного періоду відсутності позитивних результатів на офіційному рівні спостерігалось певне поліпшення ситуації наприкінці 90-х років у військово-політичних відносинах двох країн. Перш за все, це було пов'язано з тим, що до влади в цих державах прийшли сили, які займали значно радикальніші позиції щодо спірних питань (в Індії уряд, який був сформований блоком на чолі з Бхаратія Джаната Парті, в Пакистані – Мусульманською Лігою Пакистану).

Поштовх дали випробування ядерної зброї Індією і Пакистаном у травні 1998 р. Зростання уваги провідних країн світу, насамперед США, до регіону і їх побоювання щодо можливості виникнення ядерної війни в Південній Азії змусили Індію та Пакистан сісти за стіл переговорів, в ході яких розглядалися спірні питання.

Піком військово-політичного діалогу між Індією і Пакистаном наприкінці 90-х років можна вважати прийняття Лахорської декларації під час візиту Прем'єр-міністра Індії А.Б. Ваджпаї до Пакистану (лютий 1999 року). У декларації сторони висловили готовність до вирішення всіх спірних питань, які існували між ними, взяли на себе зобов'язання утримуватися від втручання у внутрішні справи один одного [*Лахорська декларація, 1999*]. Більш того, в спільній заяві міністрів закордонних справ, прийнятій на сесії SAARC у березні 1999 року, сторони підтвердили свою відданість декларованим принципам, в тому числі з проблем Кашміру. Але цей позитивний рух у розвитку військовополітичної ситуації в регіоні був порушений подіями на індо-пакистанському кордоні (Каргілська криза).

Каргілській інцидент перервав процес урегулювання між двома країнами, пов'язаний з Лахорською декларацією, знищив позитивні досягнення у двосторонніх відносинах, досягнуті протягом 90-х років минулого століття.

Воєнне зіткнення сторін мало значний вплив не тільки на відносини цих країн, а й на внутрішнє становище в Індії і Пакистані: БДП вдалося зміцнити свої позиції саме на хвилі антипакистанських настроїв у країні; поразка Пакистану в воєнному зіткненні з Індією викликала розрив між основними політичними силами в Пакистані й зростання нестабільності, яка стала причиною захоплення влади військовими в жовтні 1999 року.

Можна стверджувати, що після Каргілського інциденту ініціатива в питанні Кашміру (як і в інших питаннях) перейшла до Індії. Вона також доклала зусиль для поліпшення своїх позицій у цьому питанні шляхом оголошення про припинення вогню в Кашмірі в листопаді 2000 року (протягом священного для мусульман місяця Рамадан). Необхідно мати на увазі, що цей крок від самого початку мав політичний підтекст: оголошуючи припинення вогню, керівництво Індії мало на увазі завдати вирішального удару іміджеві Пакистану, взявши в руки ініціативу в питанні щодо Кашміру і отримавши всі переваги від реноме миротворця.

Після Каргілської кризи військово-політична ситуація в регіоні не була стабільною: вона то більш-менш стабілізувалася, то знову погіршувалася в залежності від змін і потрясінь геополітичного характеру. Добре відомо, якого резонансу набули в цьому регіоні події, пов'язані з 11 вересня 2001 року, з кардинальними змінами в Афганістані й Пакистані. Під впливом розгортання тероризму й подальшого посилення ісламського фундаменталізму протиріччя Індії і Пакистану досягли апогею, і влітку 2002 року обидві країни стояли на порозі великомасштабної війни. Ситуація була надзвичайно небезпечною у зв'язку з тим, що війна могла початися між країнами, які мали й випробували ядерну зброю. Без перебільшення можна констатувати, що майже всі провідні країни світу були схвильовані ходом цих подій і тією чи іншою мірою брали участь у спробах знизити напругу, стабілізувати обстановку в регіоні.

Значним досягненням індійської дипломатії у вирішенні цієї складної військово-політичної проблеми можна вважати, в першу чергу, успішно проведені вибори до Законодавчих зборів штату Джамму й Кашмір (восени 2002 року), які знизили напругу індо-пакистанського протистояння, а також інші важливі заходи, здійснені Індією. Потепління відносин і спроби почати новий конструктивний діалог між двома країнами спостерігалися з кінця 2003 – початку 2004 р. У сучасних умовах особливого значення й надалі набувають стан і характер цих відносин для всієї воєнно-політичної ситуації в регіоні.

У рамках даного дослідження необхідно відзначити роль і значення «стримуючих» чинників у військово-політичному вимірі регіональної політики Індії. Одними з таких чинників виступають так звані «ціна» й «вартість» війни, над цими питаннями останнім часом дедалі частіше замислюються керівники, політики та учені. Цей фактор також пов'язаний з високим рівнем бідності – понад 40 % всього бідного населення планети мешкає саме в Південній Азії (за гроші, які витрачаються на ведення війни, можна нагодувати й навчити велику кількість дітей та молоді).

Іншим «стримуючим» фактором (як це не парадоксально) виступає ядерна зброя. У сучасних умовах рівень небезпеки її застосування настільки високий, що вона сама по собі стає важливим стримуючим бар'єром (психологічним, економічним, політичним). Ядерні програми, які успішно розвиваються в Індії і Пакистані, також вимагають великих фінансових витрат.

Тому з певною часткою ймовірності можна припустити, що масштабного поширення ядерної зброї в Південній Азії найближчим часом не відбудеться, і ймовірність ядерної війни в регіоні не буде фатальною. Швидше за все, ядерні програми та ядерна зброя відіграватимуть роль фактора «безпеки» та відображатимуть вплив глобальних тенденцій на регіональну ситуацію й зовнішню політику.

Економічний вимір. Звертаючись до аналізу економічного виміру регіональної політики Індії, перш за все необхідно розглянути групу питань, які пов'язані з Бангладеш, Шрі-Ланкою, Непалом і SAARC. У контексті індійської політики в Південній Азії відносини з Бангладеш можна охарактеризувати як другий за стратегічною важливістю напрям після Пакистану. Відносини з Бангладеш, хоча й були істотно поліпшені завдяки зусиллям Індії в 90-х роках ХХ ст., містять певний рівень нестабільності. Очевидно, така ситуація пов'язана з характером зовнішньої політики ряду політичних партій Бангладеш, які не брали до уваги об'єктивні економічні інтереси країни, що ускладнювало політику Індії щодо цієї країни і не давало їй можливості перейти до русла виключно економічних взаємодій, як у випадку з Непалом і Шрі-Ланкою. Разом із тим, Індія залишається ключовим зовнішнім чинником політичного й економічного впливу на розвиток Бангладеш.

За аналізу індо-бангладешських відносин необхідно враховувати, що головний інтерес Індії, який визначив її політику в цьому напрямку, полягав у стримуванні позарегіональних чинників (насамперед, китайського), а також недопущення поліпшення зв'язків між Бангладеш і Пакистаном. Для забезпечення впливу на економіку й політику цієї країни застосовувалися різні засоби: стимулювання експортної залежності Бангладеш від Індії, поступки в окремих спірних питаннях, формування образу доброго сусіда, а часом і силовий тиск. Слід зазначити, що індійській дипломатії не вдалося повністю реалізувати модель

цілковитої залежності Бангладеш від Індії. Кульмінацією у відносинах двох країн в кінці ХХ ст. прийнято вважати підписання Договору про розподіл вод Гангу на дамбі Фаракка в 1996 р.

Цей документ, безумовно, був надзвичайно важливим досягненням у вирішенні багаторічних суперечок двох країн з питань використання води – однієї з головних економічних проблем практично всіх країн регіону. Разом із тим, угода передбачала розподіл вод тільки на позначці дамби Фаракка, надаючи до вільного користування Індії всі ресурси Гангу вище за течією.

Таким чином, Індія забезпечувала свій інтерес в експлуатації водних ресурсів.

Крім того, довготривалий характер договору унеможливив в наступні роки збільшення квоти Бангладеш на використання ресурсів Гангу. У подібній неоднозначності договору відобразилася специфіка втілення Індією зовнішньої політики в регіоні: йшлося, фактично, про поступки в окремих позиціях щодо спірних питань, тоді як загальні наслідки такої політики були вигідні індійській стороні.

Аналогічна тенденція простежувалася і в розвитку двосторонньої торгівлі Індії з сусідніми державами: пішовши на істотні поступки в тарифній політиці наприкінці ХХ ст., вона фактично стимулювала імпорту сировини з малих держав регіону, який, однак, не міг виправити катастрофічний дисбаланс – компенсувати великий дефіцит цих держав у торгівлі з нею (значною мірою це стосувалося і Бангладеш).

Характеризуючи торговельну політику, здійснювану Індією щодо Бангладеш, слід звернути увагу й на той факт, що Індія свідомо й поступово усувала тарифні бар'єри на шляху імпорту з Бангладеш, намагаючись інтенсифікувати двосторонню торгівлю. Спочатку ця політика здійснювалася на двосторонній основі, а починаючи з 1998 року – в рамках поступового спрощення торговельних процедур за умовами Договору про вільну торгівлю в Південній Азії, який розроблявся в рамках SAARC.

Метою такої політики Індії було прагнення до тіснішого залучення економіки Бангладеш до регіональних процесів інтеграції, наближення до економічного комплексу Індії, який в 90-х роках минулого століття почав поступово залучати до себе слабші економіки малих держав Південної Азії. У випадку з Бангладеш індійські політичні кола побоювалися також можливості інтеграції цієї країни з АСЕАН.

Результатами цих зусиль, а також загалом лібералізації двосторонньої торгівлі було те, що вже на початку ХХІ ст. Індія стала найбільшим експортером до Бангладеш, хоча контролювала лише 12 % обсягу легального експорту до цієї країни. На торгівлю з Індією припадала третина торгового дефіциту Бангладеш. Значних масштабів досягла нелегальна двостороння торгівля (тобто без формальної інституціалізації було досягнуто певного режиму «вільної торгівлі» між двома країнами). Крім проведення активної експортної політики щодо Бангладеш, урядами Індії був використаний і ряд інших засобів економічного проникнення. До їх числа належали, як і у випадку з іншими країнами Південної Азії (крім Пакистану), виділення кредитних ліній для закупівель індійських товарів, стимулювання інвестицій (хоча їх обсяг був незначним).

Показовим для регіону Південної Азії є приклад Шрі-Ланки, оскільки він являє собою єдиний випадок, в якому Індії вдалося досягти істотного рівня економічного впливу на іншу країну регіону. Ще в 1992/93 роках Індія стала другим (після Японії) торговим партнером цієї країни. Структура двосторонньої торгівлі відображала характер економічної залежності Шрі-Ланки від Індії: в ланкійському експорті переважала сировина, Індія ж експортувала до Шрі-Ланки переважно продукцію машинобудування та медикаменти. Як і у випадку з Бангладеш (і Непалом), у рамках торгівлі Індії зі Шрі-Ланкою спостерігався значний тіньовий сектор, він становив приблизно 30–40 % від обсягів легальної торгівлі (саме в цьому напрямку простежується велика залежність Шрі-Ланки від індійських товарів).

У 1998 році між Індією і Шрі-Ланкою був підписаний Договір про вільну торгівлю. Він відбивав ідеологію «доктрини Гуджрала», зокрема, надавав великі переваги Шрі-Ланці в торгівлі з Індією. Угода набула чинності у 2000 році, однак вона не вирішила проблему

ліквідації дисбалансу двосторонньої торгівлі, залежність Шрі-Ланки від Індії продовжувала зростати.

Разом із тим, реалізацію виваженого курсу щодо Шрі-Ланки можна назвати вагомим успіхом індійської зовнішньої політики: від конфронтації і загострення уваги на спірних питаннях (перш за все проблеми тамільських «тигрів») Індії вдалося перевести відносини до прагматичного економічного співробітництва й посилити політичний вплив на Шрі-Ланку. Досягнуті позиції Індії в структурі зовнішньої торгівлі Шрі-Ланки, а також стійка тенденція до збільшення обсягів торгівлі за інтенсифікації процесу лібералізації в торгівлі на регіональному рівні давали підстави говорити про перспективу перетворення Індії на основного зовнішньоекономічного партнера Шрі-Ланки.

Найважливішими факторами зовнішньої політики Індії щодо Непалу виступають стратегічне положення цієї країни в гімалайському субрегіоні, а також економічні інтереси Індії в цій країні. У зв'язку з певною нормалізацією відносин Індії та КНР проблему безпеки було відсунуто на другий план, а першорядного значення набули питання економічної взаємодії.

Паралельні процеси економічної лібералізації в двох країнах полегшували економічне проникнення Індії до Непалу. Наслідком цього стало поступове збільшення економічного впливу й частки Індії в структурі торгівлі, а також прямих іноземних інвестицій Непалу. Домінуючою тенденцією розвитку економічних відносин було переважання Індії практично за всіма торговоекономічними напрямками. Разом з тим, необхідно відзначити, що розвиток двостороннього економічного співробітництва супроводжувався численними поступками Індії, зокрема, запровадженням до Договору про торгівлю положення про безмитне ввезення непальських товарів на територію Індії, а також пом'якшенням транзитних процедур.

Потужні позиції Індії в економіці Непалу дозволили їй реалізувати свої інтереси в ключовій сфері – питанні спільної експлуатації гідроенергетичних ресурсів Непалу. Етапним в цьому питанні став Договір 1996 року щодо річки Махакалі, який передбачав врегулювання загального користування ресурсами її басейну, включаючи спорудження ГЕС в Панчешварі, та закріпив індійські позиції в Непалі. Прив'язка до індійської економіки в такій стратегічній інфраструктурній галузі як енергетика додатково посилила залежність Непалу від Індії.

Досліджуючи це питання, необхідно враховувати, що Індія є головним торговим партнером Непалу, забезпечує значну частку фінансової допомоги її планам розвитку і фінансує цілий ряд гуманітарних проектів; водночас Непал цікавий для Індії в економічному плані тільки завдяки водним ресурсам.

Безсумнівно, що така економізація політики Індії щодо Непалу й відмова від ряду спірних питань (зокрема, маються на увазі територіальні суперечності й проблеми міграції) мають певну стратегічну мету – збереження Непалу в якості зручного «буфера» в життєво важливому для Індії регіональному просторі, що межує з головним геополітичним конкурентом Індії – Китаєм.

Хотілося б також коротко зупинитися на питанні про роль і значення SAARC для індійської зовнішньої політики у напрямі здійснення стратегічних завдань в регіоні. Тут, перш за все, звертає на себе увагу економічний аспект: проблема торгової політики Індії в рамках регіону й місце SAARC у лібералізації торговельних процедур у Південній Азії.

В умовах досить низької конкурентоспроможності більшості індійських товарів найдоцільнішою стратегією їх просування на зовнішніх ринках є орієнтація на споживачів у країнах, що розвиваються. Силою об'єктивних історичних причин оптимальним ринком індійської готової продукції є Південна Азія (тут існують сформовані історичні зв'язки; є можливості політичного тиску на малі країни регіону; у більшості питань економічного співробітництва існують прив'язки до конкретних важелів впливу, які полегшують просування індійського експорту).

В Індії у контексті лібералізації зовнішньої торгівлі на зламі XX–XXI ст. дедалі більше заглиблювався дисбаланс експорту та імпорту, зростав торговельний дефіцит. При цьому в регіональній торгівлі спостерігалася протилежна тенденція. Незмінним залишалося позитивне

сальдо торгівлі, яке у зв'язку з істотними поступками Індії в тарифній і митній політиці за договором SAPTA (Угода про зону преференційної торгівлі в Південній Азії, ратифікована в 1995 р), дещо скоротилося в 1999–2000 роках, однак з 2000–2001 р. знову почало зростати.

Особливо слід звернути увагу на мотивацію Індії при відході від принципу взаємності в рамках SAPTA і пропозицію іншим державам-членам SAARC більшої кількості ліній преференційної торгівлі, ніж вона від них отримувала. Проводячи таким чином свою політику, індійське керівництво намагалося ліквідувати негативний імідж Індії як регіонального гегемона, який використовує перевагу свого економічного потенціалу для побудови нерівноправних відносин.

У короткий термін поступки Індії в двосторонній торгівлі привели до збільшення імпорту до Індії з країн Південної Азії. Через чотири роки функціонування зони преференційної торгівлі митні концесії виявилися вигідними для індійського експорту: динамічний розвиток індійської економіки дозволив навіть у рамках меншої кількості тарифних ліній досягти переваги приросту експорту над приростом імпорту.

Важливо відзначити, що ще в 1998 році в рамках концепції створення SAFTA (Угода про зону вільної торгівлі в Південній Азії, підписана в січні 2004 року на XII саміті SAARC) Індія запропонувала оригінальний принцип побудови регіональної моделі зони вільної торгівлі – шляхом укладення двосторонніх угод про вільну торгівлю. Успішним прикладом реалізації такої ініціативи можна вважати Угоду про вільну торгівлю зі Шрі-Ланкою (1998 р.).

У контексті зовнішньої політики Індії розвиток регіональної інтеграції в рамках SAARC слід розглядати не стільки як мету, а скоріше як засіб реалізації регіональних інтересів Індії. SAARC є механізмом формування як структури, так й внутрішнього середовища системи міжнародних зв'язків в регіоні. Такий механізм дозволяє ефективніше реалізувати індійські інтереси в двосторонніх відносинах з країнами регіону. Основними напрямками забезпечення підвалин для реалізації Індією регіональної зовнішньої політики є політична солідарність країн регіону і поступове формування єдиного регіонального економічного простору, центром якого є економічний потенціал Індії.

Підводячи підсумки, необхідно відзначити, що під впливом глобальних зрушень, які спостерігалися у системі міжнародних відносин в досліджуваній період, істотної трансформації зазнала зовнішня політика Індії, в тому числі її південноазійський напрям. У порівнянні з іншими регіонами та регіональними державами світу ця трансформація має свої особливості щодо Індії і Південної Азії: вона проходить дуже повільно, поступово (це обумовлено специфікою регіону) й ускладнена рядом негативних факторів, що спостерігаються в процесі регіоналізації.

Найбільш вразливою до викликів глобалізації є воєнно-політична сфера південноазійської політики Індії. Без перебільшення можна стверджувати, що саме індо-пакистанські воєнно-політичні відносини виступають в ролі «лакмусової смужки», яка відображає коливання позитивних, або негативних змін і тенденцій на глобальному рівні. Значно меншою мірою в зоні цих впливів знаходяться також організаційно-політична й економічна сфери індійської південноазійської політики. Суть регіональної стратегії Індії в Південній Азії на зламі ХХ–ХХІ ст. полягала в прагненні зберегти й закріпити домінуючі позиції у двосторонніх відносинах з країнами регіону, а також утримувати інші держави регіону в зоні впливу Індії шляхом інтенсифікації процесів регіональної інтеграції.

Постійною залишалася прихильність Індії до двостороннього підходу в проведенні зовнішньої політики, незалежно від партійної приналежності урядів, які здійснюють її. Такий підхід дозволяв Індії запобігати розвитку горизонтальних зв'язків у рамках регіону й протидіяти формуванню регіональних коаліцій, які могли б стримувати зростання індійського впливу в регіоні.

Економічний вимір південноазійської політики Індії характеризувався такими факторами, як інтенсифікація торговельно-економічних відносин і посилення взаємозалежності в економічній сфері, активізація взаємної вигоди в розвитку двостороннього

співробітництва, апелювання до традиційного права Індії на статус регіонального лідера (відповідно до існуючого економічного потенціалу).

Ще однією характерною рисою індійської зовнішньоекономічної стратегії на рубежі ХХ–ХХІ ст. був перехід до використання багатостороннього співробітництва, в якому Індія має виступати центральною ланкою. Саме з цим напрямом пов'язані зміни в поглядах Індії щодо SAARC і проблем розвитку інтеграційних процесів в регіоні.

Безсумнівну роль у цих зрушеннях відіграли зміни на глобальному рівні й з'ясування Індією наступних геостратегічних положень: стати державою світового рівня можна тільки за умови, якщо перетворитися на впливову регіональну державу з широкими зовнішньоекономічними зв'язками (насамперед, у рамках регіону та SAARC); домогтися статусу постійного члена Ради Безпеки ООН легше в якості представника регіонального об'єднання і виразника спільних інтересів регіональних країн; завоювати імідж впливової регіональної держави можна тільки за умови подальшого поглиблення процесу регіоналізації у Південній Азії.

Питання до самоперевірки:

1. Охарактеризуйте зовнішньополітичний курс Індії в ХХ ст.:
2. Проаналізуйте міжнародне становище Індії в перші десятиліття незалежності (1940-1980-ті рр.).
3. Визначте основні напрямки зовнішньополітичного курсу Індії в кінці ХХ ст.
4. З'ясуйте напрями сучасної зовнішньої політики Індії:
5. Проаналізуйте взаємовідносини Індії з країнами Східної Азії.
6. Проаналізуйте взаємовідносини Індії з РФ і США.
7. Охарактеризуйте діяльність Індії в міжнародних організаціях.

Лекція 8. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ПІВДЕННОЇ ПАСИФІКИ

[1, с. 66-73; 3, с. 55-59, с. 62-68, с. 71-72; 5, с. 68-72; 6, с. 99-113].

1) Зовнішня політика і дипломатія Австралії:

1.1 Формування зовнішньої політики Австралії в ХХ столітті.

1.2 Основні напрями зовнішньої політики і дипломатії Австралії в ХХІ столітті.

2) Дипломатія і зовнішня політика Нової Зеландії і держав Океанії:

2.1 Нова Зеландія як «малий гегемон» АТР.

2.2 Огляд зовнішньої політики держав Океанії.

1. Зовнішня політика і дипломатія Австралії.

Швидкі темпи глобалізації та інформатизації міжнародного суспільства на сучасному етапі вимагають від національних держав шукати нові методи та шляхи підвищення ефективності своєї зовнішньої політики. На допомогу класичним методам дипломатії приходять нові механізми створення позитивного іміджу своєї держави в очах світової громадськості та інтенсифікації зовнішніх відносин, серед яких важливе місце посідає публічна дипломатія як зв'язки державних структур однієї країни з громадськістю інших держав в обхід їх офіційних органів.

Сьогодні публічна дипломатія є невід'ємним елементом зовнішньополітичної стратегії держав, які розробляють власні моделі її реалізації. Серед цих моделей особливий науковий інтерес представляє публічна дипломатія Австралії. Ця країна включила публічну дипломатію у порядок денний та все більше приділяє уваги цьому надзвичайно важливому напрямку діяльності сучасної держави.

Структура та механізми реалізації публічної дипломатії Австралії можуть слугувати прикладом і для нашої країни, яка для більш глибокої інтеграції в світове конкурентне середовище має вирішити проблему покращення поточного іміджу в очах світової аудиторії.

Австралійський Союз – шоста держава за площею в світі з населенням у 24 млн. 400 тис. осіб, яка входить у двадцятку найбільш розвинених держав світу, займаючи 13 позицію за розмірами економіки та 6 за розмірами ВВП на душу населення. Австралія обіймає 12 місце в світі за обсягами військових витрат. Визначальним чинником, що впливає на формування зовнішньої політики цієї країни є її геополітичне положення, адже країна займає окремий континент та має спільні морські кордони із острівними державами – Індонезією, Новою Зеландією, Східним Тимором, Папуа – Новою Гвінеєю, Вануату, Новою Каледонією, Соломоновими Островами.

Традиційна дипломатія полегшує цілеспрямовану міжурядову комунікацію шляхом переговорів, представництва, підготовки дипломатичних донесень, доповідей та звітності. На додаток до проектування образів своїх урядів за кордоном (функція представництва), дипломати досліджують для своїх урядів думки з-за кордону, які мають безпосереднє відношення до національних інтересів (дипломатичні донесення, доповіді та звітність). Подібні думки можуть бути про події, що відбуваються за кордоном, або це можуть бути думки з-за кордону щодо подій у країні, яку представляє дипломат.

Міністерства закордонних справ та міжурядові конференції продовжують здійснювати великий вплив на реалізацію дипломатичних цілей, взаємодія з іншими міжвідомчими системами через МЗС, посольства, відділи торгівлі продовжує відігравати важливу роль у здійсненні дипломатії. Проте, у той час коли типи акторів та об'єктів дипломатії було значно розширено задля включення додаткових урядових та територіальних форм, кібернетична функція дипломатії зберігалася та визначалася як взаємодія системи органів управління національної держави із зовнішніми суб'єктами і міжнародним середовищем.

Сьогодні ми можемо спостерігати зміну контексту дипломатії. Надзвичайно зростає вплив ЗМІ на громадську думку в областях, що викликають суспільний інтерес, включаючи зовнішню політику. Нові медіа-технології також дозволяють іншим державам, корпораціям, неурядовим організаціям, неофіційним організаціям та окремим особам публікувати новини і думки за їх власним бажанням. Уряди мають реагувати на ці нові обставини та вимушені мати справу з цим новим контекстом дипломатії, який реалізується публічно. Публічна дипломатія в цьому розумінні повинна бути не просто терапевтичною відповіддю з боку уряду на негативну реакцію на зовнішню політику з боку іноземної громадськості або відповіддю уряду на негативне зображення його країни за кордоном. В ідеалі вона повинна включати зростання ролі зовнішньої політики як осередку взаєморозуміння в умовах конструктивної прозорості.

Стратегічна публічна дипломатія повинна інформувати про розвиток зовнішньої політики, а також здійснювати управління іміджем, дипломатичними подіями та заходами. Вона повинна включати пряму та зворотну систему зв'язку (також від громадськості всередині країни) у формулюванні політики, а також для розробки стратегій та управління публічною дипломатією. Сучасним міністерствам закордонних справ надзвичайно потрібні стратегії публічної дипломатії та практики для їх реалізації.

Стратегія найкращим чином розробляється багатопрофільними командами, до яких залучаються фахівці в галузі зовнішньої політики, політичної комунікації, стратегічної комунікації, міжнародних зв'язків з громадськістю тощо. Практики публічної дипломатії повинні мати більш розвинені навички, пов'язані з новими ЗМІ та інформаційними технологіями та зв'язками з громадськістю, ніж пов'язані з веденням дипломатичних переговорів.

Ці нові умови змушують країни адаптуватися та реформувати інструменти та інститути дипломатії. Прикладом такого реформування слугує **Австралія**.

Вперше структура, яка обіймалася питаннями публічної дипломатії, була створена в Австралії ще у квітні 1999 року. Підрозділ «Імідж Австралії» Управління зі зв'язків з громадськістю та консульської роботи (раніше розташований у Відділі Південної і Південно-

Східної Азії) об'єднав Інтернет управління (раніше розташоване в парламентському підрозділі із зв'язків з громадськістю), елементи колишніх відділень просування Австралії за кордоном (Overseas Promotions) та Олімпійських ігор. Підрозділ був відповідальний за загальне керівництво публічною дипломатією, зосереджуючи увагу на закордонних операціях, але також й на інформаційно-пропагандистських кампаніях з торгівлі, контролю над озброєнням, боротьбі з тероризмом, охорони навколишнього середовища та прав людини, як у межах країни, так й за її кордонами.

Він співпрацював з іншими федеральними, державними і муніципальними установами, а також неурядовими організаціями у сприянні просуванню публічної дипломатії Австралії. З того часу до реалізації публічної дипломатії було долучено низку інших урядових та неурядових структур держави.

Аналіз Спеціальної доповіді «Публічна дипломатія Австралії: формування нашого іміджу», підготовленої Постійним Комітетом Сенату Австралії із зовнішньої політики, оборони та торгівлі показує, що існує низка організацій і осіб з державного сектору, представників громадянського суспільства, які вважають себе причетними до формування та реалізації публічної дипломатії Австралії. Матеріали у письмовій або усній формі були отримані на запит Сенату з більш ніж 30 організацій і приватних осіб.

Слід також зазначити, що більшість університетів Австралії є державними інституціями, що відносяться до певного штату (на відміну від федеральних установ), хоча в певному сенсі, вони можуть бути віднесені до так званого третього сектора (організації громадянського суспільства).

Ключову роль у реалізації публічної дипломатії країни грають наступні державні установи та агенції федерального рівня:

- Департамент закордонних справ і торгівлі (Department of Foreign Affairs and Trade);
- Австралійська радіомовна корпорація (Australian Broadcasting Corporation);
- Австралійське агентство з міжнародного розвитку (Australian Agency for International Development);
- Австралійська рада мистецтв (Australia Council of the Arts);
- Австралійська кінематографічна комісія (Australia Film Commission);
- Австралійська комісія з питань спорту (Australian Sports Commission);
- Департамент сільського господарства, рибальства та лісового господарства (Department of Agriculture, Fisheries, Forestry), після 2015 року – Департамент сільського господарства та водних ресурсів;
- Департамент освіти, науки і навчання (Department of Education, Science and Training);
- Департамент оборони (Department of Defence);
- Австралійська інвестиційна організація (Invest Australia).

Провідне місце серед цих структур займає Департамент закордонних справ і торгівлі (ДЗСТ), який вбачає себе органом, що несе «основну відповідальність за виконання програм публічної та культурної дипломатії Австралії для просування політичних цілей у галузі зовнішньої політики та торгівлі». ДЗСТ наголошує на тому, що публічна дипломатія стала одним з основних напрямів діяльності організації. Так, згідно бюджету ДЗСТ витрати Австралії на публічну дипломатію у 2014-2015 фінансовому році склали 15,182 тис. австралійських доларів. Згідно цьому документу витрати на публічну дипломатію у 2015-2016 фінансовому році скоротилися до 5,044 тис. австралійських доларів і у 2016-2017 та 2017-2018 – до 4,594 тис. доларів.

Тенденція до скорочення витрат обумовлена загальною політикою австралійського уряду щодо скорочення витрат. Варто зазначити, що до публічної дипломатії можуть також бути віднесені й інші бюджетні програми, наприклад «Програма по просуванню туристичних інтересів Австралії», «Програми допомоги задля розвитку» тощо. Якщо враховувати згадані програми у загальну цифру, яку витрачає уряд Австралії на публічну дипломатію, вона буде складати сотні мільйонів австралійських доларів.

Згідно згаданого бюджетного плану основною метою програми публічної дипломатії є формування позитивного та сучасного образу Австралії та просування ясного розуміння урядової політики, його цілей та більш активної інтеграції у Індійсько-Тихоокеанський регіон.

Очікувані результати від реалізації публічної дипломатії – просування зв'язків між людьми, сучасного та позитивного іміджу Австралії як напряму для бізнесу, інвестицій, туризму, навчання та підтримка завдань урядової міжнародної політики. Також серед результатів у згаданому документі значиться просування австралійських національних інтересів через нові підходи, які приваблюють зарубіжні аудиторії образом сучасної Австралії та полегшують створення мереж, співпраці та зв'язків між людьми та інституціями задля побудови розуміння та довіри.

ДЗСТ здійснює свою публічну дипломатію у рамках реалізації Стратегії публічної дипломатії. У цьому документі зазначається, що у більш складному та інформаційно насиченому сучасному глобальному міжнародному середовищі існує більше акторів, які прагнуть впливати на зовнішню політику, торгівлю і розвиток політики і її результати. Як наслідок, здатність впливати на громадську думку і формувати сприйняття за допомогою публічної дипломатії стало важливим компонентом зовнішньої політики Австралії і буде залишатися одним з ключових поточних напрямків роботи ДЗСТ.

Місія публічної дипломатії визначається як посилення впливу Австралії, репутації і відносин на міжнародному рівні шляхом сприяння чіткому, творчому і впевненому баченню міжнародної політики Австралії, яка відображає австралійські національні інтереси і покращує внутрішнє розуміння ролі ДЗСТ. В рамках виконання цілей стратегії передбачено, що ДЗСТ буде просувати цільові ініціативи публічної дипломатії, які сприяють популяризації Австралії у економічній, творчій, культурній, спортивній, інноваційній, науковій, освітній галузях, та просувають Австралію в якості місця для інновацій, бізнесу, інвестицій, туризму і навчання, а також підкреслюють особливу роль Австралії в Індійсько-Тихоокеанському регіоні. Цілі стратегії публічної дипломатії полягають в наступному:

- просування конкурентоспроможного інвестиційного середовища Австралії, відкритої і гнучкої економіки, передбачуваної нормативно-правової бази та прихильності до лібералізації торгівлі, інвестиційних можливостей у туристичній сфері, позиціонування Австралії як країни з сильною сферою освіти і професійної підготовки, а також провідної країни, яка має великий досвід в сфері інновацій, науки і техніки;

- формування розуміння ролі Австралії у світі, її стратегічне місце у Індійсько-Тихоокеанському регіоні, в тому числі її прагнення до більш глибокої інтеграції, сталого розвитку та гендерної рівності;

- посилення впливу Австралії на формування міжнародної політики і архітектури міжнародної та регіональної безпеки шляхом просування національних інтересів, в основі яких лежать процвітання і безпека в регіоні;

- просування Австралії як сучасної, творчої, успішної, різноманітної і толерантної країни; привабливого місця для навчання, роботи, відвідання, життя і інвестування.

В Стратегії також містяться 5 ключових завдань для публічної дипломатії Австралії:

1. Просування економічної унікальності Австралії і підтримання цілей економічної дипломатії.

2. Закріплення політики глибокої взаємодії Австралії з країнами Індійсько-Тихоокеанського регіону.

3. Просування австралійського бачення порядку денного міжнародної політики.

4. Просування Австралії як лідера розвитку.

5. Затвердження Австралії в якості відкритої, інноваційної, демократичної і різноманітної нації.

Діяльність ДЗСТ розширила вплив Австралії, зміцнила репутацію і відносини країни за кордоном і допомогла уряду виконати його політичні пріоритети зовнішньої торгівлі і розвитку. Активна взаємодія із засобами масової інформації сприяла більш поінформованому

висвітленню політики і програм Австралії і більш точній інформації про роль Департаменту у реагуванні на консульські і гуманітарні кризи.

У звіті зазначається, що було оброблено 3,293 медіа запитів від австралійських і міжнародних засобів масової інформації та підготовлено 460 медіа-релізів і публічних заяв для міністрів і відомств. Австралійські місії також відповіли на кілька тисяч іноземних медіа запитів. Департамент організував п'ять міжнародних візитів ЗМІ в Австралію, в рамках яких країну відвідали 45 журналістів з 23 країн світу. Візити сприяли налагодженню економічних та культурних зв'язків з країнами Африки і Латинської Америки, інвестиційним можливостям в північній Австралії, розвитку політики і програм, які підтримують розширення прав і можливостей жінок, а також науково-дослідної інфраструктури в Австралії тощо.

ДЗСТ було забезпечено високу якість зв'язку для громадськості через веб-сайти і цифрові медіа-канали. Департаментом було перероблено майже 100 зарубіжних вебсайтів і запущено шість нових, а також збільшено присутність у соціальних ЗМІ на 25 відсотків.

Департаментом було надано 2,031 нових стипендій, 87 % з яких в Індійсько-Тихоокеанському регіоні, в результаті чого загальне число студентів, яким було надано допомогу в рамках програми протягом року, було збільшено до більш ніж 7000.

Департаментом було розроблено Стратегію глобального залучення випускників австралійських університетів (Australia Global Alumni Engagement), яка зобов'язує уряд Австралії провести спільно з вищими навчальними закладами роботу, що має за мету сформувати глобальне співтовариство випускників, яке буде продовжувати підтримувати зв'язки з Австралією.

Фонди, інститути, ради Департаменту просували австралійську зовнішню політику, в тому числі через 244 гранти, які сприяють поглибленню економічних, культурних, наукових, спортивних та освітніх зв'язків на міжнародному рівні. Програма прямої допомоги ДЗСТ фінансує 880 проектів в 120 країнах світу.

Департамент сприяв підвищенню обізнаності про австралійське суспільство та цінності в рамках програм культурної дипломатії, включаючи програми міжнародних культурних візитів, програми для аборигенів і жителів островів протоки Торреса тощо.

Кількість ефективних ініціатив у галузі публічної дипломатії реалізовані департаментом збільшується в рамках реалізації довгострокової стратегії публічної дипломатії. Цей факт обумовлює чіткі рамки для департаменту, представництв за кордоном, а також фондів, рад та інститутів, а також забезпечує стратегічне узгодження між програмами публічної дипломатії та політичними результатами. Якість програм і попит на фінансування через департамент постійно зростають, відображаючи визнання цінностей публічної дипломатії як інструменту для просування політичних пріоритетів Австралії.

Для здійснення своїх цілей ДЗСТ також пропонує навчання публічній дипломатії в Австралії та у закордонних центрах. У 2015-2016 роках департамент продовжував реалізовувати такий напрям роботи, як професіоналізація можливостей публічної дипломатії шляхом проведення семи регіональних навчальних заходів, що охопили 70 відсотків всіх посадовців ДЗСТ, а також був запущений випуск довідника публічної дипломатії. Департамент також відповів на зміни навколишнього медіа середовища шляхом зміцнення цифрових можливостей і розширення використання соціальних медіа задля поліпшення комунікації та залучення громадськості.

Основним завданням Департамент поставив покращення якості послуг і зосередження на результатах, які допомагають привернути увагу громадськості і підвищити міжнародну репутацію Австралії. Також в планах Департаменту оновити стратегію публічної дипломатії на наступні три роки, в тому числі для включення наукової дипломатії і акценту на творчій індустрії. Департамент також здійснюватиме покращення цифрових стратегій, планує запровадити додаткові канали соціальних медіа, а також розвивати програму глобального залучення випускників австралійських університетів.

Крім Департаменту закордонних справ і торгівлі свій внесок у розвиток відносин з громадськістю інших держав роблять і Австралійське агентство з міжнародного розвитку (AusAID) та Австралійська Радіомовна Корпорація (АРК).

Австралійське агентство з міжнародного розвитку надає допомогу закордонним неурядовим організаціям (а також урядам та іншим установам) з метою боротьби з бідністю та досягнення сталого розвитку у відповідності з національними інтересами Австралії.

Австралійська Радіомовна Корпорація (АРК) також виконує функції публічної дипломатії визначені Законом про Австралійську Радіомовну Корпорацію від 1983 року.

У цьому законі стверджується, що АРК призначена для «(1) стимулювання обізнаності про Австралію і міжнародного розуміння австралійського ставлення до міжнародних справ; та (2) надання змоги австралійським громадянам, які живуть або подорожують за кордоном, отримувати інформацію про австралійські справи та австралійські позиції щодо міжнародних справ». Працівники корпорації прагнуть вирішити цю задачу за допомогою Радіо Австралія та австралійської мережі (створеної у серпні 2001 року) в рамках тендеру від ДЗСТ. АРК також бере участь у міжвідомчій публічній дипломатії з аналогічними відомствами за кордоном та об'єднаннями радіомовлення. Зокрема, всесвітня мережа використовується здебільшого у якості механізму зворотного зв'язку, а не в якості доставки новин та думок Австралійської Радіомовної Корпорації австралійській діаспорі та закордонній громадськості.

Реалізації публічної дипломатії Австралії сприяє також Австралійська Рада Мистецтв за допомоги: (1) Ради Мистецтв Австралійських Аборигенів та Жителів островів протоки Торрес; (2) Відділу Розвитку Мистецтв (танців, літератури, музики, театру, образотворчого мистецтва тощо); (3) Спільноти партнерських відносин та Відділу розвитку ринку; (4) Головної Ради з образотворчих мистецтв. Австралійська кінематографічна комісія вбачає своє призначення у допомозі створенню «міжнародного іміджу Австралії за допомоги телевізійної та кінематографічної культури, що також забезпечить відчутні економічні вигоди для Австралії за рахунок туризму і торгівлі».

Ця структура бере участь у публічній дипломатії через членство у Міжнародній Раді культури Австралії. Департамент сільського господарства та водних ресурсів також визначає (1) доступ до ринків та створення гарної репутації; (2) біологічний захист; (3) готовність до надзвичайних ситуацій, як три свої найголовніші цілі публічної дипломатії. Дві з них можуть бути класифіковані як пов'язані з безпекою.

На основі аналізу діяльності офіційних інститутів Австралії, що реалізують публічну дипломатію зазначеним Постійним Комітетом Сенату Австралії із зовнішньої політики, оборони та торгівлі були розроблені рекомендації щодо підвищення ефективності цього напрямку.

Комітет Сенату визнав ряд урядових, неурядових і приватних організацій, що сприяють зусиллям публічної дипломатії Австралії. У той час, коли поважні австралійські відомства займаються публічною дипломатією, Комітет Сенату зазначив, що Австралія стикається з «жорсткою конкуренцією» з іншими країнами. Існує велика кількість музикантів оркестру австралійської публічної дипломатії, виконуючих свої композиції без партитури чи диригента. Вистава відбувається під відкритим небом, та конкуруючі оркестри з Канади, Великобританії, США та інших країн грають свої національні мелодії.

Комітет Сенату прийняв «основну концепцію публічної дипломатії, що полягає у роботі або діяльності, яка здійснюється для розуміння, інформування та залучення громадян та організацій в інших країнах з метою формування їх сприйняття таким чином, що буде сприяти Австралії та австралійським політичним цілям на міжнародному рівні». Проте, він використовує це визначення публічної дипломатії як у широкому, так і в вузькому сенсі цього слова, відповідно до питання дослідження використовуючи розширене розуміння публічної дипломатії при розгляді: послідовності, узгодженості та достовірності Австралії; природи діалогу та взаємодії Австралії та міжнародного співтовариства; та координації заходів публічної дипломатії. Визнаючи, що Австралійське агентство з міжнародного розвитку та Міністерство оборони не має першочергового відношення до публічної дипломатії, їх

діяльність розглядається, як «важливий побічний продукт», що значно сприяє міжнародній репутації Австралії.

Комітет виявив інтерес у вивченні того, як робота цих агентств, а також культурних та освітніх установ та інших груп, включаючи діаспори Австралії, перетинається з публічною дипломатією Австралії.

Комітет Сенату зробив 18 рекомендацій для подальшого розвитку публічної дипломатії Австралії. Дві рекомендації стосуються «Відстеження думок у цільових країнах». У першій рекомендації Сенат був зацікавлений у тому, щоб імідж Австралії можна було відстежити у ключових країнах, щоб «широкі консультації з громадськістю» відносно зовнішньої політики Австралії були проведені у середині країни, та щоб організації заохочувались до активної участі у публічній дипломатії. Створення національного іміджу може управлятися практиками публічної дипломатії та розповсюджуватися за допомогою ЗМІ, але як припускають теорії сприйняття та багатозначні підходи, отримані уявлення можуть бути реконструйовані користувачами ЗМІ. Існує також широкий спектр категорій національного іміджу, починаючи від політичних до поп-культур. Окрім цього існує безліч технологій доставки, від сучасних ЗМІ до постмодерних інтерактивних та самоселективних технологій. Різні покоління людей використовували різні технології для доступу до різних повідомлень для різних цілей, цілей що варіюються від розважальних до освітніх. При реалізації першої рекомендації необхідно врахувати ці реалії.

Згідно документу консультації з австралійською громадськістю щодо питань зовнішньої політики повинні бути пов'язані з програмою державної освіти. Друга Рекомендація передбачає проведення громадських інформаційних кампаній Австралійською Радіомовною Корпорацією.

У зв'язку з цим, існує необхідність дослідження знань громадськості з важливих проблемних областей. Корисними в цьому контексті є дослідження настроїв серед політичних кіл стосовно більш активної участі громадськості у дискусіях щодо зовнішньої політики. Організації, а саме, неурядові або навіть нефедеральні урядові організації, які задіяні у публічній дипломатії, націлені другою рекомендацією на заохочення участі у програмах публічної дипломатії. Ці агентства визначаються рекомендаціями як дуже важливі. В цьому плані важливо враховувати заходи в контексті публічної дипломатії, що реалізуються штатами, містами, муніципалітетами, а також неурядовими організаціями.

Третя та четверта рекомендації закликають до більш ефективного використання освітніх подорожей та програм відвідувань. Існує корисне дослідження, що може бути проведене стосовно думок приїжджих та відвідувачів «до та після».

П'ята рекомендація стосується того, що австралійським студентам повинні надаватися додаткові стимули для вивчення східних мов та культури Сходу.

Шоста рекомендація закликає до того, щоб Міжнародна Інформаційна Корпорація (МІК) була визначена як центральний наглядовий орган в контексті реалізації публічної дипломатії. Вона закликала МІК мати більш серйозні представництва, ширші функції, відповідальність за забезпечення міжвідомчої взаємодії, відповідальність за стратегічне планування та встановлення пріоритетів, визнання ролі місцевих органів влади, недержавних зацікавлених сторін та австралійської діаспори, деякі перехресні членства з Австралійсько-Ізраїльською Торговельною палатою, публікування звітів, заснування підкомітету для включення недержавних зацікавлених сторін та товариств діаспор до загальної системи публічної дипломатії, заснування підкомітету для забезпечення того, щоб австралійська публічна дипломатія залишалася на передовій розвитку технологій. Рекомендовано також провести порівняльні дослідження структур публічної дипломатії у країнах-партнерах та у самій Австралії, що сприятиме розробці відповідної структури для Австралії.

Сьома рекомендація закликає до більш ефективної співпраці між федеральними рівнями влади та владою Великої Британії як лідера Британської Співдружності. В цьому контексті немає жодної згадки про рівень штатів. В Австралії, громадянство надається мерами на церемоніях, за участі представників федерального уряду. Нові громадяни часто

продовжують мати зв'язки зі своїми країнами походження. Як приклад такі церемонії можуть розглядатися як елементи публічної дипломатії.

Визнаючи роль культурних закладів у культурній дипломатії, наступна рекомендація закликає Австралійсько-Ізраїльську Торговельну палату до вирішення питань, що викликають стурбованість, щоб АІТП була під спільним головуванням міністрів закордонних справ, мистецтв та спорту, щоб підрозділ культурної та публічної дипломатії було відкрито у Міністерстві культури.

Слід зазначити, що в той час як усі робітники ДЗСТ повинні бути навчені мистецтву публічної дипломатії не всі можуть бути навченими фахівцями в області комунікації та зв'язків з громадськістю. Відкидаючи створення спеціалізованого підрозділу зі справ публічної дипломатії, стратегія передбачає просування публічної дипломатії, спираючись на навички як спеціалістів, так і фахівців широкого профілю.

Дійсно, розглядаючи дипломатію як важливу діяльність, комітет рекомендує незалежне опитування представництв за кордоном з метою оцінки їх потенціалу для проведення ефективних програм публічної дипломатії Австралії необхідно совершенствувати сучасні технології – досліджувати застосування інноваційних технологій для поліпшення реалізації програм публічної дипломатії.

Також установам ДЗСТ слід використовувати конкретні індикатори, які дозволяють їм спостерігати і оцінювати ефективність програм публічної дипломатії. «Оцінювання» в документі поєднане із розділом «Фінансування». Наступна рекомендація стосується того, що ДЗСТ повинні оцінювати результати роботи ФРІ (фондів, рад, або інститутів), щоб визначити, чи повинен рівень фінансування бути збільшеним. Двадцята рекомендація стосується того, що кожен фонд, рада або інститут повинен звітувати перед Парламентом щорічно.

Незважаючи на добре розроблену стратегію публічної дипломатії Австралії та досить ефективні інструменти її реалізації, слід звернути увагу і на певні недоліки. Так, доповідь Комітету Сенату Австралії щодо розвитку публічної дипломатії в цілому визнає роль або можливу роль суб'єктів з різних секторів, за винятком, штатів. Другому Сектору (підприємствам) також не було надано багато уваги у доповіді.

Однією з особливостей австралійської моделі публічної дипломатії є широке залучення громадськості до обговорення її стратегії, адже хоча публічна дипломатія традиційно орієнтована на аудиторію інших держав, вона все ж потребує урахування позицій внутрішньої громадськості. Отже, публічна дипломатія Австралії водночас і національно орієнтована, і пропагандистська.

Зважаючи на все вищевикладене можна зробити **наступні висновки**.

По-перше, австралійська публічна дипломатія є досить ефективною, має свою структуру та розгалужену мережу організацій, що займаються її реалізацією, провідну роль серед яких грає Департамент закордонних справ і торгівлі Австралії, що виконує функції австралійського міністерства закордонних справ.

По-друге, Сенат Австралії через Постійний Комітет із зовнішньої політики, оборони та торгівлі здійснює постійний контроль за реалізацією публічної дипломатії, проводить моніторинг діяльності інституцій, що обіймаються питаннями публічної дипломатії, висловлює свої рекомендації, що дозволяє корегувати напрями реалізації та заходи цієї діяльності, підвищуючи її ефективність.

По-третє, через політику економії австралійського уряду кошти передбачені на реалізацію політики публічної дипломатії зменшуються, однак Департамент закордонних справ і торгівлі розподіляє фінансування таким чином, щоб ефективність публічної дипломатії залишалася високою.

По-четверте, Департамент закордонних справ і торгівлі підтримує діяльність свого веб-сайту, на якому докладно висвітлюються заходи публічної дипломатії, звіти, фінансова документація, стратегії, електронні видання з моніторингу ефективності публічної дипломатії тощо, що сприяє прозорості цієї діяльності та забезпечує громадський контроль.

2. Дипломатія і зовнішня політика Нової Зеландії і держав Океанії:

Південно-Тихоокеанський субрегіон входить до складу Азійсько-Тихоокеанського регіону і складається із суверенних держав і залежних територій.

Нова Зеландія (після Другої світової війни) та з 1960-х по 1990-ті роки такі незалежні острівні держави Океанії, як Вануату, Кірибаті, Маршаллові Острови, Науру, Палау, Папуа – Нова Гвінея, Самоа, Соломонові Острови, Тонга, Тувалу, Федеративні Штати Мікронезії та Фіджі отримали право самостійних зовнішніх зносин з іншими країнами, а разом з тим виникло безліч проблем, які прямо чи опосередковано загрожують мирному існуванню та співробітництву цих держав.

Мета лекції полягає у багатосторонньому дослідженні проблем безпеки Південно-Тихоокеанського субрегіону (ПТС) та їх зв'язку із зовнішньополітичною діяльністю острівних держав Океанії.

Проблематикою острівних країн даного субрегіону займаються австралійські, японські, новозеландські, китайські науковці, так само як і різні регіональні фундації, науково-дослідні інститути, фахові наукові журнали, регіональні та світові міжнародні організації.

Характеризуючи безпеку ПТС дослідники звертають увагу на специфічні особливості острівних держав, однією з яких є володіння власними збройними силами.

Держави: Вануату, Маршаллові Острови, Федеративні Штати Мікронезії, Науру, Палау, Самоа, Соломонові Острови та Тувалу не мають власних збройних сил, а в конституції Кірибаті міститься 126 стаття, за якою забороняється взагалі їхнє створення. Правопорядок у державах підтримують поліцейські сили та берегова охорона. США забезпечують безпеку Маршалловим Островам, Федеративним Штатам Мікронезії, Палау. Фіджі підписала договір з Китаєм про охорону кордонів китайськими силами. Решті незабезпечених збройними силами держав безпеку гарантують Австралія та Нова Зеландія.

Збройні сили останньої за даними 2008 року складають 9278 військових. Вона має власні ВМС та ВПС. Нова Зеландія єдина з острівних держав Океанії співпрацює з НАТО, а в 2012 році підписала з цією організацією «Індивідуальну Програму з Партнерства і Кооперації». У цьому документі зазначається про спільність принципів (демократичність і повага міжнародного права, а саме принципів закладених у Статуті ООН), викликів (транскордонні питання, тероризм, кіберзлочинність, нерозповсюдження ядерної зброї) та обов'язків для Нової Зеландії та НАТО у підтримці безпеки. У ньому також зазначаються цілі співпраці, однією з яких є розбудова відносин шляхом участі у навчаннях і спеціальних операціях; обміну персоналу, досвіду та інформацією. Нова Зеландія приймала участь в операціях в Афганістані й інших країнах.

Папуа-Нова Гвінея має збройні сили кількістю 3100 чоловік на 2008 рік, ВМС та ВПС. ВПС не мають військових літаків.

Тонга має також свої військові сили, які налічують близько 500 військовослужбовців. З 2004 р. приймає участь в операціях в Афганістані та Іраку. Армія Фіджі нараховує близько 3100 осіб, має власні ВМС.

Військові сили даної острівної держави брали участь у миротворчих операціях, зокрема приблизно 200 чоловік було в Іраку. В її армії дозволено служити тільки фіджійцям.

Оскільки лише чотири острівні держави мають власні збройні сили, а безпека інших гарантується закордонними військами різних та іноді опозиційно налаштованих одна до одної країн через усні домовленості чи у двосторонніх договорах, але тільки у конституції Кірибаті прописана відмова від збройних сил, то це лише вказує на нестабільність безпекових механізмів.

У сучасних умовах, коли світові держави закликають до реформи ООН, а принципи та норми міжнародного права використовуються різними державами з вигідної для них сторони, у ПТС можливі серйозні конфлікти держав-донорів, які можуть вирішуватись, використовуючи держави-реципієнти. Так, американське видання «Зе Вашингтон Фрі Бейкон» (The Washington Free Bacon), посилаючись на слова радника Пентагону Майкла Піллсбері

повідомило про погрози Китаю убік США постачати зброю гавайським сепаратистам. У 2014 році Пекін підписав угоду про співпрацю у безпековій сфері з Фіджі.

США виступає не тільки кредитором острівних країн, деяким він ще гарантує безпеку. Взаємодія у трикутнику США – Нова Зеландія – Австралія за довгий період пройшла декілька стадій: від непрямой опозиційності Нової Зеландії двом іншим країнам у дев'яностих до нормалізації відносин з двох тисячних років. Вашингтон завжди вважав ПТС важливим напрямком своєї зовнішньополітичної діяльності через місцезнаходження там островів та атолів, які належать США та як складову Азійсько-Тихоокеанського регіону.

У субрегіоні протягом 2000-2014 рр. відбулося декілька подій, які порушували безпеку. Вануату давно висуває претензії французькій стороні щодо повернення їй островів Меттью та Пантера, які зараз є територією Нової Каледонії. У 2010 р. делегація високопосадовців з Вануату відвідувала острови з питанням про суверенітет над ними, але безуспішно повернулася назад. На сучасному етапі держава залишає свої претензії.

Сама Нова Каледонія прагне стати незалежною від Франції та планує у майбутньому провести референдум.

Кірибаті має давню суперечку з Фіджі за острів Банана, багатий на поклади фосфоритів. Сам острів прагне до отримання незалежності.

Маршаллові Острови, чю безпеку гарантують США, висуває права на острів Уейк, який є у володінні США. Після урагану 2006 року база США на цьому острові була евакуйована, але потім повернулася і зараз залишається важливим форпостом США у регіоні.

У 2001 р. у Папуа-Новій Гвінеї офіційно закінчила боротьбу за автономію область Бугенвіль, в яку були введені австралійсько-новозеландські миротворчі сили. У 2005 р. за посередництвом ООН Папуа-Нова Гвінея прийняла нову конституцію, в якій було прописано автономність бугенвільського уряду.

Найбільш неоднозначні реакції з боку острівних країн Океанії викликали внутрішньополітичні трансформації у Фіджі. У 2006 році в цій державі відбувся переворот, до влади прийшли військові і лише восени 2014 року були проведені вибори, які багатьма державами регіону були визнані демократичними. Після цього Австралія та Нова Зеландія трохи послабили тиск на Фіджі.

Вплив держав регіону посилюється тоді, коли у будь-якій острівній країні виникають внутрішні негаразди. Для острівних держав характерний високий рівень корупції, а в поєднанні з великою територією, такою як в Вануату чи Соломонових Островів дестабілізаційні процеси стають неконтрольованими. Невеликі доходи острівних країн і корумпованість місцевих чиновників заставляє ці держави шукати не зовсім легальних джерел доходів. Такі держави, як Тонга, Кірибаті, Самоа, Вануату та Науру робили спроби продавати паспорти своїх держав жителям інших країн.

Таку практику прийшлося призупинити після терактів 11 вересня 2001 року в США. Тоді виявилось, що терористи мали паспорти південно-тихоокеанських країн.

Інше *проблемне питання для світової економіки* - це **надання офшорних послуг острівними країнами ПТС**. На цьому було піймано багато країн, зокрема Вануату, яка лише у 2003 р. була виключена з чорного списку Організація економічного співробітництва та розвитку. Російська дослідниця С. Пале у своїй статті доводить, що Вануату на сучасному етапі є офшорним партнером Китаю, а Фіджі ще й активно продає китайцям свої паспорти.

Не менш важливою є проблема наркоторгівлі у розглянутих державах. Та сама дослідниця пише, що до середини 2000-х обіг наркотиків досяг свого піку, а в 2004 році у Фіджі була розкрита підпільна лабораторія, в якій лише об'єму сировини було знайдено на 540 млн. доларів. Знаходження великих партій наркотиків у фіджійських портах стало вже звичною справою.

Взагалі увесь Південно-Тихоокеанський субрегіон має 3,1 млн. приватних зброярень, у цілому одна зброярня на десять осіб. Збройний конфлікт в автономній області Бугенвіль на початку двохтисячних сприяв зростанню торгівлі зброєю у самій Папуа-Новій Гвінеї й інших острівних державах регіону. Хоча були спроби побороти неконтрольований обіг зброї

спочатку роботою у Папуа-Новій Гвінеї комітету з цієї проблеми з середини 2000-х, а потім вдосконаленням закону про контроль над зброєю державами ПТС у 2010 р., повністю не вдалося вирішити це питання.

Зараз нелегальний обіг зброї є одним з найнебезпечніших проблем у розглянутому субрегіоні.

Іншим небезпечним фактором є **тероризм**. Починаючи з подій 11 вересня 2001 р. держави субрегіону поступово включаються до боротьби з тероризмом.

Хоча серед розглянутих країн, тільки у Новій Зеландії були серйозні теракти у 2002 та 2003 роках (листи з ціаністим калієм), інші острівні країни беруть участь в операціях в Іраку, Афганістані й інших гарячих точках. У 2005 р. був розширений існуючий Акт про терористичні організації у Новій Зеландії, а на її території частіше з'являються підозрювані у тероризмі.

Природні лиха та недостача чистої води становлять пряму небезпеку населенню острівних країн даного регіону. Серед розглянутих держав майже всі підпадають час від часу під руйнівну дію ураганів, тайфунів, циклонів. Для деяких держав дуже гостро стоїть проблема затоплення своїх островів, що може призвести до меншої кількості придатної до життя території.

Отже, *Південно-Тихоокеанський регіон має дуже багато безпекових проблем і є регіоном, де інтереси, як держав-суб'єктів міжнародних відносин, так і держав об'єктів не до кінця переведені у площину узаконеності та визначеності*. Суверенні держави будуть шукати допомоги у своїх сильних братів. Боротьба за незалежність підконтрольними територіями буде продовжуватись, залишається лише одне питання: «Яким шляхом вона піде?». Менше можливостей залишається для мирного та дипломатичного вирішення суперечностей. Через втягнення різних світових гравців у нову Тихоокеанську боротьбу за переділ сфер впливу та появу нетрадиційних для даного регіону гравців Океанія ризикує перетворитися знову на гарячу точку світового протистояння.

Еволюція демократичних процесів всередині цих держав і залежність їх розвитку від більш могутніх акторів міжнародних відносин сприяє дотриманню ними загальних принципів і норм міжнародного права, а у разі виникнення конфліктних ситуацій такі держави мають велике прагнення до врегулювання спірних питань мирними способами. З іншого боку корупція, погані природні умови, велика етнорелігійна різноманітність можуть послабити роль таких держав у субрегіоні та на світовій арені, вводити держави у стан застою.

До традиційних викликів і загроз безпеці острівних держав регіону на сучасному етапі додалися такі проблеми, як: тероризм, махінації з паспортами та нелегальний продаж їх, неконтрольований обіг зброї, наркоторгівля, відмивання грошей у дуже великих розмірах тощо.

Недосконалість структур організацій ПТС і різний рівень розвитку острівних держав не змогли на даному етапі забезпечити об'єднання даних країн на паритетних основах і як результат подальшу глибоку інтеграцію, але причини для такого об'єднання вже склалися на початку XXI століття. Активна економічна, політична, культурна, оборонна й інша діяльність КНР, Австралії, Японії, США, Індії, інших зацікавлених держав створює невеликі групи й альянси острівних країн.

ПТС є дуже перспективним регіоном багатим на ресурси, культурну спадщину та держави якого мають імідж поборників свобод і прав людини, борців за навколишнє середовище, друзів усіх на світовій арені. Основними характерними рисами зовнішньої політики, які сприяють їх розвитку є гнучкість підходів до вирішення міжнародних питань, прагматичність в економічній і культурній співпраці, прагнення інтегруватись у світове співтовариство.

Розглядаючи перспективи розвитку зовнішньополітичної діяльності острівних держав Океанії у майбутньому треба звернути увагу на групу детермінант, які вплинуть на неї прямо чи опосередковано.

По-перше, це сама внутрішньополітична, економічна й етнорелігійна ситуація в острівних державах субрегіону. Такі дослідники, як Д. Кісліцина та І. Окунев зробили висновок, що практика державотворення була ефективнішою у тих державах, яким традиційно характерні єдина соціальна ієрархія, централізація політичної системи та культурна гомогенність. Це такі держави, як Самоа, Тонга й інші. Для більшості острівних держав гостро не стоїть етнорелігійне питання, хоча є небезпека використання іншими позасубрегіональними державами його для розпалювання ворожнечі, для них є дуже актуальними проблеми пов'язані з керівним апаратом, корупцією, зосередженням природних багатств у руках невеликої групи власників.

Також південно-тихоокеанським державам потрібно відмовитись від практики нелегальних і злочинних операцій у світовому співтоваристві задля збереження іміджу демократичних держав. Такі негативні дії як продаж паспортів, створення офшорних зон, де будуть накопичуватись гроші, зароблені нелегальними способами, покривання злочинних дій корумпованих місцевих чиновників, нелегальна торгівля зброєю та наркотиками будуть сприяти лише розгляду даних держав, як держав із подвійними стандартами. Це у свою чергу не буде сприяти інвестиціям відомих гравців на світовій арені в острівні країни та взаємодії між сторонами всередині ООН та його структур.

Велика вірогідність і того, що в Океанії почнеться наступна хвиля національно-визвольних рухів. Підконтрольні великим державам території все частіше заявляють про референдуми та самоврядування. Прикладом є Нова Каледонія, яка збирається провести референдум до 2020 року і зараз знаходиться у володінні Франції.

По-друге, це можлива подальша зміна «балансу сил» у ПівденноТихоокеанському регіоні. Посилене втручання таких гравців, як Китай, Тайвань та Індія. Економічне суперництво між Китаєм та США, які є автором ТТП (майбутньої системи двосторонніх договорів між Вашингтоном та атлантичними державами, зокрема Новою Зеландією). Американська сторона у мирний час зазвичай надає перевагу в співпраці ресурсозабезпеченим країнам, прикладом чого може служити відхід від розвитку відносин з економічно розвиненим Тайванем і перехід до співпраці з багатим на ресурси Китаєм. У майбутньому США якщо і не відстороняться від глибокої взаємодії з невеликими країнами, то вплив їх точно послабшає, а зовнішньополітична робота буде здійснюватись її союзниками Австралією та Новою Зеландією, які виступали неодноразово посередниками у вирішенні конфліктних питань у субрегіоні. Важливим є питання про повернення Японії в якості одного із перших донорів для острівних держав, що залежить від внутрішніх політичних та економічних трансформацій всередині країни, а також від японсько-китайських відносин у майбутньому.

Задля контролю й ефективнішої взаємодії необхідно реформувати існуючі структури субрегіональних організацій, таких як ФТО. Досвід вирішення екологічних питань острівними державами на світовій арені, прийняття ними декларації Маджуро та додатку до нього у вигляді плану дій засвідчив, що розвиток острівних держав та еволюція їхньої зовнішньої політики є можливими при загальній діяльності цих країн. Можна твердо сказати, що ніякі двосторонні договори не змогли б досягти такого ефекту.

По-третє не можна взагалі прибрати і детермінанту глобальних проблем. Стихійні лиха, проблема тероризму, ресурсозабезпеченості й інші питання можуть кардинально поміняти ситуацію у регіоні. Наприклад, стихійні лиха спричиняють руйнацію, після якої місцеве населення покидає небезпечну територію. Території обезлюднюються, особливо якщо на них немає розвіданих корисних копалин, що дозволяє іншим країнам, які мають труднощі з перенаселенням селити своїх громадян на таких островах. Переселяючись таке населення вимагає собі особливих прав, автономії, а інколи і незалежності від контролюючого її уряду. В умовах глобалізації, яка сприяє у тому числі такому негативному явищу, як нелегальному обігу зброї, конфлікти, які можна було б ефективно вирішити дипломатичними засобами, дуже часто втягують багато держав, а протиріччя між ворогуючими сторонами пов'язані з етносом, релігією чи ідеологією не зникають, а накопичуючись, збирають сили, щоб розгорілись знову.

Тільки у конституції держави Кірибаті прописана відмова від створення будької власної армії, то ж теоретично решта острівних країн, які не мають власних ЗС можуть при стабільному фінансовому становищі та великих доходах до бюджету завести таку армію. Це виявляється можливим, ще з тої причини, що ресурсний потенціал острівних країн є не до кінця розвіданий. То ж у майбутньому в якійсь з цих переважно малонаселених країн можлива економічна революція з видобутку якихось видів ресурсів, що у подальшому позитивно вплине на економічні відносини такої країни. Прикладом такої економічної революції була активна розробка фосфоритів у Науру, яка досягла найвищої точки всередині 2000-х, але невеликий досвід торгово-економічних відносин і проблеми в економіці не дозволили цій державі закріпитися на світовій арені, як економічно сильній країні.

Розглядаючи майбутню зовнішньополітичну діяльність згаданих держав у різних міжнародних організаціях, зокрема в ООН, не можна точно сказати, якою буде їх поведінка і які альянси вони будуть вибудовувати всередині них. Взавши за основу практику голосування цими державами в ООН, то скоріш за все острівні держави будуть надавати перевагу альянсу з країнами, які знаходяться поза регіоном АТР, у тих випадках, коли питання не будуть прямо стосуватися даного регіону, у протилежних випадках вони будуть вибудовувати альянси з великими країнами регіону (Австралією, Китаєм, США) чи між собою, особливо якщо ці питання будуть стосуватися протидії регіональним проблемам.

Більшість держав регіону будуть продовжувати притримуватись лінії скорочення озброєнь і нерозповсюдження ядерної зброї, бо кількість держав, які мають власні збройні сили є невеликою. Логічно, що більшість буде спрямовувати свої зусилля чи на боротьбу з озброєннями чи на побудову власної армії переважно за рахунок держав-кредиторів і закупівлю у них зброї.

Основними механізмами вирішення спірних питань залишаються мирні способи, такі як переговори, посередництво та добрі послуги. Активними та впливовими посередниками є лише декілька держав, зокрема Австралія та Нова Зеландія, тому на даному етапі розвитку співробітництва не виключається певна упередженість у миротворчих діях цих традиційних гравців регіону. Разом з тим, об'єднуючи навколо себе інші острівні держави, вони створюють можливості для протидії впровадженню зовнішньої політики нетрадиційних учасників. Також великі держави надають свої підрозділи для підтримки правопорядку та проводять навчання разом з аналогічними силами острівних держав. Наразі механізмів для подолання проблем чи недостатньо чи вони працюють не дуже злагоджено.

Політична й економічна стабільність всередині острівних країн будуть сприяти позитивним результатам у зовнішній політиці.

Питання до самоперевірки:

1. Охарактеризуйте зовнішню політику і дипломатію Австралії.
2. Вискажіть вашу думку, яким чином формувалася зовнішня політика Австралії в ХХ столітті.
3. Визначте основні напрями зовнішньої політики і дипломатії Австралії в ХХІ столітті.
4. Охарактеризуйте дипломатію і зовнішню політику Нової Зеландії і держав Океанії.
5. Опишіть Нову Зеландію як «малий гегемон» АТР.
6. Зробіть огляд зовнішньої політики держав Океанії.

Лекція 9. АСЕАН ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ КРАЇН ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

[12] С. 25; [17] С.4, 32-34; [15] С.4; [16] С.15-20.

- 1) Формування АСЕАН, її структура, механізми діяльності:
 - 1.1 Історичне коріння зовнішньої політики країн Південно-Східної Азії.

1.2 Основні віхи еволюції регіоналізму в Південно-Східній Азії. Структура і механізми функціонування АСЕАН (АСЕАН+, АРФ, ВАС).

2) АСЕАН і її роль в міжнародних відносинах в Східній Азії:

2.1 Система зовнішніх зв'язків АСЕАН. Шлях АСЕАН і особливості дипломатії.

2.2 Роль АСЕАН у вирішенні міжнародних проблем.

Ключові поняття:

Зони вільної торгівлі – тип міжнародної інтеграції; у країнах-учасниках скасовуються усі митні обмеження (митні збори і податки), а також кількісні обмеження у взаємній торгівлі згідно з міжнародним договором. За кожною країною-учасницею зберігається право на самостійне та незалежне визначення режиму торгівлі щодо третіх країн.

Між країнами-учасницями зберігаються митні кордони та пости, які контролюють походження товарів, що перетинають їхні державні кордони.

Інтернаціоналізація економічна – посилення взаємозв'язку та взаємозалежності економік окремих країн, формування стійких економічних зв'язків між країнами, вплив міжнародних економічних відносин на національні економіки.

Неоколоніалізм – нові форми залежності (передусім економічні, фінансові) країн, що розвиваються від країн метрополій.

Політична інтеграція – це сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, об'єднання суспільства, політичних структур або етносів у рамках однієї держави або кількох держав для протидії внутрішнім і зовнішнім деструктивним чинникам.

Регіональна економічна інтеграція – це процес взаємодії економік країн певного регіону та їх внутрішньо-економічних структур, що здійснюється з метою економічної взаємовигоди та виявляється як інтернаціоналізація виробництва. Регіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються.

Відмінним компонентом інтеграції від простого співробітництва є наявність регіональних (субрегіональних) інститутів, що відповідають за спільну торговельну політику.

Регіональне економічне співробітництво – це співпраця між регіонами, спрямована на укріплення економічних відносин, забезпечення національних інтересів та удосконалення правових механізмів взаємовигідного співробітництва.

Регіоналізмом – процес формування економічних співтовариств державами певного регіону, за допомогою укладання торговельних угод преференційного типу.

Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР) є одним із регіонів світу з найбільшою динамікою розвитку інтеграційних процесів. На цьому тлі яскраво виділяється ПСА. Тут перетинаються інтереси провідних країн світу: США, КНР, Індії, Японії, Австралії. Відтак її геополітична важливість у найближчій перспективі неодмінно зростатиме, як і роль її основного інтеграційного угруповання – АСЕАН.

Мета лекції. З'ясувати сучасний стан інтеграційних процесів в АСЕАН, а також проаналізувати головні актуальні загрози та виклики регіональній безпеці та стабільності в ПСА в контексті динаміки регіонального розвитку.

Після Другої світової війни АТР залишався регіоном з мінімальним обсягом економічного та політичного співробітництва. Зберігалися великі перепони на шляху до регіонального співробітництва, а саме:

- багато країн перебували у колоніальній залежності, зокрема країни Південно-Східної Азії, основною ідеєю для них був антиколоніальний рух, а після отримання незалежності – прагнення до політики нейтралітету;

- низький рівень розвитку, політична нестабільність молодих незалежних держав Азії, однотипні економічні структури та залежність від світових держав розділяло країни для налагодження взаємного економічного співробітництва;
- вплив холодної війни, регіон був поділений на сфери впливу між двома наддержавами США і СРСР, військово-політична напруженість в окремих субрегіонах (Корея, В'єтнам), політичне протистояння (КНР – Тайвань);
- різні моделі національного розвитку, ідеологічні розбіжності;
- історичні та соціокультурні відмінності, відсутність єдиних цінностей, територіальні суперечки, психологічний бар'єр, зокрема через історичне минуле.

До того ж АТР вирізняється значними розмірами, суттєвими перепадами у рівнях економічного розвитку, чисельністю населення.

Проголошена незалежність не гарантувала повну самостійність молодим державам. Низький рівень економічного розвитку більшості колишніх колоній, змусив їх співпрацювати з розвиненими державами, у тому числі і з колишніми метрополіями, що сприяло трансформації колоніалізму у неокolonіалізм. Елементами неокolonіальної політики стали кредити та позики, надання різних видів допомоги, контроль за цінами на сировину, продукцію на світових ринках, створення філій найбільших західних компаній і змішаних підприємств у колишніх колоніях тощо. Це дозволило економічно розвиненим країнам закріпитися на внутрішніх ринках колишніх колоній, використовувати дешеву працю місцевого населення, впливати на внутрішню та зовнішню політику цих країн. Молоді незалежні держави здійснювали певні кроки, спрямовані на зміцнення економічної самостійності. Прагнення цих держав до спільних дій проти неокolonіалізму сприяли виникненню міждержавних організацій економічного характеру у регіоні.

Отже, незважаючи на низку складнощів, у післявоєнний період відбувається процес економічної інтернаціоналізації, що є об'єктивним процесом глобальної економічної взаємодії, здебільшого у сфері торгівлі та інвестицій. Виникають перші субрегіональні та регіональні організації.

У 1947 р. була створена Економічна комісія ООН для країн Азії та Далекого Сходу (ЕКАДВ), пізніше (1974 р.) перейменована в Економічну комісію ООН для країн Азії і Тихого океану (ЕСКАТО).

ЕСКАТО є організацією багатостороннього співробітництва в АТР, мета якої сприяти соціально-економічному розвитку країн Азії і Тихого океану, субрегіональному, регіональному та міжрегіональному співробітництву. З правом вирішального голосу увійшли представники 22 держав. ЕСКАТО виступає ініціатором, координатором і спонсором багатьох програм розвитку, надає технічну допомогу у підготовці кадрів, збирає та надає інформацію, статистичні дані щодо гострих соціально-економічних проблем. Сьогодні до складу ЕСКАТО входить 53 постійних (з правом вирішального голосу), включаючи нерегіональних членів (США, Великобританія, Франція, Нідерланди) та 9 асоційованих членів. Вищим органом ЕСКАТО є щорічна сесія. Допоміжну функцію виконують 8 профільних комітетів ЕСКАТО, сесії яких проводяться раз на два роки, відповідно по чотири комітети щороку. Під егідою ЕСКАТО регулярно проводяться регіональні міністерські конференції.

Комісія для країн Південної частини Тихого океану (South Pacific Commission, КПТО) була створена у 1947 р. згідно Канберрської угоди.

Членами організації є 26 країн і територій, включаючи Австралію, Нову Зеландію, 22 острівних держави і території південної частини Тихого океану, а також США та Францію. Цілями організації є сприяння розробці та реалізації концепції регіонального розвитку, поліпшення соціально-економічних умов життя народів регіону, модернізація засобів зв'язку та транспорту, обмін технологіями й ін. Держави-члени отримують допомогу від КПТО. Вищий орган КПТО – конференція урядів та адміністрацій країн-членів, на якій приймається робоча програма та бюджет організації, призначається адміністративний комітет.

У 1950 р. створена організація «План Коломбо» (ПК), основою якої є британський план допомоги колишнім колоніям. Угоду про її заснування було підписано у столиці Шрі-Ланки

м. Коломбо, звідти і назва плану. До організації увійшли не тільки колишні колонії Британії, а й інші у минулому залежні держави. Згодом організація розширилася за рахунок деяких незалежних держав Південної Азії та США й Японії. Головною метою Плану Коломбо є стимулювання економічного та соціального розвитку країн регіону, в основі якого донорські вливання з боку розвинених країн в економіку держав, що розвиваються на двосторонній основі. Донорами були Великобританія, США, Канада, Японія, Австралія, Нова Зеландія; одержувачі допомоги: Індія, Пакистан, Шрі-Ланка, Афганістан, Іран, Непал, М'янма, Мальдівська Республіка, Бутан, Бангладеш, Лаос, Камбоджа, Малайзія, Монголія, Таїланд, Сінгапур, Папуа-Нова Гвінея, Індонезія, Філіппіни, Фіджі, Республіка Корея.

Сьогодні організація налічує 27 членів.

Особливістю «Плану Коломбо» є специфічний механізм розподілу допомоги. Спільного фонду допомоги немає: кожна країна-член з групи, що розвиваються, визначає свої потреби у допомозі та веде переговори на двосторонній основі з країною-донором. Ці переговори здійснюються у рамках політики «Плану Коломбо» та координуються відповідними органами. Існує економічна, фінансова, технічна допомога; консультації.

Ця міжнародна економічна організація в останні роки активізувала свою діяльність. Щорічний внесок постійних членів у 2000 р. був збільшений до 14,5 тис. дол. Інтерес до вступу у ПК проявляють КНР, КНДР, В'єтнам, Норвегія.

За ініціативою ЕСКАТО з 1966 р. діє Азіатський банк розвитку (АзБР) – міжурядова, кредитна організація, покликана надавати фінансову та технічну допомогу країнам регіону, що розвиваються на основі надання позик (зокрема, на пільгових умовах) державним і приватним структурам. Причини створення АзБР носили економічний і політичний характер. Політичний аспект полягав у прагненні розвинутих країн (зокрема, США) посилити свій геополітичний вплив у колишніх колоніях. Економічний аспект полягав у необхідності надання зовнішньої фінансової допомоги, з метою боротьби з бідністю у країнах, що розвиваються. В АзБР сьогодні входить 67 членів, 48 регіональних і 19 позарегіональних держав. Найбільші акціонери АзБР – Японія, США, Китай, Індія, Австралія, Індонезія, Канада. Головні позичальники – Індія, КНР, Пакистан, Індонезія, Бангладеш. Основні сфери фінансування: транспорт і комунікації, енергетичні проекти, сільське господарство тощо.

Військово-політичні об'єднання АТР. Після Другої світової війни, в АТР складається Сан-Франциська система міжнародних відносин, побудована на двосторонніх військово-політичних договорах. У регіоні Тихого океану зміцнюють свої позиції США, які укладають договори з Японією (8 вересня 1951 р., 19 січня 1960 р.), Австралією та Новою Зеландією (АНЗІОС, 1 вересня 1951 р.), Філіппінами (30 серпня 1951 р.).

На початку 50-х років ХХ ст. до цієї системи приєднується Тайвань і Республіка Корея (1 жовтня 1953 р.), а у 60-х рр. – Таїланд. Основу двосторонніх союзницьких відносин між США і Таїландом заклала Спільна заява про політику США щодо Таїланду 1962 р. (комюніке «РаскТанат»). Ця система безпеки мала антикомуністичну спрямованість, стратегічним завданням було не допустити встановлення китайського або радянського домінування у регіоні та формування у країнах Азії комуністичних режимів. Зазначені пакти та договори із США практично не вплинули на формування багатостороннього співробітництва у Східній Азії, на відміну від Європи. Основу регіональної системи безпеки становили двосторонні (США – Японія, США – РК, СРСР – КНДР, СРСР – Монголія тощо), а не багатосторонні (НАТО – ОВД) військовополітичні інститути.

Разом з тим, спроби створення об'єднання у регіоні здійснювалися після закінчення Другої світової війни. Ініціатива зі створення військовополітичного об'єднання країн Східної Азії та Тихого океану належала США. 1 вересня 1951 р. між США, Австралією та Новою Зеландією був укладений «Договір безпеки» та подальше створення у 1952 р. Блоку АНЗІОС (англійська аббревіатура назв Австралії, Нової Зеландії та США).

Метою пакту був захист миру у районі Тихого океану, координація зусиль щодо створення регіональної системи безпеки, колективні воєнні дії у випадку нападу на одну з

країн-членів пакту. Передбачалося, що блок буде першим кроком в організації комплексної системи безпеки у Тихому океані у рамках оборонної системи Заходу.

Цей план був підкріплений на Манільській конференції 8 вересня 1954 р. Тоді підписали декларацію про створення військово-політичного блоку СЕАТО – «Договір про колективну оборону у Південно-Східній Азії» у складі США, Великобританії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду. Передбачуваний регіональний аналог НАТО, проіснував до 1977 р. Блок так і не зміг створити політично-економічний союз, спрямований проти проникнення комуністичних ідей у регіон. Однією з головних проблем стало питання розширення складу СЕАТО.

У серпні 1961 р. Таїланд, Філіппіни та Малайя підписали Бангкокську декларацію про утворення Асоціації Південно-Східної Азії (АСА). Ця організація до офіційного саморозпуску у 1967 році так і не змогла залучити до своїх лав нової держави Південно-Східної Азії. Діяльність АСА була паралізована конфліктом між Філіппінами та Малайєю через Сабах. Разом з тим, необхідно підкреслити позитивне значення у створенні АСА, вбачаючи тут передумови для більш широкого регіонального співробітництва без участі нерегіональних держав.

Через гострі суперечності між Малайєю, Філіппінами та Індонезією не вдалося втілити у практичну площину і проект Мафіліндо (Maphilindo).

Це проект конфедеративного державного об'єднання, що мав включати Малайю, Філіппіни й Індонезію, країни так званої «малайської раси».

План формування конфедерації був сформульований у підсумкових документах тристороннього саміту, що відбувся наприкінці липня – початку серпня 1963 року у Манілі.

У 1966 р. була створена Азіатсько-тихоокеанська рада (Asian and Pacific Council, АЗПАК) – регіональна політико-економічна організація.

До її складу входили Японія, Австралія, Нова Зеландія, Таїланд, Філіппіни, Малайзія (до 1973 р.), Республіка Корея, Південний В'єтнам (до 1975 р.) і Тайвань. АЗПАК проголосив метою розширення економічного, науково-технічного та культурного співробітництва країн, що входять до нього. П'ять країн АЗПАК (Австралія, Нова Зеландія, Південна Корея, Філіппіни, Південний В'єтнам) брали участь у В'єтнамській війні. АЗПАК підтримував політику США щодо Демократичної Республіки В'єтнам, Китаю, тайванського та корейського питань. США не входили до АЗПАК, але були пов'язані військовими зобов'язаннями з усіма його членами.

Ситуація в Індокитаї, прагнення країн Південно-Східної Азії до роззброєння та співробітництва, мирного співіснування привели до кризи АЗПАК. У березні 1973 року постійний комітет АЗПАК не зміг прийняти рішення про проведення чергової сесії Ради, тому що Австралія та Малайзія не брали участь в її засіданні, а Японія та Нова Зеландія були представлені спостерігачами. У червні 1973 р. було вирішено відкласти сесію на певний час, що практично паралізувало діяльність Ради. У 1975 році Нова Зеландія і Таїланд відкликали своїх представників з АЗПАК.

З початку 1970-х рр. в АТР діє система Оборонних заходів п'яти держав: Великобританії, Австралії, Федерації Малайзії, Нової Зеландії та Сінгапуру. Їх взаємодія будується на низці документів: про систему єдиної військово-повітряної оборони; про співробітництво у галузі оборони Великобританії, Австралії та Нової Зеландії з Сінгапуром; про співпрацю перших трьох країн з Малайзією.

Отже такі механізми, як військово-політичний блок СЕАТО, АСА, Мафіліндо, АЗПАК не змогли стати об'єднаннями, що включили б усі країни Південно-Східної Азії. Причини неуспіхів перших спроб формування співробітництва країн ПСА, багато у чому пояснювалося відсутністю спільних інтересів (приклад СЕАТО), конфліктами членів організації (приклад АСА) та відсутністю довіри між членами (приклад Мафіліндо).

Разом з тим, у 1970-і рр. в АТР з'явилася нова хвиля інтересу до регіональної інтеграції завдяки динаміці економічного зростання нових індустріальних економік Азії, зростанню економічної взаємозалежності у регіоні, а також невизначеності соціально-політичної

ситуації, викликані виведенням американських військ з Південно-Східної Азії. Ці фактори стимулювали нові ініціативи щодо інтенсифікації економічного співробітництва в АТР. Досвід діяльності регіональних організацій довів важливість спільних зусиль країн з реалізації проєктів економічного співробітництва, з метою підвищення рівня економічного розвитку. На розвиток тихоокеанських ініціатив вплинув і успішний результат функціонування європейських інтеграційних угруповань, що стало стимулом розробки пропозиції про створення зони вільної торгівлі у Тихоокеанському басейні.

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст., ідея створення Тихоокеанського співтовариства надихнула Японію. У 1965 р. відомий японський економіст К. Кодзіма сформулював ідею створення Тихоокеанської зони вільної торгівлі (Pacific Free Trade Area, PAFTA). Пропонувалося включити до складу зони вільної торгівлі – США, Канаду, Японію, Австралію та Нову Зеландію, а також надати торгівлі преференції країнам, що розвиваються. Ідея не була реалізована, позначилися об'єктивні причини – відсутність політичного бажання з боку передбачуваних країн-учасниць; негативна реакція з боку країн, що розвиваються (які нещодавно домоглися політичної незалежності) і вбачали у ній спробу збереження економічного тиску з боку розвинених країн.

Разом з тим, ідеї Японії були підхоплені Австралією, та спільними зусиллями були створені Економічна рада країн басейну Тихого океану (ТЕС) у 1967 р. (неурядова організація у складі керівників понад 1000 компаній з 17 країн) і Тихоокеанська конференція з торгівлі та розвитку (Pacific Trade and Development Conference, PAFRAD) у 1968 р.

Головною метою яких було концептуальна розробка основ регіонального економічного співробітництва у рамках проведення конференцій і складання аналітичних оглядів. Діяльність даних організацій сприяли розширенню контактів та обміну думками між економістами та представниками ділових кіл, а також зростанню числа країн-учасниць, зацікавлених у поглибленні економічної співпраці.

Пізніше, у 1980 р. за пропозицією Японії створюється ще одна регіональна організація – Рада з тихоокеанського економічного співробітництва, РТЕС (Pacific Economic Cooperation Council), як тристороння рада за участю представників урядових, підприємницьких і наукових кіл, з метою визначення напрямів регіональної економічної політики та створення зони вільної торгівлі. Сьогодні до складу РТЕС входять 26 країн, не тільки держави АТР, але й Європейський Союз.

Отже, у даний період інституціоналізація економічного співробітництва у регіоні відбувалася за допомогою створення неурядових регіональних економічних організацій – Тихоокеанської конференції з торгівлі та розвитку, Тихоокеанської економічної ради, Ради з тихоокеанського економічного співробітництва. Ці неурядові організації, створені за активної участі ділових кіл, поклали початок інтеграційного співробітництва в АТР. Пізніше ця співпраця отримала свій розвиток на рівні держав та урядів.

Тим часом, 8 серпня 1967 р. міністри закордонних справ з п'яти країн – Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру і Таїланду у Бангкоку підписали Декларацію Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) (Association of South East Asian Nations), більш відому як Бангкокська декларація.

Створення АСЕАН фактично поклала початок субрегіональної інтеграції в АТР і зародило першу успішну форму співпраці країн Південно-Східної Азії для вирішення своїх проблем до кінця холодної війни.

Війна у В'єтнамі, активізація лінії Китаю на поширення «культурної революції» у Південно-Східну Азію, антикомуністичний переворот Сухарто в Індонезії у 1965 р. та зацікавленість США в об'єднанні антикомуністичних сил у ПСА стали основними факторами, що сприяли утворенню АСЕАН. До того ж, у регіоні ПСА загострилися у 70-х роках ХХ ст. територіальні суперечки, в які були залучені Малайзія, Філіппіни, Індонезія, Сінгапур. Постає необхідність подолання внутрішньорегіональних протиріч та об'єднання, з метою колективного визначення моделей подальшого розвитку регіону, забезпечення безпеки, ефективного економічного та політичного співробітництва і невтягування регіону у холодну

війну. Отже, формування АСЕАН було викликано необхідністю військово-політичної стабілізації ПСА, задля регіональної безпеки, а не стало проявом економічної логіки (на відміну від ЄС, де економічна інтеграція стимулювала політичну співпрацю).

У прийнятій Декларації АСЕАН ставилися наступні цілі: прискорення економічного розвитку, соціального та культурного прогресу країн Південно-Східної Азії; зміцнення миру та регіональної стабільності; розширення активного співробітництва та взаємодопомоги у галузі економіки, культури, науки, техніки та підготовки кадрів; розвиток ефективного співробітництва у сфері промисловості та сільського господарства; розширення взаємної торгівлі і підвищення життєвого рівня громадян країн-учасниць; встановлення взаємовигідного співробітництва з іншими міжнародними та регіональними організаціями. В основу Бангкокської декларації було покладено завдання зміцнення економічної, соціальної стабільності та забезпечення мирного національного розвитку.

Ставилася мета об'єднання всіх десяти держав регіону, з тим щоб Асоціація змогла висловити «єдину волю держав Південно-Східної Азії, зв'язати себе узами дружби і співробітництва...». Базові принципи, закладені при утворенні організації: принцип прийняття рішень консенсусом, тобто пошук компромісу як єдиного способу врегулювання взаємних інтересів, дотримання принципу невтручання у внутрішні справи країн-членів Асоціації, вирішення суперечок мирним шляхом, відмова від застосування сили.

До АСЕАН спочатку увійшли Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Філіппіни, а упродовж наступних років – Бруней (1984 р.), В'єтнам (1995 р.), Лаос (1997 р.), М'янма (1997 р.) і Камбоджа (1999 р.). Пізніше з'являться партнери АСЕАН – Російська Федерація, Республіка Корея, США, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія.

Роль АСЕАН у міжнародних відносинах у перші роки її існування залишалася незначною. Початком самостійного курсу АСЕАН в міжнародних відносинах стало проголошення у 1971 р. Декларації про створення зони миру, свободи і нейтралітету у ПСА (Куала-Лумпурська декларація). У ній проголошувалася мета нейтралізації регіону, вимагалася від країн-учасниць вжити необхідних зусиль щодо забезпечення визнання і поваги регіону як зони, що не приймає втручання ззовні. План нейтралізації допускав врегулювання суперечностей на двох рівнях: серед членів АСЕАН і між Асоціацією та позарегіональними державами, готовими прийняти зобов'язання визнати нейтральний статус асеанівського субрегіону та гарантувати невтручання у його внутрішні справи. Члени Асоціації окреслили незалежне від США, СРСР, інших країн бачення міжнародних проблем та обґрунтували новий принцип в їх міжнародній політиці: регіоналізм і регіональне співробітництво, тобто пріоритет регіональних інтересів над позарегіональними та поступове витіснення нерегіональних сил з регіону. Країни АСЕАН показали, що готові самостійно захищати свої інтереси та проголошені ними цінності.

Щоб зайняти незалежну та збалансовану позицію між великими державами, у 60-80-ті роки ХХ ст. країни АСЕАН розвивали відносини і з США, і з Китаєм, і зміцнювали контакти з СРСР.

Задля зміцнення власних позицій в АТР, члени АСЕАН активно співпрацювали, відбувався обмін військовими делегаціями всередині АСЕАН, Індонезія та Малайзія підписали угоду про спільну боротьбу з комуністичними повстанцями на кордоні, аналогічну угоду уклали також Малайзія і Таїланд. Члени АСЕАН на двосторонній основі регулярно проводили військові маневри, здійснювали стандартизацію озброєнь.

Договірне оформлення АСЕАН відбулося у 1976 р. у підписаних на острові Балі Договору про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії, що передбачав створення Високої ради на рівні голів зовнішньополітичних відомств для мирного урегулювання можливих конфліктів між членам Асоціації та Декларації згоди АСЕАН. У Декларації згоди проголошувалося, що члени АСЕАН, спільно й індивідуально будуть прагнути до створення сприятливих умов для встановлення та розвитку співробітництва між державами регіону. Вона відкрила шлях до укладення у 1977 р. угоди про преференційне торговельне урегулювання на 71 вид товарів. Це започаткувало процес лібералізації торгівлі у рамках АСЕАН.

Позитивно на єдність АСЕАН вплинув камбоджійський конфлікт.

Країни-члени Асоціації виступили за виведення в'єтнамських військ, проведення у Камбоджі виборів і мирне врегулювання проблеми. Ця незалежна позиція викликала довіру до АСЕАН позаблокових країн, дозволила зблизити погляди країн АСЕАН і країн Індокитаю. Успіх АСЕАН, заснований і на тому, що вона широко використовує консультації, вироблення спільного підходу та взаємне співробітництво.

Для взаємодії країн АТР у 1960-70-і рр. є характерним закритий регіоналізм, що означає політику зниження бар'єрів для учасників угоди, яка не поширюється на інших. Закритий регіоналізм протидіє глобалізації та спрямований винятково на захист даного регіону від її негативних наслідків. Він представляє розширену до регіональних меж політику «опори на власні сили».

Значне зростання обсягу внутрішньорегіональної торгівлі у 70-80-і рр. ХХ ст. між країнами АТР призвело до зміцнення економічних зв'язків між ними. Починають з'являтися нові форми співпраці на багатосторонній основі, продовжує розвиватися АСЕАН і формуються нові центри інтеграційних процесів у різних субрегіонах АТР. Відбувається зміщення організаційних засад економічного співробітництва в АТР від консультативних рамок до спроби створення загальнорегіонального угруповання, а також інтенсифікація інтеграції на субрегіональному рівні.

Ще з 70-х рр. ХХ ст. країни Північно-Східної та Південно-Східної Азії шукали шляхи для зміцнення співробітництва між цими субрегіонами.

Зусилля окремих держав і міждержавних об'єднань, передусім Японії та АСЕАН, сприяли зростанню зацікавленості тихоокеанських держав до таких проектів, а посилення їх економічної могутності дозволяли наповнити проекти регіонального співробітництва конкретним змістом.

У другій половині 80-х років ХХ ст. розпочалася практична реалізація планів створення регіональних міждержавних інститутів. Центральним у процесах інституалізації співробітництва в АТР, стало створення у 1989 р. першої в АТР регіональної міжурядової економічної організації – Форум «Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво», АТЕС (Asia Pacific Economic Cooperation Forum). **Спочатку до складу АТЕС увійшли 12 країн: США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Японія, Республіка Корея та країни-члени АСЕАН (Сінгапур, Малайзія, Таїланд, Філіппіни, Індонезія і Бруней).** АТЕС вивів економічну інтеграцію у регіоні на новий рівень, зі створенням цієї організації можна говорити про новий етап регіоналізму, що будується на принципах недискримінації та добровільної згоди всіх учасників (консенсусу). **Принцип відкритого регіоналізму, який став основою розвитку організації АТЕС зміг об'єднати 21 державу регіону. Так, у 1991 р. були прийняті КНР, Гонконг і Тайвань, у 1993 р. – Мексика та Папуа-Нова Гвінея, у 1994 р. – Чилі, у 1998 р. – Російська Федерація, Перу та В'єтнам.** Створення АТЕС зробило можливим формування механізму вироблення регіональних правил ведення торгівлі й інвестиційної діяльності.

Отже, упродовж тривалого періоду в АТР у регіональному форматі розвивалося економічне співробітництво, а у субрегіональних рамках – економічна інтеграція; домінуючою тенденцією була субрегіональна, а не регіональна інтеграція. На межі 80-90-х рр. ХХ ст. сформувалися об'єктивні передумови для початку активної розбудови структур регіонального співробітництва. Діяльність АСЕАН і АТЕС підготувала ґрунт для створення регіонального інтеграційного об'єднання за участю країн Східної та Південно-Східної Азії. Пом'якшення економічної та політичної диференціації, інтенсифікація економічного співробітництва, поглиблення господарської інтернаціоналізації між країнами АТР дозволили вийти на новий рівень співпраці – розпочинається формування зон вільної торгівлі у рамках АСЕАН, АТЕС, зростає число субрегіональних інтеграційних угруповань, з'являються нові міждержавні організації, активізуються багатосторонні ділові форуми.

Сучасний стан інтеграції в АТР (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)

Закінчення холодної війни, оздоровлення міжнародної військовополітичної ситуації сприяло внутрішнім політичним та економічним реформам країн АТР, що позитивно впливало на економічне зростання, інтенсифікацію політичних і торговельно-економічних зв'язків, формування умов для переходу від двостороннього до багатостороннього діалогу та співпраці. Зріс інтерес азійських країн до інтеграції. 90-і рр.

ХХ ст. виявилися багатими щодо нових інтеграційних ініціатив, зокрема, створення зон вільної торгівлі (ЗВТ) у рамках АСЕАН (угоду підписано 28 січня 1992 р.) й у рамках АТЕС (1994 р.).

Разом з тим, інтеграція в АТР є складним і суперечливим процесом, і має низку відмінних рис:

- країни АТР пов'язані одна з одною переважно торговельно-економічними відносинами. Саме економічна інтеграція отримала пріоритетний розвиток в АТР, а інтеграція у політичній і культурній сферах майже відсутня. Економічна інтеграція є важливим політичним інструментом регулювання регіональних міжнародних процесів;

- в інтеграційних процесах беруть участь держави, території яких знаходяться одна від одної на великій відстані, держави розділяють води Тихого й Індійського океанів;

- до інтеграції залучені країни з різними рівнями економічного розвитку, різними культурами та соціально-політичними системами, при цьому метою інтеграції не є вирівнювання цих рівнів;

- інтеграційні процеси Східної Азії є багаторівневими, пересікаються сфери діяльності регіональних організацій. Багато держав АТР входять у кілька регіональних міжнародних організацій. У свою чергу, це призводить до виникнення труднощів у здійсненні окремих проектів у рамках тієї чи іншої організації;

- низький ступінь формалізації інтеграційних процесів, обумовлено широким розмаїттям держав регіону, а також наявністю проблем, викликаних історичною спадщиною Другої світової війни, територіальними суперечками, низкою інших причин. Нерівномірність розвитку країн регіону спричинила появу різних форм економічної інтеграції, як у межах інституційно оформлених економічних угруповань, так і на неформальних засадах у вигляді приватних підприємницьких ініціатив, що отримала назву «м'якої регіоналізації»;

- характерні м'які схеми інтеграції в АТР (процес прийняття спільних рішень та їх виконання не підпорядковані чітким алгоритмам);

- процеси інтеграції в АТР часто мають неформальний, неурядовий характер, що надає відкритість економічному регіоналізму.

Особливістю інтеграційної ситуації в АТР є те, що на відміну від Західної Європи тут відсутня міждержавна структура типу Європейського Союзу. Інтеграційна взаємодія здійснюється на трьох рівнях: Форум Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва; субрегіональні інтеграційні міждержавні групи (АСЕАН, АСЕАН+3 тощо); двосторонні міждержавні зв'язки.

Для АТР характерні обидва різновиди регіоналізму – закритий і відкритий. Концепція «відкритого регіоналізму» є результатом політичних ініціатив і дипломатичних зусиль багатьох країн АТР; результатом зміни світового політичного устрою. Сутність принципу «відкритого регіоналізму» полягає у тому, що розвиток коопераційних зв'язків і зняття обмежень на рух товарів, трудових ресурсів і капіталу усередині регіону поєднується з дотриманням принципів СОТ, відмовою від протекціонізму щодо інших країн, стимулюванням внутрішньорегіональних економічних зв'язків і розвитку позарегіональних економічних зв'язків.

Інтеграційний процес в АТР активізувався у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Згідно з даними Азіатського банку розвитку, кількість інтеграційних об'єднань зросла до 54 у 2007 р., з них 40 об'єднань реально функціонують, ще 78 угод знаходяться у стадії переговорного процесу. Найбільш активні у створенні регіональних інтеграційних об'єднань такі держави регіону, як Сінгапур, Японія та Китай.

У регіоні відбувається процес економічної інтеграції. Саме економічні інтереси азійських держав є основним рушієм регіональної інтеграції.

Процес азійської інтеграції порівняно з європейською відбувається повільніше. Водночас, динамічне економічне зростання Японії та Республіки Корея (РК), перетворення Китаю у важливий фактор світової та регіональної економіки і політики, високий рівень торгівельної, інвестиційної, технологічної взаємозалежності на регіональному рівні, покращення китайсько-японських відносин, нарощування взаємодії між

Японією, КНР, РК зміцнюють інтеграційний процес. Азійські країни зацікавлені в об'єднанні економічних ресурсів для підтримки високих темпів росту та підвищення конкурентоспроможності економіки регіону.

Зміцненню інтеграційних процесів частково сприяла світова економічна криза та наявність загальних проблем, вирішити які легше/можливо спільними зусиллями. Масштабна Азійська економічна криза 1997-1998 років змусила країни замислитися над перспективами інституціоналізації регіонального співробітництва. Головний висновок, зроблений постраждалими від кризи країнами, полягає у тому, що ризики дезінтеграції вище, ніж ризики інтеграції. У 2009 р. на тлі світової фінансової кризи країни Східної Азії розробили масштабні програми стимулювання своєї економіки, досягли угоди про створення найбільшого у світі регіонального валютного фонду обсягом 120 млрд. дол. Для надання допомоги країнам регіону. 80 % обсягу фонду склали кошти, внесені КНР, Японією і РК, що дозволило цим країнам відігравати у ньому ключову роль. Нестабільність фінансових ринків змушує держави шукати нові шляхи подолання загроз за допомогою створення регіональних об'єднань задля вирішення не лише економічних проблем, а й забезпечення стабільності та безпеки регіону. Так, криза сприяла появі й активному обговоренню ідеї створення двох нових регіональних організацій – Азіатсько-Тихоокеанської та Східноазіатської спільнот; а також проекту Транс-Тихоокеанського стратегічного економічного партнерства (ТТП). Автором першої ідеї був прем'єр-міністр Австралії Кевін Радд (2008 р.), другої – прем'єр-міністр Японії Юкіо Хатояма (2009 р.).

На сьогодні країни АТР не мають наднаціональних органів управління інтеграційними процесами, проте у регіоні діє багато офіційних і неофіційних організацій інтеграційного типу.

Провідною з них залишається АСЕАН, що включає 10 країн Південно-Східної Азії; США, Японія, РК, РФ, КНР, Австралія, Нова Зеландія, Індія, Канада є державами-партнерами Асоціації. Метою АСЕАН є розвиток економічної інтеграції, збереження стабільності, сприяння соціально-економічному розвитку членів Асоціації, регіональне співробітництво, проведення науково-дослідних робіт. Одним з головних її завдань було завершення процесу формування зони вільної торгівлі та Економічної спільноти АСЕАН до 2015 р. Остання має складатись з ***трьох співтовариств: безпеки, економічного та соціально-культурного розвитку.***

Необхідно підкреслити, що АСЕАН активно просуває ідею створення широкої зони вільної торгівлі, яка об'єднає країни АТР. Економічна інтеграція, як стратегічна мета розвитку АСЕАН, розпочалася зі створення у Південно-Східній Азії зони вільної торгівлі. З 1 січня 2010 р. діє Зона вільної торгівлі АСЕАН / Free Trade Asia (АФТА), яка надає систему тарифних преференцій для сприяння вільного потоку товарів у межах АСЕАН. Головною метою АФТА є підвищення конкурентоспроможності країн-членів шляхом усунення торговельних бар'єрів, зростання інвестиційної привабливості держав АСЕАН і досягнення економічної ефективності у регіоні.

Цільові напрями АФТА включають: скорочення ставок ввізного мита до 0-5 % на промислову та сільськогосподарську продукцію, за винятком продукції нафтохімії, автобудування та металургії; впровадження загального ефективного преференційного тарифу; гармонізацію національних стандартів відповідно до міжнародних норм; ліквідацію кількісних обмежень у взаємній торгівлі промисловими товарами; введення принципу взаємного визнання щодо сертифікатів якості; координацію макроекономічної політики.

Вищим органом АСЕАН є зустрічі лідерів держав та урядів, з 2001 р. такі саміти проходять щорічно. Керівний механізм – регулярні наради міністрів закордонних справ. Також робота ведеться у 29 комітетах, 122 робочих групах, що дозволяє проводити щорічно більше 300 заходів у рамках АСЕАН. Головування в організації здійснюється у порядку встановленої черговості з терміном в один рік відповідно до алфавітного розташування країн англійською мовою. Основними документами, що окреслюють основні політичні й економічні орієнтири організації на найближчу перспективу, є програма розвитку АСЕАН до 2020 р.

«Партнерство у динамічному розвитку», «Друга декларація згоди АСЕАН» (2003 р.). У Другій декларації проголошувалося створення економічного об'єднання АСЕАН до 2020 р. як кінцевої мети економічної інтеграції. Окреслені такі головні завдання: створення єдиного ринку; інтеграція та підвищення конкурентоспроможності; впровадження нових механізмів контролю за виконанням основних економічних програм; поглиблення регіональної інтеграції у провідних галузях економіки.

У листопаді 2007 р. держави АСЕАН підписали Статут (Хартію) АСЕАН, що визначає відносини між членами АСЕАН і надає самій Асоціації міжнародний юридичний статус. У Хартії декларовано такі принципи, як: повага до територіальної цілісності, суверенітету, невтручання у внутрішні справи та національна самоідентифікація членів АСЕАН; сприяння регіональному миру та мирному вирішенню спірних питань; дотримання міжнародного права у питаннях прав людини, соціальної справедливості та багатосторонньої торгівлі, сприяння регіональній інтеграції торгівлі. Введення у дію з 15 грудня 2008 р.

Статуту АСЕАН, після його ратифікації всіма країнами – членами АСЕАН, стало вирішальним кроком у процесі поглиблення економічної інтеграції у рамках АСЕАН. Розпочався новий етап розвитку Асоціації як регіональної структури.

Асоціація виступає ядром таких впливових об'єднань, як Регіональний форум з питань безпеки; організація Азійсько-Європейського співробітництва (АСЕМ), до якого входять учасники АСЕАН, КНР, Японія, РК і країни ЄС; механізмів АСЕАН+3 (Китай, РК, Японія) та Східно-азіатський саміт.

Позитивні зміни у світовому політичному ландшафті початку 90-х років ХХ ст. створили сприятливі передумови для налагодження в АТР співробітництва з питань безпеки. З 1994 р. функціонує по ініціативі АСЕАН Регіональний форум (АРФ) з питань безпеки, в якому співпрацюють країни АСЕАН, а також США, Японія, Австралія, Канада, Нова Зеландія, КНР, Росія; беруть участь у його роботі також представники Південної та Північної Кореї, Європейського Союзу. Форум проводиться на щорічній основі. Метою АРФ є: стимулювання діалогу та консультацій з питань політики та безпеки; створення вагомого внеску у зусилля, спрямовані на встановлення довірчих відносин і превентивної дипломатії в АТР. Це єдина на сьогоднішній день міжурядова структура в АТР, у рамках якої на регулярній основі ведеться обговорення комплексу питань, пов'язаних зі зміцненням безпеки та стабільності у цьому районі світу. Ця організація дає можливість її членам домогтися уваги до своїх проблем, а у разі появи реальних загроз сформувати неформальну коаліцію для їх усунення.

15 грудня 1995 р. був підписаний Договір про створення у Південно-Східній Азії зони вільної від ядерної зброї (Бангкокський договір).

Договір набув чинності 28 березня 1997 р. після того, як всі крім однієї з держав-членів, ратифікували його. Повну юридичну силу набув 21 червня 2001 р. після того як його ратифікували Філіппіни, і фактично заборонив ядерне озброєння у регіоні.

Країни АСЕАН, які найбільше постраждали від фінансової кризи, зрозуміли, що без співробітництва з трьома найбільшими економіками регіону – Китаєм, Японією та Південною Кореєю їм не вдасться швидко відновити динаміку економічного зростання та політичної стабільності на рівні регіону і кожної країни окремо. Враховуючи переваги економічного співробітництва, країни Східної та Південної Азії у 1997 р. Заснували формат АСЕАН+3 (АПТ), через який забезпечується розвиток співробітництва й інтеграційних зв'язків АСЕАН з лідерами Північної Азії – Китаєм, Японією та РК.

У листопаді 2000 р. країни проголосили прагнення створити Східноазійську ЗВТ у форматі АПТ для посилення конкурентоспроможності їх економік. Зазначимо, що форум АСЕАН+3 об'єднав не лише тільки азійські держави, а також Південно-Східну та Північно-Східну Азію в єдиній регіональній структурі. За останні роки співпраця у рамках АПТ досягла значного розвитку як за масштабами, так і за глибиною: покращився клімат розвитку регіону, зросла його сукупна потужність, що є вигідним для країн. Так, товарообіг «десятки» у 2009 р. з Китаєм становив 178,2 млрд. дол., з Японією – 159, із РК – 74,7. АПТ є провідною регіональною структурою Східної Азії, у рамках якої відбувається співпраця за ключовими напрямками економічної інтеграції (торговим і фінансовим).

Окрім економічної сфери, країни зацікавлені у підтримці стабільності на глобальному та регіональному рівні, що обумовлює їх співробітництво в інших галузях. Для взаємодії використовуються регулярні контакти між лідерами держав, спеціальні консультації тощо. У рамках АСЕАН+3 проводяться міністерські конференції з проблем регіонального розвитку та щорічні саміти на високому рівні. Укріплення політичної взаємодії є важливим фактором посилення інтеграційних тенденцій і сприяє подальшому співробітництву, й оформленню певних організацій у регіоні.

У той же час, Китай та Японія є конкурентними «центрами» за завоювання прихильності країн-членів АСЕАН.

У рамках АПТ у 2000 р. було підписано «Чіангмайську ініціативу» щодо створення системи своп-угод задля взаємної підтримки національних валют. З 24 березня 2010 р. набрала чинності угода «Спільне підприємство – Чіангмайська багатостороння ініціатива», що стала початком нового етапу у розвитку валютно-фінансового співробітництва у рамках формату АСЕАН+3. Угода передбачала створення надзвичайного стабілізаційного фонду обсягом у 120 млрд. дол., 80 % внесків до якого зробили Китай, Японія та РК. Реалізація Чіангмайської ініціативи підтверджує те, що країни Східної Азії послідовно об'єднують свої зусилля задля захисту регіону від валютнофінансових потрясінь.

У Східній Азії діють неформальні форуми: економічний форум і конференція Північно-Східної Азії, що обговорюють проблеми економічного співробітництва на рівні представників ділової й експертної еліти, газовий форум ПСА, політичні форуми «Діалог співпраці» (за участю США і країн ПСА), Рада з проблем безпеки і співпраці у тихоокеанській Азії (учасники АРФ), шестисторонній діалог з вирішення ядерної проблеми КНДР, нарада з взаємодії та заходів довіри в Азії, Міжпарламентська Асамблея АСЕАН, Східноазійський саміт (САС) тощо.

У грудні 2005 р. набув формального оформлення Східноазійський саміт у форматі АСЕАН+6 (КНР, Японія, РК, Індії, Австралії, Нової Зеландії). З 2011 р. кількість членів збільшилось до 18 (АСЕАН+8), за рахунок приєднання на постійній основі РФ та США. Була прийнята Декларація про формування Східноазійського економічного співтовариства до 2020 р. у складі країн-учасниць. За допомогою формату АСЕАН+8 відбувається формування нової моделі інтеграції країн Східної Азії та Тихоокеанського регіону. У цьому форматі також представлено проект створення ЗВТ. Отже, створення ЗВТ є однією з головних цілей АПТ й АСЕАН+8.

Відбулося зміцнення двосторонніх відносин АСЕАН окремо з Китаєм, Японією, РК, було оформлено двосторонні угоди АСЕАН+Китай, АСЕАН+Японія, АСЕАН+РК задля створення індивідуальних вільних зон цих країн з країнами АСЕАН. Визначено терміни досягнення угоди про економічне партнерство до 2011 р., про ліквідацію тарифів – до 2016 р.

Вже з 1 січня 2010 р. діє зона вільної торгівлі АСЕАН+Китай для шести держав Асоціації і Китаю, а з 2015 р. – ще для чотирьох інших держав. Діє угода про ЗВТ між АСЕАН і РК та АСЕАН та Японією. Вступ у дію угод про ЗВТ стали важливим етапом на шляху до інституційно-правового оформлення економічної інтеграції. У 2010 р. вступила у дію і угода про зону вільної торгівлі АСЕАН+Індія. Асоціація підписала угоди про вільну торгівлю також з Австралією та Новою Зеландією (2009 р.).

Таким чином, в АТР формується мережа багатосторонніх та двосторонніх зон вільної торгівлі, які сприяють активізації східноазійського регіоналізму. Так, Китай підписав 15 угод про ЗВТ, зокрема з АСЕАН (2002 р.), Гонконгом (2002 р.), Макао (2003 р.), Таїландом (2003 р.), Чилі (2006 р.), Новою Зеландією (2008 р.), Перу (2008 р.), Сінгапуром (2008 р.). Продовжуються переговори з Австралією, Тайванем, РК про ЗВТ. Японією підписані 13 угод з країнами АТР: Сінгапуром (2002 р.), Малайзією (2004 р.), Мексикою (2004 р.), Філіппінами (2006 р.), Індонезією (2007 р.), Чилі (2007 р.), Таїландом (2007 р.), АСЕАН (2008 р.), В'єтнамом (2008 р.). Продовжуються переговори про ЗВТ з РК, Австралією, Індією. Наявність такої значної кількості двосторонніх угод про ЗВТ, двостороннє економічне співробітництво між державами є специфічною рисою інтеграційних процесів у СА. Частково це пов'язано з віддаленістю у часі реалізації багатосторонніх інтеграційних процесів. Разом з тим, не виключено, що інтеграційні об'єднання на субрегіональному рівні й у двосторонніх рамках у перспективі можна об'єднати у більш широку інтеграційну спільноту.

В АТР основні багатосторонні контакти з економічних питань здійснюються за допомогою АСЕАН, що закріплює за Асоціацією ключову роль у просуванні східноазійських інтеграційних процесів. Той факт, що кількість членів АСЕАН за роки її існування розширилась, а інтереси вийшли за межі Південної Азії й охопили провідні країни АТР, свідчить про успішну діяльність організації та про те, що у XXI ст. вона буде одним із гарантів стабільності у регіоні; центром тяжіння і для азійських, і позарегіональних гравців.

Серед різних фінансових інститутів, що працюють у регіоні, особливе місце продовжує займатися Азіатський банк розвитку (АзБР). АзБР об'єднує понад 40 країн Центральної, Південно-Східної, Північно-Східної Азії та Тихоокеанського регіону. АзБР зіграв важливу роль у подоланні наслідків фінансово-економічних криз, надаючи країнам-членам додаткові програми фінансування, підтримку приватному сектору та стимулюючи внутрішньо-регіональну торгівлю.

У 1996 р. були започатковані зустрічі у форматі Азія – Європа на найвищому рівні. Форум Азіатсько-Європейського співробітництва (Asia-European Meeting, АСЕМ) функціонує стабільно. На сьогодні його членами є 48 учасників і він покликаний об'єднати економічне та політичне співробітництво Європи й Азії, є своєрідним мостом для налагодження трансконтинентального співробітництва. За час існування, АСЕМ значно посилила вплив на розвиток співробітництва не тільки у політичній і політико-правовій, а й у багатьох галузях економіки, інтелектуальної сфери, освіти, науки і туризму. Через АСЕМ здійснюється політичний діалог на найвищому рівні. З використанням механізму консультацій, засідань робочих груп, взаємних візитів парламентаріїв, чиновників, експертних груп, двосторонніх (ЄС – АСЕАН) форумів, семінарів і круглих столів налагоджується азійсько-європейська взаємодія.

Суттєвим компонентом співпраці виступає міжцивілізаційний діалог.

Важливим організаційним форумом у регіоні залишається Азійсько-Тихоокеанське економічне співтовариство (АТЕС). Він об'єднує США, Канаду, Мексику, Чилі, Австралію, Нову Зеландію, Японію, КНР, Гонконг, Тайвань, Папуа-Нова Гвінея, Республіку Корея, країни АСЕАН, Російську Федерацію. Основними органами АТЕС є Міністерські зустрічі, Комітет з торгівлі та інвестицій, Тихоокеанський діловий форум, робочі групи.

Це єдина загальнорегіональна економічна організація міждержавного характеру. Основне призначення АТЕС – визначення правил регіональної торгівлі й інвестицій. Метою форуму є сприяння економічному процвітання АТР завдяки створенню системи вільної торгівлі й інвестицій. Згідно Богорської декларації від 1994 р. передбачалося до 2010 р. завершити лібералізацію торгівлі й інвестицій у провідних країнах АТР, до 2020 р. – формування зони вільної торгівлі для країн, які розвиваються. Проте, перша частина мети повністю не досягнута.

Торговельна й інвестиційна лібералізація в АТЕС відстає за темпами та строками від лібералізації у країнах АСЕАН. Зазначимо, що АТЕС має консультативний статус, всі рішення приймаються на основі консенсусу та мають добровільний характер виконання. У рамках

організації розробляються правила ведення торгівлі, інвестиційної та фінансової діяльності; проводяться зустрічі галузевих міністрів та експертів з питань співробітництва. Проте добровільний характер виконання прийнятих рішень є причиною невисокої практичної ефективності форуму. Це стимулює створення нових інтеграційних механізмів, які можливо дозволяють швидше провести торгівлю й інвестиційну лібералізацію.

Окремо визначимо особливості інтеграційних процесів у ПівнічноСхідному субрегіоні АТР. Не дивлячись на динамічний розвиток Північно-Східної Азії до сьогодні не створена регіональна організація, торгівельний блок, неповною мірою реалізовані регіональні проекти інтеграції та багатосторонньої співпраці. Більш того, об'єднання в економіці не супроводжується об'єднанням у політиці. Особливістю розвитку Північно-Східної Азії є поглиблення економічних зв'язків між країнами за збереження геополітичного суперництва між ними. Субрегіон відстає від інших регіонів АТР у формальному оформленні процесів інтеграції. Разом з тим, у ньому склався процес «реальної інтеграції».

Його особливість у тому, що процес інтеграції розвивався швидше, ніж склалися його формальні інституційно-правові форми. Іншими словами, економічні зв'язки розвиваються активніше, ніж створюються органи й організації для управління ними. Так, відповідно концепції Фроста східноазіатський регіоналізм постає двополюсною системою, на одному кінці (Північно-Східна Азія) вирує економічне життя та відбувається реальне інтегрування, а на іншому (Південно-Східна Азія) – п'ять десятиліть проходять засідання, йде дипломатичний процес. У ПівнічноСхідній Азії відбувається не стільки інтеграція, скільки регіоналізація – природний процес взаємозв'язку економік сусідніх держав, під дією мікроекономічних факторів: взаємних недержавних інвестицій, трудової міграції, створення спільних підприємств. Регіоналізація може привести або не привести до регіоналізму – формальної інтеграції, зі створенням керівних органів (інститутів) і свідомих дій з оптимізації регіоналізації.

Серед перешкод на шляху до формування інтеграційних структур та інтеграції у субрегіоні, відзначимо високий рівень суперництва між північно-східноазійськими державами, зокрема, схожість структури виробництва й експорту країн (вони є виробниками й експортерами продукції електроніки та електротехніки), що веде до загострення конкуренції між ними на світових ринках; неузгодженість і відмінність політичних курсів; культурних цінностей; політичних та економічних систем держав; історичні розбіжності; територіальні суперечки; конфліктність інтересів; диференціація у рівнях соціально-економічного розвитку; брак спільного розуміння інтеграційних процесів і координації політики країн регіону, конкуренція за ресурси тощо. Так, у Північно-Східній Азії зберігається чимало політичних проблем: північнокорейська ядерна програма, територіальні спори між Китаєм та Японією щодо о. Дяююйдао, між РФ та Японією, складні міжкорейські відносини, політичний конфлікт між Китаєм і Тайванем тощо. Немає єдності щодо лідера східноазіатської інтеграції, багато країн не приймають можливу панівну роль КНР або Японії. Більш того, відбувається суперництво за лідерство у регіоні між Японією, КНР і РК, що є дезінтегруючим чинником і заважає реалізації регіональних інтеграційних ініціатив.

США і Росія також прагнуть до більшої залученості в інтеграційні процеси й економічні відносини у регіоні. Великі тихоокеанські країни намагаються отримати важелі впливу на регіон, зокрема, і через інтеграційні процеси. Кожна з держав намагається «організувати» інтеграцію у своїх інтересах. Цей фактор також визначає специфіку формування інтеграційних структур у регіоні й ускладнює даний процес.

Так, присутність і зацікавлення впливових акторів у регіональні справи зумовлює існування конкурентних трансрегіональних інтеграційних проектів. Китай робить ставку на формат АСЕАН+3, США намагаються посилити АТЕС, Транс-Тихоокеанське стратегічне економічне партнерство (Trans Pacific Partnership Agreement, ТПП). Остання – це запланована до оформлення міжнародна торгово-економічна організація, метою якої є створення зони вільної торгівлі в АТР. Угоди з ТрансТихоокеанського економічного співробітництва за участю 8 країн – Чилі, Перу, Нової Зеландії, Австралії, Сінгапуру, Брунею, В'єтнаму та США

розпочались у лютому 2008 р. У ТТП мають увійти поки що 12 країн, вищезгадані, плюс Малайзія, Японія, Канада, Мексика. У вересні 2013 р. Тайвань оголосив про зацікавлення щодо переговорів з ТТП. За допомогою ТТП, США намагаються створити торгову зону в АТР без участі КНР.

Провідні країни Північно-Східного субрегіону окремо обговорюють ідею формування регіонального спільного ринку, східноазійської ЗВТ у складі Японії, РК та Китаю, що сприятиме подальшому інтегруванню цих економік між собою та стимулюватиме економічний розвиток у регіоні.

Зокрема, у 2009 р. було проведено перший саміт Пекін – Токіо – Сеул, під час якого країни домовились про посилення кооперації між ними як ключовими торговельними партнерами. У 2011 р. Китай, Японія і РК оголосили про початок роботи над тристороннім договором про ЗВТ між державами. У січні 2015 р. відбувся 6 раунд переговорів Китаю, Японії та Республіки Корея щодо зони вільної торгівлі. На ньому три сторони провели консультації відносно моделей зниження мит на торгівлю товарами, способів торгівлі послугами та відкриття інвестицій, кордонів і сфер угоди. Створення ЗВТ між цими країнами матиме важливе значення для просування економічної інтеграції у Східній Азії та АТР.

Отже, у ХХІ ст. спостерігається зміцнення та посилення регіональної економічної взаємодії та співробітництва між азійськими державами у таких сферах, як торгівля, виробниче й економічне співробітництво, прямі інвестиції. Важливим фактором посилення інтеграційних тенденцій є зростання економічно-торгівельних зв'язків і взаємозалежності між державами АТР. До того ж, посилюються не лише економічні, але й політичні імпульси до співробітництва у регіоні. Затверджуються ініціативи, підписуються угоди, тривають переговори щодо активізації інтеграційних процесів. Останні розвиваються як на двосторонньому (угоди про ЗВТ), так і на багатосторонньому рівнях (у форматах АТЕС, АСЕАН+3, АСЕАН+8). Формування мережі багатосторонніх і двосторонніх зон вільної торгівлі, спрямовано на створення ринку у масштабі регіону, заснованого на принципах вільної торгівлі, лібералізації відносин. Трансформація всього АТР у зону вільної торгівлі товарами та послугами, вільного руху капіталів і трудових ресурсів є проблематичною. Згідно прогнозів багатьох дослідників до 2020 р. не буде сформовано єдиний економічний простір в АТР, ні в її економічному «серці» Північно-Східній Азії. В інтеграційному плані у найближчій перспективі слід очікувати часткової лібералізації умов торгівлі й інвестування. Разом з тим, процес регіональної економічної інтеграції в АТР продовжується, є важливі досягнення, що дозволяє говорити про можливе формування у майбутньому гігантської ЗВТ з елементами спільного ринку.

Таким чином, Асоціація країн Південно-Східної Азії сформувалася як особливий тип інтеграційного об'єднання з власним, унікальним підходом до регіонального співробітництва. При цьому впродовж майже півстолітньої інституційної діяльності АСЕАН вдалося закріпити за собою статус якщо не основного, то, щонайменше, одного із ключових механізмів у забезпеченні регіональної стабільності в Південно-Східній Азії.

Особливість виникнення АСЕАН полягає в тому, що організація була створена відносно молодими незалежними країнами (за винятком Таїланду), що не мали практичного досвіду прийняття зовнішньополітичних рішень на міжнародній арені, або стійких традицій участі в міждержавних союзах чи багатосторонніх інститутах. Незважаючи на це, країнам-членам АСЕАН вдалося втілити у життя унікальний механізм міжнародного співробітництва, орієнтований на зміцнення інтеграційних процесів і архітектури безпеки в ПСА. Принцип «асеаноцентричності», тобто головної ролі Асоціації у вирішенні проблем свого регіону, донині залишається провідним в умовах зростаючого протистояння між супердержавами Азійсько-Тихоокеанського Регіону: КНР і США, а також прагнення решти регіональних лідерів, таких як Японія, Індія, Австралія, впливати на локальні політикобезпекові процеси.

Формування організації відбувалось в умовах непростої внутрішньополітичної обстановки в країнах Південно-Східної Азії на тлі геополітичного протистояння між США та СРСР в рамках Холодної війни. Країни-засновниці АСЕАН усвідомили важливість

узгоджених зусиль як в подоланні регіональних проблем та потенційних загроз безпеці, так і в створенні сприятливого зовнішнього середовища для економічного розвитку. Показовою у цьому відношенні стає розбудова відносин з позарегіональними великими державами. Так уже з 1970-х рр. починається функціональне розширення діяльності організації, що передбачало впровадження діалогового формату відносин. Це стимулювало зацікавленість позарегіональних гравців у стабільному розвитку ПСА та залучало їх до низки регіональних процесів. У 1977 р. відбулася перша зустріч з прем'єр-міністрами Австралії, Японії та Нової Зеландії. Згодом механізм діалогових партнерств включив усіх великих гравців (Австралія, ЄС, Індія, Канада, Китай, Нова Зеландія, Пакистан, Південна Корея, Росія, США, Японія). Поступово «асеоцентричність» стає одним із базових принципів у багатосторонніх відносинах організації з іншими країнами в ПСА.

Зі свого боку АСЕАН усіляко намагалась закріпити власні норми та принципи поведінки, так званий Шлях АСЕАН, у питаннях спільного вирішення проблем та вироблення рішень. Зокрема це стосується принципу консенсусного прийняття рішень та системи неформальних переговорів, коли враховуються всебічні інтереси, а позиція кожної зі сторін максимально поважається. Такий акцент на уникненні конфліктів сприяв інклюзивному іміджу АСЕАН та позитивно відобразився на динаміці розвитку регіону в цілому. Спільнота АСЕАН, що оформилася в 2015 р., стала закономірним підсумком закріплення еволюційних змін, що відбувалися в організації з моменту підписання установчої Бангкокської декларації 1967 р.

Спільнота втілює взаємозв'язок трьох важливих сфер (в офіційних документах АСЕАН вони іменуються колонами) – *політико-безпекової, економічної та соціокультурної* задля *зміцнення відносин між членами Асоціації і підвищення рівня міжнародного співробітництва*. Наприклад, поглиблення і розширення інтеграційних процесів і створення єдиного економічного простору передбачає здійснення політичних реформ і допомагає формуванню регіональної ідентичності; вміння перетворювати конфронтацію в діалог, а суперництво в співробітництво сприяє полегшенню економічної кооперації та зближення народів регіону; нарешті, ініціативи щодо зміцнення міжкультурного взаємодії надають міцність інститутам АСЕАН.

Серед трьох колон найбільш розвинутою вважається економічна, що багато в чому пояснюється пріоритетністю економічних відносин для членів організації. Цей факт вплинув на те, що механізми економічної інтеграції АСЕАН характеризуються найбільшою динамікою. Секрет успіху економічної інтеграції в ПСА лежить у вигідному географічному положенні регіону на перетині найважливіших торгових морських шляхів між Індією, Китаєм та США. З огляду на різний економічний потенціал учасників Асоціації, ними була апробована модель різношвидкісної поетапної інтеграції для забезпечення стійкого зростання і запобігання ризикам.

Посилення економічної взаємозалежності національних економік на субрегіональному, регіональному та міжрегіональному рівнях стало вимогою сучасних міжнародних економічних відносин, адже очевидно, що економіка однієї країни не може замикатися в національних рамках, а повинна брати участь у міжнародному поділі праці, спираючись на порівняльні переваги. Характерною рисою сучасної світової економіки, і зокрема Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР), є поширення тенденції до регіоналізації, особливістю якої є поглиблення економічних зв'язків між країнами.

Найбільш яскравим прикладом успішно діючого інтеграційного об'єднання є Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), створена у 1967 р. у складі Сінгапуру, Таїланду, Філіппін, Індонезії та Малайзії. Пізніше приєдналися Бруней (1984 р.), В'єтнам (1995 р.), Лаос, М'янма (1997 р.), Камбоджа (1999 р.). Формування АСЕАН було зумовлене не економічними причинами, а необхідністю воєнно-політичної стабілізації в Південно-Східній Азії. У подальшому політичний чинник сприяв інтеграційній взаємодії в економічній сфері, а також забезпечив сприятливий імідж АСЕАН на світовій арені.

Особливістю АСЕАН є співробітництво з іншими країнами за ступенем значущості: визначаються партнери для діалогу та консультацій, а також спостерігачі. Асоціація має позитивний досвід колективного напрацювання спільної лінії поведінки на міжнародній арені й практики колегіального вирішення внутрішніх проблем Південно-Східної Азії на основі принципів консенсусу. АСЕАН наразі перетворилася на базову структуру багатостороннього співробітництва, що відіграє ключову роль в основних механізмах взаємодії в АТР. Об'єднавши країни Південно-Східної Азії, АСЕАН продемонструвала прихильність до проголошення принципів загально регіональної економічної співпраці, що базується на дотриманні міжнародних правових норм державного суверенітету та праві кожної країни-члена самостійно обирати модель державного розвитку. Асоціація утвердилася як сильний центр регіонального тяжіння, про що свідчить потенціал макроекономічних показників країн АСЕАН.

На дату створення АСЕАН торгівля між її учасницями була несуттєвою. Але внаслідок успішної інтеграції вона зросла вдвічі лише за декілька років, що свідчить про зміцнення їхнього співробітництва та розширення інтеграційних зв'язків. Найбільша частка у внутрішньорегіональному експорті АСЕАН припадає на Сінгапур – 39,3 %, Малайзію – 25,6 % і Таїланд – 14,9 %.

Характерною рисою зовнішньої торгівлі АСЕАН є помітні зміни її географічних напрямків. У 1990–2012 рр. частка експорту в зовнішній торгівлі початкових країн-учасниць АСЕАН – відносно аналогічного показника АСЕАН-10 збільшилася від 2,14 % до 10,11 %, але більш відчутно зросла питома вага ринків Японії, ЄС та США в імпорті товарів із АСЕАН. Поясненням таких змін можуть бути взаємоприйнятні двосторонні договори, в яких закладено менші розміри мита або зміна квоти. Станом на 1.01.2009 р. імпортне мито на 80 % товарів було скасовано, знято тарифи на імпортує усіх інформаційних і комунікаційних продуктів. Мито на товари, що належать до переліку інтеграційних пріоритетів, знизилася до межі 0 %, а на всі інші товари митний тариф для АСЕАН-6 і М'янми, Лаосу та В'єтнаму становить 5 % і менше (для Камбоджі цей тариф діє на 80 % товарного асортименту). У першій групі товарів на окремі види продукції для АСЕАН-4 діє митний тариф, що не перевищує 7 % і буде скасований до 2018 р.

Зниження тарифів на торгівлю усередині блоку не захищає від впливу дезінтегруючих чинників (юридично оформлені зобов'язання, економічна нерівність країн, обмеження на пересування робочої сили тощо), а також не може розв'язати проблем зовнішньої торгівлі АСЕАН. Однак впровадження безмитної торгівлі в межах Асоціації, за оцінками експертів, стимулює надходження іноземних інвестицій для виробництва й подальший експорт товарів між країнами-учасницями.

Асеанівський шлях інтеграції, що ґрунтується на політичній основі та взаємній безпеці, – це своєрідна альтернатива регіональній інтеграції ЄС, яка має економічне підґрунтя. Такий варіант інтеграції може стати привабливим для тих регіонів світу, де економічний розвиток ще не досяг високого рівня, але існує усвідомлена необхідність об'єднання в рамках регіонального угруповання. На думку М. П. Малетіна, Асоціація знаходиться на початковому шляху до класичної інтеграції (по типу колишнього Європейського Економічного Співтовариства), що потребуватиме певного часу. Але все одно це буде особливий азійський напрям інтеграції.

Отже, інтеграційний потенціал АСЕАН демонструє усталену тенденцію до зростання на основі використання перевагу внутрішньорегіональної кооперації та поглиблення економічних зв'язків із країнами-сусідами. Основними завданнями АСЕАН на перспективу є завершення формування зони вільної торгівлі, поліпшення інвестиційного клімату та посилення інвестиційного потенціалу, розбудова інституціональних структур.

Політико-безпекова діяльність організації спрямована на недопущення військових конфліктів в регіоні. Спільнота Безпеки АСЕАН спирається на інституційні органи, переговорні канали, структури напівофіційного та неофіційного характеру (Track 1.5 та Track

2 відповідно), де відбувається регулярне обговорення проблем безпеки. Частково завдяки ним останні роки в ПСА відсутні повномасштабні бойові дії чи відкрита військова агресія. Об'єднання більшості держав Південно-Східної Азії в рамках одного інтеграційного угруповання символізувало подолання значного числа розбіжностей і, по суті, означало формування режиму безпеки.

В рамках Соціо-культурної Спільноти, як зазначено в Хартії АСЕАН, перед Асоціацією стоїть непросте завдання вироблення колективної регіональної ідентичності з урахуванням високого ступеня гетерогенності регіону Південно-Східної Азії. Програми співробітництва в соціальнокультурній сфері максимально пов'язані з планами розвитку економіки і регіональної безпеки та орієнтовані на зростання рівня добробуту місцевих громад. Пріоритетне значення в документах цієї колони приділяється вирішенню соціальних проблем. Зближенню країн і народів регіону сприяє також розвиток культурно-освітніх обмінів і контактів.

Ліберальні підходи до аналізу проблем інтеграції постулюють, що держави, приєднуючись до міжнародних об'єднань інтеграційного типу неминуче змушені обмежувати свої прагнення вдатися в односторонньому порядку до насильницьких форм вирішення протиріч. При цьому в міру розвитку інтеграційних процесів населення таких країн все більш відчуває на собі переваги міждержавного співробітництва на різних рівнях. У сукупності зазначені аспекти зводять ризик міждержавних конфліктів до мінімуму.

Оцінюючи ризики і загрози для існуючої конфігурації регіональної безпеки, АСЕАН намагається балансувати між Китаєм і США. За останні роки, в тому числі за сприяння США, Китай сприймається країнами Південно-Східної Азії як потенційний агресор в регіоні. Крім того, регіональні великі держави, включаючи Японію, Індію та Австралію, поділяють подібне сприйняття. Свідченням цього слугує функціонування Чотиристороннього діалогу по безпеці (Quadrilateral Security Dialog – QSD, також відомий як Quad) в складі США, Японії, Індії та Австралії. Quad – це неформальний міжнародний стратегічний форум, який передбачає регулярні саміти з питань безпеки, обмін інформацією та проведення військових навчань між країнами-членами. Форум був започаткований як діалоговий механізм у 2007 р. Прем'єр-міністром Японії Сіндзо Абе за підтримки віце-президента США Діка Чейні, австралійського Прем'єр-міністра Джона Говарда та індійського Прем'єр-міністра Манмохана Сінгха. Дипломатичні та військові угоди були спрямовані на скорочення впливу Китаю в регіоні Індійського і Тихого океанів.

Коротко охарактеризувавши **основні досягнення Асоціації**, слід виділити **деякі проблемні моменти в сучасному розвитку АСЕАН**, які безпосередньо впливають на регіональну стабільність.

По-перше, характер нормативної дипломатичної культури, що сформувалася в рамках АСЕАН. Асоціація системно продовжує спроби екстраполювати власну дипломатичну культуру не лише в ПСА, але і в АТР за допомогою ряду регіональних механізмів (наприклад Форум безпеки АСЕАН) на існуючі діалогові формати. Однак така діяльність поки не дала бажаних результатів і може вважатися успішною лише частково, оскільки реально працюючі регіональні механізми врегулювання міжнародних спорів, реагування на військові загрози чи навіть координації дій в разі їх виникнення так і не були сформовані. Шлях АСЕАН непогано зарекомендував себе на переговорних майданчиках, особливо неформального характеру, однак як інструмент ad hoc в умовах теоретичної ескалації, коли необхідно приймати оперативні рішення, він виглядає малоефективним. Так, в рамках саміту АСЕАН в Куала-Лумпурі в квітні 2015 р. країни-члени АСЕАН виступили із закликом до врегулювання конфлікту в південно-китайському морі шляхом укладення юридично зобов'язуючої угоди, тим самим визнаючи необхідність більш дієвого міжнародно-нормативного інструментарію.

По-друге, проблема збереження центральності АСЕАН в регіональній архітектурі безпеки АТР. На фоні торгівельного протистояння США та КНР АСЕАН стає дедалі важче дотримуватися позиції, спрямованої на збереження status quo в регіоні. Загострення відносин з Китаєм з приводу спірних територій в Південно-Китайському морі також свідчить про те,

що економічні взаємозв'язки не залагоджують в повній мірі політичні протиріччя. В умовах розвороту США від Близького Сходу до АТР, Вашингтон активно просуває ідею трансформації Азійсько-Тихоокеанського регіону в Індо-Тихоокеанський регіон.

Концепт «Індо-Тихоокеанський регіон» відображає пошук спільного контр-балансування зростаючої економічної і військової потужності Китаю. Стратегія Індо-Тихоокеанського регіону прийшла на зміну малоефективної політики повороту в Азію і перебалансування адміністрації Б. Обама. У геополітичному відношенні мова йде про реструктуризацію системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які розглядаються як єдиний водний простір. Це вимагає вироблення нової стратегії дій, яка дозволить забезпечити гнучке розгортання сил і засобів військового стримування КНР.

Останні десятиліття геополітичний зв'язок між Індійським океаном і західною частиною Тихого океану поступово ставав все більш відчутним як в гео економічному плані, так і в плані безпеки. Яскравим прикладом слугує критична залежність Східної Азії від природних ресурсів Західної Азії та Африки, які надходять через Індійський океан. І з роками ця тенденція лише зростає.

Безпековий аспект представлений суперництвом між Індією і КНР не тільки в Південно-Китайському морі, але і в Індійському океані. В Індійському океані Китай давно здійснює довгострокову стратегію залучення в орбіту свого впливу ряду країн регіону Південної Азії. Дана стратегія була проголошена в 2005 р. і отримала назву «Нитка перлин» (String of Pearls). Вона стосується мережі китайських військових і комерційних об'єктів уздовж його морських комунікацій, які простягаються від материкової частини Китаю до Порт-Судану на Африканському Розі.

Поява Індо-Тихоокеанської стратегії обумовлена прагненням США збалансувати очевидне посилення позицій Китаю в регіоні. Вона спрямована на захист і просування національних інтересів Америки в регіоні шляхом інтенсифікації її економічних і дипломатичних зв'язків зі своїми традиційними союзниками і новими партнерами, такими як Індія. Такий підхід Вашингтону обумовлений рядом причин. Укріплення Китаю і його цілеспрямована зовнішня політика створює напруженість в Індо-Тихоокеанському регіоні, яка загрожує військовим, економічним і політичним інтересам домінування США в регіоні. До того ж США зацікавлені в Індо-Тихоокеанському регіоні для стимулювання власної економіки за рахунок бурхливого розвитку азійських ринків, зокрема індійського та окремих країн ПСА.

По-третє, ефективність інтеграційної моделі АСЕАН. Відкинувши західну модель інтеграції та досвід ЄС, АСЕАН на даному етапі намагається сформувати власну інтеграційну модель із врахуванням східної специфіки відносин та гетерогенності країн ПСА. В цілому розбудова економічного співтовариства як основної опори Співтовариства АСЕАН корелюється із загальними підходами АСЕАН до інтеграції. Організація не прагне до структурно складних чи наддержавних форм інтеграції. Економічний блок у цьому сенсі надає найбільш гнучкий формат співробітництва.

Що стосується політико-безпекового та соціокультурного блоку, то тут усе набагато складніше. Питання безпеки потребують чітких вертикальних структур прийняття рішень і відмову від частки суверенітету на користь колективних інтересів, що йде врозріз з принципами Шляху АСЕАН.

Актуальним залишається також питання формування спільної ідентичності, особливо на фоні відчутних економічних, політичних та етнічних диспропорцій серед країн-членів АСЕАН.

В 1997 р. у Східній Азії розпочалася потужна фінансова криза (Азійська криза 1997–1998 рр.), яка нанесла значні збитки економікам АСЕАН, передусім Таїланду, Індонезії, Малайзії. На думку малайзійського Прем'єр-міністра Махатхіра Мохаммада, азійська фінансова криза була «добре спланованою спробою підірвати економіку всіх країн АСЕАН». Саме він став апологетом доктрини ворожості до установ прозахідного типу, на зразок Міжнародного валютного фонду та Світової організації торгівлі. Доктор Махатхір також звинуватив США у валютних спекуляціях пов'язаних із ім'ям Джорджа Сороса.

Криза мала важливі політичні наслідки для вражених країн та накреслила нові напрямки регіонального розвитку. Серед політичних наслідків найбільш очевидними стали крах режиму Сухарто і початок періоду політичної нестабільності в Індонезії, що завершився перемогою на президентських виборах 2004 р. демократа-реформатора Сусіло Юдойоно [10, с. 203]; підрич позицій Національного Фронту М. Махатхіра в Малайзії; тривала політична і соціальна криза на Філіппінах; прийняття нової конституції в Таїланді, що відкрило шлях приходу до влади Таксіна Чінаварта і врешті призвело до військового перевороту восени 2006 р. та прийняття нової конституції.

Незважаючи на те, що каталізатором Азійської кризи стали зовнішні чинники (різкий відтік іноземних капіталів), вона продемонструвала внутрішні недоліки існуючих економічних моделей країн АСЕАН. Тож їх було переглянуто у відповідності зі змінами в глобальній економіці в напрямку зростання на основі новітніх досягнень НТП, корегування експортно-орієнтованих стратегій, структурної перебудови економіки.

Водночас азійська фінансова криза стала ще одним виразним сигналом уразливості регіону до нетрадиційних викликів безпеки в умовах взаємозалежних економік, що сприяло пошукові таких програмних механізмів, яким став формат АСЕАН+3 (АСЕАН, Японія, Китай, Республіка Корея). Попередником формату АСЕАН+3 був проект Східноазійської економічної групи (САЕГ; англ. East Asia Economic Group). Ініціатором його виступив Прем'єр-міністр Малайзії М. Махатхір у 1990 р. Запропонована малайзійським лідером концепція Східноазійської економічної групи передбачала створення торгового об'єднання за участю шести країн Південно-Східної Азії, які на той час входили до АСЕАН (Бруней, Індонезія, Малайзія, Сінгапур, Таїланд та Філіппіни) і трьох країн субрегіону Північно-Східної Азії - КНР, Японії та Республіки Корея. Особливістю цього проекту була відсутність серед його учасників західних країн, зокрема Австралії та США. Певним чином, це була реакція М. Махатхіра на створення у 1989 р. форуму АТЕС, який потенційно міг нівелювати результати діяльності АСЕАН за період її існування або ж поглинути її. Більш того, створення такого угруповання, на думку М. Махатхіра, мало стати відповіддю країн регіону на провал Уругвайського раунду переговорів ГАТТ восени 1990 р. та на плани створення зони вільної торгівлі у Північній Америці і економічного та політичного союзу у Західній Європі, які втілились у заснуванні в 1992 р. НАФТА і ЄС. На офіційному рівні ідея Східноазійської економічної групи була анонсована на 23-й зустрічі міністрів економік країн-учасниць АСЕАН у жовтні 1991 р. у Куала-Лумпурі. Під час виступу, що відбувся після міністерського засідання, М. Махатхір наголосив на необхідності співробітництва економік країн Східної Азії у напрямку формування САЕГ, яка мала відповідати вимогам ГАТТ, бути сумісною з АТЕС та не підричати згуртованості членів АСЕАН. Проте цей проект викликав критику більшості країн-учасниць Асоціації за його «антизахідний» характер.

У перший період функціонування «АСЕАН+3» – 1997–2006 рр. – відбулося організаційне становлення форуму і вироблення спільних проектів у валютнофінансовій сфері, зокрема підписання у 2000 р. «Чіанг-Мейської ініціативи» (об'єднання валютних резервів, щоб забезпечити екстрене фінансування в разі виникнення спекулятивних атак на валюти країн-членів АСЕАН).

У другий період розвитку форуму – 2007–2014 рр. – фінансова інтеграція країнучасниць «АСЕАН+3» була доповнена іншими напрямками співробітництва у сферах політики і нетрадиційної безпеки, енергетики, захисту навколишнього середовища, протидії зміні клімату, сталого розвитку та у соціокультурних питаннях. Однак в основі діяльності «АСЕАН+3» залишилася фінансова інтеграція, яку було розширено шляхом перетворення «Чіанг-Мейської ініціативи» на багатосторонню угоду. Валютно-фінансова інтеграція і надалі займатиме провідне місце у роботі «АСЕАН+3», а нові питання порядку денного розширюватимуть сфери співробітництва членів форуму, з огляду на його довгострокову мету – формування Східноазійської спільноти.

Фінансова криза водночас стала для всіх регіональних політиків переконливим доказом того, що брак ефективних регіональних механізмів реагування на надзвичайні ситуації призвів

до надмірної залежності від МВФ та впливу сильних держав світу, зокрема США. Політичні мотиви щодо демонтажу моделі східноазійського розвитку вплинули на спосіб боротьби з кризою, яка лише посилила незадоволення цією моделлю. Нерішучість міжнародної спільноти у час азійської фінансової кризи засвідчила водночас і про потребу реформування міжнародної фінансової системи.

Це змусило уряди країн Східної Азії та Південно-Східної Азії переглянути регіональні рішення, а не покладатися на глобальні рішення, які не були швидкими та ефективними. Країни цих двох азійських регіонів також усвідомлювали, що для подолання чергової загрози потрібні значно більші ресурси, ніж ті, які може надати Міжнародний валютний фонд. Уроки азійської фінансової кризи змусили лідерів цих регіонів розробити різні схеми взаємодопомоги та самопомоги, щоб у майбутньому впливати на будь-які валютно-фінансові кризи. Саме тому уряди цих регіонів без традиційних пересторог і зволікань визнали «АСЕАН+3» як найефективніший спосіб реалізації цих ініціатив.

Подальша інституційна розбудова АСЕАН матеріалізувалася 14 грудня 2005 р., коли у Куала-Лумпурі було проведено перший Східноазійський саміт (САС) за участі шістнадцяти країн (10 членів АСЕАН, КНР, Японія, Республіка Корея, Австралія, Нова Зеландія та Індія), а також представників Росії, що були запрошені малайзійською стороною у якості спостерігачів. Учасники саміту домовилися про створення до 2020 р. Східноазійського економічного співтовариства – САЕС (East Asian Economic Community). У 2009 р. на під час 64-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН Прем'єр-міністр Японії Ю. Хатояма знову озвучив ідею створення САС - своєрідного аналога Європейського Союзу, але як «чисто азійської спільноти».

Останньою сходинкою інституційної розбудови АСЕАН, яка була юридично закріплена в Малайзії – це створення в листопаді 2015 р. у Куала-Лумпур під час 27 Саміту АСЕАН Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН (ASEAN Political Security Community). Саміт проходив під девізом «Наші люди, наша спільнота, наше бачення» («Our People, Our Community, Our Vision»).

Ініціатива створення Політико-Безпекової Спільноти АСЕАН була озвучена ще в 2003 р. на 9-му саміті країн АСЕАН, який проходив в Індонезії. На той час лідери країн вирішили створити Політико-Безпекову Спільноту АСЕАН до 2020 року як відповідь на терористичну атаку на США 11 вересня 2001 р. і теракти на о. Балі 12 жовтня 2002 р. А на 12-му саміті АСЕАН в січні 2007 р. було прийнято Декларацію Себу щодо прискореного заснування співтовариства АСЕАН до 2015 р.

Політико-Безпекова Спільнота АСЕАН, до якої на стадії її створення увійшли десять країн ПСА, стала одним із перших регіональних об'єднань, що обрали модель багатовекторної політики з розширеною географією. Ця спільнота дотримується фундаментальних принципів АСЕАН: принципу національного суверенітету та принципу невтручання. Визначальним організаційним принципом цієї організації є комплексний підхід до розв'язання різних проблем безпеки, що засновується на прагненні членів АСЕАН «покладатися винятково на мирні способи врегулювання міжрегіональних відмінностей».

Висновки. Сучасний етап розвитку АСЕАН пов'язаний з необхідністю подолання певних інтеграційних та геополітичних викликів. Перед АСЕАН стоїть складне завдання зберегти центральне місце в багатосторонніх регіональних відносинах. Для АСЕАН просування концепту ІТР в американському варіанті може означати не лише деконструкцію колишньої регіональної системи відносин, але і втрату власного впливу. Це може позбавити Асоціацію статусу «рушійної сили» на азійсько-тихоокеанських багатосторонніх майданчиках, одночасно знижуючи їхню значимість в регіоні. Довгий час АСЕАН задавав параметри і тон в багатосторонніх механізмах взаємодії в ПСА, що було невід'ємною частиною ідентичності організації. Ще одним ризиком для Асоціації залишається ризик «політичної девальвації» власних багатосторонніх механізмів. В умовах наростання біполярного протистояння в регіоні АСЕАН буде вимушена балансувати і зберігати нейтралітет, що з кожним днем буде дедалі важче. За таких обставин обидві наддержави

прагнутимуть вибудувати власну моноцентричну систему безпеки, що безсумнівно знизить актуальність та ефективність асеанівських діалогових безпекових форматів. Комбінація внутрішніх проблем в країнах Південно-Східної Азії і зміна регіонального балансу сил в результаті економічного підйому Китаю і розвороту США в Азію можуть істотно ускладнити збереження регіонального status quo, за який виступає АСЕАН.

Підкреслимо, що одним з основних чинників зацікавленості КНР в регіоні є створення сприятливих економічних умов для розвитку країни в довгостроковій перспективі; основними інструментами інституціоналізації відносин між країнами АСЕАН та КНР є практична реалізація зон вільної торгівлі та спільне впровадження регіональних проектів співробітництва.

Таким чином, доведено важливість побудови стабільної двосторонньої співпраці в контексті реалізації Пекіном геоекономічної ініціативи «Один пояс, один шлях». Даний проект передбачає укладення двосторонніх меморандумів про співробітництво з державами, розташованими на транспортних євразійських маршрутах.

Оцінено вплив американо-китайського суперництва на регіональну трансфігурацію сил в Південно-Східній Азії. Підкреслена стратегічна зацікавленість США в регіоні через те, що постійною складовою зовнішньої політики Америки було недопущення того, щоб інша держава могла домінувати в регіоні.

З'ясовано, що Пекін стурбований потенційною дестабілізацією поблизу своїх кордонів. Ось чому основною метою південно-східного напрямку китайської стратегії стає не стільки одноосібне володіння енергоресурсами Південно-Китайського моря, скільки забезпечення політичної та економічної безпеки, необхідної для довгострокового сталого розвитку.

Наголошується на важливості морських комунікацій регіону для безпеки КНР в цілому. По мірі потужного економічного зростання КНР, щоб стати великою торговою державою з постійно зростаючим попитом на нафту, що імпортується і природний газ, а також з більшою частиною імпорту енергоносіїв транзитом через Малаккську протоку, безпека Південно-Східної Азії на морських комунікаціях має вирішальне значення для безпеки КНР. Підкреслено, що забезпечення безпечного буфера по периметру своїх кордонів є для Пекіна однією з першочергових цілей.

Оцінка ефективності діяльності АСЕАН варіюється в залежності від політологічної парадигми, прихильником якої є той чи інший актор.

Встановлено, що «Шлях АСЕАН» є ключовим елементом для розуміння природи міжнародних відносин у Південно-Східній Азії, який у загальному вигляді можна охарактеризувати як сукупність норм та принципів, якими керуються держави регіону у відносинах між собою та у процесі прийняття рішень в межах Асоціації. Цей феномен має *два взаємопов'язані компоненти, які притаманні традиційним механізмам прийняття рішень в громадах ПСА*: тривалі неформальні консультації та дотримання принципу консенсусу з ключових питань. Базові елементи «Шляху АСЕАН» характеризуються високим рівнем неофіційності (informality) та ситуативності (ad hoc) і чітко простежуються у внутрішньо-регіональній взаємодії в період становлення організації. Феномен «Шлях АСЕАН» також включає в себе фундаментальний керівний принцип невтручання у внутрішні справи країн субрегіону, що став перешкодою для використання такого ключового інструменту сучасної регіональної безпеки у світі, як регіональна інтервенція.

Отже, «Шлях АСЕАН» є дуже важливим і складним комплексним поняттям, що використовується учасниками Асоціації для характеристики природи і специфіки процесів взаємодії в субрегіоні Південно-Східної Азії і потребує подальшого дослідження на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Спільнота АСЕАН - базова безпекова ініціатива організації, націленої на забезпечення необхідного рівня взаємодії держав-членів у питаннях вирішення нагальних проблем безпеки в ПСА.

Формування Спільноти безпеки АСЕАН стало закономірним етапом еволюції Асоціації в умовах перебалансування геостратегічного простору у постбіполярний період.

Проект Спільноти безпеки АСЕАН – це не оборонний союз і не структура колективної безпеки в традиційному розумінні цього терміна. Це здебільше специфічна форма співробітництва держав, національні безпеки яких настільки взаємозалежні, що їх неможливо розглядати у відриві одна від одної. Складається така ситуація, за якої національні інтереси у сфері оборони та безпеки кожної окремо взятої держави залежать від стану безпеки всієї групи представлених країн.

Спільнота безпеки АСЕАН може також розглядатися як система заходів спільного управління кризовими і конфліктними ситуаціями. Характерною рисою Спільноти є те, що вона не передбачає створення класичної військової організації, що координує дії генеральних штабів держав-членів, на кшталт Організації Північноатлантичного договору.

Важливо підкреслити, що в структурі Спільноти також відсутні об'єднані збройні сили, а в її нормативних актах не міститься аналога ст. 5 Північно-атлантичного договору, що автоматично оголошує напад на будь-якого члена організації агресією проти блоку в цілому.

Таким чином, Спільнота Безпеки АСЕАН значною мірою відрізняється від західних безпекових інституційних моделей, поєднуючи в собі «східні» особливості прийняття рішень та специфіку відносин у сфері безпеки. Відображенням цього є відсутність чіткої командної вертикально-інтегрованої структури, а також суворе дотримання принципів «Шляху АСЕАН».

Розпад біполярної системи міжнародних відносин на початку 1990-х рр. викликав значні стратегічні та геополітичні метаморфози. Закінчення «холодної війни» між США та СРСР призвело до зміни розстановки сил не лише в Європі, але і в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Беручи до уваги зростаючий геостратегічний потенціал та позитивну динаміку економічних процесів АТР у постбіполярну добу, а також перспективу трансформації його в Індо-Тихоокеанський регіон, зростає теоретична і практична актуальність безпекових досліджень у його ключовому субрегіоні – Південно-Східній Азії.

На початку 90-х рр. ХХ ст. у Південно-Східній Азії актуалізувався ряд загроз не лише традиційного (конвенційного), але і в більшій мірі нетрадиційного (транснаціонального/транскордонного) характеру. Процеси глобалізації, специфіка регіоналізму, динаміка економічних процесів призвели до появи низки проблем та викликів безпеки, з якими зіштовхнулися країни регіону Південно-Східної Азії.

Зокрема, мова йде про міжнародний тероризм, морську безпеку, незаконну міграцію, торгівлю зброєю та наркотиками, сепаратизм, погіршення стану навколишнього середовища, подолання наслідків стихійних лих, епідеміологічні колапси. Зростає також занепокоєння з приводу загроз безпеці людини (Human Security), таких як бідність, голод, порушення прав людини та інфекційні хвороби.

Кризи, викликані тяжким гострим респіраторним синдромом у 2003 р., «пташиним грипом», вірусом H1N1 («свинячий грип»), а також епідемією COVID-19 2020-2021 рр. чітко демонструють, що загрози безпеці в Південно-Східній Азії набувають транснаціонального характеру, розмиваючи чіткі кордони між внутрішньою та зовнішньою безпекою.

Взаємозалежність безпеки стає дедалі очевиднішою в Південно-Східній Азії, оскільки те, що відбувається в одній країні, безумовно, впливає на інші. Боротьба з цими проблемами, які представляють істотну загрозу для регіональної стабільності та безпеки, є серйозним викликом для АСЕАН.

В умовах безпекової невизначеності постбіполярності в ПСА постала нагальна потреба у створенні регіонального органу з питань безпеки, який включав би не лише держави-члени АСЕАН, але і їх партнерів по діалогу та інші країни АТР для розробки спільних процедур колективного реагування на загрози, що стоять перед регіоном. Відтак було прийнято рішення про започаткування багатостороннього Форуму АСЕАН з питань безпеки, який був покликаний об'єднати зусилля міжнародної регіональної спільноти для координації дій, спрямованих на розв'язання найбільш гострих проблемних вузлів у сфері безпеки, в першу чергу – транснаціонального характеру. Наголошується, що створення у 1994 р. такої

колективної дискусійної платформи стало важливим етапом еволюції АСЕАН, оскільки АРФ був одним з небагатьох широкопредставницьких багатосторонніх форумів в регіоні, який об'єднав майже три десятки країн АТР, а також країни Євросоюзу.

Одним із основних завдань Форуму на початковому етапі було визначення достатнього рівня діалогового комфорту серед країн- учасниць. Водночас в роботі зазначається, що ця діалогова платформа надавала малим та середнім державам регіону певну гарантію, що США – як єдина на той час наддержава – чи Китай (як регіональний лідер в Східній Азії) будуть частково стратегічно обмежені у беззастережному однобічному лобіюванні своїх інтересів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Координуючи та направляючи роботу АРФ, Асоціація, зі свого боку, усіляко сприяє культивуванню норм та принципів «Шляху АСЕАН». У питаннях безпекового співробітництва організація відстоює позиції інкрементального (поетапного) підходу до багатосторонньої співпраці в галузі безпеки з наголосом на превентивну дипломатію та зміцнення заходів взаємної довіри.

Зазначається, що діяльність АРФ у сфері безпеки включає три послідовні етапи розвитку: реалізація заходів довіри в регіоні, превентивна дипломатія та створення в АТР механізмів запобігання і врегулювання конфліктів.

Взагалі, увага сфокусована на визначенні ролі недержавних акторів в процесі формування безпекового дискурсу в Південно-Східній Азії. Наголошено, що новітні нетрадиційні виклики та загрози безпеці потребували сучасних і водночас більш гнучких форм співпраці та комунікації не лише між країнами ПСА, але також і між представниками недержавного сектору. Поступово діалог з питань безпеки почав ефективно доповнюватися неофіційним процесом по так званому «другому каналу», або як його ще називають дипломатією Другої доріжки (Track 2 Diplomacy).

Дипломатія Другої доріжки – це практика зустрічей, на яких фахівці з аналітичних центрів та представники академічних кіл генерують і аналізують ідеї, в подальшому надаючи урядам рекомендації з безпекових питань. Азійські аналітичні центри та створена ними мережа – це механізм, завдяки якому видатні представники громадянського суспільства мають змогу долучатися до процесів неофіційної дипломатії та сприяти розбудові атмосфери довіри та взаєморозуміння серед наукових громад та політичних еліт Південно-Східної Азії. Зосередившись на розбудові мережі локальних науково-дослідних інститутів, свого роду генераторів регіонального соціально-політичного та безпекового дискурсу, вони ділились результатами своїх досліджень з представниками офіційної влади. Таким чином, сам факт діалогу, навіть на неофіційному рівні, слугує потужним заходом зміцнення довіри між сторонами та сприяє виробленню відчуття колективної ідентичності.

У контексті високої імовірності формування нового глобального протистояння США та Китаю на світовій арені простежується тенденція до утворення аналогу біполярної підсистеми антагоністичного типу в ПСА, в основі якої лежить протистояння двох вищезазначених великих держав.

Одним із основних елементів такого протистояння на регіональному рівні залишаються відносини держав-членів АСЕАН з ключовими позарегіональними країнами. Південно-Східна Азія за багатьма показниками займає ключове положення в Індо-Тихоокеанському регіоні, органічно об'єднуючи Тихий і Індійський океани, що робить АСЕАН стратегічно важливим партнером як для КНР, так і для США (міжнародна торгівля, контроль над основними водними шляхами і протоками, доставка енергоносіїв, тощо). Концепт Індо-Тихоокеанського регіону відображає пошук спільного контрбалансування зростаючої економічної і військової потужності Китаю з боку США та їх союзників. У геополітичному відношенні мова йде про реструктуризацію системи регіональної безпеки в акваторії Індійського і Тихого океанів, які розглядаються як єдиний водний та геополітичний простір.

Запам'ятайте ці дати:

1947 р. 6 лютого – створення Комісії для країн Південної частини Тихого океану (КІТО)

18 березня – створення Економічної комісії ООН для країн Азії та Далекого Сходу (ЕКАДВ)

1950 р. січень – заснування міжнародної організації «План Коломбо»

1951 р. 1 вересня – підписання договору між США, Австралією та Новою Зеландією «про взаємну безпеку» (АНЗІУС)

1954 р. 8 вересня – підписання у Манілі представниками США, Великої Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду «Договору про колективну безпеку у Південно-Східній Азії» (СЕАТО)

1961 р. серпень – Таїланд, Філіппіни, Малайя підписали Бангкокську Декларацію про утворення Асоціації Південно-Східної Азії (АСА)

1963 р. 31 липня – проект конфедеративного державного об'єднання, що включає Малайю, Філіппіни та Індонезію

1966 р. 14-16 червня – створення Азіатсько-тихоокеанської ради (Asian and Pacific Council, АЗПАК)

22 серпня – заснування Азіатського банку розвитку

1967 р. створення Економічної ради країн басейну Тихого океану (РВЕС, Pacific Basin Economic Council)

8 серпня – створення Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)

1968 р. заснування Тихоокеанської конференції з торгівлі та розвитку (РАФТАД – Pacific Trade and Development Conference)

1971 р. листопад – проголошення Декларації про створення зони миру, свободи та нейтралітету у Південно-Східній Азії (Куала-Лумпурська декларація)

1976 р. 24 лютого – на першому саміті АСЕАН на о. Балі (Індонезія) були схвалені Договір про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії та Декларація про згоду

1980 р. заснування Ради з тихоокеанського економічного співробітництва (РТЕС, Pacific Economic Cooperation Council)

1989 р. 5 листопада – заснування Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС)

1994 р. заснований Асеановський Регіональний форум з безпеки (АРФ)

1995 р. 15 грудня – підписаний Південно-Східноазіатський договір про зону вільної від ядерної зброї (Бангкокський договір)

1997 р. заснування формату співробітництва «АСЕАН+3»: між 10 країнами-членами АСЕАН і КНР, Японією, Республікою Кореєю заснування формату співробітництва «АСЕАН+1»: між 10 країнами-членами АСЕАН і КНР заснування формату співробітництва «АСЕАН+1»: між 10 країнами-членами АСЕАН і Японією заснування формату співробітництва «АСЕАН+1»: між 10 країнами-членами АСЕАН і Республікою Кореєю

2005 р. грудень – заснування Східноазійського саміту (САС), у форматі «АСЕАН+6» (КНР, Японія, РК, Індія, Австралія, Нова Зеландія)

2010 р. 1 січня – вступ у дію угоди про вільну торгівлю між АСЕАН і Китаєм

30 жовтня – офіційне приєднання до Східноазійського саміту Російської Федерації та США, створення формату «АСЕАН+8»

2011 р. 19 листопада – перший саміт САС у форматі «АСЕАН+8»

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте процес формування АСЕАН, її структура, механізми діяльності;
2. Проаналізуйте історичні коріння зовнішньої політики країн Південно-Східної Азії.
3. Визначте основні віхи еволюції регіоналізму в Південно-Східній Азії. Структура і механізми функціонування АСЕАН (АСЕАН +, АРФ, ВАС).
4. Визначте роль АСЕАН і її роль в міжнародних відносинах в Східній Азії:

5. Проаналізуйте систему зовнішніх зв'язків АСЕАН. Шлях АСЕАН і особливості дипломатії.
6. Визначте роль АСЕАН у вирішенні міжнародних проблем.
7. Охарактеризуйте перші міжнародні економічні організації АТР.
8. Визначте особливості формування регіональних структур військової безпеки в АТР періоду холодної війни.
9. Проаналізуйте діяльність міжнародних організацій АТР у 1960-1980-х рр.
10. Охарактеризуйте особливості становлення та розвитку АСЕАН у період біполярності.
11. АТЕС: основні етапи становлення та розвитку. Мета, визначальні принципи діяльності, значення АТЕС.
12. Визначте особливості сучасних інтеграційних процесів в АТР.
13. Проаналізуйте сучасний рівень і перспективи інтеграції в АСЕАН.
14. Назвіть основні сучасні інтеграційні об'єднання в АТР, охарактеризуйте їх напрямки діяльності.
15. Дайте характеристику Асеановському регіональному форуму з питань безпеки (АРФ).
16. Охарактеризуйте багаторівневу структуру азійсько-тихоокеанських інтеграційних тенденцій: двосторонні, субрегіональні, трансрегіональні.
17. Окресліть вже існуючі зони вільної торгівлі в АТР, назвіть основні положення планів щодо створення зон вільної торгівлі.

Лекція 10. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН ОФШОРНОЇ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

[1 с. 74-80; 5, с. 119-129]; [16] С.18-40.

- 1) Офшорна Південно-Східна Азія в міжнародних відносинах в АТР, ретроспективний погляд:
 - 1.1 Зовнішньополітичні орієнтири держав Південно-Східної Азії в роки «холодної війни».
 - 1.2 Зовнішньополітичні орієнтири і пріоритети держав офшорної Південно-Східної Азії на рубежі ХХ / ХХІ ст.
- 2) Сучасна зовнішня політика і дипломатія країн офшорної ПСА:
 - 2.1 Індонезія і Малайзія в міжнародних відносинах в АТР.
 - 2.2 Зовнішня політика і дипломатія Сінгапуру та Філіппін.
 - 2.3 Бруней і Східний Тимор в міжнародних відносинах в АТР.
- 3) Сучасна політика та дипломатія В'єтнаму:
 - 3.1. Міжнародне становище В'єтнаму після II Світової війни
 - 3.2. Зовнішньополітичні стосунки В'єтнаму з країнами АТР
 - 3.3. Китайсько-В'єтнамські відносини.

Ключові поняття:

Нові індустріальні країни (НІК) – країни, що за відносно короткий час створили значний промисловий потенціал, розвинули сучасні галузі економіки, різко збільшили свій промисловий експорт; здійснили стрибок від типової для країн, що розвиваються, відсталої економіки, до високорозвиненої. НІК «першої хвилі» у Східній Азії: Республіка Корея, Сінгапур, Тайвань, Гонконг («азіатські тигри» або «азіатські дракони»);

НІК «другої хвилі»: Малайзія, Таїланд, Індонезія.

Зовнішня політика – це частина міжнародних відносин, діяльність держави й інших політичних інститутів суспільства щодо здійснення своїх інтересів і потреб на міжнародній

арені. Головною метою зовнішньої політики є забезпечення сприятливих умов для реалізації інтересів тієї чи іншої держави, забезпечення національної безпеки та добробуту народу.

«Північна дипломатія» – зовнішня політика Республіки Корея періоду президентства Ро Де У (1988-1993 рр.), спрямована на розширення контактів Південної Кореї з країнами Східної Європи та Китаєм, шляхом встановлення дипломатичних відносин, інтенсивних торговельних та економічних зв'язків.

Рух неприєднання – міжнародне об'єднання держав, що розвиваються, які проголосили основою свого зовнішньополітичного курсу неучасть у військово-політичних групах та угрупованнях.

Організаційно оформився у вересні 1961 р. на Першій конференції неприєднаних країн у Белграді; у ній взяли участь представники 25 країн; сьогодні до нього входять 119 держав.

Нейтралітет – неучасть у війні, а у мирний час відмова від участі у військових блоках.

Концепція «двох Китаїв» – зовнішньополітична концепція визнання де-факто одночасно двох незалежних китайських держав – Китайської Народної Республіки та Тайваню («Китайської Республіки»).

Азійська фінансова криза – економічна криза, що охопила спочатку такі країни як Таїланд, Філіппіни, Індонезію, Малайзію, Південну Корею, а згодом поширилась на Тайвань, Гонконг, Сінгапур. Криза вибухнула у липні 1997 року і стала найсерйознішим потрясінням світової економіки у 1990 роках. Після багатьох років швидкого зростання економіки, азійські країни раптово увійшли у глибоку рецесію. У цей час відбулося найбільш масштабне падіння фондового ринку Азії з часів Другої світової війни.

Південно-Східна Азія (ПСА) – субрегіон Азії, до якого належать держави М'янма, Таїланд, Малайзія, Сінгапур, Лаос, Камбоджа, В'єтнам, Філіппіни, Індонезія, Бруней, Східний Тимор.

Офшорна Південно-Східна Азія в міжнародних відносинах в АТР

Найчастіше термін «офшор» («офшорна зона») означає державу, законодавство якої дозволяє або взагалі не сплачувати податки, або сплачувати їх за зниженою ставкою. Зазвичай офшорами є країни, які розвиваються. Влада такої держави бере певну плату за реєстрацію офшору й так поповнює місцевий національний бюджет. Офшори не впливають на їхню внутрішню економіку, проте є постійним джерелом доходу, оскільки сплачують, як мінімум, установлені мита, що в бюджетах деяких країн є основою економіки й фундаментом національного добробуту.

За даними дослідження професора Колумбійського університету Джеймса Генрі, із держав, що розвиваються, зокрема й із Росії та Китаю, на кінець 2014 р. виведено понад 12 трильйонів дол. США, із них 1,3 трильйона дол. США – із Росії. У середньому, як зауважує дослідник, відтік капіталів в офшори з країн, що розвиваються, починаючи з 2010 р., зростав на 8 % щороку, а з Росії й Китаю – на 9 %. Подібні дані, як вважають вітчизняні експерти, характерні й для України.

Міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів на початку травня 2016 р. опублікував базу даних з інформацією про понад 214 тис. офшорних компаній у 21 офшорній юрисдикції з так званого «панамського архіву». Виявилось, що офшорами в цих юрисдикціях володіє 161 особа України (зарєстровано 195 фірм).

Історія офшорного бізнесу починається з другої половини XIX ст., коли в штаті Делавер (США) створено пільгову податкову зону. Потім подібну зону засновано в Нью-Йорку.

У 70-ті рр. XX ст. виникло близько 70 офшорних центрів, у тому числі в Південній Америці – 19, у Європі – 17, в Азії – 12, Океанії – сім, у Північній Америці – сім, в Африці – чотири.

Значний розвиток офшорних центрів припав на роки розпаду соціалістичної системи та Радянського Союзу й на 90-ті рр. ХХ ст., коли отримала незалежність низка країн Азії, Африки, Латинської Америки та Океанії.

Офшорна зона (від англ. off shore – «поза берегом») – один із видів вільних економічних зон. Їх відносять до вільних економічних зон, особливістю яких є створення для підприємців сприятливого валютнофінансового та фіскального режимів, високий рівень і законодавчі гарантії банківської й комерційної секретності, лояльність державного регулювання. Багато офшорних центрів розміщені на островах у різних частинах світу.

Синоніми офшорної зони – офшорний центр, безподаткова зона, податковий притулок, податкова гавань. Інколи вживають термін «оншор», що означає – «на березі», тобто офшор, який розміщений на тому чи іншому континенті. Термін «офшорна зона» загалом має на увазі будь-яку країну або залежну територію з низькою чи нульовою податковою ставкою на всі чи окремі категорії доходів, певний рівень банківської або комерційної секретності, мінімальну чи повну відсутність резервних вимог центрального банку або обмежень до операцій у конвертованій валюті.

Офшор являє собою метод податкового планування, при якому в законодавстві держав установлюється повне чи часткове звільнення від оподаткування для підприємств, що належать іноземним особам. Країну або її частину, де діє таке становище для компаній-нерезидентів, називають офшорною зоною. Усі відомі офшорні зони можна умовно розділити на три групи: класичний офшор, коли компанії звільняються від усіх податків і звітностей; зони з низьким рівнем оподаткування; інші офшори, у яких компанії отримують певні переваги в плані ведення бізнесу та оподаткування.

Офшорні зони характеризуються спрощеним і прискореним процесом реєстрації іноземних осіб, у ході якого сплачується символічна сума збору в бюджет країни. Нерезидентам установлюються знижені ставки зі сплати податку з прибутку та прибуткового податку з фізичних осіб. Офшорні компанії звільняються від державного валютного контролю, тому можуть бути впевнені в конфіденційності своєї діяльності, що реалізується веденням закритих реєстрів акціонерів і директорів та відсутністю необхідності в здаванні фінансової звітності. Щоб захистити національний бізнес, на офшорні компанії накладають заборону на ведення підприємницької діяльності в межах офшорної зони. Дохід офшорної зони представлений зборами за реєстрацію та перереєстрацію, податковими надходженнями, витратами на утримання представництв офшорних компаній. Останні складаються з оплати оренди приміщення, зв'язку, електроенергії, харчування й проживання, транспорту, дозвілля, заробітної плати та низки соціальних компенсацій і виплат.

На сьогодні у світі виділяють **п'ять основних зон дислокації офшорних центрів**:

- 1) Африканська (Сейшельські Острови, Ліберія, Маврикій);
- 2) Азіатсько-Тихоокеанська (Вануату, Острови Кука, Лабуан, Науру, Самоа, Тонга й т. ін.);
- 3) Карибська (Ангілья, Антигуа і Барбуда, Аруба, Багамські Острови, Барбадос, Бермудські Острови, Британські Віргінські Острови, Домініка, Кайманові Острови, Гренада, Сент-Кітс і Невіс та ін.);
- 4) Європейська (Андорра, Гібралтар, Ліхтенштейн, Монако, острів Мен, Нормандські Острови й ін.);
- 5) Близький Схід (Бахрейн, Дубай, Ліван та ін.).

Загалом у світі нараховується понад 300 зон, які мають пільгове оподаткування. Зони, що надають можливість реєстрації нерезидентами компаній із пільговим оподаткуванням, можна класифікувати за різними ознаками. Так, компанія, яка не сплачує податки в державі реєстрації, вважається офшорною, а та, що сплачує податки за пільговими ставками, називається напівофшорною. Відповідно, країни, що звільняють нерезидентів від сплати податків, вважають **типовими офшорами**, а ті, що надають нерезидентам пільги з окремих податків та зборів, – **нетиповими офшорами**.

Для мінімізації податків та захисту свого капіталу офшори використовують бізнесмени практично в усіх різновидах діяльності й в усіх державах світу. Сформувався й доволі широкий спектр офшорних послуг, які задовольняють різноманітні потреби будь-якого бізнесу. Існує безліч офшорних юрисдикцій та чимала кількість офшорних схем. При цьому вже досить давно не застосовують найпростіші схеми з використанням одного офшору. Сучасні офшорні схеми такі складні й водночас налагоджені, що в податкових органах практично немає можливості звинуватити бізнесменів, які їх використовують, у незаконних чи сумнівних діях.

Методи та технології офшорного бізнесу стають дедалі різноманітнішими. У схемах тепер задіяні не лише підприємства корпоративного типу, а й інші організаційно-правові форми бізнесу. Так, у багатьох офшорних юрисдикціях (а також у США) для створення структур офшорного типу адаптовано форму підприємницького партнерства. В офшорному бізнесі дедалі частіше трапляються компанії з обмеженою відповідальністю, компанії, обмежені за гарантією, та деякі комбіновані форми.

При цьому в схемах нині використовують компанії, зареєстровані не лише в традиційно офшорних країнах, таких як Британські Віргінські Острови, Беліз або Панама, а й у Канаді, на Кіпрі й навіть у Швейцарії, – державах, де можлива реєстрація резидентних і нерезидентних компаній з офшорними характеристиками.

Існує широкий спектр офшорних операцій, що обслуговують найрізноманітніші потреби фізичних і юридичних осіб. До них входить застосування для розрахунків корпоративних дебетових і кредитних карток, відкритих на ім'я офшорної компанії. Через офшорні фірми можна отримати доступ до кредитних ресурсів іноземних банків, до міжнародного ринку депозитів і послуг з управління капіталом та інвестиціями. У власника офшорної фірми з'являється широкий вибір фінансових посередників і схем роботи. Інакше кажучи, про використання переваг офшорів задумуються практично всі іноземні та вітчизняні бізнесмени. Наявність спеціалізованих компаній, які надають досить кваліфіковану допомогу з відкриття офшорних компаній і налагодження відповідного бізнесу, значно полегшує для підприємця процес ухвалення такого рішення. Проте перш ніж скористатися послугами вже доволі численних фірм, що реєструють або продають офшори, бажано розібратись у специфіці та особливостях офшорного бізнесу, зокрема й інвестиційного, щоб не потрапити під санкції міжнародних організацій.

Офшорні зони в Азії й Індійсько-Тихоокеанському регіоні

Офшорний бізнес у країнах Азії відіграє важливу роль у русі як позикових, так і підприємницьких інвестицій, в обслуговуванні зовнішньоекономічних зв'язків, хоча за масштабами операцій і кількістю офшорних компаній значно поступається країнам Карибського басейну і Західної Європи. Офшорні центри зазвичай розташовують на островах й архіпелагах із вигідним географічним положенням, розвиненими транспортними і телекомунікаційними мережами, поблизу великих міжнародних фінансових і торгових центрів. Офшорні центри, що виникли у 70-ті рр., діють у Бахреїні, Брунеї, Гонконзі, Малайзії (о. Лабуан), Маврикії, Дубаї (ОАЕ), Сингапурі й Океанії (Західне Самоа, о. Науру, о. Вануату, о. Кука).

Нині серед країн Тихоокеанського регіону офшорні операції динамічно розвиваються на о-вах Вануату. Республіка Вануату складається із 80 островів. У столиці Порт-Віла розміщено судноходні й авіакомпанії, які обслуговують місцеві і міжнародні лінії.

Вануату, по суті, є територією для укриття від податків. Відповідно до діючого законодавства на Вануату не стягують прибутковий податок, податок на прибуток компаній, податок на нерухомість і спадщину, на капітал, дивіденди, відсотки, гонорари, ліцензії, немає обмежень у сфері валютного регулювання. Розвинені комерційна і фінансова інфраструктура.

Трасти Вануату користуються високою популярністю серед світових офшорних інвесторів, оскільки для їх діяльності обов'язковою є лише наявність засновницького договору. Крім того, немає потреби реєструвати траст, що забезпечує його абсолютну

конфіденціальність, у тому числі – і від органів місцевої влади. Єдиним податком, який стягують із трасту, є гербовий збір. Термін дії трасту на Вануату не перевищує 80 років.

Розроблене з метою залучення міжнародних інвесторів, місцеве законодавство успішно виконує свої функції. Податкові пільги для офшорних компаній значні. Держава декларує і гарантує: тут немає податків на прибуток компаній, податків на нерухомість, спадщину, дарування і податків із капіталу, а також податків на дивіденди, відсотки, гонорари, ліцензії й із продажу. Діють спрощені вимоги до реєстрації компаній, порядку управління міжнародними компаніями й оформлення річних звітів. Компанії зобов'язані платити тільки щорічні урядові збори до 350 дол. США. За порушення конфіденційності на острові стягують високі штрафи. Особливість годинного поясу на Вануату (зсув на 11 год від Гринвіча) дозволяє протягом одного робочого дня провести операції на трьох великих валютних ринках світу – східного і західного узбережжя США та Гонконгу. На острові зареєстровано понад 1500 компаній і понад 60 банків, а діяльність офшорного центру приносить республіці третину її валютних надходжень.

Західне Самоа стало незалежною суверенною країною у південній частині Тихого океану з 1962 р. Система управління – парламентська, базується на конституції, а правова система – на англійському прецедентному праві. Діюче в Західному Самоа законодавство сприяє міжнародній економічній діяльності. Воно побудоване на основних принципах законодавства о-вів Кука і на практиці забезпечує роботу офшорного фінансового центру.

Міжнародні компанії на Західному Самоа звільняють від усіх податків і гербових зборів. Відповідно до місцевого закону вимагають тільки ліцензію для офшорних банків, а також для страхових компаній. Відсутні обмеження в галузі валютного регулювання.

Обов'язковим для країни є дотримання суворих правил конфіденційності. Інформацію про реєстри не надають неофіційним особам і навіть урядовим комісіям. Це приваблює бізнесменів і суб'єктів офшорного бізнесу. Як уже зазначалося, розподіл офшорних юрисдикцій за п'ятьма групами є дещо умовним. Разом із тим слід зауважити, що кожна офшорна юрисдикція прагне отримати власне "обличчя", підкреслити свою особливість, що диктується необхідністю забезпечення конкурентоспроможності в боротьбі за залучення іноземного капіталу. Слід звернути увагу і на той факт, що при достатньо високій стабільності, до законодавства більшості офшорних юрисдикцій час від часу вносять певні зміни, які орієнтовані на поліпшення загальних умов діяльності офшорних компаній.

Гонконг – британська колонія до 1997 р., коли країна отримала статус спеціальної адміністративної зони Китаю. Розташований на узбережжі Південно-Китайського моря, він складається з великої кількості островів і частини материка загальною площею 1066 кв. км; населення Гонконгу – 6,3 млн осіб (2010); офіційні мови – англійська і китайська; валюта – гонконзький долар, валютний контроль відсутній. Уряд Гонконгу не укладав угод про уникнення подвійного оподаткування з іншими країнами, за винятком договору із США, який має обмежену дію і регулює лише питання торгового флоту. Приєднання до Китаю не торкнулося законодавства Гонконгу про офшорні компанії і їх оподаткування, і до 2047 р. Гонконг зберігає практично без змін свою адміністративну і правову системи.

Більша частина економіки території пов'язана із фінансовими операціями, розвинена банківська діяльність (розміщено приблизно 250 банків), операції із цінними паперами, страхування. Разом із Сингапуром Гонконг ділить четверте-п'яте місце у світовій фінансовій ієрархії, у ньому діє найбільша фондова біржа, багатомільярдний ринок золота – один із найбільших у світі. Гонконг був і залишається дуже популярною юрисдикцією в офшорній індустрії, й іноземні інвестори можуть зареєструвати на його території підприємства таких організаційно-правових форм:

- Private Company Limited by Shares – закрита акціонерна компанія з обмеженою відповідальністю;
- Public Company Limited by Shares – відкрита акціонерна компанія з обмеженою відповідальністю;
- Limited Partnership – партнерство з обмеженою відповідальністю.

Закриту акціонерну компанію з обмеженою відповідальністю може заснувати один акціонер так:

- мінімальна необхідна сума акціонерного капіталу компанії при заснуванні – 1 гонконзький долар;
- максимальна кількість акціонерів – 50 (фізичних і/або юридичних осіб будь-якої резидентності);
- управління компанією може здійснювати один директор (фізична або юридична особа будь-якої резидентності);
- у компанії зобов'язаний бути секретар – резидент Гонконгу (фізична або юридична особа);
- законодавство дозволяє наявність номінальних акціонерів, директорів і секретаря в компанії;
- компанія не має права випускати акції на пред'явника й усі акції компанії повинні мати номінальну вартість;
- акції компанії не можна пропонувати у відкритому продажі, а передача акцій вимагає схвалення загальних зборів;
- компанія зобов'язана здавати щорічний фінансовий звіт, завірений аудитором у Гонконзі.

Відкриту компанію з обмеженою відповідальністю за акціями можна заснувати так:

- мінімально необхідна сума акціонерного капіталу компанії при установі – 1 гонконзький долар;
- у компанії може бути один акціонер – фізична або юридична особа;
- немає обмеження в кількості акціонерів;
- у компанії може бути один директор – фізична або юридична особа будь-якої резидентності;
- обов'язкова наявність у компанії секретаря – резидента Гонконгу, який може бути фізичною або юридичною особою;
- законодавство дозволяє наявність номінальних акціонерів, директорів і секретаря в компанії;
- компанія має право випускати акції на пред'явника;
- акції компанії повинні мати номінальну вартість;
- акції компанії можна пропонувати у відкритому продажі, але перш ніж розпочати поширення акцій, компанія зобов'язана опублікувати проспект-оголошення про їх випуск;
- передача акцій не вимагає схвалення більшості директорів й акціонерів.

Партнерство з обмеженою відповідальністю можуть заснувати дві особи без оплати будь-якого статутного так:

- максимальна кількість партнерів – 20 (фізичні або юридичні особи);
- як мінімум, один партнер необмежено відповідає за боргами і зобов'язаннями партнерства. Решта партнерів може бути обмежена у відповідальності пропорційно своїм паям у підприємстві;
- управління партнерством здійснює генеральний партнер;
- партнерство зобов'язане отримати ліцензію на бізнес. Інакше партнерство втрачає статус обмеженого партнерства й усі партнери нестимуть необмежену відповідальність за боргами і зобов'язаннями свого підприємства.

Усі гонконзькі підприємства зобов'язані здавати щорічний фінансовий звіт, завірений аудитором у Гонконзі. Законодавством Гонконгу не передбачено жодних відмінностей у підході до створення й оподаткування резидентних і нерезидентних підприємств, що діють на його території. У законодавстві Гонконгу також відсутні положення, що спеціально регламентують діяльність офшорних компаній, тобто діють поза територією Гонконгу. За визнаванням, резидентними є компанії або створені в Гонконзі, або такі, що мають на його території центр управління і контролю.

На практиці, податкові служби Гонконгу застосовують до всіх компаній такий **метод нарахування і стягнення податків**:

- дохід, що отримують гонконзькі компанії з місцевих територіальних джерел, оподатковують у Гонконгу за ставкою 17,5 %;
- дохід, що отримують із джерел за межами Гонконгу (офшорний прибуток) не підлягає оподаткуванню в Гонконзі.

У Гонконзі не стягують податки на приріст капіталу, на дивіденди і відсотки, а також податок на додану вартість, а податок на прибуток, що виплачують нерезидентам від використання авторських прав, становить 5,25 %. Необхідно взяти до уваги, що для підготовки і здачі аудиту для кожної гонконзької компанії необхідно (на додаток до виписок із банку і рахунків, що кореспондують із ними, контрактів, товарно-транспортних накладних тощо) надати інформацію про заробітну плату, виплачену кожному службовцю компанії у звітному періоді. До службовців, яких наймають компанії Гонконгу, належать як директори, так й інші посадові **фізичні особи** – резиденти і нерезиденти Гонконгу, що надають компанії послуги на території або за межами Гонконгу, і працюють у компанії повний або неповний робочий день. На корпоративних директорів, секретарів й агентів ця вимога не поширюється.

Слід урахувати, що відповідну форму *Декларації працедавця про винагороди і пенсійні відрахування (B.I.R. 56A і I.R. 56B)* слід надати до *Управління з податків і зборів Гонконгу ("IRD")* протягом одного місяця із 2 квітня по 1 травня. Компанія має розмістити в Декларації працедавця **інформацію** щодо кожного службовця, якщо він/вона:

- не перебуває у шлюбі й одержав/ла річний дохід у розмірі 100 тис. гонконзьких дол або більше;
- перебуває у шлюбі (незалежно від розміру отриманого доходу);
- працює не повний робочий день (незалежно від розміру отриманого доходу);
- є директором (незалежно від розміру отриманого доходу).

Декларацію працедавця слід здавати в Управління з податків і зборів протягом одного місяця навіть якщо:

- компанія не має жодного найманого співробітника (здають "нульову" декларацію);
- компанія не здійснювала комерційної діяльності;
- компанія припинила свою діяльність.

Якщо на момент заповнення Декларації працедавця будь-який службовець не має посвідчення особи, виданого в Гонконзі, необхідно надати номер його/її паспорта. Вимагають також інформацію про конкретну посаду службовця, адресу його/її місцепроживання і сімейний стан. Декларацію працедавця подають за період з 1 квітня поточного по 31 березня наступного року. Кожен директор компанії має надати інформацію про розмір отриманої винагороди, як у вигляді зарплати, так і в іншій формі, наприклад гонорару за маркетингові послуги тощо. Винагороди за такі інші послуги компанії, що надають її директорам за межами Гонконгу, зазвичай не підпадають під оподаткування зарплати в Гонконзі. Проте, якщо заробітну плату виплачують службовцю тільки за те, що він обіймає посаду директора, то її можуть оподатковувати. При цьому департамент із податків і зборів Гонконгу має право ставити будь-які питання і **робити запит** щодо документації, що це підтверджує (напр. проїзні документи) перш ніж визначити, чи має сплачувати податок на заробітну плату директор компанії.

Щоб уникнути зайвих запитань, аудиторі в Гонконзі рекомендують директорам, що офіційно одержують зарплату й інші винагороди, підписати з компанією простий контракт, предметом якого є надання директором послуг з оформлення і підписання договорів, виставлення рахунків, проведення консультацій і переговорів тощо. Що стосується решти службовців компанії, то, щоб уникнути оподаткування їх зарплати в Гонконзі зазвичай достатньо, щоб уся їх оплачувана робота здійснювалася *за межами Гонконгу*, і щоб вони не приїжджали до Гонконгу з метою ведення будь-якої господарської діяльності.

У випадку, якщо подають "нульову" декларацію пасивної компанії, то її директор має також підписати відповідну заяву з тим, щоб аудитор у Гонконзі міг здати декларацію від імені

компанії. При цьому відсутність у директорів і службовців гон- конзької компанії зарплати як такої або іншої винагороди податкові органи Гонконгу не сприймають як "ненормальне" явище, оскільки вважають, що всі особи можуть мати більше, ніж одне джерело доходу. Проте *невчасне подання декларації* до Управління з податків і зборів спричиняє *штрафи або судові санкції*.

Реєстрація офшорних компаній у Гонконзі. Гонконг є провідним фінансовим і комерційним центром південно-східної Азії і займає третє місце у світі після Нью-Йорка і Лондона. Гонконг – це одна з найпопулярніших офшорних юрисдикцій Тихоокеанського регіону. Назва компанії має закінчуватися словом *Limited* або аббревіатурою *Ltd.* Найшвидший спосіб здійснити реєстрацію підприємства на території Гонконгу – купівля готової компанії. На території Гонконгу дозволений будь-який вид діяльності, встановлений законодавством, винятком є банківська справа, розпорядження майном на правах довірчої власності, страхування і перестраховування, які вимагають наявності ліцензії. Діяльність компаній у Гонконзі регулює *Британська угода "Про компанії"* від 1932 р. (Companies Ordinance 1932) у дещо зміненій редакції. Основні вимоги при реєстрації компанії у Гонконзі:

- мінімальна кількість директорів – один;
- відсутні вимоги до місця проживання/реєстрації директорів;
- дозволено використання юридичної особи як директора;
- необхідно мати юридичну адресу і секретаря-резидента (юридичну або фізичну особу) на території Гонконгу;
- мінімальна кількість акціонерів – один;
- дозволено використання номінальних акціонерів і директорів;
- стандартний статутний капітал компанії 10 тис. гонконзьких дол;
- виплата статутного капіталу необов'язкова;
- неприпустиме використання акцій на пред'явника, дозволено випуск акцій із номінальною вартістю;
- проведення щорічних зборів акціонерів і директорів, ведення бухгалтерського обліку, складання річних звітів і проведення ревізій звітності обов'язкове.

Після вступу Китаю в СОТ Гонконг перетворився в канал китайського експорту у країни Заходу і базу багатьох міжнародних компаній, що здійснюють комерційні операції з Китаєм й **інвестують у ринок Китаю**. Саме тому тут створено всі умови для ведення нерезидентного бізнесу і, фактично, Гонконг відкриває шлях до недорогих виробничих структур і ринкового потенціалу Китаю для іноземних компаній. Найпоширеніша практика: міжнародна торговельна компанія закуповує товари в Китаї або країнах Азії і перепродає їх через Гонконг, що дозволяє досягти значної економії на податкових виплатах.

Останнім часом популярність Гонконгу трохи знизилася, що було пов'язане з погіршенням його економічного становища. У 2003 р. влада Гонконгу оголосила про перше за 20 років підвищення податкових ставок й уведення низки мит. Було збільшено на 1,5 відсоткових пункти ставку корпоративного податку – до 17,5 %, внаслідок чого ослабло одне з основних переваг Гонконгу над його традиційним суперником у регіоні – Сингапуром. Було введено також податок із продажів на товари і послуги, збільшені податки на операції з нерухомістю, збережено аудиторський контроль над діяльністю фірм. Незважаючи на розпочаті місцевою владою заходи посилення фінансового режиму, Гонконг залишається великим фінансовим центром з одним із найнижчих у регіоні рівнем оподаткування. Офшорні компанії, зареєстровані в Гонконзі, повністю звільнені від оподаткування, якщо здійснюють діяльність за межами країни, а у разі використання номінальних директорів й акціонерів справжнього власника компанії взагалі неможливо встановити.

Малайзія (о. Лабуан). Головна потенційно приваблива риса цього нового банківського центру, який нині активно створюють, полягає в особливостях правового і податкового статусу банку, зареєстрованого на Лабуані. У зв'язку з тим, що острів – це федеральна територія Малайзії, усі зареєстровані тут компанії мають право використовувати переваги договорів про запобігання подвійному оподаткуванню при дотриманні певних умов. Малайзія

уклала міжнародні угоди про запобігання подвійному оподаткуванню доходів із такими країнами: Австралія, Австрія, Бангладеш, Бельгія, Угорщина, Німеччина, Данія, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Нідерланди, Нова Зеландія, Норвегія, Пакистан, Польща, Румунія, Сингапур, Об'єднане Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, США, Таїланд, Філіппіни, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Шрі-Ланка, Південна Корея, Японія.

Компанії, які реєструють на о. Лабуан, не мають статусу звільнених від сплати податків. Для цілей застосування норм угод про запобігання подвійному оподаткуванню доходів ці компанії вважають резидентами Малайзії, які підлягають оподаткуванню. Однак для них встановлені пільгові умови: або їх прибуток обкладають податком за ставкою 3 %, або вони платять щорічний встановлений законом збір у розмірі 20 тис. мал. дол (малайзійський долар, або рингіт, становить близько 0,4 дол США). Малайзійський федеральний уряд поставив за мету надати о. Лабуан статус міжнародного офшорного фінансового центру. Особливу увагу при розробці пільгових умов оподаткування приділяють таким видам підприємницької діяльності:

- банківські операції,
- довірче управління майном,
- колективне інвестування,
- страхування,
- інвестиції холдингових компаній.

У Малайзії діють національні правила валютного регулювання. Банківські установи, зареєстровані на о. Лабуан, для цілей застосування норм валютного регулювання розглядають як нерезидентів. Специфіка заснування компанії на о. Лабуан полягає в тому, що всі процедури з реєстрації та підтримки діяльності компанії мають здійснюватися через місцеву компанію з довірчого управління, при цьому місцева трастова компанія може бути власником акцій компанії з пільговим режимом оподаткування тільки як довірена особа або номінальний власник акцій. Діяльність трастових компаній регулюють законом про трастові компанії о. Лабуан від 1990 р.

На о. Лабуан встановлено мінімальний розмір статутного капіталу, що має становити не менше 500 тис. мал. дол (рингітів), а мінімально оплачений капітал повинен бути не нижчим 150 тис. мал. дол. Крім того, встановлені умови обов'язкового депонування 100 тис. мал. дол. Збір із реєстрації трастової компанії складається з первісного внеску у 50 мал. дол, при поданні заявки на реєстрацію та наступну оплату сертифіката реєстрації в розмірі 200 мал. дол. Розмір щорічного збору для компанії, інкорпорованої в Малайзії, становить 200 мал. дол, а для компанії, інкорпорованої за межами Малайзії – 350 мал. дол. Для того, щоб здійснювати діяльність як банківська установа на о. Лабуан, компанія має бути зареєстрована або інкорпорована як офшорна або іноземна офшорна компанія відповідно до вимог закону про офшорні компанії 1990 р. і мати діючу ліцензію, видану або Центральним банком Малайзії, або Банком Негара Малайзі (БНМ).

Правила видачі банківських ліцензій регламентовані Законом про офшорну банківську діяльність 1990 р., який визначає зобов'язання та вимоги до даної категорії компаній. Щорічний ліцензійний збір, який сплачують до 15 січня кожного року для подовження ліцензії, становить 60 тис. мал. дол. У перший рік придбання ліцензії щорічний збір сплачують щомісяця в розмірі 5 тис. мал. дол. Для того, щоб відповідати встановленим вимогам для одержання ліцензії, банк повинен мати чисті активи в розмірі не нижче 10 млн мал. дол або їх еквівалент в іноземній валюті. Ліцензію видають тільки банкам, що мають позитивну міжнародну репутацію.

Офшорна банківська діяльність охоплює такі сфери: залучення валютних депозитів, ведення депозитних й ощадних рахунків, інших рахунків клієнтів і надання кредитних послуг. Усі угоди мають здійснювати в іноземних валютах, за винятком певних специфічних операцій, дозвіл на які повинен бути отриманим від БНМ. Відповідно до закону про банківську офшорну діяльність 1990 р. всім ліцензованим банківським установам дозволено приймати валютні

внески від будь-якого нерезидента, а також резидентів без обмежень і надавати позики в іноземній валюті будь-якому нерезиденту і резиденту в сумі до 1 млн мал. дол, але офшорний банк не має права відкривати рахунки не ідентифікованим клієнтам, інакше кажучи, заборонено відкриття рахунків на пред'явника. Офшорні ліцензовані банки можуть брати участь в угодах з іноземними валютами, включаючи форвардну і спотову купівлю валюти в нерезидентів й уповноважених банків. Надання позик в іноземних валютах, що перевищують еквівалент 1 млн мал. дол, може бути здійснено тільки за умови попередньої згоди інспектора.

Банки мають право виплачувати або перераховувати кошти за кордон або через кордон у Малайзію від імені будь-якого нерезидента. Прийом внесків у малайзійських доларах від резидентів або нерезидентів, а також надання позик у національній валюті можна здійснювати тільки після одержання згоди інспектора з валютного контролю. Банкам заборонено укласти будь-які угоди в іноземній валюті від імені резидента, за винятком угод з уповноваженими банками, відкривати рахунки у малайзійських доларах у банках-резидентах, брати участь у залученні коштів від резидентів у малайзійських доларах. Крім того, офшорним банкам на о. Лабуан заборонено здійснювати будь-які угоди з резидентами Ізраїлю або Південно-Африканської Республіки та проводити операції у валютах цих країн.

Особливе обмеження на офшорну банківську діяльність полягає в тому, що офшорні банки не можуть здійснювати операції ні в якому іншому місці Малайзії, крім о. Лабуан, мати будь-які інші установи (філії, офіси, представництва), крім основного місця діяльності. Відкриття будь-якого офісу або установи, будь-якої філії можливе тільки при одержанні попередньої згоди БНМ. Крім вищезазначених обмежень і вимог існує досить жорсткий контроль за веденням звіту і наданням звітності, покликаної сприяти тому, щоб на о. Лабуан могли вести діяльність тільки міжнародні банки, що мають досить високу міжнародну репутацію. У Малайзії існують й інші численні вимоги й обмеження на фінансову та банківську діяльність, уведені Законом про банківські і фінансові установи 1989 р. й Ісламським банківським законом 1983 р., однак дія норм цих документів не поширюється на офшорні банки, що здійснюють операції на о. Лабуан.

Додатковими перевагами офшорного банку, створеного на о. Лабуан, є звільнення від гербових зборів усіх операцій, які здійснюються у межах офшорної банківської діяльності, низка додаткових стимулів і пільг щодо прибуткового податку для персоналу, спеціальні режими оподаткування страхових компаній, підприємств у сфері судноволодіння і судновикористання, операцій із нафтопродуктами. Отже, о. Лабуан у зв'язку зі своїм особливим статусом і механізмами надання пільг є сприятливою територією для певних форм офшорної банківської діяльності. Додаткові переваги можуть бути пов'язані з тим, що існують тривалі ділові зв'язки між Малайзією і Сингапуром (до 1965 Сингапур входив у Федерацію Малайзії), між цими країнами укладено угоду про запобігання подвійному оподаткуванню. Певне занепокоєння деякі потенційні інвестори висловлюють у зв'язку з тим, що о. Лабуан розташований у безпосередній близькості від штату (острова) Сабах, де проявляють сепаратистські настрої, хоча сам о. Лабуан і є федеральною територією Малайзії.

Дубай – це місто-держава у складі Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), на східному побережжі арабського півострова в південно-західній частині Перської затоки. Дубай – це найбільший фінансовий, торговий і туристичний центр Азії, другий за розміром емірат, найбільше місто ОАЕ, яке знаходиться між Європою й Азією і має торгові зв'язки з регіоном, де проживає близько чверті населення світу. Чисельність населення – 1070,8 тис. осіб. Площа – 4114 кв. км. Офіційна мова – арабська, широко поширені англійська, німецька і російські мови, мови урду, фарсі і хінді. Національна грошова одиниця – дирхем ОАЕ. В ОАЕ немає обмежень на ввезення і вивезення будь-якої вільно конвертованої валюти. Правова система Дубаю бере свій початок в ісламській цивілізації та спирається на закони Шаріату. Найвищими органами влади в ОАЕ є Верховна Рада, Президентська рада, Рада міністрів і Федеральна національна консультативна асамблея.

Економіка держави заснована на видобутку нафти, туризмі, фінансових послугах й електронній комерції. У Дубаї відсутні такі податки: податок на доходи організацій, податок

на приріст капіталу, податок на доходи фізичних осіб, а також податок на репатріацію доходів. ОАЕ мають угоди про уникнення подвійного оподаткування з понад двадцятьма країнами світу. Керівництво ОАЕ розробило ефективні методи для залучення іноземних інвестицій, розвитку торгівлі і промисловості. Вільні економічні зони (ВЕЗ) користуються всіма перевагами для створення офшорних компаній. Проте підприємства, зареєстровані у ВЕЗ, не належать до категорії офшорних, що, поза сумнівом, підвищує їх статус і полегшує ведення бізнесу. Усього в ОАЕ ВЕЗ. Вони призначені для заснування організацій, які займаються найрізноманітнішими видами діяльності.

Інвестиційні офшори: визначення, особливості діяльності Серед світових офшорних центрів можна виділити кілька видів офшорів, які спеціалізуються на інвестиційній діяльності. Деякі з них залучають інвестиції з провідних країн світу та перенаправляють їх у різні держави. Інші офшори створюють належні умови для тих, хто бажає отримати право на проживання в цих офшорних юрисдикціях, придбавши в них нерухомість. Зазвичай, від заявника не вимагаються документи про легальність інвестованих коштів. У ряді країн створюються вільні економічні зони, які мають значні податкові й інші преференції.

Інвестиційні офшорні юрисдикції характеризуються, насамперед, пільговими податковими умовами залучення іноземного капіталу в країну (залежну юрисдикцію). Ці кошти можуть використовуватися як для реінвестування в інші держави, так і для прискореного розвитку окремих територій приймаючої країни, які відстають у розвитку або постраждали від стихійних лих чи воєн, за допомогою створення різних видів спеціальних економічних зон. Вивчення досвіду таких територій із залучення іноземних інвестицій сприятиме запровадженню в Україні ефективного законодавства щодо заснування нових індустріальних парків, а в майбутньому – і вільних економічних зон.

Загалом, можна виокремити такі **види інвестиційних офшорів**:

- 1) класичні інвестиційні офшори (посередники в залученні та спрямуванні інвестицій в інші країни);
- 2) держави (залежні юрисдикції) з інвестиційними спеціальними економічними зонами в різних формах;
- 3) держави (залежні юрисдикції), які пропонують різні умови проживання (або навіть громадянство) за певні інвестиції в їхню економіку.

Відповідно до цієї градації сформовано структуру нашого посібника. Особливу увагу приділено аналізу спеціальних економічних зон, які приймають різні форми (зона вільної торгівлі, вільна зона грального бізнесу, зона зі спрощеною системою оподаткування, територія пріоритетного розвитку, індустріальні парки, вільна економічна зона тощо). Це важливо для пошуку відповідних форм інвестування через спеціальні економічні зони для відновлення Донбасу та інших проблемних територій України.

Більшість інвестиційних офшорних зон має відносно прості вимоги з ліцензування й регулювання діяльності інвестиційних офшорних компаній. Багато інвестиційних офшорних юрисдикцій стягують певні податки, проте це не податок на прибуток узагалі, або стягують його лише з певних категорій доходу чи нижчий, ніж у тій країні, де платники є податковими резидентами. Відсутність податку на прибуток, зазвичай, є частиною політики залучення іноземного капіталу. У низці інвестиційних офшорів застосовують і таку форму, як звільнення від ПДВ частини митних платежів для інвестиційних товарів.

Певний рівень секретності також властивий для інвестиційних офшорних юрисдикцій, як і для окремих країн. Проте більшість держав не захищає цю інформацію від розслідування правоохоронними органами іноземної країни, особливо коли розслідування здійснюється відповідно до міжнародних договорів. Особливість інвестиційних офшорних юрисдикцій – наявність надмірно жорстких правил захисту комерційної таємниці.

Офшорні інвестиційні юрисдикції мають, зазвичай, систему подвійного валютного контролю. У її основі – відмінність між резидентами й нерезидентами, а також між національною та іноземною валютами. Загальне правило – резиденти піддаються валютному контролю, а нерезиденти – ні. Проте нерезиденти піддаються звичайному контролю стосовно

місцевої валюти. Із компанією, створеною в офшорній юрисдикції, що належить нерезидентам і виконує свою діяльність зовні юрисдикції, поводяться як із нерезидентом із погляду валютного контролю. Іноземна особа може сформувати компанію в країні податкового притулку для ведення бізнесу в інших юрисдикціях. У цьому випадку компанія не підлягатиме валютному контролю в податковому притулку, оскільки вона не здійснює операції у валюті інших юрисдикцій і не займається бізнесом у цій офшорній юрисдикції.

Більшість інвестиційних офшорних юрисдикцій мають надійні засоби зв'язку (телефонні, кабельні та телексні послуги зв'язку, а також Інтернет для їх з'єднання з іншими країнами). Багато хто має також регулярний повітряний зв'язок із провідними державами світу.

Використання офшорних юридичних осіб дає можливість розміщувати капітал у твердій валюті в надійних банках стабільної країни. Великі секретарські компанії з визнаною міжнародною репутацією мають усталені зв'язки й можливість відкривати для своїх клієнтів рахунки в першокласних зарубіжних банках. Офшорній фірмі може бути відкритий валютний банківський рахунок у зарубіжному банку. Такий рахунок може використовуватися для безготівкових розрахунків, здійснення інших операцій (перекази, акредитиви, банківські гарантії) або для акумуляції неформальних фондів коштів як «скарбничка» грошей.

Зміст офшорного бізнесу для вітчизняних бізнесменів полягає в тому, що за кордоном з'являється новий «самостійний» суб'єкт господарських відносин, який повністю перебуває під контролем українського підприємця. Найчастіше офшорна компанія подається як незалежний закордонний партнер української компанії. На цьому побудовано найпоширеніші способи податкового планування з використанням таких фірм. Попри гадану простоту, усі деталі таких схем потребують опрацювання, адже правила податкового й валютного контролю постійно змінюються.

Існує чимало причин, які призводять до відпливу капіталу з України. Найважливіші з них мають економічний характер. Це – нестабільне й навіть обтяжливе податкове законодавство, примусовий продаж валютних надходжень при існуванні реальної загрози девальвації гривні, можливість досудового списання коштів із рахунків підприємств тощо. Інша, не менш важлива причина пов'язана з політико-правовою нестабільністю, недовірою підприємців і громадян до судової системи й апеляційних процедур, військовими діями на Сході України.

Саме щоб уникнути економічних та політичних ризиків, капітали в значних обсягах виводять із легального виробничого й торговельного обороту України за кордон. Загальновідомі методи, які при цьому використовуються, можна умовно розділити на дві групи. До першої відносять так звані прямі методи, коли капітал вивозиться в явному вигляді. Це – *неповернення валютної виручки від експорту товару, неввезення імпортного товару після здійснення попередньої оплати, утрата капіталу у зв'язку з удаваним неефективним використанням майнових цінностей за межами країни* та ін. Друга група включає непрямі методи відпливу капіталу, які більш складні, а тому й небезпечніші, оскільки при їх застосуванні досягається не лише ефект переміщення капіталу, а й виведення його з-під оподаткування. У цьому випадку реально здобуті в Україні кошти легально працюють після оподаткування на бюджети інших країн. Але найчастіше застосовується механізм передачі доходу в країні з більш низьким рівнем оподаткування за допомогою виставлення рахунків за фіктивні операції, роялті, використання трансфертного ціноутворення й т. ін.

Щодо цього показова діяльність сім'ї Янковських (про що написала низка зарубіжних ЗМІ), які лише у 2005–2010 рр. вивели з України в офшори через контрольовані ними підприємства понад 342,6 млн дол. США. Главу сім'ї, Миколу Янковського, у 1988 р. призначили генеральним директором Горлівського підприємства «Стирол» у Донецькій області, яке було й залишається великим виробником добрив та хімічної продукції в Україні. У 90-х рр. ХХ ст. його приватизували, а реальним його власником став М. Янковський. Щоб мінімізувати податки, реалізація продукції «Стиролу» (карбаміду та аміаку) за заниженими цінами здійснювалася через угорську компанію Interprofit 2000 KFT, яка продавала її

британському офшору Friston LLP. Останній перепродавав цю продукцію за світовими цінами покупцям з усього світу, залишаючи в себе прибутки. Кінцевими бенефіціарами Friston LLP були Микола й Ігор Янковські (батько та син), які й привласнювали ці прибутки. Усього ж через Interprofit 2000 KFT Янковські провели понад півмільярда доларів США коштів «Стиролу». У результаті дії вказаних схем і відмивання грошей в Угорщині, Монако та США реальні обсяги збагачення сім'ї Янковських, як указують зарубіжні ЗМІ, набагато більші за вказані 342,6 млн дол. США, оскільки вдалося виявити інформацію про діяльність лише кількох компаній Яновських. Крім того, Янковські продали «Стирол» Д. Фірташу у 2010 р., а дані про розкрадання коштів цього підприємства поки що опубліковані до 2008 р. Політичне прикриття незаконній діяльності М. Яновського, як стверджують зарубіжні та українські ЗМІ, забезпечував В. Янукович. Отримані надприбутки представники вказаної сім'ї вкладали в нерухомість у США, у купівлю дорогих машин, фінансували спортивну команду «Team Ukraine racing with Ferrari» тощо, у той час як у Горлівці «Стирол» отруював довкілля. Зараз М. Янковський є власником «Стиролбіофарму», який платить податки ніким не визнаній «ДНР», за що в лютому 2016 р. отримав подяку від Д. Пушиліна, очільника народної ради «ДНР». Цей та подібні приклади відвертають іноземних інвесторів від України, яка дуже потребує цих інвестицій.

Наша країна, за даними Світового банку, за 1990–2013 рр. увійшла в п'ятірку економік світу, котрі пережили найбільший інвестиційний спад (-73,6 %). За результатами 1990–2014 рр. Україна очолила світовий рейтинг інвестиційного виснаження. Причому за всі роки незалежності її валові накопичення жодного разу не наблизилися до рівня 1990 р. Тому керівництву країни треба шукати способи підвищення інвестиційної привабливості України, урахувавши досвід і розвинутих держав, і тих, що розвиваються. У цьому плані особливо показовий досвід Китаю, у якому фізичні обсяги щорічних накопичень в основний капітал у 1990–2013 рр. зросли в 17,7 раза, а у 2014 р. вони перевищили показник 1990 р. в 19 разів.

Регулювання діяльності інвестиційних офшорів у світі та в Україні Виведення інвестицій із недостатньо розвинутих країн в інші держави, які створюють для цього привабливі податкові та інші умови, є складною фінансово-політичною проблемою для провідних країн світу, оскільки досить часто для цього використовують офшори.

Значні зусилля з боротьби з ухилянням від оподаткування через офшори прикладають США, Німеччина, Франція й інші великі держави, а також такі міжнародні організації, як ЄС, ОЕСР, ООН, ФАТФ та ін. Зокрема, ФАТФ щорічно публікує перелік країн, які не займаються боротьбою з «відмиванням брудних грошей» та підпадають під фінансові санкції членів цієї організації (у неї входять провідні держави світу й міжнародні організації). Кілька разів у «чорний» список ФАТФ потрапляла й Україна, але вона виконала всі вимоги цієї організації та була виключена з цього списку. У 2014 р. в «чорному» списку ФАТФ було шість країн: Ірак, КНДР, Ажир, Еквадор, Індонезія, М'янма. ЄС затвердив директиву про запровадження ПДВ щодо торгівлі через Інтернет, яка значною мірою здійснюється за допомогою офшорів. Велика Британія повідомила про плани введення спеціального податку на прибуток, який виводиться на низькоподатковій юрисдикції. У Росії вступив у дію закон про деофшоризацію. Прийняття подібних законів є частиною широкої кампанії, яка проводиться під егідою ОЕСР проти офшорів. І це дає певні результати. Так, у 2014 р. уряд Британських Віргінських Островів затвердив закон, який зобов'язує всі офшорні компанії надавати контролюючим органам цієї юрисдикції фінансову інформацію та документи. Цю інформацію зможуть отримувати й українські податкові органи.

На початку 2015 р. США оштрафували компанію Apple на 533 млн дол. за податкові порушення щодо прав на інтелектуальну власність. Позов подано ще в травні 2013 р. на суму 852 млн дол.

Важливу роль у боротьбі з офшорами та корупцією відіграє міжнародний консорціум журналістів-розслідувачів, який має свій філіал по Східній Європі (ОССРП), розміщений у Бухаресті. Зокрема, у 2016 р. цією організацією оприлюднено інформацію про використання

однієї з панамських офшорних компаній багатьма політиками й бізнесменами з різних країн світу, зокрема й українськими. Українським підприємцям не слід забувати про міжнародні списки офшорів, що складаються Міжнародною міжурядовою групою з розробки фінансових заходів із боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ), а також Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), щоб не потрапити під санкції цих організацій.

Досить ефективно бореться з відмиванням коштів і така організація, як Спеціальний комітет Ради Європи із взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансування тероризму MONEYVAL. Безпосереднім впливом цієї організації на порушників закону є маркування до білого, сірого чи чорного списку. Це не є прямі санкції, як-от: штрафи чи блокування можливості отримувати кредити або міжнародну фінансову допомогу. Ідеться про перепони для здійснення певних видів банківських операцій. Якщо хтось хоче перевести кошти на рахунок якоїсь із країн-членів указаної організації (а їх нараховується 34), а країна, звідки виконано переказ, перебуває в «чорному» списку, то банк, який повинен отримувати ці кошти, змушений застосовувати значно складнішу систему перевірки цього клієнта та його операції або ж узагалі заблокує її.

На антикорупційному саміті в Лондоні в травні 2016 р. заплановано створити Міжнародний координаційний антикорупційний центр, щоб допомогти поліції й прокурорам працювати разом, переслідувати корупціонерів через кордони, єднаючи зусилля, щоб ідентифікувати й притягнути до відповідальності корупціонерів і захопити їхні активи, включаючи використання даних реєстрами бенефіціарів власності.

Як повідомив Д. Кемерон, країни, що входять у Сполучене Королівство, та заморські території в травні 2016 р. вже погодилися надавати британським правоохоронним і податковим інспекторам повний доступ до інформації про те, хто справді володіє компаніями, які зареєстровані ними. Тепер компанії, які купують нерухомість у Великій Британії, будуть зобов'язані декларувати справжніх власників.

Барак Обама закликав Конгрес ухвалити закони про посилення вимог до реєстрації компаній у США та активізацію співпраці в міжнародних розслідуваннях, які поки в Сполучених Штатах Америки дуже гальмуються.

Проблемою антикорупційного саміту в Лондоні стало те, що на ньому не було нікого від Британських Віргінських Островів, які сьогодні відіграють ключову роль у світовій фінансовій системі, оскільки пропонують офшорним компаніям абсолютну таємність. Відмовляються співпрацювати з міжнародними антиофшорними структурами й інші юрисдикції, що гарантують непрозорість власності, зокрема Кайманові Острови та Панама. А в деяких офшорах дані про власників не зберігаються й не перевіряються.

Наступний етап боротьби з офшорами – заборона на продаж анонімного майна, зареєстрованого в офшорах, що суттєво обмежить виведення коштів у податкові гавані, зокрема й з України.

Кардинальним напрямом розв'язання проблеми офшорів могла б стати їх повна заборона, на чому у своєму листі до світових лідерів наголосили у 2016 р. понад 300 економістів зі світовим ім'ям, зокрема лауреат Нобелівської премії з економіки Е. Дітон, колишній головний економіст МВФ О. Бланшар та ін. У їхньому листі наголошено на тому, що офшори лише збільшують рівень корупції у світі та допомагають міжнародним корпораціям отримувати фінансові вигоди за рахунок інших. Разом із тим цей заклик, на наш погляд, не буде реалізовано, оскільки тільки в США існує кілька потужних офшорних зон (насамперед штат Делавер), фінанси Лондонського Сіті значною мірою сфокусовані в Нормандських та латино-карибських офшорах, фінанси нідерландських холдингів тісно пов'язані з карибськими офшорами тощо.

Головна проблема боротьби з офшорами, як вважає відомий економіст Едвард Лукас, – дотримання в них принципу приватності інформації. У більшості офшорних юрисдикцій пошук інформації про реальних власників офшорних компаній мало що дає, оскільки за юридичною адресою зазвичай виявляється невідома компанія, що не зобов'язана відповідати на запитання громадськості. Так, у Панамі відповідати на запити заборонено законом. Навіть

у випадку, якщо такі запити є законними, на них не завжди можна отримати відповідь, оскільки під час реєстрації власники компанії змінилися не один раз. Крім того, у більшості офшорних юрисдикцій, що забезпечують приватність інформації про власників офшорних фірм, ці фірми не зобов'язані оновлювати інформацію. Крім того, потрібно враховувати й той факт, що ланцюжок власності може нараховувати десятки й сотні фіктивних компаній, зареєстрованих у потрібних юрисдикціях, у тому числі й досить прозорих. Тому, як вважають Е. Лукас та багато інших відомих учених-економістів, корпоративна анонімність давно стала одним із найбрудніших секретів світового капіталізму, із якою потрібно боротися. Так, у кінці травня 2016 р. у Великій Британії скасовано акції на пред'явника, а викриття таємних власників із травня 2016 р. стало офіційною політикою США й Великої Британії.

Дещо в боротьбі з виведенням коштів в офшори робиться й в Україні. Усі операції з резидентами офшорних юрисдикцій – об'єкт підвищеної уваги зі сторони українського уряду, а перелік офшорних юрисдикцій затверджено Кабінетом Міністрів України Розпорядженням «Про перелік офшорних зон» від 23.02.2012 р. № 143-р. Офіційно в Україні сьогодні визнано 36 офшорних зон. При цьому значна частина грошових потоків так чи інакше проходить через Республіку Кіпр, що до цього переліку не входить. Тому багато експертів пропонує суттєво розширити цей список.

Ще з кінця 90-х рр. ХХ ст. Національний банк України (НБУ) посилив контроль за діяльністю офшорних структур поза територією нашої країни. Основна мета цих дій – обмежити можливості нелегального вивозу капіталу з України. Офшорні схеми відіграють у цьому процесі важливу, якщо не визначальну роль. Відповідно до вказівки НБУ від 14 березня 1999 р. №450-У, встановлено список ознак, згідно з якими валютна операція повинна належати до розряду підозрілих. До них належать, зокрема, відсотки за кредитним договором у розмірі понад 20 % річних; повернення авансу нерезидентом; переказ грошей на адресу нерезидента, що не є стороною за договором, та ін.; експорт або платежі за імпортом на користь нерезидентів, зареєстрованих в одній з офшорних зон, згідно з доданим до вказівки «чорним списком» держав і територій, де розміщені офшорні зони. Інформація про подібні операції повинна передаватися в НБУ. Вказівка передбачає низку карних заходів стосовно банків, що не виконують свої обов'язки з питань інформування НБУ про сумнівні операції своїх клієнтів (обмеження на валютні операції банку, а при неодноразових порушеннях – відкликання ліцензії). Санкції проти клієнтів, які мають відносини з офшорними компаніями, не передбачені. Інформація, що надається банками, може бути використана правоохоронними органами. Подібний підхід до регулювання офшорних операцій відрізняється від прийнятого в інших країнах. Так, у Європі участь офшорних центрів у транзакціях на ринку капіталу стала загальноприйнятим способом ведення справ. А держави, що мають законодавство з валютного контролю й стурбовані впливом капіталу, накладають обмеження на транзакції з усіма нерезидентами, а не з резидентами з конкретних країн. У результаті названих вище дій із боку держави в Україні різко знизився попит на реєстрацію компаній в офшорних зонах, включених у «чорний список». Проте добитися радикальної зміни ситуації в цій сфері за допомогою вказаних обмежень буде досить складно. Практика засвідчила, що починає активно використовуватися низка маловідомих офшорних зон, які не потрапили в список НБ України. Зокрема, у 2014 р. та наступних роках з України виводили за допомогою вказаних операцій 17 млрд дол. в рік. Лише державні підприємства й лише у 2014 р. вивели з країни 110 млрд грн.

На початку січня 2013 р. Кабінет Міністрів України схвалив законопроект про внесення змін до Податкового кодексу в частині контролю за трансфертним ціноутворенням (ТЦ). Законопроект розроблено ДПС спільно з аудиторською компанією Price Waterhouse Coopers з урахуванням кращого міжнародного досвіду в цій сфері. Це робилося для зменшення незаконного виведення коштів в офшори з України, оскільки з країни виводиться з-під оподаткування до 100 млрд грн щорічно. У результаті державний бюджет не отримує 20–25 млрд грн. Здійснюється це, насамперед, унаслідок реалізації вітчизняної продукції за заниженими цінами пов'язаним особам (тобто переважно в межах однієї фінансово-промислової групи) в країні з нижчим податковим навантаженням, ніж в Україні.

На початку квітня 2016 р. Президент України П. Порошенко доручив Міністерству фінансів та ДФС забезпечити приєднання України до міжнародної міжвідомчої конвенції щодо доступу нашої країни до рахунків нерезидентів. Він хоче, щоб це відбулося до початку 2017 р. Після цього Україна автоматично має отримувати інформацію про рахунки українського резидента, які він має в будь-якому банку світу.

Також планується прийняти законодавство щодо статусу іноземних контрольованих компаній. Якщо така компанія має рівень оподаткування в іншій країні у понад два рази нижче, ніж в Україні, вона повинна сплачувати податки в нашій країні.

Під тиском розвинутих держав і, насамперед, США Україна рано чи пізно прийме план заходів із протидії з розмивання податкової бази й виведення прибутку з-під оподаткування (план BEPS), хоча ряд експертів вважають його досить важким для середнього бізнесу в Україні, як і для нашої країни в цілому.

Таким чином, зважаючи на те, що з'являються нові телекомунікаційні технології, переміщення міжнародних капіталів стрімко зростає, посилюється конкурентна боротьба між господарюючими суб'єктами та виникає потреба у появі нових форм і методів ведення бізнесу. Власне, саме через ці потреби і фактори ми спостерігаємо появу такого поняття, як «офшорна зона». Заснування на території офшорної зони компаній є одним із способів податкової оптимізації доходів, сутність діяльності яких полягає у здійсненні підприємництва з метою отримання найбільшого прибутку порівняно з темпами зростання витрат, через зниження оподаткування, що, у свою чергу, є однією з головних ознак офшорної зони.

Світова практика свідчить, що офшорні зони та підприємства дають змогу швидко й надовго залучити іноземні інвестиції. Досвід діяльності офшорної юрисдикції дає змогу виокремити позитивні та негативні риси для української економіки.

Так, у середині ХХ ст., із розвитком процесу глобалізації, у міжнародній господарській практиці розпочалося активне застосування такого фінансового інструменту, як міжнародне податкове планування.

Передумовою для його введення стало створення у різних куточках Земної кулі офшорних (безподаткових) зон. Виникнення офшорних територій як економічного явища припадає саме на кінець 1950-х – початок 1960-х років. У цей період відбувається прискорення зростання кількості транснаціональних компаній, що призвело, в свою чергу, до багаторазового зростання світових фінансових потоків. Як наслідок, відбулося пропорційне зростання кількості податків, які доводилося сплачувати таким компаніям у країні реєстрації.

Саме тому виникло бажання перенести компанію до країни, яка має нижчу ставку оподаткування, аніж та, у якій ця компанія зареєстрована. У той же час сформувався ряд таких країн. Це були невеличкі острівні території, які через брак природних ресурсів чи замалу площу не могли розвивати жодну із галузей економіки, окрім фінансового та туристичного секторів. Через острівну приналежність таких країн і виник термін «офшор», який дослівно означає «поза берегом».

До сьогодні не існує єдиної точки зору щодо визначення категорії «офшорна зона» та закріплення всіх її характерних правових елементів. Звертаючись до українських фахівців у галузі фінансів за тлумаченням терміна «офшорна зона», мусимо шукати відповідь у схожому синонімі офшорної зони – «податкова гавань» (фіскальний оазис, податковий рай), що означає (англ. tax heaven) – країна, де введено помірний рівень оподаткування та ліберальні податкові стимули, що дають змогу зменшити, відстрочити або звільнити оподаткування доходів, які проходять через таку країну. Податкові гавані умовно згруповують у наступні типи.

До першого типу належать деякі офшорні зони, де не стягується податок на доходи або приріст капіталу та інші податки (на подарунок, нерухомість). Вони здебільшого розташовані у Карибському басейні. Так, наприклад, на Багамах із місцевих компаній стягують податок у 100 \$ на рік. Кайманові острови гарантують іноземним компаніям 20-річні податкові канікули. На Бермудах введено дуже низьку податкову ставку.

Водночас усі офшорні території не мають податкових угод з іншими країнами щодо надання відповідної інформації.

Представниками *другої групи* є офшорні юрисдикції із дуже низьким рівнем оподаткування. Наприклад Британські Віргінські острови, а також голландські Антили, де пропонуються дуже низький податок на доходи, спеціальні податкові привілеї для холдингових, авіаційних, судноплавних фірм.

Третій тип офшорних центрів, де оподатковується дохід із внутрішніх джерел, але виключено оподаткування доходів з іноземних джерел, – це такі країни та території, як Панама чи Гонконг. Наприклад, у Гонконгу встановлено 15 % податок на доходи з місцевих джерел, але цілком звільнені від оподаткування іноземні доходи.

До *четвертої групи* належать країни, що пропонують спеціальні податкові привілеї та є привабливими як податкові гавані тільки для окремих цілей, тобто намагаються стимулювати розвиток у певних регіонах або заохотити індустріалізацію країни. Прикладом може бути Республіка Ірландія, яка вилучає з оподаткування експортні доходи корпорацій, що організували промислові підприємства в окремих регіонах. Пуерто-Рико не оподатковує підприємства, розташовані в деяких найменш розвинених районах. У світі налічується понад 70 податкових гаваней, хоча з метою боротьби з відмиванням коштів, отриманих незаконним (злочинним) шляхом, загальна фінансова політика провідних країн спрямована на їх зменшення.

Таке визначення терміна «офшорна зона» є досить змістовним, до нього хотілося б приєднатися, але існують й інші визначення категорії «офшорна зона», з якими не можемо погодитися повністю. Так, вільна Інтернет-енциклопедія Вікіпедія трактує термін «офшорна зона» (від англ. off shore – «поза берегом») як один із видів вільних економічних зон. Їх відносять до сервісних вільних економічних зон, особливістю яких є створення для підприємців сприятливого валютно-фінансового і фіскального режимів, високий рівень та законодавчі гарантії банківської й комерційної секретності, лояльність державного регулювання.

Розглянувши декілька підходів до самого терміна «офшор», окремо потрібно зауважити й те, що при диференціації світових офшорних центрів, здебільшого, робиться акцент на їх географічну приналежність, умовний розподіл якої зводять до чотирьох зон: Європейської, зони Карибського басейну, Персидської затоки та Південно-Східної Азії. Але аналіз наукової літератури свідчить, що класифікація офшорних територій є комплексним предметом і має багато граней, кожна із яких висвітлює характерні особливості під певним кутом зору. Незалежно від територіального розташування «податкових гаваней» додатково виокремлюють як один із видів їх диференціації застосування різних правових моделей з метою формування власного підприємницького законодавства. Здебільшого це – англо-американська й романо-германська.

Перша спирається на джерела англійського права та права Сполучених Штатів Америки. Багато англійських і американських правових актів регулюють діяльність офшорних комерційних організацій, з невеликими змінами екстраполюють у правові акти офшорних юрисдикцій та відіграють важливу роль у сфері залучення іноземних інвестицій. У більшості офшорних країн в якості джерела права активно застосовуються звичаї та судові прецеденти.

Друга правова модель (система континентального права) використовує в офшорних зонах базу рецепції римського приватного права, основним джерелом (формою) якого є нормативно-правовий акт. Інші джерела відіграють допоміжну роль. У більшості європейських країн, на території яких розташована офшорна зона, діє кодифіковане цивільне та податкове законодавство, тому важливе значення приділяється підзаконним нормативно-правовим актам. Однак на противагу англо-американській правовій моделі, судові рішення не визнаються джерелом права.

Таке явище, як офшорна діяльність, існує в Україні вже понад 20 років. Зрозуміло, що **офшорна зона** – це територія іншої країни, яка має певні пільги стосовно оподаткування іноземних капіталів, але при цьому саме поняття не має законодавчого регламентування в Україні.

Під терміном «нерезиденти, що мають офшорний статус» розуміються нерезиденти, розташовані на території офшорних зон, за винятком нерезидентів, розташованих на території офшорних зон, які надали платнику податку виписку із правоустановчих документів, легалізовану відповідною консульською установою України, що свідчить про звичайний (неофшорний) статус такого нерезидента. Законодавець навмисно відійшов від закріплення ознак, притаманних категорії офшор.

Основою офшорних схем є використання можливості укладення угод про уникнення подвійного оподаткування. Все частіше вони стали спиратися не тільки на угоди купівлі-продажу, але й на лізингові комісійні, трастові, страховки й інші договірно-правові форми здійснення складних комерційних операцій.

Зарубіжні офшорні компанії використовуються в процесі поточного і довгострокового фінансування українських проектів з-за кордону. У схемах цього типу зазвичай широко використовують спеціалізовані компанії, розташовані в зонах податкових пільг.

Також українські банки і фінансові компанії використовують офшорні схеми діяльності на світових ринках цінних паперів. Збільшилася роль офшорних схем у формуванні транснаціональних господарських систем, коли офшорні фірми вбудовуються в мережу зовнішніх філіалів українських підприємств. Офшорні схеми, як правило, націлені на подолання іноземних податкових бар'єрів. Завдяки цьому українські підприємці мають можливість збільшувати прибуткові надходження, працюючи при цьому у правовому полі.

Ведення свого бізнесу через офшорні юрисдикції для українських власників капіталу в останні роки значно поширилось через такі суспільно небезпечні дії, пов'язані із силовим протизаконним захопленням підприємств, організацій, установ різних форм власності, які отримали назву «рейдерство». І хоча боротьба із цим явищем ведеться постійно, наявність таких осередків вже не є сприятливим моментом для іноземних інвесторів, що все ж таки вагаються не на користь української економіки. Так, Кабінетом Міністрів України було прийнято Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств», де зазначено план дій з аналізу актів законодавства та внесення до Верховної Ради України законопроектів, спрямованих на протидію рейдерству, та подання до Міністерства юстиції пропозицій щодо внесення змін до них з метою унеможливлення протиправного поглинання та захоплення підприємств.

Протягом 1980-х років до Швейцарії з Центральної Європи і колишнього СРСР було переведено мільярди доларів. Чи можна вважати всі ці внески злочинними – у швейцарців немає однозначної думки. Проте ці гроші потрапляють у категорію «підозрілих» і можуть бути заблоковані. Українських бізнесменів в офшорні зони вабить можливість ухилення від сплати податків або відмивання «брудних грошей» (за ці діяння передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 212 і ст. 209 КК України).

Так, в Україні 70–75 % отриманих інвестицій надходить через офшорні зони, адже прагнення підприємців знизити податкове навантаження й забезпечити свій капітал є досить природним. Використання офшорів дає можливість планувати організацію бізнесу, його фінансову й організаційну структуру, що законно дасть змогу платити менші податки та максимізувати прибутки.

Підсумовуючи зазначене вище, розуміємо, що *діяльність офшорних зон – це один із способів ведення бізнесу, розвитку економіки, залучення інвестицій а отже, як крок вперед до нового етапу у поліпшенні економічного потенціалу країни в цілому*. Так, до позитивного досвіду «офшорів» можна віднести простоту систем регулювання підприємницької діяльності на територіях зі зниженим податковим тиском, що обумовлює незначну вартість і високу ефективність схем податкового планування з використанням офшорних компаній. Прямим доказом позитивних моментів діяльності офшорних зон на території держави є залучення додаткових інвестицій у її бюджет. А якщо розглянути проблему більш детально, то помітним стає ще й те, що це дає перспективу розвитку того чи іншого регіону, який потребує економічного зростання та залучення іноземних інвестицій. Як варіант – через створення офшорної зони на власній території.

Аналіз сучасного стану впливу діяльності офшорних територій на світову економіку відображає, поряд із позитивними тенденціями, значний кластер проблемних пунктів. Так, слід зауважити, що «податковий демпінг» і «згубна податкова конкуренція», відсутність ефективного обміну інформацією в офшорних зонах підривають економіки інших держав. Відмивання грошей, уникнення сплати податків, незаконне вивезення капіталу, також є негативними проявами існування офшорних зон і здійснення офшорного бізнесу.

Присутність і зацікавлення багатьох впливових акторів у регіональних справах зумовлює існування конкурентних трансрегіональних інтеграційних проектів. Китай робить ставку на формат АСЕАН+3, спираючись на міцні напрацювання по лінії АСЕАН+Китай (угода про вільну торгівлю між АСЕАН і Китаєм вступила в дію 1 січня 2010 р.). США намагаються реанімувати АТЕС, а Японія пропонує розширений формат співробітництва – Східноазійський саміт (САС). Спільним для всіх проектів є те, що їх формування відбувається навколо вже існуючої інтеграційної структури – АСЕАН.

АСЕАН (учасники: Бруней, М'янма, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд і В'єтнам) є ядром регіональної інтеграції в Азії, оскільки є найбільш інституціоналізованою структурою, вже має внутрішню зону вільної торгівлі (остаточне оформлення передбачається у 2015 р.), а також має підписані або веде переговори про підписання угод про вільну торгівлю з усіма найбільшими економіками в Азії – Китаєм, Японією, Індією і Південною Кореєю, а також ЄС.

АТЕС (учасники: 21 країна, здебільшого з береговою лінією на Тихому океані. Створювалась як неформальний форум, згодом проголосила мету щодо створення до 2020 р. зони вільної торгівлі).

Проте за час свого існування АСЕАН не змогла істотно збільшити внутрішньорегіональну торгівлю. Це свідчить про обмежений потенціал субрегіону ПСА щодо споживання свого експорту, а відтак – недостатню ефективність функціонування без виходу на інших партнерів поза субрегіоном.

Результатом пошуку оптимальніших форм економічного співробітництва стали формати АСЕАН+3 та Східноазійський саміт (АСЕАН+8), які є двома конкуруючими проектами зон вільної торгівлі (ЕАФТА і СЕРЕА відповідно), але в перспективі можуть стати двома етапами більш широкого пан-азійського формату економічної інтеграції.

Якщо регіональна інтеграція піде шляхом АСЕАН + 8, в ній будуть представлені п'ять конкуруючих центрів сили – США, Китай, Японія, Індія, Росія. Проте консолідація такого утворення виглядає проблематичною з огляду на внутрішні розбіжності. Так, Китай ставиться до САС з пересторогою, оскільки участь значної кількості великих позарегіональних держав розмиває східноазійську інтеграцію і через розбіжності інтересів учасників може паралізувати його діяльність.

Окрім зазначених інтеграційних форматів, в регіоні представлені й такі організації як форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) і саміт «Азія–Європа» (АСЕМ), які уособлюють принцип «широкого регіоналізму», поєднуючи кілька регіонів.

Ефективності форуму АТЕС заважає відсутність необхідного рівня формалізації відносин всередині організації. Формування зони вільної торгівлі та інвестицій, які були поставлені в якості основних завдань форуму, просувається повільніше, ніж очікувалось. Крім того, несприятливий вплив на організацію мало прагнення США в роки президентства Дж. Буша її «сек'юритизувати» - перенести акцент із економічної складової співробітництва на спільну боротьбу з тероризмом. В регіоні це викликало настрої «боротьби з гегемонізмом» і розчарування в ефективності АТЕС.

Інша структура – форум АСЕМ функціонує досить стабільно. На сьогодні його членами є 48 учасників і він покликаний об'єднати економічне і політичне співробітництво Європи і Азії. На останньому саміті в Брюсселі в 2010 р. до АСЕМ офіційно приєдналася Росія. Саміт було присвячено зміцненню співробітництва між регіонами в умовах глобальної кризи, проблемам змін клімату, а також культурному діалогу.

Актуальні тенденції розвитку регіоналізму в Східній Азії

Істотно вплинути на формування інституційної архітектури в Східній Азії можуть тенденції, які активізувалися внаслідок глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2010 рр.

1. Попри досить відчутний спад в обсягах експорту у більшості економіках Східної Азії нинішня криза не мала на них такого негативного впливу як попередня (1997-1998 рр.) через два чинники: превентивне створення запобіжних механізмів та збільшення частки внутрішньорегіональних торговельно-економічних операцій. Це послужило приводом для висновків експертів щодо зниження залежності країн Азії від ринків розвинутих країн (так зв. теорія декаплінгу). Одним із механізмів на цьому шляху стала Чіангмайська багатостороння ініціатива (ЧБІ) щодо створення спільного валютного пулу для протидії кризі і зменшення залежності від міжнародних фінансових інститутів, зокрема, МВФ.

Сприяє зниженню залежності економічного розвитку регіону від експорту на ринки Європи та Америки також створення двосторонніх та багатосторонніх зон вільної торгівлі (на 2009 р. в регіоні налічувалось більше 200 подібних угод). Показник внутрішньорегіональної торгівлі для Східної Азії в 2008 р. склав 58 %.

2. Нині найбільш потужною зоною вільної торгівлі в Східній Азії є Китай+АСЕАН (КАФТА). В 2010 р. обсяг товарообігу між сторонами склав 292,78 млрд дол. США, що у порівнянні з 2009 р. зафіксувало зростання на 37,5 %. Тож тенденцією, яка чи не найбільш виразно проявляється у процесах регіоналізації в ПСА, є посилення ролі Китаю і, відповідно, динамічний розвиток процесів у руслі його інтересів. В рамках КАФТА скасовані більшість митних тарифів, податків, а також кількісних обмежень у взаємному товарообігу, що дозволяє Китаю відтіснити конкурентів з третіх країн в імпортних операціях у регіон. Не тільки обсяги торгівлі, а й фінансові вливання Китаю в інфраструктурні проекти країн-учасниць АСЕАН, пільгове кредитування та підтримка їх модернізації створили сприятливі умови для масштабного залучення китайських компаній до ведення бізнесу в регіоні. Зі свого боку Китай очікує лояльності країн АСЕАН щодо можливості переходу на юань в регіональних розрахунках. Підвищується роль Сянгану (Гонконгу) як офшорного центру розрахунків в юанях, аналогічна форма розрахунків прийнята в операціях між Гуансі-Чжуанським автономним районом та країнами АСЕАН. Це дозволяє припустити, що в середньостроковій перспективі юань перетвориться на валюту регіональних розрахунків, з можливістю дальшої інтернаціоналізації.

3. Глобальна криза призвела до зниження ролі АСЕАН як координатора інтрарегіонального діалогу. Про це свідчить, зокрема, доля участі АСЕАН і держав «північної трійки» у створенні чіангмайського пулу в 120 млрд дол., де країни ПСА повинні внести лише 20 % даної суми, а інші 80 % - Китай, Японія, РК. Контролювати інвестиції відповідного фонду країни будуть відповідно до своїх внесків. Та й сам факт, що починаючи з 2008 р. наряду із самітами АСЕАН+3 значно інтенсифікувалися щорічні зустрічі у форматі КНР-Японія-Південна Корея, порядком денний яких включає проблеми економічного і політичного співробітництва в АТР, свідчить про появу нового «вузького», але впливового центру прийняття рішень в Східній Азії.

Водночас через інститут АСЕАН розширюється можливість залучення позарегіональних держав у справи регіону. Заслуговує на вивчення досвід Туреччини, яка, будучи саме такою позарегіональною державою, в 2010 р. приєдналася до Балійського договору про дружбу і співробітництво в Південно-Східній Азії, що є передумовою для поглибленого діалогу з АСЕАН, а також для співробітництва з іншими інтеграційними об'єднаннями, ядром яких є АСЕАН.

Можливості України в регіоні:

Сукупний ринок країн Східної Азії є значним і має тенденцію до дальшого зростання. Експерти прогнозують середнє зростання ВВП для країн регіону в 2011 р. на рівні 5 % (з коливаннями для Китаю -10 %, Японії-1,8 %, за даними МВФ). Це дає підстави стверджувати, що попит на імпорт певних видів продукції буде збільшуватися, а відтак Україна має

можливості збільшити експорт традиційних груп товарів до країн АСЕАН і, принаймні, зберегти існуючі рівень товарообігу з Китаєм та Японією.

В умовах глобальної кризи та зменшення сукупного українського експорту, обсяги постачань українських товарів в Азію скоротилися найменше – на 14 % (в цілому на 28 %). У 2010 р. частка країн Азії у загальному експорті товарів зросла на 5 % - до 28 %. Таке збільшення обумовлене традиційно значними обсягами поставок металургійної продукції, однак спостерігається зростання також експорту продукції аграрного та машинобудівного секторів.

Несприятливою тенденцією є зростання китайського експорту на ринки країн АСЕАН, в тому числі тих категорій товарів, які є конкурентними українським. В умовах функціонування зони вільної торгівлі Китай-АСЕАН, регіоналізації китайської валюти та зміцнення китайсько-асеанівських економічних зв'язків в цілому, українські товари відчують більшу дискримінацію на східноазійських ринках. Так, ринки країн АСЕАН є значними споживачами сталі – щорічний обсяг споживання перевищує 40 млн т, з якого більше половини складають імпортні поставки. Запровадження режиму вільної торгівлі АСЕАН-Китай надало істотних переваг китайській металургійній продукції.

Співробітництво в сфері машинобудування є перспективним з цілою низкою країн АСЕАН (на відміну від того ж Китаю, де рівень конкуренції є високим, а держава захищає національне виробництво). Саме в цьому регіоні зберігається стійкий попит на машини й устаткування для будівельної промисловості, нафтохімії, нафто- і газовидобутку, переробки сільгосппродукції тощо. Дальша лібералізація регіонального ринку була б сприятливою для створення виробничих мереж в регіоні. Звичайно, це потребуватиме значних капіталовкладень, а також врахування фактору нарощування аналогічної продукції з Індії та Китаю.

Особливо перспективним видається співробітництво у цій галузі з В'єтнамом – країною, яка має чи не найбільш високі показники економічного зростання в регіоні. Сприятливим чинником двостороннього співробітництва є історична пам'ять (українські спеціалісти закладали основи в'єтнамської промисловості, багато в'єтнамських кваліфікованих кадрів здобували освіту в СРСР). Країна наразі переживає період індустріальної модернізації, яка охоплює галузі важкої та легкої промисловості, будівництва. Але слід зазначити, що рівень зовнішньоторговельних обмежень В'єтнаму вищий ніж в інших країнах АСЕАН. Крім того, такі країни як Японія, Китай, Республіка Корея, Тайвань належать до провідних у сфері машинобудування, а, з урахуванням створення ними зон вільної торгівлі з країнами АСЕАН, конкуренція для українських товарів значно збільшується. Для України залишається відкритим сегмент недорогої технічної продукції.

Затребуваною на ринках Південно-Східної Азії є українська агропромислова продукція. З огляду на зростання населення регіону, а також урізноманітнення продовольчих вподобань (відхід від споживання суто рису і кукурудзи) потреба в зерновому імпорті зростатиме. За прогнозами експертів, попит на пшеницю в регіоні до 2018 р. зросте до 36 млн т щорічно у порівнянні із нинішніми 20-23 млн т. І ці показники не враховують такі величезні ринки як китайський та індійський. Потенціал України для забезпечення азійських країн зерновими може бути реалізований вже в найближчі роки. Через повінь на початку 2011 р. один із основних постачальників зернових в регіоні – Австралія значно скоротила обсяги експорту. Україна могла б наростити тут свою присутність, однак подовження експортних обмежень на вивіз зернових, а також поступове скорочення площ посівів зернових на користь технічних культур, зокрема, рапсу не дозволяють цього зробити.

Країни Східної Азії традиційно є значними споживачами української продукції ОПК. Регіон стабільно утримує перші місця за імпортом зброї (за даними СППРІ, на нього припадає 41 % світового збройного трансферу). Особливе місце тут належить Китаю. Очікується, що через три роки обсяг торгівлі зброєю з ним сягне позначки 1,2 млрд дол. Паралельно, Китай сам перетворюється на конкурента України на збройових ринках Південно-Східної Азії. Фактично, за даними Kanwa Asian Defence тільки В'єтнам, Філіппіни та Бруней не є

покупцями китайської зброї. Всі інші країни ПСА більшою або меншою мірою вже зав'язані на китайські поставки.

Таким чином, за основними статтями українського експорту до країн Південно-Східної Азії, Китай перетворюється на потужного конкурента України, що вже зараз можна віднести до ризиків для вітчизняної економіки, яка має чітко виражений експортоорієнтований характер.

Висновки: Найчастіше офшорами є країни, що розвиваються. Влада такої держави бере певну плату за реєстрацію офшору й так поповнює місцевий національний бюджет. З одного боку, офшори не впливають на внутрішню економіку цих країн, оскільки не ведуть бізнес на їхній території, а з іншого – вони є постійним джерелом доходу, тому що сплачують, як мінімум, установлені мита. У бюджетах деяких держав це джерело доходу навіть становить основу економіки і є фундаментом національного добробуту. Багато країн, які потребують інвестицій для розвитку, створюють пільгові умови для залучення прямих та портфельних іноземних інвестицій. А низка держав для залучення іноземних інвестицій створює в себе спеціальні економічні зони в різних формах або дозволяє проживання тим іноземцям, які куплять на значну суму нерухомість у цій країні чи вкладуть певні кошти в її цінні папери. Актуальність вивчення особливостей функціонування інвестиційних офшорів пояснюється потребою розуміння специфіки боротьби з виведенням коштів в офшори, чому зараз в Україні приділяють значну увагу, особливо після оприлюднення так званих панамських паперів.

Інвестиційні офшорні зони характеризуються спрощеним і прискореним процесом реєстрації іноземних осіб, у ході якого сплачується певна сума збору в бюджет країни. Нерезидентам установлюють знижені ставки зі сплати податку з прибутку та прибуткового податку з фізичних осіб. Інвестиційні офшорні компанії звільняються від державного валютного контролю, тому можуть бути впевнені в конфіденційності своєї діяльності, що реалізується веденням закритих реєстрів акціонерів і директорів та відсутністю необхідності в здаванні фінансової звітності. Дохід офшорної зони представлений зборами за реєстрацію й перереєстрацію, податковими надходженнями, витратами на утримання представництв офшорних компаній. Останні складаються з оплати оренди приміщення, зв'язку, електроенергії, харчування та проживання, транспорту, дозвілля, заробітної плати й низки соціальних компенсацій і виплат. В останні роки в Східній Азії оформилась поліцентрична регіональна система навколо Китаю і Японії. Суттєвий вплив на ситуацію в регіоні мають і деякі позарегіональні гравці, у першу чергу США. Основними економічними мотивами їх активізації в регіоні є: забезпечення привілейованого доступу до ресурсів ПСА, контроль над транспортними перевезеннями й розміщення виробництв транснаціональними корпораціями (ТНК) на ресурсній базі країн регіону. Малі та середні країни АСЕАН, використовуючи суперечність інтересів, намагаються проводити збалансований і незалежний курс, який не дозволяв би надмірно посилюватися жодній із провідних сил.

Аналіз стану інтеграційних процесів в Східній Азії дозволяє дійти **висновку про динамічність перерозподілу ринків і формування преференційних торговельних режимів у регіоні, а також наявності конкуруючих моделей регіоналізму**. Успішність інтеграційних процесів у Східній Азії значної мірою буде залежати від того, як різні за своєю вагою країни зможуть гармонізувати свої економічні та політичні інтереси. Наразі все свідчить про те, що регіон і надалі буде стрімко розвиватися в економічному відношенні безвідносно до того, який саме формат інтеграційного об'єднання виявиться більш життєздатним.

- Говорити про набуття повноправного членства Україною в одному із інтеграційних об'єднань ПСА наразі доцільно стосовно АСЕМ. Приєднання України до цього форуму доцільне з точки зору географічного розташування, яке робить Україну природною зв'язувальною ланкою між Європою та Азією. Членство в АСЕМ дозволить Україні приєднатися до перспективних економічних, фінансових та інфраструктурних проєктів євразійського масштабу.

- Україні слід вивчити можливість підписання Договору про дружбу і співробітництво з країнами Південно-Східної Азії, який відкрив перспективи тіснішої взаємодії з АСЕАН. Заслугує на увагу досвід Туреччини як позарегіональної держави, яка у 2010 р. підписала подібний договір. Активізація всебічного діалогу з інтеграційними структурами в Східній Азії вже зараз потребує створення механізму представництва України при секретаріатах організацій, розгляду можливості набуття статусу партнера по діалогу. Це надасть можливість розробляти довгострокові плани співробітництва, вчасно схоплювати та реагувати на економічні потреби і можливості регіону, у відповідності з ними перебудовувати систему пріоритетів у зовнішньоекономічній діяльності, бути готовою до будь-яких економічних регіональних змін.

- Створення в регіоні численних зон вільної торгівлі та встановлення преференційних відносин в середині інтеграційних структур в ПСА не відповідає інтересам України з точки зору нарощування та диверсифікації експорту. В цьому контексті очікуване підписання угоди про вільну торгівлю із Сінгапуром, переговори про що тривають, також не є механізмом збільшення українського експорту, оскільки після приєднання України до СОТ для українських виробників фактично діє режим вільної торгівлі на території Сінгапуру. Підписання угоди покликане відкрити український ринок для товарів походженням із Сінгапуру або тих, які він реекспортує (здебільшого походженням із Китаю). Ефективнішим для України було б створення зони вільної торгівлі не з окремими країнами, а з азійськими інтеграційними структурами. Втім це питання потребує вивчення з огляду на специфіку експорту країн ПСА та їх взаємодоповнюваність з українським експортом.

- Враховуючи жорстку конкуренцію на ринках машинобудування, металургії та озброєнь Південно-Східної Азії, Україні слід опрацювати пропозиції щодо реалізації привабливих комплексних проектів виробничої кооперації, залучення України до реконструкції та модернізації у відповідних галузях. Особливу увагу слід звернути на розвиток відносин з В'єтнамом і Брунеєм як країнами, які мають потужний економічний потенціал та зацікавлені у диверсифікації своїх економічних зв'язків.

Сучасна зовнішня політика і дипломатія країн офшорної ПСА:

Малайзія, Сінгапур. З 1941 р. територія Малайського півострова була окупована японцями. У вересні 1945 р. до Малайї прибули англійські війська та сформували англійську військову адміністрацію, задля відновлення довоєнних колоніальних порядків. Розвиток антиколоніального руху у Малайї та невдоволення адміністративними реформами англійців, змусили Великобританію у лютому 1948 р. створити Малайську федерацію, виключив з її складу Сінгапур (що став окремою колонією Великобританії), відновивши привілеї султанів та особливі права малайців, обмеживши можливості отримання громадянства немалайців. Зазначимо, що етнічною особливістю півострова було те, що малайці становили половину населення, а китайці, які займали провідні позиції у бізнесі, склали 37 %. У Сінгапурі більшість населення склали китайці. Проте, антиколоніальні настрої не припинялися та змушували Великобританію до подальших поступок. У результаті переговорів з англійцями, Малайська федерація 31 серпня 1957 р. стала незалежною державою Малайя. Відбулося це у складних геополітичних умовах і нестабільній внутрішньої ситуації у зв'язку з комуністичним рухом (1948-1960 рр.).

17 вересня 1957 р. новоутворена держава вступила до ООН. Перший Прем'єр-міністр Малайї Тунку Абдул Рахман проводив антикомуністичну та прозахідну політику, зберігаючи тісні зв'язки з колишню метрополією.

У 1957 р. Малайя стала членом Британської Співдружності та підписала Англо-малайський договір про оборону та взаємну допомогу, згідно якого Британія гарантувала їй безпеку, було узаконено присутність британських військ на території Малайї. Саме підтримка Англії була одним з факторів перемоги малайського уряду у війні з комуністичним рухом. Англія, згідно з договором, отримала право використовувати свої військові бази у Малайї для дій у рамках СЕАТО (Організація договору Південно-Східної Азії), хоча сама Малайя

відмовилася вступити у цей блок. Разом з тим, існували тісні зв'язки між нею та членами СЕАТО – США, Великобританією, Австралією, Новою Зеландією, Пакистаном, Таїландом і Філіппінами. Малайя розвивала відносини та військове співробітництво з Південним В'єтнамом. Спостерігалось прагнення країни зміцнити відносини з Індією, у 1962 р. відбувся візит Абдул Рахмана до Індії.

Пожвавилися малайсько-американські відносини, зросла торгівля із США.

Восени 1960 р. Абдул Рахман здійснив візит до США. У Малайї діяв «корпус миру» та різні американські фонди. Зміцніли зв'язки з Японією та Федеративною Республікою Німеччина, які, як і США, стали найбільшими торговими партнерами Малайї.

У 1961 р. прем'єр-міністр Малайї запропонував створити Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСА). До АСА увійшли лише Малайя, Таїланд і Філіппіни. Ця організація до офіційного саморозпуску у 1967 році так і не змогла залучити до своїх лав нової держави Південно-Східної Азії. Діяльність АСА була паралізована конфліктом між Філіппінами та Малайєю через Сабах.

У 1961 р. Абдул Рахман запропонував план об'єднання Малайї, а також Сінгапуру, Сабаху, Сараваку та Брунею, що залишалися під верховною владою Великобританії, у Федерацію Малайзія. Після тривалих переговорів така держава була утворена. Особливо складними були малайсько-сінгапурські переговори. Зазначимо, що Сінгапур у 1959 р., за умовами угоди з Великобританією, отримав статус «самоврядної держави» у складі Британської Співдружності. Одразу відбулися вибори, що закінчилися перемогою Партії народної дії, яка виступила під гаслом незалежного, демократичного, некомуністичного Сінгапуру, а її лідер Лі Куан Ю став прем'єр-міністром.

31 серпня 1963 р. була проголошена Федерація Малайзія: до її складу увійшли Малайя, Сінгапур, Саравак і Сабах. Бруней відмовився вступити у Федерацію. Сінгапур 31 серпня 1963 р. проголосив про свою незалежність і вступив до Федерації як незалежна держава.

Нову країну – **Федерацію Малайзію** визнали уряди великих держав, але не визнали Філіппіни та Індонезія, які претендували на певні її території. Країни розірвали дипломатичні відносини з Федерацією, а Індонезія (після консультацій з КНР) проголосила курс «зруйнуємо Малайзію» та розпочала військові дії. Індонезійсько-малайзійський конфлікт (1963-1966 рр.) був одним з основних чинників, який впливав на політику малайзійського уряду. Малайзія звернулася за військовою підтримкою до Англії, Австралії, Нової Зеландії та отримала її. США надали позику на купівлю військового спорядження. Конфліктна ситуація зберігалася до повалення лідера Індонезії А. Сукарно у 1965 р. Зазначимо, що малайський уряд надавав підтримку сепаратистським силам Індонезії, які виступали проти Сукарно та правим силам у Лаосі.

З середини 60-х рр. ХХ ст. Малайзія зміцнювала відносини з афроазійськими, особливо мусульманськими країнами. Відбулася у 1964-1965 рр. низка візитів до ОАР, Марокко, Алжиру, Малі, Гвінеї, Гани, Кенії, Берега Слонової Кістки, Індії, Тунісу, Пакистану, Лівану, Судану, Ефіопії, Сомалі, Уганди, Танганьїку, Цейлону. У 1969 р. Малайзія стала біля витоків Організації Ісламської Конференції (ОІК), генеральним секретарем якої став А. Рахман.

У 1965 р. загострилися відносини між Малайзією та Сінгапуром.

Причини були різними й існували з часу створення Федерації, охоплюючи комплекс економічних, національних і політичних проблем, особливо загострилися суперечності між малайською та китайською політичними елітами. Так, у рамках нової федерації Лі Куан Ю очолив боротьбу за створення не «малайської», а «малайзійської» держави, де китайці мали б рівні права з малайцями, а, відтак, змогли б зберегти домінуючі позиції в економіці нової держави.

7 серпня 1965 р. керівники Малайзії та Сінгапуру підписали угоду про вихід останнього з Федерації. Угода передбачала підписання малайзійсько-сінгапурського договору про оборону та взаємну допомогу, збереження малайзійських військових баз у Сінгапурі. 9 серпня відбулося формальне відділення Сінгапуру від Малайзії.

Під керівництвом Лі Куан Ю, Республіка Сінгапур успішно розвивала економіку, зробивши вірний вибір: вільний ринок і співпраця з іноземними компаніями. Важливу роль у розвитку Сінгапуру зіграло його вигідне положення на перетині морських торговельних шляхів.

Об'єднуючою ідеєю у період становлення Республіки було гасло «вижити» у Південно-Східній Азії як незалежна держава (забезпечити безпеку, здобути кошти для існування, переконати інвесторів (створивши необхідні умови для них) вкласти гроші у проекти Сінгапуру). Політика забезпечення «національного виживання», що стала головною стратегічною лінією держави, призвела до встановлення авторитарного режиму. Основними складовими якого були: відмежування від комуністів; концентрація влади в одних руках; контроль над свідомістю широких верств населення; обмеження діяльності політичної опозиції.

Уряд незалежного Сінгапуру висловив прагнення розвивати дружні відносини з усіма державами незалежно від їх суспільного ладу, зокрема і з КНР. Проте, до 1970 р. Пекін не визнавав існування незалежного Сінгапуру, вважаючи його частиною Малайзії. Лише у 1971 р. Китай припинив публічні нападки на уряд Сінгапуру. У вересні 1965 р. Сінгапур вступив до ООН, у жовтні він став членом Британської Співдружності націй, а у серпні 1967 р. – одним із засновників Асоціації країн ПівденноСхідної Азії (АСЕАН). Для молодої незалежної держави членство у Співдружності було великою цінністю, оскільки дозволяло налагодити зв'язки з багатьма урядами та їх лідерами. Були збережені у країні англійські військові бази (до 1971 р.). Після Другої світової війни і австралійські війська повернулися до Сінгапуру, щоб допомогти у придушенні комуністичних повстанців у Малайї.

Сінгапур уклав договір про співпрацю з *Австралією та Японією*. У жовтні 1966 р. Сінгапур отримав компенсацію у сумі 50 млн. дол., половину – у вигляді кредитів, а половину – безоплатна допомога від Японії (за роки японської окупації). Держава прагнула до співпраці з Токіо для сприяння індустріалізації Сінгапуру; вже у жовтні 1968 р. Лі Куан Ю здійснив офіційний візит до Японії.

У 1965 р. США визнали незалежність Сінгапуру, у 1966 р. Між країнами були встановлені дипломатичні відносини. Курс на зміцнення відносин із США сприяв перетворенню США до кінця 1970-х років на найбільшого зовнішньоторговельного партнера Сінгапуру та найбільшого інвестора у його економіку. Регулярно між державами відбувалися контакти на вищому рівні, обмін торговими та науковими делегаціями.

Сінгапур надавав певну допомогу Вашингтону під час В'єтнамської війни (американські військові, які служили у В'єтнамі приїжджали до Сінгапуру для відпочинку).

Найважливіше місце у зовнішньополітичній діяльності Сінгапуру належало регіональній політиці, насамперед відносинам з *Малайзією й Індонезією*. Переворот в Індонезії у 1965 р. призвів до припинення малайзійсько-індонезійського протистояння та нормалізації відносин Малайзії і Сінгапуру з Індонезією. Загальне урегулювання було ознаменоване утворенням у 1967 р. Асоціації країн Південно-Східної Азії за участю Індонезії, Малайзії, Філіппін, Сінгапуру та Таїланду. Асоціація проголосила об'єднати дані держави узами дружби та співробітництва, з метою створення їх народам і майбутнім поколінням миру, свободи та процвітання. Метою АСЕАН проголошено укріплення стабільності та забезпечення мирного національного розвитку. АСЕАН зайняла важливе місце у зовнішній політиці і Малайзії, і Сінгапуру. Спільний ворог – комуністична загроза, що виявлялася у партизанському русі, який отримував підтримку Північного В'єтнаму, Китаю, СРСР сприяв зміцненню солідарності між країнами АСЕАН.

Після отримання незалежності Сінгапур мав неформальні відносини з Тайванем. У 1969 р. Тайвань відкрив у Сінгапурі Торгове представництво, проте між державами була досягнута домовленість, що обмін торговельними представництвами не був формою взаємного визнання держав або урядів. Коли в ООН проходило голосування щодо резолюції про прийом КНР у члени організації, делегація Сінгапуру проголосувала на користь Китаю, але утрималася при голосуванні щодо резолюції про виключення Тайваню з членів ООН.

Політика Сінгапуру щодо Тайваню була послідовною: існує «єдиний Китай», а воз'єднання КНР і Тайваню є їх внутрішньою проблемою. Розвивалось і військово-оборонне співробітництво: сінгапурські військові бази розташовувалися на Тайвані, а військові відомства Тайваню здійснювали навчання сінгапурських військових під час регулярних спільних навчань.

Починаючи з 1970 р. відбувається економічний підйом Федерації Малайзії та Сінгапуру.

У 1970 р. новим Прем'єр-міністром Малайзії став Абдул Разак.

Змінилась і зовнішня політика, основою якої стали принцип неприєднання та мирного співіснування, регіоналізм. Країна зберігала тісні зв'язки з Заходом, разом з тим, в її політиці посилювалися тенденції розвитку дружніх відносин з усіма країнами, включаючи соціалістичні, підтримки процесу міжнародної розрядки, мирного співіснування. Держава стала офіційно себе ідентифікувати як мусульманська країна.

Виведення американських військ США з В'єтнаму та регіону, а також рішення Англії вивести військові підрозділи з баз Малайзії та Сінгапуру до 31 березня 1971 р. сприяло відходу від прозахідної політики до політики неприєднання та нейтралізму. Адже з цього моменту країнам необхідно було самим відповідати за забезпечення власної безпеки.

Австралійський військовий контингент був також виведений з Малайзії та Сінгапуру у 1971-1972 рр.

У 1970 р. Малайзія та Сінгапур стають учасниками Руху неприєднання (виник у 1961 р., бореться за мир, співробітництво, не входження у військові блоки). Країни АСЕАН у листопаді 1971 р. Підписали Декларацію про проголошення ПСА зоною миру, свободи та нейтралітету. Нейтралітет у малайзійській інтерпретації був варіантом «антилідерського неприєднання», тобто політичної орієнтації на дистанціювання від лідируючих країн (СРСР, США, Китаю), задля невтручання лідерів у регіональні справи. Із США та СРСР країни Південно-Східної Азії, зокрема Малайзія і Сінгапур, починають будувати відносини за принципом рівновіддаленості.

Щоб заповнити вакуум, який утворився із закінченням англomалайзійської оборонної угоди, Великобританія запропонувала укласти іншу угоду. У 1971 р. був підписаний Оборонний договір п'ятьох, згідно якого Британія, Малайзія, Австралія, Нова Зеландія та Сінгапур погодилися співпрацювати у сфері оборони та проводити консультації у випадку загрози нападу на Малайзію чи Сінгапур.

Новому зовнішньополітичному курсу відповідало встановлення контактів між Федерацією Малайзією та соціалістичними країнами. Так, між СРСР і Малайзією були встановлені дипломатичні відносини 3 квітня 1967 р. Держава встановила дипломатичні та торгові відносини з Болгарією, Угорщиною, Польщею, КНДР, Соціалістичною Республікою В'єтнам і низкою інших соціалістичних країн. Малайзія у 1974 р. перша з країн ПСА встановила дипломатичні відносини з КНР, визнаючи політику «єдиного Китаю» і проводячи прагматичну економічну політику щодо Тайваню. До встановлення відносин з КНР, дотримувалася концепції «двох Китаїв».

Сінгапур також встановив дипломатичні відносини з СРСР 1 червня 1968 р., але контакти між країнами були мінімальними. Лише у жовтні 1990 р. Сінгапур відновив дипломатичні відносини з КНР.

У цілому, держави продовжували проводити політику рівновіддаленості від блоків, особливо у 1980-і роки, коли зближення з СРСР було підірвано війною останнього в Афганістані. Концепція необхідності збереження нейтралітету розглядалась як одна з найважливіших у зовнішній політиці Малайзії. Після радянського вторгнення до Афганістану, Сінгапур приєднався до бойкоту Олімпійських ігор у Москві у 1980 році, заморозив програму культурного обміну та відстрочив всі візити радянських економічних делегацій.

Тайланд (Королівство Тайланд) є єдиною з країн регіону, яка ніколи не була колонією. Держава займає важливе стратегічне положення у Південно-Східній Азії, межує з Бірмою, Малайзією, Лаосом і Камбоджею.

У роки Другої світової війни країна виступила на боці Японії, у 1944 р. відбулася зміна уряду і Таїланд перейшов на бік союзників. Згідно з мирним договором, підписаним 1 січня 1946 р. у Сінгапурі, Таїланд повертав анексовані під час війни території Малайї та Бірми, і зобов'язувався виплатити компенсацію збитків, нанесених англійській власності й утримувати британські війська до того часу, поки ці репарації не будуть виплачені. 17 листопада 1946 р. був підписаний мирний договір між Таїландом і Францією, за яким у французьку колоніальну імперію повертались частини Камбоджі та Лаосу, захоплені Таїландом на початку 1941 р. 16 грудня 1946 р. Королівство Таїланд було прийнято до ООН.

У післявоєнний період країна прагне до союзу із Заходом, поділяючи антикомуністичні погляди. Військове й економічне співробітництво Вашингтона та Бангкока успішно розвивалося з другої половини 1940-х рр.

З приходом до влади навесні 1948 р. диктатури Пібунсонграма (*Луанг Плек Пібунсонграм (1897-1964) – військовий і політичний діяч, Прем'єр-міністр Таїланду (1938-1944 та 1948-1957), фельдмаршал. У квітні 1948 р. після державного перевороту (листопад 1947), вчиненого верхівкою армії, став Прем'єр-міністром і Міністром оборони. Проводив політику правонаціоналістичних кіл. Після державного перевороту 1957 р. емігрував*), Таїланд активізував курс на зміцнення контактів із США та їх союзниками.

19 вересня 1950 р. Бангкок і Вашингтон підписали Угоди про економічне та технічне співробітництво. 17 жовтня 1950 р. – Угоду про взаємну військову допомогу. У короткі терміни таїландська армія була збільшена з 32 тис. до 80 тис. чол. й озброєна новітньою американською зброєю. На території Королівства спільно із США проводилися військові маневри, йшло будівництво аеродромів, комунікацій, баз. Таїланд підтримав США у війні у Кореї та В'єтнамі, зокрема, Бангкок відправив до Кореї 4 тис. солдатів.

8 вересня 1954 р. у Манілі США, Англія, Франція, Австралія, Нова Зеландія, Філіппіни, Пакистан і Таїланд підписали Договір колективного захисту Південно-Східної Азії (СЕАТО). Штаб-квартира СЕАТО розташувалася у Бангкоку. У 1976 р. з ініціативи Філіппін і Таїланду його організаційні структури були розпущені, але формально пакт не денонсований. Фактично обидві країни відмовилися від участі у багатосторонній військовій структурі, зберігаючи свої двосторонні зобов'язання у співпраці зі США.

Зовнішньополітичний курс уряду Таїланду був зорієнтований на розвиток тісних відносин не лише із США, але і Японією, країнами Західної Європи. Так, у 1950 р. Бангкок надавав допомогу Великобританії у боротьбі з антиколоніальними силами у Малайї. Англія, Японія, ФРН надали Таїланду технічну й економічну допомогу, зокрема, у 1955 р. Між Таїландом та Японією було укладено угоду про сплату японського військового боргу у сумі 41,67 млн. дол.; ФРН надала Таїланду за 1957-1966 рр. 156 млн. марок кредиту та 10 млн. марок субсидій.

Таїланд прагнув розвивати тісні зв'язки і з сусідніми некомуністичними країнами. Успіхи комуністичних сил у Південно-Східній Азії у 1950-х рр., утворення в Індокитаї незалежних держав, підтримка антиколоніальних рухів Китаєм і СРСР стали для Бангкоку доказами загрози комуністичної агресії у регіоні.

Серйозно ускладнили політичну ситуацію у регіоні громадянська війна у сусідньому Лаосі між прокомуністичним Патріотичним фронтом Лаосу (ПФЛ) і праворадикальними силами у 1958-1959 рр.; ескалація збройного протистояння у Південному В'єтнамі між комуністичним об'єднанням і проамериканським режимом диктатора Нго Дінь Д'єма.

ПФЛ і південнов'єтнамських комуністів підтримували Демократична республіка В'єтнам, Китай, СРСР; В'єт'ян і Сайгон – США та їх союзники з СЕАТО, зокрема і Таїланд.

Уряд Таїланду на чолі з С. Танаратом, в умовах загрози комуністичного нападу на територію Таїланду з боку Лаосу, прийняв американську військову допомогу. Основу двосторонніх союзницьких відносин між США і Таїландом заклала Спільна заява про політику США щодо Таїланду 1962 р. (комюніке «Раск-Танат»). Цей документ не містив прямого зобов'язання США захищати Таїланд, але передбачав надання американської допомоги задля зміцнення його спроможності протистояти прямій або непрямій зовнішній агресії. Зазначена

угода стала підставою для американської військової присутності у Таїланді в 1960-1970-і рр. На території Таїланду були створені американські військові бази, збільшилося число американських військ. На прохання тайського уряду близько тисячі американських військовослужбовців, які брали участь у спільних навчаннях СЕАТО на території Таїланду, були спрямовані до тайландсько-лаоського кордону. 14-15 травня 1962 р. Адміністрація Кеннеді прийняла рішення направити до Королівства додатково 4 тис. солдатів. У травні 1962 р., коли Лаоська криза досягла піку, у Таїланд були введені частини не лише збройних сил США, а й Австралії, Нової Зеландії та Британії загальною чисельністю 10 тис. чол., які залишалися там до кінця 1962 р.

Таїландський режим надавав активну військову допомогу правим проти комуністичних сил Лаосу. Навесні 1962 р. до Лаосу були направлені підрозділи тайських військово-повітряних сил; перші формування тайських найманців. У 1966 р. з санкції В'єт'яну до Лаосу був введений військовий контингент Таїланду, який взяв участь у бойових діях проти комуністичних сил.

З початком військової операції США у Південному В'єтнамі у 1965 р. американська військова присутність у Таїланді збільшувалася. У 1965-1966 рр. на території країни було створено 7 військово-повітряних баз США і розміщено 50 тис. американських військових. Продовжувалося будівництво військових об'єктів. Авіаційні бази в Удоні, Удорні, Корате та У Тапао стали основними місцями дислокації особового складу та літаків американської авіації. У 1965 р. Таїланд вступає у В'єтнамську війну та відправляє до 15 % своєї армії у Південний В'єтнам. Натомість Таїланду була надана значна американська економічна та військова допомога, яка позитивно сприяла розвитку основних галузей тайської економіки: промисловості, енергетики, транспорту.

Складними та суперечливими були відносини Таїланду з Камбоджею.

На кордоні між країнами неодноразово виникали збройні сутички. Таїланд проводив політику, спрямовану на вступ Камбоджі у СЕАТО та підтримував політику «червоних кхмерів». Зазначимо, що в умовах холодної війни вся опозиція, включаючи «червоних кхмерів», користувалася підтримкою країн Заходу й інших країн Південно-Східної Азії.

Таким чином, упродовж другої половини ХХ ст. Таїланд був одним з ключових союзників США у Південно-Східній Азії. У 1965-1975 рр. Він став найбільшим тиловим районом військових сил США, що діяли в Індокитаї. З тайських військових аеродромів було здійснено 80 % бойових вильотів американської авіації для бомбардувань В'єтнаму та Лаосу, а у 1967-1975 рр. – Камбоджі. Військові сили Таїланду брали активну участь у бойових діях у перерахованих країнах, цьому сприяло виділення США значної фінансової підтримки Бангкоку. Так, у 1951-1971 рр. Вашингтон надав Таїланду військову допомогу на суму 936 млн. дол.

Несприятливий для США результат війни в Індокитаї посилив антиамериканські настрої тайської ліберальної опозиції та викликав протести населення: у 1973 р. влада військових була повалена у результаті студентських заворушень і відновлено цивільне правління. Проте незабаром у країні спалахнуло повстання Патріотичного фронту, що тривало до 1983 р. і призвело, зокрема, до зміни цивільного режиму військовим у 1976 р.

Американці влітку 1976 р. вивели свої війська з території країни, передавши бази під контроль Таїланду. Разом з тим, військове співробітництво США та Таїланду не припинилося. Утворення Соціалістичної республіки В'єтнам, Лаоської Народно-Демократичної республіки у 1975-1976 рр., загрожувало інтересам США у регіоні. У таких умовах, Білий дім збільшив економічну та військову підтримку Таїланду, що сприяло зміцненню влади військового режиму Таїланду та деякій стабілізації економіки королівства.

Наслідки В'єтнамської війни, виведення американських військ з регіону, нормалізація американо-китайських відносин змушує Таїланд корегувати свою політику на міжнародній арені, відходити від односторонньої орієнтації на США. У червні 1975 р. між Таїландом і Китаєм були встановлені дипломатичні відносини. Зазначимо, що до цього року, Таїланд

визнавав уряд Тайваню, а не комуністичну КНР. Під час В'єтнамської війни Китай і Таїланд підтримували протилежні сторони і їх відносини набули характеру відкритої ворожнечі.

Змінилися і відносини Таїланду з СРСР. Дипломатичні відносини між державами були відновлені ще у 1946 році. Проте Таїланд був союзником США, членом СЕАТО, брав участь у корейській та індокитайській війнах проти чого виступав СРСР. Новим етапом двосторонніх відносин став офіційний візит Прем'єр-міністра Таїланду Кріангсака Чаманана до СРСР у 1979 р. З середини 1980-х рр. у зв'язку з позитивними змінами на світовій політичній арені двосторонні відносини поступово стали зміцнюватися. У 1987 р. відбувся перший обмін візитами міністрів закордонних справ двох країн, у травні 1988 р. та лютому 1990 р. відбулися офіційні візити.

Закінчення В'єтнамської війни сприяло регіональному співробітництву. У лютому 1976 р. на о. Балі відбулася перша нарада лідерів держав та урядів «п'ятірки АСЕАН», під час якого були підписані Декларація АСЕАН і Договір про дружбу і співробітництво у ПівденноСхідній Азії. Слід підкреслити, що Таїланд приймав активну участь у міжнародних і регіональних організаціях: він є член АСЕАН, один з ініціаторів створення Азіатсько-тихоокеанської економічної ради.

У 1979 р. ситуація у регіоні погіршилася, адже відбулося вторгнення в'єтнамських військ при підтримці СРСР у Камбоджу. На камбоджійсько-таїландському кордоні зберігалася загроза зіткнення в'єтнамської та таїландської армій. У східні райони Таїланду хлинули тисячі біженців з Камбоджі; країна звернулася до Китаю та США за допомогою й отримала її. Таїланд і Китай співпрацювали в організації антиурядових сил у Камбоджі, райони уздовж кордону з Таїландом залишалися у руках «червоних кхмерів», які отримали можливість створювати бази на території Таїланду та спиралися на допомогу з КНР. Лише зміна міжнародного клімату у кінці 1980-х років, реформи у СРСР і В'єтнамі дозволили розпочати пошук вирішення камбоджійської проблеми. У вересні 1989 р. В'єтнам вивів свої війська з країни. Із завершенням евакуації в'єтнамських військ з Камбоджі, Таїланд намагався зберігати нейтралітет у зовнішній політиці.

Отже, нові індустріальні країни у роки холодної війни вступили у союз із Заходом, що відображало їх занепокоєння у зв'язку з поширенням комунізму, загрозою комуністичного проникнення на їх територію.

Зовнішньополітичний курс Республіки Корея, Федерації Малайзія, Сінгапуру, Таїланду характеризувався антикомунізмом, розвитком тісних відносин із США, Великобританією й іншими західними країнами. Після В'єтнамської війни, зовнішня політика змінюється, країни намагалися розвивати відносини і з соціалістичними країнами, зокрема з СРСР і КНР.

Відбувається перехід від прозахідної політики до політики неприєднання та нейтралізму, мирного співіснування. У 80-ті рр. ХХ ст. для вищеперерахованих держав були характерними високі темпи економічного зростання, що дозволило їм на початку 1990-х рр. увійти до нових індустріальних країн.

Зовнішньополітичні курси НІК у 90-ті рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст. (Республіка Корея, Республіка Сінгапур, Федерація Малайзія, Королівство Таїланд)

Республіка Корея. Кардинальні зміни, що виникли у міжнародних відносинах у зв'язку з розпадом СРСР, торкнулися й обстановки навколо Корейського півострова. У 1992 р. президентом РК вперше став не колишній або нинішній військовий, а дисидент Кім Єн Сам.

Південнокорейське суспільство вступило у період демократичних реформ. У результаті економічного ривка РК перетворилася у нову індустріальну країну, з розвинутою промисловістю та могутнім експортним потенціалом. Економічне піднесення сприяло зміцненню її політичних позицій. Так, ще Радянський Союз встановив у вересні 1990 р. дипломатичні відносини з РК, а у листопаді 1992 р. був укладений Договір про основи відносин Російською Федерацією та РК. Пекін встановив у 1992 р. дипломатичні відносини з Сеулом.

Сьогодні Республіка Корея підтримує відносини майже з усіма країнами світу, активно виступає на міжнародній арені, прагнучи зміцнити роль країни. Головними зовнішньоторговельними партнерами країни є США, Японія, Китай, країни Південно-Східної Азії.

Дипломатична діяльність Республіки Корея у 90-і рр. ХХ ст. була спрямована на досягнення міжнародної підтримки миру та стабільності у Північно-Східній Азії. У рамках досягнення цієї мети південнокорейський уряд намагався врегулювати ядерну проблему Північної Кореї мирним дипломатичним шляхом. Питання наявності ядерної зброї у КНДР і сьогодні залишається у центрі уваги РК і країн АТР.

90-ті роки ХХ ст. стали важливим етапом на шляху розвитку міжкорейського діалогу. У вересні 1991 р. обидві Кореї стали членами ООН. У грудні 1991 р. була підписана Угода про примирення і ненапад, співробітництво й обмін між Північчю та Півднем і прийнята Спільна декларація про без'ядерний статус Корейського півострова. Проте відносини між Кореями, починаючи з 1993 р. різко погіршилися. Це було пов'язане із північнокорейською ядерною програмою.

У 1998 р. новий президент РК Кім Де Чжун проголосив політику «сонячного тепла» – політику, спрямовану на примирення та зближення із КНДР. Підсумком «сонячної політики» стала етапна подія – перший в історії міжкорейський саміт, що відбувся 13-15 червня 2000 р. у Пхеньяні.

Сучасна південнокорейська політика спрямована на послаблення напруженості на півострові; економічне співробітництво з КНДР; мирне співіснування двох держав і поступове мирне об'єднання Кореї. Проте політика КНДР не є адекватною. Сьогодні Південна Корея прагне пов'язати подальший розвиток міжкорейських економічних зв'язків з відмовою КНДР від ядерної програми.

США залишаються головним союзником і найбільшим торговельним партнером РК. Більше півстоліття у Південній Кореї знаходяться американські війська. І нині загроза з Північної Кореї є одним із вагомих чинників, який зміцнює альянс. Після терористичних актів 11 вересня 2001 р. проти США, Республіка Корея стала одним з активних учасників, очолюваної США антитерористичної коаліції. Це сприяло і додало новий імпульс їх співробітництву у політичній, економічній і воєнностратегічній сферах. Нинішнє керівництво на чолі з Пак Кин Хе розглядає відносини зі США як основний напрям зовнішньої політики РК.

Для двох союзників важливо було перебороти розбіжності у підходах до проблем Корейського півострова. Так, включення КНДР до «вісі зла», жорстка лінія адміністрації Дж. Буша-мол. викликала невдоволення у РК, керівництво якої вважало, що така політика США може загострити ситуацію на півострові. Після консультацій із Сеулом, США довелося скорегувати свою позицію з урахуванням позицій РК (адміністрація Дж. Буша майже два роки відмовлялася вести переговори з КНДР на двосторонній основі, на початку 2003 р. погодились на багатобічний формат переговорів). У цілому, держави працюють над зміцненням та удосконаленням союзницьких відносин.

У період постбіполярності, Республіка Корея розширила співпрацю та партнерські зв'язки з Японією, КНР і Росією.

Економічні відносини між Японією та Південною Кореєю розвиваються успішно, у військово-політичній сфері є певні суперечності, між країнами існує територіальний спір щодо прав на острів Такесіма (Токт) в Японському морі.

Сеул і Пекін динамічно розвивають відносини, незважаючи на низку ускладнюючих факторів, таких як стратегічне партнерство РК і США; союз КНР-КНДР; розбіжності у вирішенні північнокорейської ядерної проблеми (хоча обидві країни зацікавлені у тому, щоб ситуація у КНДР залишалася стабільною); змагання Пекіна та Сеула за вплив на Пхеньян та ін. (проблеми історії, різні позиції щодо світових проблем і цінностей). До того ж, Китай є конкурентом Південної Кореї на світових товарних ринках і ринках капіталу, занепокоєння РК викликає зростаючий вплив КНР у регіоні. У налагодженні політичного партнерства з Пекіном

адміністрації РК часто балансує: координує свої дії з Вашингтоном, зі станом американо-китайських відносин. Разом з тим, за часи правління президента РК Лі Мен Бака китайсько-південнокорейські відносини вийшли на рівень стратегічного партнерства.

Саме торгово-економічні й інвестиційні зв'язки між Китаєм і РК стали однією з основних рушійних сил двосторонніх відносин. Збільшується обсяг двосторонньої торгівлі, рівень взаємних інвестицій; зміцнюється співпраця у сфері послуг. Держави підтримують відносини у багатосторонньому та регіональному співробітництві (АТЕС, СОТ, АСЕАН+3 тощо). Китай і РК завершили переговори про створення зони вільної торгівлі у листопаді 2014 р. Зазначимо, що РК розірвала дипломатичні відносини з Тайванем, визнавши «уряд КНР єдиним законним урядом Китаю», а також те, що «існує один Китай».

Розвивалися взаємозв'язки між РФ і РК, зокрема, у 1992 р. Був підписаний Договір про основи відносин між державами; відбулися численні візити на рівні міністрів, проте незначним залишалось економічне співробітництво РФ з Республікою Корея. Політика Кім Де Чжуна позитивно позначилася на відносинах з Росією, було активізовано співпрацю між РК, РФ і КНДР. Кім Де Чжун виступив за те, щоб Росія та Японія приєдналася до багатосторонніх переговорів з врегулювання корейської проблеми.

РК розвиває відносини і з країнами Європейського Союзу. Підписана у 1996 р. Рамкова угода про торгівлю та співробітництво стала першим офіційним міждержавним документом у відносинах між ЄС і РК. Перший саміт між керівництвом ЄС і РК відбувся у 2002 р. у Копенгагені. Набула чинності у липні 2011 р. Угода про вільну торгівлю між ЄС і Південною Кореєю. Для ЄС це була перша така домовленість з азіатською країною.

РК розвиває повномасштабні дружні відносини з країнами АСЕАН.

Активно бере участь у найбільших економічних інтеграційних угрупованнях та організаціях (АТЕС, СОТ, АСЕАН+3 (КНР, Японія і РК).

Південна Корея приймала саміт АТЕС у 2005 р., у листопаді 2010 р. – міжнародний саміт G 20. Сеул прагне відігравати провідну роль на регіональному рівні. Країна, як член ООН, здійснює активну роль у зусиллях, спрямованих на вирішення низки загальносвітових проблем, виступаючи і як регіональний учасник, і як впливовий член світового співтовариства. У 1996-1997 рр. Республіка Корея була непостійним членом Ради Безпеки ООН; у 2001 р. – головою 56-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, а у 2006 р. колишній південнокорейський міністр закордонних справ Пан Гі Мун був обраний восьмим Генеральним секретарем ООН. Республіка Корея приймала активну участь у 14 миротворчих операціях ООН у Лівані, Сомалі та Східному Тиморі, а також у заходах з контролю за дотриманням угод про припинення вогню та у зусиллях, спрямованих на зміцнення довіри.

Федерація Малайзія. З 1981 р. до 2003 р. Прем'єр-міністром Малайзії був Тун Махатхір бін Мохамед. Його зовнішня політика включала низку нових ініціатив: Антарктика як спільна спадщина людства; політика, звернена на схід (обличчям до Сходу); зворотне інвестування; Східноазійське економічне товариство (ЕАЕК); група 15 (G 15), співпраця АСЕАН і держав басейну Меконгу; ісламська єдність; співпраця країн, що розвиваються. За часів його прем'єрства, Малайзія підписала угоди про Зону вільної торгівлі АСЕАН та АСЕАН+3 (Китай, РК, Японія). У цілому, Малайзія прагнула укріпити роль АСЕАН як регіонального об'єднання й одного з полюсів впливу у світі, була прихильником розширення АСЕАН зі включенням Лаосу, В'єтнаму та М'янми. Увага приділяється й участі держави у багатосторонніх діалогових структурах АТР: Регіональному форумі АСЕАН з безпеки (АРФ), АТЕС, зустрічах «Азія-Європа» (АСЕМ) й ін.

Малайзія підтримує відносини з країнами регіону Індійського океану, зокрема у рамках Британської Співдружності, приймає участь у регіональних економічних утвореннях: організації Співробітництва держав Індійського океану, Південноазійської асоціації регіональної співпраці та Міжнародного форуму регіону Індійського океану. З метою пошуку нових ринків, Малайзія проводить активну зовнішню політику за межами АТР, зокрема, у Латинській Америці й Африці. Однією з головних економічних цілей є інтенсифікація співпраці Південь – Південь. Федерація також має соціокультурну близькість з Близьким Сходом, яка

базується на сповіданні ісламу. Ісламська Малайзія підтримує ідею солідарності всіх мусульманських держав.

Підтримує відносини практично з усіма країнами світу, за винятком Ізраїлю, маючи особливу позицію щодо нього. Малайзія ініціює відносини з Ізраїлем тільки після підписання та втілення ефективної мирної угоди між ним та Організацією Визволення Палестини. Малайзія підтримує вимогу палестинської автономії про надання їй статусу незалежної держави зі столицею в Єрусалимі.

Розвиток тісних двосторонніх відносин із сусідами залишається пріоритетним напрямком зовнішньої політики для Малайзії, яка претендує на роль регіональної держави. Країна втягнута у суперечку щодо належності островів Спратлі з Філіппінами, Тайванем, В'єтнамом і Брунеєм. Філіппіни не повністю відмовились від претензій на штат Сабах, Сінгапур претендує на два невеликі острови, Індонезія – на острови Сипадан і Лигітан. Однак згода Малайзії дотримуватись рішення комісії щодо розв'язання територіальних суперечок свідчить про її бажання конструктивно вирішувати двосторонні проблеми. Проблемними залишаються відносини з Таїландом, де компактно мешкають 5 % мусульман-малайців, які вимагають широкої автономії або незалежності від Таїланду. Проблеми у відносинах з Китаєм пов'язані з питанням «проток», боротьбою за архіпелаг Спратлі у Південно-Китайському морі.

На південну частину архіпелагу претендує Пекін, шість островів якого під контролем Малайзії. Надає важливого значення розвитку відносин з великими державами.

Незважаючи на певні розходження у поглядах з низки міжнародних питань, Малайзія підтримує відносини з країнами Заходу – із США, Великобританією, Австралією, зберігаючи у цілому прозахідну орієнтацію. За П'ятисторонньою оборонною угодою на території Малайзії можуть перебувати війська країн Співдружності. У середині 1990-х років у країні були розміщені піхотна рота й авіазагін австралійських збройних сил. ЄС, США, Австралія, Японія та Південна Корея залишаються важливими торговельними партнерами Малайзії, а також джерелами інвестування та трансферу технологій.

США та Малайзія розвивають військове співробітництво (спільні навчання, візити оборонних відомств двох країн, військових кораблів, продаж американського озброєння). Відносини із США зміцнилися після подій 11 вересня 2001 р. (Малайзія тісно співпрацювала із Заходом і вела боротьбу проти ісламських фундаменталістів) і погіршилися після розв'язання війни в Іраку. У 2003 р. влада мусульманської Малайзії засудила вторгнення американських і британських військ до Іраку.

Вашингтон висловлював сумніви щодо тісних відносин Малайзії з Іраном, Суданом.

Сучасний зовнішньополітичний курс малайзійського керівництва характеризується прагненням держави відігравати помітну, самостійну та незалежну роль у міжнародних відносинах, дотримуючись прагматичного підходу щодо розвитку співпраці на двосторонньому рівні. Намагається рівновіддалено будувати відносини із США та Китаєм. Малайзія продовжує виступати за формування багатопольярного світоустрою та баланс сил між ключовими гравцями на світовій арені. Важлива роль у пошуку компромісів і вирішенні глобальних проблем, на думку Малайзії, повинна належати ООН. Федерація підтримує країни, що розвиваються, у відстоюванні їх політичних та економічних інтересів. Проводячи політику регіонального нейтралітету та співробітництва з державами Азії, Малайзія дотримується лінії на дружні відносини з іншими країнами третього світу, зокрема з помірними ісламськими режимами. Висловлюється за невтручання у внутрішні справи інших країн, нерозповсюдження ядерної зброї та знищення зброї масового ураження, продовження процесів роззброєння.

Малайзія залишається членом ООН, входить у Британську Співдружність націй, АСЕАН, а також у різні регіональні економічні групи і міжнародні ісламські організації, зокрема ОІК, Рух неприєднання, СОР, Групу найбільш розвинених країн Руху неприєднання (G 15), Групу восьми мусульманських країн, що розвиваються (D 8). Держава бере активну участь у діяльності міжнародних організацій, що дозволяє їй відігравати важливу роль у

міжнародній дипломатії. У жовтні 2014 р. Була обрана новим непостійним членом Ради Безпеки ООН. Брала участь у міжнародній миротворчій діяльності (Боснія і Герцеговина, Камбоджа, Косово, Намібія, Сомалі, Східний Тимор).

У 2003 р. Прем'єр-міністром Федерації Малайзії став Абдулла Бадаві. Серед найбільш помітних його зовнішньополітичних ініціатив відзначимо: позиціонування держави як впливового гравця та регіонального лідера, головування у Русі неприєднання, ОІК та АСЕАН, концепція «цивілізованого ісламу». Він покращив відносини із західними державами, особливо Австралією. І за новим урядом, зовнішня політика Малайзії була спрямована на підтримку миру у регіоні та світі. Вона базується на принципах неприєднання та мирного співіснування держав.

Абдулла Бадаві у 2009 році передав свої повноваження Наджибу Разаку. Регіональне співробітництво залишилося головним зовнішнім пріоритетом. Увага була приділена налагодженню контактів з країнами АСЕАН, здійснено низку офіційних візитів. Активізувалася співпраця з КНР, було задекларовано стратегічне партнерство між державами. Разом з тим, в умовах посилення китайської присутності у ПСА, помітно активізувалася американсько-малайзійська співпраця.

Малайзія зайняла активну позицію у питанні вироблення колективних заходів з протидії світовій економічній кризі 1997-1998 рр., закликаючи до реформування міжнародних фінансових інститутів. Уряд Малайзії активно проводив заходи для подолання негативних наслідків фінансовоекономічної кризи 2008-2009 рр. Республіка Сінгапур. У 1990 р. відбулася зміна керівництва країни: Прем'єр-міністра Лі Куан Ю змінив Го Чок Тонг. Для Лі Куан Ю було створено посаду міністра-ментора або міністра-наставника. Державна стратегія політичного й економічного розвитку сучасного Сінгапуру передбачає розвиток високих технологій, зміцнення та подальше утвердження демократії у республіці.

Сінгапур проводить динамічний зовнішньополітичний курс, орієнтований передусім на забезпечення економічних інтересів. Особливе місце у зовнішній політиці Сінгапуру відводиться забезпеченню його регіональних інтересів, він є прихильником концепції південносхідноазійського регіоналізму. Приймає активну участь у діяльності АСЕАН, АРФ, АТЕС (Секретаріат якого знаходиться у Сінгапурі), АСЕМ. Окрім того, Сінгапур є членом економічної та соціальної комісії ООН для Азії і Тихого океану (ЕСКАТО); Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД); Міжпарламентського союзу та Міжнародного валютного фонду (МВФ); Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР); «Плану Коломбо», учасником Генеральної угоди з торгівлі і тарифів (ВТО/ГАТТ) і член інших міжнародних організацій. Держава входить до числа держав-засновників Транс-Тихоокеанського партнерства. Є учасником П'ятисторонніх оборонних домовленостей. Як повноправний учасник ООН, Сінгапур був тимчасовим членом у Раді Безпеки у 2001-2002 рр. Брав участь у миротворчих операціях ООН і був спостерігачем у Кувейті, Анголі, Намібії, Камбоджі та Східному Тиморі.

Сінгапур є одним з давніх головних неформальних (недоговірних) партнерів США у ПСА. У часи біполярності американські та сінгапурські інтереси повністю збігалися: США та Сінгапур боролися проти СРСР і комуністичного Китаю. Сьогодні наріжним каменем зовнішньої політики Сінгапуру є підтримка тісних відносин і з Китаєм, і з США. Дипломатичні відносини між Сінгапуром і КНР офіційно встановлені 3 жовтня 1990 р., він був останньою державою у Південно-Східній Азії, яка офіційно визнала Китай. Сінгапур прагнув зберегти і відносини з Тайванем.

Офіційно країна дотримується політики «єдиного Китаю», водночас є єдиною державою, що досі має свої військові бази на Тайвані та відправляє свої війська на острів для щорічних навчань. Розвивається військове співробітництво і між КНР та Сінгапуром, зокрема проходять спільні китайсько-сінгапурські навчання військових.

Двосторонні відносини США з Сінгапуром характеризуються тісною інтеграцією в економічній сфері. Сінгапур був першою азійською країною, що уклала зі США угоду про вільну торгівлю у 2004 р. Держава розглядає присутність США у Тихоокеанському регіоні в

якості основної умови забезпечення безпеки, як життєво важливу для підтримки балансу сил в АТР. Крім торгівлі, обидві держави об'єднують інтереси у галузі безпеки. Сінгапур не є офіційним союзником США, однак за існуючими угодами американці мають доступ до їх портів, військових полігонів, ремонтних баз, що значно зміцнює їх військову присутність у ПівденноСхідній Азії. Так, уряд Сінгапуру ще у 1990 р. запропонував розмістити на своїй території американський підрозділ матеріально-технічного забезпечення COMLOG WESTPAC, яке обслуговує збройні сили США та забезпечувати технічне обслуговування американських бойових кораблів і військових літаків (база Пайя Лебар і порт Сембаван). У липні 2005 р. США та Сінгапур підписали рамкову стратегічну угоду, яке формалізувало двосторонню взаємодію у галузі безпеки й оборони за такими напрямками, як боротьба з тероризмом, нерозповсюдження ЗМЗ, спільні військові навчання, політичний діалог і оборонні технології. З 2013 р. у Сінгапурі розміщені американські бойові кораблі.

Розвиваються відносини Сінгапуру з Австралією, Новою Зеландією. У 90-і роки ХХ ст. Австралія дозволила розширити масштаби навчань сінгапурських збройних сил в Австралії.

Відносинам з Малайзією, найближчим сусідом та економічним партнером, притаманні коливання: змінюються періоди зближення та гострої полеміки з питань, де зіштовхуються інтереси. Проте у цілому домінує розуміння об'єктивної взаємозалежності двох країн.

У сучасних умовах глобалізованого світу Сінгапур має двосторонні торговельні угоди з Японією, Мексикою, Чилі, Новою Зеландією, Індією, а також з Європейською асоціацією вільної торгівлі (до якої входять Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія та Швейцарія). Провідними покупцями сінгапурської продукції залишаються США, Малайзія, Гонконг і Японія.

У свою чергу, Сінгапур закуповує товари та послуги у США, Японії, Малайзії та Китаї. У 2013 р. Китай вийшов на перше місце серед найбільших торговельних партнерів Сінгапуру. Європейський союз і Сінгапур проголосили у листопаді 2014 р. про завершення переговорів щодо угоди про вільну торгівлю. У 2013 році Сінгапур став 15-м за величиною торговим партнером ЄС у світі, і п'ятим найбільшим торговим партнером в Азії.

Підтримуючи інтенсивні зв'язки з розвиненими країнами, уряд Сінгапуру надає значення участі у Русі неприєднання, хоча і примикає до його поміркованого крила, висловлюється за «рівновіддаленість» як від капіталістичних, так і соціалістичних держав. Сінгапур активно виступає за створення нового міжнародного економічного устрою.

Отже, незважаючи на свої крихітні розміри, на сьогодні *Сінгапур є глобалізованою країною світу, яка проводить вдалу зовнішню політику. У державі розташований Азійський банк розвитку, Секретаріат АТЕС, філії практично всіх провідних банків і ТНК світу, регіональні представництва впливових міжнародних організацій.* Після економічних криз, влада Сінгапуру вжила нових зусиль і заходів для того, щоб відновити темпи економічного зростання та вирішити демографічні проблеми країни. Це місто-держава – єдина, крім Японії, азійська країна, жителі якої, за класифікацією Світового банку, належать до «золотого мільярду» – найбагатшої частини людства.

Таїланд у 1980-1990-ті рр. мав найшвидші темпи економічного зростання у світі; залучав у великих масштабах іноземні капіталовкладення, розширював виробництво, туризм, торгівлю.

У постбіполярний період Таїланд домігся значних успіхів у внутрішній, зовнішній та економічній політиці. Керівництву країни вдалося спрямувати Таїланд на шлях розвитку демократії, зовнішньополітичний курс – на розвиток конструктивних відносин з усіма країнами світу і, незважаючи на фінансову кризу 1997 р., держава змогла закріпити за собою право називатися одним з важливих фінансовоекономічних центрів ПСА.

Таїланд приймає участь у міжнародних і регіональних організаціях. Залишається членом ООН, АСЕАН, АТЕС, приймає участь у Тихоокеанській конференції з торгівлі й економічного розвитку та Економічній раді басейну Тихого океану. Наголос робиться на економічному, а не на військово-політичному співробітництві.

Поступального розвитку отримали союзницькі відносини із США, всебічні зв'язки з провідними зовнішньополітичними партнерами, включаючи Японію, Китай та Індію.

Союзницькі відносини США і Таїланду мають тривалу історію та відзначені спільною участю у війнах у Кореї, В'єтнамі й у районі Перської затоки. Манільський пакт і комюніке «Танати-Раска» 1962 р. Складає основу зобов'язань США у забезпеченні безпеки Таїланду, який залишається ключовим військовим союзником США в Азії. Не маючи власних військових баз на території Таїланду, Вашингтон з 2004 р. користується доступом до таїландської військово-повітряної бази Утапао та військово-морської Саттахіп. Держави щорічно проводять спільні навчання, зокрема «Золота кобра». У 2003 р. Таїланд був зарахований США до «основних союзників поза межами НАТО», що розширило рамки зовнішньої та військової допомоги Королівству. Хоча спостерігаються стратегічні і торговельні суперечностей між країнами.

Так, короткочасне ускладнення відбулося у 2006 р. після військового перевороту у Таїланді, під час якого від влади був усунутий Таксін Чінават.

У листопаді 2012 р. США і Таїланд підписали спільну заяву про продовження військового союзу, в якій зазначається, що військовий союз США і Таїланду продовжиться у XXI ст., в умовах нової ери безпеки та нових викликів. Також вказано, що США і надалі надаватимуть Бангкоку допомогу для модернізації її збройних сил, підкреслюється важливість збереження на постійної присутності США в АТР. Регіональні експерти відзначили у підписанні даної спільної заяви, насамперед, антикитайську спрямованість американської зовнішньої політики у регіоні. Проте, уряд Таїланду заявив, що не проводить державну політику стримування Китаю, підкресливши, що і Китай, і США є друзями, до яких ставляться однаково.

Зазначимо, що Бангкоку, необтяженому територіальними суперечками з Китаєм, вдається розвивати конструктивне, прогресуюче співробітництво з Пекіном і при цьому зберігати союзницькі відносини із США.

Бангкок має тісні зв'язки з іншими членами АСЕАН – Індонезією, Малайзією, Філіппінами, Сінгапуром, Брунеєм, Лаосом, Камбоджею, Бірмою та В'єтнамом. Із завершенням холодної війни, вступом В'єтнаму в АСЕАН, кардинально змінилася уявлення про загрози безпеки у Південно-Східній Азії. Концепції безпеки країн АСЕАН здебільшого зосереджуються на внутрішніх проблемах і нетрадиційних загрозах.

Інтересам країн АСЕАН, зокрема і Таїланду, відповідає збереження балансу сил у регіоні.

У XXI ст. зовнішньополітичний курс характеризується прагматизмом і зростаючою самостійністю; розширилося залучення Таїланду до загальноазіатської структури співробітництва, вдалося помітно підкріпити свої претензії на неформальне лідерство в АСЕАН. Таїланд посилює свою роль у справі зміцнення миру, безпеки, стабільності й економічного розвитку в АТР. Приймає все більш активну роль на міжнародній арені.

Коли Східний Тимор отримав незалежність від Індонезії, Таїланд вперше у своїй історії ввів війська у рамках миротворчої місії. Таїланд бере участь в Організації американських держав (ОАД) та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Таїланд направив війська для відновлення Афганістану та Іраку.

Військовий переворот 22 травня 2014 р. у Таїланді на чолі з командувачем армією Прают Чан-Оча став кульмінацією антиурядових протестів і сколихнув міжнародне співтовариство. Були введені обмеження свободи слова, створені спеціальні органи цензури. Після цих подій США наголосили, що призупинення дії конституції Таїланду може негативно позначитися на відносинах із Сполученими Штатами, закликали відновити уряд і повернутися до демократії. Державний департамент США тимчасово заморозив виділення фінансової військової допомоги Таїланду у зв'язку з військовим переворотом у країні. Свої побоювання щодо ситуації висловив і Євросоюз.

Напруженість відносин із США може ще більше зблизити Таїланд з країнами АСЕАН, які відреагували на переворот нейтрально. Так, Індонезія спонукала країни АСЕАН слідувати практиці невтручання країн-членів у внутрішні справи інших учасників Асоціації. Джакарта

закликала до двосторонніх переговорів між військовими та держчиновниками заради відновлення стабільності у країні.

Складною внутрішньою проблемою для сучасного Таїланду залишається існування на півдні країни загонів мусульманських сепаратистів, які входять до Об'єднаної організації звільнення Паттані.

Вони борються за незалежність чотирьох провінцій, населених мусульманами, вимагаючи введення там шаріатських норм та утворення незалежної ісламської держави.

Таким чином, для інтересів НІК у XXI ст. розвиток відносин з регіональними державами традиційно залишається у сфері їх зовнішньополітичних пріоритетів. Незважаючи на низку дестабілізуючих чинників (територіальні суперечки, історичні образи тощо) НІК вирішують конструктивно двосторонні проблеми. Держави намагаються підтримувати відносини майже з усіма країнами світу й активно виступати на міжнародній арені, приймати участь у найбільших інтеграційних угрупованнях та організаціях АТР, прагнучи посилити рол своїх країн на регіональному рівні. США залишаються головним військово-політичним союзником і найбільшим торговельним партнером Республіки Кореї. Малайзія, Сінгапур, Таїланд також активно розвивають відносини із США, одночасно розширюючи відносини з Китайською Народною Республікою й іншими країнами АТР.

Сучасна політика та дипломатія В'єтнаму:

Курс на оновлення В'єтнаму, визначений на 6-му З'їзді партії в грудні 1986 р. і вдосконалений на наступних З'їздах партії (7-му в 1991 р., 8-му в 1996 р., 9-му в 2001 р.), а також на пленумах компартії, формувався поступово. Він постає як шлях будівництва соціалізму у В'єтнамі через всебічне відновлення, від соціально-економічної сфери до політичної, зовнішньополітичної та ідеологічної. На цьому шляху розвиток економіки — головне завдання, надзвичайної ваги набуває й розбудова партії. Крім того, оновлення передбачає перехід від централізованої, дотаційно-розподільної до ринкової економіки соціалістичного спрямування, оновлення економічної структури; розбудова багатоукладної економіки; орієнтація економіки на соціальний розвиток, розвиток внутрішніх ресурсів поряд із регіональною та світовою інтеграцією. Також важливими є гармонійне поєднання соціально-економічного розвитку й соціально-політичної стабільності, розвиток економіки і забезпечення соціальної рівності паралельно з оновленням політичної та законодавчої системи.

Від 1996 р. починається новий період втілення курсу — період посилення індустріалізації та модернізації соціалістичного спрямування, створення фундаменту для того, щоб до 2020 р. В'єтнам став переважно промисловою країною — із сучасною матеріально-технічною базою, раціональною структурою економіки, високим рівнем матеріального та духовного життя, сильною обороною, — тобто багатою й могутньою країною з цивілізованим, демократичним, справедливим устроєм.

Досягнення курсу відновлення: Курс оновлення, що реалізовується вже близько 20 років, приніс і продовжує приносити значні результати в усіх сферах діяльності, як внутрішньої, так і зовнішньої: економіка піднялася на досить високий щабель, рівень життя народу непинно поліпшується, політична і суспільна обстановка стабільна, зовнішні відносини розширилися, і роль В'єтнаму на світовій арені з кожним днем зростає.

Розвиток економіки: Здійснення програми оновлення принесло В'єтнаму важливі плоди. Економіка в середньому піднялася на 7,5 % за минулі 10 років (займає друге місце в Азії за відповідним показником). За 10 років з 1991 по 2000 р. ВВП В'єтнаму збільшився вдвічі, середній відсоток збільшення за рік становить 7,5 %. Із 2001 р. до сьогоднішнього дня ВВП у середньому збільшується на 7 % у рік. Тільки в 2004 р. ВВП зріс на 7,6 % порівняно з 2003 р., а за перших шість місяців 2005 р. швидкість збільшення ВВП досягла 7,6 %.

Структура економіки й далі перебудовується в прогресивному напрямку, питома вага промисловості й сфери обслуговування у ВВП поступово росте, а частка сільського господарства поступово зменшується: продукція сільського, лісового та рибного господарства

знизилися з 40,2% у 1985 р. до 21,76 % у 2004 р., відповідно показники промислово-будівельної галузі збільшилися з 27,4 % до 40,09 %, сфери обслуговування — з 32,5 % до 38,15 %.

У сфері іноземних інвестицій стало набагато вільніше. Закон про іноземні інвестиції у В'єтнамі разом із безліччю інших правових документів поступово утворили систему чітких законів, привабливих для іноземних підприємців. Щорічні інвестиції з різних джерел дорівнюють 36 % ВВП; прямі іноземні інвестиції з зареєстрованим капіталом становлять більше 60 млрд дол. США і реалізованим капіталом 26 млрд доларів. Більше 100 великих підприємств транснаціональних компаній, що присутні у В'єтнамі, привнесли продукцію й обслуговування високої якості. Підприємства з прямими іноземними інвестиціями — це складова частина в'єтнамської економіки. Загалом В'єтнам оцінюють як країну з багатим потенціалом для іноземних інвесторів і підприємців.

Конкретно, до кінця листопада 2004 р. налічувалося більш як 5100 чинних інвестиційних проектів із загальним зареєстрованим капіталом понад 45,5 млрд дол. США, понад 50 % проектів з реалізованим капіталом 26 млрд дол. уже було впроваджено. Тільки в 2004 р. В'єтнам залучив 4,1 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій, у т. ч. 2,3 млрд — на нові проекти, а 1,8 млрд — це додатковий капітал. Підприємства з прямими іноземними інвестиціями дали 15 % ВВП, що становило понад 30 % загального експортно-імпортного обороту, також вони дали 4,9 % загального прибутку державного бюджету і створили десятки тисяч робочих місць. Особливо за перші 6 місяців 2005 р. обсяги іноземного інвестиційного капіталу в країні істотно зросли. Більш як 350 проектів отримали ліцензію з зареєстрованим капіталом понад 1,9 млрд дол. США (на 24,6 % більше за кількістю проектів і в 2,3 раза більше з зареєстрованим нововиділеним капіталом порівняно з таким самим періодом 2004 р.). Якщо підсумувати нововиділений капітал і збільшення за перші 6 місяців року, побачимо, що В'єтнам залучив 2,7 млрд дол. США, це дало 60 % річного плану. Реалізований капітал за 6 місяців 2005 р. досяг 1,5 млрд дол., тобто зріс на 8,7 % порівняно з цим самим періодом за 2004 р., (переважно він зосереджений у сфері обслуговування).

Експортно-імпортний оборот перевищив 100 % ВВП. Темпи розвитку торгівлі досягли близько 20 % у рік. Обсяги експорту постійно зростають протягом багатьох років. У 2004 р. вони досягли 26 млрд дол. США, збільшившись на 30 % порівняно з 2003 роком. Експортний оборот за перші 6 місяців 2005 р. досяг 14,439 млрд дол., підвищився на 17,4 % порівняно з відповідним періодом 2004 року. В'єтнам — одна з країн — світових лідерів з експорту таких товарів, як рис, кава, перець... Товари, експортний оборот яких становить понад 2 млрд дол. США, — це нафта-сирець, товари швейно-текстильної промисловості, взуття. Два нових найменування товару, що досягли обороту 1 млрд дол., — меблі й електронні товари.

Імпортний оборот 2004 р. сягнув близько 31,5 млрд дол., що на 25 % вище, ніж у 2003 році. Пасивний баланс приблизно 5,5 млрд дол. США, що дорівнює 21,2 % експортного обороту. Оборот імпорту за перші 6 місяців 2005 р. досяг близько 18 млрд дол. США, що на 22% вище, ніж за той самий період 2004 року.

З 2000 р., коли було прийнято Закон про підприємництво, вже утворилося більш 150 тис. підприємств із зареєстрованим капіталом понад 15 млрд дол. США, що зробило державну економіку динамічною. Приватні підприємства принесли близько 10 млрд дол. США, що становить 27 % інвестиційного капіталу всього суспільства, вирішена проблема робочих місць майже для 6 млн людей.

В'єтнам зараз усуває «бар'єри», створює умови рівноправної конкуренції для всіх форм підприємництва. Разом із процесом еквітизації (передача у власність, за рахунок випущених акцій, компаніям, приватним особам, державним структурам) державних підприємств Уряд створить умови для приватних інвестицій, для підприємництва в багатьох сферах: електроенергетиці, страхуванні, виробництві цементу і т. ін.

Сектор державної економіки перебудовано, оновлено. Його ефективність підвищилася. Кількість державних підприємств зменшилася з 12 тис. до майже 4700, серед яких 1 тис. підприємств уже приватизована. У 2005 р. планувалося передати у власність в акціях (тобто еквітизувати) понад 2 тис. підприємств. Нині В'єтнам працює над Законом про конкуренцію з

обмеженням і монопольним контролем над бізнесом із метою створення умов для рівноправної конкуренції, відповідно до міжнародних стандартів.

Великий інвестиційний капітал, особливо з бюджету, призначено для підвищення системи інфраструктури транспорту, комунікацій, енергетики, водопостачання, охорони навколишнього середовища, створення умов для зниження виробничих витрат, підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг. Законодавча система В'єтнаму проходить процес удосконалення, відповідно до прийнятого міжнародного порядку, що сприяє стимулюванню процесу вступу до СОТ Торік уряд подав Національним Зборам на розгляд і затвердження Закон про підприємництво і Закон про інвестиції, єдині для всіх галузей економіки. Ці закони закладуть правову основу для подальшого розширення ринку обслуговування відповідно до міжнародних зобов'язань, а також створять поле рівноправності, свободи, прозорості для ін-вестицій і бізнесу. На 7-му засіданні Національних Зборів 9-го скликання (червень 2005 р.) було прийнято 15 законів, що створили важливі передумови прискорення темпів законотворчості, швидкого вдосконалення законодавства В'єтнаму. На 8-му засіданні Національних Зборів 9-го скликання (18/10–30/11/2005) прийнято 13 законопроектів, обговорено ще 9.

Фінансово-банківській реформі уряд приділяє особливу увагу. Досягнення в цій сфері вносять лепту в стабілізацію мікроекономіки, обмежують дефіцит бюджету, стримують інфляцію, гарантують чіткість державного фінансування, сприяють зменшенню обсягів дотацій за допомогою кредиту, використанню валютного курсу і відсотків відповідно попиту та пропозиції на ринку, підвищують залучення й ефективність використання капіталу.

У В'єтнамі всі види фінансових ринків, включно з фондовою біржею, валютним і грошовим ринками вже сформувалися, розвиваються і перебувають на шляху інтеграції до світового фінансового ринку. У грошовому ринку країни беруть участь 31 філія 26-ти іноземних банків і 4-х спільних банків (таких як ANZ австралійсько-новозеландський банк (Австралія), Citibank (США), Standard Charter Bank (Англія), ABN-Ambro (Голландія). До 2002 р. функціонувало 6 державних торговельних банків, 47 акціонерних торговельних банків, 8 компаній, які надають фінанси в кредит, і 959 народних кредитних фондів із широкою мережею по всій країні. Що стосується фондових бірж, то до кінця 2003 р. на в'єтнамській біржі було виставлено 22 види акцій із загальним капіталом 1109 млрд донгів (0,12 % ВВП) і 102 види виставлених облігацій до 11200 млрд донгів. Також помітно розвинулася верства посередників на ринку, включаючи 13 біржових фірм, 16 депозитних організацій, один банк напрямку платежів, більше 16 тис. комерційних рахунків. Уже з 1993 р. іноземні організації і приватні особи офіційно присутні на в'єтнамській фондовій біржі. До 30 червня 2004 р. на цій біржі було 35 іноземних інвесторів, які діяли в основному у формі інвестицій у цінні папери. До січня 2005 р. Ханойська Центральна фондова біржа офіційно почала працювати, створивши нове поле для інвесторів поряд з Центральною фондовою біржею міста Хошіміна. В'єтнам поглиблює співробітництво й інтеграцію у сфері цінних паперів із країнами регіону, насамперед, розвиває співробітництво ринків капіталів В'єтнам — Сінгапур і бере участь на азійському ринку облігацій.

10 років тому туристична галузь країни стояла на найнижчій позиції в регіоні з розвитку, а нині В'єтнам у цій галузі наздогнав і перегнав Філіппіни, і перед ним тільки Малайзія, Сінгапур, Таїланд і Індонезія. СОТ оцінила В'єтнам як країну з найвищими темпами роз-витку туризму в регіоні й у світі.

В'єтнам зустрічає все більше іноземних ту-ристів, в'єтнамців, які приїжджають провідати батьківщину, й самі в'єтнамські громадяни подорожують по країні і за кордоном. Період 1990–2000 р. — це період буму в зростанні кількості туристів, а отже і доходів для краї-ни. Іноземних туристів побільшало в 9 раз, від 250 тис. (у 1990 р.) до понад 2,05 млн (у 2000 р.); внутрішніх туристів — в 11 раз, від 1 млн до 11 млн осіб; дохід від туризму збільшився в 13 раз, від 1350 млрд до 17400 млрд донгів. За п'ять останніх років (2001–2005) темп прискорення в галузі туризму досяг у середньому дворазового розміру і за інфраструктурою, і за кількістю туристів, із джере-лом доходів більш 1 млрд дол. США

щорічно, що становить близько 4 % ВВП усієї країни. Незважаючи на вплив негативних світових чинників, таких як війна, тероризм, САРС або курячий грип, завдяки своєчасному вирішенню пов'язаних із ними проблем, кількість туристів продовжує зростати.

Відкрита політика, скасування віз для туристів з Японії, Південної Кореї і деяких країн Південно-Східної Азії, відкриття прямих авіаліній до головних туристичних ринків, туристичні заходи державного значення, зокрема Рік туризму в Дієнбієнфу «Шлях спадщини центрального В'єтнаму», Тисячолітній маршрут в'єтнамських столиць, Трансасіатський туризм — все назване сприяло тому, що в 2001 р. кількість іноземних туристів досягла 2,33 млн осіб, у 2004 р. — 2,93 млн осіб., збільшилося на 20,5 % у порівнянні з 2003 роком. Тільки за 7 місяців 2005 р. кількість іноземних туристів досягла 2,048 млн чоловік. Головні туристичні ринки для СРВ, що зберігаються і розвиваються, — це Японія, Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, Австралія, США і Китай.

Туристичні структури мають партнерські відносини з більш як 1 тис. туристичних корпорацій, у т. ч. — багато корпорацій з 60-ти країн, територій і членів Міжнародної туристичної організації, спілок туризму Азіатсько-Тихоокеанського регіону і Південно-Східної Азії. В'єтнам підписав 25 двосторонніх Угод про співробітництво в галузі туризму, активно бере участь у туристичному мікрорайонному, регіональному і міжрегіональному співробітництві; звідти залучаються джерела капіталу, технологія, досвід для розвитку людських ресурсів, прискорення інтеграції в міжнародний туризм.

На початку 2005 р. уже проведено й до кінця року ще буде організовано велику кількість заходів, від Као Банга до мису Камау. Туристична галузь разом із провідними промисловими підприємствами братиме участь у 11-ти виставках з міжнародного туризму. За попередніми підрахунками, кількість іноземних гостей у В'єтнамі і доходи від туризму піднімуться в два рази порівняно з 1999 р. і буде більше 3,2 млн туристів. Прибуток становитиме понад 2 млрд дол. США.

Вирішення соціальних проблем: Приділяючи увагу розвитку економіки, держава турбується й про вирішення соціальних проблем, виділяє більш 1/3 інвестиційного капіталу всього суспільства на такі завдання, як ліквідація голоду і подолання бідності, розвиток людських ресурсів, освіта, наука і техніка, охорона здоров'я, культура...

За 60 років загальні показники здоров'я в'єтнамського населення набагато покращилися порівняно з країнами з подібним середнім рівнем доходів на людину. Показник розвитку людини невпинно збільшується протягом 20 минулих років; середня тривалість життя у В'єтнамі досягла 71 року.

Життя в'єтнамського народу у всіх сферах, від села до міста, від рівнини до гірських ра-йонів стрімко поліпшується. Майже всі показники соціального розвитку досягнуті і план щодо них перевиконано: за період 2001–2005 рр. щороку створювалося 1,5 млн нових робочих місць, дохід ВВП на людину збільшився вдвічі за період 1995–2003 рр.... У 2003–2004 рр. середній дохід однієї людини на місяць за наявною ціною збільшився на 36 % порівняно з 2001–2002 роками. За останніми оцінками (1/7/2005) Інституту соціальних наук В'єтнаму, Програми розвитку ООН (ПРООН) і Організації зі співробітництва й міжнародного розвитку Швеції (на 2-му з'їзді за підсумками 20 років відновлення В'єтнаму), підраховуючи за графіком середніх світових доходів 150 країн, В'єтнам перемістився з низької маргінальної позиції в 1980 р. на високу маргінальну позицію в 1999 році. У той же час майже всі країни залишилися на тому самому місці за період 1980–1999 років.

В'єтнам успішно здійснив Програму Націо-нального значення з ліквідації голоду і подолання бідності в 2001–2005 рр., швидко зменшив відсоток бідних родин з 17,2 % у 2001 р. (2,8 млн родин) до 8,3 % у 2004 р. (1,44 млн родин). Уряд затвердив такі нові критерії для бідних родин на період 2006–2010 рр.:

- щодо сільського регіону, родини із середнім доходом на людину на місяць від 200 тис. донгів і нижче;
- для міста, родини із середнім доходом на людину на місяць від 260 тис. донгів і нижче.

За цими новими нормами бідності у кінці 2005 р. у країні мешкало близько 4,6 млн бідних родин, що становить 26–27 % родин усієї країни. Райони з найбільшою кількістю бідних родин — Тайбак (62,3 %), Тайнгуен (52,2 %); із найменшою кількістю — південно-східний район (10,8 %).

Розширення демократії: Народовладдя здійснюється за принципом «народ знає, народ обговорює, народ робить, народ перевіряє, народ споживає». За роки відновлення В'єтнаму провів багатоступінчасту реформу, оновив організацію та діяльність політичної і законодавчої системи. Політичний лад і законодавча система В'єтнаму безперервно вдосконалювалися з метою побудови правової держави народом і в ім'я народу. Відновлення політичної системи здійснюється за трьома основними напрямками.

Підняття ролі виборних органів, серед них — Національні Збори і Народні комітети всіх рівнів. Національні Збори — найвищий представницький орган народної влади, орган найвищої державної влади В'єтнаму, що має обов'язок творити конституцію та закони; контролювати, вирішувати основні питання зовнішньої і внутрішньої політики, соціально-економічні завдання, питання оборони і безпеки — основні принципи державного апарату, а також вирішувати проблеми суспільних відносин і діяльності громадян (окреслення витрат держбюджету, контроль за діяльністю і спрямування запитів урядові). Багато нових законів, що їх оприлюднили Національні Збори, урядових указів, регулюють відносини у всіх соціально-економічних сферах. Партія не втручається в діяльність Національних Зборів, яка відбувається у межах Конституції і законів В'єтнаму.

Здійснюючи демократію на міському, районному рівні, державні установи і підприємства спонукають громадян цікавитися і брати участь у реалізації свого права народовладдя. Установки партії і держави щодо розвитку економіки, культури, суспільства, гарантій держбезпеки народ добре розуміє, бере участь в обговоренні і змагається в реалізації, тому досягнуто кращих результатів, зроблено внесок у зміцнення співдружності народу, створено атмосферу дружби, відкритості в співтоваристві, що має важливе значення для збереження політичної і громадської стабільності.

Будівництво відкритого суспільства: В'єтнаму має більш як 500 професійних спілок і всебічно розвинуту систему журналістики (в арсеналі якої — різноманітні журналістські жанри), що задовольняє право народу на інформацію і передачу інформації про діяльність усіх сфер в'єтнамської країни, культури, громадян, а також діаспори за рубежом, іноземних друзів. Це робить свій внесок у процес відновлення країни, інтеграції з іноземними друзями. Право на свободу преси, свободу слова громадян у пресі поважається і розвивається в соціально-економічному житті. Зараз у В'єтнамі діють 553 органи журналістики, у т. ч. 157 газет і 396 журналів. Діють центральне телебачення, 4 регіональних, 64 у провінції, всі міста центрального підпорядкування охоплено телерадіомовленням; в'єтнамське інформаційне агентство — банк інформаційних даних — має близько 90 філій у країні і за рубежом; електронні газети, що їх недавно створено відповідно до Закону про пресу (поправка 1999 р.), нині їх кількість становить 50 одиниць електронних газет і постачальників інформації, близько 2500 веб-сторінок, які діють у всій країні і 13 тис. репортерів, редакторів — членів спілки журналістів...

Цивільні права, записані в Конституції, у т. ч. свобода віросповідання і законної релігійної діяльності у В'єтнамі є реально гарантованими, їх поважають. Свободу віросповідання закріплено в Конституції (Конституція 1992 р. СРВ, пункт 70) і конкретизовано у багатьох правових документах. Указ про віросповідання й релігію, що набрав чинності з 15 листопада 2004 р., установив курс політики про вірування, релігію в'єтнамської держави, забезпечив громадянам реалізацію права на свободу віросповідання. 1 березня 2005 р. уряд оприлюднив Постанову 22/2005/ND-СР, що роз'ясняє деякі пункти Указу про віросповідання і релігію. Стосовно протестантства, прем'єр-міністр видав Розпорядження 01/2005/СТ-ТТ від 4 лютого 2005 р. про деякі дії щодо протестантства з метою створення умов діяльності вірних і служителів протестантської церкви.

Кількість вірних, ченців у В'єтнамі повсякчас зростає. Близько 20 млн осіб беруть участь у релігійному житті, 62500 священнослужителів, ченців і 22354 релігійних храми; розвинено мережу релігійних шкіл. Нині у В'єтнамі діє 10 релігійних університетів, 3 інститути буддизму, 6 католицьких семінарій, 1 духовний біблійний інститут протестантського союзу В'єтнаму, 40 шкіл для священнослужителів різних рівнів; видання релігійної друкованої продукції, особливо священних книг, здійснюються на вимогу.

Віруючі вільні в проведенні релігійних обрядів, у вираженні свого віросповідання. Священнослужителі, ченці всіх релігій вільні в реалізації релігійних заходів відповідно до релігійних канонів. Релігійні організації, визнані як юридичні особи, за останні роки збільшили кількість громад, вірних, служителів, ченців, храми заново побудовано або відремонтовані... Священнослужителі, ченці навчаються в країні і за кордоном або беруть участь у тамтешньому релігійному житті. Багато іноземних релігійних організацій контактують із в'єтнамськими релігійними організаціями.

Реалізація незалежної зовнішньої політики, суверенітету, відкритості: Зовнішня політика «готовності бути дру-гом, надійним партнером усіх країн» дала державі позитивні результати. Досі В'єтнам налагодив дипломатичні стосунки з 168-ти країнами світу й економічні відносини з 165-ти країнами і територіями. Було підписано безліч двосторонніх і багатосторонніх договорів, угод, зокрема 80 двосторонніх Торговельних угод, 41 двостороння Угода, що заохочує і захищає інвестиції, а також багато інших угод майже у всіх галузях. В'єтнам має нормальні відносини з усіма могутніми державами світу; зовнішні відносини країни розширюються з кожним днем та переходять на більш глибокий рівень. Нині В'єтнам — активний член багатьох міжнародних і регіональних організацій, форумів, таких як ООН, АСЕАН, АПЕК, АСЕМ...

В'єтнам подав офіційну заяву у січні 1995 р. на вступ до Світової організації торгівлі (СОТ) За багатосторонніми переговорами, донині В'єтнам провів 10 засідань (у т. ч. одне неофіційне) з Комітетом з прийняття В'єтнаму до СОТ, а з 7-го засідання вже почалися власне переговори. На 9-му засіданні (15 грудня 2004 р.) почалося обговорення проекту Протоколу про вступ В'єтнаму до СОТ На неофіційному засіданні (20 травня 2005 р.), В'єтнам надав чимало багатобічних зобов'язань, це зокрема об'єднання акцизного збору з мотоциклів, зроблених у країні й імпортованих; урівноваження акцизного збору з розливного й свіжого пива; ліквідація спонсорства експорту у формі прямих платежів державного бюджету на основі експортних успіхів; розширення права на експортну та імпортовану діяльність підприємствам з іноземним капіталом (крім деяких найменувань товарів). В'єтнам підписав також угоди про завершення двосторонніх переговорів з 20-ти партнерами: Кубою, ЄС, Сінгапуром, Бразилією, Чилі, Аргентиною, Уругваєм, Колумбією, Південною Кореєю, Японією, Індією, Канадою, Китаєм, Тайванем, Норвегією, Швейцарією, Туреччиною, у той час переговори з такими партнерами, як Австралія, Нова Зеландія і США мають значні зрушення. Національні Збори й парламент В'єтнаму і надалі здійснюватимуть активні реформи в сфері законодавства, регулюватимуть економічну структуру країни, щоб відповідати міжнародним торговельним стандартам і прийнятим порядкам, а також основним принципам СОТ для створення умов стимуляції процесу вступу до цієї організації.

Результати дипломатичних зусиль зміцнили та підняли міжнародну позицію В'єтнаму, надійно зберегли безпеку, створили сприятливі умови для розбудови й захисту Батьківщини.

Аналіз досягнень і проблем: Успіхи в справі будівництва зміцнили сукупну силу нашої держави, змінили вигляд і життя народу, усталився незалежний соціалістичний лад, також піднялися позиції й авторитет В'єтнаму на міжнародній арені.

Причини названих досягнень наступні:

По-перше, Комуністична партія обрала правильний курс оновлення. Це є важливим моментом. Без правильної політики держави, не було б зростання й успіхів.

По-друге, уряд В'єтнаму доклав величезних зусиль в управлінні справами, у реалізації курсу партії.

По-третє, велике значення мають консолідовані зусилля народу, його патріотизм, мужність, працьовитість, динамічність, творчість у процесі оновлення.

По-четверте, політична стабільність — це передумова для розвитку країни.

Отже висновок такий: правильний курс і політична стабільність — два важливих фактори в успіху курсу оновлення В'єтнаму.

Однак поряд з успіхами в реалізації курсу є і **недоліки, проблеми**.

Перше. Економіка розвивалася, але не дуже ефективно, конкурентність була невисокою. В'єтнам ще залишається економічно відсталою країною, порівняно з деякими державами регіону. Продуктивність праці є низькою, якість продукції невисокою, а собівартість товарів висока, контрабанда, фальсифікація товарів й торговельне шахрайство негативно вплинули на соціально-економічне становище країни; фінансово-банківська система ще слабка, держсектор має багато проблем.

Друге. Повільно вирішуються гострі та злободенні соціально-культурні проблеми: якість освіти і підготовка кадрів не задовольняють високих вимог, деякі культурні і моральні цінності знижуються, життєвий рівень у деяких регіонах дуже низький, швидко відбувається розшарування на багатих і бідних, поширилися соціальні пороки: наркоманія, СНІД.

Третє. Спостерігаються корупція, марнотратство і бюрократія.

Четверте. Адміністративну реформу проводили повільно нерішуче й малоефективно, організаційна кадрова робота повільно оновлювалася, не відповідала вимогам керівництва.

П'яте. Деякі концепції та установки не усвідомлено у єдиний спосіб у різних інстанціях і галузях, як-от: створення ринкової економіки, орієнтованої на соціалізм, оновлення і розвиток держпідприємств, земельна політика, інтеграція до світової економіки.

Такимчином, у В'єтнамі (як і у сусідньому Китаї) з самого початку відмовились від політики "шокової терапії" за рецептами західних економічних шкіл, яка б супроводжувалась падінням виробництва, поглибленням економічної кризи та подальшим зниженням життєвого рівня населення. Такий шлях є згубним для країни.

Кожна країна має свої особисті історичні та соціальні умови, тому модель розвитку та реформування економіки у кожній з країн має бути специфічною. Реформування економіки В'єтнаму пов'язано не зі створенням способу виробництва — капіталістичного або соціалістичного, а багатокладної економіки, у якій різні уклади та форми господарства не протистоять, а доповнюють один одного, що дозволяє повніше використовувати матеріальні та фінансові ресурси, людський потенціал в інтересах покращення добробуту усіх верств населення В'єтнаму, де необхідну соціальну орієнтацію розвитку, соціальну справедливість та соціальну рівність забезпечує державне регулювання економічних процесів.

На жаль, в Україні під час проведення економічних реформ основний наголос робився на приватизації багатьох державних підприємств важкої промисловості (що далеко не завжди давало позитивний ефект), у той час, як, на прикладі В'єтнаму або Китаю, можна було зосередитись на підвищенні ефективності роботи цих великих підприємств, створених у період радянської індустріалізації, у нових ринкових умовах.

Як показує досвід економічних реформ В'єтнаму, на сучасному етапі розвитку цивілізації — оптимальним для швидкого економічного розвитку є співіснування в економіці країни різних форм власності — державної, колективної, приватної, змішаної (державно-приватної), — бажано, за домінуючої ролі державного сектору. Поєднання планових та ринкових механізмів розвитку економіки.

Держава забезпечує для всіх економічних укладів в країні рівні умови їх діяльності на ринку і забезпечує їх рівність перед законом. Для успішного економічного розвитку держави, в країні повинна зберігатись політична стабільність. У В'єтнамі керівництво КПВ вирішило не розкалувати суспільство політичними питаннями та суперечками, а зосередитись на проблемах економічного розвитку країни, подоланні економічної відсталості, бідності, вирішенні соціальних проблем.

Для культурного розвитку В'єтнаму характерно гармонійне поєднання традиційної національної культури і, вибірково, елементів сучасної західної та загальносвітової

культури, водночас верховенство належить першій. На жаль, усі економічні реформи, які впровадилися в Україні протягом останніх майже 30 років, не дали бажаного результату.

Слід відзначити, що економіка В'єтнаму (як і сусіднього Китаю) на момент початку економічних реформ була суттєво слабкішою, ніж економіка більшості республік СРСР або країн Східної Європи. Ані у В'єтнамі, ані у Китаї у 1980-х роках, на відміну від України, не було майже ніякої міцної важкої промисловості, розвинених наукових шкіл, НДІ, конструкторських бюро тощо. Але за допомогою розумної економічної політики як Китай, так і В'єтнам змогли добитися помітних успіхів у створенні сучасної потужної економіки. У В'єтнамі (як і у Китаї) зосередились не на приватизації або розпуску старих великих державних підприємств, а на підвищенні ефективності їх економічної діяльності, на створенні нового економічного середовища, де старі державні підприємства повинні були на рівних конкурувати з новими приватними компаніями, таким чином підвищуючи ефективність економіки загалом. Україна на початку економічних реформ мала набагато кращий економічний базис (ніж, наприклад, В'єтнам): розвинений та диверсифікований промисловий, машинобудувальний комплекс, потужні наукові школи, високі технології. Ці переваги потрібно було зберегти та розумно реформувати, намагаючись підвищити економічну ефективність як промислових гігантів радянської індустріалізації, так і економіки загалом.

Відповісти на питання, чому В'єтнам, який з 1995 р. є повноправним членом АСЕАН, став об'єктом підвищеної уваги з боку України, можна визначивши основні пріоритети співпраці, до яких належать:

- міжнародне визнання В'єтнаму найпривабливішою для бізнесу та інвестиційної діяльності після Сінгапуру державою в ПівденноСхідній Азії;
- багаторічний позитивний досвід двосторонньої співпраці до встановлення дипломатичних відносин 23 січня 1992 р.;
- наявність у В'єтнамі десятків великих промислових об'єктів, в тому числі енергетичних, збудованих за участю українських спеціалістів;
- певна сумісність господарських систем ринкового типу та участь двох країн у СОТ;
- політична стабільність, потужний сировинний і людський потенціал, місткий внутрішній ринок і динамічне зростання економіки В'єтнаму;
- активна експортно-імпортна та інвестиційна політика в'єтнамського уряду, яка дозволяє щороку залучити в економіку країни прямі іноземні інвестиції на суму 9-10 млрд. дол.;
- наявність елементів взаємодоповнюваності економік двох країн з урахуванням значного промислового та науково-технічного потенціал України.

Ознаки зростаючого впливу В'єтнаму в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні ілюструють обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку В'єтнаму. В 2014 році країна обіграла регіональних партнерів і стала найбільшим експортером в США з Асоціації держав Південно-Східної Азії, або АСЕАН, виявившись попереду своїх найвідоміших виробничих суперників Таїланду і Малайзії.

Прямі іноземні інвестиції в економіку В'єтнаму, млн. дол. Обсяг іноземних інвестицій у В'єтнам виріс за останні 14 років і досяг 12 млрд 350 млн дол. в 2014 році, що на 7,4 відсотка більше в порівнянні з 2013 р.

В 2000 році ця цифра складала 2,4 млрд. дол. Свої виробництва тут вже відкрили американська Intel і німецька Bosch, південнокорейські LG Electronics і Samsung Electronics, японські Canon, Olympus і Panasonic. Позитивними чинниками для іноземного бізнесу служать вигідне географічне положення країни і досить дешева робоча сила, яка збільшується на 1 млн чоловік в рік. Також В'єтнам називають в групі ВІСТУ, куди входять швидкозростаючі, перспективні і особливо привабливі для інвесторів ринки разом з Індонезією, ЮАР, Туреччиною і Аргентиною.

Яким чином В'єтнаму вдалося добитися таких вражаючих результатів. В'єтнам підписав 12 угод по зоні вільної торгівлі, включаючи двосторонні і багатосторонні. У тому числі, 8 угод ЗВТ вже набули чинності і реалізуються: угода про зону вільної торгівлі АСЕАН

(АЗВТ). Для того, щоб ефективно використовувати ті переваги, які приносить ЗВТ і одночасно зменшити збиток від відкриття ринку згідно угод, В'єтнам вжив різні заходи для реагування.

Один з ключових являється поліпшення середовище інвестиції і бізнесу, підвищення національної конкурентоспроможності. Для того, щоб ефективно використовувати ЗВТ між В'єтнамом з іншими країнами - В'єтнам стане "шляхом" для проникнення українських товарів на ринок економічної спільноти АСЕАН і інших країн, які входять в ЗСТ з В'єтнамом. В'єтнам з 93 млн. жителів може стати потенційним споживчим ринком для України. І так само Україна для В'єтнаму з 43 млн жителів.

Проте в реалізації Курсу відновлення ми досягли великих успіхів, хоч ще є деякі труднощі. Щоб досягти поставлених цілей, ми мусимо докласти ще багато зусиль і впевнені: В'єтнам буде багатою, могутньою, справедливою, демократичною і цивілізованою державою.

Розвиток економічного співробітництва України з країнами-членами АСЕАН стримується такими чинниками, як гостра конкуренція на регіональному ринку; традиційні зв'язки членів Асоціації з китайськими, американськими, японськими, індійськими, європейськими, корейськими компаніями, які активно й достатньо довго діють на ринках країн Південно-Східної Азії, обмеженість експортних ресурсів України, у деяких випадках недостатня якість українських машин та обладнання, відсутність можливостей проведення активної кредитної політики тощо.

Виходячи з наведеного вище, вважаємо за доцільне запропонувати наступні висновки:

- східноазійський вектор у концептуальному та практичному вимірі є втіленням стратегії багатовекторності (різновекторності) в контексті економізації зовнішньої політики України;
- східноазійський вектор не виступає в ролі альтернативи курсу на євроінтеграцію і не претендує на першорядне значення в системі зовнішньополітичних пріоритетів України;
- східноазійський вектор є однією з форм участі України в євроінтеграційних процесах в умовах регіоналізації та глобалізації міжнародних відносин;
- східноазійський вектор потребує комплексного наукового обґрунтування, інформаційно-консалтингового та відповідного кадрового забезпечення, без чого даний напрям зовнішньополітичної діяльності не може бути економічно вигідним і політично виправданим для нашої держави.

Запам'ятайте ці дати

1946 р. 1 січня – підписання мирного договору, згідно якого Таїланд відмовився від територіальних завоювань 1941-1943 рр.

16 грудня – Таїланд прийнятий до ООН

1948 р. 1 лютого – утворення Малайської Федерації

15 серпня – проголошення Республіки Корея

9 вересня – проголошення Корейської Народної-Демократичної Республіки

1950 р. 25 червня – початок Корейської війни (1950-1953)

19 вересня – США і Таїланд підписали Угоди про економічне та технічне співробітництво

17 жовтня – США і Таїланд підписали Угоди про взаємну військову допомогу

25 жовтня – вступ у війну в Кореї «китайських народних добровольців» на стороні Північної Кореї

1953 р. 27 липня – підписання угоди про перемир'я у Кореї. Завершення Корейської війни (1950-1953)

1 жовтня – підписання Договору між США та Республікою Корея про взаємну оборону

1954 р. 8 вересня – підписання у Манілі представниками США, Великої Британії, Франції, Австралії, Нової Зеландії, Пакистану, Філіппін і Таїланду «Договору про колективну безпеку у Південно-східній Азії» (СЕАТО)

1957 р. 31 серпня – проголошення незалежності Малайї

31 серпня – Малайя стала членом Британської Співдружності націй вересень – підписання Англо-малайського договору про оборону та взаємодопомогу

1962 р. 6 березня – США і Таїланд підписали комюніке «Раска-Таната»

1963 р. 16 вересня – утворення Федерації Малайзія, до її складу увійшли Малайя, Сінгапур, Саравак і Сабах

січень – Індонезія оголосила про початок політики «конфронтації з Малайзією»

1963-1966 рр. – індонезійсько-малайзійський конфлікт

1965 р. 22 червня – підписання Договору про основи взаємовідносин між РК та Японією

9 серпня – формальне відділення Сінгапуру від Малайзії

11 серпня – США визнали незалежність Сінгапуру

21 вересня – прийняття Сінгапуру до ООН

1966 р. 4 квітня – встановлення дипломатичних відносин між Сінгапуром і США

травень – відправлення таїландських військ до Південного В'єтнаму

9 серпня – Сінгапур став членом Британської Співдружності націй

1967 р. 3 квітня – СРСР і Малайзія встановили дипломатичні відносини

8 серпня – створення Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН)

1968 р. 1 червня – Сінгапур встановив дипломатичні відносини з СРСР

1971 р. 15 квітня – підписання Оборонного договору п'ятох (ФПДА), у складі Британії, Малайзії, Австралії, Нова Зеландії та Сінгапуру

1972 р. 4 липня – підписання заяви РК і КНДР про три принципи об'єднання Кореї

1974 р. 31 травня – встановлення дипломатичних відносин між Малайзією та КНР

1975 р. червень – встановлення дипломатичних відносин між Таїландом і Китаєм

1976 р. 24 лютого – підписання Декларації АСЕАН і Договору про дружбу і співробітництво у Південно-Східній Азії

20 липня – виведення американських баз з території Таїланду

1981 р. 16 липня – Прем'єр-міністром Малайзії став Махатхір Мохамед (16 липня 1981 – 31 жовтня 2003 рр.)

1990 р. 30 вересня – встановлення дипломатичних відносин між Республікою Корея та СРСР

3 жовтня – встановлення дипломатичних відносини з Сінгапуру і КНР

28 листопада – Прем'єр-міністром Сінгапуру став Го Чок Тонг

1991 р. 17 вересня – Республіка Корея і КНДР стали членами ООН

26 грудня – Королівство Таїланд визнало незалежність України

30 грудня – Республіка Корея визнала незалежність України

грудень – підписання Угоди про примирення та ненапад, співробітництво й обмін між КНДР і РК; прийняття Спільної декларації про без'ядерний статус Корейського півострова

1992 р. 10 лютого – встановлення дипломатичних відносин між Україною та Республікою Корея

3 березня – встановлення дипломатичних відносини між Україною та Малайзією

31 березня – встановлення дипломатичних відносин між Республікою Сінгапур та Україною

6 травня – встановлення дипломатичних відносини між Таїландом та Україною

24 серпня – встановлення дипломатичних відносин між КНР і РК

19 листопада – укладений Договір про основи відносин Російською Федерацією та Республікою Корея

1997 р. липень – початок Азійської фінансової кризи

1998 р. 25 лютого – обрання Президентом РК Кім Де Чжуна (25 лютого 1998 – 25 лютого 2003 рр.), проголошення політики «сонячного тепла»

2000 р. 13-15 червня – перший в історії міжкорейський саміт

2001 р. 11 вересня – терористичні акти проти США

2003 р. 31 жовтня – Прем'єр-міністром Федерації Малайзії обрано Абдуллу Бадаві (31 жовтня 2003 – 3 квітня 2009 рр.)

жовтень – Таїланд зарахований США до «основних союзників поза межами НАТО»

2004 р. 1 січня – підписання Угоди про вільну торгівлю між США і Сінгапуром

2006 р. 19 вересня – військовий переворот у Таїланді, від влади усунутий Таксін Чінават
2007 р. 1 січня – колишній південнокорейський міністр закордонних справ Пан Гі Мун зайняв посаду Генерального секретаря ООН
грудень – початок Світової фінансової кризи, пік кризи вересень **2008 р.**
2012 р. листопад – США і Таїланд підписали заяву про продовження військового союзу
2014 р. 22 травня – військовий переворот у Таїланді на чолі з Прают Чан-Оча

Запитання для самоперевірки:

1. Визначте, які види офшорів ви знаєте? Чим відрізняється офшор від оншору?
2. З'ясуйте, що таке інвестиційний офшор? У чому полягає зміст інвестиційної офшорної діяльності? Які види інвестиційних офшорів ви можете назвати?
3. Визначте, скільки в світі нараховується офшорних зон, які мають пільгове оподаткування?
4. Назвіть спектр офшорних операцій, які обслуговують найрізноманітніші потреби фізичних і юридичних осіб?
5. Визначте, які міжнародні організації займаються боротьбою з ухилянням від оподаткування з використанням офшорів?
6. Охарактеризуйте, яку роль відіграє в боротьбі з офшорами Міжнародна міжурядова група з розробки фінансових заходів із боротьби з відмиванням грошей (ФАТФ)?
7. Проаналізуйте, яку роль відіграє в боротьбі з офшорами Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР)?
8. Прокоментуйте, чи підтримуєте ви ідею про те, що кардинальним напрямом розв'язання проблеми офшорів могла б стати повна їх заборона, на чому у своєму листі до світових лідерів наголосили у 2016 р. понад 300 економістів зі світовим ім'ям?
9. Проаналізуйте, чому корпоративна анонімність давно стала одним із найбрудніших секретів світового капіталізму, із якою потрібно боротися?
10. Що робиться в Україні для зменшення відтоку коштів у офшори?
11. Дайте розгорнуту відповідь - офшорна Південно-Східна Азія в міжнародних відносинах в АТР, ретроспективний погляд:
12. Охарактеризуйте зовнішньополітичні орієнтири держав Південно-Східної Азії в роки «холодної війни».
13. Проаналізуйте зовнішньополітичні орієнтири і пріоритети держав офшорної Південно-Східної Азії на рубежі ХХ / ХХІ ст.
14. Охарактеризуйте сучасну зовнішню політику і дипломатію країн офшорної ПСА.
15. Визначте зовнішню політику і дипломатію Сінгапуру та Філіппін, Індонезії та Малайзії в міжнародних відносинах в АТР. Бруней і Східний Тимор в міжнародних відносинах в АТР.
16. Охарактеризуйте сучасну політику та дипломатію В'єтнаму.
17. Проаналізуйте міжнародне становище В'єтнаму та зовнішньополітичні стосунки В'єтнаму з країнами АТР.

Лекція 11. ДИПЛОМАТІЯ І ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЛАТИНОАМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ АТР

[1 с. 115-116; 5, с. 82-83; 6, с. 109-131]

- 1) Зовнішня політика і дипломатія країн Центральної і Південної Америки:
 - 1.1 Дипломатія і зовнішня політика Мексики.
 - 1.2 Дипломатія і зовнішня політика центральноамериканських держав.
 - 1.3 Дипломатія і зовнішня політика південноамериканських держав.
- 2) Конфлікти і співробітництво в країнах Латинської Америки:

2.1 Регіональні виклики безпеки латиноамериканських держав.

2.2 Інтеграційні моделі Латинської Америки.

Ключові поняття:

Зовнішньополітичні пріоритети – перевага одних зовнішньополітичних інтересів і цінностей над іншими, їх гармонізація у процесі вироблення основних напрямів зовнішньої політики, визначення стратегічних партнерів і статусу держави у системі міжнародних відносин, вибір яких обумовлюється політичними цінностями, ідеологічними уподобаннями, політичною культурою, розстановкою політичних сил у країні.

Військові союзи – угода держав, з метою спільних дій для вирішення загальних політичних, економічних і військових завдань; угода у сфері безпеки, за умовами якої сторони обіцяють взаємну допомогу у разі необхідності.

Регіональні конфлікти – прояв у гострій формі протиріч економічного, політичного, ідеологічного характеру між групами держав на регіональному рівні; конфлікти, що виникають на основі протиріч, що складаються між окремими державами, коаліціями держав або окремими регіональними суб'єктами соціальної взаємодії всередині держави, й охоплюють великі географічні та соціальні простори.

Стратегічне партнерство – довготривала співпраця держав на міжнародному рівні щодо значної кількості питань, з метою отримання максимальних вигод для себе і партнера, досягнення спільних економічних, політичних і стратегічних цілей.

Територіальні суперечності – розбіжність щодо приналежності будьякої території; прагнення держави до встановлення свого суверенітету над спірною територією. Територіальні суперечності можуть бути двосторонніми та багатосторонніми (коли на одну і ту ж територію, точна приналежність якої не встановлена, претендують дві або кілька держав).

Ядерна програма – роботи, спрямовані на створення ядерної зброї.

Японсько-американський союз – основою двостороннього союзу є підписаний у 1951 р. Договір про взаємне співробітництво та гарантії безпеки між США та Японією, що був переглянутий у 1961 р. Договір не має чітко обумовленого терміну дії та щорічно автоматично продовжується.

Зовнішня політика і дипломатія країн Центральної і Південної Америки

Після Другої світової війни АТР залишався регіоном з мінімальним обсягом економічного та політичного співробітництва. Зберігалися великі перепони на шляху до регіонального співробітництва, а саме:

- багато країн перебували у колоніальній залежності, зокрема країни Південно-Східної Азії, основною ідеєю для них був антиколоніальний рух, а після отримання незалежності – прагнення до політики нейтралітету;

- низький рівень розвитку, політична нестабільність молодих незалежних держав Азії, однотипні економічні структури та залежність від світових держав розділяло країни для налагодження взаємного економічного співробітництва;

- вплив холодної війни, регіон був поділений на сфери впливу між двома наддержавами США і СРСР, військово-політична напруженість в окремих субрегіонах (Корея, В'єтнам), політичне протистояння (КНР – Тайвань);

- різні моделі національного розвитку, ідеологічні розбіжності;

- історичні та соціокультурні відмінності, відсутність єдиних цінностей, територіальні суперечки, психологічний бар'єр, зокрема через історичне минуле.

До того ж АТР вирізняється значними розмірами, суттєвими перепадами у рівнях економічного розвитку, чисельністю населення.

Проголошена незалежність не гарантувала повну самостійність молодим державам. Низький рівень економічного розвитку більшості колишніх колоній, змусив їх співпрацювати з розвиненими державами, у тому числі і з колишніми метрополіями, що сприяло трансформації колоніалізму у неокolonіалізм. Елементами неокolonіальної політики стали

кредити та позики, надання різних видів допомоги, контроль за цінами на сировину, продукцію на світових ринках, створення філій найбільших західних компаній і змішаних підприємств у колишніх колоніях тощо. Це дозволило економічно розвиненим країнам закріпитися на внутрішніх ринках колишніх колоній, використовувати дешеву працю місцевого населення, впливати на внутрішню та зовнішню політику цих країн. Молоді незалежні держави здійснювали певні кроки, спрямовані на зміцнення економічної самостійності. Прагнення цих держав до спільних дій проти неоколоніалізму сприяли виникненню міждержавних організацій економічного характеру у регіоні.

Отже, незважаючи на низку складнощів, у післявоєнний період відбувається процес економічної інтернаціоналізації, що є об'єктивним процесом глобальної економічної взаємодії, здебільшого у сфері торгівлі та інвестицій.

Центральна Америка в останнє десятиліття Холодної війни постійно перебувала у центрі уваги США. З початку 80-х років там істотно активізувалася діяльність прокомуністичних рухів, а ЦРУ обґрунтовано підозрювало, що майже вся Центральна Америка стала як метою, так і інструментом «активних заходів» СРСР проти демократичного світу взагалі, та США зокрема. Намагання США забезпечити свою ефективну присутність у Центральній та Південній Америці зумовило один з найгучніших скандалів 80-х років в американській політиці – розслідування Справи «Іран-контрас», де ПД посіла не останнє місце. Про те, що регіону вкрай не вистачає уваги у сфері ПД, у 1982 р. говорив своїм співробітникам голова АРА40 посол Лангхорн Мотлей. 40 АРА – Бюро з питань американських справ Департаменту США: «Публічна дипломатія стала невід'ємним елементом зовнішньої політики, і ми маємо надати цьому особливого значення у АРА. Заходи у сфері публічної дипломатії розроблюються задля інформування, пояснення та комунікування, а також мовного залучення (speaking engagement) і контактів з пресою... На мою особисту думку, імперативом для кожного офіцера в Бюро має стати розуміння того, що він чи вона особисто відповідальні за публічну дипломатію». Хоча NSDD-77 ухвалено лише у січні 1983 р., вже 9 лютого до членів ГСП звертається В. Кларк з меморандумом про ПД щодо Центральної Америки. Він зазначає, що Президент США просить членів ГСП звернути увагу на проблеми інформаційної роботи США в регіоні Центральної Америки (у листі від 12 липня того ж року він ще раз зазначає, що «зараз для Президента немає більшого пріоритету публічної дипломатії»). Для цього пропонувалося створити міжвідомчий комітет з питань ПД у Центральній Америці, який очолить сенатор Річард Стоун (Richard Stone) в якості Спеціального представника Президента США з ПД у Центральній Америці. До того моменту Р. Стоун був заступником голови Президентської комісії з радіомовлення для Куби. Сам же комітет мав розташовуватися на базі Департаменту США, але працювати як складник Міжнародного політичного комітету ГСП. У тому ж 1983 р. робилися спроби комплексно оцінити інформаційний простір, в якому США доведеться реалізовувати свої заходи з ПД. Наприкінці 1983 р. (7 грудня) Спеціальний помічник Президента США з питань національної безпеки Волтер Реймонд звернувся до У. Кейсі з проханням пришвидшити роботу Міжвідомчої робочої групи з активних заходів, яка готує засекречений аналіз «активних заходів» комуністів у Латинській Америці.

Період правління Р. Рейгана характеризувався наймасштабнішою дискусією щодо тематики контролю й скорочення озброєнь – передусім стратегічних та ракет середньої / малої дальності. Жорстка антирадянська риторика та позиція Р. Рейгана у перші 3 роки президентства почала поступово трансформуватися вже на початку 1983 р.

У 1982 р. розпочалася підготовка великого візиту Р. Рейгана до Європи, який мав відбутися на початку 1983 р. Передбачалося, що Президент зустрінеться з політичними лідерами та представниками медіатоваристів близько 7 європейських країн. Цей візит дійсно відбувся, але у значно спрощеному вигляді й значно раніше – у червні 1982 р. Р. Рейган відвідав Францію, Італію, Великобританію та ФРН. Напередодні візиту (у березні 1982 р.) тодішній Держсекретар США А. Хейг (Alexander Meigs Haig, Jr) та голова USICA Ч. Вік

запропонували Р. Рейгану порушити перед європейськими урядами низку складних питань двосторонніх відносин і глобальних проблем миру. Одним з документів, поданих на розгляд Президенту США у цьому контексті, була доповідна Ч. Віка щодо можливостей використання ПД для роботи з європейською аудиторією. У документі зазначається: «Під час моєї подорожі Європою я був вражений тим прогресом, який спостерігається в розумінні європейцями політики США. Водночас потрібно ще більше зусиль із реалізації ПД. Найвищу позицію серед занепокоєнь європейців посідає гонка озброєнь та економіка... Ч. Вік особливо підкреслює, що тема «скорочення зброєнь» (водночас з підтвердженням готовності до жорсткої силової відповіді на дії СРСР) має стати постійною та довготривалою темою ПД США.

Наскільки ця проблема важлива для Адміністрації Рейгана, свідчить промовистий факт: у той самий день (14 січня 1983 р.), коли було прийнято NSDD-77, В. Кларк надіслав членам щойно утвореної ГСП Меморандум, присвячений питанню ПД США в Європі. У ньому підкреслюється, що «Президент підтверджує, що є два ключових пріоритети, на яких потрібно зосередитись: контроль над озброєннями та розміщення [американських стратегічних озброєнь] у Європі. Він попросив мене як голову ГСП призначити контактну особу, яка відповідатиме за розробку стратегії ПД з європейської безпеки та контролю над озброєннями, допоки Міжнародний політичний комітет не буде сформований». За це завдання відповідальним став посол США в Ірландії Пітер Дейлі (Peter Dailey).

12 липня 1983 р. В. Кларк розсилає членам ГСП лист, в якому інформує про порядок координування ПД у сфері контролю над озброєннями. З цією метою створено окремий Координаційний комітет з контролю над озброєннями та з оборонних питань (Arms Control & Defense Issues Coordinating Committee), очільниками якого стали співголови – один від Держдепартаменту, а другий – від USIA. Комітет зосереджувався на 4 основних напрямках: Європа (відповідальний – представник Держдепартаменту), проекти START / FREEZE / CBM (відповідальний – представник Держдепартаменту), CBW / YELLOW RAIN (відповідальний – представник USIA) та оборона (відповідальний – представник Міністерства оборони). І хоча тематика «контролю за озброєннями» постійно згадується в матеріалах Комітету, але переконливих підтверджень ефективності роботи саме цієї Групи знайти не вдалося. Незважаючи на прискіпливу увагу до тематики ПД на цьому напрямі в розсекречених документах, складно знайти які-небудь масштабні результати роботи з ПД принаймні до 1985 р.

Наприклад, 23 вересня 1984 р. Р. Рейган мав провести низку зустрічей, які Р. Макферлан вважав за потрібне використати і для заходів з ПД. Президенту США було підготовлено низку тем, які мали висвітлюватися в кожній зустрічі. Першим був блок питань, присвячених «контролю над озброєннями». Ключова ідея, яку планувалося впроваджувати, полягала в такому: «Посилення робочих відносин із США та рух уперед у критичних питаннях контролю над озброєннями, де сторони мають шукати шляхів зменшення ядерних і конвенційних сил для зменшення рівня занепокоєння, для зменшення й повного знищення запасів ядерної зброї, заборони хімічної зброї та зменшення ризику ядерної війни, а також посилення стабільності та миру».

Лише у лютому 1985 р. створили профільну Міжвідомчу групу з ПД щодо контролю над озброєннями. У листі [98], який інформує ключових міністрів про факт її створення, вказується, що мета групи – координувати дії уряду США з питань ПД щодо контролю над озброєннями. Ця група мала бути безпосередньо пов'язана з Групою високого рівня з контролю над озброєннями (Senior Arms Control Group), на вимогу якої і створювалася група з ПД.

Для інтересів Сполучених Штатів Америки АТР має важливе стратегічне значення і традиційно залишається у сфері їх зовнішньополітичних пріоритетів.

Політика США, зокрема, і нинішньої Адміністрації Б. Обама (з 2009 р., у листопаді 2012 р. переобраний на пост президента) спрямована на укріплення американського впливу та збереження стабільності в АТР. Фундаментальними напрямками американської політики у

регіоні продовжують залишатися: підтримка США союзницьких зобов'язань, збереження американської військової присутності, дотримання демократичних свобод і прав людини.

Демократичною адміністрацією був ініційований курс «повернення в Азію», спрямований на відновлення американського впливу в АТР.

Б. Обама проголосив себе першим тихоокеанським президентом, наголошуючи, що США були та є тихоокеанською нацією. Завадити планам США може Китай, який збільшує військову міць (економічну та політичну) та може змінити баланс сил у регіоні. У документі «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття» згадується КНР як зростаюча регіональна держава, документ визначає Китай як державу, що здатна створити загрози військовій безпеці США та їх союзникам.

Активна зовнішня політика Пекіна турбує політичні кола Вашингтона та стимулює до пошуку ефективних інструментів стримування КНР. У контексті цього, вони укріплюють співпрацю з Японією та Республікою Кореєю (РК), зберігаючи американську військову присутність у цих державах. Активність Китаю створює додаткові можливості для розвитку військово-політичних відносин США з Японією і РК, їх тристоронньої співпраці. Так, США розгортається спільно з цими країнами система ПРО у регіоні. У той же час, Вашингтон прагне до взаємодії з Китаєм (політика залучення), адже для вирішення багатьох питань є важливою співпраця між державами.

В американсько-китайських відносинах є традиційні двосторонні протиріччя, що призводять до кризових моментів у взаєминах. До них належать суперечності з тайванського і тибетського питань, військотехнічного співробітництва США з Тайванем, з правозахисної проблематики щодо прав людини, політичних свобод, з широкого спектру питань у торговельно-економічній сфері, через спроби США долучитися до врегулювання територіальних суперечок у Південно-Китайському та Східно-Китайському морях тощо.

Окремо необхідно зазначити про політику США щодо Тайваню.

Проводячи політику «одного Китаю» відповідно до трьох комюніке, виданих спільно США і КНР у 1972, 1979 і 1982 роках, і Законом про відносини з Тайванем (1979 р.), Вашингтон не виступає за незалежність Тайваню та протистоїть одностороннім крокам КНР, Тайваню, які б змінили статус-кво, закликає обидві сторони вести діалог, щоб мирно врегулювати розбіжності. Розірвавши у 1979 р. офіційні зв'язки з Тайванем, США продовжують зберігати з тайванською адміністрацією тісні контакти, забезпечуючи безпеку острову та продаючи йому американське озброєння.

Вашингтон намагається знайти основу для конструктивного політичного діалогу з Пекіном і з його допомогою нейтралізувати гегемоністичні настрої керівництва КНР. У Стратегії національної безпеки 2010 р. США визнають необхідність домовлятися з КНР для досягнення миру та стабільності. Зазначається, що прагматичні й ефективні американсько-китайські відносини є запорукою подолання викликів XXI ст. США зацікавлені, щоб китайське керівництво здійснювало зважений міжнародний курс і продовжує тиснути на Китай, намагаючись досягти від нього розширення міжнародної відповідальності й об'єднання з Вашингтоном зусиль задля протидії викликам сучасності.

США декларують позитивне відношення до становлення сильного, мирного Китаю та не зважаючи на складності у відносинах, держави використовують риторику партнерства, наголошуючи на необхідності розвитку співробітницьких відносин.

Вищезазначене свідчить про подвійність китайської політики США: у ній продовжують співіснувати елементи стримування та залучення. З одного боку, КНР необхідно як відповідального учасника залучати до співробітництва із США у заходи, що сприяють укріпленню спільної безпеки, з іншого боку, його необхідно стримувати (не допускати ведення Китаєм незалежної гри, якщо вона суперечить американським інтересам) за допомогою зміцнення відносин з союзниками та посилення військової могутності американців у регіоні. Друга складова стає більш помітною в американській політиці. За часів Б. Обама активізувалась військова політика у регіоні. США намагаються не лише зберегти військову перевагу, а й посилити військові альянси та свою вагу у військовому балансі АТР.

У січні 2012 р. Б. Обама проголосив нову стратегію США «Підтримка глобального лідерства США: пріоритети для XXI століття», в якій вказано про переорієнтацію американської військової присутності в АТР при певному згортанні в інших районах світу. Планувалося посилення американських сил на Тихому океані; розгортання системи ПРО; зміцнення військових баз на о. Гуамі на Окінаві; збільшення військової допомоги регіональним союзникам. Баланс ВМС розподілу між Тихим та Атлантичним океанами складе «60:40» до 2020 р. з нинішніх «50:50».

Пентагон збільшить кількість військових навчань і посилить міць новітнім високотехнологічним озброєнням.

Частина країн (враховуючи зростання Китаю) сприймають присутність США у регіоні позитивно, як стабілізуючий фактор. З іншого боку, низка держав, особливо Китай, що сам прагне до регіонального лідерства, неоднозначно відноситься до американської присутності.

Вашингтон, окрім нарощування військ у регіоні, удосконалює систему співробітництва з Японією та РК. Зміцнення альянсів є важливим завданням для США. Незважаючи на певні протиріччя між США та Японією, зокрема щодо розміщення військових баз на Окінаві і періодичні намагання Японії проводити незалежну від США політику, у двосторонніх відносинах відбувається процес збільшення взаємозалежності й укріплення союзу. В умовах загострення ситуації на Корейському півострові й японсько-китайських відносин у зв'язку із суперечкою щодо приналежності о. Сенкаку, США та Японія ще активніше взаємодіють у військово-політичній сфері. Штати підтримали Японію у територіальному спорі з Китаєм, підтвердивши, що дія статті 5 Договору про безпеку поширюється на о. Сенкаку. Вашингтон залучає Японію до військово-технічного співробітництва. Створення американсько-японської системи ПРО є одним з головних компонентів нарощування військової присутності США у регіоні.

Вашингтон намагається перекласти на Японію та РК більшу відповідальність щодо контролю ситуації у регіоні та підвищити рівень їх залученості у вирішенні завдань підтримки стратегічної стабільності у регіоні. Нові тенденції у стратегії США в АТР визначається терміном «розподіл зобов'язань», «перебалансування зобов'язань у Східній Азії».

Задля досягнення цієї мети, США оснащують військові сили своїх союзників надсучасними системами озброєнь, відбувається інтенсифікація спільних військових навчань.

Не лише фактор стрімко зростаючого Китаю є причиною посилення взаємодії США з Японією і РК, ще однією причиною є північнокорейська ядерна проблема. Американські експерти вказують, що американояпонський союз має принципове значення для стримування спроб Китаю встановити лідерство у регіоні та підтримки військ США і РК у разі війни з Північною Кореєю. Запобігання конфлікту на Корейському півострові та вирішення ядерної проблеми КНДР є одним із пріоритетів політики США.

Демократи продемонстрували, що є прихильниками мирного розв'язання питання, не раз висловлювалися за налагодження співпраці з Північною Кореєю та вирішення ядерного питання у рамках шестисторонніх переговорів (спочатку КНДР ліквідує ядерну зброю, а потім США прагнуть до нормалізації двосторонніх відносин, заміни угоди від 1953 р. про перемир'я мирним договором і нададуть економічну допомогу). Така позиція США не влаштувала КНДР і вона обрала шлях загострення ситуації.

Ядерне питання не вирішено до сьогодні, а ситуація на півострові ускладнилася (Північна Корея припинила переговори з ядерного роззброєння, загострилися відносини між РК і КНДР). Вже за часів правління нового лідера КНДР Кім Чен Ина, Пхеньян здійснив кроки (випробування у 2012 р. ракетної та ядерної зброї, третє ядерне випробування у 2013 р., проголошення себе ядерною державою), які загострили ситуацію на півострові. Незважаючи на провокаційні дії КНДР, США поводять себе стримано, не йдуть на поступки, дотримуються вищезгаданих позицій, але нарощують військову міць. Так, оголошено про плани розміщення на Алясці ракетоперехоплювачів, а в Японії другого радару для стеження за балістичними ракетами. 24 березня 2013 р. США і РК підписали Спільний план боротьби з провокаціями Пхеньяну.

Міжкорейське загострення відносин (через загибель південнокорейського фрегату «Чхонан», артобстріл у 2010 р. КНДР о. Енпхендо) змусили Сеул і Вашингтон згуртуватися у питанні безпеки, зокрема ще 16 травня 2009 р. Б. Обама та Лі Мен Бак підписали угоду про ядерний захист РК від КНДР. США, РК, Японія активізували тристоронню співпрацю. Регулярно відбуваються спільні військові навчання. Сеул розпочав реформи у сфері оборони, а США взяли зобов'язання не скорочувати рівень військової присутності на півдні півострова.

Сучасне американсько-південнокорейське партнерство не обмежується безпековим і політичними аспектами, не менш важливий його сегмент економічний. За часів Б. Обама відносини між державами покращилися. У вирішенні ядерного питання, США намагалися мінімізувати відмінності з Сеулом. Уряди Лі Мен Бака, Пак Кин Хе також розглядають відносини зі США як основний напрям зовнішньої політики РК.

Розуміючи, що політика стримування та дотримання балансу у регіоні значною мірою залежить від підтримки країн АТР, США не лише традиційно укріплюють альянси з Японією, РК, Австралією, Новою Зеландією, а й формують відносини співробітництва з іншими регіональними державами. США укріплюють відносини з такими союзниками та партнерами, як Індонезія, Малайзія, В'єтнам. Прагнуть залучити до взаємодії й інші держави АТР, знайти нових стратегічних партнерів, які стурбовані зміцненням КНР, поширюючи при цьому власний військово-політичний вплив. Так, у лютому 2013 р. Адміністрація Б. Обама підтвердила готовність США до активної взаємодії з країнами АТР та «відновлення регіонального стратегічного балансу» (rebalance).

Сфера їх стратегічних інтересів в АТР має бути розширеною за рахунок Південної Азії.

У політиці США простежуються оновлені методи досягнення зовнішньополітичних цілей, де в якості пріоритету визнаються не військово-силові дії й односторонність, а дипломатія та співробітництво міжнародної спільноти. Адміністрація Б. Обама демонструвала прагнення до корпоративного вирішення регіональних проблем і використання «м'якої сили» у цілях забезпечення національних інтересів.

США встановили партнерські відносини з Індією та Сінгапуром. Особливу увагу приділено підтримці становлення Індії як «лідуючої та стабілізуючої сили у Південній Азії», контрбалансирі КНР. Проводяться (з 2011 р.) тристоронні консультації з регіональних проблем безпеки між США, Японією й Індією, держави домовились про спільні військово-морські навчання. 1-2 грудня 2011 р. відбувся історичний візит Х. Клінтон (перша поїздка держсекретаря США за останні 50 років) до М'янми – традиційного сателіта Пекіну. У 2012 р. вперше Президент США відвідав М'янму. 16 листопада 2011 р. між США і Філіппінами була підписана Манільська декларація, що зміцнила оборонний союз між країнами. У січні 2012 р. у результаті переговорів Пентагон отримав право розширити свою військову присутність на території Філіппін. Також з 2013 р. американські бойові кораблі розміщені у Сінгапурі.

У листопаді 2011 р. між США й Австралією досягнуто згоду про розміщення у м. Дарвін американської військової бази, на якій буде розміщено 2,5 тис. морських піхотинців. На півночі Австралії буде збільшене число розміщених американських бойових літаків. Планується і проведення спільних навчань. У червні 2010 р. президенти США й Індонезії оголосили про формування стратегічного партнерства двох країн, підписано угоду, що має поглибити існуюче співробітництво між ними у галузі оборони. Укріплюються військові зв'язки з Малайзією, США ведуть переговори, щодо посилення військово-політичної взаємодії з В'єтнамом, Таїландом, Камбоджею. Вищезазначене підтверджує, що США намагаються розширити число військово-політичних союзників у регіоні та свою військову присутність. Метою США також є запобігти домінуванню у регіоні недружніх сил та утворенню нових союзів такими державами, зокрема, не допустити укріплення союзу/створення політико-військового альянсу КНР з сусідами – Росією та Індією.

Мережа угод з різними державами АТР дозволяють США реалізовувати роль гаранта стабільності у регіоні. Адже збереження лідерства вимагає від США завоювання довіри інших країн шляхом вирішення регіональних проблем, активної політики у регіоні, спрямованої на

збереження миру та безпеки. Вашингтон залучений як посередник у врегулювання конфліктів і згладжування дисбалансів сил між потенційними суперниками. Так, США залучені як посередник у врегулювання територіальних спорів між Китаєм і країнами АСЕАН у Південно-Китайському морі. Територіальні суперечки сприяють Вашингтону у реалізації політики «повернення в Азію», оскільки на тлі територіальних домагань КНР, США укріплюють відносини (збільшують і військову співпрацю) з Філіппінами, В'єтнамом, розширюють взаємодію з АСЕАН. Формально США зберігають нейтралітет у територіальних суперечках, не висловлюють конкретну позицію щодо приналежності островів, обмежуючись заявами про необхідність мирного врегулювання та закликів до компромісів. Проте, США чітко вказують, що багатостороннє рішення диспутів у Південно-Китайському морі є сферою їх національних інтересів.

Окрім двосторонніх відносин, США беруть участь у багатосторонній дипломатії, не ігнорують інтеграційні тенденції регіону, що активізувалися. США розширили свою участь у багатосторонніх регіональних інститутах і спільній роботі з ними, перш за все, співпраці з АСЕАН. За часів Б. Обами, багатосторонні механізми регіональної інтеграції почали розглядатися, як один з пріоритетних напрямків взаємодії з країнами регіону. Метою США є реалізація поточних проектів економічної інтеграції та створення нових, у розвитку яких США (а не КНР) відіграватимуть головну роль. Завдання мінімум є не допустити блокування/інтегрування держав АТР без їх участі. У напрямку регіональної інтеграції демократична адміністрація здійснила низку важливих кроків: відновила щорічний діалог США – АСЕАН (2009 р.), відкрила місії США до АСЕАН (2010 р.), призначила першого посла до АСЕАН (квітень 2011 р.); вступ США до Східноазійського саміту; заходи щодо посилення значення багатосторонніх регіональних форумів за участю США та їх союзників; посилення АТЕС у процесах економічної інтеграції; просування проекту Транс-тихоокеанського партнерства. США беруть активну участь у роботі форуму АТЕС; у Регіональному форумі АСЕАН (АРФ), активно сприяють програмам у Тихоокеанському регіоні, через регіональні організації такі як Секретаріат Тихоокеанського співтовариства та Форум островів Тихого океану.

Латиноамериканський вектор завжди був одним із найпріоритетніших у зовнішній політиці США, однак зазнавав змін залежно від ситуації на міжнародній арені. Адміністрація Барака Обами зіткнулася із величезною кількістю невирішених проблем у Латинській Америці, оскільки попередня влада США не приділяла значної уваги регіону через те, що усі зусилля спрямовувались на вирішення основних проблем регіональної безпеки, перш за все – на ситуацію в Іраку та Афганістані.

Варто відзначити, що у більшості країн Латинської Америки прихід до влади в США Б. Обами був сприйнятий позитивно. Справа у парадоксі, на який звернув увагу видатний політичний діяч Чилі, С. Бітар. Він писав, що при тому, що зовнішню політику США загалом оцінюють негативно і критично, ставлення латиноамериканців особисто до Президента Обами є, як не дивно, виключно позитивним. Більше того, Б. Обама став найпопулярнішим іноземним лідером у Латинській Америці. На думку С. Бітара, мешканцям регіону імponує образ Обами як політика нової формації, близького до простих людей, який зумів у важкій боротьбі перемогти сильних представників старих вашингтонських еліт.

Ставлення південноамериканців до США стало більш сприятливим, аніж будь-коли раніше в історії. Варто відзначити, що через неоднозначний досвід у відносинах із США, серед населення країн Південної Америки досі прослідковується зневажливе ставлення до представників США, при цьому латиноамериканці позиціонують себе на міжнародній арені не американцями, а «латинос».

Крім того, деякі вчені наголошують на своєрідній «заздрості» латиноамериканців до існуючої у США матеріалістичної культури та добробуту, що підштовхує жителів країн Латинської Америки до прагнення користуватися перевагами ринкової економіки. Щорічно близько мільйона нелегальних мігрантів прибувають з країн Латинської Америки у Сполучені Штати, в основному через те, що вони не можуть реалізуватися у своєму регіоні.

Практично всі країни регіону офіційно є демократіями, або перебувають у перехідній стадії демократизації. Провал комунізму в межах колишнього Радянського Союзу та Східної Європи мав потужний демонстраційний ефект в Південній Америці, і в регіоні підтвердилася думка про те, що капіталізм і демократія є найбільш «життєздатними» економічними та політичними альтернативами.

У Південній Америці станом на сьогодні США розглядається як модель економічного та політичного розвитку: відкрита вільна економіка США доповнюється демократичною формою правління. Однак, у країнах регіону не залишилися непоміченими успішні економічні реформи, продемонстровані Тихоокеанським регіоном і економічне зростання, досягнуте авторитарними правліннями. Жорсткі вимоги США щодо подальшої примусової демократизації Латинської Америки можуть призвести до того, що країни регіону звернуться саме до авторитарних методів ведення політики, що безумовно призведе до нестабільності у регіоні.

Щоправда, існує й інше твердження: за винятком Європи і деяких азійських країн (Індія, Японія і Філіппіни), жоден регіон ніколи настільки не прагнув до демократії та відкритої економіки, як Латинська Америка. Проте, права людини, свободи вибору і рівні можливості співіснують із ранніми традиціями нав'язаних правил і корпоративним поділом на економічні класи та етнічні групи. Без впровадження реформ, спрямованих на легітимні вибори і вільну торгівлю, прогрес демократії в регіоні може відбуватися лише із змінним успіхом.

Незважаючи на те, що середній рівень бідності становить близько 50 %, влада в країнах Латинської Америки не надто прагне до проведення реформ. Іноземна допомога і кредити сприяють підтримуванню status quo. Крім того, окремі країни, наприклад Китай, готові співпрацювати із корумпованими урядами, що контролюють внутрішні ринки.

Близько 30 років тому при владі у більшості країн регіону перебували військові диктатури. Сьогодні у всіх країнах Латинської Америки, крім Куби та Гаїті, відбуваються конкурентні вибори і запроваджені окремі ринкові реформи. Чилі навіть вдалося стати світовим лідером в галузі торгівлі та лібералізації ринку, а Колумбії, із допомогою ззовні, вдалося уникнути колапсу.

Варто відзначити, що ринки країн Латинської Америки, на частку яких припадає менше 6 % зовнішньої торгівлі США, не є надто пріоритетними для Америки. Але мир і безпека США залежить від стабільних, благополучних сусідів, які здійснюють політику добросусідства. Завдання, із якими в даний час стикаються американські політики полягають не стільки у підтримці існуючих економічних, політичних і соціальних відносин у Південній Америці, скільки у заохоченні ненасильницьких реформ і прогресу цих суспільств. Зникнення антикомунізму як керівного принципу зовнішньої політики США і нові можливості, викликані міжнародними трансформаціями, відкривають для США більш ефективні засоби для позитивних перетворень у країнах третього світу.

Сьогодні латиноамериканський курс США визначають три геополітичних інтереси: економічний, «моральний» та інтерес безпеки. Очевидно, що вони визначатимуть і майбутні відносини між двома Америками.

Місце країн Південної Америки на міжнародній арені завжди визначала економіка, як результат їхнього колоніального минулого і відсталості, що була занадто залежною від ресурсів. У світовій економіці за латиноамериканськими державами закріпилася роль експортерів мінеральної сировини та продуктів сільського господарства. Кожна країна спеціалізується на експорті окремих видів сировини і продуктів, від яких безпосередньо залежить її добробут. Еквадор експортує нафту і банани, Болівія – олово і природний газ, Колумбія поставляє в інші країни каву і нафту, Перу – руди кольорових металів, Венесуела – нафту, Чилі – мідь і фрукти, Аргентина – м'ясо, шерсть і пшеницю, Бразилія – залізну руду, каву, какао і сою.

На жаль, сьогодні Південна Америка не може самостійно подолати несправедливий економічний порядок, лише шляхом залучення іноземної допомоги. А політика

протекціонізму, яка здійснювалася ними протягом останніх двохсот років призвела до поділу держав регіону на багатші і бідніші.

Ключові економічні рішення в країнах Латинської Америки приймаються радниками із університетів і приватних науково-дослідних інститутів за погодженням із експертами МВФ, Світового банку, Федерального казначейства США і ТНК. Ані політичні партії, ані законодавчі органи не здійснюють помітного впливу на проведення торговельної політики. Винятком є хіба що Венесуела, провідний експортер нафти у Південній півкулі, яка налагодила тісні зв'язки латиноамериканських країн із Китаєм і, таким чином, частково зменшила залежність від відкрито негативно налаштованого американського уряду.

Економіка є основним чинником, що визначає зовнішню політику США як у Латинській Америці, так і в інших частинах земної кулі. Південна Америка є економічно важливою як ринок збуту, джерело сировини та ресурсів, а також інвестиційний ринок для приватних і державних позик США, що особливо проявляється із поширенням глобалізаційних процесів.

Інтерес національної безпеки США є другою основною категорією, яка визначає політику щодо Латинської Америки. США зацікавлені у політичній стабільності в регіоні і в підтвердження цьому з їхнього боку надавалася допомога урядам країн Латинської Америки у протистоянні повстанським угрупованням та сприянні насильницьким змінам у межах їх кордонів.

Шляхом збереження латиноамериканської політичної стабільності, США намагаються сприяти створенню сприятливих інвестиційних умов для американського бізнесу в регіоні. Національна безпека, тим самим, підкріплюється первинним елементом зовнішньої політики США – економічними інтересами. США в галузі національної політики безпеки в Південній Америці підтримує режим відкритих ринків та свободи торгівлі в усьому регіоні.

Основний курс національної безпеки США у регіоні, направлений на антикомуністичну діяльність в період Холодної війни, на теперішній час трансформувався у контроль над наркоторгівлею. Програми США направлені на скорочення потоку наркотиків до Сполучених Штатів шляхом вчинення атак на точки виробництва та обігу наркотиків у країнах походження і транзиту. Важливим завданням США у Латинській Америці стало викорінення наркотиків, у тому числі шляхом створення спеціальних поліцейських підрозділів з боротьби проти наркотиків.

Військову присутність США варто розглядати не як окремий від прагнення до домінування процес, а як економічну стратегію та елемент певного глобального проекту. Утворення військових баз США пов'язане із ключовими ресурсами, які є частиною американських економічних інтересів: нафта, вода і біологічне розмаїття. Таким чином, військові та стратегічні напрями діяльності залежать від розташування цих ресурсів.

США постійно акцентують на прагненні підтримувати політичну стабільність в регіоні. Однак, малоімовірним є те, що уряд США зможе трансформувати дії регіональних урядів у русло захисту прав людини та навколишнього середовища і демократизації.

Економічні інтереси і політична стабільність будуть, як і раніше, визначати політику США в Латинській Америці. Незважаючи на зміну форм і методів геополітичного контролю, стратегія США щодо країн Латинської Америки все ще залишається колишньою – прагнення до гегемонії на континенті. Якщо у першій половині ХХ ст. переважав відвертий політичний тиск з боку США і навіть військові інтервенції в регіоні, то сьогодні простежується більш м'який геоекономічний вплив під демократичними гаслами гуманітарної допомоги та розвитку партнерських відносин. США стали приділяти увагу формуванню конструктивних відносин із Латинською Америкою в економічній та політичній сферах. Ці прагнення спрямовані на те, щоб латиноамериканські політичні та економічні структури ставали все більш проамериканськими і були повністю підконтрольні.

Цьому покликані служити регіональні інтеграційні утворення, через які США здійснюють вплив і контроль.

Важливим інструментом контролю США є ОАД, що об'єднує держави Західної півкулі, США і Канаду. Важливим напрямком діяльності цієї організації є зміцнення демократії та забезпечення прав людини і проблем континентальної безпеки. США прагнуть сформуванню нову модель військово-політичного співробітництва країн континенту та сприяти процесу переосмислення концепції континентальної безпеки, її переорієнтації із завдань захисту від зовнішньої загрози на протидію новим викликам – проблемі боротьби з наркобізнесом, тероризмом, незаконним обігом зброї, корупцією і т. д.

Питання приєднання латиноамериканських країн до НАФТА (Північноамериканської асоціації вільної торгівлі) багато в чому спрямоване на те, щоб створити противагу розширенню «внутрішніх» латиноамериканських торгово-економічних союзів, що мають антиамериканську спрямованість. Наприклад, була створена Група Ріо, члени якої засуджують політику США. Така відверто антиамериканська позиція цієї організації свідчить про прагнення латиноамериканських держав до самостійності. Також був створений Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР), основною метою якого було сприяти більш тісній економічній інтеграції південноамериканських держав, частково – у відповідь на підписання НАФТА.

«Моральні» інтереси США в Латинській Америці історично мають певний риторичний вимір, але насправді були послідовно підпорядковані економічним інтересам та інтересам національної безпеки. Сполучені Штати завжди були для інших країн півкулі прикладом капіталістичної демократії, яка гарантує багатство, свободу і права своїх громадян.

Як зазначав критик зовнішньої політики США, Ноам Хомський, права людини і демократизація історично ніколи не були пріоритетними в списку національних інтересів США в Латинській Америці чи в будь-якій іншій частині світу. США вважають своїм моральним обов'язком сприяти поширенню демократії у Західній півкулі, тому що їх політична система найкращим чином підготована до захисту людей від тиранії і здатна змушувати уряд поважати основні права людини. Розвиток справедливої, вільної від корупції судової системи має найважливіше значення для того, щоб влада забезпечувалася законними шляхами і користувалася повагою у маловпливових латиноамериканських демократіях.

Моральні інтереси Сполучених Штатів у Латинській Америці включають заохочення поваги прав людини, демократизації, справедливого економічного зростання, гуманітарної допомоги та захисту навколишнього середовища. Важливо відзначити, що уряд США керується не тільки моральним обов'язком «вести» півкулю у правильному напрямку, а й своїм національним інтересом.

Сьогодні гегемонія США і їх прагнення панувати над своїми південними сусідами набуває все чіткіших рис партнерства. Справа в тому, що відбулися чотири зміни у відносинах між двома Америками, які зробили партнерство півкулі не просто можливим, а навіть необхідним.

По-перше, проблеми, із якими зіткнулися Сполучені Штати та інші країни Західної півкулі (забезпечення сталого енергопостачання, адаптація до зміни клімату і боротьба з організованою злочинністю і незаконним обігом наркотиків) стали настільки складними і глибоко транснаціональними, що їх не можуть вирішити окремо взяті країни. Такій загрозі, як наркоторгівля можна протистояти лише шляхом скоординованих зусиль країн, зацікавлених у боротьбі проти контрабанди зброї, грошей, автомобілів і наркотиків.

Проблема зміни клімату також є прикладом необхідності у партнерстві півкулі. Всі рішення, починаючи від розробки альтернативних видів палива до адаптації до екологічних потрясінь, вимагають стабільної співпраці між країнами Західної півкулі.

Друга зміна полягає у диверсифікації міжнародних економічних відносин країн регіону. Їх вибір торгових та інвестиційних партнерів розширюється, Китай, зокрема, відіграє важливу роль у регіоні. Крім того, країни Карибського басейну підписали Угоду про економічне партнерство із Європейським Союзом.

У той же час, багато країн Латинської Америки подолали залежність від традиційних надходжень із Міжнародного Валютного фонду, Світового банку та Міжамериканського Банку розвитку. Чилі, Мексиці, Перу і Бразилії завдяки кредитам, наданим рейтинговими агентствами, вдалося збільшити обсяги своїх капіталів на міжнародних ринках. Те ж стосується і багатьох інших країн, зокрема, Колумбії, Сальвадору, Панами і Уругваю, які напередодні світової фінансової кризи користувалися повним доступом до міжнародного капіталу. На регіональному рівні, такі організації, як Андська корпорація розвитку та

Центральноамериканський банк економічної інтеграції, також сприяли скороченню залежності регіону від традиційних джерел капіталу. Багато латиноамериканських транснаціональних корпорацій, таких як бразильські Vale, Gerdau і Odebrecht та мексиканські CEMEX, America Movil і Grupo FEMSA, стали глобальними корпоративними гігантами.

Третя зміна полягає в тому, що країни диверсифікують свої політичні та дипломатичні відносини. Найбільш яскравим прикладом є Бразилія, котра за останній період відкрила близько чотирьох десятків посольств. Разом із Венесуелою, Бразилія сьогодні відіграє більш активну політичну роль у регіоні через Союз південноамериканських націй, в рамках якого активно відбуваються зустрічі на рівні глав держав і який повинен стати ключовим форумом для обговорення питань оборони. Мексика, Перу і Чилі є активними членами Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва.

Зміцнення довіри до країн регіону і автономія на міжнародній арені сприяють тому, що Латинська Америка стає все менш чутливою до політики США. «Активізація» країн в міжнародних відносинах сприятиме тому, що США залучатимуть їх як партнерів з питань, які викликать взаємний інтерес. Крім того, Вашингтону доведеться конкурувати за вплив з урядами як зовні, так і в межах регіону. Зокрема, Бразилія і Каракас змагаються за лідерство в Південній Америці, крім того, у них різне бачення регіональної інтеграції і різні підходи до інших урядів, але сходяться вони в тому, що Вашингтону доведеться відігравати більш обмежену роль у регіоні.

Четверта зміна проявляється у тому, що сьогодні країнам Латинської Америки необхідно створити імідж надійних партнерів. Незважаючи на те, що проблема в управлінні державами залишається, більшість з них є стабільними демократіями. Групи громадянського суспільства цих країн в даний час беруть активну участь у процесі розробки політики, але проявляють все менше терпимості до насильства як засобу вираження своєї політичної позиції.

Щоб запобігти проблемам у майбутньому, Сполучені Штати повинні:

- реалізовувати більш всеосяжну стратегію країн регіону. Ця стратегія повинна базуватися на трьох «китах»: забезпечення стабільності шляхом більш демократичного правління, яке сприяло б розвитку більш відкритої економіки на основі верховенства закону і формування пробізнесової політики, а також підвищенню безпеки шляхом зміцнення поліції і військових можливостей. Всі дипломатичні програми, проекти зовнішньої допомоги і програми інформування населення повинні здійснюватися відповідно до цих цілей.

Участь у діяльності багатосторонніх інститутів, яка стосується питань півкулі не повинна витіснити двосторонні механізми співпраці;

- практика послідовної дипломатії. Уряд не може взяти на себе більше завдань, ніж здатний реалізувати, оскільки може втратити контроль над деякими з них. Однак, на сьогодні інтерес США більше спрямований у бік Сходу, що автоматично призводить до применшення ролі країн регіону, і відповідно, має негативні наслідки, в першу чергу - в економічній сфері. Водночас, про панамеріканізм та імперіалістичні апетити США йдеться все рідше;

- міцне партнерство. НАФТА (з Мексикою) і двосторонні торговельні відносини (з Чилі) створюють основу для спільного досвіду і призводять до економічного успіху для обох сторін. Стратегічні плани США полягають у підвищенні ефективності боротьби проти наркоторгівлі в Колумбії, допомоги в антитерористичній боротьбі і сприянні зміцненню державних інститутів. Сьогодні цей підхід стає все більш комплексним.

Висновки. Економічний прогрес сприяв тому, що країни Латинської Америки стали більш надійними партнерами на міжнародній арені. Більшість центральних банків країн

регіону в даний час вже є незалежними, орієнтованими на контроль інфляції. Курси валют в значній мірі відображають ринкові сили. Більшість країн зараз готові до стійких партнерських відносин і можуть самостійно здійснювати свої обов'язки з регіональних та глобальних питань.

У цілому, країни регіону домоглися значних успіхів в економічному і соціальному розвитку і продовжать розвиватися, навіть якщо лідери США залишаться осторонь. Але, як показує досвід дослідження зовнішньої політики США, Білий дім завжди буде прагнути забезпечити свої інтереси всюди, у тому числі – у регіоні Латинської Америки.

Дипломатія і зовнішня політика Мексики.

Мексика як і більшість інших країн Латинської Америки являє собою президентську республіку. Форма мексиканського державного устрою після здобуття країною незалежності була багато в чому скопійована з Сполучених Штатів.

Сполучені Штати Америки та Мексика мають дуже інтегровані економічні відносини. Саме через те, що країни мають багато спільних економічних інтересів, пов'язаних з торгівлею, інвестиціями, туризмом, а також широкі взаємозв'язки через Мексиканську затоку, ці двосторонні відносини становлять ключовий інтерес, як для США, так і для Мексики.

Окрім цього, Сполучені Штати Америки та Мексика розвинули міцні економічні та торговельні відносини у рамках Північноамериканської угоди про зону вільної торгівлі (НАФТА). Перш за все, НАФТА є угодою між Канадою, Мексикою та США, згідно якої було вирішено з січня 1994 року розпочати формування найбільшого у світі ринку. Основні положення НАФТА вимагали поступового зниження тарифів, митних зборів та інших торгових бар'єрів між трьома країнами. Статус «національних продуктів» надавався продукції, що імпортується з інших країн НАФТА, забороняючи будь-якому уряду вводити податки або тарифи на такі товари.

Особливість угоди полягає у тому, що вперше у світовій практиці інтеграційне угруповання об'єднало найбільш високорозвинуті країни з однією з країн, що розвивається. Також цілі угоди полягають у тому, щоб позбутися перешкод у торгівлі, створити умови для справедливої конкуренції, збільшити інвестування, запровадити ефективний механізм співпраці і розв'язання суперечностей та розвивати тристоронню співпрацю. Основні торговельні та інвестиційні канали в межах угруповання спрямовані переважно зі США або до США. Щодо канадсько-мексиканських торговельних та інвестиційних зв'язків, то до останнього часу вони залишались доволі слабкими.

Незважаючи на численні негативні фактори, які вплинули на тенденції торгівлі між країнами, такі, як спроби Мексики щодо лібералізації торгівлі, економічні умови та коливання валюти, торгівля між США та Мексикою швидко зросла з часу заснування угруповання. Сполучені Штати Америки є провідним партнером Мексики у торгівлі товарами, а Мексика є третім за величиною торговельним партнером Сполучених Штатів після Китаю та Канади. Розширення торгівлі призвело до створення вертикальних відносин постачання, особливо уздовж кордону США-Мексика, а також зворотній потік готової продукції збільшив важливість прикордонного регіону США-Мексика як виробничого майданчика [3, С.4].

Прямі інвестиції також є невід'ємною частиною двосторонніх економічних відносин. Обсяг прямих інвестицій США в Мексиці збільшився з 17 млрд дол. США у 1994 році до 87,6 млрд дол. США у 2018 році. У той час, коли у 2018 році мексиканські прямі інвестиції у США становили 16,8 млрд дол. США.

За ініціативою адміністрації колишнього президента США Б. Обама 20 вересня 2013 року було розпочато економічний діалог двох країн на високому рівні для того, щоб сприяти просуванню економічних пріоритетів США та Мексики, які є визначальними для взаємного економічного зростання, створення робочих місць та глобальної конкурентоспроможності. Основні цілі діалогу мають на меті побудувати, але не дублювати низку існуючих двосторонніх діалогів та робочих груп. Також Сполучені Штати та Мексика мають на меті

сприяти підвищенню конкурентоспроможності (особливо в таких секторах, як транспорт, телекомунікації, енергетика) та сприяти збільшенню двосторонніх інвестицій.

Якщо узагальнити то, економічний діалог на високому рівні було організовано навколо **трьох основних напрямків**:

1. Підвищення конкурентоспроможності.
2. Сприяння економічному зростанню, продуктивності та інноваціям.
3. Партнерство для регіонального та глобального лідерства.

Проте, з приходом до влади у США нового президента ситуація змінилась. На думку президента США Д. Трампа, яку він розвивав ще у 1990-х роках та декларував протягом передвиборчої кампанії,

Північноамериканська угода про зону вільної торгівлі є «найгіршою угодою усіх часів». Основна його претензія до договору – те, що Сполучені Штати Америки втрачають через неї велику кількість робочих місць, а натомість бізнес переїжджає до Канади та Мексики. Протягом років, незважаючи, на позитивний прогрес у багатьох аспектах двосторонніх та тристоронніх економічних відносин, виникали торгові спори. Зокрема, 24 січня 2018 року Д. Трамп заявив про нові тарифи на імпортовані продукти, що надходять з Мексики. Також 23 травня 2018 року нова адміністрація США ініціювала розслідування щодо імпорту з Мексики автотранспортних засобів та їх запчастин для того, щоб визначити, чи загрожує це національній безпеці Сполучених Штатів Америки. Тому ми бачимо, що такі провокації використовував президент США та його адміністрація задля створення важелів впливу для майбутніх переговорів щодо НАФТА.

Політичні та економічні дискусії щодо ефективності НАФТА тривають стільки ж, скільки існує сама угода. Багато, хто критикував угоду в США.

Також навіть в Мексиці відбулось відоме «повстання сапатистів», спрямоване проти угоди НАФТА. Президент США Д. Трамп поділяє цю критику, стверджуючи, що угода складена так, що не вигідна Сполученим Штатам, а підсилює лише Канаду та Мексику. У результаті адміністрація Д. Трампа домоглася свого, оскільки 31 серпня 2018 року був підписаний окремий торговий договір з Мексикою, який фактично паралізував угоду НАФТА та, який буде переглядатись кожних шість років. Основні зміни в угоді стосуються автомобільної промисловості. Окрім цього, Мексика погодилась дотримуватись правил Міжнародної організації праці, а сторони заявили, що тепер перенесення продукції у більш дешеву країну стане неможливим. Було врегульовано питання захисту інтелектуальної власності, також Мексика відмовилась від обов'язковості судового порядку щодо вирішення торгових суперечок.

Отже, для Мексики підписання Північноамериканської угоди про зону вільної торгівлі із Сполученими Штатами Америки було способом закріплення реформ шляхом лібералізації торгівлі, залучення більших потоків іноземних інвестицій та стимулювання економічного зростання.

Водночас для США НАФТА надала можливість розширити експортний ринок на південь, також це була можливість покращити відносини з Мексикою.

Проте, сьогодні, якщо для США нова угода з мексиканцями означає політичний успіх нового президента, то для Мексики ця угода продемонструвала гнучкість їхнього керівництва. Нова угода створює сприятливі умови для розвитку малого бізнесу обох країн, проте для більшості мексиканців-робітників, враховуючи нову міграційну політику Д. Трампа та високий рівень протекціонізму, можливості використати цю угоду на свою користь є дуже незначними. Тим часом у Сполучених Штатах Америки нестача некваліфікованої робочої сили (наприклад, з Мексики) буде зростати через покращення системи освіти та старіння американського населення.

Тому, як саме нова угода буде вирішувати це питання, на даний час, незрозуміло.

Асиметрія означає становлення та існування в певних відносинах розходжень і протилежностей усередині єдності, цілісності явищ об'єктивної дійсності. Вона є

випробуванням структурної стабільності системи, оскільки має експліцитний дисфункціональний характер. Також асиметрія є наслідком структурних змін і прискорювачем подальших трансформацій і часто є інновацією, що дозволяє виявити нові типи системних антагонізмів.

Асиметрію в міжнародних відносинах можна дефініювати як відсутність рівнозначності, тотожності між державами, які володіють різними потенціалами, впливом на світові політичні процеси. Порівняно з нерівністю, яка часто має негативну конотацію, асиметрія – це більш ціннісно-нейтральний термін.

Асиметрія часто є складною сумішшю політичних, економічних, географічних, соціальних чинників. У контексті міжнародних відносин асиметрія між державами пов'язана з розмаїттям показників – валовим внутрішнім продуктом (ВВП), ВВП на душу населення, забезпеченістю природними ресурсами, рівнем розвитку технологій, чисельністю та оснащеністю збройних сил, розміром території, чисельністю населення. Різні конфігурації асиметрії можуть призвести до конкретних ефектів у рамках двосторонніх відносин.

Важливо зауважити, що перманентна трансформація величин могутності держав може призвести до зміни характеру відносин між ними. Тобто консеквентна зміна кількісних параметрів суб'єктів міжнародних відносин, зокрема силового, ресурсного, демографічного потенціалів призводить до виникнення нової ієрархії та нового порядку відносин між державами.

Відносини між США і Мексикою є показовим прикладом для вивчення причин і наслідків асиметричних відносин.

Двосторонні асиметричні американо-мексиканські відносини – це відображення реальних відмінностей в об'єктивно існуючій реальності.

Мексика, визначальною особливістю якої залишається її сусідство зі США, має безпосереднє відношення до внутрішньої, регіональної та глобальної політики Сполучених Штатів, незважаючи на історичні схильності останніх до домінування і зверхнього ставлення до Мексики. США мають перевагу над Мексикою практично за всіма параметрами, що показово свідчить про асиметричний характер відносин між країнами.

Загальний рівень економічного розвитку вважається одним з найбільш важливих вимірів асиметрії в міжнародних відносинах. Ступінь асиметрії між США і Мексикою з огляду на економічні параметри є досить високим. Порівняно з Мексикою (2,6 трлн дол.) рівень ВВП США (20,5 трлн дол.) вищий у 8 разів. За показниками ВВП на душу населення (ПКС), що визначає рівень соціально-економічного розвитку, Мексика (20,6 тис дол.) поступається США (62,6 тис дол.) трохи більше ніж у тричі. Отже, США за рівнем та масштабами економічного розвитку значно випереджають Мексику.

Асиметричний розрив між країнами спостерігається не лише в економічній площині, а й у географічній: площа США 9,5 млн кв. км, Мексики – 1,96 млн кв. км; демографічній: чисельність населення США – 329 млн осіб (2018), загальні трудові ресурси станом на 2017 р. становили 160,4 млн осіб (четверте місце у світі); у Мексиці, відповідно – 126 млн осіб (2018) і 54,51 млн осіб (2017, 13-те місце у світі): військово-оборонній: військові витрати США – 692 млрд дол., Мексики – 6,6 млрд дол., що тільки додає додаткові шари асиметричному зв'язку.

США і Мексика мають далеко не однакову вагу в геополітичному і економічному світовому просторі. Вони знаходяться на протилежних полюсах за рівнем могутності, впливовості, статусом. Якщо США спроможні ефективно діяти у глобальному масштабі та в усіх сферах міжнародних відносин, то Мексика здатна до дій лише у локальному масштабі.

США, з огляду на акумульовану ними могутність, займають найвищий щабель в ієрархії міжнародних систем та посідають домінуюче становище у ній. Вплив Мексики на зовнішньополітичну діяльність США можна інтерпретувати як незначний. Р. Мансбах стверджує, що "сильні держави насолоджуються автономією... Автономна держава може сформулювати і переслідувати власні цілі зовнішньої політики".

Спектр американо-мексиканських відносин досить широкий і виходить за межі дипломатичних і службових контактів. США і Мексику пов'язують широкі комерційні,

культурні та освітні зв'язки, але водночас соціально-економічний розвиток Мексики став надзвичайно залежним від США.

Мексиканський політик і дипломат Хорхе Кастаньєда та історик Ектор Камін стверджують, що "серце Мексики знаходиться у Латинській Америці, тоді як її гаманець, думки та десята частина населення – у США".

Відносини між США і Мексикою, попри різні зовнішньополітичні та економічні потенціали, характеризуються високим рівнем взаємозалежності, який був утворений в результаті історичних точок дотику. Але найточніше їх взаємодію відображає формула асиметричної взаємозалежності.

Асиметричність є характерною рисою взаємозалежності, яка виникає за умови, коли контроль і інтереси держав нерівномірно розподілені між ними.

Розглядаючи даний тип взаємовідносин, слід зауважити, що економічна стабільність одного актора нерозривно пов'язана з діями іншої держави, політика якої знаходиться поза його контролем. Менш залежні актори можуть використовувати взаємозалежність як інструмент тиску тоді, коли стоїть питання про врегулювання конфлікту на свою користь або існує необхідність впливу з метою розв'язання певної проблеми, тобто для менш залежної держави асиметрична взаємозалежність може виступати джерелом влади.

Глибока взаємозалежність між США і Мексикою детермінована існуванням спільного кордону протяжністю майже 3,2 тис км, високим рівнем політичного і торговельно-економічного співробітництва, партнерством в рамках інтеграційного об'єднання НАФТА, а також загальними проблемами нелегальної міграції та організованої злочинності, які потрібно розв'язувати комплексно і спільними зусиллями.

Широкомасштабне торговельно-економічне співробітництво, спільні виробничі ланцюги є свідченням того, що структури господарств двох країн щільно переплетені та взаємопов'язані. Взаємодія між обома країнами є інтенсивною і включає як легальні, так і нелегальні потоки людей і товарів, що створює чималі труднощі для США і Мексики.

Виключну роль у двосторонніх економічних відносинах США і Мексики відіграє Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА). Співпраця у рамках інтеграційного угруповання НАФТА суттєво позначилась на обсягах торгівлі між країнами.

З посиленням процесу інтеграції відбулося не лише поглиблення економічного співробітництва між двома країнами, а й суттєво зросла асиметрична взаємозалежність двох країн. На тлі жорстких заяв президента Дональда Трампа на економічну ситуацію в Мексиці впливає сам фактор невизначеності щодо неї політики Сполучених Штатів.

Як свідчить базовий постулат політичного реалізму, взаємовигідна співпраця можлива лише за умови встановлення балансу сил. Адже успішність процесу міжнародної економічної інтеграції залежить від розвитку симетрії у взаємозалежності та зниження можливостей одного учасника домагатися невивігдних для іншого учасника політичних поступок.

США є головним торговельно-економічним партнером Мексики, яка є не лише постачальником сировини для США як будь-яка інша країна третього світу, а й важливим виробничим майданчиком для американських компаній. Вашингтон зацікавлений у поглибленні економічної співпраці з Мексикою, господарські структури якої справляють чималий вплив на американську економіку.

Це дає змогу стверджувати про посилення значення Мексики для США, особливо в постбіполярний період.

Станом на 2017 р. частка США в експорті Мексики сягала 73 % (307 млрд дол.), в імпорті – 51 % (181 млрд дол.), тоді як мексиканська частка у структурі експорту/імпорту США становила відповідно 15 та 14 %.

Вищевказані статистичні показники дають чітке уявлення про переваги й обмеження сторін в асиметричній взаємодії. Обидві держави неоднаково залежать одна від одної. Існуюча асиметрична взаємозалежність створює для США як менш залежного актора спокусу встановлювати сприятливі для себе економічні умови й отримувати політичні поступки від більш залежної держави – Мексики.

Диференціюючи держави на центр і периферію, тобто виділяючи сильних і слабких суб'єктів міжнародних відносин, можна стверджувати, що існуюча у світі асиметрія відносин зумовлює посилення впливу найсильніших і перманентні поступки слабкіших у дипломатичному діалозі.

Реально оцінюючи ситуацію, Мексика усвідомлює драматичність асиметричної залежності від США. Асиметрія між двома країнами також генерує фрустрацію, яка посилюється серед тих, хто вважає себе жертвою цієї диспропорції. Асиметричні відносини сприяють розвитку почуття розчарування й обману і з часом можуть стати двигуном насильства.

Асиметричний формат відносин між країнами-сусідами певною мірою проявляється при розв'язанні суперечливих питань, виробленні політичного курсу та ухваленні рішень.

На тлі асиметрії сторони дотримуються щодо одна одної діаметрально протилежних поглядів. Незважаючи на зростаючу інтеграцію і співпрацю, що зберігається між країнами, асиметрія змушує політичний істеблішмент США, як і раніше, сприймати Мексику як другорядну і потенційно небезпечну політичну одиницю.

Однак у цілому США часто розглядають Латинську Америку, особливо Мексику, як "безпечну" зону, якою можна знехтувати за певних умов. Адже Вашингтон упевнений у тому, що жоден полюс сили не зазіхне на принципи доктрини Монро.

Мексика може вважатися для США не надто важливою через культурні упередження або через її незначну матеріальну значущість. Мексику Вашингтон не сприймає категорично негативно, вона розглядається не як ворог, а як залежний партнер. Дослідник міжнародних відносин Хуан Габріель Токатлян називає таке політичне явище "синдромом розчарованої наддержави", який часто зачіпає Мексику.

Якщо політичні лідери США розглядають Мексику як несуттєву для інтересів США і концентрують увагу на інших пріоритетах, то офіційний Мехіко зосереджується на Сполучених Штатах як на своїй найбільш важливій зовнішньополітичній проблемі. Це дає можливість Мексиці часто краще розуміти динаміку двосторонніх відносин і використовувати її у власних інтересах.

Посол США у Мексиці у 1993–1997 рр. Джеймс Джонс писав: "Проблема з політикою США щодо Латинської Америки в цілому, і в тому числі Мексики, полягає в ігноруванні та відсутності уваги до цих відносин, крім випадків, коли нам щось потрібно, – тоді ми поводимося як зверхній партнер, на відміну від справжнього партнерства".

Отже, Мексика відіграє невелику роль у зовнішньополітичному світогляді США, тоді як Сполучені Штати посідають найважливіше місце в системі зовнішньополітичних орієнтирів Мексики, з якими нерозривно пов'язується благополуччя та майбутнє країни.

Однак слід зауважити, що тісна близькість і взаємозв'язок критичних проблем змушують США і Мексику знаходити оптимальні шляхи для створення сприятливого клімату у відносинах. Соціальна дисгармонія уздовж спільного кордону між США і Мексикою, спільне історичне минуле ілюструють важливість і необхідність конструктивного діалогу.

На практиці США, які істотно впливають на характер еволюції системи міжнародних відносин і світового політичного процесу, не використовують свої можливості, направлені на активне зниження асиметрії, якою пронизані двосторонні відносини з Мексикою. Ця обставина безпосередньо сприяла зростанню соціальної поляризації в мексиканському суспільстві та зубожінню вразливих верств населення.

Нездатність США ефективно співпрацювати з Мексикою має особливо важкі наслідки в імміграційній сфері. Зрештою, наддержава не має наміру переосмислювати свої відносини з Мексикою, щоб вивести їх на якісно новий рівень. Невиразна політика США щодо Мексики – це швидше логічний продукт простої істини: велетенська асиметрія влади між країнами.

Як зазначає Б. Уомак: "Сполучені Штати відчують спокусу бути нечутливими до проблем і вразливості інших держав, і що вони ігнорують або неправильно інтерпретують тривогу, яку викликає нерівність сил порівняно з ними. Тим не менш також вірно, що

Сполучені Штати не є всемогутніми, і, таким чином, було б взаємно вигідніше для всіх, у тому числі для них самих, якщо б їхні асиметричні відносини краще управлялися".

Модель асиметричного американо-мексиканського партнерства обмежена у своїх масштабах і в деяких випадках викликає негативні побічні ефекти в Мексиці. Зовнішньополітична поведінка США щодо Мексики, як і раніше, заціклена на односторонньому підході та примусовій дипломатії. США часто проводять щодо південного сусіда недалекоглядну односторонню політику, яка завдає певних втрат Мексиці. Остання, з огляду на досить високу залежність від США, особливо в економічній сфері, заради збереження стабільних відносин з Вашингтоном підтримує його сценарії розвитку двосторонніх відносин.

США, жертвуючи відносинами заради внутрішніх політичних цілей, просувають найбільш вигідні для себе формати взаємодії. Рационально-логічне пояснення такої політики США може бути засноване на ефектах самої асиметрії, яка використовується, особливо консервативними аналітиками, як важливий елемент переваги і винятковості США. У міжнародній політиці така позиція вимагає від Вашингтона односторонніх кроків, які ігнорують мексиканські інтереси, як це було продемонстровано в дебатах про імміграційну реформу.

Висока траєкторія розвитку торговельно-економічного співробітництва ще не здатна здолати стіну взаємної підозри і недовіри. Інтенсивні неформальні обміни часто відбуваються поза рамками закону. Заспокійлива дипломатична комунікація маскує напруженість у відносинах між країнами і не створює основ для прогресу двостороннього співробітництва.

Не заперечуючи необхідності гармонізації міжнародних відносин, Моргентау і його прихильники (А. Уолферс, К. Томпсон, Е. Карр, Дж. Шварценбергер та ін.) вважають, що сучасний світ міждержавних взаємодій ще дуже далекий від міжнародного порядку, заснованого на універсальних політичних, економічних цінностях та приматі права, натомість він залишається світом, у якому міжнародна політика може бути визначена "як безперервне зусилля, спрямоване на збереження і збільшення потужності власної нації та послаблення і підірив могутності інших націй".

Під час "холодної війни" політичні кола Мексики намагалися обмежити свої контакти з Вашингтоном з огляду на неоднозначність його політики в Латинській Америці. У мексиканського керівництва існували небезпідставні побоювання, що відносини зі Сполученими Штатами в різних сферах неодмінно матимуть асиметричний характер.

У двосторонніх американо-мексиканських відносинах, ураховуючи широкий спектр викликів та загроз, велика частка уваги приділяється питанням безпеки. У свій час це офіційно визнавав колишній президент США Барак Обама: "Ми провели стільки часу за розв'язанням питань безпеки між Сполученими Штатами і Мексикою, що я інколи думаю, ми забуваємо, що це величезний торговий партнер, на якого припадає значна кількість комерції та велика кількість робочих місць по обидва боки кордону.

Ми хочемо подивитися, як ми можемо це поглибити, як ми можемо покращити це і підтримувати цей економічний діалог упродовж тривалого часу".

У системі міжнародних відносин США і Мексика однаково стурбовані проблемою забезпечення безпеки, яку прагнуть будувати на основі взаємовигідної співпраці, де підвищення рівня економічного розвитку держави практично нівелює фактор загрози.

Як слушно зауважує Брентлі Уомак, досліджуючи феномен асиметрії міжнародних відносин, "ефект асиметрії більш значущий для сусідніх держав, оскільки близькість збільшує значення асиметрії через зростання важливості відносин. Це є вірним навіть для найбільш мирних асиметричних відносин".

Висновок. Розмаїття теоретичних поглядів на характер сучасних міжнародних відносин вкотре доводить, що політичні та економічні інтеракції сильних і слабких акторів часто зумовлюють тріумф сильних і повну невдачу слабкіших.

Американо-мексиканські відносини можна розглядати як один з унікальних феноменів глобальної політики, коли дві країни, що суттєво відрізняються рівнями могутності й перебувають на різних щаблях у ієрархії міжнародної системи, змушені взаємодіяти й навіть

іти шляхом широкомасштабного торговельно-економічного співробітництва, зважаючи на географічну близькість.

Міжнародні реалії експліцитно свідчать про мирне співіснування США і Мексики – держав-сусідів із нерівнозначними параметрами могутності та впливом на міжнародні відносини, що підтверджує постулат: асиметрія вихідних позицій не завжди спричинює асиметрію кінцевих результатів.

В асиметричних відносинах із Мексикою США безумовно є домінуючим партнером, з огляду на величезну нерівність в економічній і військово-політичній сферах між країнами. В американських політичних колах Мексику сприймають переважно тільки з погляду економічної співпраці, оскільки вона не здатна кинути виклик могутності США або поставити під сумнів можливість односторонніх дій.

Вплив фінансово-економічної кризи XXI ст. на АТР. Внаслідок кризи традиційно впливові світові економіки – США, Європейський Союз та Японія пережили глибокий спад і зіткнулися із серйозними структурними проблемами в економіці. У той же час, низка країн Східної Азії, у першу чергу Китай, подолавши падіння темпів зростання, змогли зберегти позитивну динаміку розвитку. США та Японія зберігають ще економічну перевагу у регіоні, проте вже не можуть її нарощувати на відміну від Китаю. Фінансова криза істотно не позначилася на темпах розвитку країн АТР. Навпаки, роль країн Східної Азії у світовій економіці значно посилилася у результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., яка закріпила переміщення центру світового економічного розвитку у даний регіон, передусім за рахунок перетворення Китаю на двигун глобальної економіки, світового кредитора й інвестора.

Майже в усіх країнах регіону причину кризи вбачають не у недоліках їх економік, а у фінансовій політиці західних банків. Вважається, що ця політика мала на меті послабити азійських конкурентів. У ЗМІ, виступах економістів і відомих бізнесменів обговорюється ідея створення власної азійської фінансово-банківської системи, яка була б захищена від негативного впливу Заходу. Фінансова криза посилила інтеграційну економічну взаємодію у Східній Азії. Так, ще у жовтні 2008 р. КНР, РК та Японія прийняли рішення про створення регіонального фінансового регулятора поза рамками «Великої сімки».

Отже, кожна з великих тихоокеанських держав намагається зайняти провідне положення в АТР, як наслідок – збереження складних і неоднозначних відносин, непростої конфігурації взаємовідносин між ними. Водночас, найбільш важливим інтересом для кожної з держав є зміцнення миру та процвітання у регіоні. Держави зацікавлені у розвитку стабільних взаємовідносин, що пояснюється, насамперед, чисельними взаємними інтересами в економічній і торговельній сферах. Характерною ознакою розвитку регіону є поглиблення економічних взаємозв'язків між країнами за збереження геополітичного суперництва між ними.

Політичні й економічні протиріччя в АТР на початку XXI ст. Перспективи розвитку АТР

Країни Латинської Америки тривалий час залишались осторонь світової політики і не мали таких наслідків масштабних прикордонних конфліктів, як країни Європи чи Азії. Проте світові геополітичні зміни активно впливали на відносини між латиноамериканськими державами, супроводжуючи у XIX столітті процес формування незалежних утворень та їх кордонів. В XX столітті геополітичні міркування сприяли як виникненню між латиноамериканськими країнами численних територіальних суперечок, конфліктів та воєн, так і їх припинення.

Територіальні суперечки є своєрідною візитівкою латиноамериканської геополітики, адже жоден інший регіон планети не має такої кількості держав, які б висували один одному територіальні претензії. Разом з тим, особливістю цього явища є те, що воно має глибоке історичне підґрунтя, адже більшість конфліктів зародились в період, коли молоді латиноамериканські держави робили перші кроки в освоєнні світового простору в XIX

столітті. Між новими незалежними державами виникали прикордонні інциденти, територіальні розбіжності, збройні конфлікти і війни.

В історії Латинської Америки XIX століття важливою подією стало створення незалежних латиноамериканських держав. Іспанія та Португалія стали першими європейськими країнами, що втратили багатющі колонії. Проте розпад колоніальної системи в Південній Америці, створеної європейцями, завершився тільки в другій половині XX століття.

Початок XIX століття для країн Латинської Америки ознаменувався активізацією визвольних змагань. В результаті війни за незалежність колишні іспанські колонії звільнились від чужоземної влади і перетворились на суверенні держави. В ході визвольного руху з'явилися республіки: Мексиканські Сполучені Штати, Федерація Центральної Америки, Колумбія, Перу, Чилі, Болівія, Парагвай. Трохи пізніше завершився процес створення незалежних держав в регіоні Ріо-де-ла-Плата, де ситуація ускладнювалась протиріччями між провінціями і втручанням ззовні. Проте згодом тут з'явилися Об'єднані провінції Ріо-де-ла-Плати. Деякі держави, що виникли на Латиноамериканському континенті, внаслідок внутрішніх суперечностей та боротьби за владу різноманітних угруповань, виявились недовговічними.

В Колумбії після закінчення визвольної війни загострились центровіддалені тенденції і розпочався сепаратистський рух, що призвело до розпаду Колумбійської федерації в 1830 році. На її території з'явилися республіки Венесуела, Еквадор і Нова Гранада. Недовго проіснувала і Федерація Центральної Америки. В 1839 році тут постали незалежні держави Гватемала, Гондурас, Нікарагуа, Сальвадор та Коста-Ріка. На початку 1820 року розпалися і фактично припинили існувати як єдина держава Об'єднані провінції Ріо-де-ла-Плати. З грудня 1826 року Конгрес Об'єднаних провінцій проголосив конституцію Аргентини, адже таку назву з цього часу отримали Об'єднані провінції.

Латинська Америка має певні характерні риси прикордонних суперечок і конфліктів, притаманні лише цьому регіону, що дає підстави виділити латиноамериканський тип прикордонних проблемних ситуацій. Причини виникнення прикордонних конфліктів у регіоні різноманітні. Умовно їх можна розділити на три групи: історичний чинник, географічний (ресурсний) фактор, політичні мотиви.

Конфліктогенний потенціал країн Латинської Америки доцільно розглядати в межах трьох геополітичних субрегіонів, що є на континенті – Ла-Платському, Андському та Амазонському. Кожен регіон має свої особливості прикордонних конфліктів та різну динаміку перебігу територіальних суперечок. У глобальному порівнянні Латинську Америку щодо конфліктогенності та ескалаційної здатності спірних питань вважають відносно мирним регіоном, принаймні що стосується організації міждержавних стосунків і врегулювання конфліктів з початку XX століття.

Ла-Платський субрегіон протягом XIX століття був найменш спокійним на латиноамериканському континенті, оскільки тут розгорілась боротьба за вплив в басейні рік Парана і Ла-Плата між потужними державами континенту – Бразилією та Аргентиною, а також присутністю в цьому геополітичному просторі слабких Уругваю та Парагваю, які стали об'єктами боротьби за вплив. Сукупність цих факторів не одноразово призводила до територіальних конфліктів та війн, спричиняючи гонку озброєнь.

Наймасштабнішим збройним конфліктом XIX століття не тільки в ЛаПлатському субрегіоні, а у всій Латинській Америці була Війна Потрійного альянсу (Парагвайська війна) 1864 – 1870 років, в результаті якої всі сторони зазнали численних людських втрат.

В XX столітті динаміка аргентино-бразильських відносин мало змінилася, адже суперництво двох держав двічі ледь не закінчилось загальноно регіональними війнами. Хронічну напругу вдалося зняти лише в середині 1990-х років.

Протягом XIX и XX століть в Андському і Амазонському субрегіонах неодноразово виникали територіальні суперечки, відбувались міждержавні конфлікти, головна причина яких полягала в бажанні здобути вихід до Тихого чи Атлантичного океану та природних

ресурсів, отримати доступ до річки Амазонка, розмежування вод Венесуельської затоки в Карибському морі в зв'язку з відкриттям на шельфі навколо островів родовищ нафти. Основними протиборствами тут виступили суперечки між Чилі, Болівією і Перу, які і до нашого часу залишаються невирішеними і потенційно небезпечними.

У ХХ столітті у Південній Америці частота військових конфліктів зменшилась. Лише іноді територіальні претензії переростали у масштабні збройні конфлікти, кожен з яких мав характер територіального спору. (Чакська війна, Перуано-еквадорські війни, Летисійський конфлікт). Решта прикордонних суперечок між країнами мають латентну форму. До них належать територіальний конфлікт Венесуели і Гаяни щодо території Ессекібо, провінції Гайани; напруженими залишаються стосунки через територіальні претензії Венесуели і Колумбії, Гаяни і Сурінам, Нікарагуа та Коста-Ріки.

У Ла-Платському районі прикордонні проблемні ситуації не створюють напружених відносин між країнами. Їх об'єднує неактуальність, а також вони мають дещо прихований характер. Причина цьому - посилення геокультурної та гео економічної взаємодії, що створила основу для утворення регіонального угруповання МЕРКОСУР.

Проте в Андському та Амазонському геополітичних просторах існує близько 20 вогнищ конфліктів, половина з яких є активними.

Окреме місце у цьому надрегіоні займають міждержавні конфлікти у Центральній Америці та Карибському басейні, оскільки ці субрегіони аж до глибокого ХХ століття перебували під значно більшим впливом і тиском зовнішніх сил (насамперед США), ніж Південна Америка, яка, з огляду на суперечки між різними європейськими державами, а також між ними і США, залишилась відносно ізольованою від безпосередніх втручань з боку третіх сил. Завдяки цьому на Південноамериканському континенті вже у ХІХ столітті змогла сформуватись відносно незалежна стабільна система міждержавних відносин, яка попри початкові труднощі, сприяла розвитку регіональних інтеграційних процесів і таким чином перетворенню континенту на відносну зону миру.

Більшість латиноамериканських країн після здобуття незалежності від піренейських метрополій вкрай повільно набувала фундаментальних ознак суверенних національних держав. Це стосується як формування стабільних політичних інституцій і дієздатних національних урядів, так і точного встановлення територіальних кордонів. Якщо у колоніальний період перебіг меж між різними адміністративними одиницями не відігравав значної ролі, то після утворення незалежних держав він став предметом численних міждержавних конфліктів. Лінії розмежувань у колишніх іспанських та португальських колоніях часто проводили «на око», юридичні та фактичні кордони могли не збігатися. Цю проблему було перенесено на відносини між уже незалежними країнами Латинської Америки, коли вперше застосували юридичний принцип *uti possidetis juris*: держави отримали право утримувати те, що належало колонііпопереднику. Успадковані адміністративні кордони іспанської та португальської колоніальних імперій були перетворені у міждержавні кордони в регіоні.

Деколонізаційні процеси у Латиноамериканському регіоні відбувались неоднорідно. Цілком особлива динаміка, не лише через відмінну від решти регіону португальську колоніальну історію та величезну площу країни, спостерігалась у Бразилії, якій вдалось здобути незалежність і перетворитись на відносно стабільну монархічну державу без значних зіткнень. У результаті зайняття Наполеонівським військом Португалії 1808 р. португальська королівська сім'я за підтримки Великої Британії перенесла свою офіційну резиденцію до Бразилії, яка 1815 р. отримала статус рівноправного королівства.

Після повернення португальського короля Дона Жуана VI до Лісабона 1821 р. і короткого періоду регентства його сина Педру I, Бразилія 7 вересня 1822 р. проголосила незалежність від Португалії, перетворившись на Бразильську імперію. Остання проіснувала до 1889 р., після чого була замінена на республіканську форму правління.

На відміну від португальської, іспанська колоніальна імперія розпалась на численні республіки, які навіть після достатньо затяжних і кривавих війн за незалежність залишались

заручниками як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів. Багатьом країнам знадобилось чимало часу для остаточного визначення лінії державного кордону і встановлення відносно стабільного уряду. Яскравим прикладом таких процесів є сьогоднішня Аргентина, розвиток якої після здобуття незалежності впродовж десятиліть відзначався анархією, внутрішньою нестабільністю і громадянськими війнами. Лише у 1860-х роках, після включення провінції Буенос-Айрес у конфедерацію, Аргентині вдалось стабілізувати центральну владу.

На прикладі двосторонніх відносин між Аргентиною і Бразилією можна простежити загальну картину політичних і територіальних конфліктів у регіоні в XIX столітті. Після здобуття незалежності між обома країнами продовжились суперечності, які мали місце у колоніальну добу між Іспанією і Португалією.

Здебільшого йшлося про контроль за стратегічну у військовому і торговельному відношеннях територію, відому як *Vanda Oriental* – «Східний Берег» (ріки ЛаПлата), що в основному збігається з межами сучасного Уругваю. Наприкінці колоніальної доби *Vanda Oriental* належав до іспанського віце-королівства Ріо-де-ла-Плата (сучасні Аргентина, Уругвай, Парагвай і Болівія), проте, скориставшись виром численних антиіспанських повстань на всій території колонії, португальські війська 1811 р. захопили «Східний Берег», який після низки збройних сутичок увійшов під назвою провінції Сісплатіна спершу до Португалії (1821), а згодом – до Бразильської імперії (1822). З метою повернути контроль над провінцією, Конфедерація Об'єднаних Провінцій Ріо-де-ла-Плата (Аргентина) переконала найсильнішу політичну групу провінції (так званіх *Orientales*) під керівництвом Хуана Антоніо Лаваехи повстати проти бразильського уряду та надала їм політичну і матеріальну підтримку. Після кількох років партизанської боротьби із Бразилією 1825 року в місті Ла-Флорида було зібрано Конгрес, який проголосив незалежність провінції від Португалії і Бразильської імперії, підтверджуючи приналежність провінції до Об'єднаних Провінцій. У відповідь на це уряд Бразилії в грудні 1825 р. оголосив Об'єднаним Провінціям війну. Впродовж наступних років жодній зі сторін не вдалось здобути суттєвих військових переваг. За посередництва Великої Британії та Франції розпочались мирні переговори, які завершилися підписанням 1828 р. Монтевідейського договору, який встановив незалежність Східного Берега, що отримав назву Східна Республіка Уругвай. У мирній угоді Аргентина і Бразилія визнавали незалежність нової держави, а також гарантували вільне судноплавство і безмитну торгівлю у стратегічному районі Ла-Плати.

Проте це не розв'язало усіх суперечностей між двома державами, відносини яких у середині XIX ст. характеризувались взаємною ворожістю, відкритою і прихованою підтримкою опозиційних політичних сил, сепаратистських рухів всередині кожної з країн. Стосунки між обома державами почали налагоджуватись з другої половини 1850-х років і дійшли максимального зближення під час наймасштабнішого збройного конфлікту в Латинській Америці – Парагвайської війни 1864–1870 рр. (Війни Потрійного Альянсу) – протистояння між Парагваєм і державами Потрійного альянсу (Аргентина, Бразилія, Уругвай) за контроль над стратегічним регіоном ріки Ла-Плата. Війна вибухнула в результаті антиурядового повстання в Уругваї, яке підтримали Аргентина і Бразилія, кожна з метою поширення сфери свого впливу в регіоні р. Ла-Плата. Натомість Парагвай, стурбований порушенням регіонального балансу сил і прагнучи реалізувати свої експансіоністські плани (зокрема, здобути вихід до світового океану за рахунок бразильської території), взяв сторону офіційного уряду Уругваю на чолі з президентом А. Агірре. У жовтні 1864 р. Бразилія здійснила інтервенцію в Уругвай під приводом примусу уругвайського уряду до сплати компенсації за збитки, завдані бразильським підданим під час прикордонних конфліктів у 1850-х роках. Президент Уругваю А. Агірре звернувся за допомогою до диктатора Парагваю Ф. Солано Лопеса, який 13 грудня 1864 р. оголосив війну Бразилії і направив війська у Південнобразильську провінцію Мату-Гросу. 20 лютого 1865 р. антиурядовим силам в Уругваї за підтримки бразильських військ вдалось захопити владу в країні. Для відновлення статус-кво в Уругваї Ф. С. Лопес звернувся до аргентинського президента Б. Мітре з вимогою надати право проходження парагвайських військ територією Аргентини, яка де-юре оголосила

себе нейтральною у конфлікті, проте де-факто надавала підтримку Бразилії. Відмова аргентинського уряду зумовила оголошення Парагваєм війни Аргентині 18 березня 1865 р. Початкові воєнні успіхи парагвайців на бразильському (провінції Мату-Гросу і Ріу-Гранді-ду-Сул) та аргентинському (провінція Коррієнтес) фронтах, обумовлені більшою чисельністю і вищим рівнем підготовки регулярних військ Парагваю, змусили Аргентину, Бразилію і Уругвай на чолі з новим президентом В. Флоресом об'єднати свої зусилля і підписати 1 травня 1865 р. у Буенос-Айресі Договір про Потрійний альянс, згідно з яким держави-учасниці зобов'язувались вести бойові дії проти Парагваю до повалення президента Лопеса. Верховним головнокомандувачем коаліційних військ став Б. Мітре. Переломним моментом у війні стала битва біля Ріачуела на р. Парана 11 червня 1865 р., яка закінчилась перемогою бразильського флоту над парагвайським і змінила хід війни на користь Потрійного альянсу. Починаючи з середини 1866 р., бойові дії перемістились на територію Парагваю. Після важких поразок парагвайських військ біля Туюті (травень 1866 р.), Умаїти (липень 1868 р.), на р. Пікісірі (грудень 1868 р.), падіння Асунсьйона і встановлення там тимчасового уряду Парагваю (січень 1869 р.) та останньої битви біля Серро-Кора (березень 1870 р.), під час якої загинув Ф. С. Лопес, територія Парагваю була окупована військами союзників.

У результаті бойових дій сторони конфлікту зазнали величезних людських втрат (за оцінками, Парагвай – близько 300 тис. осіб, Бразилія – 18 тис., Аргентина – 18 тис., Уругвай – близько 5,5 тис.), значна частка яких припала на цивільне населення.

Після завершення Війни Потрійного альянсу далися ознаки протиріччя між Аргентиною і Бразилією стосовно повоєнного статусу Парагваю. Якщо перша пропонувала поділити його територію між обома країнами, претендуючи, зокрема, на багатий на корисні копалини регіон Гран-Чако, то друга вбачала у незалежній Парагвайській державі протидію загрози аргентинської гегемонії у Південній Америці. З цією метою Бразилія залишила на території Парагваю свої війська (перебували там до 1876 р.), 9 січня 1872 р. уклала з ним сепаратний мирний договір, згідно з яким кордон між обома державами встановлювався з урахуванням передвоєнних претензій Бразилії на спірні прикордонні території в районі р. Ла-Плата, а у грудні 1875 р. підписала договір про дружбу і співпрацю.

Державний кордон між Парагваєм і Аргентиною було встановлено угодою 3 лютого 1876 р., згідно з якою Аргентині відійшла приблизно третина території, на яку вона претендувала (значна частина регіону Місьйонес і частина Гран-Чако), а також рішенням третейського суду на чолі з президентом США Р. Хейзом, згідно з яким решту спірних територій було передано парагвайській стороні. В результаті війни Парагвай, втративши майже половину своєї території і близько 4/5 свого населення, перетворився з регіональної потуги на одну з найбільш відсталих країн Латиноамериканського регіону.

Іншим конфліктним регіоном Південної Америки протягом XIX ст. було Тихоокеанське узбережжя континенту, де міждержавні відносини, як і в районі Ла-Плати, визначались інтенсивною політичною боротьбою і територіальними конфліктами. Основними протиборствами тут виступили суперечки між Чилі, Болівією і Перу. Якщо у 1820-х роках ці держави ще кооперували у їхній боротьбі проти іспанської метрополії, то вже у 1830-х роках далася ознаки зростаюча конкуренція за сферу впливу в межах цього субрегіону. У відповідь на проголошення Перуансько-Болівійської Конфедерації 1835 р. уряд Чилі, вбачаючи у цьому порушення рівноваги сил на Тихоокеанському узбережжі не на свою користь, оголосив новоствореному суб'єкту міжнародних відносин війну. Перемога Чилі 1838 р. призвела не лише до розпаду Конфедерації і відновлення незалежних держав Перу і Болівії, але й спричинила значне погіршення відносин останніх, яке зрештою вилилося у Перуансько-болівійську війну 1841–1842 рр., результат якої, щоправда, не змінив статус-кво.

У 1840-х роках вкотре далися ознаки суперечки між Чилі і знову зміцнілим у політичному й економічному відношеннях Перу. Втім зовнішні фактори змусили тихоокеанські держави тимчасово забути свої чвари і вдатися до тіснішої кооперації, зокрема у світлі загрози з боку Іспанії, яка прагнула відновити свій вплив у колишніх колоніях у Південноамериканському регіоні.

Врешті загострення конфронтації у першій половині 1860-х років обернулось на Першу тихоокеанську війну 1864–1866 рр. (Іспано-південноамериканська війна) між Іспанією, з одного боку та Перу, Чилі, Болівією і Еквадором (з 1866 р.) – з іншого. У серпні 1862 р. іспанська королева Ізабелла II надіслала до Південної Америки в рамках наукової експедиції військову ескадру, зокрема з офіційною метою зближення Іспанії з латиноамериканськими державами. В ході візиту до перуанського м. Кальяо далися взнаки спірні питання між обома державами: відмова Іспанії визнавати незалежність Перу (1821), боргові питання з колоніальних часів, захоплення перуанським флотом іспанського торгового судна в ході прикордонних зіткнень між Еквадором і Перу у 1857–1860 роках.

Ситуація загострилась внаслідок так званого інциденту Таламбо, коли у сутичці між іспанськими іммігрантами і місцевим населенням загинув підданий Іспанської корони. Після відмови перуанських властей виконати ультимативні вимоги іспанців (принесення офіційних вибачень Мадриду, компенсаційні виплати іспанським постраждалим під час інциденту Таламбо, виконання боргових зобов'язань з колоніальних часів) кораблі останніх захопили 14 квітня 1864 р. о-ви Чінча, які завдяки покладам дорогоцінного на той час добрива гуано, забезпечували до 60 % доходів Республіки Перу. Окрім того, у січні 1865 р. іспанська ескадра, стягнувши у зону конфлікту нові сили на чолі з віцеадміралом Парехою, блокувала Тихоокеанське узбережжя Перу. Врешті 27 січня 1865 р. перуанський президент Х. А. Песет був змушений прийняти умови ультиматуму іспанців і підписати договір Віванко-Пареха, згідно з яким Перу зобов'язувалась виплатити Іспанії солідну грошову компенсацію в обмін на повернення їй о-вів Чінча. Підписання договору викликало хвилю масових протестів у країні, які вилились у повалення уряду Песета і встановлення в Лімі у листопаді 1865 р. військової диктатури М. І. Прадо. Тим часом антиіспанські настрої охопили також сусідню Чилі, яка відмовилась постачати іспанському флоту військові матеріали. У відповідь на це все більш незалежний від Мадрида у своїх діях Пареха, висунувши принизливі для чилійського уряду ультимативні вимоги, ініціював у вересні 1865 р. морську блокаду найбільших тихоокеанських портів Чилі. Остання відповіла на це оголошенням війни Іспанії 25 вересня 1865 р. Після поразки від чилійців у морській битві біля Папудо і самогубства 26 листопада віце-адмірала Парехи, укладення 5 грудня військового союзу Чилі і Перу, оголошення 14 січня новим перуанським урядом війни Мадриду, солідаризації інших латиноамериканських країн, зокрема вступу Еквадору (30 січня) і Болівії (22 березня) до антиіспанського воєнного альянсу, флот Іспанії опинився на рубежі 1865–1866 рр. перед непосильним завданням блокади Тихоокеанського узбережжя Південної Америки і протистояння єдиному фронту латиноамериканських держав. Після низки морських битв у південноамериканських портах (Абтао 7 лютого, Вальпараїсо 31 березня, Кальяо 2 травня) іспанські кораблі 10 травня 1866 р. звільнили о-ви Чінча і залишили Тихоокеанське узбережжя Південної Америки. Стан війни де-юре протривав до 11 квітня 1871 р., коли у Вашингтоні між усіма сторонами конфлікту було підписано перемир'я. 14 липня 1879 р. між Іспанією і Перу було підписано договір про мир і дружбу, згідно з яким Мадрид визнав незалежність Ліми та встановив з нею дипломатичні відносини. Аналогічні договори було підписано Іспанією з Болівією (21 серпня 1879 р.), Чилі (12 червня 1883 р.) і Еквадором (28 січня 1885 р.).

Втім після подолання спільного ворога тихоокеанські держави знову вдалися до з'ясування своїх внутрішньорегіональних протиріч. Кульмінацією протистояння стала Друга тихоокеанська війна 1879–1884 рр. – збройний конфлікт Чилі проти Перу і Болівії з приводу володіння малозаселеною північною частиною пустелі Атакама, де в середині XIX ст. було виявлено ознаки наявності значних покладів селітри (так звана Селітряна війна). Після завершення іспанського колоніального панування у Південній Америці регіон став об'єктом суперечок між новоутвореними державами Чилі (1817), Перу (1821) і Болівією (1825). Відкриття покладів селітри, експорт якої був на той час вагомим джерелом прибутку південноамериканських держав, експансія чилійських підприємств і масове заселення чилійцями зони видобутку сировини призвели до загострення болівійсько-чилійських стосунків і зближення Болівії з Перу, яка також вбачала в економічній експансії Чилі загрозу

для своїх торговельних інтересів у регіоні. В лютому 1873 р. між перуанським і болівійським урядами було підписано таємний договір про взаємну оборону у випадку агресії проти однієї зі сторін. Паралельно болівійський уряд вів переговори з Чилі щодо врегулювання лінії кордону між обома державами, яку в договорах 1866 р. і 1874 р. було визначено по 24-й паралелі південної широти.

За додатковими умовами останнього договору, чилійські підприємства отримували право вільного видобутку селітри у зоні між 23-ю і 24-ю паралелями, однак підпадали під дію болівійського податкового законодавства із фіксованими ставками на 25 років. Втім в умовах гострої економічної кризи у другій половині 1870-х років болівійський уряд встановив 1878 р. додаткове мито на експорт селітри, а згодом, після відмови чилійських селітряних компаній сплачувати його, прийняв рішення про конфіскацію їхнього майна.

Уряд Чилі, сприйнявши це як відкрите порушення договору 1874 р., денонсував його і в лютому 1879 р. без опору захопив заселений переважно чилійцями (95 %) болівійський порт Антофагаста. Болівія відповіла на це оголошенням у березні війни Чилі. Остання, відкинувши мирне посередництво Перу, довідавшись про таємний болівійсько-перуанський союзний договір, оголосила 5 квітня 1879 р. війну обом державам. На порядок вищий кількісний і якісний склад, а також раптовість нападу чилійського флоту дозволили йому швидко захопити усе узбережжя Болівії і вийти до південних кордонів Перу. Здобуття повної переваги на морі (перемога у битві біля мису Ангамос 8 жовтня 1879 р.) дозволило Чилі перенести театр бойових дій на територію Перу. Успішні наземні операції чилійських військ у перуанській частині пустелі Атакама – провінції Тарапака, захоплення міст Аріка і Такна, роз'єднання чилійцями болівійських і перуанських сил спричинили вихід з війни Болівії влітку 1880 р.

Уряд в Сантьяго збільшив тиск на Ліму, скерувавши наприкінці серпня 1880 р. до північного узбережжя Перу військову ескадру (так звану експедицію Лінча), яка успішно реалізувала кампанію щодо стягнення контрибуції з перуанських портів до кінця жовтня 1880 р. Після невдалої спроби мирного посередництва США 22 жовтня 1880 р. бойові дії продовжились, перемістившись у район столиці Перу – Ліми. Окупація останньої чилійськими військами 17 січня 1881 р. і повалення перуанського уряду спричинили початок партизанської війни та перенесення театру бойових дій з узбережжя на Перуанське високогір'я вглиб країни. Лише 10 липня 1883 р. у битві під Уамачуко чилійцям вдалось остаточно зламати рух партизанського опору на чолі з майбутнім президентом Перу генералом А. Касересом. 20 жовтня 1883 р. у м. Анкон між Чилі і Перу було підписано мирний договір, згідно з яким територія південного перуанського регіону Тарапака відходила у постійне володіння, а провінції Такна і Аріка – у тимчасове (на 10 років) володіння Сантьяго, після чого їхній подальший статус мав вирішити плебісцит. Втім у встановлений строк обом сторонам так і не вдалось погодити термін проведення референдуму, і лише у 1929 р. за посередництва амерканського президента Г. Гувера ними було досягнуто домовленості, згідно з якою Аріка залишалась у складі Чилі, в той час як Такна відходила до Перу. Водночас за умовами перемир'я між Чилі і Болівією, підписаного 4 квітня 1884 р. у м. Вальпараїзо, Сантьяго отримав болівійську тихоокеанську провінцію Антофагаста, що означало для Ла-Пасу не лише відмову від багатого на корисні копалини регіону, але й болісну втрату виходу до світового океану. Положення перемир'я були підтвержені мирним договором 1904 р., за яким Чилі погодилась збудувати залізницю між болівійською столицею Ла-Пас і тихоокеанським портом Аріка, а також гарантувати Болівії безперешкодний доступ до чилійських портів [6].

Попри досягнуті домовленості відносини між трьома державами і сьогодні залишаються доволі напруженими. Болівія, розглядаючи втрачену прибережну тихоокеанську територію як свій департамент Літорал, вимагає ревізії мирного договору і суверенного коридору до Тихого океану. Після неодноразових невдалих спроб досягнення компромісу, зокрема через блокування Лімою плану передачі Болівії коридору чилійської (колишньої перуанської) території вздовж кордону з Перу, болівійський уряд розірвав 1978 р. дипломатичні відносини з Чилі, підтримуючи відтоді офіційні стосунки на рівні консульських представництв. З 2006 р. на урядовому рівні були відновлені неформальні переговори щодо

врегулювання «болівійської проблеми». У жовтні 2010 р. президенти обох держав вперше з часу розірвання дипломатичних відносин домовились про взаємний обмін дипломатичними представництвами.

Повертаючись до подій XIX ст., слід зауважити, що на рубежі XIX–XX ст. як у тихоокеанській, так і в атлантичній частинах південної Америки склались відносно хороші передумови для мирного розвитку міждержавних відносин.

Зокрема, джерелом стримування постколоніальних конфліктів та воєн виступив вже згаданий принцип *uti possidetis juris*. Дія цього принципу під час визначення метрополіями кордонів колоній у Латинській Америці хоч і сприяла виникненню суперечок уже між незалежними державами, проте, з іншого боку, все ж таки успадковані колоніальні адміністративні кордони достатньо поважали на практиці у Південній Америці, що сприяло процесу забезпечення структури внутрішньої та міжнародної законності. Ще одним чинником, що запобігав війнам у Латинській Америці, була угода, прийнята між елітами латиноамериканців, які були вихідцями з Іспанії. Вони прийняли норму, за якою вважали себе частиною великої культурної і, можливо, політичної спільноти.

Їхні країни не повинні були вдаватися до війн між собою. Як писав Мігель Ангель Сентено: «складне розуміння міжнародної ненависті було відсутнє – сусід моєї держави не є моїм ворогом».

Втім на континенті й досі залишилась нерозв'язаною ціла низка територіальних конфліктів. Лише Бразилії, завдяки умілій політиці міністра закордонних справ барона фон Ріо Бранко (1901–1912), вдалося мирно врегулювати зі своїми сусідами усі відкриті територіальні питання вздовж, як би там не було, 9000-мильної лінії кордону і у довгостроковій перспективі юридично консолідувати континентальні розміри країни, нейтралізувавши у такий спосіб потужний конфліктний потенціал відносно своїх іспаноамериканських сусідів. У XX ст. у Південній Америці лише зрідка виникали масштабні збройні конфлікти, кожен з яких мав характер територіального спору.

Сюди належать Чакська війна між Болівією і Парагваєм (1931–1935), Летисійський конфлікт між Перу і Колумбією (1932), а також війни між Перу і Еквадором (1939–1941; 1981; 1995).

Війна Чако виникла між Болівією і Парагваєм за володіння малозаселеною прикордонною областю Гран-Чако, де 1928 р. було виявлено ознаки наявності покладів нафти. Після перших прикордонних сутичок наприкінці 1928 р. – на початку 1929 р. конфлікт з раптовим нападом болівійських військ на низку парагвайських укріплень у глибині Чако 1932 р. перейшов в ескалаційну фазу.

Усі посередницькі ініціативи, зокрема з боку Ліги Націй, Комісії нейтральних латиноамериканських держав, чилійського президента Мендеса, були відкинуті, і сторони вдалися до відкритих бойових дій. Протягом 1932–1934 рр. Боротьба здебільшого точилась за володіння укріпленими пунктами і фортами. Обидві сторони конфлікту широко використовували бойову авіацію, залучали іноземні командні кадри та військових спеціалістів (болівійці здебільшого німецьких, парагвайці – російських). До середини 1934 р. парагвайські війська оволоділи більшою частиною спірних територій, а в березні 1935 р. перенесли бойові дії на територію самої Болівії, атакувавши нафтоносний район біля м. Вілья-Монтес.

Після оточення наприкінці травня 1935 р. гарнізону цього міста і неспроможності організувати оборону на інших відрізках фронту Болівія звернулась до Ліги Націй з проханням про посередництво у врегулюванні конфлікту. 12 червня 1935 р. за посередництва США, Аргентини, Бразилії, Чилі, Перу, Уругваю було укладено перемир'я, а 28 жовтня підписано мирний договір. 21 липня 1938 р. в Буенос-Айресі підписали договір про кордони, підготовлений на основі рішення арбітражної комісії, згідно з яким Парагвай отримав близько $\frac{3}{4}$ спірних територій Гран-Чако, а Болівія – вихід до р. Парагвай.

Фактично паралельно з Чакським конфліктом відбувалась Колумбійськоперуанська війна 1932–1934 рр. (Летисійський конфлікт) – збройне протистояння між Колумбією і Перу за володіння стратегічною прикордонною областю навколо порту Летисія (так звана

«Летисійська трапеція») на р. Амазонка. Перші прикордонні суперечки розпочались у 1920-х роках і завершилися підписанням 22 березня 1922 р. угоди Саломон-Лозано, згідно з якою спірна територія відійшла до Колумбії. Однак 1932 р. військова хунта в Перу на чолі з президентом Л. М. Санчесом Серро взяла курс на перегляд угоди і повернення «Летисійського коридору» Перуанській державі. 1 вересня 1932 р. група цивільних перуанців захопила м. Летисія з вимогою передачі міста владі Перу. Для захисту повстанців Ліма скерувала в регіон регулярні війська, а 30 вересня відкрито поставила вимогу ревізії договору про кордон.

3 жовтня Колумбія звернулась до Ліги Націй зі скаргою на дії Перу. Це не завадило перуанським військам продовжити наступ на території Колумбії і зайняти 1 листопада стратегічне м. Тарапака, заблокувавши у такий спосіб доступ колумбійським військам до спірної території. Бойові дії розпочались у лютому 1933 р., коли колумбійському річковому флоту, який прибув до Тарапаки через нейтральну бразильську територію, вдалось відбити у перуанців це стратегічне місто. Вже у березні 1933 р. колумбійці перенесли бойові дії на територію Перу.

Після низки перемог колумбійських військ, вбивства 30 квітня президента Л. М. С. Серро новий уряд Перу на чолі з О. Бенавідесом погодився розпочати за посередництва Ліги Націй мирні переговори з Колумбією, які завершилися укладенням 25 травня перемир'я. Згідно з ним, «Летисійську трапецію» передавали терміном на один рік під управління міжнародної комісії Ліги Націй.

24 травня 1934 р. у Ріо-де-Жанейро представники Перу і Колумбії підписали мирний договір і протокол про кордон, згідно з яким спірну територію передавали Колумбії. Договір передбачав також демілітаризацію Летисійського району, вільний доступ Перу до прикордонних ділянок рік Амазонка і Путумайо, містив формальне вибачення Перу за інтервенцію 1932 р., а також підтвердив положення договору Саломон-Лозано 1922 р..

Ще одним територіальним протистоянням у Південній Америці стали Перуано-еквадорські війни – три масштабні збройні прикордонні конфлікти між Перу і Еквадором 1941 р., 1981 р. і 1995 р. Перші прикордонні суперечки мали місце ще у першій половині XIX ст., коли Еквадор, як у складі Великої Колумбії (1819–1830), так і після проголошення незалежності 1830 р., відмовився визнати лінію адміністративного кордону з Перу, визначену декретом іспанського короля Карла IV 1802 р., коли обидві країни перебували під короною Мадрида.

Декрет передбачав включення провінції Майнас у басейні р. Амазонка між Андами і р. Мараньйон (нині – здебільшого регіон Лорето), яка 1739 р. належала до іспанської Королівської Аудієнсії Кіто (Еквадор), до складу Віце-Королівства Перу. Ця провінція, увійшовши до складу незалежної Перуанської республіки 1821 р., стала об'єктом постійних, зокрема збройних (1857–1860, 1903–1904), прикордонних суперечок вже між незалежними Перу та Еквадором. Після численних спроб мирного врегулювання конфлікту, зокрема за посередництвом третіх держав (Іспанії, Бразилії та ін.), сторони погодились у Протоколі Кастро Оянгурен-Понсе (1924) і в уточненому Лімському документі (1936) визнати лінію кордону статус-кво, яку на заході утворила р. Сарумілья, а на сході – р. Сенепа і гірський хребет Кордильєра-дель-Кондор. Таким чином, спірна територія залишилась здебільшого за Перу, що не задовольняло Еквадор, який з приходом до влади військових на чолі з генералом А. Е. Галло (1937) обрав курс на конфронтацію із Перу. Обидві сторони почали стягувати свої війська у зону конфлікту, що призвело до низки прикордонних сутичок впродовж 1940–1941 років. Уже 5 липня 1941 р. вони переросли у відкриту війну. Звинувативши одна одну в агресії, обидві сторони з використанням авіації розпочали активні бойові дії вздовж р. Сарумілья. Завдяки більшій чисельності і сучаснішому оснащенню, перуанським військам вдалось захопити протягом липня 1941 р. еквадорську провінцію Ель-Оро і м. Пуерто-Болівар. Під тиском державпосередниць Бразилії, Аргентини, США, а згодом – і Чилі, які вимагали припинити бойові дії в знак єдності країн західної півкулі у боротьбі проти держав “осі” у Другій світовій війні 1939–1945 рр., сторонами 31 липня було укладено перемир'я, умови якого були здебільшого підтверджені Таларською угодою від 2 жовтня 1941 р. і, врешті,

Протоколом про мир, дружбу і кордони (Протокол Ріо-де-Жанейро) 29 січня 1942 р. За умовами Протоколу, Еквадор відмовився від своїх попередніх територіальних претензій у районі рік

Мараньйон і Амазонка, перуанський уряд виводив свої війська із захопленої еквадорської території, а спірний регіон відходив до складу Перу. Остаточну лінію кордону встановлювали на основі лінії статус-кво 1936 р., за винятком незначних модифікацій на користь Перу. Гарантами дотримання Протоколу Ріо-де-Жанейро виступили Аргентина, Бразилія, США і Чилі. Втім під час демаркації кордону було виявлено розбіжності з лінією делімітації на 78-кілометровій ділянці вододілу (гірського хребта Кордильєра-дель-Кондор) між ріками Самора і Сантьяго, а саме – виявлення там не врахованого у процесі делімітації русла р. Сенєпа. Це дало підставу Еквадору спершу ініціювати припинення процесу демаркації (1949), вийти з демаркаційної комісії через неможливість реалізації Протоколу у цій частині (1953), а 1960 р. взагалі проголосити недійсним Протокол Ріо-де-Жанейро, що призвело до чергового загострення конфлікту.

Другою з Перуано-еквадорських війн (так звана Війна Пакіша) став короткотривалий прикордонний збройний конфлікт у січні-лютому 1981 р., який вибухнув в результаті зайняття еквадорськими військовими трьох незайнятих перуанських прикордонних постів (Пакіша, Майяїку, Мачіназа) на східних схилах недемаркованої ділянки гір Кордильєра-дель-Кондор (так званий «пакішський інцидент»). 28 січня 1981 р. перуанська армія розпочала операцію з видворення еквадорців із так званих «лжепостів». Активні бойові дії за участі авіації обох сторін були припинені під тиском держав-гарантів Протоколу Ріо-де-Жанейро підписанням 19 лютого 1981 р. перемир'я, за умовами якого було відновлено статус-кво.

Подальше небажання Еквадору визнавати чинність Протоколу 1942 р., незавершеність процесу демаркації кордону, мілітаризація спірної території з боку обох сторін з 1981 р., низка прикордонних сутичок, пов'язаних із обоюсторонніми звинуваченнями сторін в інфільтрації військ і встановленні ворожих постів на спірній території (зокрема, «пачакутекський інцидент» 1991 р.), сприяли наростанню напруженості в регіоні та призвели 1995 р. до третьої з Перуано-еквадорських війн (так звана Війна Альто-Сенєпа). Приводом стало зіткнення між перуанським патрулем і еквадорським форпостом «База Сур» у верхів'ї р. Сенєпа в межах спірної ділянки кордону в листопаді 1994 р.

Після цього інциденту обидві сторони почали інтенсивно нарощувати військову присутність в регіоні, а наприкінці січня 1995 р. після оголошення загальної мобілізації перейшли до відкритих бойових дій. Війна з активним використанням авіації продовжувалась до 17 лютого, коли представники конфліктуючих сторін підписали у Бразилії за присутності держав-гарантів Протоколу Ріо-де-Жанейро угоду про перемир'я, роз'єднання сил, демобілізацію та введення у зону конфлікту миротворчих військ – Місії військових спостерігачів Еквадор-Перу (МОМЕР). Попри прибуття миротворців сутички між військами супротивників не припинялись аж до 28 лютого, коли уряди Еквадору і Перу остаточно оголосили у Декларації Монтевідео про завершення війни. Виведення військ завершилось у травні 1995 р., а після встановлення меж демілітаризованої зони обидві сторони відновили переговорний процес з демаркації кордону. 26 жовтня 1998 р. в м. Бразилія президенти Еквадору і Перу Х. Мауад і А. Фухіморі, а також президенти Аргентини, Бразилії, Чилі й спеціальний представник президента США підписали Президентський акт, який проголошував остаточне вирішення територіальної проблеми між обома країнами. За умовами акту, було підтверджено лінію кордону за Протоколом Ріо-де-Жанейро 1942 р., Еквадор відмовився від претензій на східні схили гірського хребта Кордильєра-дель-Кондор і всієї західної ділянки верхів'я р. Сенєпа, а Перу надало в користування Еквадору без права встановлення суверенітету 1 кв. км своєї території в районі стратегічної еквадорської бази Тівінца. Демаркація кордону, яка розпочалась після підписання обома сторонами 13 травня 1999 р. Заключного демаркаційного акту про спільний кордон, завершилась у жовтні 1999 р..

Аналіз конфліктних ситуацій у Латиноамериканському регіоні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. дає підставу зробити висновок, що ймовірність виникнення воєн

зменшилась, однак територіальні та прикордонні конфлікти й досі існують, створюючи виклики сучасним державам. Сьогодні між латиноамериканськими країнами існує близько 20 проблемних ситуацій, половина з яких залишається активною, проте лише одна з них у досліджуваний період призвела до війни (1995 р. між Еквадором і Перу). Найсерйозніші міждержавні конфлікти, безпосередньо пов'язані з територіальними чи прикордонними суперечками, відбулися в останній третині ХХ ст. Зокрема, 1969 р. відбулася так звана «футбольна» війна через прикордонні та міграційні проблеми між Сальвадором та Гондурасом, а 1982 р. – між Аргентиною й Великобританією за Фолклендські (Мальвінські) острови. Близькими від війни були військовий конфлікт між Аргентиною і Чилі 1978 р., напружені відносини між Чилі, з одного боку, та Болівією і Перу, з іншого, на початку 1970-х років; військово-морське зіткнення між Колумбією і Венесуелою 1987 р.

Здебільшого причини сучасних прикордонних проблемних ситуацій у Південній Америці сягають своїм корінням історичного минулого. Проте частина з них виникла вперше або в руслі технологічного, або міжнародноправового розвитку в останній третині ХХ ст. Так, зміни в Міжнародному морському праві, відображені в конвенції ООН з Морського права 1982 р., яка встановила новий вид морського простору – виключну економічну зону (ВЕЗ), а також новий порядок визначення зовнішньої межі континентального шельфу (можуть простягатися, відповідно, до 200 і 350 морських миль), зумовили потребу перенесення кордонів і спровокували нові прикордонні суперечки.

Розвиток нових технологій із видобутку ресурсів морського дна спричинив необхідність чіткого визначення морських кордонів. Сьогодні найчисленніші демаркаційні проблеми існують між острівними країнами Карибського басейну; щодо Південноамериканського регіону, то тут присутні певні прикордонні морські суперечки між Колумбією і Венесуелою щодо розмежування вод Венесуельської затоки у зв'язку з виявленням на шельфі значних запасів нафти і газу.

Останніми роками на виникнення й ескалацію прикордонних конфліктів усе частіше, поряд з іншими, почали впливати гео економічні та геокультурні, а також ідеологічні чинники. Зокрема, до керівництва ряду південноамериканських держав прийшли так звані «ліві» лідери (Венесуела, Бразилія, Чилі, Уругвай), які разом із феноменом «індіанського ренесансу» в Болівії, Еквадорі, Перу дають підставу говорити про особливий південноамериканський політичний контекст. Зазначимо, що прикордонні конфлікти можуть як пом'якшитися чи навіть нейтралізуватися завдяки цим чинникам, так і загостритися, адже усі ці так звані «ліві» уряди є за своєю природою аж ніяк не гомогенними. Такі ідеологічні розбіжності приховують передусім тоді небезпечний конфліктний потенціал, коли йдуть нога в ногу з політичним стилем, де домінує протиставлення «ворог–друг», «свій–чужий», а також у світлі існування історично зумовлених проблем між окремими країнами.

Міждержавна співпраця у Південній Америці перебуває сьогодні перед серйозними викликами у сферах безпеки, торгівлі, технології та інновацій, міграції, охорони довкілля та адаптації до змін клімату, які надають багато можливостей для інтенсифікованої кооперації на регіональному і субрегіональному рівнях. Втім вищезазначені тематичні комплекси можуть призвести і до виникнення нових міждержавних конфліктів, адже для Південної Америки характерна загальна тенденція, яка супроводжується як різноманітними новими імпульсами і підходами до співпраці, так і зворотними процесами фрагментації. Які тенденції візьмуть гору в середній і далекій перспективі, залежатиме також від того, чи вдасться поставити міждержавне співробітництво на стабільну та міцну інституційну основу. Попереднім регіональним коопераційним та інтеграційним підходам часто бракувало необхідної послідовності, що частково можна пояснити нестабільними і персоналізованими політичними інституціями в південноамериканських державах, коли зміна влади автоматично спричиняє переосмислення зовнішньої політики.

Таким чином, в Латинській Америці напрацьовані, хоч і не універсальні, проте достатньо ефективні механізми врегулювання територіальних проблем дипломатичними методами. Латиноамериканці тримають лідерство у розробці інструментарію засобів і методів

мирного вирішення прикордонних суперечок: від переговорів і „добрих послуг” до човникової дипломатії, посередництва і арбітражу.

Свідченням цього є тенденція до зменшення напруги та згладжування суперечностей в міждержавних відносинах у регіоні наприкінці 1990 років.

Спільне історичне минуле, схожість економічних процесів, мовна і культурна близькість стали підґрунтям, на якому після Другої світової війни активно розгортались інтеграційні процеси в Латинській Америці, які частково згладжували територіальні конфлікти.

Найпотужнішими субрегіональними інтеграційними об’єднаннями Латинської Америки є МЕРКОСУР та Андське співтовариство націй.

Особливістю Андського співтовариства націй є створення інституціональної структури з наднаціональними функціями за моделлю ЄС, тоді як МЕРКОСУР відрізняється децентралізованою організаційною структурою, в основу якої покладений принцип консенсусу.

Серед основних політичних об’єднань Латинської Америки домінують Співтовариство Латиноамериканських і Карибських держав, а також Союз Південноамериканських націй.

Не зважаючи на те, що латиноамериканська інтеграція в останні роки відбувалася досить непросто й суперечливо, з окремими періодами спаду і піднесення, її основною ідеєю залишається створення сильної латиноамериканської спільноти та поглиблення міжнародних зв’язків між країнами.

ВИСНОВКИ: Початок XIX століття позначився в Латинській Америці початком визвольного руху, що призвів до звільнення майже всього континенту від колонізаційної залежності і появи незалежних держав. До основних причин деколонізації регіону належать:

1. Поразка Іспанії у війні з наполеонівською Францією, що призвела до хаосу в державному управлінні та в іспанських колоніях;

2. Зовнішньополітичний фактор: приклад північного сусіда – США, які довели можливість перемоги над метрополією;

3. Підйом власного визвольного руху, адже в Латиноамериканському регіоні з’явилась власна еліта, що прагнула змін.

Більшість латиноамериканських країн після здобуття незалежності від піренейських метрополій вкрай повільно набувала фундаментальних ознак суверенних національних держав. Це стосується як формування стабільних політичних інституцій і дієздатних національних урядів, так і точного встановлення територіальних кордонів. Якщо у колоніальний період перебіг меж між різними адміністративними одиницями не відігравав значної ролі, то після утворення незалежних держав він став предметом численних міждержавних конфліктів.

Латинська Америка має певні характерні риси прикордонних суперечок і конфліктів, притаманні лише цьому регіону, що дає підстави виділити латиноамериканський тип прикордонних проблемних ситуацій. Причини виникнення прикордонних суперечок в регіоні різноманітні. Умовно їх можна розділити на три групи: конфлікти, спричинені наслідками колоніального минулого (історичний чинник), ресурсні конфлікти (географічний фактор) та конфлікти, що мають політичні мотиви. Більшість прикордонних проблемних ситуацій між країнами Латинської Америки криються в колоніальному минулому цих держав, адже в колишніх іспанських колоніях лінія кордону зазвичай проводилась „на око” і фактичні кордони могли не збігатись. Згодом такий розподіл кордонів в «спадок» отримали вже незалежні держави. Проте успадковані колоніальні адміністративні кордони достатньо поважаються на практиці у Південній Америці.

Невизначеність кордонів часто ставала приводом претендувати на сусідні території, які мали стратегічне та інфраструктурне значення, були багаті на природні ресурси, володіли рекреаційним потенціалом. Іноді ескалація конфліктів використовувалася владою з метою „відволікання” уваги громадськості від напруженої внутрішньополітичної ситуації.

Ла-Платський субрегіон тривалий час був найменш спокійним, оскільки тут розгорілась боротьба за вплив в басейні рік Парана і Ла-Плата між потужними державами континенту – Бразилією та Аргентиною, що ускладнювалась відмінностями в їх етнокультурних та мовних характеристиках, а також присутністю в цьому геополітичному просторі слабких Уругваю та Парагваю, які стали об'єктами боротьби за вплив. В ХІХ столітті сукупність цих факторів неодноразово призводила до війн, серед яких наймасштабнішим збройним конфліктом стала Війна Потрійного Альянсу – протистояння між Парагваем і державами Потрійного альянсу (Аргентина, Бразилія, Уругвай) за контроль над стратегічним регіоном ріки Ла-Плата. Бойові дії, що тривали протягом 1864 – 1870-го років завершилися для Парагваю втратою майже половини своєї території і близько 4/5 свого населення, внаслідок чого країна перетворилась на одну з найбільш відсталих країн латиноамериканського регіону.

В ХХ столітті аргентино-бразильське суперництво двічі ледь не закінчилось загальнорегіональними війнами. Хронічну напругу вдалося зняти лише в середині 1990-х років під впливом факторів глобального і регіонального масштабу.

Іншими конфліктними регіонами Латинської Америки є Андський і Амазонський, де міждержавні відносини, як і в районі Ла-Плати, визначаються інтенсивною політичною боротьбою і територіальними конфліктами. Основними тут виступили суперечки між Чилі, Болівією і Перу.

Апогеєм напруженості між країнами стала Друга Тихоокеанська війна (1879 – 1884 рр.) – збройний конфлікт Чилі проти Перу і Болівії з приводу володіння малозаселеною північною частиною пустелі Атакама, або так звана Селітряна війна. Результати Тихоокеанської війни, переможні для Чилі, драматичні для Перу, стали трагічними для Болівії. Після нищівної поразки, вона була практично ізольована від інших держав регіону. Окрім економічного занепаду, Болівія втратила південно-західні території та вихід до Тихого океану. Територіальні суперечки між Чилі, Болівією і Перу в Латинській Америці до цього часу є одними із найбільш потенційно небезпечних і стали постійним вогнищем конфронтації в прибережній зоні Андського регіону.

У ХХ столітті в Латинській Америці лише зрідка виникали масштабні збройні конфлікти, кожен з яких мав характер територіального спору. Сюди належать Чакська війна між Болівією і Парагваем (1931 – 1935 рр.) за володіння малозаселеною прикордонною областю Гран-Чако, де було виявлено ознаки наявності запасів нафти, Летисійський конфлікт між Перу і Колумбією (1932) за володіння стратегічною прикордонною областю навколо порту Летисія на річці Амазонка, а також війни між Перу і Еквадором – три масштабні збройні прикордонні конфлікти (1939 – 1941; 1981; 1995 рр.), через претензії Еквадору на території в басейні ріки Амазонка, що належали Перу.

Решта конфліктів перебували в стадії територіальних претензій і прикордонних інцидентів, що не переростали у збройне протистояння. Серед них претензії Аргентини до Чилі щодо врегулювання питання про приналежність 520 км² на південь від озера Лагуна-дель-Десієрто. Складними є взаємини Колумбії з Нікарагуа, яка претендує на острови Сан-Андрес і Провіденсія, що належать Колумбії. Напружені стосунки у Венесуелі залишаються із Гайаною, адже Венесуела заявляє претензії на всю територію на захід від річки Ессекібо. Існують прикордонні суперечки між державамисусідами Гондурасом і Нікарагуа, Гайаною і Суринам.

Аналіз конфліктних ситуацій у латиноамериканському регіоні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття дає підставу зробити висновок, що ймовірність виникнення воєн зменшилась, однак територіальні та прикордонні конфлікти й досі існують, створюючи виклики сучасним державам. Сьогодні між латиноамериканськими країнами існує близько 20 проблемних ситуацій, половина з яких залишається активною, проте лише одна з них у досліджуваний період у 1995 році призвела до війни між Еквадором і Перу. Найсерйозніші міждержавні конфлікти, безпосередньо пов'язані з територіальними чи прикордонними суперечками, відбулися в останній третині ХХ століття: в 1969 році відбулася „футбольна”

війна через прикордонні проблеми між Сальвадором та Гондурасом; у 1982 році суперечка між Аргентиною і Великобританією, що переросла у збройне протистояння. Близькими до війни був військовий конфлікт між Аргентиною і Чилі в 1978 році та військово-морське зіткнення між Колумбією і Венесуелою в 1987 році.

Нині Ла-Платський субрегіон перестав бути генератором напруженості на південноамериканському політичному полі, а періодичні тертя, що виникають між його країнами мають тимчасовий характер. Хоча район „потрійного кордону” між Аргентиною, Бразилією та Парагваєм на річці Ігуасу, як і раніше, залишається потенційно неспокійним, домінантою розвитку взаємин цих країн є не суперництво, а співпраця. Проте в Андському та Амазонському геополітичних просторах продовжують існувати кілька „заморожених” вогнищ конфліктів.

В Латинській Америці напрацьовані достатньо ефективні механізми врегулювання територіальних проблем дипломатичними методами.

Латиноамериканці тримають лідерство у розробці інструментарію засобів і методів мирного вирішення прикордонних суперечок: від переговорів і „добрих послуг” до човникової дипломатії, посередництва і арбітражу.

Латиноамериканські країни активно послуговуються допомогою міжнародних організацій (ОАД, ООН), Міжнародного суду, посередництвом країн гарантів і, навіть, католицької церкви. Свідченням цього є тенденція до зменшення напруги та згладжування суперечностей в міждержавних відносинах у регіоні наприкінці 1990 років. Зокрема, були врегульовані дві значних територіальні суперечки – еквадорсько-перуанська та чилійськоаргентинська, які мали досить активний характер протягом багатьох десятиліть. Ще декілька спорів (гватемальсько-белізький, венесуельськогайянський, та нікарагуансько-костариканський) вдалося перевести в „латентну” стадію.

Разом з тим, до цього часу в регіоні налагоджене лише екстрену постфактумну реакцію на конфлікти, мова не йде про їх попередження.

Незважаючи на труднощі, протиріччя, дискусійні питання, інтеграція є дуже значимою тенденцією для латиноамериканських держав. В значній мірі вона сприяє згладжуванню територіальних претензій та прикордонних конфліктів. З іншого боку, наявність прикордонної суперечки між країнами сусідами зовсім не заважають інтеграції, не зменшують рівень їх економічної співпраці. Конфлікти щодо кордонів виникають навіть між партнерами, які мають заключені преференційні торговельні угоди. В цивілізаційному контексті об’єднавчим тенденціям латиноамериканців сприяє мовна та релігійна диференціація країн по економічному потенціалу та рівню розвитку.

Свою роль можуть зіграти і політичні орієнтації, що постійно змінюються.

Регіональна інтеграція країн Латинської Америки розпочалася в 50-х роках ХХ століття. Тоді в регіоні з’явилися Латиноамериканська асоціація вільної торгівлі та Центральноамериканський спільний ринок. Згодом постали нові проекти такі як МЕРКОСУР, заснований в 1991 році та Андське співтовариство націй (створене 1996 року на основі реформованої Антської групи), що стали найпотужнішими економічними інтеграційними об’єднаннями континенту. Стратегічною метою МЕРКОСУР є створення об’єднання, яке здатне гарантувати економічне зростання його учасників на основі інтенсивної взаємної торгівлі та ефективного використання інвестицій, а також підвищення міжнародної конкурентоспроможності економік субрегіону. Основними цілями Андського співтовариства націй є розвиток андського економічного простору; поглиблення міжнародних зв’язків країн Андської групи; внесок у єдність Латинської Америки.

Серед основних політичних об’єднань Латинської Америки домінують Співтовариство Латиноамериканських і Карибських держав (СЕЛАК) та Союз Південноамериканських націй (УНАСУР). План дій СЕЛАК передбачає інтенсифікацію інтеграційних процесів у регіоні і, незважаючи на досить серйозні ідеологічні та політичні розбіжності між лідерами багатьох держав об’єднання, основні документи на установчому самміті були ухвалені одностайно.

УНАСУР визначило своїми головними пріоритетами зміцнення політичного діалогу між державами-членами організації та поглиблення регіональної інтеграції.

Розвиток міждержавного співробітництва заклав реальні передумови для регіонального зближення латиноамериканських країн. Незважаючи на труднощі геополітичного, гео економічного та геокультурного характеру, що впливають на специфіку відносин південноамериканських держав в ХХІ столітті, необхідність розв'язання питань їх спільної безпеки є стимулом до створення нових форм співпраці. Давні міждержавні конфлікти поступово вирішуються і згладжуються в контексті спільного освоєння нових економічних і цивілізаційних можливостей.

Основними дестабілізуючими чинниками, загрозами безпеки в АТР є гонка озброєнь, розповсюдження ядерної зброї, розділені держави та територіальні проблеми. Окрім того, існують суперечності між США та КНР в економічній сфері й у політичних підходах щодо вирішення деяких міжнародних проблем:

а) між США та Японією протиріччя у сфері економіки, валютнофінансової політики; між Японією та КНР протиріччя у галузі військового й оборонного будівництва; суперечності між двома корейськими державами;

б) протиріччя між субрегіонами Південно-Східної Азії та ПівнічноСхідної Азії щодо підходів до проблем безпеки, питань інвестиційної політики;

в) протиріччя міжцивілізаційного характеру, що виникають у відносинах США та європейських держав, з одного боку, та країн Азії – з іншого. Чітко ці протиріччя простежуються у підході щодо прав людини, проблем створення нової системи міжнародних відносин.

Слід зазначити, що не дивлячись на поглиблення регіонального співробітництва та взаємозалежності в економічній і політичній сфері, АТР залишається найбільш мілітаризованим регіоном світу. Зростання військових витрат США і КНР провокує зустрічні кроки інших країн регіону. Росія, Індія, Японія збільшують свою військову міць. Значно ускладнює ситуацію те, що в АТР розташована найбільша кількість ядерних держав (Китай, Індія, Пакистан, КНДР, РФ). Існують і такі нові загрози безпеці як тероризм, наркотрафік, нелегальна міграція, екологічні проблеми.

Ядерна проблема КНДР є ключовою для АТР, яку можливо вирішити тільки колективними зусиллями. Нестабільність ситуації на півострові ускладнюється економічним становищем Північної Кореї, непростими відносинами між двома корейськими державами. У політиці США, Китаю, РФ, Японії на Корейському півострові існують як конкурентні мотиви, так і елементи взаємодії. Спільною метою для країн є мирним шляхом розв'язати цей конфлікт, тому що КНДР з ядерним потенціалом загрожує не тільки регіонові, але й світовій міжнародній безпеці. Для країн важливо недопустити поширення ядерної зброї та розширення ядерної зони на Японію, Республіку Корея і Тайвань. Ці сприятиме послабленню режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Разом з тим, кожний із учасників шестисторонніх переговорів має свої стратегічні цілі, обумовлені насамперед високою зацікавленістю США, Росії, Китаю та Японії у зміцненні своїх позицій на півострові.

Локальні конфлікти Індії та Пакистану, які отримали ядерну зброю, негативно впливають на стабільність АТР. Підкреслимо, що ядерний аспект проблеми забезпечення безпеки в Азії набув особливої актуальності після проведених Індією та Пакистаном у 1998 р. ядерних випробувань, що серйозно похитнули режим нерозповсюдження в Азії й у світі. Передбачувана наявність у низки країн технологій для створення ядерної зброї (Японії, РК) є додатковим фактором напруженості. Отже, в АТР існує величезний потенціал для нового витка гонки ядерного озброєння.

Великі тихоокеанські держави, згідно їх заяв і національних інтересів, зацікавлені у режимі нерозповсюдження ядерної зброї, мирному вирішенні регіональних проблем. Проте кожна з держав прагне їх врегулювати згідно власних інтересів, що заважає остаточному розв'язанню регіональних проблем.

Проблемою регіону залишаються розділені народи: китайський і корейський. Проблема двох Кореї є нерозв'язаною. Об'єднання Кореї важливо не тільки з погляду возз'єднання народу, але й для збереження миру та безпеки на Корейському півострові й у регіоні Північно-Східної Азії. Останнім часом просування міжкорейського діалогу знову наштовхується на перепони, пов'язані з ядерною та ракетною програмами КНДР.

Тайванська проблема. Китай наполягає на об'єднанні з Тайванем на основі «один Китай – дві системи», і навіть готовий застосувати військову силу, якщо Тайванем будуть зроблені серйозні дії, спрямовані проти політики КНР. Тайвань, у свою чергу, прикладає зусилля до того, щоб міжнародне співтовариство визнало його суверенною державою.

Зберігаються і проблеми у взаємовідносинах країн АТР через територіальні питання. В основі територіальних претензій окремих країн регіону до сусідніх держав лежать ресурсно-сировинні потреби. Існують суперечки щодо переділів юрисдикції та володіння островами і територіями, таких близько 330 проблем. Зокрема, територіальні суперечки у Південно-Китайському морі щодо о. Парасельських та о. Спратлі, навколо Сенкаку (Дяюйдао) зачіпають інтереси регіональних держав (КНР, Тайваню, Індонезії, Малайзії, Брунею, В'єтнаму та Філіппін) і на сьогодні не є вирішеними. Існує суперечка Росії та Японії за Південнокурильські острови.

Питання приналежності архіпелагу Спратлі (до 100 дрібних островів і рифів) є одним з найгостріших у регіоні. Сутність взаємних претензій сторін у суперечках зводиться до боротьби за право розпоряджатися ресурсами континентального шельфу і вод Південно-Китайського моря, а також до необхідності гарантувати безпеку стратегічним морським транспортним маршрутам. За оцінками західних експертів, через цей район щорічно здійснюється 50 % світових і близько 80 % китайських вантажних перевезень, а до Японії, Кореї та на Тайвань надходить понад 80 % споживаної ними нафти. Володіння островами Спратлі дає можливість встановлення часткового або повного контролю над цими морськими судноплавними шляхами. Окрім того, у районі архіпелагу можлива наявність великих родовищ нафти, газу й інших корисних копалин.

Офіційні претензії на встановлення державного суверенітету над усім архіпелагом Спратлі пред'являють Китай і В'єтнам. На низку островів і рифів претендують Філіппіни, Малайзія, Бруней і Тайвань. Нині під контролем В'єтнаму перебуває 40 островів, Китай займає 15, Філіппіни – 8, Малайзія – 6. Зазначені держави розмістили військові підрозділи на підконтрольних островах, активно розвивають їх інфраструктуру, освоюють природні ресурси.

Особливу активність проявляє КНР, запобігаючи консолідації АСЕАН на антикитайській основі, а також не допускаючи втручання у вирішення спірних питань США. Прагнучи встановити контроль над важливими торговими шляхами та ресурсами у Південно-Китайському морі, КНР зустрів особливий опір В'єтнаму, який вважає острова Парасельські та Спратлі своєю територією. Ситуація ускладнюється спробами перешкодити виборам у Національні Збори В'єтнаму на островах Спратлі, обміном дипломатичними нотами, проведенням у В'єтнамі антикитайських демонстрацій, а також спільними військовими маневрами із США у районі спірних територій. В'єтнам сповнений рішучості відстоювати свої позиції і звертається за підтримкою до провідних світових держав, насамперед до США.

Разом з тим, у політичній сфері спостерігається ослаблення низки конфліктів, що пов'язано, насамперед, із зростанням економічної взаємозалежності держав регіону. Так, відомий російський науковець О. Д. Богатуров підкреслює, що фактичні події демонструють прагнення і найбільших гравців, і малих країн проявляти у регіональних відносинах стриманість, не допускаючи переходу хронічних протиріч у гостру стадію.

Складність регіональних, глобальних і локальних процесів в АТР, різноманіття його соціально-економічних, політичних і культурноцивілізаційних складових, зумовлюють існування такого ж складного комплексу викликів регіональної безпеки. Разом з тим, зважаючи на сучасну ситуацію в АТР, в якому посилюються інтеграційні процеси, економічні

взаємозв'язки, інтересам тихоокеанських країн вигідно забезпечити збереження існуючого статус-кво.

Щодо перспектив розвитку АТР. У роботах Г. Кіссинджера, Зб. Бжезинського, Ф. Фукуями та С. Хантінгтона висвітлюється глобальне бачення світоустрою, також автори концентрують увагу на розгляді міжнародного порядку з точки зору розстановки сил між учасниками.

Китайсько-американські відносини вже є найбільш важливими у Східній Азії, які впливають на весь регіон. У ХХІ ст. вони стають визначальним фактором для всього світу, здійснюючи вплив на всі аспекти міжнародних відносин. З огляду на це, можна прогнозувати наступні геополітичні варіанти розвитку подій в АТР.

Стратегічне зближення США та Китаю, союз цих держав.

Припустимо, що Китай стає американським стратегічним партнером і такий розклад сил призведе до зміцнення військово-політичної співпраці Індії та Росії. Сценарій стратегічного зближення США – КНР прогнозував відомий американський політолог і державний діяч Зб. Бжезинський. Він вважає, що стратегічне співробітництво Пекіна та Вашингтона може вивести світ із ситуації невизначеності. Безглуздою є політика перешкоджання розвитку Китаю. Навпаки, слід сприяти такому його розвитку, який відповідатиме інтересам США. Якщо ж Пекін віддалиться від цього курсу, відразу має бути адекватна реакція Вашингтона.

США можуть у черговий раз запропонувати КНР варіант «Великої двійки» (G 2). Можливо запрацює концепція «спільної еволюції» від колишнього держсекретаря США Генрі Кіссинджера, у процесі якої обидві країни допомагали б розвиватися одна одній. Китайсько-американські відносини доречно охарактеризувати не як партнерство, а як «спільну еволюцію». Це означає, що і та, й інша країна «переслідують свої внутрішні імперативи, співпрацюючи там, де це можливо, та пристосовуючи свої відносини таким чином, щоб звести до мінімуму конфлікт». Засновані на співпраці відносини між США і Китаєм «необхідні для глобальної стабільності та миру».

Якщо між двома країнами розпочнеться холодна війна, вона загальмує розвиток для цілого покоління по обидві сторони Тихого океану та внесе розбрат у внутрішню політику усіх регіонів у той час, як такі глобальні проблеми, як ядерне розповсюдження, навколишнє середовище, енергетична безпека та зміна клімату, вимагають глобального співробітництва. Тому відносини між Китаєм і США не можна перетворювати на антагоністичну гру.

Частина дослідників вважають, що більш вірогідно чекати нову конфронтацію КНР і США. Китай прагне усунути США із Тихоокеанського регіону, а Вашингтон, у свою чергу, не збирається відступати та намагається стримувати Китай. Регіон поступово перетворюється на арену економічного та політичного суперництва США з КНР.

У 2012 р. Зб. Бжезинський опублікував свої погляди у книзі «Америка та глобальна криза», де зазначається, що нові світові держави (КНР, Індія, Японія) мають великі амбіції на головну роль у новому світовому порядку, що може призвести до їх взаємного суперництва. Посилення Азії кидає виклик американському лідерству, а небезпека азіатських суперечок загрожує стабільності в Азії, світі та США.

У статті «Після Америки» у журналі «Foreign Policy» (січень-лютий 2012 р.) Зб. Бжезинський висловив думку, що занепад впливу США може призвести до таких негативних наслідків: посиляться невизначеність на міжнародній арені, загострення непорозумінь між глобальними суперниками, що загрожує настанням хаосу; перемога китайського націоналізму призведе до загострення відносин з сусідами. У такому випадку Азія у ХХІ столітті стане схожа на Європу ХХ століття, та потоне у безодні воєн і конфліктів. Тайвань стане вразливішим перед натиском Китаю і це посилить перспективу возз'єднання на умовах, вигідних Пекіну. Відповідно, для США це означатиме ризик (або спокусу) серйозної конфронтації з Китаєм. Південна Корея опиниться перед дилемою: змиритися з регіональним пануванням Китаю, або зміцнити відносини з Японією. Це означає загрозу військово-

економічної дестабілізації на Корейському півострові, а також кризі довіри Японії та РК до існуючих американських зобов'язань.

Сценарій другий: США, Японія та Корея проти Китаю, Росії й Індії.

Цей сценарій припускає зміцнення існуючого союзу США та Японії, об'єднання двох Корей під американським впливом. За такої ситуації, інтереси Росії, Китаю та Індії значно зближаться, держави створять військово-політичний союз для протидії американському впливу у регіоні. **В АТР можуть утворитися дві сфери впливу – американояпонсько-корейська та китайсько-індійсько-російська.**

США будуть намагатись зберегти свою провідну роль, і в найближчому майбутньому вони ще будуть переважати інші країни за багатьма параметрами – військовим, інформаційним, науково-технічним.

США будуть залишатися провідною державою, але їх лідерство буде піддаватися ерозії, зокрема з боку КНР. Вищезгадані американські аналітики Зб. Бжезинський і Г. Кіссинджер відкрито називають Китай стратегічним суперником США, а зростання впливу цієї країни в Азії та світі кваліфікують як зовнішньополітичний виклик надзвичайної ваги.

У книзі Г. Кіссинджера «Про Китаї» («On China»), звертається увага, що Китай намагатиметься відсунути американців подалі від своїх кордонів, обмежити масштаби американських військово-морських сил і зменшити вплив Америки у міжнародних справах. США, у свою чергу, будуть намагатися організувати сусідів Китаю таким чином, щоб створити протидію китайському пануванню.

На сьогоднішній день, Китай перетворився на домінуючу регіональну державу й очевидні його прагнення до статусу світової держави. Та чи зможе Китай стати наддержавою та змінити хід спіралі міжнародної системи.

Питання майбутнього лідерства КНР на міжнародній арені не є однозначним. КНР до 2025 р. може стати найбільшою за розмірами економічною потугою світу. Економічний імпульс дозволить набути військової могутності такого рівня, що Китай стане загрозою для своїх сусідів і, ймовірно, навіть для віддалених географічно супротивників. Зміцнивши свої позиції завдяки можливому приєднанню Гонконгу, Макао і Тайваню, «Великий Китай» перетвориться не лише у провідну державу АТР, а й у світову державу. Можна вказати на низку чинників, що стануть перешкодою на шляху трансформації Китаю у наддержаву світового масштабу. А саме: КНР буде складно зберегти високі темпи зростання, проблемою для Китаю може стати питання про нові джерела сировини й енергії, продовольча проблема. Крім цього, міжнародна ситуація в АТР має вибухонебезпечні питання, кожне з яких здатне втягнути Китай у міжнародні конфлікти (зокрема, територіальні суперечки створюють небезпеку зіткнення між Китаєм і державами Південно-Східної Азії; Японією і Китаєм, конфлікт КНДР і РК може втягнути Китай у війну на півострові). Є ще низка проблем у внутрішній політиці КНР, зокрема соціальні питання залишаються невирішеними, що порушує стабільність розвитку Китаю зсередини. Всі ці фактори дозволяють припустити настання політичної нестабільності у КНР.

Китайські амбіції, територіальні претензії у Південно-Китайському морі турбують азійські держави. Країни АТР, незважаючи на свої тісні економічні зв'язки з Пекіном, все активніше прагнуть до тісніших відносин із Сполученими Штатами, щоб сховатися під американською «парасолькою». Одночасно з цим, Японія та США, Китай прагнуть укріпити відносини з Індією, оскільки ця країна «сила, що ще не визначилася», у майбутньому може забезпечити вирішальну перевагу у спорі.

Концепція С. Хантінгтона, ґрунтована на цивілізаційній парадигмі (зіткнення цивілізацій). Звертаючись до майбутнього, С. Хантінгтон позначив потенційним супротивником США комбінацію «конфуціанськоісламських» країн. Він прогнозує (як найбільш ймовірно) протистояння Вашингтона з Пекіном і Тегераном. Дві головні загрози США сьогодні:

демографічне зростання ісламського світу та неприборкане економічне зростання Китаю. Якщо говорити про конфлікт між Західною та Сінською цивілізацією, то на перший

план вийде протистояння США і Китаю. В Азії посилюється китайський вплив, так як економічне процвітання цієї держави дозволяє нарощувати військову міць, тим самим привертати на свій бік не тільки азіатські країни, а й, наприклад, Австралію.

С. Хантінгтон робить висновок, що виникнення нових великих держав – процес вкрай дестабілізуючий, і якщо подібне відбудеться, то вихід Китаю на міжнародну арену затьмарить будь-які подібні явища упродовж другої половини другого тисячоліття.

Таким чином, можуть виникнути наступні геополітичні союзи: посиляться взаємозв'язок конфуціанського й ісламського світів, стануть тісними взаємини між Пакистаном, Іраном і Китаєм; Японія поступово стане відходити від США, зближуючись з Китаєм; Індія буде прагнути стати противагою китайської могутності.

Після терористичної атаки проти США, автор роботи «Кінець історії» (1989 р.) американський філософ Ф. Фукуяма опублікував статтю під назвою «Історія продовжує йти нашим шляхом: ліберальна демократія неминуче переможе». Ф. Фукуяма вказує, що настали похмурі часи експансії Росії та Китаю, однак вона обмежена у часі. У довгостроковій перспективі виживе лише одна система: та, що побудована на ідеї демократії в умовах ринкової економіки.

Цікавими є можливі сценарії безпеки в АТР, які прогнозує Б. Челлані, індійський професор:

1. втілиться у життя китайський варіант – сіноцентрична Азія. Китай прагне до багатополярного світу, але однополярної Азії. США, навпаки, хочуть однополярного світу, але багатополярної Азії;

2. головним оплотом безпеки в Азії залишаються США;

3. з'явиться сузір'я азіатських держав із спільними інтересами, які співпрацюватимуть разом, щоб забезпечити баланс сили та не допустити утворення однополярної Азії;

4. кілька держав будуть протистояти прагненню КНР лідирувати в Азії. Цими країнами можуть стати Японія, Індія, В'єтнам, Індонезія та возз'єднана Корея.

З чотирьох сценаріїв, перший – Азія з центром у КНР є найменш можливим.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте стан військової присутності США в АТР.

2. Проаналізуйте зовнішньополітичні зв'язки США з провідними державами АТР.

3. Окресліть зовнішньополітичну стратегію та регіональні пріоритети США у Північно-Східній Азії.

4. Охарактеризуйте основні принципи зовнішньої політики Китайської Народної Республіки. Визначте пріоритети КНР в АТР.

5. Проаналізуйте сучасні американсько-китайські відносини.

6. Поясніть особливості позиції КНР щодо врегулювання північнокорейської ядерної проблеми.

7. Охарактеризуйте зовнішньополітичний курс Японії в АТР. Які зміни відбулися в японській зовнішній політиці у XXI ст.?

8. Розкрийте найбільш конфліктогенні проблеми в АТР. Визначте вплив конфліктів на політичні й економічні відносини у регіоні.

9. Назвіть основні територіальні суперечки між державами АТР.

10. Охарактеризуйте позиції провідних країн АТР щодо північнокорейської ядерної проблеми та міжкорейського конфлікту.

11. Розкрийте погляди американських політологів про перспективи розвитку АТР.

12. Охарактеризуйте зовнішню політику Мексики у 1990-х – 2000-х рр.

13. Проаналізуйте співробітництво Мексика – АТР.

14. Визначте роль Мексики у створенні НАФТА.

15. Охарактеризуйте відносини Мексики та США.

16. Зробіть характеристику зовнішньополітичного курсу Куби на початку XXI ст.

17. Проаналізуйте вплив краху «радянського блоку» на розвиток Куби наприкінці 80-х- на початку 90-х рр.
18. Охарактеризуйте відносини Куби та США.
19. Охарактеризуйте відносини Куби та країн Латинської Америки.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

Основна література:

1. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми і перспективи. Колективна монографія за ред. В. Шведа. К.: Друкарня ДУС, 2008. 222 с.
2. Гончар Б.М. Концепція американського світового лідерства у зовнішній політиці Б. Обама / Борис Михайлович Гончар // США і світ: XXI століття. Колективна монографія пам'яті Є. Камінського. К.: «Центр вільної преси», 2012. 557 с.
3. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті XXI ст.: регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети / Н. Городня // Дослідження світової політики. Вип. 50. К., 2010. С. 198-227.
4. Дудко І. Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі / Ірина Дмитрівна Дудко. К.: КНЕУ, 2003. 208 с.
5. Жигайло В. М. Місце США на міжнародній арені в XXI столітті // Політкус: науковий журнал. 2017. Вип. 4. С. 107-112.
6. Жигайло В.М. Пріоритетні напрямки зовнішньої політики США // Психологічні виміри культури, економіки, управління. Науковий журнал. 2018. № XI. С. 390-396.
7. Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки / А. М. Козицький: навч. посібник. Львів: Афіша, 2003. 430 с.
8. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки): підручник / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков та ін. К.: Либідь: 2003. 560 с.
9. Міжнародні відносини та світова політика. 1945-1980. Дати. Події. Факти: навч. посіб. / В. Ю. Крушинський, В. А. Манжола. К.: Либідь, 2007. 192 с.
10. Міжнародні відносини та зовнішня політика: 1980-2000 роки: підручник для вузів / Л. Ф. Гайдуков, В. Г. Кремень, Л. В. Губерський, М. М. Білоусов. К.: Либідь, 2001. 621 с.
11. Міжнародні відносини та світова політика: підручник / В. А. Манжола, В. Ю. Крушинський, С. П. Галака, С. В. Андрущенко, М. М. Білоусов // ред. В. А. Манжола Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: Київ. ун-т, 2010. 863 с.
12. Міжнародні системи і глобальний розвиток: підручник / В. А. Манжола, О. А. Коппель, М. Г. Капітоненко, М. С. Каменецький, А. А. Суботін; ред. Л. В. Губерський Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2008. 606 с.
13. Погорелова І. Зовнішня політика адміністрації Б. Обама щодо корейських держав / Інна Сергіївна Погорелова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Вип. 107, Частина II (у двох частинах). К.: КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. С. 21-28.
14. Пронь С. В. Міжнародні відносини та зовнішня політика. 1914-1991 роки: навч. посібник для вищих навчальних закладів. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2009. 140 с.
15. Пронь С. В. Японія – США – Росія: співробітництво та суперництво в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки / Сергій Вікторович Пронь: монографія. Миколаїв : Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2008. 296 с.
16. Пронь С. В. Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.): навчальний посібник / Сергій Вікторович Пронь. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. 560 с.
17. США і світ XXI століття: монографія / Ю. М. Пахомов, І. М. Коваль, С. О. Шергін та ін. К.: Центр вільної преси, 2013. 620 с.

18. Філімонов Г. «М'яка сила» культурної дипломатії США [Текст] / Г. Філімонов. М.: Російський університет дружби народів, 2010.
19. Хома, Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн: навч. посіб. 3-тє вид. Львів: Новий світ. 2012.
20. Худолій А. О. Америка в постбіполярному світі: інерція політичних стереотипів: монографія / Анатолій Олексійович Худолій. Острого: Острозька академія, 2010. 128 с.
21. Шевчук О. В. Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку / Олександр Володимирович Шевчук. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. 200 с.
22. Шевчук О. В. Зовнішня політика країн Азії (1945-2000 рр.) / О. В. Шевчук, І. С. Погорелова, Л. А. Вовчук. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2011. 304 с.
23. Шевчук О. В. Китай між США і Росією: геостратегічні відносини / Олександр Володимирович Шевчук. Миколаїв: ТОВ «Фірма «Іліон», 2008. 448 с.
24. Шевчук О. В. Китай у зовнішньополітичній стратегії США (1990-ті–2000-ні рр.) / Олександр Володимирович Шевчук // Наукові праці: науково-методичний журнал. Т. 131. Вип. 118: політичні науки. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені П. Могили, 2010. С. 157-162.
25. Шевчук О. В. Зовнішня політика країн АТР (1945-2000-і рр.) : [навчальний посібник] / О. В. Шевчук, Л. А. Вовчук, І. С. Погорелова ; наук. ред. О. П. Тригуб. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. 292 с.
26. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин: факти, події, коментарі: навч. посіб. / В. Ю. Крушинський, В. А. Манжола; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Київ. ун-т, 2010. 208 с.

Додаткова література

26. Бжезинський З. Стратегічний погляд: Америка і глобальні кризи [Текст] / З. Бжезинський. М.: Астрель, 2012.
27. Гарусова Л. М. Зовнішня політика США: тенденції та напрямки [Текст] / Л. М. Гарусова. М.: Юрайт, 2011.
28. Городня Н. Цивілізаційні чинники сучасного розвитку країн Східної Азії / Н. Городня // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2011. № 104. С. 14-17.
29. Городня Н. Країни Східної Азії в першому десятилітті ХХІ ст. : регіональні інтеграційні ракурси та глобальні пріоритети / Н. Городня // Дослідження світової політики. Вип. 50. К., 2010. С. 198-227.
30. Городня Н. Еволюція політики США в Південно-Східній Азії в постбіполярний період [Текст] / Н. Городня // Проблеми міжнародних відносин. 2011. № 2. С.89-105.
31. Лакішик Д. М. Нова стратегія національної безпеки [Текст] / Д. М. Лакішик // Політологічний вісник. 2001. Вип. 51. С. 313–322.
32. Лещенко Л. А. Поліцентризм та мультикультуралізм як визначальні риси азійської версії глобалізації [Текст] / Л. А. Лещенко // Дослідження світової політики. Вип.1 (54). К., 2011. С.222–242.
33. Погорелова І. С. Корейське питання в зовнішній політиці США (90-і рр. ХХ–початок ХХІ ст.) / Інна Сергіївна Погорелова / Дис. к.і.н. К.: КНУ, 2007. 232 с.
34. Погорелова І. С. Специфіка та розвиток інтеграційних процесів у Східній Азії в ХХІ ст. / Інна Сергіївна Погорелова // Сучасна українська політика. Спецвипуск: Інтеграційні процеси в сучасному світі: регіональні виміри. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. С. 75-85.
35. Рябін Є. Сучасні проблеми та перспективи АСЕАН / Є. Рябін [Електронний ресурс] // Зовнішні справи. 2011. № 3. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/arkhiv/2011/no3-2011>
36. Резніченко С. В. Японсько-радянський політично-дипломатичний діалог в ході підготовки до укладання «спільної декларації» та позиція США (1955-1956 роки) / С. В. Резніченко [Електронний ресурс]. URL: <http://www.infolibrary.com.ua/books-text-10241.html>

37. Самофалов В. Глобальний виклик Китаю / Володимир Самофалов [Електронний ресурс] // Зовнішні справи [офіційний сайт]. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/globalnii-viklik-kitaju/>
38. Стецюк К. С. Стратегія США щодо Китаю: сучасність та перспективи / К. С. Стецюк // Збірник матеріалів другої інтернет-конференції: «Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу» (16 березня 2012 р.). Маріуполь, 2012. С. 223-227.
39. Україна – Японія: відносини глобального партнерства в умовах випробувань [Електронний ресурс] // Зовнішні справи. 2014. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ukrajina-japonija-vidnosiniglobalnogo-partnerstva-v/>
40. Шергін С. О. Південно-Східна Азія та країни-члени АСЕАН у контексті національних інтересів України / Сергій Олександрович Шергін // Геополітичні трансформації в Євразії: погляди з Києва і Сеула: / Дипломат. акад. України при МЗС України. К.: Демід, 2008. С. 264-308.
41. Шергін С. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіоналізму / Сергій Шергін [Електронний ресурс] // Зовнішні справи. 2009. № 2. С. 36-39. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/arkhiv/2009/no2-2009>
42. Шергін С. О. Південно-Східна Азія та країни-члени АСЕАН у контексті національних інтересів України / Сергій Олександрович Шергін // Геополітичні трансформації в Євразії: погляди з Києва і Сеула: / Дипломат. акад. України при МЗС України. К.: Демід, 2008. С. 264-308.
43. Шергін С. Комплексні проблеми інтеграції в АТР: від Пусанського до Ханойського саміту АТЕС / Сергій Шергін // Політика і час. 2007. № 6. С. 24-29.
44. ASEAN VISION 2020 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.aseansec.org/5228.htm>

Інформаційні ресурси

1. Електронна бібліотека: URL: <http://www.info-library.com.ua/> .
2. Бібліотека Інституту Поглиблених Правничих Студій. Велика Британія URL: <http://www.ials.sas.ac.uk/library/library.htm> .
3. Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка URL: www.library.univ.kiev.ua
4. Наукова бібліотека Національного університету “Києво-Могилянська академія” URL: <http://www.ukma.kiev.ua/ukmalib> .
5. Національна Парламентська бібліотека України URL: <http://www.nplu.org/> ; <http://www.nplu.kiev.ua/> .
6. Німецькі бібліотеки URL: <http://www.ddb.de/> .
7. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
8. Національна парламентська бібліотека України. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nplu.kiev.ua/>
9. Бібліотека з прав людини (Університет Мінесоти). URL: <http://www1.umn.edu/humanrts/index.html> (серед доступних мов – англійська та російська)
10. Одеська національна наукова бібліотека. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.odnb.odessa.ua/>